॥ अर्हम् ॥

श्रीबालचन्द्रसूरिविरचितवृत्तिसमुपेता

श्रीआसडकविकृता

विवेकमञ्जरी ।

श्रीनाभिनन्दनविभोर्वदनं मुदेऽस्तु श्रीशारदासदनमक्षिगवाक्षरम्यम् ।
स्कन्धाचलोपरिकलश्रुतिदोलयोर्यत्पर्यन्तयोरुपवनीयति कुन्तलाली ॥ १ ॥

देवाधिदैवतमतीव तनोति शान्तिः श्रेयांसि वो दिशतु संहृतविश्वतान्तिः ।
यत्पादयोर्नखरुचः प्रणतेषु शान्तितोयच्छटात्वमरुणाङ्कुलयः प्रयान्ति ॥ २ ॥

मर्यादयापि कलितः प्रियनिम्नगोऽसौ कुग्राहवानतिगभीरपयोऽन्वितोऽपि ।
हित्वा समुद्रमिति कम्बुरगाद् यदङ्कं स श्रीजिनो वृजिनमस्यतु शङ्खलक्ष्मा ॥ ३ ॥

निर्मेघमेघपथमेचकदेहधामा वामासुतः स भवताद् भवतां विभूत्यै ।
यन्मौलिसीम्नि अपि मण्डलसत्तसप्त. सप्तापि सप्त इवाहिफणाः स्फुरन्ति ॥ ४ ॥

ते वः शिवश्रियमपश्चिमतीर्थनाथपादारविन्दनखचन्द्रमसो दिशन्तु ।
कामं कलङ्कविकलाः सकलाङ्कसिंहभीत्रोपितोद्रमृगा इव ये विभान्ति ॥ ५ ॥
नम्रासुरत्रिदशकोटिकिरीटकोटिशाणानिशातपदपद्मनखेन्दुकान्ता. ।
कान्तानि वः शिवसुखानि दिशन्तु शश्वदन्येऽपि तीर्थपतयोऽजितनाथमुख्याः ॥ ६ ॥
मोहान्धकारधिकारदीपिका मुक्तिवर्त्मनि । विवेकमञ्जरीवृत्तिरियं निर्वर्त्यते मया ॥ ७ ॥

इह हि महितगुणमहिमकुमुदहिमकरस्य मकरकेतुबाणवित्रस्तसमस्तजनपरित्राणवज्रपञ्जरस्य गूर्जरवसुन्धरावदनमण्डनमण्डली-नगरमण्डनश्रीमहावीरचैत्यप्रतिष्ठाकृतः सुकृतचरितचमत्कृतदेवेन्द्रस्य श्रीदेवेन्द्रगुरुस्वहस्तस्वपदविनिवेशितस्य भुवनभद्रंकरस्य श्रीभद्रेश्व-रसूरिगुरो पट्टनभस्तलालंकरणकिरणमालिना प्रतिवादिदैत्यदमनसौरिणा श्रीमदभयदेवसूरिणा समुपदिष्टसकलसर्वज्ञसिद्धान्तसारः संसार-वैराग्यरसप्रसरपुष्टचेताः शिष्टसमयसरसिजवनीविकाशनैकरविश्रीमदासडकवि कविसभाशृङ्गार इत्यपरनामधेयः श्रेयःप्रवृत्तिसुभगंभावुक-भविकजनचक्रप्रमोदसंपादनच्छेकरुचिर्विवेकमञ्जरीप्रकरणकरणमभीष्टदेवतानमस्कारपुरस्सरं प्रतिजानीते, यथा—

सिद्धिपुरसत्थवाहं वीरं नमिऊण चरिमजिणनाहं । सवणसुहारससरिअं वुच्छामि विवेगमंजरिअं ॥ १ ॥

[सिद्धिपुरसार्थवाहं वीरं नत्वा चरमजिननाथम् । श्रवणसुधारससरितं वक्ष्यामि विवेकमञ्जरीम् ॥]

व्याख्या । अहं विवेकमञ्जरीं वक्ष्यामीति संबन्धः । किंविशिष्टाम् । 'सवणसुहारससरिअं' श्रवणयोः कर्णयोर्विरथवार्ताविषम-विषसमुच्छलितातुच्छमूर्च्छाविच्छेदकत्वात् सुधारससरिद् अमृतनदी ताम् । किं कृत्वा । 'नमिऊण' नत्वा । कम् । 'चरिमजिणनाहं' चरमश्चासौ जिननाथश्च चरमजिननाथश्चतुर्विंशतितमस्तीर्थनाथस्तम् । किंविशिष्टम् । 'सिद्धिपुरसत्थवाहं' सिद्धिरेव पुरं मुक्तिरेव नगरं

तत्र सार्थो भव्यसत्त्वसंघातस्तं वाहयति प्रापयतीति सिद्धिपुरसार्थवाहस्तम् । भगवतः सार्थवाहत्वे निरूपणमिदमतिविशदमागमानुगामि, यदाहु श्रीभद्रबाहुस्वामिपादा —

"[1]पाविंति निव्वुइपुर जिणोवइट्ठेण चेव मग्गेण । अडवीइ देसियत्तं एव नेयं जिणिंदाणं ॥"

सार्थवाहत्वे चास्य सामर्थ्यं नाम्नैव प्रकाशयति । किंनामानम् । वीरम् 'ईर गतौ कम्पने च' इत्यनेन विपूर्वेण विशेषेण ईरयति कम्पयति भावशत्रूनिति वीरस्तम् । भगवत सत्स्वपि वर्धमानेतिप्रभृतिषु नामसु 'वीरम्' इत्यत्र साभिप्राया कवेरुक्तिरिति । अत्राभिधेयं विवेकमञ्जरीप्रकरणम् । संबन्धो वाच्यवाचकरूप, वाच्या उपदेशाः, वाचको ग्रन्थ । प्रयोजनं च कर्तुरिह महती कीर्तिः, श्रोतुश्च तत्त्वपरिज्ञानम् । उभयोरपि परम्पराफलं मुक्तिरिति ॥ १ ॥

अथ प्रतिज्ञातावतारणाय परमार्थलप्त्तावौपयिकमेकं विवेकं व्यतिरेकतः प्रस्तुवन्नाह,—

दुट्ठट्ठकम्मवसगा भमंति भीमे भवम्मि निस्सीमे । भट्ठविवेगपईवा जीवा न मुणंति परमत्थं ॥ २ ॥

[दुष्टाष्टकर्मवशगा भ्रमन्ति भीमे भवे नि सीमे । भ्रष्टविवेकप्रदीपा जीवा न जानन्ति परमार्थम् ॥]

व्याख्या । जीवा. प्राणिनो भ्रमन्ति भ्राम्यन्ति पादावर्तवदूर्ध्वाधः कुलालचक्रवच्च तिर्यगनवस्थिता भवन्ति । क 'भवम्मि' भवे चतुर्गतिरूपे संसारे । किंविशिष्टे । 'निस्सीमे' न विद्यते सीमा पर्यन्तो यस्यासावसीमा तस्मिन् । अत एव भीमे भयंकरे । भ्रमणे च तत्र तेषां विशेषणेन पारतन्त्र्यमाह 'दुट्ठट्ठकम्मवसगा' दुष्टानि निष्कृपाणि च तान्यष्टौ कर्माणि ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयमोहनीयायुष्कनामगोत्रान्तरायनामानि, तेषां वशगा आयत्ता.। न केवल भ्राम्यन्तीति तेषां शोच्यम्, किन्तु 'न मुणंति' न जानन्तीत्यपि । कम् । 'परमत्थं' परमः पूज्य. शाश्वतानन्दमयमुक्तिपुरीपथरूपोऽर्थ परमार्थस्तम् । तदज्ञाने च तेषा विशेषणेन कारणमाह 'भट्ठविवेगपईवा' भ्रष्टो विवेको रागद्वेषमोहादि-

---

१ प्राप्नुवन्ति निर्वृतिपुरं जिनोपदिष्टेनैव मार्गेण । अटव्या देशिकत्वमेव ज्ञेयं जिनेन्द्राणाम् ॥

दीपेभ्यः पृथग्भावरूपो निरन्तरान्तरतिमिरभरसंहरणप्रवणः प्रदीपो येषां ते तथा। भ्रंशश्चेह विश्लेषः । स च द्विविधः, असंपत्तौ प्रथमः, द्वितीयश्च कषायविषयविनिर्मितविहस्ततया विश्रस्ततत्त्वलक्षण इति ॥ २ ॥

अधुना विवेकस्यैवान्वयेन माहात्म्यमुन्मीलयंस्तस्यैव हेतुमाह—

इह जीवाण विवेगो परमं चक्खू अकारणो बंधू । जइ कहमवि पाविज्जइ असरिसकम्मक्खओवसमा ॥ ३ ॥

[इह जीवाना विवेकः परमं चक्षुरकारणो बन्धु । यदि कथमपि प्राप्यतेऽसदृशकर्मक्षयोपशमात् ॥]

व्याख्या। इहास्मिन् जगति जीवानां विवेकः परमं चक्षुः प्रकृष्टं लोचनम्, यदुक्तम्;—

"एकं हि चक्षुरमलं सहजो विवेकस्तद्विद्भिरेव सह संवसतिर्द्वितीयम् ।
एतद्द्वयं भुवि न यस्य स तत्त्वतोऽन्धस्तस्याप्यमार्गचलने वद कोऽपराधः ? ॥"

तथा, अकारणो बन्धुः कारणनिरपेक्षः स्वजनः । बन्धुर्हि कारणमन्तरेण न कोऽपि सौजन्यभङ्गीमङ्गीकरोति, यदुक्तमस्माभिः सूक्तपङ्क्तौ—

"पद्माश्रय इति पद्मं धिनोति कुमुदं न यदब्जबन्धुरपि । अब्जत्वे तुल्येऽपि हि तज्ज्ञातिः कारणात्मैव ॥"

एवंविधो विवेकः 'जइ कहमवि पाविज्जइ' यदि कथमपि प्राप्यते, तदानीं 'असरिसकम्मक्खओवसमा' असदृशोऽनन्यसामान्यः कर्मणां मिथ्यात्वमोहनीयादीनामुदीर्णानां क्षय', अनुदीर्णानां चोपशमः, क्षयेण युक्त उपशम. क्षयोपशमस्तस्मात् । विवेको हि श्रुतज्ञानभावनासमुत्थः । तच्च श्रुतज्ञानं क्षायोपशमिकभावनासंभवम् । यदाहु ;—

" भावे खओवसमिए दुवालसगंपि होइ सुयनाणं । केवलियनाणलंभो नन्नत्थ खए कसायाणं ॥ "[1] इति ॥ ३ ॥

इह निसर्गमधुरमपि वस्तु कियतापि विभूषणेन विना न चमत्करोतीति, अतस्तस्य विभूषणमाह:—

तस्स विभूसणमेगं मणसुद्धी मंजरीव रुक्खस्स । तीइ समिद्धो एसो सुहफलरिद्धिं पयच्छेइ ॥ ४ ॥

[तस्य विभूषणमेकं मनःशुद्धिर्मञ्जरीव वृक्षस्य । तया समृद्ध एष सुख(शुभ)फलर्द्धिं प्रयच्छति ॥]

व्याख्या । 'तस्य विवेकस्य एकमसाधारणं विभूषणमलंकरणम् । का । 'मणसुद्धी' मनसः शुद्धिर्मनःशुद्धिः कृष्णनीलकापोतलेश्यात्रितयकलङ्कपङ्करहितात्मसमुत्थमतिशायतश्चेतसो नैर्मल्यमिति भावः । केव । मञ्जरीव पुष्पगुच्छ इव । कस्य । ' रुक्खस्स ' वृक्षस्य । न केवलमिय मनःशुद्धिर्विवेकस्य वृक्षस्येव मञ्जरी विभूषणमात्रम्, किन्तु 'तीइ समिद्धो एसो' तया मनःशुद्धया एष विवेकः समृद्धः सन् 'सुहफलरिद्धिं' सुखानि राज्यस्वर्गापवर्गसंभवानि, तान्येव फलानि तेषामृद्धिः संपत् सुखफलर्द्धिस्तां ' पयच्छेइ ' प्रयच्छति । वृक्षस्तु मञ्जर्या समृद्धः शुभफलर्द्धिं परिपाकपेशलफलस्फातिं प्रयच्छतीति गतम् ॥ ४ ॥

अथ सर्वोपदेशसंग्रहकारिकामाह—

तम्हा खलु आयहियं चिंततेणं विवेगिणा एसा । कायव्वा मणसोही न होइ जह दुल्लहा बोही ॥ ५ ॥

[तस्मात् खल्वात्महित चिन्तयता विवेकिनैषा । कर्तव्या मनःशुद्धिर्न भवति यथा दुर्लभो बोधिः ॥]

व्याख्या । तस्मात् पूर्वोपदिष्टाद् हेतोः खलु निश्चितं 'आयहियं' आत्महितं स्वपथ्यम्, यद्वा, आयो ज्ञानादीनां लाभस्तस्मै हितं आयहितं 'चिंततेणं' चिन्तयता विमृशता विवेकिना विवेको रागद्वेषादिदोषेभ्यः पृथग्भावरूपो गुणो विद्यते यस्य स विवेकी तेन 'एसा'

१ भावे क्षायोपशमिके द्वादशाङ्गमपि भवति श्रुतज्ञानम् । कैवल्यज्ञानलाभो नान्यत्र क्षयात् कषायाणाम् ॥

पग 'कायव्वा मणसोही' मनःशुद्धिः कार्या, तपःश्रुतयमप्रायैः किमन्यैः कायदण्डैनरिति भावः। यथा किम् । 'न होइ जह दुल्लहा बोही' यथा बोधिर्जिनधर्मावाप्तिर्न दुर्लभा भवतीति ॥ ५ ॥

अथ मनःशुद्धिकारणान्याह—

चउसरणे पडिवत्ती सम्मं अणुमोअणा गुणाण तहा । दुक्कडगरिहा तह भावणा य मणसुद्धिवीआइं ॥ ६ ॥

[चतुःशरणस्य प्रतिपत्तिः सम्यगनुमोदना गुणानां तथा । दुष्कृतगर्हा तथा भावना च मनःशुद्धिबीजानि ॥]

व्याख्या। चतुर्णामर्हत्सिद्धसाधुकेवलिप्रज्ञप्तधर्माणां शरणं चतुःशरणं, तस्य प्रतिपत्तिः स्वीकारः । प्राकृतत्वात् सप्तमी षष्ठ्यर्थे । 'सम्मं अणुमोअणा गुणाण तहा' तथा सम्यग् मनोवाकायकर्मभिरिति भावः, अनुमोदना अनुस्मरणम् । केषाम् । गुणानां सत्यशौचतपस्त्यागाकिञ्चन्यब्रह्मचर्यादीनाम् । तथा 'दुक्कडगरिहा' दुष्कृतानां पापानां गर्हा निन्दा सा । तथा 'भावणा य' भावना द्वादशधा सा । चः समुच्चये । एतानि चत्वार्यपि 'मणसुद्धिवीयाइं' मनःशुद्धेर्बीजानि कारणानीति भाव इति ॥ ६ ॥

चत्वार्येतानि प्रकरणेऽत्र द्वाराणि, तत्रादौ चतुःशरणप्रतिपत्तिद्वारं गाथाचतुष्केणाह—

निट्ठवियअट्ठकम्मा देसियदुल्लक्खमुक्खपुरमग्गा । तेलुक्कपरमबंधू अरहंता मंगलं पढमं ॥ ७ ॥

सिद्धा य मंगलं सव्वे साहू मंगलमुत्तमं । धम्मो केवलिपन्नत्तो सव्वजीवाण मंगलं ॥ ८ ॥

अरहंता लोगुत्तमा सिद्धा लोगुत्तमा तहा । साहू लोगुत्तमा एसो धम्मो लोगाणमुत्तमो ॥ ९ ॥

अरहंता मम सरणं सरणं सिद्धा य साहुणो सरणं । धम्मो करुणारम्मो सरणं जिणनाहनिद्दिट्ठो ॥ १० ॥

[निष्ठापिताष्टकर्माणो देशितदुर्लक्षमोक्षपुरमार्गाः । त्रैलोक्यपरमबन्धवोऽर्हन्तो मङ्गलं प्रथमम् ॥

सिद्धाश्च मङ्गल सर्वे साधवो मङ्गलमुत्तमम् । धर्म केवलिप्रज्ञप्त सर्वजीवानां मङ्गलम् ॥
अर्हन्तो लोकोत्तमा सिद्धा लोकोत्तमास्तथा । साधवो लोकोत्तमा एष धर्मो लोकानामुत्तमः ॥
अर्हन्तो मम शरण शरण सिद्धाश्च साधव शरणम् । धर्मः करुणारम्य' शरणं जिननाथनिर्दिष्टः ॥]

सुगमाः ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥

अथेह भरतभुवो वर्तमानान्, अतीतान्, अनागतांश्च जिनान् गाथाचतुष्टयेन शरण्यत्वेन प्रतिपद्यते; यथा—

सिरिरिसहअजियसंभवअभिनंदणसुमइपउमपहनाहा । जिणवरसुपासचंदप्पहसुविहिसीअलसिज्जंसा ॥ ११ ॥
वासुपुज्जविमलसामिअणंतपहुधम्मसंतिकुंथुजिणा । अरमल्लिसुव्वयनमी नेमी पासो अ वद्धमाणो अ ॥ १२ ॥
इअ चउवीसं तिहुयणनमंसिआ वट्टमाणतित्थयरा । केवलनाणदिणेसा हरंतु मम मोहतिमिरोहं ॥ १३ ॥
केवलनाणिपमुहा अईअतित्थंकरा य चउवीसं । तह पउमनाहपमुहा मम सरणमणागया अरिहा ॥ १४ ॥

[श्रीऋषभाजितसंभवाभिनन्दनसुमतिपद्मप्रभनाथा । जिनवरसुपार्श्वचन्द्रप्रभसुविधिशीतलश्रेयांसा ॥
वासुपूज्यविमलस्वाम्यनन्तप्रभुधर्मशान्तिकुन्थुजिना । अरमल्लिसुव्रतनमयो नेमि पार्श्वश्च वर्धमानश्च ॥
इति चतुर्विंशतिस्त्रिभुवननमस्यिता वर्तमानतीर्थकरा । केवलज्ञानदिनेशा हरन्तु मम मोहतिमिरौघम् ॥
केवलज्ञानिप्रमुखा अतीततीर्थङ्कराश्च चतुर्विंशति । तथा पद्मनाभप्रमुखा मम शरणमनागता अर्हन्त ॥]

इमा अपि सुगमाः ॥ ११ ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥

सिरिउसभवद्धमाणयचंदाणणवारिसेणनामाणो । सासयजिणालयेसुं वंदे हं सासए जिणिंदे ॥ १५ ॥

[श्रीऋषभवर्धमानचन्द्राननवारिषेणनाम्नः । शाश्वतजिनालयेषु वन्देऽहं शाश्वताञ्जिनेन्द्रान् ॥]

स्पष्टा ॥१५॥

अथ गाथायुगेन विहरमाणानर्हतः स्तौति;—

पुव्वविदेहे सीमंधरसामी विहरमाणतित्थयरो । अवरविदेहे जुगमंधरसामी मम सिवं दिसउ ॥ १६ ॥

मुक्खपहं पयडंतो बाहुजिणिंदो तहा सुबाहू य । अन्नेवि अरहंता हरंतु दुरिआइं विहरंता ॥ १७ ॥

[पूर्वविदेहे सीमन्धरस्वामी विहरमाणतीर्थकरः । अपरविदेहे युगमन्धरस्वामी मम शिवं दिशतु ॥

मोक्षपथं प्रकटयन् बाहुजिनेन्द्रस्तथा सुबाहुश्च । अन्येऽप्यर्हन्तो हरन्तु दुरितानि विहरन्तः ॥]

इमे अपि सुगमे ॥ १६ ॥ १७ ॥

अथ तीर्थानि शाश्वतान्यशाश्वतान्यपि गाथाद्वयेन वन्दते;—

नंदीसरअट्ठावयसत्तुंजयउज्जयंतसम्मेअ–पमुहाइं अहं वंदे तित्थाइं परमभत्तीए ॥ १८ ॥

सासयजिणालयाइं असासयाइंपि जाइं सव्वाइं । उड्ढमहतिरियलोए तेसिं पणमामि भावेणं ॥ १९ ॥

[नन्दीश्वराष्टापदशत्रुञ्जयोज्जयन्तसम्मेत–प्रमुखान्यहं वन्दे तीर्थानि परमभक्त्या ॥

शाश्वतजिनालयान्यशाश्वतान्यपि यानि सर्वाणि । ऊर्ध्वाधस्तिर्यग्लोके तानि प्रणमामि भावेन ॥]

स्पष्टे ॥ १८ ॥ १९ ॥

अथ गाथायुगलेन साधूनुपश्लोकयति—

अड्ढाइज्जा दीवा पन्नरस तेसु कम्मभूमीओ । जे केवि तत्थ साहू पंचमहव्वयधरा धीरा ॥२०॥
अट्ठारससीलंगसहस्सधुराधरणलद्धमाहप्पा । कंदप्पदप्पदलणा तेसिं चलणा सुहं दिंतु ॥२१॥

[अर्धतृतीयौ द्वीपौ पञ्चदश तयोः कर्मभूमयः । ये केऽपि तत्र साधवः पञ्चमहाव्रतधरा धीराः ॥
अष्टादशशीलाङ्गसहस्रधुराधरणलब्धमाहात्म्याः । कन्दर्पदर्पदलनास्तेषां चरणाः सुखं ददतु ॥]

व्याख्या । 'अड्ढाइज्जा दीवा' "द्विवचनस्य बहुवचनम्" (है० प्रा० ३।१३०।) इति प्राकृतलक्षणात्, अर्धं तृतीयः पुष्करवरनामा द्वीपो ययोस्तावर्धतृतीयौ द्वीपौ धातकीखण्डजम्बूनामानौ 'पन्नरस तेसु कम्मभूमीओ' कर्मणां शुभानामशुभानामपि भूमयो जन्मस्थानानि कर्मभूमयः । तत्र जनितानि किमुच्यन्ते, अन्यत्रोपार्जितान्यपि कर्माणि तासूत्पद्य जीवैर्भोगभूमिगतैरुपभुज्यन्त इति । क सन्ति ताः । 'तेसु' तयोरर्धतृतीययोर्द्वीपयोः । कति । 'पन्नरस' पञ्चपञ्चभरतैरवतमहाविदेहसंज्ञिताश्च ताः पञ्चदश । 'जे केवि तत्थ साहू' ये केऽप्यनिर्वचनीयमहिमानस्तत्र साधवो मुनयः सन्ति । किंविशिष्टाः । 'पंचमहव्वयधरा' पञ्चमहाव्रतधराः । अत एव धीरा धिया बुद्ध्या राजन्त इति धीराः । पुनश्च किंरूपाः । 'अट्ठारससीलंगसहस्सधुराधरणलद्धमाहप्पा' शीलानि सच्चरितानि तेषामङ्गान्यवयवाः शीलाङ्गानि, तेषां सहस्राः शीलाङ्गसहस्राः, अष्टादश ते च शीलाङ्गसहस्राश्च अष्टादशशीलाङ्गसहस्राः । तथाच वाचकः[1];—

"धर्माद् भूम्यादीन्द्रियसंज्ञाभ्यः करणतश्च योगाच्च । शीलाङ्गसहस्राणामष्टादशकस्य निष्पत्तिः" ॥

इति । तेषां धूर्भारोऽष्टादशशीलाङ्गसहस्रधुरा, तस्या धरणं यावज्जीवमुद्वहनम्, यदाहुः;—

---

१ प्रशमरतिप्रकरणे गाथा २४४ ।

"वुभंति नाम भारा तच्चिय वुभंति वीसमंतेहिं । सीलभरो वोढव्वो जावज्जीवं अविसामो ॥"

तेन लब्धं माहात्म्यं महिमा येस्ते तथा । अत एव 'कंदप्पदप्पदलणा' कन्दर्पस्य सुरासुरविजयिनो मन्मथस्य दर्पं गर्वं दलयन्ति चूर्णयन्तीति कन्दर्पदर्पदलनाः । 'तेसिं चलणा' तेषामेवंविधानां गुणरत्नसिन्धूनां साधूनां चलनाः पादाः 'सुहं दिंतु' सुखं समाधानं ददत्विति ॥ २० ॥ २१ ॥

अथासन्नोपकारिणः श्रीवर्धमानविभोः प्रथमगणधरमुपश्लोकयन्नाह—

सिद्धंतसुत्तहारो पयडियवरचरणकरणववहारो । भवियाण भवभयहरो सिरिगोयमगणहरो जयइ ॥२२॥

[सिद्धान्तसूत्रधारः प्रकटितवरचरणकरणव्यवहारः । भविकानां भवभयहरः श्रीगौतमगणधरो जयति ॥]

व्याख्या । श्रिया ज्ञानलक्ष्म्या उपलक्षितो गौतमो गोतमगोत्रसंभवश्चासाविन्द्रभूतिनामा श्रीगौतमगणधरः, जयति सर्वोत्कर्षेण वर्तते । किंविशिष्टः । 'सिद्धंतसुत्तहारो' सिद्धान्तो द्वादशाङ्गं गणिपिटकं तस्य सूत्रं त्रिपदी तां धारयति विस्तारयतीति सिद्धान्तसूत्रधारः; यदुक्तमस्माभिर्गणधरावल्याम्—

"श्रीमाननेकपभटैकपतिर्नवीनः पायादपायगहनाज्जगदिन्द्रभूतिः ।
विस्तार्य मञ्जुलपदत्रिपदीमदीनजातिर्न जातु बत यः शिथिलीचकार ॥"

पुनः किंविशिष्टः । 'पयडियवरचरणकरणववहारो' प्रकटितः प्रकाशितो वरः शुद्धश्चरणकरणयोर्व्यवहारः क्रिया येन स तथा । चरणकरणे च प्रत्येकं सप्ततिधा, यथा;—

१ उह्यन्ते नाम भारास्त एवोह्यन्ते विश्राम्यद्भिः । शीलभरो वोढव्यो यावज्जीवमविश्रामः ॥

" वेयसमणधम्मसंजमवेयावच्चं च बंभगुत्तीओ । नाणाइतियं तवकोहनिग्गहा इइ चरणमेयं ॥ "

तत्र व्रतानि अहिंसानृतास्तेयब्रह्मचर्यापरिग्रहनामानि पञ्च । श्रमणधर्मस्तु क्षान्तिमार्दवार्जवमुक्तितपःसंयमसत्यशौचाकिञ्चन्यब्रह्मचर्यादिभेदैर्दशधा । अन्यच्च पञ्चाश्रवाद् विरमणम्, पञ्चेन्द्रियनिग्रहः, कषायजयः, दण्डत्रयविरतिश्चेति संयमः सप्तदशभेदः । वैयावृत्त्यं त्वाचार्योपाध्यायतपस्विशैक्षग्लानकुलगणसंघसाधुसमानाङ्गेषु शुश्रूषाभेदैर्दशधा । अपरं च

" वसहिकहनिसिज्जिंदियकुड्डंतरपुव्वकीलियपणीए । अइमायाहारविभूसणाइं नव बंभचेरगुत्तीओ ॥ "

ज्ञानादित्रिकं तु विदितम् । तपस्तु बाह्याभ्यन्तरषट्षड्भेदैर्द्वादशधा, यथा;—

"अणसणमूणोयरिया वित्तिसंखेवणं रसच्चाओ । कायकिलेसो संलीणया य वज्झो तवो होइ ॥

पायच्छित्तं विणओ वेयावच्चं तहेव सज्झाओ । झाणं उस्सग्गोवि य अब्भिंतरओ तवो होइ ॥ "

अपि च क्रोधादीनां चतुर्णां कषायाणां निग्रहः क्रोधनिग्रहः । अत्र शाकपार्थिवादिदर्शनाद् मध्यमपदलोपी समासः इति संपिण्डितं चरणं सप्ततिधा ।

---

१ व्रतश्रमणधर्मसंयमवैयावृत्त्यं च ब्रह्मचर्यगुप्ती । ज्ञानादित्रिकं तपःक्रोधनिग्रहाविति चरणमेतत् ॥

२ वसतिकथानिषद्येन्द्रियकुड्यान्तरपूर्वक्रीडितप्रणीतम् । अतिमात्राहारविभूषणानि नव ब्रह्मचर्यगुप्तयः ॥

३ अनशनमूनोदरिता वृत्तिसंक्षेपणं रसत्यागः । कायक्लेशः संलीनता च बाह्यं तपो भवति ।

प्रायश्चित्तं विनयो वैयावृत्त्यं तथैव स्वाध्यायः । ध्यानमुत्सर्गोऽपि चाभ्यन्तरं तपो भवति ॥

पिंडविसोही समिई भावण पडिमा य इंदियनिरोहो । पडिलेहणगुत्तीओ अभिग्गहा चेव करणं तु ॥

तत्र पिण्डादीनां चतुर्णां पिण्डवस्त्रशय्यापात्राणां विशिष्टा शुद्धिः पिण्डविशुद्धिः, यदाहुः;—

" [2]पिंडं वत्थं च सेज्जं च चउत्थं पायमेव य । अकप्पियं न गिण्हिज्जा पडिगाहिज्ज कप्पियं ॥"

अपि च । ईर्याभाषैषणादाननिक्षेपोत्सर्गसंज्ञिताः पञ्च समितयः । भावनाश्चानित्यताद्यो द्वादश वक्ष्यन्ते । प्रतिमाश्च भिक्षूणां द्वादश । तत्र स्वनामसदृशार्था प्रथमा एकमासिकी, द्वितीया द्विमासिकी,तृतीया त्रिमासिकी, चतुर्थी चतुर्मासिकी, पञ्चमी पञ्चमासिकी, षष्ठी षाण्मासिकी, सप्तमी सप्तमासिकी, अष्टमी नवमी दशमी च सप्तसप्ताहोरात्रिकी, एकादशी तु अहोरात्रिकी, द्वादशी चैकरात्रिकी; यदाहुः

"[3]मासाई सत्तंता पढमा तु तईय सत्तराइंदी । अहराई एगराई, भिक्खुपडिमाण बारसगं ॥ "

इन्द्रियनिरोधस्तु पञ्चविधः स्पष्टः । प्रतिलेखनाश्च पञ्चविंशतिर्वस्त्रस्य वपुषः पात्रस्य च , तद्यथा,—

"[4]इग दिट्ठी छप्पुरिमा नव अक्खोड पक्खोड वत्थपणवीसा । भुयजुयलिरमुहहियए तिय तिय चउ पुट्ठि छ पय पणवीसा ॥
बारस बाहिं ठाणा बारस ठाणा य हुंति मज्झम्मि । पत्तपडिलेहणाए पणवीसयमो करप्फंसो ॥"

---

१ पिण्डविशुद्धिः समितिर्भावना प्रतिमा चेन्द्रियनिरोधः । प्रतिलेखनगुप्ती अभिग्रहाश्चैव करणं तु ॥

२ पिण्डं वस्त्रं च शय्यां च चतुर्थं पात्रमेव च । अकल्पितं न गृह्णीयात् परिगृह्णीयात कल्पितम् ॥

३ मासादयः सप्तान्ताः प्रथमा द्वितीया तृतीया सप्तरात्रिदिवसिकी । अहोरात्रिक्यैकरात्रिकी, भिक्षुप्रतिमानां द्वादशकम् ॥

४ एका दृष्टिः षट् पूर्वभागा नवैतस्ततो वस्त्रपञ्चविंशतिः । भुजयुगाशिरोमुखहृदयस्य त्रयस्त्रयश्चत्वारः पृष्ठस्य षट् पादस्य पञ्चविंशतिः ॥
द्वादश बहिः स्थानानि द्वादश स्थानानि च भवन्ति मध्ये । पात्रप्रतिलेखनायां पञ्चविंशतितमः करस्पर्शः ॥

तिस्रो गुप्तयस्तु विश्रुताः। अपि चाभिग्रहा द्रव्यक्षेत्रकालभावभेदैश्चत्वार इत्येकत्र संमीलितं करणमपि सप्ततिधा । पुनः किंविशिष्टो भगवान् गौतमः । 'भयभयहरो' भवात् संसाराद् भयं भवभयं तद् हरत्यपनयतीति भवभयहरः । केषाम् । 'भवियाणं' भविकानामिति ॥ २२ ॥

अथ बाहुल्येन सर्वानपि गणभृतः स्तौति—

सिरिपुंडरीयगोयमपमुहा गणहारिणो महामुणिणो । तिहुयणपणमियचरणा सरणं मम मोहनिट्ठवणा ॥२३॥

[श्रीपुण्डरीकगौतमप्रमुखा गणधारिणो महामुनयः । त्रिभुवनप्रणतचरणाः शरणं मम मोहनिष्ठापनाः ॥]

स्पष्टा ॥ २३ ॥

अथेह भरते द्वादश चक्रिणोऽभूवन्, तेषु च त्रयः शान्तिकुन्थुअरनाथास्तीर्थनाथा अपि बभूवुः । ते तु जिनाधिनाथवीथीषु शरणीकृतपूर्वाः । द्वौ च सुभूमब्रह्मदत्तनामानौ दुर्गतिगतत्वादयोग्यौ । शेषांश्चक्रिराजर्षीन् शरणीकुर्वन्नाह—

भरहो सणंकुमारो सगरो मघवं जओ य हरिसेणो । तह सुपउमो य सत्तवि चक्कवईमुणिवई सरणं ॥२४॥

[भरतः सनत्कुमारः सगरो मघवा जयश्च हरिषेणः । तथा सुपद्मश्च सप्तापि चक्रवर्तिमुनिपतयः शरणम् ॥]

इयमपि सुगमैव ॥ २४ ॥

अथ बलभद्रमुनीन् शरणीकुर्वन्नाह—

तिव्वतवखग्गखंडियभवपायवविअडपयडियपहावा । सरणं नव बलदेवा वरगुणरयणायरा मज्झ ॥२५॥

---

१ ग. घ. °मीलने ।

[तीव्रतप खङ्गखण्डितभवपादपविकटप्रकटितप्रभावा । शरण नव बलदेवा वरगुणरत्नाकरा मम ॥]

व्याख्या। नव च ते बलदेवा नवबलदेवा अचलविजयभद्रसुप्रभसुदर्शनआनन्दनन्दनपद्मरामनामानो बलदेवा राजर्षयो 'मज्झ' मम शरण 'भवन्तु' इति शेष। किंविशिष्टा। 'वरगुणरयणायरा' वराणि निर्दूषणानि च तानि तपोदमजपोद्यमसयमस्वाध्यायध्यानरूपा गुणा एव रत्नानि तेषामाकरा प्रभवभूमय। पुन किंविशिष्टा। 'तिव्वतव'-इति पूर्वार्धम्, तीव्र तीक्ष्ण च तत् तपश्च तीव्रतपस्तदेव खड्ग स्तरवारिस्तेन खण्डितश्चासौ भवपादप ससारतरुश्च स तथा तेन विकट विपुल प्रकटित प्रकाशित प्रभावो महिमा यैस्ते तथा ॥ २५ ॥

इत्याचार्यश्रीबालचन्द्रविरचितायां विवेकमञ्जरीवृत्तौ चतुःशरणप्रतिपत्ति-

द्वारविवरणं नाम प्रथमः परिमलः समाप्तः ॥

शेषाहिमूलकलित सुरशैलशाखी ताराप्रसूनकलितोरुदिगन्तशाख ।
सूर्येन्दुमण्डलफल स्फुटमेष यावत् तावज्जय कलयतादिह जैत्रसिंह ॥ १ ॥

अथ गुणानुमोदनाद्वारमाह—

भरहाईण मुणीणं गुणगारववण्णणेण पावमलं । पक्खालेमि य सव्वं पवित्ततित्थोदएणंव ॥ १ ॥

[भरतादीनां मुनीनां गुणगौरववर्णनेन पापमलम् । प्रक्षालयामि च सर्वं पवित्रतीर्थोदकेनेव ॥]

व्याख्या । न केवलमर्हदादीन् चतुःशरणं प्रपद्ये, किन्तु 'पक्खालेमि य' प्रक्षालयाम्यपनयामि च । किं तत् ? पापं, प्रबलमतिशयेन । नैहिकभवमेवेत्याह 'सव्वं' सर्वं पूर्वभवसंततिविततमपीति भावः । केन । 'गुणगारववण्णणेण' गुणानां गौरवं महिमा गुणगौरवं तस्य वर्णनमुत्कीर्तनं तेन । केषाम् । 'मुणीणं' मुनीनाम् । किंविशिष्टानाम् । 'भरहाईण' भरतः श्रीयुगादिजिनसूनुरादौ येषां ते तथा तेषाम् । केन ? 'पवित्ततित्थोदएणंव' पवित्रं पङ्कपटलपिच्छलतारहितं च तत् तीर्थं नद्यादेरवतारस्थानं च पवित्रतीर्थं तस्य उदकं जलं तत्तथा तेनेव । कोऽत्र भावः ? । यथा पवित्रतीर्थोदकेन पापमलो निन्द्यमलः सर्वोऽपि वस्त्रदेहादेः प्रक्षाल्यते केनचित्, तथाहं भरतादिमुनिगणगौरववर्णनेन पापमधर्म्यं कर्म प्रबलमतिशयेनापनयामीति ॥ १ ॥

अधुना भरतगुणान् गाथायुगेनाह—

विहियं वेयावच्चं विहिणा साहूण सुद्धसीलाण । सिरिरिसहसुओ भरहो जाओ भरहाहिवो तेणं ॥ २ ॥

[विहितं वैयावृत्त्यं विधिना साधूनां शुद्धशीलानाम् । श्रीऋषभसुतो भरतो जातो भरताधिपस्तेन ॥]

व्याख्या । श्रीऋषभसुतो भरतो भरताधिपः षट्खण्डभरतक्षेत्रभूमण्डलाखण्डलस्तेन जातः संवृत्तः । यत्तदोर्नित्यसंबन्धित्वाद् येन

साधूनां यतीनां शुद्धशीलानामजिह्मब्रह्मचारिणां वैयावृत्त्यं भक्तपानीयादिसंपादनरूपं विहितं निर्मितम्। केन। 'विहिणा' विधिना पिण्डैषणाध्ययनप्रणीताचारेण, यदुक्तम् "दाणेणं हुंति उत्तमा भोगा" इति ॥ २ ॥

सो पढमचक्कवट्टी भरहो भवियाण कुणउ कल्लाणं। आयरिसघरे केवललच्छीए जो सयं वरिओ ॥ ३ ॥

[स प्रथमचक्रवर्ती भरतो भविकानां करोतु कल्याणम्। आदर्शगृहे केवललक्ष्म्या यः स्वयं वृतः ॥]

व्याख्या। सोऽनन्यसामान्यगुणगरिम्णा जगद्विख्यातः प्रथमचक्रवर्ती भरतो भविकानां कल्याणं श्रियं करोतु। यः किम्। यः स्वयमात्मना रुच्येति भाव , 'वरिओ' वृतोऽङ्गीकृतः। कया। 'केवललच्छीए' केवलज्ञानलक्ष्म्या। किमुपशमस्थाने क्वापीत्याह—'आयरिसघरे' आदर्शगृहे। तच्च मोहस्यैकं निकेतनम्। यतोऽत्र विनश्वराशुचिकृतत्वविभिन्नस्वरूपेऽपि वपुषि वैपरीत्येनाभिमानो भृशमुज्जृम्भते। अत एव स्वयं वृतोऽसौ, न तु तेन सा वृता। एतावता किमुक्तम्। पूर्वस्मिन् भवे शुद्धशीलसाधुवैयावृत्त्यं यथाविधि वितन्वताऽनेन तत्पुण्यमगण्यमुपार्ज्यत, येन त्रिलोकीतिलकैरभिगम्ययापि केवललक्ष्म्या स स्वयमभिवृत इति ॥ ३ ॥

अथात्मभावाविभूषाय बाहुबलिगुणविलय कलयन्नाह—

बालाण तवस्सीण य थविरगिलाणाण जेण साहूणं। वीसामणयं काही बाहुबली तेण बाहुबली ॥ ४ ॥

[बालानां तपस्विना च स्थविरग्लानानां येन साधूनाम्। विश्रामणामकार्षीद् बाहुबलिस्तेन बाहुबली ॥]

व्याख्या। बाहुबलिर्भरतेश्वरलघुभ्राता बाहुबली बाह्वोर्बलमतीव श्रेष्ठं यस्येति बाहुबली, तेन हेतुना, येन 'वीसामणयं काही' विश्रा-

१ दानेन भवन्त्युत्तमा भोगाः। २ क, ग. आयंस।

मणामकार्षीत् 'पूर्वजन्मनि' इति शेष । केषाम् । 'साहूणं' साधूनाम् । किंविशिष्टानाम् । 'बालाण' बालानां शैक्षकाणाम् । न केवलमेषाम्, 'तवस्सीण य' तपो विद्यते येषां ते तपस्विनस्तेषां च । न केवलममीषां 'थविरगिलाणाण' स्थविरा वयोवृद्धाः, ग्लाना. स्वाध्यायाध्ययनानुष्ठानखिन्ना रोगपीडिता वा ते तथा तेषामिति संक्षेपार्थः । व्यासार्थस्तु कथानकादवसेय', तच्चैतत्,—

अस्त्ययोध्येति सपक्षिरूरीकृतजना पुरी । यद्वधूमुखलावण्यहन्तकारिनिशाकरम् ॥ १ ॥ तारकाः प्रतिरूपन्ते नक्तं यन्मणिवेश्मसु । सगीतलब्धचन्द्रेणमुपलब्धुमिवागता. ॥ २ ॥ जिनधर्मक्रियासूरान् पौरान् सौराद्यदर्पितान् । कामार्थावनुवर्तेते यत्रैतौ किङ्कराविव ॥ ३ ॥ यत्र कल्पद्रुमानेवोपादानीकृत्य निर्मिताः । पौरास्ते दानिनस्तेन हम्यन्ते च द्रुमा न ते ॥ ४ ॥ भोगिनस्तरुणा यत्र प्रियासंगमलालसाः । मुनयोऽपि महात्मानः प्रियासङ्गमजाऽलसाः ॥ ५ ॥ सदा समदयापूर्णाशयाऽत्र बहुशो भया । देदीप्यते मुनिश्रेणी क्षोणीन्दोरपि संसदा ॥ ६ ॥ (उक्तानुक्तकर्तृपदः श्लोक.) परितः परिखाम्भोधिवेलालोल इयोच्चकैः । गुहागृहायितैः शालैः शालते यत्र गोपुरैः ॥ ७ ॥ पवनोल्लासितैः पापगजमहभुजैर्ध्वजैः । आनयन्तीव चैत्यानि यत्र दिग्भ्योऽपि संपदः ॥ ८ ॥ एकसलेकमित्रैकबुधैकपुरुषोत्तमा । द्यौर्जितेकधनाध्यक्षा तदनेकजुषा यया ॥ ९ ॥ तस्यामिक्ष्वाकुवंशादिकन्द श्रीऋषभ प्रभुः । आसीज्जिनोऽवसर्पिण्यास्तृतीयारे नरेश्वरः ॥ १० ॥ समस्ताचारचातुर्यशिष्याचार्यतया तया । स्रष्टेत्यरूपि पुरुषोत्तमनाभिप्रसूरसौ ॥ ११ ॥ मरुदेवा नृदेवानामपि वन्द्या कथं न सा । ययाऽऽदिक्षोणिमानाऽऽदिजिनध्यायमजन्यत ॥ १२ ॥ निरागसो निरातङ्का निराशङ्का निरीतयः । सुप्रजाः सुप्रजास्तत्र प्रजापाले बभुः प्रजाः ॥ १३ ॥ नरत्यन्तरविद्याभृद्देवदानवमानव. । यदाशामवहन् दत्ता रत्नामिव शिर स्थिताम् ॥ १४ ॥ मारिःसारिफलं बन्धः [illegible] रोधश्च निम्नगाम् । कलिर्वनं विनाऽन्यत्र तस्मिन् नाजनि राजनि ॥ १५ ॥ दूरेऽन्ये धन्विनः सन्तु भूमात्राद् यत्र शास्तरि । इन्द्रस्तमुभधन्वापि नत्वाऽधत्त निजं धनुः ॥ १६ ॥

शोभेव शेषकौलेन्द्रकुलाद्रिकमठादिभि । धरेय धार्यतेऽद्यापि प्रभावेणैव तस्य तु ॥ १७ ॥ तारापुष्पोपहारेण मण्डितेऽम्बरमण्डपे । यत्कीर्तिनर्तकीरङ्गविद्वद्वद् भाति चन्द्रमा ॥ १८ ॥ सुमङ्गला सुनन्दा च तस्य पत्न्यावुभे शुभे । विरिञ्चनस्येव सावित्री गायत्री च बभूवतुः ॥१९॥ ताभ्यां सोऽयमनासक्तमना वैषयिकं सुखम् । भेजे भोगफलं कर्मोदासीन्येनैव सादयन् ॥ २० ॥

इतो बाहु सुबाहुश्च भक्तविश्रामयो क्रमात् । यतिपञ्चशतीवैयावृत्त्य नित्यं वितेनतु. ॥ २१ ॥ शुभेन विधिना तेन बाहुश्चक्रिपदप्रदम् । सुबाहुस्तु बलाधायि कर्म निर्मितवान् मुनि ॥ २२ ॥ प्रशंसां च तयोश्चक्रे वज्रनाभमुनीश्वर. । तेन पीठमहापीठौ जातौ दुर्मनसौ मुनी ॥२३॥ तदीर्ष्याजनितं कर्म ताभ्यामालोचनं विना । स्त्रीभावफलदं चक्रे मायामिथ्यात्वयोगत. ॥ २४ ॥ वज्रनाभमुनीन्द्रोऽर्हद्भक्त्यादिस्थानकैः पुनः । विंशत्याऽऽराधयामास तीर्थकृन्नामकर्म स ॥२५॥ क्रमात् पञ्चापि ते पूर्वलक्षान् दीक्षां चतुर्दश । पालयित्वाऽथ सर्वार्थसिद्धश्रियमशिश्रियन् ॥२६॥ ततोऽसौ वज्रनाभात्मा च्युत्वाऽऽत्मा जगतामयम् । श्रीनाभिमरुदेवाङ्गजन्मा श्रीऋषभोऽभवत् ॥२७॥ सुमङ्गलासुनन्दे ते नन्दत. स्म सविस्मयम् । प्रियात्वं तस्य विश्वैकप्रभो प्राप्य कथचन ॥ २८ ॥ अथादपूर्वपद्पूर्वलक्षा गर्भे सुमङ्गला । तौ बाहुपीठयोर्जीवौ च्युतौ सर्वार्थसिद्धत ॥ २९ ॥ सुनन्दापि कृतानन्दा तदानीमुदरे दधौ । तौ सुबाहुमहापीठौ तत एव दिवश्च्युतौ ॥ ३० ॥ दृष्ट्वा चतुर्दश स्वप्नानथ दैवी सुमङ्गला । स्वाम्युक्तचक्रिमातृत्वप्रीता युग्ममसूत सा ॥ ३१ ॥ सुतो भरत इत्यस्या ब्राह्मीति च सुताऽभवत् । सुनन्दा बाहुबलिनं सुन्दरीमप्यजीजनत् ॥ ३२ ॥ पुनरेकोनपञ्चाशत्पुत्रयुग्मानि जीवसू । असूत सुकृताहूतमङ्गलानि सुमङ्गला ॥ ३३ ॥ काश्मीरकीरकावेरकाम्बोजकमलोत्कला । करहाटकुरुत्काणाकथकैशिककोशला ॥ ३४ ॥ केशकारुतकारूपकच्छकर्णाटकाकटा । केककोल्लगिरी कामरूपकङ्कणकुन्तलाः ॥ ३५ ॥ कलिङ्गकलकूटौ च करकाठश्च केरल । खसखर्खरखेटाश्च गौडाङ्गौ गोप्यगाङ्ककौ ॥ ३६ ॥ चौडचिल्लारचेयाश्च जालन्धरक-

टक्कणौ। टक्को डियाण्डाहालतङ्गतायकतोसला॥ ३७॥ दशार्णदण्डकौ देवसभनेपालनर्तकाः। पञ्चालपल्लवौ पौण्ड्रपाण्ड्यप्रत्यग्रथार्बुदाः॥३८॥ वर्वराभीरभट्टीयमाहिष्मकमहोदयाः। मेरण्डमरुलौ मेदमरुमुद्गरमङ्गनाः॥ ३९ ॥ मल्लवर्तमहाराष्ट्रयवनारामराढकाः। जाटब्रह्मोत्तरब्रह्मावर्तब्राह्मणवाहकाः॥ ४०॥ विदेहवङ्गवैराटवनवासवनायुजाः। वाह्लीकवल्लवावन्तिवह्नय शकसिंहलौ॥ ४१॥ सुह्मसूर्परसौवीरसुराष्ट्रसुहडास्मकाः। हूणहुरकहर्म्योजहंसा हुडुकहंरकौ॥ ४२॥ इत्यष्टानवतिः सर्वेऽप्यभ्यधीयन्त ते सुताः। स्वामिना कृततज्जन्मोत्सवेनोत्सवपूर्वकम्॥ ४३॥ स्वामिनस्तान्यपत्यानि धात्रीभि पञ्चपञ्चभिः। पाल्यमानान्यवर्धन्त भावनाभिर्व्रतानि वा॥ ४४॥ विभोर्धर्मशताङ्गस्याङ्गानीव शतमङ्गजा। रेजिरे ते च ते च द्वे वैजयन्त्याविवाङ्गजे॥४५॥ भरताय कला बाहुबलयेऽश्वादिलक्षणम्। ब्राह्मयै लिपीरपीत्याङ्कः सुन्दर्यै गणितं ददौ॥ ४६॥ सदानन्तप्ररोचिष्णुकटकश्रेणिशोभिताः। विराजन्ति विभोः पुत्राः पादा इव गिरीशितु॥ ४७॥

अथैकदा समुन्मील्य चक्षुरान्तरमात्मनः। विभुर्व्यभावयद् दु स्ववेदितं भवचेष्टितम्॥ ४८॥ गतसारेऽत्र संसारे सुखभ्रान्तिः शरीरिणाम्। लालापानमिवाङ्गुष्ठे बालानां स्तन्यविभ्रम॥ ४९॥ उत्पद्यन्ते विपद्यन्ते तद्रसास्वादसादराः। शरीरिणोऽत्र संसारे कृमयो गोमये यथा॥ ५०॥ लोकः परिचितद्वेषी नवेच्छश्चेत्यहो! मृषा। यद् भवे न विरज्येत न रज्येतापुनर्भवे॥ ५१॥ दुःखात्मनि भवे सक्ताः शलभा इव दीपके। न कल्याणे तु वैकल्यादङ्गिनोऽमी सुखात्मनि॥५२॥ सरस्तोयमिवास्थास्नु भवसौख्यमुपाधिजम्। निरुपाधि शिरानीरमिव मुक्तिसुखं स्थिरम्॥५३॥ तदाश्रित्य व्रत पारयत्येव भवनीरधे। मोक्षं यामि जनोऽप्येष यथा मामनुवर्तते॥५४॥ अत्रान्तरेऽन्तरुद्भूतालोको लोकान्तिकैः सुरैः। व्यज्ञप्यतेति कल्पज्ञैः समयज्ञोऽपि स प्रभुः॥५५॥ वसर्पिण्यामिहाज्ञानतमःप्रकरभास्कर!। राज्यवत् प्रथमं नाथ! धर्मतीर्थं प्रवर्तय॥५६॥ इति विज्ञप्य यातेषु तदा तेषु जगत्पतिः। भरतं बाहुबल्यादियुतं सुतमजूहवत्॥५७॥ प्रणम्याग्रे निविष्टाय तस्मै स्वामी-

दमादिशत्। वत्स! राज्यमिदं धत्स्व प्रविव्रजिषवो वयम् ॥५८॥ प्राह वाणीमिमां पाणी संपुटीकृत्य सोऽप्यथ। राज्यं त्वत्सेवनादन्यत् तातेऽच्छामि न किञ्चन ॥५९॥ त्वदग्रे प्लवमानस्य स्वेदाम्भोऽभिमतं यथा। तथा तात! न मे राज्याभिषेकार्थवर्जितं पयः ॥६०॥ तात! त्वच्चरणाम्भोजरजसा मे यथा मुद्। न तथा पट्टबन्धेन मूर्ध्नि साम्राज्यशंसिना ॥६१॥ यथा तुष्यामि ते तात! सुप्रसादविलोकितैः। तथा न वारवनितोल्लासितैः सितचामरैः ॥६२॥ छायां पुरो निविष्टस्ते हस्तेन स्पृशता शिरः। यथा भजे तथा नाहमातपत्रेण कर्हिचित् ॥६३॥ त्वदीयशासनगिरा प्रीयेते मे यथा श्रुती। न तथा तात! संभ्रान्तवन्दिवृन्दसुभाषितैः ॥६४॥ सेवारम्भरतं प्राह भरतं प्रभुरप्यथ। वत्स! सेवा पितुः सेयमाज्ञाऽवज्ञायते न यत् ॥६५॥ अन्वर्था नन्दनास्ते ये सितासितकृत पितुः। परेऽङ्गजत्वमात्रेण ज्ञेयाः खलु मला इव ॥६६॥ निश्चिन्ता मुक्तिहेतूनि कुर्वन्तो न पतन्ति यत्। पूर्वजा वत्स! तनयस्तेनापत्यमितीष्यते ॥६७॥ पुरुषार्थत्रयीभारमाद्रियस्व तदद्य मे। निश्चिन्तोऽहं चतुर्थाय पुमर्थाय यते यतः ॥६८॥ आज्ञां सुरासुरैर्मान्यां निशम्येति निशातधीः। द्विधाऽप्यवाङ्मुखस्तस्थौ भरतः पुरतः प्रभोः ॥६९॥ स्वाम्यादिष्टास्ततो हृष्टाः सचिवाः शुचिवारिभिः। भरतं परतन्त्रेच्छमभ्यषिञ्चन् पितुः पदे ॥७०॥ तद्बाहुबलिमुख्यानामपि बाहुबलिस्पृशाम्। विभुर्विभज्य भूभागानङ्गजानामदाद् मुदा ॥७१॥ दत्तवार्षिकदानोऽथ चैत्रस्यामाष्टमीतिथौ। दिवाचन्द्रोत्तराषाढायोगे यामे च पश्चिमे ॥७२॥ सुरासुरनरैः सेन्द्रैः कृतनिष्क्रमणोत्सवः। व्रतकामी वनं स्वामी सिद्धार्थाभिधमभ्यगात् ॥७३॥ युग्मम् ॥ शिबिकायास्तदोत्तीर्य तले किङ्किल्लिभूरुहः। स्वयं जगदलङ्कारोऽलङ्कारानमुचद् विभुः ॥७४॥ शृङ्गे सुवर्णशैलस्य सिद्धसिन्धुप्रवाहवत्। वासवोंसेऽथ देवस्य देवदूष्यं न्यवेशयत् ॥७५॥ दशमद्वाररोधेन सापराधानिव प्रभुः। ततश्चतसृभिः केशानुदखानैव मुष्टिभिः ॥७६॥ स्कन्धकल्याणकुम्भाग्रपल्लवाः सन्त्वमी कचाः। इत्यसौ पञ्चमीं मुष्टिममोचि वृत्रविद्विषा ॥७७॥ ततः क्षीरार्णवे क्षिप्त्वा केशमुष्टिचतुष्टयम्। तुमुले कुलिशास्त्रेण सकले मुकुलीकृते

॥७८॥ चीर्णाष्टमतपाः स्वामी कृत्वा सिद्धनमस्क्रियाम् । सर्वसावद्ययोगानां प्रत्याख्यानमुदीरयन् ॥७९॥ अङ्गीचकार चारित्रं वहित्रं भवनीरधेः । तन्मनःपर्ययज्ञानमरित्रमिव चाददे ॥८०॥ विशेषकम् ॥ चतुःसहस्रसंख्यैश्च समं भर्त्रा समन्ततः । भूपैः कच्छमहाकच्छमुख्यैर्दीक्षा तदाददे ॥८१॥ स्तुत्वा नत्वा च यातेषु सुतेषु त्रिदशेष्वपि । मौनेन जगदाधारो विजहारोर्वरातले ॥८२॥ विभुना भ्रमता क्वापि भिक्षा न क्वापि पारणे । भिक्षानभिज्ञः स्वर्णादि तदा लोको ह्यढौकयत् ॥८३॥ तथाप्यनार्तः क्षुत्तृष्णाघातैः कच्छादिभिः प्रभुः । आलोच्याऽमोचि तस्थे च गङ्गाप्रस्थे फलाशनैः ॥८४॥

अथ कच्छमहाकच्छसुतौ पूर्वनियोजितौ । तदा नमिविनम्याख्यौ पित्रोः पार्श्वान्तमीयतुः ॥८५॥ अथैतौ प्रेषितौ ताभ्यां सेवितुं भरतेश्वरम् । अभ्यधत्तां गिरं गर्वगिरिस्रोतस्विनीमिति ॥८६॥ विभुं विहाय नाभेयं नावां सेवावहे परम् । घनाद् विनाऽन्यतस्तोयं किं चप्पीह समीहते ? ॥८७॥ संधामिति विधायाथ पित्रोरापृच्छ्य च क्रमात् । प्रभुं गत्वा च नत्वा च तौ व्यजिज्ञपतामिति ॥८८॥ क्षेत्रमात्रापि किं तात ! भवतेऽस्माकं न भूरभूत् ? । विज्ञप्तोऽपीत्यदाद् वाचं ताभ्यां वाचंयमो न सः ॥८९॥ अथ भक्तिमतत्वातां तौ भर्तर्यवकर्यपि । नेत्रैः फल्गपद्मः स्वर्गवासो वेति कृताग्रहे ॥९०॥ तत्कृपाणद्वयीमध्यगतो विभुरशोभत । जलकान्त इवापास्ततापनीरो भवाम्बुधौ ॥९१॥ प्रभुं प्रणन्तुमायातोऽन्यदाऽहीन्द्रस्तयाच तौ । कौ युवां संश्रितौ किंवा मौनध्यानधनं जिनम् ? ॥९२॥ पृष्टाविति फणीन्द्रेण ह्यावेतस्य तावपि । एकस्वामिव्रतायात्मवित्ताग्रहमशंसताम् ॥९३॥ तयोः फणिपतिः प्रीतः प्रज्ञप्तिप्रमुखा ददौ । पाठसंसिद्धविद्याश्चत्वारिंशत्सहस्रिकाम् ॥९४॥ विद्याः किंजैता वैताढ्यं दक्षिणोत्तरपक्षयोः । प्राभवं प्रथयिष्यन्ति भवतोरित्युवाच च ॥९५॥ प्रभुप्रभावसंप्राप्तविद्यौ ह्यौजसाधिमौ । गतौ वैताढ्यमावेद्य पितृभ्यां भरताय च ॥९६॥ वर्षान्तेऽथ विभुः श्रेयान् श्रेयांसेनाद्भुतश्रिया । अकार्यतेक्षुसारेण पारणं पुण्यकारणम् ॥९७॥

अथ वर्षसहस्रान्ते विश्रान्तेषु विकर्मसु । फाल्गुने मासि कृष्णायां प्रहरेकादशीतिथौ ॥९८॥ चन्द्रे च सोत्तराषाढे न्यग्रोधस्य तरोस्तले । अवाप केवलज्ञानं शुक्लध्यानधनो जिनः ॥९९॥ युग्मम् ॥ तदैन्य वासवा भक्तिकलिताञ्जलितासनाः । स्वामिनः केवलोत्पत्तिमहिमानं वितेनिरे ॥ १०० ॥

इतश्च भक्तिभरतो भरतो मातरं पितुः । तदागमद् नमस्कर्तुं कुलदेवीमिवात्मनः ॥ १०१ ॥ तां च पुत्रवियोगार्त्यां कुर्वन्तीमश्रुवर्षणम् । नीलीलुलदृशं मेघच्छन्नार्केन्दुं यथा दिवम् ॥ १०२ ॥ पौत्रोऽधाऽऽयानयं मातरत्वत्पादानभिवन्दते । विज्ञप्येवं प्रणम्यास्या न्यविक्षद् भरतः पुरः ॥ १०३ ॥ अथ तेनाऽमपुत्रेण समं शोषितसंमदा । तदा सा निजगादेति शोकगद्गदया गिरा ॥ १०४ ॥ अवनं श्रितवान् वत्स ! त्वमतुच्छपरिच्छदः । मदीयपुत्रको गात्रमात्रस्तु वनमासदत् ॥१०५॥ शरीरे सुकुमारे यत् तपस्तेन निवेशितम् । पद्मपत्रपुटीपाने तत् प्रदीपः प्रवर्तितः ॥१०६॥ क्व तास्तस्याद्भुताभोगभोगमुख्याः सुखश्रियः ? । क्वेदानीं शीतवातादिदुष्टाः कष्टास्तपःश्रियः ? ॥१०७॥ नाशनं नासनं नैव प्रच्छदं न परिच्छदम् । अवगच्छामि यत्तस्य जीवाम्यद्यापि पापिनी ॥१०८॥ भरतस्तामथावादीदनादीनवया गिरा । मातः ! प्रसीद तस्य त्वं मत्तातस्य जनन्यसि ॥ १०९ ॥ विज्ञापि किमविज्ञेव पुत्रवात्सल्यमोहिता । विचिन्तयसि तातेऽपि मातर्मानवमात्रताम् ? ॥ ११० ॥ स हित्वा लौकिकीं लक्ष्मीं लिप्सुर्लोकोत्तरां श्रियम् । यद् विधत्तेऽधुना मातस्त्वं फलं तस्य पश्यसि ॥ १११ ॥ पवित्रामिति पौत्रस्य समासाद्य सरस्वतीम् । सा विषादनिषादस्य मालिन्यं यावदत्यजत् ॥११२॥ ज्ञापितौ वेत्रिणा तावत् पुरुषौ ज्ञापयेयतुः । तयोरेकोऽवदत् प्रीतिरोचितो रचिताञ्जलि ॥ ११३ ॥ दिष्ट्याऽद्य वर्धसे देव ! कानने शकटानने । उत्पेदे केवलज्ञानं युगादिजगदीशितुः॥११४ ॥ अथावदद् द्वितीयस्तमद्वितीयगुणं नृपम् । आविरासीत् प्रभो ! चक्ररत्नमायुधवेश्मनि ॥ ११५ ॥ पूर्वं तातस्य कुर्वेऽहं महं चक्रस्य वाऽथवा । क्व परत्र हितस्तात-

ऽमर्कं न प्रपेरमैहि कम ? ॥ ११८ ॥ ध्यात्वेति तुष्टिरानेन हृष्यन्तौ विसृज्य तौ । मरुदेवामिति प्रीतिभरतो भरतोऽभ्यधात् ॥११७॥ मातः !
सुतश्रियं गेन तु पिता त्वं पुरा चिरम् । कृवाक्षरं समादिक्षः परं पश्य सुतश्रियम् ॥ ११८ ॥ पितामहीं महीन्द्रोऽभिधायेत्यारोप्य च द्विपम् ।
आत्मनापि समारोहत् छत्रकौतुकमङ्गजः ॥११९॥ सान्तःपुरपरीवारो नगराद् निरगादयम् । हास्तिकाश्वीयपादातसैन्यसंचलितावनिः ॥१२०॥
पथ मजन् गजारूढां मरुदेवामुवाच सः । मातराकर्ण्यतामात्मसुतवैभवमद्भुतम् ॥ १२१ ॥ रूप्यकल्याणमाणिक्यमयशालत्रयं सुराः । इदं
चक्रेऽलात्र यत्किंर नवनाभनात् ॥१२२॥ अथ यन्त्रादभिवृन्दारकैर्वन्दियरैरिव । त्वत्पुत्रस्य पुरो मातः ! क्रियते विजयध्वनिः ॥१२३॥ अयं
दुन्दुभिराकाशे घनाघन इव ध्वनन् । मातस्त्वत्पुत्रमेवार्थमिवाह्वयति दिक्पतीन् ॥१२४॥ श्रुत्वेति मरुदेवाया हर्षवाष्पामृतैस्तदा । नेत्रयोर्नि-
जिकागतुः नाशात् प्रक्षालिनः रुगात् ॥१२५॥ स्वयमेवाथ पश्यन्ती सा तादृग्भुवैभवम् । आनन्दविस्मयस्मेरलोचनेदमचिन्तयत् ॥१२६॥
धन्यं ! विस्मयमस्तीदृग् मद्भुतो भुवनाद्भुतम् । भरतस्य वराकस्य वृथा दोषमदामहम् ॥१२७॥ शयिनो यावदुत्सङ्गे सुतास्तावत् किलात्मनः ।
यतीत्यभिपः पुत्रो मय्योदासीन्यमानयम् ॥१२८॥ सुधा तदहमप्यासं पुत्रमोहकदर्थिता । स्वार्थं विनाऽत्र संसारे न स्वः कस्यापि कोऽपि
यम् ॥१२९॥ इत्यस्याः मह गोदेन निलीनं चित्तमप्यथ । तद्विभ्रतारकस्यानभरदानमयादिव ॥१३०॥ परमे परमेश्वर्यास्तस्या शनैर्विजृ-
म्भिते । आत्मा शरीरमप्यौज्झत् न स्यमेतदपीति वा ॥१३१॥ अस्यामस्यावसर्पिण्यां प्राच्यसिद्धस्य तद् वपुः । अभ्यर्च्य निदधुस्तूर्णं
पिबुधाः क्षीरनीरधौ ॥१३२॥ भरतः शोकहर्षाभ्यां कवोष्णाश्रुविमिश्रदृक् । स्वामिनो देशनासद्म प्रविवेश यथाविधि ॥१३३॥ त्रिः परीत्य
जगन्नाथं प्रणिपत्य च भूपतिः । निषसाद यथास्थानं पद्मकोशीकृताञ्जलिः ॥१३४॥ आयोजनविसर्पिण्या सर्वभाषानुरूपया । भारत्या भगवान्
धर्मदेशनामिति निर्ममे ॥१३५॥ असावपारसंसारपारावारान्तरा तरी । धर्मप्रवृत्तिरेकैव युज्यते कर्तुमात्मसात् ॥१३६॥ सर्वदेशविरत्यात्म-

भेदाभ्यां सा द्विरूपभाक्। शीघ्राद्यभेदा व्यस्तान्यभेदा मोक्षाय गच्छति ॥१३७॥ दानशीलतपोभावफलकैः परिकल्पिता। सुसम्यक्त्वप्रतिष्ठाना-सदा चारित्रशोभिता ॥१३८॥ गुरूपदेशनिर्यामवाचा संचारिता जनैः। कर्मावर्ताढ्यकं हित्वा परं पारं प्रयात्यसौ ॥१३९॥ युग्मम्॥ तद् मोक्ष इति विख्यातमनन्तमपुनर्भवम्। अनामयमनाबाधमचलं शिवमक्षयम्॥ १४०॥ श्रुत्वेति स्वामिनः शर्मदेशिनीमिति देशनाम्। यति-धर्ममधुः केऽपि श्राद्धधर्मं च केचन॥ १४१॥ व्रतिनः पुण्डरीकाद्याः साध्व्यो ब्राह्मीपुरस्सराः। श्राद्धाः श्रेयांसमुख्याश्च श्राविकाः सुन्दरी-मुखाः॥ १४२॥ इत्थं चतुर्विधः संघः स्थापितः प्रभुणा तदा। पूज्यतेऽद्यापि लोकेषु देवदानवमानवैः॥ १४३॥ तदोत्पत्तिव्ययध्रौव्यत्रिपदीतो विनिर्ममे। द्वादशाङ्गी गणधरैः पुण्डरीकादिभिः प्रभोः॥ १४४॥

अथ स्वामी चामीकरगिरिवरो जङ्गम इवासुरेन्द्रैर्देवेन्द्रैर्मुनिभिरपि तैस्तैः परिवृतः।
ध्यहार्षीदुर्व्यां प्रमदभरतः किंच भरतः, क्षमाचन्द्रोऽतन्द्रोदयनिधिरयोध्यामधिययौ॥ १४५॥

॥ इति भरतभूषणनामनि महाकाव्ये प्रथमः सर्गः॥

अथायुधागारमुपेत्य चक्ररत्नं नभोरत्नमिवावतीर्णम्। युक्तं सहस्रेण करैरिवारैर्ननाम भूमान् भरतोऽभितुष्टः ॥ १ ॥ नैवेद्यजातैर्नव-निर्मितान्यन् पूजामयं पार्थिवपूजनीयः। तस्याहितस्माभूत्वनिएमष्टाह्निकोत्सवं सारमतिश्चकार ॥ २ ॥ अथानुचक्रं दिशि जृम्भजेतुर्महेभ-रत्नेन महीमहेन्द्रः। प्रास्थानिके जन्मदिने स जातप्रस्थानकल्याणविधिः प्रतस्थे ॥३॥ छत्राश्वसेनान्यसिदण्डचर्मपुरोधसः काकिणिचर्मकी-मा। मणिः पुरुर्ग्रीत्यपराणि रत्नान्यनेकशोऽमूनि तमन्वगुश्च ॥४॥ प्रयाणढक्का भरताग्रसैन्यनरैरताड्यन्त भृशं रसन्त्यः। तदा रिपूणां हृदयानि भिन्नाश्चर्यं व्यशीर्यन्त दिगन्तरेषु ॥ ५ ॥ सेनाशतक्षोदितभूमिगोलप्रेङ्खोलधूलीस्थगितस्तदार्कः। भेरीरवत्रस्ततुरङ्गकण्ठरवः पपातेव कुहा-पि कुञ्जे ॥ ६ ॥ प्रस्मत्क्रमो: सैन्यभरेण भग्नफणः फणीन्द्रो म्रियते वराकः। इतीव तत्रान्त [illegible] किलाश्ववराः खुराग्रैस्ताजिमां वितेनुः ॥ ॥ ७ ॥ रथा रथाङ्गध्वनिभिर्गजेभा गजाभिजा अपि हेषितेन। जनो जनैः शब्दपरम्पराभिरलक्ष्यत क्षोणिरजोऽन्धकारे ॥ ८ ॥ ध्वस्तालकेच गजापितैर्घनान्तैः तुरङ्गैर्गणा सनक्षतेव। अम्लानमाल्येव जलैर्विदूनैर्भुक्तोज्झिता भूः कटकैस्तदाऽऽसीत् ॥ ९ ॥ अथानुचक्रं भरतेश्वरस्य यान्ती त्रिगव्यूतिमितैः प्रयाणैः। सा वाहिनी पूर्वपयोधिकान्तोपकण्ठसंश्लेषवती बभूव ॥ १० ॥ तत्कालमात्राद्दशयोजनान्तं समन्ततो वर्धकि-निर्मितेषु। समायसत्राशु निवासकेषु तत्सैनिकाः स्वेष्विव मन्दिरेषु ॥ ११ ॥ तत्रादधात् पौषधशालिकां च रत्नोच्चयैर्घोधकिरत्नमुच्चैः। मदेभगेजादवतीर्य तस्यां देवो य भास्वान् भरतो विवेश ॥ १२ ॥ कुशीलशास्ता कुशसंस्तरे स कृतोपवासत्रितयोऽह्नि तुर्ये। स्नात्वाऽथ [illegible]त्या बलिकर्म शस्त्रपूर्णं रथं सौर्यमिवारुरोह ॥१३॥ स वीरघण्टायुगयुग्मरम्यं श्रीन्दुं द्विभास्वन्तमिवामराद्रिम्। महारथः सारथिना प्रगुण-रथं समुद्रेऽथ रथं निनाय ॥१४॥ नाभेयसूरम्भसि नाभिदघ्ने रथं समुद्रान्तरयो निवेश्य। अधिज्यकोदण्डगुणप्रणादाद् यादांसि चक्रे चकि-तभ्रयांसि ॥१५॥ पयोनिधेर्मागधतीर्थनाथदेवं वशीकर्तुमसौ नृदेवः। स्वनामचिह्नं किल धूतवाणमुद्भूतरुद्भूतमिवोत्ससर्ज ॥१६॥ स पद्म-

सत्कारभरेण भीमः शरो गरुत्मानिव चण्डवेगः । गत्वा सभां मागधतीर्थभर्तुर्भर्तुर्जयस्तम्भ इवोल्ललास ॥१७॥ उद्वीक्ष्य तं कोपकडारचक्षुरित्यब्रवीत् पूर्वपयोधिपाता । अरे ! सभायां मम कः ससर्ज शरं करं मौलिमणाविवाहेः ? ॥१८॥ इति ब्रुवाणः स्वयमेव बाणमुत्थाय तं पाणितले चकार । प्रकोपकम्पाधरपल्लवस्तत्पुङ्खाक्षरश्रेणिमवाचयच्च ॥१९॥ नाभेयजन्मा भरताभिधानः समेत्य शास्ता दिशतीति चक्री । यच्छन्तु दण्डं मम रत्नराज्या राज्यानि कर्तुं यदि वोऽस्ति वाञ्छा ॥२०॥ इत्यत्तरालीमवलोक्य मन्त्रमिवोरगस्तत्क्षणमाप्य शान्तिम् । रत्नौघमादाय च मागधेशस्तमादिचक्रायुधमाजगाम ॥२१॥ तत्काण्डदण्डेन समं स दण्डं समर्प्य तं प्राञ्जलिरित्युवाच । अद्याप्यहं देव ! तव प्रसादवशाद् वसामीह निदेशकारी ॥२२॥ श्रुत्वेति तद्भक्तिवचः प्रसन्नचेताः स चक्री तमथो विसृज्य । निवर्तयामास रथं पयोधेः संरम्भतः स्वस्य मनोरथं च ॥ २३ ॥ निष्कण्टकोऽसौ कटकं समेत्य द्विड्वारणो निर्मितपारणोऽथ । अष्टाह्निकां मागधतीर्थनाथमुद्दिश्य चक्री रचयाञ्चकार ॥ २४ ॥ क्रमादपाच्यां वरदामतीर्थाधिपं प्रभासाधिपतिं प्रतीच्याम् । सिन्धुस्रवन्तीपतिमप्यजैषीत् प्राग्वद् मनीषी भरतो नृपेन्द्रः ॥ २५ ॥ सैन्यैरदैन्यैरनुचक्ररत्नं गन्ता दिगन्तानपि गाहमानः । वैताढ्यशैलं भरतार्धफालीद्वयान्तरासीयनिकाममगात् सः ॥ २६ ॥ सैन्यं निवेश्यास्य च दक्षिणस्यामुपत्यकायामथ पार्थिवेन्द्रः । विशिष्टमाला तपसाऽष्टमेनाचकर्ष वैताढ्यकुमारदेवम् ॥ २७ ॥ आगत्य सद्यश्चजितासनोऽस्मै प्रौढानि कृत्वापि च ढौकनानि । अद्यादि दासोऽस्मि तवेत्युदित्वा यथागतं सोऽपि जगाम धाम ॥२८॥ कृत्वा नृपः पारणमाहिताष्टाह्निकोऽथ सेनापतिरत्नमूचे । सखे ! सुषेणाभिध ! शाधि सिन्धुवैताढ्ययोर्दक्षिणनिष्कुटं त्वम् ॥२९॥ उत्तीर्य सिन्धुं कृतचर्मरत्नसेतुं सुषेणोऽपि ततः सुखेन । म्लेच्छान् विजित्यैत्य च सर्वदण्डं दण्डाधिपो ढौकयति स्म तस्मै ॥३०॥ दिष्टः पुनश्चक्रभृता तमिस्रां गुहामथोद्घाटयितुं सुषेणः । उद्दिश्य चक्रे कृतमालयक्षमष्टाह्निकां तत्र कृताष्टमान्ते ॥३१। ततोऽश्वरत्नाधिगतः कपाटे त्रिर्दण्डरत्नेन जघान तस्याः । भिन्ने च ते

प्रविष्टगते पथेनापूर्यंत वर्त्म करणेन नूनम् ॥३२॥ अथ प्रतीपत्वरिताश्वरत्नैनैत्येत्यनेनात्मनिभोर्न्यवेत्रि । चक्री त्वचालीद् मणिरत्नमस्य निवेश्य कुम्भेऽधिगतो गहभम् ॥३३॥ गुहां तमिस्रामधिरात् तमिस्रापचर्जी विलुम्पन् मणिरत्नभासा । स्वसैनिकैः साकमयं शशाङ्क इवोडुभिः प्रांशमिवाम्बरस्य ॥३४॥ अनुप्रयातां पद्मिनीजनानामालोकहेतोः पथिकाकिणीतः । एकोनपञ्चाशतमर्कभांसि चक्री चकारापि च मण्डलानि ॥३५॥ पारावलायां स्वर्णवर्णा चोन्मग्ननदीनानुचरो नदीं सः । अलङ्घयद् वार्धकिवद्धसेतुमतूलतायामिह निम्नगां च ॥३६॥ उदग्गुहाद्वारकपाटद्वयविनिर्गमोऽसौ विलसत्प्रतापः । चमेत्य राजन् दिवसोऽशुनेवांत्तरं विजेतुं भरतार्धमाप्तत् ॥३७॥ संपातसंक्षैरिह भिल्लभूपैरदृष्टपूर्वाभिभवैरशान्तैः । तस्यातिघोरोऽजनि सङ्गरस्तत्ततस्य दुर्वैरिव कर्मवीरैः ॥३८॥ तैरग्रसैन्ये तरलीकृतेऽस्याश्वरत्नमारुह्य धृतासिरत्नः । चचाल सेनापतिरत्नमेतान् हन्तुं सितध्यानमिवान्तरारीन् ॥३९॥ तेन व्यधीयन्त गतप्रपञ्चाः पञ्चाननेनेव गजा द्विपन्तः । गत्वा च ते सिन्धुतटामामादाराधयन्नात्मकुलाधिदेवान् ॥४०॥ तदा तदाराधनतोऽभ्युपेत्येत्याहुः सुरा मेघमुखाभिधास्तान् । हंहो ! महोत्साहभरेण वत्सा विधानमारभित युषा किमेतत् ? ॥४१॥ दूरे वयं जेतुमयं न शक्य. पुरन्दरेणापि कृतादरेण । तथापि युष्मज्जनिताग्निरोधाद् विधास्यते कश्चिदुपप्लवोऽस्य ॥४२॥ पुरः प्रतिश्रुत्य तदेतदेवं ते व्यन्तरा मेघमुखाभिधानाः । विकृत्य मेघान् नवचक्रिसैन्योपरि व्यधुर्वृष्टिमतीव घोराम् ॥४३॥ घर्पद्भिरुच्चैर्मुसलप्रमाणधाराभिरन्धातमसं सृजद्भिः । अपाथि मेघैः श्रुतिकोटराणि विदारयद्भिस्ताडितो वमद्भिः ॥ ४४ ॥ जाते तदानीं कटकस्य कण्ठदघ्ने घनाम्भस्यभितः क्षणेन । चक्री स्वहस्तेन स चर्मरत्नं व्यस्तारयद् द्वादश योजनानि ॥ ४५ ॥ तस्योपरिष्टात् कटकेऽधिरूढे सच्छत्रं च ततान तद्वत् । तद्दण्डमौलौ मणिरत्नमात्मलोकावलोकाय ततान देवः ॥ ४६ ॥ उप्तानि धान्यानि कुटुम्बिरत्नेनाह्नो मुखेऽन्ते च गतानि सिद्धिम् । भक्तानि शश्वत् प्रतिवेश्म सैन्यजनस्य दैन्यप्रसरं ममन्थुः ॥ ४७ ॥ चर्मातपत्रद्वयसंपुटं तच्चोयान्तरालेतरदण्डतुल्यम् ।

प्रमाणकसंज्ञा भुवनेऽत्र शङ्के त्रिलोक्य लोकेन तदादि चक्रे ॥४८॥ ससाश्वतेजा. किल सप्तमेऽह्नि चकार चिन्तामिति चक्रवर्ती । यत्प्रत्यनीकं प्रथते ममापि कः प्रत्यनीकोऽजनि धूमयोने ? ॥ ४९ ॥ इत्यस्य चिन्तामवधार्य चित्तानुवर्तनध्यानपरास्तदैवाः । सुराः सहस्राः खलु षोडशापि समाययिरे मेघमुखानुपेत्य ॥ ५० ॥ रे रे शठा. ! केन हताशयेन दैवेन दत्ता मतिरीदृशी च. ?। चक्री भवद्भिर्यदि नेक्षितोऽयं तत् किं समाकर्ण्यत नाख्ययापि ! ॥ ५१ ॥ तद् यात ,तदेवहताः सुदूरमरे ! नरेन्द्रो नहि यावदेषः । चक्रेण शक्रायुधदुःसहेन भिनत्ति भीमो भवतां शिरांसि ॥ ५२ ॥ श्रुत्वेत्यमी यद्वचांसि काञ्चनाशा प्रयोग्युद्धतमेव देवा. । घनौघमुक्तः प्रततापं चार्कस्तदार्पभेमूर्त इव प्रतापः ॥५३॥ म्लेच्छाधिपास्ते सह वाजिहस्तिप्रष्ठै' कनिष्ठाङ्गुलिमात्रदानात् । यस्यार्पभि क्रुद्धमतीव दत्ता निजोत्तमाङ्गानि ततो ररक्षुः ॥५४॥ यथोत्तरं सिन्धुतट सुखेन सुषेणसेनापतिना विजित्य । अक्षुद्रधी. क्षुद्रहिमालय स चक्री गुणकीर्तयशा जगाम ॥५५॥ गिरेर्नितम्बे किल दक्षिणेऽस्य निवेश्य विष्वक् शिविरं नरेशः । कृत्वाष्टम स्यन्दनसंस्थितोऽथ ससर्ज बाणं हिमवत्कुमारे ॥५६॥ द्वासप्ततिं तं खलु योजनानि गत्वा पतन्तं हिमवत्कुमारः । दृष्ट्वाऽत्र नामापि निरीक्ष्य शान्तकोपो नृपं प्राप समं शरेण ॥५७॥ विनिर्मितोपायनमार्षभिस्त विसृज्य त्वृषभकूटकूटे । जयप्रशस्ति निजनामचिह्नामहाय चक्रे किल काकिणीतः ॥ ५८ ॥ अष्टाहिकां तत्र समाप्य चक्री चक्रानुगो दिग्विजयाद् निवृत्त । उदग्नितम्बे कटकानि कान्त्याद्वैतानि वैताढ्यगिरेरनैषीत् ॥ ५९ ॥ तस्मिन् विजेतुं विनमिं नमिं चोदग्दक्षिणश्रेणिखगाधिनाथौ । भग्यक्षिपत् क्षोणिभृतां प्रतीत. क्षणादभग्नप्रसरं शर स. ॥ ६० ॥ क्रुद्धावथ द्वावपि वीक्ष्य सद्यस्त सायकं भूपतिनायकस्य । विद्याधरानीकयुतौ समीकमाधातुमेतेन समीयतुस्तौ ॥ ६१ ॥ दलान्ययुध्यन्त समत्सराणि तेषां मिथो द्वादश वत्सराणि । एकानि भूमौ दिवि चापराणि नाराचतीरीशरचापराणि ॥ ६२ ॥ अथार्षभि' सङ्गरतर्षमिश्रमनाः पुनानः स्वयमात्मसैन्यम् । कोदण्डमुद्दण्डपराक्रमोऽरीञ्जेतुं भुजे तुङ्गरथा

चकार ॥ ६३ ॥ भूस्थो नभःस्थानमितोऽपि राधावेधं वितन्वन्निव चक्रवर्ती । विव्याध विद्याधरसैन्यवीरान् धीराशयो व्योमसदां समक्षम् ॥ ६४ ॥ स्वस्मिन् खगेशौ विपक्षेऽस्य सैन्ये महौ सुवह्नौजासिकावपीमौ । पत्यार्पभि तं विनमिर्नमिश्च प्रणम्य साष्टाङ्गमसान्त्वयेताम् ॥ ६५ ॥ नाभेयजन्मश्रितमाययोस्त्वं क्षमापते । दुर्जितं समस्य । सतां हि भूयानपि गाढरूढाटोपः प्रणामावधिरेव कोपः ॥ ६६ ॥ अथ प्रसन्नस्य नमिश्चिरत्नान्यमुष्य रत्नान्युपदीचकार । स्त्रीरत्नमेकं विनमिः सुभद्रां पुत्रीं तु मूर्तामिव चक्रिलक्ष्मीम् ॥ ६७ ॥ तुष्टाशयेनार्यमिथा विसृष्टाविमौ विधिदाशयकौ स्वराज्ये । सुतौ निवेश्य व्रतमाविपातां युगादिनाथस्य विभोः समीपे ॥ ६८ ॥ चक्री पुनः सिन्धुवदात्मवश्यां विधाय गङ्गामनुरागसङ्गात् । समासहस्रं बुभुजे सुषेणजितैर्नदीयोत्तरतीरदेशः ॥ ६९ ॥ दण्डप्रपाताख्यगुहाधिनाथं प्राग्वद् व्यजैषीद् (?) थ नाट्यमालम् । गुहामतिक्रम्य च तां निवास्य गङ्गातटे प्राप निधीन् नवापि ॥ ७० ॥ जित्वा सुषेणेन जयैकतानो भागीरथीदक्षिणनिष्कुटं सः । मृगाधिपः स्वीयगुहाभिषेकमूमानयोस्थां प्रति संचचाल ॥ ७१॥ प्रसमत्प्रमोस्तेजसि जृम्भमाणे तमोपदे कोऽयमनात्मवेदी ? । इतीव सद्यस्तिरयांबभूवुरिव्यरा पतिं पादरजोभिरश्वाः ॥ ७२ ॥ करेणवो दानभरेण दत्तच्छन्नामिषोवीं विदधुस्तदाऽस्य । खलीनखिन्नाननपातिभिश्च फेनैः सपुष्पप्रकरामिवाश्वाः ॥ ७३ ॥ द्वयांहिनिस्तक्षणकर्पितोर्वी सुरस्थवामात्मभुजप्रशस्तिम् । शृण्वन् भुजङ्गीगणगीयमानामियाय मानी निजराजधानीम् ॥ ७४ ॥ तदागमे पौरकृतावचूलदुकूलवल्लयोमनि हट्टमार्गे । तन्मञ्चरत्नेषु करं न चक्रे व्यलीकभीत्येव दिवाकरोऽपि ॥७५॥ भूपं स्वपक्षात्प्रतिमज्जरूपं विलोकितुं पौरवधूमिषेण । मञ्चेषु पञ्चेषुवधूरिवास्थादेकाप्यनेकाः परिकल्प्य मूर्तीः ॥ ७६ ॥ नरेन्द्रवीक्षाकुतुकी मगोक्षारमानियान्तर्नगरं जनौघः । अभ्रंकषागारशिखाधिरूढश्चतुर्थलोकायितमाततान ॥ ७७ ॥ श्रुत्वाब्दशब्दानिव पञ्चशब्दान् नृत्यद्भिरुत्तम्भितपिच्छभारैः । तत्रा मयूरैस्तरवोऽपि चक्रधरा इवासन् भरतानुषङ्गात् ॥ ७८ ॥ पुरीमथ प्राविशदेष योषिद्भिःक्षिप्तलाजैरवकीर्यमाणः ।

बिम्बिस्तनैरिन्दुरिवोडुभिर्वा घनौमिवेमध्य लताप्रसूनैः ॥ ७९ ॥ स माङ्गलिक्यान् प्रतिमञ्चमुच्चैर्गृह्णन् विधीन् पौरविधीयमानान् । पूर्वाचलं भानुरिवात्मसौधमसौ धराधरो जगाम ॥ ८० ॥ अभ्येत्य चाभ्येत्य महोत्सवेन विधीयमाने विधिवद् नरेन्द्रैः । स चक्रवर्तित्वपदाभिषेकं भेजे भृशं द्वादश वासरांश्च ॥८१॥ कृशां शशाङ्कस्य कलामिवाथ स सुन्दरीं सादरमीक्षमाणः । तत्कार्श्यहेतूनि (?) नियोगिनः स्वान्यपृच्छ-तेऽपीति शशंसुरस्मै ॥८२॥ स्वामिन् ! भवद्दिग्विजयादिवस्रात् षष्टिं सहस्राणि समाः समाधात् । व्रतग्रहाभिग्रहसञ्चयाचामाम्लान्यसौ म्लानि-कराण्यधस्त ॥ ८३ ॥ श्रुत्वेति भूमीपतिना विसृष्टा नष्टापदष्टापदपर्वतेऽथ । युगादिदेवस्य पितुः करेण जग्राह दीक्षां गृहनिःस्पृहा सा ॥ ८४ ॥

अनागतान् द्वादशवार्षिके साम्राज्याभिषेके भरतेश्वरोऽथ । आह्वातुमग्रानवर्ति निजानुजान् प्रभूतान् प्रजिघाय दूतान् ॥८५॥ राज्यानि कर्तुं यदि योऽस्ति वाञ्छा तदेत्य नाथ भरत श्रयध्वम् । निशम्य दूतोदितमित्यमी स्वरूशाक्षर मह्ह्वु बभाषिरेऽदः ॥८६॥ अस्माकमस्यापि भयप्र-भोर्भोः ! प्रादायि तातेन विभज्य राज्यम् । अस्मत्सकाशात् स किमिच्छतीदमाच्छेत्तुमच्छेतरलोभपुष्टः ॥ ८७ ॥ नास्माकमस्मादधिकेन कार्यं स्वं रक्षितुं च स्वयमेव शक्ताः । तद् दूत ! भर्ता भवतामयोगक्षेमङ्कर स्यात् कथमेष नाथः ? ॥ ८८ ॥ अयं च यद्यस्ति समस्तवीराव-जीवजीयानऽलीकमेव । तदेतु युद्धेन पर पराभ्वास्तस्यैव तातस्य यतः सुताः स्मः ॥ ८९ ॥ स्वच्छन्दसः किन्तु न विद्यमाने ताते नितान्तेन वयं भवामः । तत् त समापृच्छ्य सहाग्रजेन योत्स्यामहे तेन युयुत्सुनापि ॥ ९० ॥ उक्त्वेत्यथाष्टापदपर्वतेऽमी गत्वा जिनं निर्वृजिनं प्रणम्य । सर्वं तमस्मै भरताभियोगं विज्ञाय ते विज्ञपयांबभूवुः ॥ ९१ ॥ सिञ्चन्निवैतानमृताम्बुवृष्ट्या दृष्ट्या प्रसादाञ्चितया च वाचा । तत्कालमु-न्मीलितकोपवह्नेश्छाय शान्त्यै भगवानुवाच ॥९२॥ वत्साः ! किमिच्छाऽसुरुतैकलक्ष्मीभूतेहलक्ष्मीमधिगन्तुमेताम् ? । चलाचलेयं कपिकामि-नीव स्या स्याद् न कस्यापि भवान्तरेऽपि ॥ ९३ ॥ कृत्वा क्षयं स्नेहदशागुणानां प्रदीपलेखेव पलायते श्रीः । अवश्यमेकं त्वविशिष्यते तन्मा-

जिम्यमभिमन्त्रनित तथा यत् ॥९५॥ सुताः ममत्ता निपुणा अपीह यथा तथा वा बहु किं प्रवीमः । श्रिया पुमांसश्चलयाऽनुपेतं न यञ्चितः
जिम्यमभिमन्त्रनित तथा यत् ॥९५॥ सुताः प्रमत्ता निपुणा अपीह यथा तथा वा बहु किं ब्रवीमः । श्रिया पुमांसश्चलयाऽनुपेतं न कश्चिदपि
कं गच्छतोऽस्येत ? ॥ ९६ ॥ इदं वपुर्मे मम राज्यमेतत् पुत्रा ममैते मम योषितोऽमूः । रत्नभ्रमाद् मन्दधियामिहात्मीकारो मुधाऽयं भवबुद्बु-
देषु ॥ ९७ ॥ दीनैर्विहीनैरसनातनैश्च संसारभोगैः परहन्तकारैः । तुष्यन्ति रङ्का इव देहिनोऽमी न मोक्षसाम्राज्यमुपार्जयन्ति ॥ ९८ ॥
कर्मिपथा कातरको हरिभ्रियंथालसस्तृप्यति नापि भृङ्गिः । संसारभोगैर्न तथा जडात्माऽनुजन्म तिष्ठेत च मृत्यवेऽसौ ॥ ९९ ॥
वर्धेयमानः पुरुषः पुमर्थं चतुर्थमन्यार्थविमोहितात्मा । उत्पद्यते चापि विलीयते च जले यथा पूतरको भवेऽत्र ॥ ९९ ॥ अनेकशो ये
किल पृष्ट्या भोगास्तदर्थं पिशुनाभिलाषः । मोक्षाय दक्षा भृशमुत्सहन्ते सोऽनन्तसुखानमयो ह्यपूर्वः ॥ १०० ॥ इच्छामशेषां समपास्य
परस्मै मोक्षाय तद् यूयमपि त्वरध्वम् । असद्गतौ शाश्वदुपस्थितायां क्वेदृक् पुनः श्लाघ्यकुलादिलाभः ? ॥ १०१ ॥ श्रुत्वेत्यमी स्वामिवचः
प्रबुद्धाः सुदारायाः संयममाद्रियन्त । विधूत्य दूता अपि विस्मयेन स्वस्वामिने तत् प्रथयांबभूवुः ॥ १०२ ॥ प्राज्यानि राज्यानि ततः सम्
यथाऽल्पपाथि सर्पयन्ति सार्वभौमः । स जायते यज्ञिरिवेन्धनानि भूयांसि भोज्यानि च भस्मसात्य ॥ १०३ ॥ अथैकदा दिक्पतिमौलिमाल्य-
मधुव्रतव्रातपदारविन्दम् । संसद्गतं श्रीभरतं सुषेणः सेनापतिः प्राञ्जलिरित्युवाच ॥ १०४ ॥ स्वामिन्नसामान्यमहः प्रतिष्ठानिकेतकाष्ठावि-
जयेऽपि फलति । नैतद् विशत्यायुधवेश्म चक्रमद्यापि मत्तः करटीव शालाम् ॥ १०५ ॥ अथावदद् बुद्धिनिधिः सुबुद्धिरमात्यनाथो भरता-
भिनायम् । कोऽद्यापि नाथ ! त्वयि विश्वजैत्रे तिष्ठेत पृथ्वीव तमिस्रलेशः ? ॥ १०६ ॥ आ ज्ञातमेको न वशंवदोऽस्ति तवैव देव ! प्रथमोऽनु-
जन्मा । बाहोर्बली बाहुबली रसायामसावसामान्यपराक्रमो यत् ॥१०७॥ राज्याङ्गसर्वैरहो ! महासिविलासिधूमान्धितवैरिवर्गः । अमर्षवायू-
च्छ्वसितः कथंचिदग्य दिगन्तानपि दग्धुमीशः ॥ १०८ ॥ निस्तेजयित्वापि दिगन्तभर्तॄनमुं धरित्रीधरमुच्चश‍ृङ्गम् । स्वामिन्ननाक्रम्य तव प्रताप-

सूरस्य दूरप्रसरः कथं स्यात्? ॥ १०९ ॥ अण्डीरदोर्दण्डममुं त्वजित्वा दिग्जेत्रयात्राक्रमकैतवेन । त्वयैकराज्याय विभो! वणिज्याकृतेव देशान्तरं एव चक्रे ॥ ११० ॥ तत् तुल्यसंबन्धपराक्रमस्ते नोपेक्षितुं युज्यत एव देव! । आलानदण्डे किमुभौ मदेभौ स्यातां किमेकत्र घने च सिंहौ? ॥ १११ ॥ अथावितस्त्व यदि योद्धुमीहसे न बान्धवं किल बन्धुवत्सल । तथापि दूतोऽस्य मनस्विनीतिभिः परीक्षितुं कश्चिदपि प्रहीयते ॥ ११२ ॥ दूताहृत सामदानादिभिस्त्वां चीरमन्यो मन्यते नो यदा तत् । गौरव्योऽपि द्विपदन्तीव यन्तुर्देवस्यास्ते स क्षणं शिक्षणीयः ॥ ११३ ॥

इति सचिवचयेन्द्रोर्मन्त्रमुत्साहकन्दोपममननिस्सुधांशुं प्राप्य तस्मादुपांशुः ।
चवलरचनपूतं शिक्षयित्वाऽथ दूतं तमभि च वसुवेगं प्रैपयत् तार्क्ष्यवेगम् ॥ ११४ ॥

॥ इति भरतभूपणनामनि महाकाव्ये द्वितीयः सर्गः ॥

अथ सूतसुमनःशोभनैः शकुनैः सोऽध्वनि चारितोऽप्यगात् । निजनाथनियोगकारितापरतन्त्रा हि सदाऽनुजीविनः ॥ १ ॥ व्यतिक्रमय्य नदीनगाकरजंगलग्रामधरां वसुंधराम् । बहुजं बहुलम्पटैर्भटैर्बहलीदेशमसावथासदत् ॥ २ ॥ सुषमानृपतेरिव स्थलैरथवा क्रीडनगारिव श्रियः । अनुगोष्ठमहो महोन्नतैः कलितं धान्यकदम्बराशिभिः ॥ ३ ॥ अनुशालिवनं च गोपिकानिवहैरिक्षुतले निषादिभिः । बलिवाहुपजितक्षितीशितुर्यशोगानपरैः परिष्कृतम् ॥ ४ ॥ प्रतिशाखमनाविलद्विजगुणगीतिप्रवणैः शुकीगणैः । कनकाचलतोऽभ्युपागतैरचिरघूर्णद्रुमराजिराजितम् ॥ ५ ॥ मणिभूषणकान्तिमञ्जरीवितमिस्रासु तमस्विनीष्वपि । दिवसेष्विव पान्थवाणिनीगणपाथिमथसंभोरमिम् ॥ ६ ॥ समुपेत्य सरोजलोचनाद्भुतलावण्यदिदृक्षया दिवः । त्रिदशैरतिशायिभोगतो मुदितैर्दुष्परिहार्यभूतलम् ॥ ७ ॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥ अचलाद्भुतवैभवाश्रितं बहलीदेशमसाववाप्य तम् । स्वमिहैव भवे अवाद् भवान्तरमायातमिवोदमन्यत ॥ ८ ॥ अथ तक्षशिलाभिधामसौ वसुधाखेचरराजशोभिताम् । इक्ष्वाकुवजस्य संपदा बहुलां बाहुबलेः पुरीमगात् ॥ ९ ॥ परितोऽपि निभालयन्नयं वचनागोचरमत्र वैभवम् । पुरवासिभिरग्रतो निरैक्ष्यत विस्फीतजनाद्रिवोद्धृतः ॥ १० ॥ घटिकागृहमेत्य भूपतेः क्षणमुत्तीर्य रथादथास्थित । स निजेश्वरवाचिकं तथाऽद्भुतवीक्षाविगतं स्मरन्निव ॥ ११ ॥ अथ संसदि स प्रवेशितः प्रतिहारेण नृपस्य शासनात् । मणिकुट्टिमसंभृताम्भसंभ्रमसंकोचितचीरपल्लवः ॥ १२ ॥ तरणेरिव तेजसा हरेरिव तदस्याऽधिपतेरिवौजसा । इह बाहुबलेः क्षितीशितुः प्रणिपत्यैव पुरो निषिष्णवान् ॥ १३ ॥ सुरपत्ननिषिद्धभारतीकरवीणाक्वणकोकिलान्ववीम् । इति वाचमुवाच विस्मितधृतिसभ्यामरवीजितां नृपः ॥ १४ ॥ अयि शंस सुवेग ! वेगतः कुशली सांप्रतमग्रजो मम । अपि तेन च शासिताः प्रजाः कुशलिन्यो गुरुसंपदश्च ताः ? ॥ १५ ॥ अजितस्य च राज्यमुन्नतिं भजतेऽङ्गेषु सदैव सप्तसु । अपि भारतभूमिमण्डलं कुशलेनैष जिगाय वाऽखिलम् ? ॥ १६ ॥ अपि भूमिभुजोऽग्रजेन मे विजितावर्जितदासिताः क्रमात् ।

न भवन्ति विपादभाजनं द्धततोऽप्यस्य सदैव शासनम् ? ॥ १७ ॥ समशीर्षिकया प्रवर्धिसङ्कुचनानामनुरागवैभवैः । अपि तस्य न बाधते कचित् पुरुषार्थत्रितयं परस्परम् ? ॥ १८ ॥ इति वाचमुदीर्य भूपतौ स्थितिमासेदुषि सोऽब्रवीत् पुनः । कुशलं क्व नु तस्य पृच्छ्यते कुशलं हन्त भुवोऽपि यः स्वयम् ॥ १९ ॥ अपि चाकुशलं प्रजासु तास्वथ राज्ये क्व नु तत्र संभवेत् ?। ननु यत्र समास्ति शास्तिकृद् द्विपदाक्रान्तिगजस्तयामजः ॥ २० ॥ ननु तिष्ठतु धीरमण्डलीजयिनो दिग्विजये पुरोऽस्य कः । क्रमते तिमिरस्य विक्रमः कुत एव प्रतपत्यहर्पतौ ? ॥ २१ ॥ ननु तस्य दिगन्तपार्थिवैः सममाक्रान्तमाप्यनेकशः । शिरसा नियतेव जन्मिभिर्भृशमिच्छा नियतेरिवोह्यते ॥२२॥ अविबाधितवृत्तिभिर्मिथः पुरुषार्थत्रिभिरेष सेव्यते । भुवनैरिव हेममूधरो दिवसः सान्ध्यविभागकैरिव ॥ २३ ॥ अपरैः परितो नृपैः परःशतसंख्यैः परिषेवितोऽप्ययम् । अनुजानतिदूरगान् निजानविपश्यन् न कदापि मोदते ॥ २४ ॥ जगतीमवजित्य भारतीं भरतस्यात्मपुरीमुपेयुषः । नृपराजपदोत्सवं नृपाः समुदो द्वादशवार्षिकं व्यधुः ॥ २५ ॥ अवनुष्य निजाननागताननुजांस्तत्र महे महीयसि । अयमेकनृपः स्वपूरुषान् द्रुतमाह्वातुममूननोदयत् ॥ २६ ॥ अथ ते तु महाधियोऽन्तरा सविकल्पाः परिकल्प्य किञ्चन । वत तातपदद्वयान्तिके द्रुतमेत्य व्रतमेव भेजिरे ॥ २७ ॥ तदपारवियोगविज्वरव्यसनावर्तविवर्तगर्तगः । तदमुं तव देव ! सांप्रतं द्रुतमुद्धर्तुमुपेत्य सांप्रतम् ॥२८॥ ननु यद्यपि तत्र बन्धुताविवशस्त्वं न पुरा समागमः। परिचिन्ति तथापि तेऽन्यथा सहजादेव दुराशयो जनः ॥ २९ ॥ महतोऽप्यपथे यथा तथाप्युपरागादपचीयते महः। तपनो हि तुलाविशुद्धिमानपि कन्यां गत इत्यतादृशः ॥ ३० ॥ तदहं नृप ! वच्मि ते हितं भरताधीश्वरलोचनाश्रुभिः । जनवादरजःप्रमार्जनं कुरु संप्रत्यपि नापराध्यसि ॥ ३१ ॥ स्वयमेव सदाऽनुजीविनामसमानार्थविसर्जनापरः । अभिमानधनप्रियस्तव प्रणतेर्नान्यदयं समीहते ॥ ३२ ॥ द्रविणाय न किन्तु तेजसे किल धीराः कलयन्ति विक्रमम् । विनिहन्ति पतङ्गिपुङ्गवः फणिनः किं फणरत्नवाञ्छया ? ॥ ३३ ॥ मम बन्धुरसाविति भ्रमादभ-

यस्य क्वचनापि मा स्म भूः । विजिगीषुमतेषु राजसु क्व नु सबन्धकथोपयुज्यते ? ॥ ३४ ॥ अथवा यदि वीरमानिताग्रहिलो वीरममुं न मन्यसे । ज्वलनेऽत्र हविर्भुजीव तल्लभसे त्वं शलभत्वमञ्जसा ॥ ३५ ॥ अथ जीवितराज्ययोः स्पृहा यदि काचित् तव विद्यते हृदि । भरतेश्वरशासनं तदा परभूषेरिव मूर्ध्नि धार्यताम् ॥ ३६ ॥ ननु यत्र विधीयतेऽन्वह वरिवस्या त्रिदशासुरैरपि । तदिह प्रणतिं वितन्वतो नरमात्रस्य तवास्तु का त्रपा ? ॥ ३७ ॥

इति दूतगिरामनन्तरं स्वभुजौ बाहुबलिर्विलोकयन् । अधरद्युतिकैतवात् क्रुधा क्वथितां वाचमुवाच निश्चलः ॥ ३८ ॥ अयि दूत ! स मे समागमं यदि बन्धु प्रथमः समीहते । उपपन्नमिदं यदेष नः परिपूज्यः खलु तातसंनिभः ॥ ३९ ॥ इदमप्यतिसुन्दरं तव प्रभुराह्वास्त यदेष बान्धवान् । महतां न हि कृत्यवस्तुषु स्मृतिवैकल्यमिहोपजायते ॥ ४० ॥ बत तातपदानुगामिषु स्वयमेतेषु तदीयसंपदः । यदयं गिलति स्म बान्धवः प्रतिबन्धोऽस्य स दूत ! नूतनः ॥ ४१ ॥ भरतक्षितिरूपमामिषं यदवाप्यैष तिरोदधेऽनुजान् । तदहं भवदीयभूपतेरिह गृध्रस्य च वेद्मि नान्तरम् ॥ ४२ ॥ किल भूरिह मा स्म निर्जितो लघुभिर्ज्येष्ठ इति प्रजारवः । यदि तातमशिश्रियन्नमी जितकाशी किमयं तव प्रभुः ? ॥ ४३ ॥ सकलामवजित्य मेदिनीमवनीशस्तव मां विरोधयन् । बहुगर्भितशस्यमात्मनः कृषिकर्माऽद्य मजीकरोत्ययम् ॥ ४४ ॥ अयि दूत ! जनो विभाव्यते बत मय्येव तव प्रभोर्न किम् ? । लघुबान्धववैभवानि योऽग्रसदुद्भ्रान्तमिवाशु कुक्कुरः ॥ ४५ ॥ मम दूत ! युगादितीर्थकृद् वरिवस्यः प्रभुरेक एव नु । किमनेन स लप्स्यते यदि प्रणतिं ज्येष्ठतयाऽन्यथा तु न ॥ ४६ ॥ यदि चैष महोऽभिलाषते यदि मत्तोऽपि तवावनीपतिः । निशि दीपचिकीः फणीशितुः शिरसस्तन्मणिमाप्तुमीहते ॥ ४७ ॥ विजिगीषुमतेषु राजसु क्व नु संबन्धकथोपयुज्यते । इति ते वचनं मृषा, यतो मयि सत्येष कुतो विजृम्भते ? ॥ ४८ ॥ ज्वलनेऽत्र हविर्भुजीव ये शलभत्वं कलयन्ति ते परे ।

मदमस्य तु शान्तये शरावलिपर्णी सधनुर्धनाघनः ॥ ४९ ॥ भुवनाधिपसेवितक्रमः सविता यस्य युगादितीर्थकृत् । भुजविक्रमतस्तृणीकृतत्रिजगत्कोऽनुज एव मद्विध. ॥ ५० ॥ स सुरैरसुरैरनारतं यदिरस्य. कियदेतदभ्यधाः ? । इति दूत ! वदास्य दास्यकृत् ! यदसामान्यपराक्रमो पुरा ॥ ५१ ॥ युग्मम् ॥ तदमुष्य न सेवने त्रपा करुणा किन्तु ममाद्भुता हृदि । अवलोक्य यदेष मां पुरा खुरलीकेलिजितं ह्युपेष्यति ॥ ५२ ॥ उदजाजि पुरा ततो दिवः स पतन् कन्दुकवद् धृतो मया । तदमुष्य किमद्य विस्मृतं स्मयमानस्य चटुप्रचाटुभिः ? ॥ ५३ ॥ अथवा तव दूत ! भूपतिः स्मयते चक्रबलेन संप्रति । तदितोऽपि महत्वहंयुतां शकटं चक्रयुगं बिभर्ति यत् ॥ ५४ ॥ व्रज तत् त्वमहोतिरंहसा स समायातु तव स्वयं विभुः । करवाणि यथा स्वसायकैः स्मयगम्भीरगडोश्चिकित्सनाम् ॥ ५५ ॥ सभयः स सभागृहादथार्थविदूतस्त्वरितं निनिर्ययौ । भयगोसयमीसितश्चिरं बलिभिर्बाहुबलेः पदातिभिः ॥ ५६ ॥ विविधायुधभीषणान् भटान् यमदूतप्रतिमान् विलोकयन् । नृपतेः सदनाद् निरीय तन्नगरीतोऽपि निरीयते स्म [illegible] ॥ ५७ ॥ मनसासमरंहसा व्रजन् बहलीदेशमतीय रुक्कृतः । निजनायकदेशमाप्य [illegible] स्वमयं मानितपान् पुनर्नयम् ॥ ५८ ॥ अथ बाहुबलेर्भयाकुलान् परतोऽप्युत्तरकोशलानयम् । स्वयन् निजरंहसाऽऽगतो भरतायेति चरो व्यजिज्ञपत् ॥५९॥ यदि नाथ ! कथञ्चिदब्धजैरपि धीयेत सहस्रदीधितिः । घनवह्निरपह्नुतेन्धनो यदि गृह्येत च मुष्टिना क्वचित् ॥ ६० ॥ न तथापि तवानुजस्पर्शी कृतविघ्ननितयः स्वदोर्बलात् । विगृ [?] हीतुमहो महस्विभिः परिशक्येत सुरासुरैरपि ॥ ६१ ॥ समरैकरतेरमुष्य दोर्ध्वनिकोलाहलकाहलारवैः । श्रुतिमार्गमुपैति नापरः सुभट. स्वर्गिनरासुरेष्वपि ॥ ६२ ॥ वरिवस्यति मामयं पुरेत्यथ कुर्या मनसापि मा भ्रमम् । भरतोऽप्यभिमानकियातरजो पत्रपया निवार्यते ॥ ६३ ॥ इति मद्वचो निशम्य चारतो भरतः क्षोणिपति क्रुधा ज्वलन् । अभियातिममि प्रयाणकाहतढक्काभिरयोचदुत्तरम् ॥ ६४ ॥ रथनीलकृतिवाजिहेषितैः करभक्रन्दितहस्तिबृंहितैः । पटुचेटरवैर्मिथस्तदा निनदाद्वैतमभूत् प्रयाणके ॥६५॥

करभैः क्व च वाजिभिः क्व च द्विरदैः क्वापि रथैरथ क्व च । तदनेहसि पादचारिणां निगमा दुर्गमतां प्रपेदिरे ॥ ६६ ॥ परितोऽपि
तदाऽभ्रदारितायनिधूलीमयधूमघोरयोः । भरतेशमहोदधिर्भुजः किल कीलाः करिकेतवो बभुः ॥ ६७ ॥ क्षितिरेणुतमस्सु दुन्दुभिप्रतिनादैः
परितोऽपि यान्त्यपि । कटकानि बहुत्वतोऽत्यजन्नवियोगं भरताग्रसेनया ॥ ६८ ॥ अविलम्बकृतैः प्रयाणकैर्निजदेशं व्यतिलङ्घ्य कैश्चन । भरता-
धिपतिः समासदद् बहलीमण्डलमेदिनीमुखम् ॥ ६९ ॥

अथ बाहुबलिर्महाबलस्तरसाऽऽकर्ण्य तदा तदागमम् । जयडिण्डिमघोषडम्बरैरभियानाय बलान्यतत्वरत् ॥७०॥ अतिधैर्यतया चतु-
र्भुजश्चतुरम्भोधितटीषु विश्रुतः । अचलश्चतुरङ्गसेनया स चतस्रोऽपि दिशो विलोडयन् ॥ ७१ ॥ प्रविशन्तु भृशं कुहाप्यमी रिपवो बाहुबलेः
प्रणश्य मा । शुषिराणि रजोभिरुद्धतैस्तिरयामासुरितीव वाजिनः ॥ ७२ ॥ करिकेतुसमन्वितं रजःपटलं व्योमतले तदा बभौ । फणिलोक-
युता मही महाबलसंमर्दमपादिवोद्गता ॥ ७३ ॥ द्विपतां वदनानि तद्वधूनयनानीह विहाय सर्वतः । तृणमम्बु च नान्यतो नरैर्ददृशे बाहुबलेः
प्रयाणके ॥ ७४ ॥ अथ चक्रिचमूपकण्ठभूवलये बाहुबलेः पताकिनी । समुपेत्य निवासमग्रहीद् विगृहीतेरिव मूलमान्त्रिका ॥ ७५ ॥ अनयोर्जगदादि-
वीरयोः समरः प्रातरहो भविष्यति । इति वक्तुमिवागतस्तदा वरुणस्यारुणसारथिर्ययौ ॥ ७६ ॥ व्रजतोऽस्तमहर्पतेर्महःपटलैः पाटलि-
तानि तान्यथ । कटकान्युभयान्यपि क्रुधा ज्वलितानीव मिथो विरेजिरे ॥ ७७ ॥ परिसंवृतवत्यहो महःपटमास्फोट्य दिवातनं रवौ । तम[illegible]ो-
ज्ज्वलितं पुराचलद्दलमालारजसेव तद्युता ॥ ७८ ॥ उडुभिः सममिन्दुरुद्ययौ परितो द्रष्टुमिवाथ कौतुकात् । असिजागरणानि दोर्भृतामु-
भयोरार्षभिसैन्ययोस्तयोः ॥ ७९ ॥ असिजागरवाद्यनिःस्वनश्रुतिवित्रस्तमिवैणमीक्षितुम् । निरगाद् मृगलाञ्छनो निशाविगमेऽस्ताचल-
चुलिकावनम् ॥ ८० ॥ सफला रजनी स्थितः क्वचिद् निजमन्त्राणि निमन्त्रयन्निव । रणवीक्षणहेतवे तयोरुदयाद्रावधिरूढवान् रविः ॥ ८१ ॥
उभयोरपि योद्धुकामयोरयास्तान्निगतौ क्षणाद्विजौ । क्षणमार्षभिसैन्ययोस्तयोः करदण्डाद् दधतुस्तदाऽन्तरा ॥ ८२ ॥

[illegible]

अथ मंत्रिवरेण तावुभावृषभस्वामिनमार्यभौ नृपौ । परिपूज्य रणोद्यताववीवदतां दुन्दुभिमात्मसैन्ययोः ॥ ८३ ॥ रणदुन्दुभिनादसंज्ञया समनह्यन्त तयोर्ध्वजान्यथ । अभिलंघ्य युगान्तमत्तयोरिव पाथांसि मिथः समुद्रयोः ॥ ८४ ॥ सुभटैः सुभटा रथै रथास्तुरगैश्चापि तुरङ्गमास्तदा । करिभिः करिणो रणोत्सवं किल तुल्यप्रतिपन्थिनो व्यधुः ॥ ८५ ॥ प्रथमं रणतूर्यगर्जितैस्तदनु क्षोणिरजोभिरुद्धतैः । शरधोरणिभिस्ततोऽपि च प्रतिलेशं पिदधे नभस्तदा ॥ ८६ ॥ क्षिपतां निधनाय धन्विभिः प्रहिताः प्रोतधनोर्धुरीपकाः । निजवध्यजनं रजस्तमस्यमिपद्यन्त दयेपयोऽभ्रमन् ॥ ८७ ॥ सुभटक्षतजप्रवन्तिका विलसन्त्यो वसुधातले बभुः । रणरेणुतमोऽन्धलेः शरैरवलूना इव सूर्यरश्मयः ॥ ८८ ॥ प्रहतेभरदाग्निस्फुलिङ्गैः समवाप्योच्छ्रजिता भटासयः । रणरेणुपयोदमण्डले वपुरुद्यडतडिल्लतायितम् ॥ ८९ ॥ क्षिपदाहितकुन्तपङ्क्तिभिः परिणः शल्यकपूजिता बभुः । उपरुद्धकुमारिकौषधीसमुदायप्रचिता इवाद्रयः ॥ ९० ॥ हतयुग्यहयाः कथंचनाप्यतिदूरे रथिनः पुरः स्थितान् । तरलासनरीतरद्वथाः समुपेत्यात्मरिपून् न्यपातयन् ॥ ९१ ॥ करभद्यसासृगापगातरदुत्तुङ्गतरङ्गशालिनाम् । गजमौक्तिकैर्निवाद्रिभिः समरुत्ताऽजनि सादिनामपि ॥ ९२ ॥ विकराजकरांहिपङ्कजे युधि कीलालचराचरे तदा । भटमस्तकनालिकेरके यमदूता निभृतोत्सवं व्यधुः ॥ ९३ ॥ अथ बाहुबलिचमूचरा भरताधीशपताकिनीभटान् । तरणेः किरणाग्रपल्लवास्तिमिराणीव तिरोदधुः क्षणात् ॥ ९४ ॥ अथ भाग्नभूमिगासयः स्वयमाटोपमवाप कोपजम् । प्रचचाल युधे चलच्चमूभरनिष्पीडितपन्नगेश्वरः ॥ ९५ ॥ अवधार्य निजार्यमरमना विजलासङ्गरकर्मसङ्गरम् । समकालमहर्षहर्षयोरभवद् बाहुबलिः पदं तदा ॥ ९६ ॥ अथ सोऽपि महाभुजः स्वयं रणदीक्षामधिगम्य रंहसा । उदयाद्रिमिवार्यमा क्षमापतिरारोहदिभेन्द्रमुच्चकैः ॥ ९७ ॥

स्वयमेव महाभुजाविमौ समरश्रातिनिरीक्ष्य सोद्यमौ । द्युसदोऽपि चकम्पिरे तदा प्रभमं हन्त! युगान्तशङ्कया ॥ ९८ ॥ भरतं

॥ ९९ ॥ तव साधयतोऽखिलाभिजां
समुपेत्य रंहसा वितरन्तोऽस्य जयाशिष सुराः । इदमूचुरथौचितीचितं रचितप्राञ्जलय. प्रशान्तये ॥ ९९ ॥ तव साधयतोऽखिलाभिजां समुपेत्य रंहसा भारत-
यदि कश्चिद् नहि सम्मुखोऽभवत् । भुजखर्जुभिदे स्वबन्धुना रणकाम· किमु लज्जसे न तत् ? ॥ १०० ॥ अथ भूपतिराह भारत-
त्रिदशान् युक्तमिदं भवद्वचः । अधुना रणकारणं पुनर्वत जानीथ न यूयमावयोः ॥ १०१ ॥ भुजखर्जुभिदा निबन्धनं न युधः किन्तु
रथाङ्गमङ्ग ! मे । न हि शस्त्रगृहे विशत्यदः शिशुवद्यन्तशठो यथा मठे ॥ १०२ ॥ अचिरात् तदनुप्रविश्य मामिदमप्यस्त्रगृहं प्रवेश्य
च । सकलस्य किलास्य काश्यपीवलयस्यास्तु ममानुजः पतिः ॥ १०३ ॥ बत बोधयताऽमुना मनाग् वचसा बाहुबलिं महाबलम् ।
यदि युद्धनिषेधहेतवे भवतामस्ति मनस्युपक्रमः ॥ १०४ ॥ अथ ते पुनरूचुरेप चेद् नहि बुध्येत तथापि न त्वया । रणकर्म विधे-
यमायुधैः शपथाः श्रीवृषभप्रभोरिह ॥ १०५ ॥ ननु दृष्टिवचःसुबाहुदोर्यष्टिसन्मुष्टिसुयष्टियुद्धतः । युवयोरमरैर्बलाबलं परिभाव्यं, निशितैः
किमायुधैः ? ॥ १०६ ॥ इति भूमिभृता प्रतिश्रुते वचने बाहुबलिं ययुः सुराः । समुदीर्य जयाशिषं पुरस्तमभाषन्त गिरा सुधाकिरा
॥ १०७ ॥ नयनिष्ठ ! तवैष बान्धवः प्रथमः सत्क्रियते न किं त्वया ? । भरतं प्रति देव ! संप्रति प्रधनारम्भमपोढुमर्हसि ॥१०८॥
ऋषभस्य विभोर्न संमता नियतं तावदमी क्रुधादयः । तदमीषु तदङ्गजस्य ते परिपोषः किमयं यतोचितः ? ॥ १०९ ॥ नतमात्रतया तवैष
यः परितापं भजते किलाग्रज । प्रणिपत्य तमर्हमानतेः कुरुषे किं न महीमिहात्मसात् ? ॥ ११० ॥ अथ बाहुबलिर्गभीरया गिरया प्राह स
तानभी स्यात् । कथमित्थमहो ! भवादृशैरपरिज्ञातकथैरिवोच्यते ? ॥ १११ ॥ बत बन्धुतया ममान्तिकाद् यदि सत्कारमयं समीहते । उप-
पन्नमिदं तदेव यद् मम तातप्रतिमोऽयमग्रजः ॥ ११२ ॥ जितकाशितया परं महस्वितया मामवकृत्य नामयेत् । न तदेतदहं सहे, सतां धन-
मेकं भुवि मान एव यत् ॥ ११३ ॥ न विनष्टममुष्य किञ्चन स्फुरदद्यापि महौजसोऽथवा । अपसर्पतु सङ्गरादसावहमप्येष निवृत्त एव तत्

॥ ११४ ॥ निजशासनमन्यमेदिनीपतिसामान्यचिकीरसौ मयि । समुपेत्य गिराविवासफलन् रदभङ्गं करटीव लप्स्यते ॥ ११५ ॥ न भवेऽत्र भवे परत्र च प्रभुरन्यो मम तातमन्तरा । अभिगम्य रुचामधीश्वरं न विधीयेत बुधैः प्रदीपक. ॥ ११६ ॥ अथ बाहुबलिं जगु. सुरा जगती-मण्डलमौलिमण्डन ! । विशदापि सदापि शेमुषी नहि कार्ये भवतीह समुखी ॥ ११७ ॥ भरतेश्वरचक्रमेकतो भवदीयप्रगतेः समीहया । न गुहामिव केशरी विशत्यकृतार्थं भुवमायुधालयम् ॥ ११८ ॥ विनये वयमन्यतस्तवातिशयं वीक्ष्य न वक्तुमीश्महे । पुनरेकमिहार्थयामहे नहि योद्धव्यमनुध्यायुधैः ॥ ११९ ॥ नयनाविरयैर्वलावलं प्रसमीक्ष्याशु जयव्यवस्थिति । युवयोः प्रविधास्यते, ध्रुवं वयमेवात्र भवाम साक्षिणः ॥ १२० ॥ प्रतिपन्नवतीदमत्र ते त्रिदशाः श्रीनृपमाज्ञया भटान् । विनिषिध्य युध शुचिं व्यधुर्भुवमक्षाङ्गिरणार्थमेतयोः ॥ १२१ ॥ उभयोरपि सैन्ययोर्भटा विनिषिद्धा प्रभुपूरुषैरपि । समरादयजृम्भरोपिता इव मुद्रा इव लज्जना इव ॥ ११२ ॥ अथ मङ्क्षु मिथो जयेषिणौ स्मयपायोधितमीशमीयतु । नभसीव विभाविभावरीरमणौ तौ रणमार्पभी नृपौ ॥१२३॥ स्फुटदृष्टिविवादसादरौ चिरमेतौ समतिष्ठतां (?) स्थिरौ । घटितामिव चित्रितामिवाहितयोगाविव विस्मिताविव ॥१२४॥ अतिकौतुकतोऽनिमेषिभिस्तदनुध्यानवशादिवाथ तौ । अमरैर्नभसि स्थितैर्भुवि स्थितिविद्भिश्च नरैर्निरीक्षितौ ॥१२५॥ अथ बाहुबले रवेरिव प्रसरद्दीधितिदर्शनार्दिते । भरतः स्वदृशौ निमीलयन् विजयायाऽऽदित तोयमभूमिः ॥१२६॥ अवितर्कमहो जितं जितं बलिना बाहुबलिक्षितीन्दुना । नभसीति दिवौकसो व्यधु स्तुतिघोष जयसाक्षिणस्तदा ॥१२७॥ अथ दृष्टिजितेन चक्रिणा सह तेनासहनीयविक्रमः । सुरसार्थसमक्षमाश्रित क्षितिपस्ताक्षशिलः स्वमाहवम् ॥१२८॥ भरतस्य मृगेन्द्रगर्जितध्वनितेन प्रसभं विसर्पता । फणिनां च नृणां च नाकिनामपि बाधिर्यमजायत क्षणम् ॥१२९॥ अथ तक्षशिलापतिर्मृगाधिपतिध्वानमसूत्रयत् तथा । चलितं धरया यथाऽचलैः पतितं दिक्करिभिश्च मूर्च्छितम् ॥१३०॥ प्रलयाम्बुदशब्दबन्धुना परितः क्षुब्धपयोधिनाऽमुना । भरतः

पुनरेव निर्जितो घचसा बाहुबलेर्यंलीयसा ॥ १३१ ॥ अथ मुष्टिरणाय सोद्यमावपसृत्याशु नराधिपाविमौ। भयदौ भुवनेऽप्यधावतां करमु-
त्पाट्य यनद्विपाविव ॥ १३२ ॥ अनयोः पदपीडितस्थिराभरपेयेश फणः सहस्रधा। फणिनः स्फुटित', फरेर्मुख विनत, सकुचितश्च फच्छप:
॥ १३३ ॥ भरतस्य फरप्रहारत. पुरतस्तत्तशिलानरेश्वरः। क्षणमेकममूर्च्छदन्तरा अयलाभौपयिक मृशाम्भिव ॥ १३४ ॥ अथ तामवधूय तत्क-
राहतिमूर्च्छां, भरत स मुष्टिना। निजघान तथाऽपतद् यथा सममेपोऽप भटाश्रुविन्दुभिः ॥१३५॥ अथ चन्दनवारिसेकतः प्रगुणं बाहुबलि-
र्व्यधावमुम्। इदि मत्सरपूरितेऽप्यहो ! न हि नाभि. प्रतिबन्धचौरिका ॥ १३६ ॥ अथ संभृतदण्डसङ्गराधितया निर्मितसङ्गराविमौ।
दृढदण्डकरावधावतां जगतां त्रासकरौ यमाविव ॥ १३७ ॥ बहलीपतिराशु ताडित शिरसि श्रीभरतेन दण्डतः। घनघातितवज्रवत् तदा-
ऽमुडवाजानु वसुन्धरोपरि॥१३८॥ अथ पङ्किलत्त किल क्षमातलतः स्वाववदृष्य च क्रमौ। भरत दृढदण्डघाततस्तरसाऽऽकण्ठमसाथमज्जयत्
॥ १३९ ॥ नृपरत्नमथैव रोहणादिव 'हा दैव !' गिराङ्कितानतैः। प्रविदार्य महीमकृष्यताऽऽयतकुद्दालकरै स किंकरैः ॥ १४० ॥ किमु नाह-
मिलातले त्वयं बत चक्रीति विषादमीयुषः। भरतस्य करे समाययावथ चक्र ज्वलदर्कबिम्बवत् ॥ १४१ ॥ अनुजस्य वधाय तद्भयात्त्रिदशां-
स्त्रासयदम्बरस्थितान्। अविशङ्कमसौ मुमोच तत् प्रलयाम्भोद इवाशनिं नदन् ॥ १४२ ॥ तदनेकभटासिपट्टिसप्रकरग्रासनिरुद्धमप्यथ।
बहलीपतिमापतद् भृशं भरतस्येव जयाशयोऽङ्कसन् ॥१४३॥ स्वकुले प्रभवेद् न चक्रमित्यभितो बाहुबलिं परीय तत्। भरतेशकरे पुनर्ययौ
निशि पत्तीव कुलाय पादपे ॥ १४४ ॥ अयमेष करोमि भस्मसात् सहसाद्य सचक्रमप्यमुम्। अथ बाहुबलिः क्रुधा कर समुदस्यावजदग्रजं
प्रति ॥ १४५ ॥ गत एव निकेतनान्तिक दृढहाऽसौ प्रतिचक्रवर्त्यसौ। इति नागमनुष्यनाकिनां तुमुलो व्योमतल व्यगाहत ॥ १४६ ॥ अत्रा-
न्तरे विलसितोरुविवेकसूरः शाम्यत्तमा विमृशति स्म स वीरमानी। क्रोधादिभिर्विजितमेनमिहाग्रजं मे जेतुं इहा ! विफल एव मनोऽभि

तारः ॥ १४७ ॥ एतान् विश्वत्रयविजयिनो यद्यहं जेतुमीशे तत्तातस्य त्रिभुवनगुरोरस्मि तस्याङ्गजन्मा । इत्युन्मीलन्मतिरयमपाकर्तुमन्तर्द्विषन्त मूलानीवोद्वलनदखिलान् पाणिना तेन केशान् ॥ १४८ ॥ वन्द्याः केवलिनः कथं नु लघवः स्वे बन्धवस्ते मया, तत्तेषां समतामवाप्य नियतं यास्यामि तावान्तिकम् । इत्यालोच्य समाधिसाधितशमानन्दः सुनन्दाङ्गजः संस्थानं प्रतिपालयन्निव समागच्छत् तदोर्ध्वस्थितः ॥ १४९ ॥ मानन्दं नादयन्तस्तदनु तनुमतां ध्वस्तकल्पान्तशङ्कैः शङ्खैर्नासकृच्चदुध्वनिभिरभिनभो दुन्दुभीरिन्दुभीमाः । देवाः के वा न खेलालुलदलिकलितस्फीतसंगीतबन्धां गन्धाम्भःपुष्पवृष्टिं विदधुरिह सुनन्दासुतस्योपरिष्टात् ? ॥ १५० ॥

॥ इति भरतभूषणनामनि महाकाव्ये तृतीयः सर्गः ॥

तं तथाविधमालोक्य बान्धवं बाष्पमुद्गिरन् । विषण्णकर्मणा स्वेन चक्री चेतस्यचिन्तयत् ॥ १ ॥ धिग् धिग् मे चक्रवर्तित्वं बन्धु-
भिर्विरहो यतः । फलवत्त्वं मधूकद्रोः पत्रद्रोहि स्तवीति कः ? ॥ २ ॥ धुनबन्धुरहं निन्द्यः कालकुक्कुटयोरपि । यौ ग्रासमुपभुञ्जाते सममेव
स्वबन्धुभिः ॥ ३ ॥ स्वपक्षमद्धिंस्तेजस्व्यपि राजति नान्यथा । सूर्याचन्द्रमसोश्चन्द्र एव राजा ग्रहेषु यत् ॥ ४ ॥ ध्यात्वेति चिरमध्यात्म-
बन्धुरं बन्धुमात्मनः । निपत्य पदयोश्चक्री निजगाद सगद्गदम् ॥ ५ ॥ भ्रातस्तातसुतोऽसि त्वं नैवाहमधमाधमः । वध्येऽपि मयि यः कुर्वन्
कृपां शममशिश्रिय. ॥ ६ ॥ हतकोऽहं धुरा त्यक्तः समग्रैरपि बन्धुभिः । त्यजंस्त्वमपि मामेकाकिनं संप्रति मा कृथाः ॥ ७ ॥ तातराज्यमिदं
ताततुल्यस्त्वं पातुमर्हसि । चक्रवर्त्यपि वर्तिष्ये तवाहं शासलेशवत् ॥ ८ ॥ तात ! तात ! स्वकर्मानुशयाशानिहयिर्भुजा । मह्यं प्रवक्ष्यमाणाय
देहि वागमृतच्छटाम् ॥ ९ ॥ भरतो विलपन्नेवममात्यैरित्यबोध्यत । नाथ ! बाहुबलिर्नाऽथ वक्तासौ निश्चितव्रतः ॥ १० ॥ इति तद्वचनैश्चक्री
जानन् बान्धवनिश्चयम् । उन्मुखः साश्रुदृक् पादन्यस्तहस्तोऽवदत् पुनः ॥११॥ न चेद् वास्यसि तद् मा दा वाचं वाचंयमोत्तम ! । प्रसाददृष्टि-
दानेऽपि किं कापि स्याद् मतक्षिति. ? ॥ १२ ॥ अथ दृष्ट्वा मुनीन्द्रेण सुधावृष्ट्येव किञ्चन । भूभृत् संभावितः सोऽयं जातरोमाङ्कुरोऽभवत्
॥ १३ ॥ ततो बाहुबलेः पादौ प्रक्षाल्याश्रुजलप्लवैः । धम्मिल्लेन च संमार्ज्य निर्ययौ भरतेश्वरः ॥ १४ ॥ अथ सोमयशा बाहुबलेः सूनुरनून-
दृक् । स्वयं तक्षशिलाराज्ये भरतेन न्यषिच्यत ॥ १५ ॥ ततः सकटकः कुर्वञ्जलस्थलविपर्ययम् । ययावयोध्यामध्यास्त चक्रमप्यायुधालयम्
॥ १६ ॥ चतुःषष्टिः सहस्राणि तस्यासन् शासितुः प्रियाः । द्वात्रिंशच्च सहस्रा भूभुजो मुकुटवर्धनाः ॥ १७ ॥ प्रत्येकं च रथाश्वेभं लक्षाश्च-
तुरशीतयः । षट्पञ्चाशत् कोट्यश्चाभूवंस्तस्य पदातयः ॥ १८ ॥ निधयो नव रत्नानि चतुर्दश च जज्ञिरे । तस्य विश्वजयस्फातिसुभगं-
करणौजसः ॥ १९ ॥ अनन्यशासनामब्धिमेखलामखिलामपि । स शशास महीमेतामहीनभुजविक्रमः ॥ २० ॥

…मपाकर्तमन्त-

इतश्च भगवान् बाहुबलिः कलितनिश्चयः। तस्थौ स्तम्भमिवारोप्य जेतुमान्तरवैरिणः ॥ २१ ॥ जयतस्तस्य षड्वर्गं दृढासनपरिग्र-
हाम्। ऋतवस्तेनिरे पार्ष्णिघातं षडपि दुःसहम् ॥ २२ ॥ हिमाद्रिवाणयन्त्रोत्थैराशुगैः स तथाऽऽशुगैः। हेमन्तः काययष्टिस्थान्युल्ललास दि-
यानिनम् ॥ २३ ॥ वायव्याभ्रैरपाकुर्वन् साजेपुन्दलमालिकाम्। शिशिरः प्रासरत् सूरमण्डलं रजसा गिलन् ॥ २४ ॥ प्रावर्तत वसन्तोऽथ
निःसरत्पत्रयच्छ्रतात्। आह्वयन्निव संन्यस्तशस्त्रानप्यत्रमहिपान् ॥ २५ ॥ ग्रीष्मो भीष्मोल्लसल्लूकापावकास्त्रविसर्जनैः। चूर्णयन् भूभृतस्तू-
संमय प्रादुरभूद् मुनि ॥ २६ ॥ स रो हितधनुर्मुञ्चन् धारानाराचधोरणिम्। तर्जयन् विद्युदङ्गुल्या प्रावृट्कालस्ततोऽभवत् ॥ २७ ॥ यन्नाप
घनभूयमभमोघमपि मोघताम्। शरासारः कथंकारमत्र मे प्रभवत्वयम्? ॥ २८ ॥ प्रावृडेतद् विमृश्येव तं मुनिं विद्रावनैः। नागपाशैरिवा-
बध्नात् क्षितियन्धाद् निनि गृतैः ॥ २९ ॥ युग्मम् ॥ वाहिनीर्ज्ञपयन् वाणासनन्यस्तशिलीमुखः। राजहंसपरीतोऽथ शरत्काल समाययौ
॥ ३० ॥ ऋतवोऽभ्येत्य सर्वेऽपि क्रमेण कृतविभ्रमाः। तत्र न प्राभवन् मत्तद्विपा इव नगोत्तमे ॥ ३१ ॥ वर्षानशनयोगेन मत्वा तमथ निर्म-
लम्। तत्प्रबोधनाये ब्राह्मीसुन्दर्यौ प्रेषयत् प्रभुः ॥ ३२ ॥ युवाभ्यामिति वाच्योऽयं 'मत्तेभाद् भ्रातरुत्तर'। इत्यादाय प्रभोः शिक्षां प्रतिन्यौ ते
निरीयताम् ॥ ३३ ॥ स्थानं तत्र ते याते न ते मुनिमपश्यताम्। दृष्टो गुल्मस्तु वल्लीनां सोच्छ्वासः पुरुषाकृतिः ॥ ३४ ॥ तत्र संभाव्य तं
ताभ्यां फेरजाऽऽपिमन्भरत्। उक्तां निशम्य तां वाचं मुनिः सोऽपीत्यचिन्तयत् ॥ ३५ ॥ शब्दोऽयं नियतं ब्राह्मीसुन्दर्योः श्रुतिसुन्दरः। भा-
रते गान्तुं चैते न चारूढोऽस्मि हस्तिनम् ॥ ३६ ॥ विकल्पात् कल्पयन्नेवं दध्यौ वन्दे लघून् न यत्। मानोऽयमेव मे हस्ती तमारूढोऽस्मि
तुरिपः ॥ ३७ ॥ सत्यं मत्येति तातेन मय्यतीव दयालुना। प्रेषिते प्रतिबोधाय महासत्याविमे उभे ॥ ३८ ॥ लघूनपि गुणज्येष्ठान् वन्धून्
गेयजपन्नुपन्। सिद्धायांनिव तान् मूर्ध्नि करिष्ये सिद्धिहेतवे ॥ ३९ ॥ इत्यमानोऽयजद् यावज्ज्ञानेनापि स तत्क्षणात्। समानशीलयोः

सत्यमित्यमानेन सस्वजे ॥ ४० ॥ दिवि दुन्दुभयो नेदुरासेदुः पुष्पवृष्टयः । प्रापुस्तं च तदा भक्तिभासुरा वन्दितुं सुराः ॥ ४१ ॥ अथैष सुरसार्थेन स्तूयमानो मुनीश्वरः । जगाम देशनाधाम युगादिजगदीशितुः ॥ ४२ ॥ प्रभुं प्रदक्षिणीकृत्य गत्वा केवलिपर्षदि । केवली निषसा-दोडुमपङ्क्ते सितरश्मिवत् ॥ ४३ ॥ अन्यदा समवासार्षीदष्टापदगिरौ विभुः । समं समीयतुश्चात्र भरतेश्वरवासवौ ॥ ४४ ॥ देशनान्ते तत-श्चक्री बन्धूनालोक्य यत्तजः । तेषां भोगविभागाय जिनराजं व्यजिज्ञपत् ॥ ४५ ॥ अथादिदेश भगवान् भूपते ! बन्धवस्तव । भोगान् रोगा-निवापास्य किं भूयोऽभिलषन्त्यमी ? ॥ ४६ ॥ आनाय्य भोज्यमथ भूनाथो नाथं व्यजिज्ञपत् । भोजनायादिश स्वामिन् ! तर्हि मे बान्धवा-नमून् ॥ ४७ ॥ अथावादीज्जिनो नेदं भकारैः कल्पते त्रिभिः । कारिताभ्याहृतत्वाभ्यां राजपिण्डत्वतोऽपि च ॥ ४८ ॥ स्वामिनेति निषिद्धे-ऽस्मिन् सर्वथा तत्खिदाभिदे । अवग्रहभिदाः पृष्टः शक्रेणाख्यज्जगद्गुरुः ॥ ४९ ॥ शक्रस्य चक्रिणो राज्ञः स्थानेशस्य गुरोरपि । पञ्चधाऽव-ग्रहो, भावात् पञ्चानामपि पुण्यकृत् ॥ ५० ॥ अथ शक्रः प्रणम्याह प्रभो ! क्षेत्रेऽत्र भारते । मया वासाय साधूनां प्रदत्तोऽयमवग्रहः ॥ ५१ ॥ अथापृच्छद् शुभतरं महाभर्ता ससं-भ्रमं भारतीं भुवम् ॥ ५२ ॥ आकर्ण्य भरतोऽप्येवं प्रीतो नत्वा जगद्गुरुम् । अनुजज्ञे निवासाय साधूनां भारतीं भुवम् ॥ ५२ ॥ अथापृच्छद् शुभतरं महाभर्ता ससं-मदः । देयं कस्यास्मानीतमिदमेवं निवेद्यताम् ॥ ५३ ॥ गुणाधिकेषु कर्तव्या पूजेत्युक्ते बिडौजसा । साधून् विना गुणी कोऽस्ति भरतोऽपीति व्यचिन्तयत् ॥ ५४ ॥ ज्ञातं सन्तितमां मत्तः श्रावकाः सद्गुणाधिकाः । तेषां पूजा विधेयेति भरतो निश्चयं व्यधात् ॥ ५५ ॥ युग्मम् ॥ अथ गत्वा जिनं शक्रो धामयोध्याभिलापतिः । भगवानपि चान्यत्र जगामाष्टपदाचलात् ॥ ५६ ॥ भरतोऽपि रतो धर्मे श्राद्धानाहूय भूयसः । इदं जगाद भोक्तव्यं भवद्भिर्मम मन्दिरे ॥ ५७ ॥ क्रियासु कृषिमुख्यासु कार्यं चेतोऽपि न क्वचित् । भवद्भिः केवलं भाव्यं धर्मकर्मसु कर्मठैः ॥ ५८ ॥ पाठ्यमेतच्च निश्राव्यं भोजनान्ते मदग्रतः । जितो भवान् भयं चास्ति तस्माद् मा हन मा हन ॥ ५९ ॥ मत्वेदमथ ते श्राद्धा भवने

तस्य मुञ्चते । पठन्ति च वचस्तत् तद्व्यामोहगरगारुडम् ॥ ६० ॥ सोऽपि श्रुत्वा प्रमादीदं व्यमृशत् विजितोऽस्मि कैः । कषायैर्भयमेतेभ्य-
स्तद् घात्याः प्राणिनो न मे ॥ ६१ ॥ प्रमादजाड्ययुक्तस्य नित्यं भरतभूपतेः । तद्वाक्यैरभवद् धर्मध्यानानलहसन्तिका ॥ ६२ ॥ श्राद्धाश्राद्ध-
विवेकाय तन्नियोगिनिवेदिते । चक्री चक्रे परीक्षां तद्गुणव्रतगुणव्रतैः ॥ ६३ ॥ श्रावकाणां तदा चक्रे निर्व्यूढानां परीक्षणे । रेखात्रयं
स काकिण्या ज्ञानादित्रयसूचकम् ॥ ६४ ॥ तत्स्वाध्यायकृते वेदान् यान् निश्चिकाय स चक्रभृत् । तीर्थच्छेदे स्वनार्यत्वं मिथ्यात्वं चा-
भजन्त ते ॥ ६५ ॥

इतश्च तीर्थभृद्गमसेनादिमुनिसेवितः । स्वपादस्पर्शनाद्यापि प्रकाश्य विमलाचलम् ॥ ६६ ॥ स्वामी मत्वा स्वनिर्वाणसमयं समया-
गतम् । प्रययौ नमिगोष्ठ्याग्रुपरुद्धोऽष्टापदाचलम् ॥ ६७ ॥ प्रत्यपद्यत साधूनां सहस्रैर्दशभिः सह । चतुर्दशतपोयोगात् पादपोपगमासनम्
॥ ६८ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥ तथावस्थितमद्रीशपालो ह्यालोक्य तं प्रभुम् । गत्वा विज्ञपयामास भूमिवासवमार्षभिम् ॥ ६९ ॥ श्रुत्वा चतुर्दशाहार-
परिहारं जगद्गुरोः । न चतुर्दशभिर्भेजे रत्नैरपि नृपो मुदम् ॥ ७० ॥ ततश्चरणचारेण चचाल भरतेश्वरः । परितो हरितो रुन्धन्नष्टापदं
प्रति ॥ ७१ ॥ वेगादयमथारूढस्तं तथावस्थितं प्रभुम् । अपश्यत् प्रसभोन्मीलद्बाष्पाधलिविलोचनः ॥ ७२ ॥ स प्रणम्याभवद् याव-
दुपास्तिप्रस्तुतानयः । अपश्यत् तावदायातान् सर्वान् गीर्वाणनायकान् ॥ ७३ ॥ भक्तिशोकभरस्तोमभङ्गुरैः कृतकन्धरैः । तैः समं
स्वामिनामीतमुपासामासिवानसौ ॥ ७४ ॥ माघकृष्णत्रयोदश्यां पूर्वाह्णेऽभीचिगे विधौ । विध्वस्तकल्मषो मोक्षं स्वास्येकसमयाद्यात् ॥७५॥
क्षपकश्रेणिमारूढा बाहुबल्यादयोऽपि च । मुक्तिं दश सहस्राणि मुनयः प्रभुवद् ययुः ॥ ७६ ॥ प्रभोर्मोक्षक्षणे तत्र नारकेष्वपि सौख्यदे ।
अज्ञातदरितश्चक्री मूर्च्छितः क्ष्मातलेऽपतत् ॥ ७७ ॥ शोकग्रन्थिविभेदाय रुदितं शिक्षयन् हरिः । तस्य कण्ठमथालम्ब्य पूत्कारं तारमात-

नोत् ॥ ७८ ॥ लब्धसंज्ञोऽथ राजापि यदन्मुचे स्वर चिरम् । विह्वलं शोकपूरेण विलापानकरोदिति ॥ ७९ ॥ नाथ ! त्यक्तः कुतो दोषाद-नाथोऽयं जनस्त्वया । युष्मद् विना कथं भावी भवारण्येऽशरण्यक. ? ॥ ८० ॥ वियोग सह्यते भानो॰ पुनरुद्गमनाशया । अनावृत्तिपदस्थस्य भवतस्तु सुदु सहः ॥ ८१ ॥ मूलतोऽपि न यैर्दृष्टस्तेऽस्मत्तोऽतिवर प्रभो ! । अदृष्टेऽर्थे न तद् दुःख दृष्टनष्टे हि यद् भवेत् ॥ ८२ ॥ बन्धवोऽप्यनुगन्तारस्त्वाममी मम सर्वथा । एक एवाहमत्रास्मि त्वया पङ्क्तिवहिष्कृतः ॥ ८३ ॥ भूत्वापि तत्सुतश्च किमिति शोकवशंवदः । अपि मुक्तिपदप्राप्तं किं व्रीडयसि तं प्रभुम् ? ॥ ८४ ॥ नृपः प्रलापान् कुर्वाणः स्वयं गीर्वाणभूभुजा । इत्थ प्रबोधितः स्तोकशोकशङ्कुर्बभूव स. ॥ ८५ ॥ युग्मम् ॥

अथादिनाथतज्ज्ञातीयसिद्धाङ्गसत्कृतिम् । यथाविधि विधायेन्द्रास्तत्र स्तूपत्रय व्यधुः ॥ ८६ ॥ ततश्चाष्टाहिकां नन्दीश्वरे कृत्वाऽऽश्रयं गता । न्यस्य माणवकस्तम्भे विभुदंष्ट्रामपूपुजन् ॥ ८७ ॥ भरतोऽपि विभोरङ्गसंस्कारासन्नभूतले । त्रिगव्यूतोन्नतं चैत्य चक्रे योजनविस्तृतम् ॥ ८८ ॥ तत्र चैत्ये चतुर्द्वारे प्रतिद्वार स मण्डपान् । विचित्रान् सूत्रयामास मणिभिर्मासलप्रभैः ॥ ८९ ॥ प्रत्येकं तत्पुर प्रेक्षामण्डपांश्च तुरो व्यधात् । अक्षपाटकचैत्यद्रुपीठपुष्करणीयुतान् ॥ ९० ॥ त गिरिं दण्डरत्नेन समीकृत्य स तेनिवान् । सोपानैर्योजनोच्छ्रायैरष्टाभिः परिवेष्टितम् ॥ ९१ ॥ लोहयन्त्रमयानेष्यज्जनाशातनशङ्कया । रक्षकानार्यभिस्तत्राकार्षीदुद्दीर्णमुद्गरान् ॥ ९२ ॥ तस्य सिंहनिषद्याख्यप्रासादस्य च मध्यतः । देवच्छन्दं व्यधाच्चक्री रत्नपीठप्रतिष्ठितम् ॥ ९३ ॥ प्रभूपदिष्टपूर्वैस्तद्वर्णचिह्नप्रमाणादिभिः । बिम्बानि ऋषभादीनां चतुर्विंशतिमातनोत् ॥ ९४ ॥ कृत्वा रत्नमयीः सर्वभ्रातॄणां प्रतिमा अपि । तत्रोपास्तिपरां चक्री स्वमूर्तिमपि निर्ममे ॥ ९५ ॥ बहिश्चैत्यं चितास्थाने प्रभोः स्तूपमपि व्यधात् । भ्रातॄणामपि च स्तूपान् नवतिं स नवाधिकाम् ॥ ९६ ॥ प्रतिष्ठाप्य च बिम्बानि तत्र चैत्ये यथाविधि । चक्रभृत् पूजया-

मास पूजया त्रिप्रकारया ॥ ९७ ॥ स चक्री चैत्यमुत्पश्यन् मुहुर्वलितकन्धरः। वस्त्रान्तमार्जितोन्मज्जद्बाष्पाविलविलोचनः ॥ ९८ ॥ निभृतं मौनिभिर्भूपैर्वृतोऽप्येक इव व्रजन् । मन्दं मन्दांह्रिसंचारमुत्ततार गिरेस्ततः ॥ ९९ ॥ युग्मम् ॥ असौ सैन्यजने. स्वस्ववाहनत्वरणालसै. । शोकप्रच्छादितोत्साहमयोध्यामागमत् पुरीम् ॥ १०० ॥ नाभेयप्रभुपादानां दिवानिशमसौ स्मरन् । त्यक्तान्यव्यापृतिस्तत्र तस्थावस्वस्थमानसः ॥ १०१ ॥ तममात्यजनो वीक्ष्य सर्वरत्यपराङ्मुखम् । इति प्रबोधयामास पितृभ्रातृशुचाकुलम् ॥१०२॥ जगतोऽपि कृतालोकं लोकाग्रपदसंस्थितम् । तातं हतविपत्पातं शोचितुं तव नोचितम् ॥ १०३ ॥ मृत्युनापहृते बन्धुजने रोदिति बालिशः । कृती तु तद्विघाताय धर्ममादाय धावति ॥ १०४ ॥ त्वमप्याक्रान्तलोकेन शोकेन यदि जीयसे । शौण्डीर्यगर्जितं तत्ते न धत्ते धुरमूर्जितम् ॥ १०५ ॥ शाकोऽप्यक्रीडयत् पीडाविस्मारणविधिस्तया । यन प्रतिदिनं नानाविनोदैरात्तसंमदम् ॥ १०६ ॥ सांसारिकसुखाम्भोधिमग्नो भरतभूपतिः । विभोर्मोक्षदिनात् पञ्च पूर्वलक्षाण्यवाहयत् ॥ १०७ ॥

अन्येद्युः स्नाननिर्णिक्तगात्रयष्टिरिलापतिः । अन्तरन्तःपुरावासं भूरिभूषणभूषितः ॥ १०८ ॥ रत्नादर्शगृहं प्राप वारस्त्रीपरिवारितः। वारिवाहनिकरोद्भासी शशीव गगनाङ्गणम् ॥ १०९ ॥ युग्मम् ॥ तदा विलोकमानस्य नृपस्य मणिदर्पणम् । रूपादप्रतिरूपस्य प्रतिरूपमजायत ॥ ११० ॥ न्यस्तं मोहेन हीरमिव तस्य महीशितुः । तदा लीलालुलत्पाणेर्निर्जगामाङ्गुलीयकम् ॥ १११ ॥ विना तेनाङ्गुलीयेन तदादर्शे कनिष्ठिका । नि श्रीका निष्कलेवेन्दुमूर्तिस्तेन विलोकिता ॥ ११२ ॥ सौभाग्यं भूषणैरेव बिभर्ति वपुरङ्गिनाम् । निश्चेतुमिति मोक्तुं स प्रारेभे भूषणावलीम् ॥ ११३ ॥ विमुच्य मुकुटं हैममयं मौलिं व्यलोकयत् । च्युतार्कबिम्बमुदयगिरिशृङ्गमिवास्तरुक् ॥ ११४ ॥ मुक्ते मौक्तिकताडङ्कयुगे च मुखमार्पभिः । अहंसमिथुनोद्भासिपार्श्वमब्जमिवैक्षत ॥ ११५ ॥ व्यलोकयत् परित्यक्तहारं स हृदयावनीम् । यामिवो-

ध्रुतिनवांशिमिवां ययायुपावली: ॥ ११६ ॥ शीर्षं विपुलमापिश्वप्रेवैराम यमंतत । शलाकामिव चेत्यस्य नाजितामजसारिकाम् ॥ ११७ ॥
स मुक्तो स्पृहत्वतोदरो निरैश्चिश्च निगडौ । अतिमानविनिर्मुक्तौ हस्तीन्द्रदन्ताविव ॥११८॥ हस्तावपास्तमाक्षिप्यकङ्कणौ पश्यति स्म सः ।
श्च नवतायतपाविव विद्रुतिकन्दलौ ॥ ११९ ॥ शेषा अप्यङ्गुलीर्मुक्ताङ्गुलीयाः स व्यलोकयत् । अपुणाग्रपफलतरोः शाखा इव गतत्विषः
॥ १२० ॥ एवं विपुलभालङ्कारं सोऽपश्यद् वपुरप्रभम् । फाल्गुने मासि निस्रस्तपत्राशाखमिव पादपम् ॥ १२१ ॥ अचिन्तयच्च देहोऽयं भूषणैरेव
भासते । पत्रापूरिता यथा स्वर्णैरिव गन्दिका ॥ १२२ ॥ शरीरं मलमञ्जूषा यद्विदुर्गन्धमेकभिः । मूढैः कर्पूरकस्तूरीचन्दनैरधिवास्यते
॥ १२३ ॥ मजांसनाद्द मलैः पूर्णादतोऽशाहीनमन्तरा । बोधिजं ध्यानमादेयं सरसो जलजं यथा ॥ १२४ ॥ स्वकीयान् बान्धवानेव मन्ये
भ्रष्टतानिमान् । धैर्यं राजपुत्रकुल क्षेमे लोकोत्तरं पदम् ॥ १२५ ॥ अहं तु विषयास्वादपङ्कनिःशूकशूकरः । गणयामि न नात्मैवमात्मानं
मानुरोक्ष्यति ॥ १२६ ॥ चिन्तयन्निरयं धीमानपूर्वकरणक्रमात् । भावनां भवनाशाय भावयामास भूपतिः ॥ १२७ ॥ अथोर्ध्वः सिद्धिसौधाग्रस-
हमाप्तमनोरथः । क्षीणदोषः क्षपकश्रेणीनिःश्रेणीमारुरोह सः ॥१२८॥ मुनिस्तदानीमानीतकेवलश्रीकरग्रहः । उत्सवोत्सुकचित्तेन सुरेन्द्रेणा-
भ्यगम्यत ॥ १२९ ॥ व्यवहारविना बलीयस्थं व्यवहारनयस्य सः । शक्रेणाभिदधे दीक्षालिङ्गप्रदयखेतवे ॥ १३० ॥ केशसंभारमुत्पाट्य मुष्टिभिः
पञ्चभिर्नृपः । एवं देवतया वेषं मुनिवेषमुपाददे ॥ १३१ ॥ सममेव महीशानां सहस्रैर्दशभिस्तदा । साम्राज्यैरिव गृहे दीक्षां दशैः स्वाम्यनुवृत्यते
॥ १३२ ॥ तदानीं केवलज्ञानमहिमानं महामनाः । व्यधत्त तस्य नाभेयप्रभोरिव प्रभुः ॥ १३३ ॥ भरतोऽपि ततस्तातवर्त्मनीमनुवर्तयन् ।
जगिश्चद् देशनासारसुधाभिरवनीपतीम् ॥ १३४ ॥ अतिकम्प ततः पूर्वजस्तं दीक्षादिनादसौ । आरोहद् मुषिताशेषकष्टमष्टापदाचलम्
॥ १३५ ॥ तत्र मासंक्षपणं विधाय शैलेशिकापालनपरायणोऽथ । जगाम सिद्धिं सुरसार्थनाथनिर्वृत्तनिर्वाणमहोत्सवश्रीः ॥ १३६ ॥

॥ इति भरतभूषणनामनि महाकाव्ये चतुर्थः सर्गः ॥

अथ सनत्कुमारगुणसारमसमानमनुमोदन्नाह—

सुच्चिय सणंकुमारो सलहिज्जइ जो तहा समत्थोवि । मोचूण दव्वरोगे चिगिच्छगो भावरोगाणं ॥ ३० ॥

[स एव सनत्कुमारः श्लाघ्यते यस्तथा समर्थोऽपि । मुक्त्वा द्रव्यरोगांश्चिकित्सको भावरोगाणाम् ॥]

व्याख्या—'सुच्चिय' स एव 'सणंकुमारो' सनत्कुमारनामा राजर्षिः 'सलहिज्जइ' श्लाघ्यते स्तूयते । 'जो तहा समत्थोवि' यस्तथा तेन जयविजयवैमानिकसुरपुरतः करकनिष्ठाङ्गुलीपुनर्नवीकरणरूपेण प्रकारेण समर्थोऽपि खेलौषधीप्रभृतिलब्धिरत्नाब्धिरपि 'मुचूण दव्वरोगे' द्रव्यरोगान् कासकुष्ठादीननेकशो मुक्त्वाऽपधीर्य 'चिगिच्छगो' चिकित्सकः । केषाम् । 'भावरोगाणं' भावरोगाणां दुष्कर्मणामिति संक्षेपार्थः । व्यासार्थस्तु कथानकादवसेयः । तच्चैतत्—

स्वस्तिभागस्ति कनकपुरं पुरमिवामरम् । विक्रमी विक्रमयशास्तत्राजनि रसापतिः ॥ १ ॥ शतानि पञ्च तस्यासन् राज्यः स्त्रीरसिकात्मनः । तथाप्यतृप्तस्ताभ्योऽग्निः समिद्भ्य इव सोऽभवत् ॥ २ ॥ एकदाऽसौ व्रजन् राजपाटिकायामलोकत । विष्णुश्रियं गवाक्षस्थां नागदत्तेभ्यवल्लभाम् ॥ ३ ॥ श्रीधाम्नोऽस्य प्रविश्यान्तः सा मोहतिमिरोदये । प्रायेण पञ्चबाणस्य चित्तरत्नमचूचुरत् ॥ ४ ॥ कामादात्मसनाभेस्तां विदित्वा चित्तचौरिकाम् । वृत्ताक्षेपेण चिक्षेपान्तःपुरे पृथिवीपतिः ॥ ५ ॥ अलङ्कारान्वितां बाहुपाशबद्धामिमामयम् । चकार विलसद्मूर्ति महत्कृत्याश्रयात् ततः ॥ ६ ॥ लम्भाकाया वियोगेऽस्या राकाया इव चन्द्रमाः । तमसा स्कन्दितो नागदत्तोऽभूद् विकलः किल ॥ ७ ॥ हा ! हंसगमने ! चन्द्रवदने ! पद्मलोचने ! । प्रिये ! विष्णुश्रि ! विष्णुश्रीक ! क्वासि मे देहि दर्शनम् ॥ ८ ॥ क्रोशन्निति वृतो बालैर्मशकैरिव गौरसौ । संभ्रमी बंभ्रमीति स्म चतुष्के चत्वरे त्रिके ॥ ९ ॥ युग्मम् ॥ राजा पुनस्तदासक्तस्तत्याजान्तःपुरं परम् । नेहलोकं न च परं लोकं

सकामं करग्राचारं तयैव सह तेनिवान् ॥ ११ ॥ एवं विष्णुश्रिया
ल्लिरति स्म च ॥ १० ॥ स यामं करग्राचारं मुक्त्वान्यमविचारकः । सकामं करग्राचारं तयैव सह तेनिवान् ॥ ११ ॥ एवं विष्णुश्रिया
मार्धं सम्भ्रम रतिमागरे । जगाम क्षणवत् क्षोणिपतेः कालः कियानपि ॥ १२ ॥ अन्याभिरथ राज्ञीभिस्तस्याः कार्मणमादधे । सपत्न्यैकापि
र स्मर तापन्यः किं पुनश्च ताः ॥ १३ ॥ ततः श्रद्धालुनेवास्यामन्तकेनापि सा हृता । राजा तु तच्छवं कृत्वोत्सङ्गे मूढोऽब्रवीदिति ॥ १४ ॥
विनाशिनः कोऽपि कोपने ! विहितो मया । यद्य योगिनीव त्वं कृतमौना न भाषसे ॥ १५ ॥ निजं स्मरामि येनागस्तद् मनोऽग्रे त्वया
दाम् । मारोगं देहि मे देवि ! किङ्करः किं करोमि तत् ? ॥ १६ ॥ इत्यनेकप्रकारं स प्रणमन् मानिनीमिव । सान्त्वयामास तां मोहग्रहिलो
महिलां नृपः ॥ १७ ॥ तं तथा विरजं वीक्ष्य मन्त्रव्याजेन मन्त्रिणः । अनयन्नन्यतो मन्त्रिनरास्तथा शवं बहिः ॥ १८ ॥ नृपतिर्यावदायासीदा-
संज्य सचिवैः सह । यावत्तावदद्राक्षीद् मृगाक्षीशून्यमञ्जसा ॥ १९ ॥ अथ कोशान्नमुं स्तेयामधावत वधाय सः । उत्कण्ठोत्कण्ठवद् दूरं
गुप्तुने सचिवैस्तथा ॥ २० ॥ छिन्नैर्दिनैः समागत्यानात्या घात्यायितं नृपम् । प्रहासगर्भितैर्भक्तियुक्तिवाक्यैरसान्त्वयन् ॥ २१ ॥ किमर्थं
देव ! कोऽयं कृतकोपशमे त्वयि । कथं ते मनसो मोहः परमोहभिदाभृतः ? ॥ २२ ॥ जितविश्वकलाकेले ! कलाकेलिरयं किमु । बाधते
त्वां निजस्वप्नसंदाकृतां ! विशारद ! ॥२३। देव ! त्वमसि नो नाथः सत्रादेशं तवान्वहम् । वयं विदध्महे तस्मात् प्रसीद किमु सीदसि ? ॥२४॥
श्रुत्वेति वचनं तेषां स्वाग्रहमदिजो नृपः । विष्णुश्रीदर्शयतां मह्यमुवाच सचिवानिति ॥ २५ ॥ प्रोचुस्ते देव ! सा चण्डकोपाऽध्यास्ते पुराद्
बहिः । मानिनीं मानयामस्तां संभूय चलताऽधुना ॥ २६ ॥ इत्युक्त्वा नृपतिर्नीतो विनीतैरिव मन्त्रिभिः । तत्र, राज्ञीशवं यत्रारक्षै रक्षित-
मस्ति तत् ॥ २७ ॥ तत्र दुर्गन्धमाघ्राय सर्वे नासापुटं व्यधुः । हा ! किमेतदिति प्रोक्ता मन्त्रिणोऽप्यूचिरे नृपम् ॥ २८ ॥ देव !
कोपेन कुपिता देवी कुञ्जेऽत्र वर्तते । गन्धोऽयं दुस्सहोऽन्येषां तस्य गन्धकरेरिव ॥ २९ ॥ तद् यूयमेव गत्वा तां पुरः सान्त्वयत स्वयम् ।

उपरोस्यामहे पश्चादागत्य पयमप्यमूम् ॥ ३० ॥ मन्त्रिभिः प्रेरितो राजा तत् कुञ्जं यावदभ्यगात् । पवनापूर्णभस्त्रावदुच्छूनं तावदग्रतः ॥ ३१ ॥ चलत्कृमिकुलाकीर्णं फलमौदुम्बरं यथा। नवश्रोत्रमुखोद्वान्तनिस्रपूयास्रकिल्बिषम् ॥ ३२ ॥ फेरुण्डखण्डितोपाङ्गं शकुन्याकृष्टलोचनम् । अद्राक्षीदेव बीभत्सतमं निष्प्राणप्रियः शवम् ॥ ३३ ॥ विशेषकम् ॥ स दृष्ट्वेदं सनिर्वेदं चिन्तयामासिवानिति । वराकीयं मृता हन्त नाशमित्रमिदं हहा ! ॥ ३४ ॥ अहं कदाग्रही बाल इव मूर्ख इवान्धवत् । शुचिभिः सचिवैरस्मि साधु साधु विबोधितः ॥ ३५ ॥ रे जीव ! यत्कृते जातिलज्जा शीलं कुलं यशः । त्वया त्यक्तं तया त्यक्तो भवानेकपदेऽपि हि ॥ ३६ ॥ त्यक्तोऽनया यथाऽकस्मादायुषापि भवांस्तथा । त्यक्ष्यतेऽसौ यथा त्यक्ता तज्जीव ! सुकृतं कुरु ॥ ३७ ॥ विचिन्त्येति निवर्त्यांघ स्वमनोऽश्वं च चञ्चलम् । सौधमागत्य सामन्तचक्रे चक्रेऽथिरं सुतम् ॥ ३८ ॥ सुमताचार्यतः प्राप्य स व्रतं संवृतेन्द्रियः । मृत्वा कल्पेन कल्पेऽभूत् तृतीये त्रिदशस्ततः ॥ ३९ ॥

इतश्चास्ति पुरं रत्नपुरं तत्राभवद् नृपः । नरवाहन इत्येष भिक्षुकाणां मते रतः ॥४०॥ तत्र च्युत्वा स देवत्वाज्जिनधर्मदृढाशयः । जिनधर्माभिधानोऽभूद् महेभ्यतनयो नयी ॥ ४१ ॥ संसारसागरे मर्त्यरत्नद्वीपमुपागतः । स दौर्गत्यच्छिदे रत्नत्रयार्जनपरोऽभवत् ॥ ४२ ॥ इतश्च नागदत्तः स्त्रीवियोगार्तो मृतस्ततः । भ्रान्त्वा तिर्यक्षु विप्रोऽग्निशर्मा सिंहपुरेऽभवत् ॥ ४३ ॥ त्रिदण्डिव्रतमासाद्य द्विमासक्षपणादिकृत् स रत्नपुरमायासीदग्रासीद् नृपतिश्च तम् ॥ ४४ ॥ स राजपूजितः पूजां लोकानां लभते पुरे । श्राद्धस्तु जिनधर्मोऽस्य भ्रूमात्रेणापि नानमत् ॥ ४५ ॥ त्रिदण्डी पूर्ववैरात् तमनमन्तं विशेषतः । रुक्षाक्षो रोषतः सैष विकटाक्षकटाक्षयत् ॥ ४६ ॥ अन्यदा पारणे भूपामन्त्रितः सोऽब्रवीदिति । मां भोजयसि चेत् तन्मेऽभिग्रहं भूपते ! शृणु ॥ ४७ ॥ जिनधर्माभिधश्रेष्ठिपृष्ठविन्यस्तभोजनः । पारणे परमान्नेनावसथे तव नान्यथा ॥ ४८ ॥ राज्ञोचेऽन्यस्य पृष्ठेऽस्तु त्रिदण्डी नेति सोऽवदत् । द्विधापि जिनधर्मस्य नामन्यपि वहन् रुषम् ॥ ४९ ॥ तदा तदाग्रहं

गवा शान्तिः सत्त्वयानयम् । सत्त्वमेवेयिषे तस्मै प्रष्ठः पृष्ठमदाद् मुदा ॥ ५० ॥ स तत्पायसोत्तप्तपात्रव्योपितपुष्ठजः । सत्त्वकाष्ठां परां प्राप्त सुरगं इव पवित्रताम् ॥ ५१ ॥ अचिन्तयच्च रे जीव ! पूर्वजन्मनि जन्मिनाम् । हृतापकारिन् ! किं पृष्ठतापं न सहसेऽधुना ? ॥ ५२ ॥ प्रतिरम्यं विना कार्यं धर्मरोगस्य किं स्पृशेत् ? । रे जीव ! तव यक्रस्य कथं याऽऽर्जवसंभवः ? ॥ ५३ ॥ इत्यदीनेन लीनेन सत्त्वे सत्त्वधनाऽमुना । सुस्थितेन स्थितं यावत् परिव्राजकभोजनम् ॥ ५४ ॥ कल्याणपात्रं कल्याणपात्रस्यास्य त्वचेतनम् । भागीव भागमादाय पृथग् जज्ञे गृहाग्रतः ॥ ५५ ॥ अथागत्य निजागारमापृच्छ्य स्वजनानयम् । दीक्षां गृहीत्वाऽध्यारोहद् विवेकमिव पर्वतम् ॥ ५६ ॥ सात्तादिवाप्रमत्तत्व-शिखरं मुनिशेखरः । तत्रारुह्य किजामुरमसारनशनं व्यधात् ॥ ५७ ॥ अन्वर्धमासं प्रत्याशं परां काष्ठां चकार सः । लोकपालैः समं सम्यं मार्गीन्द्रो यदयमिव ॥ ५८ ॥ तस्योत्सर्गजुषो गृध्राः पृष्ठमांसादनं व्यधुः । अतः सत्यं चकाशे यद् मुनेरपि घनेऽत्ययः ॥ ५९ ॥ तत्रेयं स्वयमादरो मते धारमिव व्यधुः । महात्मा सोऽधिसेहे तु निजदेहेऽपि निःस्पृहः ॥ ६० ॥ षष्टिं दिनान्यनाहारः प्राप्यायु पारमात्मनः । इन्द्रो बभूव सौधर्मे जिनधर्मो महामुनिः ॥६१॥ त्रिदण्ड्यप्याभियोग्येन कर्मणोपार्जितेन सः । मृत्वाऽस्य वाहनत्वेन तत्राभूदभ्रमूपतिः ॥६२॥ कदाचित् कर्मणा जीवस्तेन कर्म कदाचन । यथाऽथ क्रियतेऽमूतौ तौ भवान्तरितौ तथा ॥ ६३ ॥ गजश्च्युत्वा भवं भ्रान्त्वा मर्त्ये चाज्ञानकष्टतः । यशोऽसितास इत्यासीदसौ कैलासभूधरे ॥ ६४॥

इतश्च भारते क्षेत्रे कुरुमण्डलमण्डनम् । इहास्ति हास्तिनपुरं पुरं सुरपुरोपमम् ॥ ६५ ॥ शुनासीरनिभस्तत्रारिभूभृत्पक्षशातनः । विश्वस्याप्यश्वसेनोऽभूद् विश्वसेनो नरेश्वरः ॥ ६६ ॥ सहदेवीति तस्यासीद् देवी देवीव रूपतः । दासो यदाननस्येन्दुरङ्कितः शङ्कितो जनैः ॥ ६७ ॥ च्युत्वाऽथ जिनधर्मेन्द्रस्तस्याः कुक्षिकुशेशये । चतुर्दशमहास्वप्नसूचितः समवातरत् ॥ ६८ ॥ जिनो वा चक्रवर्ती वाऽवतीर्णोऽय-

मिति स्वयम्। मिथः स्वप्नान् विचार्याऽन्वमोदेतां राजदम्पती ॥ ६९ ॥ अथो नवसु मासेषु पूर्णेषु नृपवल्लभा। विश्वजैत्रमियं पुत्रमसूत धीरिव स्मरम् ॥ ७० ॥ जन्मोत्सवं विधायोच्चैः पितरौ दुस्तरौजसः। सनत्कुमार इत्यस्य व्यधातामभिधामथ ॥ ७१ ॥ पञ्चोच्चग्रहजन्माऽसौ पुत्रः पञ्चजनेशितुः। धात्रीभिः पञ्चभिः पाल्यमानोऽभूत् पञ्चवार्षिकः ॥७२॥ शस्त्रशास्त्रकलापात्रं वर्धमानः क्रमादयम्। रमारामाभिरामाङ्गोऽभवद् यौवनमाश्रितः ॥ ७३ ॥ महेन्द्रसिंहनामाऽस्य सपांशुक्रीडितः सुहृत्। बभूव शूरकालिन्दीसुतः सत्प्रीतिविश्रुतः ॥ ७४ ॥ अन्यदा पन्यदावाग्निव्यंशुकानिव किंशुकान्। तन्वंस्तापयितुं पान्थान् वसन्तर्तुरवर्तत ॥ ७५ ॥ समं सनत्कुमारेण समहेन्द्रेण भूपतिः। उद्यानमगमत् क्रीडाविधौ तत्र मधूत्सवे ॥ ७६ ॥ कुमारः सारवीक्षार्थं निजाश्वस्य कशामदात्। यावत् तावदसौ भेजे मनसोऽपि नवं जवम् ॥ ७७ ॥ तस्मिन्नदर्शनीभूते वृत्तान्तं विश्वसेनराट्। ज्ञात्वाऽनुयान् महेन्द्रेण निषिद्धः स्वपदग्रहम् ॥ ७८ ॥ देव! प्रसादमाधाय निवर्तस्व पुरं प्रति। अहं शुद्धिं कुमारस्यानेष्ये कतिपयैर्दिनैः ॥७९॥ एवमुक्त्वा नृपं म्लानमुखाब्जं शूरनन्दनः। जगाम मित्रमन्वेष्टुं सन्ध्याराग इव क्षणात् ॥८०॥ स भ्राम्यन्मन्युपूरपूरितः परितोऽपि हि। सनत्कुमारमप्रस्थं जातरूपमथैक्षत ॥ ८१ ॥ प्रतिग्रामं प्रतिपुरं प्रत्यद्रि प्रतिपत्तनम्। पर्यटन्नटवीं चापि निशश्राम न नाम सः ॥ ८२ ॥ यावत् संवत्सरं भ्राम्यन् सनत्कुमारदिदृक्षया। प्रवृत्तिमपि न प्राप क्वापि दुःस्थ इव श्रियम् ॥८३॥ सत्त्रा भ्रमन्नरण्यानीं सदागतिरिवान्यदा। क्षीरार्णवमिवाद्राक्षीदग्रतो विपुलं सरः ॥८४॥ स हंसवयसं स्वच्छं प्रकृत्या विपुलाशयम्। दृष्ट्वैव मुमुदे सारं शासारं तं कुमारवत् ॥८५॥ तत् प्रविश्य सरो यावज्जलकेलिं चकार सः। तावदस्याभवत् कर्णसङ्गी संगीतकध्वनिः ॥८६॥ ततस्तदनुसारेण प्रक्रमेण द्रयोच्चकैः। शिविरं सरसः सेतुपृष्ठेषु स दृष्टवान् ॥८७॥ उच्छलत्पुच्छकल्लोलं वाजिवृन्दं समुद्रवत्। तत्रैकतो ददर्शैष गजानपि घनानिव ॥८८॥ शिविरदक्षिणेनैक्षि तेनाशोकवनीतले। आस्थानी च सुधर्मेव शस्या कस्यापि भूपतेः ॥८९॥ परितस्तां

द र रत्नरत्नैरिव मद्भिनः। चर्केन्दुकलिताँल्लोकालोककूटानिवोन्नटान् ॥९०॥ कारयन्तं च संगीतं तदन्तः स्फीतवैभवम्। धारास्त्री-
पानगोष्ठीरसमग्नं सानन्दमानसम् ॥९१॥ दृष्ट्वा शौरिस्तदाकारं सर्वथा पृथिवीपतिम्। किं कुमारोऽयमित्यन्तश्चिन्तयामास विस्मितः
॥९२॥ युग्मम् ॥ पराक्रमोऽस्य गुरुतापदुगस्य कुतो ऽन्यतः। साम्राज्यमथवा कश्चिद् नृपोऽन्योऽयं तदाकृतिः ॥९३॥ इत्ययं संशयानोऽत्र
पद्मे पक्षिपत्रांशदर्शनात्। सनत्कुमार! नन्द त्वं विश्वसेननृपाङ्गज! ॥९४॥ श्रुत्वेति मुदितः शौरिर्ननर्त विलसद्भुजः। धन्योऽहमद्य
धन्योऽयमित्युच्चैरवदन् खगः ॥९५॥ श्रुत्वेति तं च दृष्ट्वोपलक्ष्य वेगोऽभ्यधावत। परिरब्धुं कुमारोऽम्बुधिरिव राकानिशाकरम् ॥९६॥
मिथः स्वजन्तौ तौ बाष्पाम्बुभिः स्नेहमहीरुहम्। चक्रतुर्विपुलं पुष्टं रोमाञ्चैः पत्रलं किल ॥९७॥ अन्तः प्रवेष्टुमनसौ किल तौ मिलितौ
मिथः। भुजार्गलापिनद्धौ न व्यघटेतां कपाटवत् ॥९८॥ शूरसूनुरनूनेन विनयेन नृपाङ्गजम्। अथो ननाम रजसा स्वं ललाम ललामयन्
॥९९॥ यथोचितमथासीनौ तावुभावथ भूपभूः। उवाच शौरिं कच्चित् ते शुभं तातास्वयोरपि ॥१००॥ सोऽप्यूचे देव! विश्वस्य विश्व-
स्याधिपते। शुभं त्वयि जगद्दीपे दिष्ट्या दृष्ट्या विलोकिते ॥१०१॥ इति क्रमेण कथिताशेषवार्तोऽस्मादरात्। कुमारादेशतो वार-
स्त्रीभिः स्नानमकारयत् ॥१०२॥ भुक्तोत्तरमथाप्रोचत् कुमारमिति शूरसूः। स्वामिन्नश्वापहारोर्ध्वं यथावत् कथयस्व मे ॥१०३॥ स्वयं
स्ववृत्तमाख्यातुं नोचितं महतामिति। कुमारो बकुलमतीं दयितामादिशद् दृशा ॥१०४॥ सा तु प्रज्ञप्तिविद्यायाः प्रभावात् परिभाव्य तत्।
कुमारे किल निद्राणेऽस्मै तद्वृत्तमचीकथत् ॥१०५॥ शृणु देवर! देवोऽयमपहृत्यार्वणा तदा। क्षिप्तः पापात्मनाऽरण्यं भवी भवमिवासखः
॥१०६॥ कर्णं कर्णमयं पल्यां विभुः शिथिलकरोऽमुचत्। अश्वोऽपि सोऽन्यथाशिक्षितस्तैरेव चरणैः स्थितः ॥१०७॥ ततोऽवतीर्य पर्याण-
गन्धोदक स्तुकरा तथु। यदाऽमोचि तदा प्राणैरपि स्वामिद्विपधिति ॥१०८॥ आर्यपुत्रस्ततस्तृष्णातुरोऽनातजलः क्वचित्। गच्छन् सत-

च्छन्नच्छायां मूर्च्छितो न्यपतद् भुवि ॥ १०६ ॥ तद्वृत्तवासिना यक्षेणोक्षितोऽयं ततोऽम्भसा । लब्धसंज्ञो जलं पीत्वाऽपृच्छत् कस्त्वं कुतो जलम् ? ॥ ११० ॥ निष्कारणोपकारी स कुमारेणोदितोऽवदत् । अहं यक्ष- समानैष मानसात् त्वत्कृते जलम् ॥ १११ ॥ ऊचे कुमारस्तापो मे शाम्यत्तत्रैव मज्जनात् । यक्षश्चक्रे तथाऽमज्जदयं सज्जश्च जातवान् ॥ ११२ ॥ तत्रासिताक्षयक्षेण वीक्षितः पूर्ववैरिणा । खलीकृतश्च, यत्प्रेमद्वेषौ जन्मानुगामिनौ ॥ ११३ ॥ कुमारयक्षौ तौ कल्पाम्भोदसोदरगर्जितौ । युध्यन्तौ मल्लयुद्धेन ददृशाते सुरैरपि ॥ ११४ ॥ यक्षो मुष्टिप्रहारेण कुमारेण हतोऽनशत् । दृष्टाश्चास्योपरिष्टाच्च पुष्पवृष्टिं व्यधुः सुराः ॥ ११५ ॥ मानसादवतीर्णोऽयमथ स्त्रीपदपद्धतिम् । अद्राक्षीत् पथि पद्मेषुपूगाजीमिव सज्जिताम् ॥११६॥ विस्मितोऽग्रे गतोऽपश्यदसावष्टौ कुमारिकाः । आसामाशाधिदेवीनामिवामज्जश्च मानसे ॥ ११७ ॥ उपसृत्य कुमारस्ता नन्दनोद्यानमध्यगाः । अपृच्छद् नाम का यूयं किमरण्येऽत्र तिष्ठथ ? ॥ ११८ ॥ ताः प्रोचुरित एवास्ति पुरी नः प्रियसंगमा । विद्याधरपतिर्भानुवेगोऽस्यां तद्भुवो वयम् ॥ ११९ ॥ अस्त रविरुपैत्येष भद्र ! तस्माद् भवानपि । विश्रामं कुरुतामेत्य नगर्यां न, क्व यास्यति ? ॥ १२० ॥ इत्युक्त्वा ताभिरात्मीयकिंकरैर्दर्शिता ततः । नीतो नगर्यां चण्डांशुरपि द्वीपान्तरं ययौ ॥ १२१ ॥ ततः कञ्चुकिना ताभिर्नायितो राजमन्दिरम् । असावभ्युत्थितो भानुवेगेनापि महीभुजा ॥ १२२ ॥ विहितोचितसन्मानो राज्ञाऽसौ भणितस्ततः । कुमार ! विक्रमाधार ! ममाष्टौ कन्यका इमाः ॥ १२३ ॥ जेता तदसिताक्षस्य तामसस्येव भानुमान् । पतिर्दिशामिवैतासां त्वं दिष्ट्याऽस्यर्चिमाजिना ॥ १२४ ॥ इमास्तदुद्वहोद्युक्तः कुमारस्तत् तथाऽकरोत् । ताभिः सहैकपल्यङ्के वासवेश्मन्यशेत च ॥ १२५ ॥ अत्रान्तरे छलान्वेषी निद्राणं तं परिश्रमात् । असिताक्षः समुत्पाट्याक्षिपद् गिरिसरित्तटे ॥ १२६ ॥ यावज्जागर्ति वयसां विरावैर्विगमे निशः । कुमारस्तावदात्मानं शयितं भुवि दृष्टवान् ॥ १२७ ॥ न ताः कन्या न तद् वेश्म न तद् राज्यं न सा पुरी । किमेदित्यसावत्र्यविस्मितोऽथ व्यचिन्तयत् ॥१२८॥

पाणिग्रहस्वरूपः किं स्वप्नोऽभूदथवाऽस्त्ययम् । यद्वाऽयं न यतोऽधुनापहृतोऽस्म्येक एव हि ॥ १२९ ॥ पाणिग्रहस्वरूपस्तद् नूनं स्वप्नोऽभ-
वद् मम । मत्त एव पुनः पाणिकङ्कणेनामुना मनाक् ॥ १३० ॥ कुमारश्चिन्तयित्वेत्थमविखिन्नमनास्ततः । धम्मिल्लं परिधानं च दृढीकृत्याग्र-
तोऽव्रजत् ॥ १३१ ॥ यावत् किञ्चिदसौ वर्त्म ययौ तावत् पुरो वने । दिव्यं भवनमद्राक्षीदेकमद्रितटीगतम् ॥ १३२ ॥ इन्द्रजालं किमप्येत-
दपि स्यादिति शङ्कितवान् । यावत् तावदिहाश्रौषीदेष स्त्रीरुदितध्वनिम् ॥ १३३ ॥ अथ यावच्च कारुण्यात् कैयं किं रोदितीत्ययम् । दध्यौ
तावद् व्यलापीव सेति दीनतराक्षरम् ॥ १३४ ॥ कुरुवंशनभश्चन्द्र ! विश्वसेननृपाङ्गज ! । सनत्कुमार ! चेद् नेह भर्ताऽभूर्मे कथंचन ॥ १३५ ॥
तत् परत्र भवेस्त्वमिति स्थिता तत । कुमारो विस्मितोऽधावत् तत्स्वरूपं निरूपितुम् ॥ १३६ ॥ उत्कालश्चन्द्रशालायां गतश्चायमलो-
कत । उद्बन्धनगतामेतामनिमेषां सुरीमिव ॥ १३७ ॥ आर्यपुत्रस्तु तत्पाशग्रन्थिं छुरिकया रयात् । छित्त्वा तामङ्कमारोप्य वीजयामास वासस-
ा ॥ १३८ ॥ विलोक्य सापि मूर्च्छान्ते कुमारमिति साध्वसात् । अङ्काद् नोत्थातुमशकत् पङ्कादिव जरद्गवी ॥ १३९ ॥ आर्यपुत्रोऽब्रवीदेतां
स्मितविच्छुरिताधरः । किं ते सनत्कुमारः स्यादिति यस्य कृतेऽरुदः ? ॥ १४० ॥ साऽप्यधत्त स मे भर्ता मनोरथनिवेशितः । पितृभ्यां
यदह तस्यैवापूर्वमदायिषि ॥ १४१ ॥ असंवृत्तविवाहां तु मामेकः खेचराङ्गजः । कुट्टिमादपहृत्येहानीय शून्याश्रयेऽमुचत् । १४२ । आ-
गता स गतः क्वापीत्युक्तमात्रेऽनया तदा । कुमारः खेचरेणैत्योल्लालितः कन्दुको यथा ॥ १४३ ॥ हाहारवपरा सा च मूर्च्छिता पतिता
भुवि । वज्रेणेव कुमारेण पतता स तु मारितः ॥ १४४ ॥ आर्यपुत्रः समाश्वस्य तामथ स्वं न्यवेदयत् । स्त्रीरत्नं पर्यणैषीच्च सुनन्दाख्यामि-
मां सुता ॥ १४५ ॥ कुमारमारितस्यास्य स्वसा संध्यावलीत्यथ । प्राप्ताऽद्राक्षीद् निजं विद्युद्वेगाख्यं मृतमग्रजम् ॥ १४६ ॥ क्रुद्धा साऽऽदौ
ततोऽस्मार्षीदिति नैमित्तिकोदितम् । यद् भ्रातृवधकोऽमुष्याः परिणेता भविष्यति ॥ १४७ ॥ विमृश्येति विवाहार्थमार्यपुत्रमुपास्थित ।

सुनन्दानुमतेनेयमभ्युदूढत चामुना ॥१४८॥ अत्रान्तरे समायातौ खेचरौ द्वौ सुराविव । आर्यपुत्रं प्रणम्येति प्राञ्जली समभाषताम् ॥ १४९ ॥ हरिचन्द्रचन्द्रसेनौ देवाऽऽवामभिधानतः । चन्द्रवेगभानुवेगखेचराधिपयोः सुतौ ॥ १५० ॥ तातावपि समायान्तौ तिष्ठतस्त्वामुपासितुम् । स्वदर्थं प्रहिते ताभ्यामेते च रथसंमखी ॥ १५१ ॥ यस्मादशनिवेगाख्यः खेचरेन्द्रस्तवोपरि । आगच्छन् सबलोऽस्त्यात्मसुतं श्रुत्वा त्वया दतम् ॥ १५२ ॥ इति यावत् कुमाराग्रे शुद्धिमावेद्य तौ स्थितौ । चन्द्रवेगभानुवेगौ तावत् तावप्युपागतौ ॥ १५३ ॥ प्रणतिमार्यपुत्राय तदा संध्यायली स्वदात् । वेगादशनिवेगश्च परिपन्थी समागमत् ॥ १५४ ॥ चन्द्रवेगभानुवेगौ ससैन्यावतिदुर्धरौ । बलेनाशनिवेगस्य सह योद्धुमढौकताम् ॥ १५५ ॥ सैन्ययोरुभयोः शस्त्राशस्त्रिवह्निकणसङ्कुलात् । तदा संग्रामभीत्येव तत्रसुस्तारका दिवि ॥ १५६ ॥ मस्तुणा घुस्रुयोनेयाश्रेण विचित्रेण युध्यताम् । पाणिपादाननैः पद्मैरिव रेजे तदाजिभूः ॥ १५७ ॥ कुमारोऽशनिवेगेनाक्षिशस्त्रास्त्रदारुणम् । रणं चकार परितो वीक्ष्यमाणः सुरासुरैः ॥ १५८ । अत्रान्तरे कुमारस्य पूर्वपुण्यमिवाङ्गवत् । चक्रमागात् करे तेन लूनं वैरिशिरोऽमुना ॥ १५९ ॥ चक्री सनत्कुमारोऽयं चतुर्थो जयतादिह । इति देवाः स्तुवन्तोऽस्मिन् पुष्पवृष्टिं व्यधुस्तदा ॥ १६० ॥ ततः कुमारमशनिवेगविद्याधरेशितुः । राज्यलक्ष्मीरुपेयाय बालादित्यमिव द्युतिः ॥ १६१ ॥ ततो वैताढ्यमगमच्चक्री विद्याधरैः सह । तत्र विद्याधराधीशपदे तैरभ्यषिच्यत ॥ १६२ ॥ नन्दिनीचन्द्रवेगस्य शतमन्याः सहस्रशः । पर्यणैषीदसौ विद्याभृतां हृद्याः कुमारिकाः ॥ १६३ ॥ वैताढ्यगिरिकूटेषु जिनायतनकोटिषु । कुमारः कारयामास ततोऽष्टाहीमहोत्सवान् ॥ १६४ ॥ स्वैरं क्रीडन् कुमारोऽयमिहायातोऽथ विद्यते । भरांश्च दत्तसंकेत इवास्य मिलितः पुनः ॥ १६५ ॥

उक्ते बकुलमत्येति स्वचरित्रेऽखिलेऽपि हि । मुक्तनिद्र इवोदस्थात् कुमारस्तल्पतस्तदा ॥ १६६ ॥ ततश्चमूसमूहेन वैताढ्य गत-

पानयम् । प्रस्तावे क्वापि विकासः जौरित्येति ससौष्ठवम् ॥ १६७ । तव देव ! वियोगेन पितरावतिदुःखितौ । तत् तयोर्दर्शनं कर्तुं प्रसादः क्रियतां मयि ॥ १६८ ॥ श्रुत्वेति तत्क्षणादेव विमानेनाध्ययन् नभः । प्रातः सनत्कुमारोऽथ हस्तिनापुरं पुरम् ॥१६९॥ प्रजाः पुरप्रवेशोऽस्य मुदा स्मृतंमविष्यपः । असंमान्य ग्यामीशु वेश्मनामारुहन् स्त्रियः ॥ १७० ॥ कुमारं पितरौ दृष्ट्वाऽभजतां परमां मुदम् । ऋद्धिमस्य विलोक्यैतौ तद् न विधो ययतुः ॥ १७१ ॥ अथासौ साधयामास त्रिखण्डामपि क्षितिम् । अखण्डितप्रतापश्च साम्राज्यं समपालयत् ॥१७२॥

अन्यस्य धर्मिणां भोगान् भुञ्जानस्यान्यदा भुवि । सौधर्मेन्द्रसभां प्रापेशानतः संगमः सुरः ॥ १७३ ॥ सौधर्मवासिनो देवाः प्रभया तस्य निष्प्रभाः । जज्ञिरे भास्वतो भासा भर्त्सितास्तारका इव ॥ १७४ ॥ पृष्टोऽथ निखिलैर्देवैर्देवेन्द्रः सान्द्रविस्मयैः । कथं संगमदेवस्य ध्यामिततेजोऽतिदुस्सहम् ? ॥ १७५ ॥ शक्रोऽप्यवदत्त विदधे तपोऽनेनातिदुस्तपम् । आचाम्लवर्धमानाख्यं तेजस्तेनौजसायते ॥ १७६ ॥ तथेति पुनरूचुस्ते कोऽप्यन्योऽपि क्वचिद् विभो ! । विद्यते द्युतेजोभिर्भासुरोऽयं सुरो यथा ? ॥ १७७ ॥ ततः शक्रोऽब्रवीदस्ति हस्तिनापुरेश्वरः । क्षितौ सनत्कुमारोऽस्मादपि रूपमहोमहान् ॥ १७८ ॥ जयश्च विजयश्चाथ देवौ शक्रस्य तद्वचः । अश्रद्दधानौ तं द्रष्टुं स्वर्लोकादवतेरतुः ॥ १७९ ॥ विप्रवेषधरावेतौ प्रतीहारनिवेदितौ । प्रविष्टौ स्नानशालायां तत्रोर्वीशमपश्यताम् ॥ १८० ॥ तैलाभिषक्तस्यास्य मौलिं धुन्वानाविदमूचतुः ॥ १८१ ॥ अहो ! तैलाभिषक्तस्याप्यथो मिथोऽपि तौ तस्य रूपातिशयरञ्जितौ । रोमाञ्चोत्कुपितौ मौलिं धुन्वानाविदमूचतुः ॥ १८१ ॥ अहो ! तैलाभिषक्तस्याव्यपूरणभूतोऽपि हि । वराशिपरिधानस्याप्यस्य रूपं निरूप्यते ॥ १८२ ॥ रूपं सनत्कुमारे यद् तद् न वैमानिकेष्वपि । इति तावचो नूनमपृषोषमजायत ॥ १८३ ॥ अथाह चक्री हे विप्रौ ! किमागमनकारणम् ? । तावूचतुर्नृपान्यद् न तव रूपनिरूपणात् ॥ १८४ ॥ तद् नृप ! रूपयुक्तस्योत्तार्य वेधास्तवोपरि । अक्षिपल्लवणं दिक्षु तेन क्षारपयोधयः ॥ १८५ ॥ रूपगर्वादथो-

धीशः स्मित्वाऽथोचद् द्विजोत्तमौ ! । युवामसमये रूपं निरूपितुमुपागतौ ॥ १८६ ॥ अतः क्षणं प्रतीक्षेथां स्नात्वा यावदहं तनूम् । अलंकुर्वे समां चापि प्रतिहारादिनोद्भटाम् ॥ १८७ ॥ ततस्तौ पट्टशालैकदेशे राज्ञोदितौ स्थितौ । स्नात्वा भूमानपि स्फारं चक्रे शृङ्गारमादरात् ॥ १८८ ॥ चामरैर्वीज्यमानश्च स्तूयमानश्च वन्दिभिः । वन्द्यमानश्च भूपाद्यैरथासावासदत् सदः ॥ १८९ ॥ कनकस्थालमारोप्य कणिकादीपिकास्ततः । चक्रे वारवधूमुख्यास्तस्य नीराजनाविधिम् ॥ १९० ॥ अथाहृताविमौ विप्रौ चक्रिणं वीक्ष्य तत्क्षणात् । जातौ दुःखाग्निधूम्याभिरिव कृष्णमुखच्छवी ॥ १९१ ॥ अथाह विस्मितश्चक्री युवां किं विमुखाविव ? । तावूचतुरमित्यत्वं दृष्ट्वा रूपश्रियस्तव ॥ १९२ ॥ यतो देव ! यदाऽभ्यज्यमानोऽभूस्त्वं तदा तव । आसीदप्रतिरूपस्य रूपलक्ष्मीरनश्वरी ॥ १९३ ॥ अधुना तु घुणाल्येव मनसो मुदमाययोः । कुष्ठेनोत्तिष्ठमानेन लुप्यमाना शनैः शनैः ॥ १९४ ॥ नृपोऽब्रवीद् युवां विप्रौ ! जानीथः कथमप्यहो ! । तावूचतुः सुरावावां जानीवो दिव्यचक्षुषा ॥ १९५ ॥ तव रूपश्रियं शक्रादाकर्ण्यावां समागतौ । विप्रवेषधरावेतौ कौतुकेन विलोकितुम् ॥ १९६ ॥ दृष्टा चेयं विनष्टा च धिग् नृणामस्थिरं वपुः । इत्युक्त्वा तौ सुरीभूय मङ्क्षूदपतत्तां दिवि ॥ १९७ ॥

ततो नरपतिः पश्यन् विस्मयेन निजं वपुः । ददर्शायं गतच्छायं भूषितं भूषणैरपि ॥ १९८ ॥ अथैष जातवैराग्यश्चिन्तयामासिवानिति । दग्धमेत्रीव देहोऽयमहो ! क्षणविनश्वरः ॥ १९९ ॥ यत् प्रातः सिद्धमाहारापराह्णेऽन्नं विनश्यति । तदाधारं वपुर्नृणां किल स्थैर्यं कुतोऽश्नुताम् ? ॥ २०० ॥ नवद्वारविजेऽमुष्मिन् कलेवरगृहे किल । जीवस्य वसत कालव्याजतः कुशलं कियत् ? ॥ २०१ ॥ यद्भोगादसमुच्छिष्टं विनष्टं द्रव्यमुच्यते । मलिनं च पयोऽप्यस्य वपुषः केव शोचना ? ॥ २०२ ॥ यो देवसाधुबन्धुभ्योऽप्यधिकं वीक्ष्यते जनैः । दृष्टः पश्चिरियानिष्टे स देहो नात्मनः सखा ॥ २०३ ॥ तदस्य नश्यतो लाभं ग्रहीष्ये धर्मकर्मणा । अवक्रयकुटीवायं वहतां किमनेन मे ? ॥ २०४ ॥

तत्पुत्रमभिराज्ये संस्थाप्यात्ममना नृपः । सद्यो विहाय साम्राज्यं पद्मान्तपरागवत् ॥ २०५ ॥ सत्वरं व्रतमादाय सुस्थिताचार्यसंनिधौ ।
मृगराज इवैकाकी निरगाद् गहनाद् वनम् ॥२०६॥ युग्मम् ॥ चतुःषष्टिसहस्रान्तःपुरस्त्रीपरिवारिता । निरानन्दा सुनन्दा स्त्रीरत्नं चाष्टूनि
तन्वती ॥ २०७ ॥ स्फुरन्तो दिव्यरूपेण पताका निधयो नव । द्वात्रिंशच्च सहस्राणि भूपा मुकुटवर्धनाः ॥ २०८ ॥ रत्नान्यपि चिरत्नानि
सकारीति चतुर्दश । धारण्यामी पतिं तमन्वगुः प्रतिकाननम् ॥ २०९ ॥ विशेषकम् ॥ पुण्यकर्मणि तं राज्यमिति प्राज्यमनुव्रजत् । सिंहा-
वलोकितेनापुलोकंके स्तोकं स तु प्रभुः ॥ २१० ॥ असौ कांद्रवकूरेण च्छगीतक्रेण पारणाम् । चतुर्थतपसो लेभे ततः षष्ठतपोऽकरोत् ॥२११॥
ततः प्रभृति वेलातिक्रमैः कदशनैरपि । रोगास्तस्याभवन् कासकण्डूश्लेष्मज्वरादयः ॥ २१२ ॥ शिरोऽक्षिकर्णहृत्कुक्षिनखपृष्ठेषु जज्ञिरे ।
तस्य शूलानि सोऽपि पूर्वकर्मविपाकतः ॥ २१३ ॥ सप्तवर्षशतीमस्य सहतः शूलवेदनाः । कफविप्रुण्मलामर्शाद्योऽजायन्त लब्धयः ॥ २१४ ॥
स योगी निःस्पृहो देहे विदेहे रोगविप्लवम् । लब्धिमानपि दुष्कर्मविजयध्यानतन्मनाः ॥ २१५ ॥

अस्मिन्नवसरे शक्रः सुधर्मायामवस्थितः । प्राशंसत् तं शिरो धुन्वन् पुरतः स्वर्गिणामिति ॥ २१६ ॥ सनत्कुमारयोगीन्द्रोरहो !
माहात्म्यमद्भुतम् । चिकित्सयति नो रोगान् प्रार्थितस्त्रिदशैरपि ॥ २१७ ॥ जयश्च विजयश्चेति श्रुत्वा तावेव नाकिनौ । सत्त्वं सनत्कुमारस्य
द्रष्टुमुपेतुर्दिवः ॥ २१८ ॥ वैद्यवेषधरौ गत्वा नत्वा तमिदमूचतुः । त्वामुल्लाघं मुने ! कुर्वोऽनुजानीहि चिकित्सितुम् ॥ २१९ ॥ एवं पुनः
पुनस्ताभ्यामर्थितः स महामुनिः । समाधिं पारयित्वाह भाषासमितिसंमितः ॥ २२० ॥ धर्मशीलौ ! युवां वैद्यौ मम रोगांश्चिकित्सथः ।
पुनः कथयतं पूर्वं द्रव्यतो भावतोऽथवा ? ॥ २२१ ॥ काशकुष्ठादयश्चैते द्रव्यात्, कर्माणि भावतः । तद् द्रव्यरोगानहमप्यलंभू-
ष्णुश्चिकित्सितुम् ॥ २२२ ॥ तथाहि पश्यतमिति क्षुधाधः स्वाङ्गुलीमथ । श्लेष्मणा मर्दयित्वाऽयं चक्रे दीपशिखासखीम् ॥ २२३ ॥

ततश्चमत्कृतावेतौ चलत्कुण्डलधारिणौ । प्रत्यक्षीभूय तं योगिनाथमस्तुवतामिति ॥ २२४ ॥ यथाऽसि द्रव्यरोगाणामतिशायी चिकित्सकः । तथैव भावरोगाणामपि त्वं योगिनां वर ! ॥ २२५ ॥ धन्यस्त्वं सुकृती सत्त्वश्लाघां यस्य पुरन्दर । चक्रे, त्वां द्रष्टुमायावस्तेनावामपि कौतुकात् ॥ २२६ ॥ लौकिका योगिनः कायस्थैर्योपायशिलाञ्छिन ! रङ्का इव न कर्मारिमारिमाधातुमीशते ॥ २२७ ॥ भवांस्तु लब्धिमानेयमपि देहानुपेक्षया । समिताशुधमन् कर्मानीकमर्माणि भेत्स्यति ॥ २२८ ॥ तदुग्रमतिशीर्यन्तीं तनूं स्वामपि योऽन्वहम् । उपेक्षतेऽन्तरङ्गारीञ्जेतुं तस्मै नमोऽस्तु ते ॥ २२९ ॥

तौ स्तुत्वेति सनत्कुमारममरौ नत्वा च सत्वारमतां तत्वा चास्य तथा यथागतमगच्छातां सुधर्मामभि ।
सोऽपि स्वं शमिराट् समाप्य शरदां लक्षैस्त्रिभिः सभृत सर्वायुः समये विपद्य च सुरः कल्पे तृतीयेऽभवत् ॥ २३० ॥

॥ इति सनत्कुमारकथा ॥ ३० ॥

अथ भवभ्रमणोपजातखेदविच्छेदनिबन्धनं गजसुकुमालच्छायाशालमभिश्रयन्नाह,—

जस्स जलणेण सीसं झाणेण य झत्ति कम्म नीसेसं । पज्जलिय समकालं गयसुकुमालं च तं नमिमो ॥३१॥
[यस्य ज्वलनेन शीर्षं ध्यानेन च झटिति कर्म निःशेषम् । प्रज्वलितं समकालं गजसुकुमालं च तं नमाम ॥]

संक्षेपार्थोऽस्या व्यक्त एव, व्यासार्थस्तु कथानकादवसेयः, तच्चैतत्,—

पुरी द्वारवतीत्यास्ति पश्चिमाम्भोधिरोधसि । हेमहर्म्या हरिद्यो हरिद्वेतोर्व्यधत्त याम् ॥१॥ दशार्हो दशमस्तत्र वसुदेवो वसूपमः । आसीत् क्षत्रशिरोरत्नं पिता पिताम्बरस्य यः ॥२॥ देवकी सेवकीभूतभूर्भुवः स्वर्वधूजना । तत्प्रियाऽजनि यत्कुक्षावुवास गरुडध्वजः ॥३॥ सान्यदा यदुरत्न-

स्य नेमिनाथजिनेशितुः । नत्वा पादौ समायान्ती याप्ययानमधिष्ठिता ॥४॥ निजसौधतले काञ्चित् पुत्रं पुत्रवतीं निजम् । चुम्बन्तीं लालयन्तीं चो-
त्थापयन्तीमजोकत ॥५॥ युग्मम् ॥ ततोऽसौ चिन्तयामास बाष्पाविलविलोचना । धन्येयं या स्वयं स्वीयमेवं लालयते सुतम् ॥६॥ धिक्पुनः पुण्य-
विकलां किल मां कोकिलामिव । यदपत्यान्यपाल्यन्त यदन्यैश्चिरजीविभिः ॥ ७ ॥ युग्मम् ॥ मत्वा मातुरभिप्रायं श्रीकृष्णो नैगमेषिणम् ।
देवमाराधयामास तुष्टः सोऽप्येवमब्रवीत् ॥ ८ ॥ भावी तवानुजः किन्तु यौवने प्रव्रजिष्यति । तस्मिन् गते ततः कृष्णः प्रातर्मातुर्न्यवेदयत्
॥ ९ ॥ तदा च देवकीकुक्षौ देवः कोऽपि दिवश्च्युतः । अवतीर्णो गजस्वप्नसूचिताद्भुतवैभवः ॥ १० ॥ बभूव समये विश्वरूपरूपस्ततः
सुतः । नाम्ना गजसुकुमालो देवस्या लालितः स्वयम् ॥ ११ ॥ उपयेमे द्रुमापसुतामेष नाम्ना प्रभावतीम् । सोमां च क्षत्रियाजातां सोमश-
र्मद्विजाङ्गजाम् ॥ १२ ॥ उद्यौवनः समं ताभ्यां प्रियाभ्यामन्यदा गजः । श्रीनेमिव्याख्यया जातवैराग्यो व्रतमग्रहीत् ॥ १३ ॥ पृष्ट्वा प्रभुं श्मशाने
स मतिमान् प्रतिमां व्यधात् । दृष्टः श्वशुरकेणात्र ब्रह्मणा सोमशर्मणा ॥ १४ ॥ सैष प्रव्रज्य मत्पुत्रीं व्यडम्बयदिति क्रुधा । तन्मूर्ध्नि विदधे
पालीं मृदाऽमृदुमना द्विजः ॥ १५ ॥ चिताङ्गारचितां चक्रे तामसौ तामसोऽजसा । गजस्तया ज्वलन्त्याऽऽसीद्दीपव्येव नगो निशि ॥ १६ ॥
उत्तमाङ्गे ज्वलत्युच्चैर्गजो गजनिमीलिकाम् । चक्रे शरीरं मन्वानः सर्वथा पृथगात्मनः ॥ १७ ॥ वह्निर्यथा यथा तस्याऽज्वलद् मूर्ध्नि तथा तथा ।
पातालयन्मनश्चेतः शमामृतमजीजनत् ॥ १८ ॥ अन्यत्र कारणं कार्यमन्यत्रास्य तदाऽभवत् । जज्वालास्य शिरस्यग्निः कर्माऽदह्यत चेतसि
॥ १९ ॥ अन्यथ कारणं पश्चात् कार्यं चित्रममूलपुरः । तमो विलीनमग्रेऽस्य पश्चाज्ज्ञानेन्दुरुद्ययौ ॥ २० ॥

उद्दृढज्ञानश्रीप्रणयरसनिर्वासितरजा गजात्मा शैलेशीविधिमयवधूप्रोषितवपुः ।
कपाले दीप्राग्नौ स्फुटदिति विभिन्ने किल तदा मुदा ब्रह्मद्वारादविशदपुनर्जन्मभवनम् ॥ २१ ॥

॥ इति श्रीगजसुकुमालकथा ॥२१॥

अथ दौर्गत्यदलनदृढसारदण्ढणकुमारगुणरत्नभारमुदाहरन्नाह—

घोरंतरायकम्माणुसएणं सोवि ढंढणकुमारो । उम्मूलइ उज्जुत्तो सव्वाइं चेव कम्माइं ॥ ३२ ॥

[घोरान्तरायकर्मानुशयेन सोऽपि ढण्ढणकुमार । उन्मूलयत्युद्युक्त सर्वाण्येव कर्माणि ॥]

व्याख्या । अपीति संभावनायाम् । यस्य यदुवंशनभोरत्नं नवमोऽर्धचक्री पिता, द्वाविंशतितमश्च जिनेश्वरो गुरु, अतः सुप्रसिद्धो ढण्ढणकुमार. 'उज्जुत्तो' उद्युक्तोऽङ्गीकृताभियोगमङ्गीकः, 'सव्वाइ चेव' सर्वाण्येव कर्माणि ज्ञानावरणादीनि 'उम्मूलइ' उन्मूलयति समूलकार कषति, गुम्फनकाले कविमनसि वर्तमानत्वादस्येति वर्तमाना । केन हेतुना । 'घोरंतरायकम्माणुसएण' घोरे भयंकरे अन्तरायकर्मणि योऽनुशयो दृढमत्सरः स तथा तेन; यदुक्तमस्माभिः,—

"एकापराधे वज्रोत्र निर्मूलं कुरुते जयी । निहन्ति यत्तमोजातं तमसार्क. खजीकृत. ॥"

इति संक्षेपार्थो, व्यासार्थस्तु कथानकादवसेयः, तच्चैतत्,—

द्वारवत्यस्ति नगरी गरीय.श्रीनिकेतनम् । स्फारहारायिताम्भोधि निकषा नाभिवद् भुवः ॥१॥ तत्रार्धचक्री नवम. कृष्णनामाऽभवद् नृपः । यत्प्रतापप्रदीपस्य कज्जलं मण्डलं दिव.॥२॥ द्वात्रिंशच्च सहस्राणि तस्यासन् शासितु. प्रिया । तास्वभूद् ढण्ढणा नाम राज्ञ्येकाऽनेकसद्गुणा ॥३॥ तत्कुक्षिशुक्ति कारत्नं तस्य प्रासविवर्जितः । पुत्रो बभूव ढण्ढणकुमार इति विश्रुतः ॥४॥ उद्यौवन क्रमेणायं करिणीभिरिव द्विप । कन्याभिरवनीशानां हरिणा परिणायितः ॥५॥ श्रीनेमिरेकदा विश्व बोधयन् रैवताचले । समेत्य समवासार्षीद्दपोन्द्रपरिवारित. ॥६॥ श्रुत्वेति द्वारकानाथः सनाथः संमदश्रिया । सान्तःपुरपरिवारो विभुं वन्दितुमाययौ ॥७॥ यथाविधि नमस्कृत्य निविष्टेषु नृपादिषु । स्वामी मुक्तिपुरीमार्गदर्शिनीं

देशनां श्रुत्वा ॥ ८ ॥ देशनान्ते गतौ पुर्यामापृच्छ्य पितरावथ । कुमारो ढण्ढणः स्वामिसविधे व्रतमग्रहीत् ॥ ९ ॥ तप्यमानस्तपस्तीव्रं
सहमानः परीषहान् । स्वयं सोऽध्यैष्ट सिद्धान्तं स्थविरेभ्यः स्थिराशयः ॥१०॥ अन्यदा कर्म तस्योच्चैरन्तरायकमुदययौ । हन्ताऽयं लाभहन्ता-
ऽभूद् येन स्वस्य परस्य च ॥११॥ साधवोऽथ जगन्नाथमपृच्छन् किं न ढण्ढणः । कुत्रापि लभते किञ्चिन्नगर्यामृद्धिभाज्यपि ॥१२॥ अथावदद् विभु-
र्ग्रामे धान्यपूराभिधे पुरा । विप्रो मगधदेशेऽभूदयं नाम्ना पराशरः ॥ १३ ॥ ग्रामे राजनियुक्तोऽसौ ग्राम्यैः क्षेत्राणि वापयन् । सीतामाकर्ष-
यत्नेऽप्युत्तेऽपि पृथक्पृथक् ॥ १४ ॥ क्षुधार्दितानपि श्रान्तानपि तृष्णातुरानपि । वृषान् दासांश्च स क्रूरो न मुमोच कथंचन ॥ १५ ॥ इत्य-
तत्कर्मशिक्षया कर्म प्राप्त्या चिरं भवे । ढण्ढणो विष्णुपुत्रोऽभूत् पूर्वकर्मोदितं च तत् ॥ १६ ॥ समाकर्ण्येति संविग्नः कृष्णसूनुः पुरः प्रभोः ।
अभ्यग्रहीदिदं यद् नो भोक्ष्येऽहं परलब्धिभिः ॥ १७ ॥ परलब्धं न तद् भुङ्क्ते लभते न स्वयं क्वचित् । कालक्षेपमसावित्थं चक्रे दुष्करकारकः
॥१८॥ वासुदेवोऽन्यदाऽपृच्छद् नेमिनाथं सभास्थितम् । मुनीनामन्तरे ह्येषां को नु दुष्करकारकः? ॥१९॥ स्वाम्याह दुष्करकराः सर्वेऽमी ढण्ढ-
णस्त्वति । इयन्तं योऽपारकालं सोढा लाभपरीषहम् ॥ २० ॥ नत्वाथ स्वामिनं कृष्णः पुरीं द्वारवतीं विशन् । मुनिं ढण्ढणमालोक्याऽनम-
दुत्तीर्य कुञ्जरात् ॥ २१ ॥ विष्णुनापि यद्वन्द्योऽसाविति केनापि मोदकैः । ढण्ढणो गृहमायातः श्रेष्ठिना प्रत्यलाभ्यत ॥ २२ ॥ ढण्ढणोऽभ्येत्य
र्हन्तं गत्वा चैवं व्यजिज्ञपत् । किं मेऽन्तरायकं कर्म क्षीणं भिक्षां यदाप्नवम्? ॥२३॥ जिनो जगाद नो कर्म क्षीणं लब्धिश्च नैष ते । वन्द-
मानं हरिं दृष्ट्वा यस्यां स प्रत्यलाभयत् ॥२४॥ रागादिरहितः सोऽथ परलब्धिरसाविति । परिष्ठापयितुं भिक्षां प्रारेभे स्थण्डिलावनौ ॥२५॥
मोदकानिष्टकावाहचूर्णेन सह चूर्णयन् । सशब्दमयमात्मारिगात्रभङ्गमिवातनोत् ॥ २६ ॥ कराभ्यां मोदकानेष कणशः कणशो यदि । कर्माणि
चूर्णयामास शुक्लध्यानेन चान्तरा ॥ २७ ॥ किमन्यदथ स प्राप ज्ञानं मोदकमद्भुतम् । एकोऽपि मण्डकः पञ्च पलानि किमु वा बहु? ॥२८॥

एतत्केवलिमहिमा सुरसार्थैः श्रीनेमिना समं विहरन्। कालक्रमेण मोक्षं गतवान् ढण्ढणकुमारोऽयम् ॥ २१ ॥

॥ इति ढण्ढणकुमारकथा ॥ ३२ ॥

अथ स्थूलभद्रमुनिसुभटचारभट्टीं प्रकटीकुर्वन्नाह,—

उब्भडवेसा वेसा सा कोसा तस्स थूलभद्दस्स। किं कुणइ जस्स न मण मणंपि धीरत्तणं मुअइ ? ॥ ३३ ॥

[उद्भटवेषा वेश्या सा कोशा तस्य स्थूलभद्रस्य। किं करोति यस्य मनो मनागपि धीरत्वं न मुञ्चति ? ॥]

व्याख्या—तस्य जगद्विदितमहिम्नः स्थूलभद्रस्य शकटालसुतमहामुनेः सा 'कोसा' कोशानाम्नी 'वेसा' वेश्या 'उब्भडवेसा' उद्भटः स्फारः कोटीरहारकेयूरकर्णपूरतिलकताडङ्कचीरमञ्जीरमेखलाकनकशृङ्खलावलयाङ्गुलीयकाद्यशेषो वेषो मण्डनं यस्याः सा तथा, 'किं कुणइ' किं करोति, न किमपीति भावः। यस्य किम्। 'जस्स मणं' यस्य मनश्चित्तं 'मणापि' मनागपि लेशमात्रमपि 'न धीरत्तणं मुयइ' न धीरत्वं न धैर्यं मुञ्चति। यतः,

"विषयगणः कापुरुषं करोति वशवर्तिनं न सत्पुरुषम्। बध्नाति मशकमेव हि लूतातन्तुर्न मत्तेभम्" ॥ ३३ ॥

अथ तमेव भक्तिभरतरलतया पुरःस्थमिव पश्यन्नुपश्लोकयति,—

ज दुक्करदुक्करकारउत्ति भणिओ सि थूलभद्द ! तुमं। मयणभडवायभंजण ! तं छज्जइ तुज्झ गुरुवयण ॥ ३४ ॥

[यद् दुष्करदुष्करकारक इति भणितोऽसि स्थूलभद्र ! त्वम्। मदनभटवादभञ्जन ! तद् राजते तव

व्याख्या। हे स्थूलभद्र 'ज' यत् 'तुमं' त्वं 'भणिओ सि' भणितोऽसि। किम्। [illegible]

मयणभंजण' मदनस्य मन्मथस्य भटवारः सुरासुरनरेश्वरविजयरूपा चारभटी मदनभटवादः तं भनक्ति विधूनयतीति स तथा तस्य संबोधनं हे मदनभटवारभञ्जन! 'तं' तद् 'गुरुवयणं' गुरोः श्रीविजयसंभूतिनाम्नो वचनं गुरुवचनं पूर्वोक्तम्, यद्वा, गुरु सिंहगुहाहिबिलादिकूपोपकण्ठकृ-तस्थितिषु यतिषु दुष्करदुष्करकेतिस्वागतवाक्यातिरेकेण गरीयो वचनं गुरुवचनं 'तुह' तव 'रुज्जइ' राजते इति संक्षेपार्थः । व्यासार्थस्तु कथानकादवसेयः । तच्चैतत्—

देवलोकमणिज्योत्स्नापटलैः पाटलीकृतम् । पाटलीपुत्रमित्यस्ति पुरं पुरमिवामरम् ॥१॥ त्रिखण्डशासिता चण्डवैरिमुण्डविखण्डनः । गुणैर्विश्वजनानन्दो नन्दोऽभूदिह भूपतिः ॥ २ ॥ प्रकटः सेवधिः श्रीणां धियां कुट्टिम संकटम् । शकटाल इति ख्यातस्तस्यामात्यवरोऽभवत् ॥३॥ [illegible] द्वौ तस्यार्केन्दू इव त्विषा । स्थूलभद्रस्तयोर्ज्येष्ठः कनिष्ठः श्रीयकः पुनः ॥ ४ ॥ यक्षा यक्षदत्ता भूता भूतदत्ता तथैव च । सेणा वेणा तथा रेणा [illegible] पुत्र्योऽस्य मन्त्रिणः ॥ ५ ॥ उर्वशीवावतीर्णोर्व्यां वशीकृतजगन्मनाः । वेश्याऽऽसीत् तत्र कोशेति रतिकोशो मनोभुवः ॥ ६ ॥ प्रत्यहं स्थूलभद्रोऽनुकूलभोगपरायणः । वसति स्म तदावासे समा द्वादश तन्मनाः ॥ ७ ॥ श्रीयकस्त्वङ्गरक्षोऽभूद्दक्षो नन्दस्य भूपतेः । जृम्भमाणोपविश्रम्भस्तस्य स्वान्तमिवाङ्गवत् ॥ ८ ॥ अभूच्च तत्र कविताशुचिर्वररुचिर्द्विजः । नन्दमानन्दयत्काव्यैर्नवैरयमहर्निशम् ॥९॥ मन्त्री त्वेकादिसंख्याभिः स्वपुत्रीभिस्तमन्यदा । पराभूय प्रभोस्तुष्टिदानापात्रमसूत्रयत् ॥ १० ॥ ततो वररुचिश्चक्रे गङ्गान्तर्यन्त्रमत्र च । वस्त्रे बद्ध्वा न्यधाद् यष्टौ दीनारशतमष्टयुक् ॥ ११ ॥ प्रगे गङ्गामयं स्तुत्वा यन्त्रमाक्रमदंह्रिणा । दीनारास्ते च तस्यास्मादुत्पत्य न्यपतन् करे ॥१२॥ एवं स विदधेऽकस्माद् विस्मापितजनोऽन्वहम् । राजा तच्च समाकर्ण्य कथयामास मन्त्रिणे ॥ १३ ॥ इदं यद्यस्ति सत्यं तत् प्रातर्वीक्षामहे स्वयम् । इत्युक्तो मन्त्रिणा राजा तथेति प्रत्यपद्यत ॥ १४ ॥ दत्त्वा शिक्षां चरः सायं प्रेषितस्तत्र मन्त्रिणा । शरस्तम्बनिलीनोऽस्थात् पती-

पानुपलक्षितः ॥ १५ ॥ तदा वररुचिर्गत्वा मन्दं मन्दाकिनीजले । दीनाराष्टोत्तरशतग्रन्थिं न्यस्य ययौ गृहे ॥ १६ ॥ दीनारग्रन्थिमादाय तज्जीवितमिवैष नु । चरः समर्पयामास गत्वा तां लघु मन्त्रिणे ॥ १७ ॥ स्वयं गुप्तात्तदीनारस्ततोऽमात्यो निशात्यये । ययौ राज्ञा समं गङ्गामागाद् वररुचिश्च सः ॥ १८ ॥ प्रस्तुकामं नृपं दृष्ट्वोत्कृष्यमाणो विरुष्टवाक् । गङ्गामढौकत स्तोतुं मूढो वररुचिस्ततः ॥ १९ ॥ स्तोत्रान्तेऽचालयद् यन्त्रमंह्रिणासौ परन्तु न । दीनारग्रन्थिरुत्पत्य पपात करकोटरे ॥ २० ॥ ततस्ततोऽन्वेषयश्चैष मन्त्रिणाऽभापि किं न ते । दत्ते न्यस्तमपि द्रव्यं गङ्गा यन्मुहुरीक्षसे ? ॥ २१ ॥ उपलक्ष्य गृहाणेदं निजद्रव्यमिति ब्रुवन् । तस्मै दीनाय दीनारग्रन्थिमर्पयति स्म सः ॥ २२ ॥ निशि विन्यस्य विप्रोऽयं निमतारयितुं प्रजाः । द्रव्यं प्रातरसौ गृह्णातीति च प्राह भूपतिम् ॥ २३ ॥ इदं साधु विज्ञातमिति मन्त्रिणमालपन् । आययौ विस्मयस्मेरः स्वयेष्म वसुधाधवः ॥ २४ ॥ अमर्पणो वररुचिः प्रतिकाराय मन्त्रिणः । पृच्छन् गृहकथामित्थमश्रासीच्चेटिकामुखात् ॥ २५ ॥ श्रीश्रीयकविवाहेऽय नृपामन्त्रणतत्परः । मन्त्री प्रगुणयन्नस्ति शस्त्रादि प्राभृताय च ॥ २६ ॥ कुलङ्कस्तच्छलं प्राप्य वरं वररुचिस्ततः । चणकादि प्रदायेति डिम्भरूपानपाठयत् ॥ २७ ॥ न वेत्ति राजा यदसौ शकटालः करिष्यति । नन्दं व्यापाद्य राज्येऽस्य श्रीयकं स्थापयिष्यति ॥ २८ ॥ एवं दिने दिने डिम्भान् पठतः प्रतिचत्वरम् । जनश्रुत्या ततोऽश्रौषीदिति चाचिन्तयद् नृपः ॥२९॥ बालका यच्च भाषन्ते भाषन्ते यच्च योषितः । औत्पातिकी च या भाषा मृषा भवति सा न हि ॥ ३० ॥ तत्प्रत्ययाय राज्ञाथ प्रेषितो मन्त्रिवेश्मनि । पुरुषः सर्वमागत्य यथादृष्टं व्यजिज्ञपत् ॥ ३१ ॥ नमतो मन्त्रिणोऽथाभूद् भूपः कोपात्पराङ्मुखः । तद्भाववेदी वेश्मैत्याऽमात्यः श्रीयकमब्रवीत् ॥ ३२ ॥ राज्ञेऽस्मि कथितः केनाप्यन्यथाऽहं द्विषन्निव । असावकस्मादस्माकमुपयौ तत्कुलक्षयः ॥ ३३ ॥ रक्षंस्त्वं नमतो राज्ञे शिरश्छिन्द्या ममासिना । अभक्तः स्वामिनो वध्यः

१ क. ख. यन्नृपः श्रीयकोद्वाहे भोक्ष्यते मन्त्रिवेश्मनि । तद्ढौकनाय शस्त्रादि सज्ज्यमानमिहास्ति च ॥२६॥

मायान् पूर्वकृतं तेन पितृहत्यां मुमुक्षवः ॥ ३४ ॥ त्वं नन्दकुलवृक्षस्तम्भो नन्दिष्यसि चिरं ततः ॥ ३५ ॥ श्रीयकोऽपि
नितान्तीति वदेरन्तः ॥ ३६ ॥ उदसादि पिपासौ मध्येयं याते पराभुनाम् । त्वं मरुकुजगृहस्तम्भो नन्दिष्यसि चिरं ततः ॥ ३५ ॥ श्रीयकोऽपि
निशम्येति पदेश्याः ॥ ३६ ॥ अमात्योऽप्यब्रवीदेवमेयं कुर्वन् विचारणाम् । मनोरथ-
रूपमनम् गद्गदया गिरा । तात ! घोरमिदं कर्म कुर्वीत श्वपचोऽपि किम् ? ॥ ३७ ॥ अमात्योऽप्यब्रवीदेवमेयं कुर्वन् विचारणाम् । मनोर-
दन् पूर्वापि नैरिनामेव केवलम् ॥ ३७ ॥ पितृहत्यापि ते नास्त्यिर्यं मां हिंसतस्तदा । पित्रैवं बोधितोऽसौ तत् प्रतिपेदे चकार च ॥ ३८ ॥
हिमवादि त्वं गुरुः श्वागुणा श्रीयकोऽपदत् । अमको बत्प्रभोस्तेन पितापि निहतो मया ॥ ३९ ॥ कृतौर्ध्वदेहिकं नन्दस्ततः श्रीयकम-
ग्रीत् । गर्भागारसहिता मुद्रेयं गृह्यतामिति ॥ ४० ॥ व्यजिज्ञपदिति श्मापं श्रीयकोऽस्ति ममाग्रजः । स्थूलभद्रः समः पित्रोपकांश भोग-
लालसः ॥ ४१ ॥ आहूयाप स्थूलभद्रस्तमर्थं मुमुक्षुर्नृप । पर्यालोच्याभुमादेश करिष्यामीत्यभाषत ॥ ४२ ॥ अथेनाजोऽन्वयेयुक्त स्थूल-
भद्रोऽग्र मुमुक्षा । अशोकवनिकां गत्वा विममर्शेति चेतसा ॥ ४३ ॥ अशनं शयनं स्नानमन्यच्च सुखहेतुकम् । कालेऽपि नानुभूयेत तुर्ग-
मैरिव सेवकैः ॥ ४४ ॥ त्यक्त्वा निजार्थमत्यर्थं राजार्थं कुर्वतामपि । उपद्रवन्ति पिशुना उद्भ्रान्तानामिव छिका॰ ॥ ४५ ॥ यथा स्वदेहसर्वस्व-
व्ययेनापि प्रपद्यते । राजार्थं तद्वदात्मार्थं यत्यते किं न धीमता ? ॥ ४६ ॥ विमृश्यैवं व्यधात्केशोत्पाटनं पञ्चमुष्टिभिः । दत्तं देवतया शेषमुनि-
वेषमधारदे ॥ ४७ ॥ ततश्च स महासत्त्वो गत्वा नृपति मुनन् । आलोचितमिदं धर्मलाभः स्तादिति निर्ययौ ॥ ४८ ॥ किमेष कपटं कृत्वा
मायाद् पेदयागतं पुनः । इत्यप्रत्ययतः श्मापः सौधाग्रस्थस्तमैक्षत ॥ ४९ ॥ प्रदेशे शवदुर्गन्धेऽप्यकूणितविकूणिकम् । यान्तं दृष्ट्वा यतीन्द्रं तं
गंरन्ध्रांऽपूर्णपरिदुरः ॥ ५० ॥ भगवान् वीतरागोऽसावस्मिन् धिग्मे कुचिन्तितम् । इत्यात्मानं निनिन्दोच्चैर्नन्दस्तमभिनन्दयन् ॥ ५१ ॥ स्थूलभ-
द्रोऽपि गत्वा श्रीसंभूतिविजयान्तिके ॥ दीक्षां सामायिकोच्चारपूर्विकां प्रत्यपद्यत ॥ ५२ ॥ उपरुध्य नृपेणापि कृत॰ श्रीकरणाधिपः । चकारश्री-
यकः राज्यचिन्तामवहितः सदा ॥ ५३ ॥ कोशाया नित्यमावासे विनीतः श्रीयको ययौ । स्थूलभद्रवियोगार्ता सापि त वीक्ष्य चारुदत् ॥ ५४ ॥

तेनोचेऽसौ वररुचिः पापो नस्तातघातकः। स्थूलभद्रवियोगं ते विदधे दावदारुणम् ॥५५॥ त्वद्याभ्यामुपकोशायामासक्तो यावदस्त्ययम्। तावत्प्रतिक्रियां काञ्चिद् विचिन्तय मनस्विनि !॥ ५६ ॥ तदादिशोपकोशां यत् प्रतार्य कथमप्यसौ। विधीयतां वररुचिर्मद्यपानरुचिस्त्वया ॥ ५७ ॥ प्रेयोवियोगजाद् दुःखादार्तिग्राहेश्वरस्य च। तत्प्रतिज्ञाय सा सद्यस्तथा सर्वमातनोत् ॥ ५८ ॥ अथ कोशामुखान्मत्वा श्रीयकस्तं सुरारतम्। लेभे जनकवैरस्य विदित प्रतियातनम् ॥ ५९ ॥ शकटालमहामात्यात्ययात्प्रभृति सोऽप्यभूत। भट्टो वररुचिर्भूपसेवाधमरतत्परः ॥ ६० ॥ अन्यदा नन्दभूपालः शकटालस्य संस्मरन्। सदसि श्रीयकामात्यमित्युवाच सगद्गदम् ॥ ६१ ॥ भक्तिमान् शक्तिमान्मन्त्री शकटालो ममाभवत्। दिवस्पतेरिव प्राज्यप्रज्ञोपेतो बृहस्पतिः ॥ ६२ ॥ एवमेव विपन्नोऽसौ दैवादथ करोमि किम् ?। मन्ये शून्यमिवास्थानमहं तेन विनात्मनः ॥ ६३ ॥ उवाच श्रीयकोऽप्येवमिह किं देव ! कुर्महे ?। इदं वररुचिः सर्वं पापं व्यधित मद्यपः ॥ ६४ ॥ सत्यमेष सुरां भट्टः पिबतीति नृपोदिते। श्वोऽमुं दर्शयितास्मीति श्रीयकः प्रत्यवोचत ॥ ६५ ॥ प्रातः सोऽथ सदस्यानां पद्ममेकैकमार्पयत्। तस्मै भट्टाय मदनफलाम्भोभावितं पुनः ॥ ६६ ॥ भट्टः सोप्यनयद् घ्रातु घ्राणाग्रे पङ्कजं निजम्। चन्द्रहाससुरां रात्रिपीतां सद्यो ववाम च ॥ ६७ ॥ सर्वैरपकुद्यमाणोऽथ निर्ययौ सदसो द्विजः। विप्रेभ्यश्च सुरापानप्रायश्चित्तमयाचत ॥ ६८ ॥ तापितत्रपुणः पानमेतस्मै ते न्यवेदयन्। तदाचर्य पिपेदेऽसावमोघास्त्रं हि धीः सताम् ॥ ६९ ॥

स्थूलभद्रोऽपि संभूतिविजयाचार्यसन्निधौ। अपालयद् व्रतं पारदृश्वा विश्वागमाम्बुधेः ॥ ७० ॥ प्रावृष्यथ गुरुं नत्वाऽभ्यगृह्णन् यतयः क्रमात्। सिंहगिरिसर्पौक कूपेष्वनशनां स्थितिम् ॥७१॥ योग्यान् मत्वा गुरुः साधून् यावत्तानन्वमन्यत। स्थूलभद्रः पुरोभूय नत्वैव तावदब्रवीत् ॥ ७२ ॥ कोशाभिधाया वेश्याया गृहे या चित्रशालिका। तत्रास्तृततपःकर्मविशेषः षड्रसाशनः ॥ ७३ ॥ स्थास्यामि चतुरो मासानिति

मेऽभिग्रहः प्रभो ! । ज्ञात्वोपयोगाद् योग्यं तं गुरुस्तत्रान्वमन्यत ॥७४॥ साधवोऽथ ययुः सर्वे स्वं स्वं स्थानं प्रतिश्रुतम् । स्थूलभद्रोऽपि च
प्राप कोशावेश्यानिकेतनम् ॥ ७५ ॥ तमभ्युदस्थात्कोशापि विकोशाब्जमुखी ततः । ऊचे च स्वागतं स्वामिन् ! किङ्करी किं करोमि ते ?
॥ ७६ ॥ चतुर्मासीवसत्यै मे चित्रशालेयमर्प्यताम् । इत्याह स्थूलभद्रस्तां सा तूचे गृह्यतामिति ॥ ७७ ॥ तया प्रगुणिते सद्यो वासवेश्मन्यु-
वास सः । मुनिरूप इवोर्वाग्निस्तत्र कामरसार्णवे ॥ ७८ ॥ अथ सा षड्रसाहारभोजनस्यापि नाशकत् । मनः क्षोभयितुं तस्य विश्वचेतोह-
रापि हि ॥ ७९ ॥ मुनेस्तस्येन्द्रियजयप्रकर्षेण चमत्कृता । प्रपेदे श्रावकत्वं सा गृहीत्वैवमभिग्रहम् ॥ ८० ॥ तुष्टः कदापि कस्मैचिद्ददाति यदि
मां नृपः । विना पुमांसमेकं तमन्यत्र नियमो मम ॥ ८१ ॥ निर्व्यूढाभिग्रहांस्त्रींस्तान् प्राप्तोऽतिक्रमाद् यतीन् । स्वागतं दुष्करकरा इत्यूचे
गुरुरागतान् ॥ ८२ ॥ अथायान्तं स्थूलभद्रमुत्थाय गुरुरब्रवीत् । दुष्करदुष्करकर ! स्वागतं ते महामुने ! ॥ ८३ ॥ सासूयाः साधवस्तेऽथा-
चिन्तयन्नित्यहो ! गुरोः । इदमामन्त्रणं मन्त्रिपुत्रताहेतुकं खलु ॥ ८४ ॥ यद्यसौ तत्तथा वृत्त्या कृतदुष्करदुष्करः । इदं वर्षान्तरे तर्हि प्रतिज्ञा-
स्यामहे वयम् ॥ ८५ ॥ क्रमाद्वर्षाष्टमासान्ते प्रणिपत्य पुरो गुरोः । साधुः सिंहगुहावासी चकारेति प्रतिश्रवम् ॥ ८६ ॥ कोशावेश्यागृहे नित्यं
षड्रसाहारभोजनः । भगवन् ! समवस्थास्ये चतुर्मासीमिमामहम् ॥ ८७ ॥ स्थूलभद्रस्य मात्सर्यादेतदङ्गीकरोत्ययम् । विचार्यैत्युपयोगेन
ज्ञात्वा च गुरुरब्रवीत् ॥८८॥ वत्स ! माभिग्रहं कार्षीरतिदुष्करदुष्करम् । क्षमः कर्तुममुं स्थूलभद्र एवाद्रिनिश्चलः ॥८९॥ न हि मे दुष्करोऽप्येष
कथं दुष्करदुष्करः । तदवश्यं करिष्यामीत्युक्त्वा कोशामगाद् मुनिः ॥ ९० ॥ स्पर्धया स्थूलभद्रस्यायाति मन्ये तपस्व्यसौ । भवे पतन् रक्ष-
णीय इत्युत्थाय ननाम सा ॥ ९१ ॥ वसत्यै याचितां चित्रशालां तस्य समर्प्य सा । चक्रे भुक्त्योर्ध्वमागत्य क्षणं सत्त्वपरीक्षणम् ॥ ९२ ॥
चुक्षोभ स मुनिः प्रेक्ष्य तद्रूपं तां मृगेक्षणाम् । स्मरसंधुक्षणं तादृग् भोज्यं हि स्त्री च तादृशी ॥ ९३ ॥ स्मरार्त्तो याचमानं तं कोशाह

भगवन्! वयम्। वेश्या धनस्य वश्याः स्मो मन्मथस्यापि नान्यथा ॥९४॥ स मुनिः प्राह लोलाक्षि! प्रसीद मयि सीदति। अस्ति द्रव्यं किमस्माकं तैलं च चयाकेष्विव ॥ ९५ ॥ नेपालभूधवोऽपूर्वसाधवे रत्नकम्बलम्। दत्ते तमानयेत्यूचे सापि खेदयितुं मुनिम् ॥ ९६ ॥ तत्राकालेऽपि गत्वा भूपालात्कम्बलमाप्य च। स मुनिर्ववले तत्र वर्त्मन्यासंश्च तस्कराः ॥ ९७ ॥ आयाति लक्षमित्याख्यात्तेषां सिद्धाञ्जनः शुकः। तेरप्युपेक्षिते भिक्षौ याति यातीति चावदत् ॥ ९८ ॥ मुनिं चौरपतिः प्राह सत्यं वद किमस्ति ते?। तेन वंशान्तरस्तीति ख्याते सोऽमुच्यताऽमुना ॥९९॥ समागत्य च कोशायै स ददौ रत्नकम्बलम्। साऽक्षिपत् खालपङ्के तं सोऽब्रवीत् किमिदं शुभे! ॥१००॥ सोचे शोचसि मूढेदं न त्वं नरकपातिनम्। सोऽवदद् बोधितः साधु साध्यहं रक्षितो भयात् ॥ १०१ ॥ शुद्ध्यै गुरुं प्रयास्यामि धर्मलाभोऽस्तु तेऽनघे!। साह क्षमेथा बोधाय मया यदसि खेदित ॥ १०२ ॥ इच्छामीति भणित्वा स गुर्वन्तिकमुपेत्य च। गृहीत्वालोचनां तीव्रमाचचार पुनस्तपः ॥ १०३ ॥ राज्ञादीयत कोशापि तुष्टेन रथिनेऽन्यदा। नृपायत्तेति सा रागं विनापि तमुपाचरत् ॥ १०४ ॥ स्थूलभद्रगुणस्तोत्रपरायै शयितो रथी। वातायनीतमाकन्दलुम्ब्याऽस्यै स्मरोचयत् ॥ १०५ ॥ सापि सर्षपराश्युत्तसूचीन्यस्तसुमोपरि। नरिनर्ति स्म नो सूच्या विद्धा राशिश्च न ततः ॥ १०६ ॥ स ततः प्राह तुष्टोऽस्मि दुष्करेणामुना तव। सोवाच विस्मयेथा मा किमभ्यासस्य दुष्करम्? ॥ १०७ ॥ माकन्दलुम्बीछेदस्ते नृत्यं मे च न दुष्करम्। अशिक्षितं स्थूलभद्रश्चक्रे यत्तत् तु दुष्करम् ॥ १०८ ॥ द्वादशाब्दानि बुभुजे यत्र भोगान् मया सह। तत्रैव चित्रशालायां तस्थौ सोऽखण्डितव्रतः ॥ १०९ ॥ स्थूलभद्रं विनान्येषां मनो मथ्नाति मन्मथः। न सुरा नासुराः केचिदत्र भग्ना महारथ! ॥ ११० ॥

श्रीनेमितोऽपि शकटालसुतं विचार्य मन्येत को न भुवने भटमेकमेव।
देवोऽद्रिदुर्गमधिरुह्य जिगाय मोहं यन्मोहनालयमयं त्वधिगम्य धीरः? ॥ १११ ॥

अगदेकमुनेस्तस्य संमोक्ष्य प्रमाण्यहो ! । नृपादिष्टं विनाऽन्यस्य पुंसोऽस्ति नियमः खलु ॥११२॥ श्रुत्वेति सोऽवदद् भद्रं स्थूलभद्राय तापसे । वक्ष्यामि तस्य पन्यानं भजस्वैव निषेवितम् ॥ ११३ ॥ भद्रमस्तु च ते भद्रे ! पालय स्वमभिग्रहम् । उत्थेय छुपुरो पार्श्वे स गत्या प्रणनाद्दे ॥११४॥ द्वादशाब्दीयदुष्कालसंकटे गलितं श्रुतम् । संभूयाऽमीमिलत्संघः पाटलीपुत्रपत्तने ॥११५॥ संघेन प्रहितौ गत्या नेपाले यतिनायुगौ । दृष्टिवादभृतं भद्रबाहुमाह्वयतामथ ॥११६॥ सोऽप्युवाच महाप्राणध्यानसिद्धौ समेष्यते । तद्वचस्तौ मुनी संघस्यागत्या- वेलमानथ ॥११७॥ संघेन प्रहितावन्यौ शिक्षयित्वेत्यथो मुनी । संघाज्ञालोपिनो दण्डः कः स्यादिति स वाच्यताम् ॥११८॥ संघाद् बहिः स कर्तव्य इति वक्ति यदा तु सः । तर्हि तद्दण्डयोग्योऽसीत्याचार्यो वाच्य एव सः ॥११९॥ ताभ्यां गत्वा तथैवोक्तो भद्रबाहुरथावदत् । मैवं करोतु भगवान् संघः किन्तु करोत्वदः ॥१२०॥ मयि प्रसादं कुर्वाणः श्रीसंघः प्रहिणोत्विह । शिष्यान् मेधाविनस्तेभ्यो दास्यामि खलु वाचनाः ॥१२१॥ ताभ्यामेत्य तथाऽऽख्याते श्रीसंघोऽपि प्रमोदभाक् । प्राहिणोत् स्थूलभद्रादिमुनिपञ्चशतीमथ ॥१२२॥ सूरिस्तान् वाचयामास तेऽध्यानत्वात् श्रुताम्बुधेः । उद्वज्येयुर्निजं स्थानं स्थूलभद्रस्त्वनास्थित ॥१२३॥ उद्वज्यसे किमित्युक्तः सूरिणा सोऽब्रवीदिदम् । नोद्विज्ये भगवन् ! किन्तु मनाल्पा एव वाचनाः ॥१२४॥ सूरिरूचे मम ध्यानं पूर्णप्रायमिदं ततः । तदन्ते वाचनास्तुभ्यं प्रदास्यामि त्वदिच्छया ॥१२५॥ पूर्णे ध्याने ततः सूरिर्भूरिदास्तमपाठयत् । छिन्नस्तूनानि पूर्वाणि दश यावत्पपाठ सः ॥१२६॥ सूरयः पाटलीपुत्रमथाजग्मुः सहामुना । तत्पुष्पपत्तने प्रापुश्चात्र वन्दारवो जनाः ॥१२७॥ यतिन्यः स्थूलभद्रस्य भगिन्यो वन्दनागताः । गुरु प्रणम्य पप्रच्छुः स्थूलभद्र ! क नु प्रभो ! ॥१२८॥ स यत्तालयेऽस्तीति गुरूक्ते ता उपेयुषीः । दृष्ट्वा विस्मयितुं स्थूलभद्रः शार्दूलतामधात् ॥१२९॥ वीक्ष्य सिंहं तु भीतास्ताः सूरिमेत्य व्यजिज्ञपन् । ज्येष्ठार्यं ग्रसते सिंहस्तत्र सोऽद्यापि विद्यते ॥१३०॥ ज्ञात्वोपयोगादाचार्योऽप्याह सिंहो न सोऽस्ति तु । अथोपेताश्च

ताः स्थूलभद्रं वीक्ष्य ययन्दिरे ॥१३१॥ यक्षोचे श्रीयको दीक्षां मया सह समाददे। क्षुधालुः कारितश्चायं तपः पर्युषणादिने ॥१३२॥ पौरुष्या सार्धपौरुष्याऽपार्धेनानशनं क्रमात्। बालवत्कवलैर्भोज्यं कारितोऽसौ मया मुनिः ॥१३३॥ निशीथे स ततो धर्मध्यानान्मृत्वा दिवं गतः। मया च याचितः संघः प्रायश्चित्तं तदेनसः ॥१३४॥ अदुष्टभावात्त्वं शुद्धेत्युक्ताऽनेन तथाप्यहम्। ताम्यन्ती प्रापिता देवतया सीमन्धरं जिनम् ॥१३५॥ भरतादागताऽऽर्येयं निर्दोषेत्यवदज्जिनः। कृपया मन्निमित्तं च व्याचख्यौ चूलिकाद्वयम् ॥१३६॥ ततोऽहं छिन्नसंदेहा देव्यात्र प्रापिता पुनः। श्रीसंघस्यार्पितवती चूलिकाद्वितयं च तत् ॥१३७॥ उक्त्वेति स्थूलभद्राय ययुस्ताः सोऽप्यगाद् गुरुम्। न ददौ वाचनां तस्यायोग्योऽसीति गुरुर्जगौ ॥१३८॥ दीक्षादिनात्प्रभृत्येषोऽप्यपराधानचिन्तयत्। ऊचे च न स्मराम्यागो गुर्वादिष्टोऽस्मरच्च तत् ॥१३९॥ न करिष्यामि भूयोऽद इत्युदित्वा नमन्नयम्। गुरुणोचेऽथ ते दास्ये न पुरो वाचनामहम् ॥१४०॥ स्थूलभद्रार्थितेनाथ संघेन भणितो गुरुः। अमौ यथा विचक्रेऽनेनान्योऽपि विकरिष्यति ॥१४१॥ स संघेनाग्रहादुक्तो विवेदेत्युपयोगतः। न मत्तः शेषपूर्वाणामुच्छेदो भाव्यतोऽस्तु तत् ॥१४२॥ अन्यस्मै शेषपूर्वाणि प्रदेयानि त्वया न हि। इत्यभिग्राह्य भगवान् स्थूलभद्रमवाचयत् ॥१४३॥ सर्वपूर्वधरमथ स्थूलभद्रमहामुनिम्। तमाचार्यपदे श्रीमान् भद्रबाहुरतिष्ठपत् ॥१४४॥ गते वर्षशते वीरमोक्षात्सप्ततिकाधिके। भद्रबाहुरथ स्वामी ययौ स्वर्गं समाधिना ॥१४५॥ आचार्यः स्थूलभद्रस्तु श्रावस्त्यामन्यदा ययौ। उद्यानेऽस्थाच्च तं नन्तुमागमच्च पुरीजनः ॥१४६॥ नत्वा पुरो निविष्टेषु भव्येषु भगवानपि। चिरं चकार संसारत्रासिनीं धर्मदेशनाम् ॥१४७॥ देशनान्ते स्वसुहृदं श्रावस्तीवासिनं विभुः। धनदेवमनायातं विज्ञायैवमचिन्तयत् ॥१४८॥ स नः प्रियः सुहृन्नूनमिह नास्ति कुतोऽन्यथा। पुर्लोकः सकलोऽप्यागात्र पुनः कोहलोऽपि सः ॥१४९॥ गतो देशान्तरं वा स्याद् रोगी वा स्यादिति स्वयम्। गच्छामस्तद्गृहमपि सोऽनुग्राह्यो विशेषतः ॥१५०॥ इति निश्चित्य भगवान् संघलोकसमन्वितः। वन्दिभिः स्तूयमानः

श्रीगीयमानतपोगुणः ॥१५१॥ नगरीमध्यचैत्यानि वन्दमानः पदे पदे। जगाम पूर्वसुहृदो धनदेवस्य धामनि ॥१५२॥ युग्मम् ॥ विशंस्तत्र धनेश्वर्या धनदेवगृहस्थया। अभ्युत्थाय ववन्देऽसावासितश्च महासने ॥१५३॥ भगवानप्यथो धर्मवार्ताभिरनुगृह्य ताम्। पप्रच्छ धर्मशीले! किं धनदेवो न दृश्यते ॥१५४॥ धनेश्वर्यप्यदोऽवादीत् भगवन्! श्रावको धनम्। व्ययते स्म, निधिं पश्चादपश्यद् न च पैतृकम् ॥१५५॥ ततोऽर्थहीनदृष्टवल्लघुम्मन्योऽत्र पत्तने। ययौ देशान्तरमसौ द्रविणार्जनहेतवे ॥१५६॥ ज्ञात्वोपयोगाद्धर्मोपदेशव्याजादथ प्रभुः। अधःस्थितनिधिस्तम्भं दर्शयन् हस्तसंज्ञया ॥१५७॥ व्याहार्षीदयि! संसारस्वरूपं पश्य कीदृशम्। गृहमीदृग्भवद्भर्तुर्वाणिज्यं तस्य तादृशम् ॥१५८॥ युग्मम्॥ भगवानेवमाख्याय धनेश्वर्यै मुहुर्मुहुः। ययौ विहर्तुमन्यत्र जिनधर्मं प्रभावयन् ॥१५९॥ यथागतागतस्याख्यद् धनदेवस्य तत्प्रिया। धन्यौ स्तम्भं समुद्दिश्य स्थूलभद्रकथां तथा ॥१६०॥ व्यमृशद्धनदेवोऽपि स्तम्भमुद्दिश्य देशनाम्। चक्रे यद्भगवान्नूनमिह भाव्यो निधिस्ततः ॥१६१॥ बुद्ध्वेति तत्तयासेन स्तम्भमूलमखन्यत। निधिश्चाविरभूत्तत्र कन्द पुण्यतरोरिव ॥१६२॥ धनदेवोऽभवत्तेन धनेनातिधनेश्वरः। स्थूलभद्रप्रसादोऽयमिति च व्यस्मरद् न हि ॥१६३॥ धनदेवोऽन्यदा गत्वा पाटलीपुत्रपत्तनम्। स्थूलभद्रमवन्दिष्ट तमूचे च कृताञ्जलिः ॥१६४॥ त्वत्प्रसादेन दारिद्र्यसमुद्रं तीर्णवानहम्। त्वं गुरुस्त्वं च मे स्वामी तदादिश करोमि किम्? ॥१६५॥ भूयास्त्वमार्हत इति स्थूलभद्रस्य भाषितम्। धनदेवोऽभिगृह्याथ स्वस्थानमगमत्पुनः ॥१६६॥ स्थूलभद्रोऽथ शिष्यौ द्वौ महागिरिसुहस्तिनौ। यक्षार्यापालितावेतावित्यार्योपपदौ व्यधात् ॥१६७॥ तौ स्थूलभद्रहेमाद्रिसूर्याचन्द्रमसाविव। साङ्गानि दश पूर्वाणि महाप्रज्ञावधीयतुः ॥१६८॥ चिश्वदर्शितया नेत्रे बहुश्रुततया श्रुती। जनोद्धारतया हस्तौ तौ श्रुतस्य विरेजतुः ॥१६९॥

तपोनिधी तौ समधीतविद्यौ शान्तौ च दान्तौ गुरुलब्धिमन्तौ।

क्रमादथाचार्यपदे निवेश्य श्रीस्थूलभद्रस्त्रिदिवं जगाम ॥१७०॥

॥ इति श्रीस्थूलभद्रकथा समाप्ता ॥३४॥

अथ दृढप्रहारिमुनिपरिदृढतामभिष्टौति—

छम्मासनिराहारो तवसोसियघोरकम्मपब्भारो । सिद्धिसुहं संपत्तो दढप्पहारी महासत्तो ॥३५॥

[षण्मासानिराहारस्तपःशोषितघोरकर्मप्राग्भारः । सिद्धिसुखं संप्राप्तो दृढप्रहारी महासत्त्वः ॥]

अस्याः पदार्थः स्पष्टः, भावार्थस्तु कथानकादवसेयः । तच्चैतत्—

पुरा सुसीमनि ग्रामे भूतशर्माऽभवद् द्विजः । तस्यासीत्कपिला विद्युदिव वारिमुचः प्रिया ॥१॥ छायार्कयोरिव शनिस्तयोरजनि नन्दनः । पित्रजः ? पित्रक्रीडाकम्पितासिलबालकः ॥२॥ तद् दुष्कर्मोपतप्ताभ्यां पितृभ्यामयमन्यदा । गृहाद् निर्वासितश्चौरपल्लीमेकां समासदत् ॥३॥ नूनंसचरितैस्तैस्तैरात्मनस्तुल्य इत्यसौ । चौरसेनाधिपतिना पुत्रत्वेनाऽभ्यमन्यत ॥४॥ चौरपल्लीपतौ तस्मिन् यातेऽथ यमधामनि । तत्पुत्र इति चौरैस्तत्पदेऽसौ विनिवेशितः ॥५॥ निस्त्रिंशघातैरुद्दण्डैर्गण्डशैलानपि क्षिपन् । असौ दृढप्रहारीति नाम्ना निजगदे जनैः ॥६॥ अन्यदा विश्वलुण्टाकः स लुण्टाकचमूवृतः । ग्रामं कुशस्थलं लुण्टालम्पटो लुण्टितुं ययौ ॥७॥ ब्राह्मणो देवशर्मेति तत्रासीत् तस्य मन्दिरे । धेनौनवप्रसूताया राद्धं दुग्धेन पायसम् ॥८॥ भाजनेषु शिशूनां तद् गेहिनी पर्यवेषयत् । यावत्तावदमी चौरास्तत्रैव समुपाययुः ॥९॥ युग्मम् । चत्पुर्डिम्भरूपाणां भुञ्जतां भाजनानि ते । तत्पायसं चखादुश्च दुश्चरित्रा द्विका इव ॥१०॥ दृष्ट्वेति डिम्भरूपाणि

विलपन्ति निशम्य च। देवशर्मा क्रुधा घोरः परिघेण जघान तान् ॥११॥ शस्यानीव खले तेन कुट्यमानान् विलोक्य तान्। अस्यतश्च
स्थिरीकुर्वन् प्राप चौरचमूपतिः ॥१२॥ तत्रागत्यासिदण्डेन द्विजमुण्डमखण्डयत्। तदस्रगन्धविभ्रान्ता त्रोटयामास दाम गौः ॥१३॥
शृङ्गाग्रेणोल्लिखन्ती सा दस्यून् फूत्कारभीषणा। उल्ललाल खुरोदग्रा पताकीकृत्य वालधिम् ॥१४॥ तामप्येषोऽर्जुनीं विश्वदुर्जनीभाव-
दुर्मदः। द्विधा कृत्वाऽसिघातेन पातयामास पातकी ॥१५॥ आ पाप! निष्कृप! हत किमेतदिति वादिनी। वेलामासवती तेनाभ्या-
यान्ती ब्राह्मणी हता ॥१६॥ ततो जरायुमध्यस्थं तस्या गर्भं द्विधा कृतम्। विस्फुरन्तमुदैक्षिष्ट स पापिष्ठशिरोमणिः ॥१७॥ दृष्ट्वेति
विह्वलस्यास्य निस्त्रिंशो न्यपतत्करात्। तन्मूले च मन स्थानेऽशुष्यन्निस्त्रिंशतापि सा ॥१८॥ ततः प्रोद्भूतकारुण्यपरिवाहैरिवाश्रुभिः। पूर्ण-
मायोत्तरं सोऽयं चिन्तयामासिवानिति ॥१९॥ आस्तदेतद् मयाऽकारि कुर्यान्न श्वपचोऽपि यत्। वराकिण्ये च कस्याहमद्रष्टव्यमुखो मुखम्?
॥२०॥ अस्यैकस्यात्मजीवस्य कृते किं किं कृतं मया। इदं तु तत्कृतं यस्य फलं दुर्गतिरप्यणु ॥२१॥ सगोभ्रूणौ हतौ हन्त! मयैतौ
द्विजदम्पती। अमून्येतदपत्यानि जीवन्त्यपि हतानि हा! ॥२२॥ वराकाणाममीषां कः पालको हा! भविष्यति?। ममापि कः शरण्यः
स्याद् घोरदुर्गतिपातिनः? ॥२३॥ ध्रुवमेतन्न मे कोऽपि प्रायश्चित्तं प्रदास्यति। ज्वलन्तमग्निमात्मीयगेहे क्षिपति कः किल? ॥२४॥
ईदृक्पापकृतः प्राय प्रायश्चित्तं न मे भवेत्। श्वेतिमा कापि जायेत नीलीरक्तस्य वाससः? ॥२५॥ तदहं भैरवं पातं करिष्यामि
गिरेस्तः। शरीरं पापकारीति खण्डशो येन जायते ॥२६॥ दृढप्रहारी सुदृढं चिन्तयन्निति यातवान्। प्रत्यासन्ने गिरौ तत्र मुनीन्
दृष्ट्वा ननाम च ॥२७॥ धर्मलाभाशिषं दत्त्वा समभाषन्त तेऽपि तम्। परिम्लानमुखो भद्र! भग्नमान इवासि किम्? ॥२८॥ स
तूनाचेत्यहं पापी भाष्यमाणोऽपि पाप्मने। मलिनः स्पृश्यमानोऽपि मलिनीकुरुते परम् ॥२९॥ येषामेकतममपि श्वभ्रपाताय तान्यहम्।

ब्रह्मस्त्रीभ्रूणगोघातपातकान्यरूपोऽकल्मषम् ॥३०॥ मामीदृशमपि त्रातुं साधवो यूयमर्हथ । किमपि स्थानमस्थानं भानोर्भासयतो भुवम् ॥३१॥ अथ ते यतयस्तस्मै यतिधर्ममुपादिशन् । सर्वपापक्षयोपायमखिलापायतायिनम् ॥३२॥ भो भद्र ! कियदेवैतदैहिकं तव पातकम् ? । तपसा हन्यतेऽनन्तभवसंभृतमप्यदः ॥३३॥ नीचोऽपि क्रियते मूर्ध्नि पात्रीभूय कृतमतः । विषोढानलसंपर्कः पङ्क एव निरूपणाम् ॥३४॥ तपः संपल्लतामूलं प्रतिकूलं शुचां तपः । तपो भवाम्बुधेः कूलं कुकूलं कर्मणां तपः ॥३५॥ मनःक्षेत्रे शुभध्यानकृषिर्मोक्षफला तदा । पच्यते ऽपमृणोयं चेत् क्षेत्रज्ञो ननु निन्दति ॥३६॥ इति श्रुत्वा श्रुतिसुधाकिरस्तेषामयं गिरः । व्रतं निर्वृतिकामोऽथ समादत्त समाहितः ॥३७॥ न भोक्ष्ये ▓▓ यत्राहि स्मरिष्याम्यस्य पाप्मनः । करिष्ये सर्वथा क्षान्ति सोऽग्रहीदित्यभिग्रहौ ॥३८॥ पूर्वावस्कन्दिते तस्मिन्नेव ग्रामे कुशस्थले । विवेकी विजहारात्मकर्मक्षयचिकीरसौ ॥३९॥ स एवायं बकध्यानी पापः पापीयसामपि । इत्यभर्त्स्यत लोकेन स तस्मिन् विहरन् मुनिः ॥४०॥ ब्रह्मस्त्रीभ्रूणगोघातपातकी बत कीदृशः । निलपो दर्शयत्यास्यमूर्ध्नस्फोटं न याति किम् ? ॥४१॥ परतः स्फिट पापिष्ठ ! मती केनासि निर्मितः ? । दूष्यते मतमप्येतद् गरेणेव पयस्त्वया ॥४२॥ जल्पतेति जनेनोच्चैः श्वेव लोष्टैरकुट्यत । विशन् गृहेषु भिक्षार्थं स र्यासमितो मुनिः ॥४३॥ विशेषकम् ॥ स्मार्यमाणो जनेनेति तत्पापमयमन्वहम् । शान्तस्वान्तो न भुङ्क्ते स्म तादृशां किमु दुष्करम् ? ॥४४॥ लेष्टुभिर्मुष्टिभिः पांशुवृष्टिभिर्यष्टिभिर्जनाः । यज्ञघ्नुः सोऽधिसेहे तत् सम्यक् वैषमभावयत् ॥४५॥ आत्मन् ! मा खेदमायासीरमी कर्मप्रदीपनम् । शमयन्तीति कुर्वाणास्त्वयि तेनोपकारिणः ॥४६॥ शापाभिचारमन्त्रेण कर्मदोषं तवोत्कटम् । अमी स्वयं निगृह्णन्तः किं न स्युरुपकारिणः ? ॥४७॥ दूये तु कर्मदोषोऽयं मां विमुच्य कथञ्चन । निष्कारणोपकर्तॄणाममीषां यल्लगिष्यति ॥४८॥ एवं मैत्रीपवित्रेण मुदितामाध्यस्थ्यशालिना । उपेक्षाशमलेनाऽन्तःकरुणारसात्मना ॥४९॥ क्षुत्तृष्णालाभशीतोष्णवधाक्रोशपरीषहान् । सहता तेन षण्मासी दिनकृयल्लङ्घ्यत ॥५०॥

इत्थं तेन दृढप्रहारिमुनिना कर्मेधचक्रे तपोवह्निना भवभीतिशीतजनितात् त्रातुं स्वमुत्कम्पतः।
लोकालोकतमोऽपहेन महसा तत्कालमुन्मीलता दृष्ट्वैव पुरो विमुक्तिवनितामाकृष्य भेजेऽपि च ॥५१॥

॥ इति दृढप्रहारिकथा ॥३५॥

अथ स्कन्दकाचार्यशिष्यचरित्रचित्रीयमाणचित्तः प्रवक्ति;—

खंदगसीसेहिं तहा पीलिज्जंतेहिं अहह जंतेहिं। जं तेहिं पीलियाइं नियकम्माइं तमच्छेरं ॥३६॥

[स्कन्दकशिष्यैस्तथा पीड्यमानैरहह! यन्त्रैः। यत् तैः पीडितानि निजकर्माणि तदाश्चर्यम् ॥]

व्याख्या—स्कन्दकाचार्यशिष्यैस्तथा तेन प्रकारेण घोरेणेत्यर्थः, "पीलिज्जंतेहिं" पीड्यमानैः, अहहेत्यनेकार्थत्वात् तादृग्निरपराधमुनिविनाशविडम्बनानुस्मरणात् खेदे अद्भुते च, वक्ष्यमाणमाह—"जंतेहिं" "द्वितीयातृतीययोः सप्तमी" (है० प्रा० ३।१३५।) इति प्राकृतलक्षणाद् यन्त्रेषु पीलनोपकरणेषु 'जं तेहिं' यत्तैः पीलितानि पेषितानि 'नियकम्माइं' निजानि च तानि कर्माणि च निजकर्माणि, 'तमच्छेरं' तदाश्चर्यम्। अपि चोक्तमस्माभिः—

"कल्याणवर्णिकाद्रव्ये गरीयान् सहजानरीन्। क्लिश्यमानोऽपि क्लिश्नाति नागो धातूनिवाखिलान् ॥"

इति संक्षेपार्थः। व्यासार्थस्तु कथानकादवसेयः। तच्चैतत्;—

श्रावस्ती नाम भरतभूमावस्तीह पूर्वरा। जितशत्रुरिति ख्यातस्तत्र धात्रीधवोऽभवत् ॥१॥ धारिणीति कलाभाजभारिणी तस्य

धल्लभा । तस्यां च स्कन्दकः पुत्रः पुरन्दरयशा, सुता ॥२॥ कुम्भकारकृतामित्यपुरस्त्रोणीभृता धृता । राज्ञा दण्डकिसंज्ञेन नीता च परिणीय सा ॥३॥ एकदा पालको नाम मन्त्री दण्डकिभूपतेः । श्रावस्त्यामाययावात्मराज्यकार्येण केनचित् ॥४॥ जितशत्रुमहीभर्तुः प्रतीहारनिवेदितः । स विवेश सदःपद्म कासारमिव कासरः ॥५॥ तदा तु राजा सर्वज्ञोपज्ञतत्त्वविशारदः । आसीत् कुर्वन् क्षम सभ्यैर्धर्माधर्मविचारणाम् ॥६॥ पालकः स तु चार्वाकचातुरीं तत्र सूत्रयन् । द्विजिह्व इवाकारि स्कन्दकेन निरुत्तरः ॥७॥ तत, सभाजनैः सर्वैरपि गर्वस्य पाततः । हसितो म्यङ्मुखीभूय विलक्षः स्वपुरं ययौ ॥८॥ श्रावस्त्यामन्यदा स्वामी सुव्रतः समवासरत् । स्कन्दकेन समं राजाऽभ्येत्य तं प्रणनाम च ॥९॥ प्रणम्योचितभूपीठप्रतिष्ठेषु नृपादिषु । भगवान् भववैराग्यजननीं देशनां व्यधात् ॥१०॥ श्रुत्वाथ भगवद्व्याख्यां स्कन्दको नृपनन्दनः । राजपुत्रैः समं पञ्चशत्या व्रतमुपाददे ॥११॥ भगवानथ सद्भव्यराजीराजीवभास्करः । विजहार भुवं ग्रामनगराकरमण्डिताम् ॥१२॥ तप्यमानस्तपस्तीव्रमधीयान, श्रुतं महत् । कालक्रमेण गणभृत्पदस्थः स्कन्दकोऽभवत् ॥१३॥ स राजपुत्रमुनिभिस्तैरेव सह दीक्षितैः । पञ्चशत्या वृतोऽदीपि यूथाधिप इव द्विपः ॥१४॥ अन्येद्युः प्रतिबोधाय पुरन्दरयशःस्वसुः । स्कन्दको नाथमापृच्छत् कुम्भकारकृतं प्रति ॥१५॥ स्वाम्यूचे वत्स ! भावी तेऽनर्थस्तत्र व्ययात्मक. । त्वां विनाऽऽराधकाः सर्वे भवितारश्च संयताः ॥१६॥ यदमी साधकाः सर्वे तदा प्राप्तं न किं मया ? । चिन्तयित्वेति चलितः स्कन्दकस्तत्पुरं प्रति ॥१७॥ पालकस्तु समाकर्ण्य समायान्तं स्फुरत्तमाः । आयुधानि न्यधाच्छन्नं प्रासुकोद्यानभूमिषु ॥१८॥ एत्य च स्कन्दकाचार्यो मुनिपञ्चशतीवृतः । तत्रैव समवासार्षीत् तं नन्तुं चाययौ नृपः ॥१९॥ श्रुत्वा तद्देशनां क्षीराश्रवलभ्यातिमधुराम् । प्रशंसन् दण्डकी राजा प्रविवेश पुरं ततः ॥२०॥ याचित्वैकान्तमेकान्ते मत्सरी पालको नृपम् । जगाद स्कन्दकोऽयं ते राज्यार्थ्यस्ति समागतः ॥२१॥ अनेन सह योद्धारः सर्वे पाखण्डधारिणः । शस्त्राणि गोपयित्वोर्व्यां सर्वे त्वां हन्तुमुद्यताः ॥२२॥ सञ्जनाकृतयः

कुर्युर्दुर्जना जनयातनाम्। हरेर्दंष्ट्राङ्कुराः किं न निघ्नन्तीन्दुमलाकला ? ॥२३॥ प्रत्येषि यदि मे न त्व स्वयं तदवधारय। सन्त्यायुधानि यद्येषां तत्प्रमाणं वचो मम ॥२४॥ श्रुत्वेति तद्गिरं राजा शङ्कितस्तत् तथाऽकरोत्। दृष्ट्वा च भुवि शस्त्राणि कुप्यति स्माविचारकः ॥२५॥ ऊचे च पालकं साधु साधु ज्ञातमिदं त्वया। अतः परं त्वमेवैतान् निगृहाण यथारुचि ॥२६॥ संसिद्धेप्सितमानी स कीनाश इव निर्घृणः। मुनीनां पीलनायाथ धने यन्त्रमसूत्रयत् ॥२७॥ प्रत्येकं पीलयामासातीवदुष्टो यतीनयम्। तेषां तु स्कन्दकाचार्यः पर्यन्ताराधनां व्यधात् ॥२८॥ अथैकं क्षुल्लकं दृष्ट्वा पर्यन्ताराधनोद्यतम्। जगाद स्कन्दकाचार्यः शिष्यवात्सल्यमोहितः ॥२९॥ बालकस्यास्य पुरतो यन्त्रे मां क्षिप पालक ! । यथात्मलोचनैरस्य पश्यामि मरणं न हि ॥३०॥ श्रुत्वेति पालकस्तस्य विशेषार्त्तिकृते शठः। तमेव क्षुल्लकं यन्त्रे क्षिप्त्वा पूर्वमपीलयत् ॥३१॥ यतीनां पील्यमानानां कपालैः साकमत्रुटन्। कर्माणि सर्वथा शुद्धभावनाभावितात्मनाम् ॥३२॥ संप्राप्य केवलालोकं लोकपूज्यगुणश्रियः। ते सर्वेऽपि सदानन्दं महानन्दं प्रपेदिरे ॥३३॥ अथोत्पन्नमहाकोपो निदानं स्कन्दकोऽकरोत्। पालकेऽस्मिन् वधाय स्यां दुष्टे राष्ट्रे च राजनि ॥३४॥ इत्थं कृतनिदानोऽसौ सद्यो यन्त्रातिथीकृतः। स्कन्दकस्तु विपद्याग्निकुमारेषूदपद्यत ॥३५॥ नयन्त्यथाविलं तस्य रजोहरणमम्बरे। पुरन्दरयशःसौधे शकुनी समपातयत् ॥३६॥ पुरन्दरयशा वीक्ष्योपलक्ष्य च तदग्रतः। हरोद रोदयन्ती सा प्रासादं प्रतिनिस्वनैः ॥३७॥ विलपन्त्याह भर्तारं हा पाप ! किमिदं कृतम्। रजोहरणमेतन्मे बन्धोस्तत्किं हतस्त्वया ? ॥३८॥ त्वां विना नव सर्वेऽस्तं विना यात्रेव पत्तने। को हन्ति हन्त ! वैरीति निरीहस्यास्य कः पुनः ? ॥३९॥ बहुधा विलपन्तीति रुदती सातिदुःखतः। सद्यो निहन्तुमात्मानं भूम्यां चास्फोटयन्छिरः ॥४०॥ अत्रान्तरे समागत्य स्कन्दकोऽग्निकुमारकः। नीत्वा सुव्रतपादान्ते व्रतिनीं तामकारयत् ॥४१॥

ततः सदेशं सपुरं च सप्रजं सपालकं दण्डकिनं प्रकोपवान्। आच्छाद्य संवर्तकमारुताहृतैः काष्ठैः स देवः कुरुते स्म भस्मसात् ॥४२॥

॥ इति स्कन्दककथा ॥ ३६ ॥

अथ गाथायुगेन चिलातीपुत्रचरित्रसद्भावमुद्भावयन्नाह;—

सोणियगंधविणिग्गयपिवीलिया वज्जकीलियाउव्व । जस्स पविट्ठा चलणेहिं णिग्गया सीसदेसम्मि ॥३७॥
अहह ! मह पावदुव्विलसियाणमेयं कियत्ति चिंततो । पत्तो चिलाइपुत्तो सुरलोअं निच्चउज्जोयं ॥३८॥
[शोणितगन्धविनिर्गतपिपीलिका वज्रकीलिका इव । यस्य प्रविष्टाश्चरणेषु निर्गता. शीर्षदेशे ॥
[अहह ! मम पापदुर्विलसितानामेतत् कियदिति चिन्तयन् । प्राप्तश्चिलातीपुत्रः सुरलोकं नित्योद्योतम् ॥]

व्याख्या—शोणितगन्धेन छिन्नसुसुमाशिरःप्रसरद्रुधिरपरिमलेन विनिर्गता निःसृताश्च ताः पिपीलिकाः कीटिकाश्च शोणितगन्धविनिर्गतपिपीलिकाः कर्त्र्यः। का इव। 'वज्जकीलियाउव्व' वज्रकीलिका इव 'जस्स पविट्ठा' यस्य प्रविष्टाः। केषु। 'चलणेहिं' चरणेषु न केवलं प्रविष्टाः किन्तु 'निग्गया' निर्गता निःसृताः। क्व। 'सीसदेसम्मि' शीर्षस्य देशः प्रदेशस्तत्र॥ 'यत्तदोर्नित्यसंबन्ध.' इति वाक्यात् स चिलातीपुत्रः सुरलोकं देवलोकं नित्योद्योतं सततप्रकाशभासमानं 'पत्तो' प्राप्तः। किं कुर्वन्। 'चिंततो' चिन्तयन्। किम्। 'अहह' इति खेदे, 'मह पावदुव्विलसियाणमेयं कियत्ति' मम पापदुर्विलसितानामेतत् पिपीलिकोपसर्गवेदनारूपं कियत् ? न कियदेवेति संक्षेपार्थः। व्यासार्थस्तु कथानकादवसेयः। तच्चैतत्;—

क्षितिप्रतिष्ठितपुरे यज्ञदेवो द्विजः पुरा। विजित्य पण्डितंमन्यो सूरिणाऽनेन दीक्षितः ॥१॥ ततः शासनदेव्याऽसौ चित्ताह्लादकिरा गिरा। दृढीकृतो मते जिनस्यानीतो गज इवानिशम् ॥२॥ ततः प्रभृति चारित्रं विपुलं पालयन्नयम्। दीनः प्राचीनसंस्काराद् हीनदेहमलोऽभवत् ॥३॥ तस्य प्रियाऽनुरागार्त्तिमनुज्झन्त्यन्यदा पुनः। वश्यो मेऽस्त्विति मूढाऽस्मै पापा कार्मणं ददौ ॥४॥ क्षीयमाणोऽमुना मृत्वा स मुनिः

स्वर्गमासदत् । तत्प्रियाय परिव्रज्य तदनालोच्य देव्यभूत् ॥५॥ यज्ञदेवस्य जीवोऽथ च्युत्वा राजगृहे पुरे । धनसार्थपतेश्चेट्याश्चिलात्या-
स्तनयोऽभवत् ॥६॥ यज्ञदेवप्रिया जीवश्च्युत्वाऽनुसुतपञ्चकम् । भद्राया धनभार्यायाः सुंसुमेति सुताऽजनि ॥७॥ धनो नियोजयामास चिला-
तीतनयं च तम् । सुसुमायाः स्वदुहितुर्बालग्राहककर्मणि ॥८॥ शैशवे वर्तमानामप्यसौ प्राग्भवसस्नेहः । नीलीरागो बभाजेतां रोलम्ब इव
मालतीम् ॥९॥ तदन्यायरतो दासः श्रेष्ठिना निरयासि सः । गवां स्तनानभिलिहन्निव दूरेण कुक्कुरः ॥१०॥ सोऽथ सिंहगुहां चौरपल्लीं
गत्वा तदीशितुः । पुत्रकोऽभूत्पुत्रस्य चौरमुख्यो बभूव च ॥११॥ यौवनं सुसुमाऽप्यापदसमा रूपसम्पदा । दूरस्थोऽपि स तां दध्यौ मत्तेभ
इव नर्मदाम् ॥१२॥ चैलातेयोऽन्यदोचे स्वानस्ति राजगृहे पुरे । अन्तर्धनो धनः श्रेष्ठी दुहिता चास्य सुसुमा ॥१३॥ तस्कराः ! तत्र गच्छामो
धनं वः सुंसुमा च मे । आस्थायेति व्यवस्थां सोऽपतद्धनगृहे निशि ॥१४॥ स्वप्स्वाऽवस्वापिनीं विद्यां चौरैरग्राहयद्धनम् । स्वापयित्वा स्वमा-
याते सुंसुमां स्वयमग्रहीत् ॥१५॥ हृदि स्मरास्त्रभिन्नेऽथ स धृत्वा सुसुमौषधीम् । चैलातेयः पलायिष्ट सलोप्त्रैः सह दस्युभिः ॥१६॥ आ-
रक्षपुरुषान् धनश्रेष्ठीत्यभाषत । वित्तं वस्तस्करोपात्तं समानयत मे सुताम् ॥१७॥ ततो धनः सहारक्षैः पुत्रैश्चायुधपाणिभिः । पुरोगः
स्वमनःस्पर्द्धयेव त्वरितमन्वगात् ॥१८॥ इतः पीतमितो भुक्तमितः स्थितमितो गतम् । एवं वदद्भिः पदिकैः स दस्यून् समया ययौ ॥१९॥
हहो ! हत हत छाय गृह्णीतेति च भाषिणः । मलिम्लुचानामभिलक्ष्यारक्षपुरुषास्तत ॥२०॥ काकनाशं ननाशुस्ते हित्वा लोप्त्रं मलिम्लुचाः ।
सुंसुमां स तु नामुञ्चत् पुरश्चैवासपूपिकाम् ॥२१॥ आरक्षपुरुषास्ते तु तद्धनं प्राप्य पुष्कलम् । व्यावर्तन्त कृतार्थो हि सर्वः स्यादन्यथामतिः
॥२२॥ कृपाणपाणिनैकेन द्वितीयेन च सुंसुमाम् । उद्वहन्नविशत्पल्लीं चिलातीतनयः पुनः ॥२३॥ धनस्तु तदनु प्राप सूनुभिः सह पञ्चभिः ।
मोचयिष्यन् सुतां तस्माद् मृगीमिह मृगादिव ॥२४॥ धने सविधमायाते रागान्धोऽथ मलिम्लुचः । सारग्राही भयामीति तद्दयोत्पन्नया धिया

।२५॥ शिर प्रधान गाधस्येत्युरस्त्याऽऽदत्त त मुखम्। वीक्षमाणस्ततस्तूर्णं पलायिष्ट प्लवङ्गवत् ॥२६॥ युग्मम् ॥ सुसुमाया कबन्धस्यान्तिके स्थित्या रुदन् धन । धारीव बाष्पदम्भेन नयनाञ्जलिभिर्ददौ ॥२७॥ तस्य सत्कार्यं तत्रैव पुरे गत्वौर्ध्वदेहिकम् । कृत्वा वैराग्यतो धीर पादान्ते व्रतमग्रहीत् ॥२८॥ चेलातेयोऽपि सतापहर छायातरु यथा । मुनिमेकं ददर्शाग्रे कायोत्सर्गस्थित पथि ॥२९। स स्वेन कर्मणा तेन किञ्चिदुद्विग्नमानस । तमुवाच समाख्याहि धर्मं सक्षेपतो मम ॥३०॥ अन्यथा सुसुमाशीर्षच्छेदोत्कर्षवताऽसिना । शिरस्ते पातयिष्यामि फलं तालतरोरिव ।३१॥ स ज्ञानाद् मुनिरज्ञासीद् बोधिबीजमिहाहितम् । सरजस्केऽपि सत्क्षेत्र इव स्फार्ति गमिष्यति ॥३२॥ विवेकमुपशम चैक। विवेकमथ सवरम् । इत्युक्त्वा स मुनिर्व्योम्न्युत्पपाताकाशचारण ॥३३॥ पदानि मन्त्रवत्तानि परावर्तयतस्तत । जज्ञे चिलातीपुत्रस्य पदार्थोल्लेख ईदृश ॥३४॥ भवेदुपशम क्रोधे क्षयमीयुषि तत्करे। तन्मूल शस्त्रमेतद् मे यत्त्याज्यमिति सोऽत्यजत् ॥३५॥ भवेद् विवेको रागस्य विजये तत्करेऽस्ति मे । तत्त्याज्यमङ्गनावक्त्रमिति तदपि सोऽमुचत् ॥ ३६ ॥ भवेच्च सवर सर्वेन्द्रियाणामिह सवृतौ । सा तु योगनिरोधे स्यादित्युत्सर्गेण सोऽस्थित ॥३७। ततोऽस्य विस्रगन्धास्रमिश्रे वपुषि कीटिका । रन्ध्राणि पापनिस्सारद्वाराणीव वितेनिरे ॥३८॥
सकीटिक क्षीणविकर्मसेनाजयप्रशस्ति परितो दधान. । चारित्रभूपालपवित्रकीर्त्तिस्तम्भो यथाऽराजत सुप्रतिष्ठ ॥३९॥
इत्ना सुरक्षा स कीटिकाभि क्षुण्णश्चिलातीतनयस्य जीव. । पुरान्तरायुर्विधृतोऽपि सार्धाहोरात्रयुग्मेन ययावद्य धाम् ॥४०॥

इति चिलातीपुत्रकथा ॥३७॥३८॥

अथायन्तीसुकुमालमुत्तालभक्तिभरसिद्धाञ्जनोज्जृम्भमाणान्तश्चक्षुषा पुरःस्थमिव पश्यन्नाह —

जं दुट्ठसिगालीए ववसिअमसमंजसं तए सहियं । तं मह सुअंपि सामिय ! अवंतिसुउमाल ! भयजणयं ॥३९॥

[यद् दुष्टशृगाल्या व्यवसितमसमञ्जसं त्वया सहितम् । तद् मम श्रुतमपि स्वामिन् ! अवन्तिसुकुमाल ! भयजनकम् ॥]

व्याख्या—हे स्वामिन् ! अवन्तीसुकुमाल ! 'जं दुट्ठसिगालीए ववसियं' यद् दुष्टशृगाल्या क्षुधा परिक्षीणतया निष्करुणफेरुण्डरण्डया व्यवसितं कृतं आपादान्ताङ्गोपाङ्गभक्षणमिति भावः । किंविशिष्टम् । असमञ्जसमरीतिकम् । शृगाला हि जीवतो वपुषि न लगन्तीत्यमीषां नीतिः, तया तु जीवतोऽपि तव वपुरुपाजीव्यतेत्यतोऽसमञ्जसम्, 'तए सहियं' त्वया सहितं मर्षितम्, 'तं मह सुयंपि' तद् मम श्रुतमप्याकर्णितमपि 'भयजणयं' भयजनकमातङ्कहेतुरित्यक्षरार्थः । व्यासार्थस्तु कथानकादवसेयः, तच्चैतत् :—

अस्त्यवन्तिषु विख्यातोज्जयिनीति पुरी परा । पुरन्दरपुरोदारसंपदुज्जयिनी श्रिया ॥१॥ त्रिखण्डभोक्ता भक्ताऽरिभूर्विभूप्रभुजोष्मणः । संप्रतिस्तत्र नाम्नाऽभूद् गुणैरप्रतिमो नृपः ॥२॥ इभ्यपुत्रोऽभवत्तत्र सुत्रामसुतसन्निभः । अवन्तीसुकुमालाख्यः सुकुमालः प्रसूनवत् ॥३॥ यस्य कोटिध्वजच्छायाः कामं मायामशिश्रियन् । वेश्मनि द्रविणश्रेष्ठरक्षादक्षाऽहिंसततेः ॥४॥ भाग्यलक्ष्मीरिवामुष्य प्राचीनभवसंभवा । माता भद्रेति सर्वाणि गृहकार्याण्यचिन्तयत् ॥५॥ स्वदेहलक्षणश्रीभिरिव मूर्त्ताभिरेष तु । द्वात्रिंशता स्त्रीभिः प्रेमवतीभिः सुखमन्वभूत् ॥६॥ सूरिरार्यसुहस्त्यागादन्यदा तत्र पत्तने । जीवन्तस्वामिनं नन्तुं मुनिपञ्चशतीयुतः ॥७॥ बाह्योद्याने च भगवान् सुहस्ती समवासरत् । मध्ये पुरि च स प्रैषीद्वसतिं याचितुं मुनी ॥८॥ तौ तु भद्राभिधानायाः श्रेष्ठिन्या जग्मतुर्गृहे । पप्रच्छ सापि तौ नत्वा किं नामाऽऽदिशतां युवाम् ? ॥ ॥९॥ तावप्यूचतुरावां हि शिष्यावार्यसुहस्तिनः । तदादेशेन कल्याणि ! वसतिं प्रार्थयावहे ॥१०॥ अथैकां सार्पयामास वसत्यै चिकटां कुटीम् । चारिभ्रूपहस्तीति सुहस्ती तामशिश्रियत् ॥११॥ परावर्तितुमारेभे स्वाध्यायसमयेऽन्यदा । आचार्यैर्नलिनीगुल्माभिधमध्ययनं

निशि ॥१२॥ वधूभिः सह भाद्रेयः सप्तभूमगृहोपरि । क्रीडंस्तदा ददौ कर्णं तत्र कर्णरसायने ॥१३॥ अवन्तीसुकुमालस्तत् श्रुत्वा गीतमिवोत्सुकः । कस्तूरिकामृगः सूरिवसतिद्वारमाययौ ॥१४॥ अनुभूतं मया क्वेदमिति चिन्तापरः स तु । जातजातिस्मृतिज्ञानो ययावाचार्यसन्निधौ ॥१५॥ नत्वा चोवाच भगवन् ! भद्रायास्तनयोऽस्म्यहम् । पुरा च नलिनीगुल्मविमाने त्रिदशोऽभवम् ॥१६॥ कदाचिद् यूयमप्यत्र तत्पादेव समागताः । जानीथ नलिनीगुल्ममेतिवृत्तं कथमन्यथा ॥१७॥ सूरिरूचे महाभाग ! न तस्माद् वयमागताः । लोकालोकः समग्रोऽपि साक्षात् स्वाध्यायिनां पुनः ॥१८॥ भुजेऽप्युवाच भाद्रेयो यदीदं भूत तत्प्रभो ! । विमानं नलिनीगुल्मे यथा केन प्रयाम्यहम् ? ॥१९॥ सूरिराह व्रतं वरसोपात्तमेकदिनेऽपि हि । अनन्यमनसो मोक्षं न चेद्दत्ते दिवं ध्रुवम् ॥२०॥ सोऽप्याह नलिनीगुल्मं जातिस्मृत्याऽहमस्मरम् । तत्रैव गन्तुं भूयोऽपि परिव्राजियाम्यतः ॥२१॥ प्रव्राजयत मामेवमार्थयत् तममुं गुरुः । जगादेदं वरं किन्तु सुकुमालोऽसि बालक ! ॥२२॥ सुचर्वा लोहचणकाः सुरेणा परिहितयः । दुष्करं तु जिनोपशमतीचारोज्झितं व्रतम् ॥२३॥ भाद्रेयोऽभिदधे भूम्ना प्रव्रज्योत्कण्ठितोऽस्म्यहम् । सामाचारीं चिरं कालं न च पालयितुं क्षमः ॥२४॥ आदावेव परिव्रज्यां तस्मादनशनान्विताम् । आदास्ये सत्त्वमालम्ब्य स्तोकखेदमिद खलु ॥२५॥ गुरुरूचे महाभाग ! लिप्सुरसि यदि व्रतम् । अनुज्ञापय तद् बन्धूनन्धूनिवान्धकारिणः ॥२६॥ सोऽप्याह किमनुज्ञातैरेतैर्विघ्नविधायिभिः । एष स्वयं भगवन्नसमीरयुच्चरतात शिरोरुहान् ॥२७॥ स्वेनैवोपात्तलिङ्गोऽसौ मा भूदिति सुहृत्स्यपि । तं परिव्राजयामास प्रव्रज्याविधिगुरुस्तत् ॥२८॥

चिरकालं तप कृत्वा निर्जरां कर्तुमक्षमः । गुरूनापृच्छ्य सोऽन्यत्र ययावनशनं चिकीः ॥२९॥ अवन्तीसुकुमालस्य पादयोः सुकुमारयोः । मरुगिरिर्म्भरभूर् शोणितैः शोणाम्भोजैर्मालभारिणी ॥३०॥ शृगालाकृष्टकङ्कालमृदङ्गरवडम्बरम् । नृत्यद्वेतालमुत्तालशिवारुदितगीति-

कम् ॥ ३२ ॥ प्रतिस्थानं चितावह्नि-ज्वालापल्लवितं ततः । सोऽगात्पितृवनं क्रीडावनं पितृपतेरिव ॥ ३२ ॥ युग्मम् ॥ कन्थारिकाकुडङ्ग-
न्तस्तस्थावनशनेन सः । समाहितः स्मरन् पञ्चपरमेष्ठिनमस्कृतिम् ॥ ३३ ॥ तत्पदान्यस्रविस्राणि लिहन्ती सह बालकैः । शृगाली कापि
तनागात् तत्कुडङ्गं विवेश च ॥ ३४ ॥ शोधयन्ती च सा प्राप तत्पदं चासृगास्पदम् । तं च खादितुमारेभे कृतान्तस्येव किङ्करा ॥ ३५ ॥
त्रोटं त्रोटं पलं पायं पायं रुधिरमन्तरा । तं भग्नं भग्नमस्थ्यश्च तु पादं सा कर्कटीमिव ॥ ३६ ॥ तस्यैकं भक्षयन्ती सा तं पदं निरशेषयत् ।
तद्विभक्षणावरं प्रथमे प्रहरे निशः ॥ ३७ ॥ तथापि न चकम्पे स दध्यौ प्रत्युत सात्त्विकः । शरीरं जीर्ण ! कारामं भज्यते यदि भज्यताम्
॥ ३८ ॥ परं द्वितीययामे तदूरू क्रुरा चखाद सा । जीवोऽयं क्षुधितस्तृप्यत्विति चक्रे कृपां स तु ॥ ३९ ॥ तत्तुन्दं भक्षयामास तृतीये प्रहरे
च सा । स तु दध्यौ तुदत्यंहोघुन्दं तुन्दमियं न मे ॥ ४० ॥ यामे तुर्ये च यामिन्या महासत्त्वो विपद्य सः । विमाने नलिनीगुल्मे महर्द्धिरम-
रोऽभवत् ॥ ४१ ॥ महाव्रती महापुण्यो महासत्त्वोऽयमित्यथ । तत्कालभूमौ तत्कालं विदधे महिमाऽमरैः ॥ ४२ ॥ तत्प्रियास्तमपश्यन्त्यः
पृच्छन्ति स्म सुहस्तिनम् । आख्याहि भगवन्नस्मत्पतिः कथमभूदिति ? ॥ ४३ ॥ उपयोगेन विज्ञाय सुहस्त्यपि च तत्तथा । तद्वृत्तं सर्वमा-
चख्यौ ताभ्यो मधुकिरा गिरा ॥ ४४ ॥ अवन्तीसुकुमालस्य वध्वो गत्वाथ धामनि । भद्रायाः पुरतः सर्वास्तं वृत्तान्तं न्यवीविदन् ॥ ४५ ॥
वज्रपातोपमं भद्रा तं निशम्य निशात्यये । श्मशाने प्रययौ तत्र कन्थारिवनभास्विते ॥ ४६ ॥ आकृष्टं दिशि पूर्वस्यां दृष्ट्वा सूनोः कलेवरम् ।
मदीर सा(?)कापि भद्रेति विललाप च ॥ ४७ ॥ हा वत्स ! यदि वैराग्यादस्मांस्तृणवदत्यजः । शरीरं तत्किमत्याक्षीर्यदाद्यं धर्मसाधनम् ?
॥ ४८ ॥ हा वत्स ! दीक्षितोऽपि त्वमेकस्मिन्नपि वासरे । किं नाऽलमकृथाः स्वस्य विहारेण गृहाङ्गणम् ? ॥४९॥ हा वत्स ! शयने पुष्पपत्र-
[illegible]ते । मधुः कथं शिवेऽऽरः क्रोष्ट्रीदशनदारणम् ? ॥५०॥ हा वत्स ! यदि निर्मोहस्त्वमत्याक्षीः कुटुम्बकम् । तद् गुरुष्वपि नि-
पराश्रितासत [illegible]

मोहः किममूस्ते यदुज्झिताः ? ॥ ५१ ॥ हा वत्स ! रात्रिः कल्याणी का भविष्यत्यतः परम् । स्वप्ने या दर्शयित्वा त्वामस्मान् संजीवयिष्यति ? ॥ ५२ ॥ अनेकशो विलप्येति भद्रा सिप्रानदीतटे । तस्यौर्ध्वदेहिकं चक्रे रुदती समयोचितम् ॥ ५३॥ भद्रासूनोर्गृहिण्योऽपि विलप्य च विलप्य च । सिप्रायां चक्रिरे शल्योद्धरणं क्लिन्नवाससः ॥५४॥ सुतमृत्युसमुद्भूतशोकानलकपालिता। भद्रा तदैच्छत्प्रव्रज्यां शमामृततरङ्गिणीम् ॥५५॥ समेत्य सद्मने साथ मुक्त्वैकां गुर्विणीं वधूम् । सवधूका परिव्रज्य व्यहरद् गुरुभिः समम् ॥५६॥

गुर्विण्यास्ततनुभूः क्रमाच्च जनतः श्रुत्वेति यत्ने पिता चक्रे कालमहो महान्तमिह तन्मूर्त्या सनाथं ततः ।
प्रासादं तटिनीतटेऽतिविकटं निर्मापयामासिवानद्याप्यस्ति स विश्रुतः किल महाकालाख्ययाऽवन्तिषु ॥५७॥

॥ इत्यवन्तिसुकुमालकथा ॥ ३९ ॥

अथ सुकोशलमुनेर्वधपरीषहसहनकौशलकलाकिसलयेनात्मयाथार्थ्यं वसन्तयन्नाह;—

जणणी जाया वग्घी तीए तह दारिओवि मुणिवसहो । अहियासितो अहिअं सुकोसलो निव्वुइं पत्तो ॥ ४० ॥

[जननी जाता व्याघ्री तया तथा दारितोऽपि मुनिवृषभः । अधिसहमानोऽधिकं सुकोशलो निर्वृतिं प्राप्तः ॥]

व्याख्या—जननी माता व्याघ्री सिंही जाता, तया तथा तेन प्रकारेण दारुणेनेत्यर्थः, दारितोऽपि खण्डशः कृतोऽपि 'मुणिवसहो' मुनिवृषभो मुनिषु प्रतिपन्नपरिषहोपसर्गनिर्वहणतया वृषभो धवलः स तथा, यद्वा, मुनिश्रेष्ठः, 'सुकोसलो' सुकोशलनामा 'निव्वुइं पत्तो' निर्वृतिं सुखं प्राप्तः । यः किल विदार्यते स कथं सुखमाप्नोति ? इति व्यतिरेकोऽयम् । अन्वयस्तु निर्वृतिं निर्वाणं प्राप्तः । किं कुर्वाणः । 'अहियासंतो' अधिसहमानः । किं तत् । 'अहियं' अहितं वपुर्विदारणस्वरूपं, यद्वा, अधिकं

"सह कलेवरखेदमचिन्तयन् स्ववशतापि पुनस्तव दुर्लभा । चिरतरं च सहिष्यसि जीव हे परवशो न च तत्र गुणोऽस्ति ते ॥"

इति भावनातिरिक्तं यथा भवतीति संक्षेपार्थः । व्यासार्थस्तु कथानकादवसेयः । तच्चैतत्,—

अस्ति श्रीदत्तसंकेतं साकेतमिति पत्तनम् । तत्रासीदिन्दुविशदकीर्त्तिः कीर्त्तिधरो नृपः ॥ १ ॥ सहदेव्या महादेव्या सह वैषयिकं सुखम् । प्रसक्तहृदयोऽभुङ्क्त हृषीकेशः श्रियेव सः ॥ २ ॥ कालक्रमेण तनयः सहदेव्या सुकोशलः । असूयत सुधाम्भोधिवेलयेव सुधाकरः ॥ ३ ॥ अथात्मसंयताभावादात्मानं भवचारकात् । मोचयिष्यन् नृपस्तत्र मुदितः पुत्रजन्मनि ॥ ४ ॥ मोक्षार्थकुशलो बालमपि राज्ये सुकोशलम् । विन्यस्य विजयाचार्यपादान्ते व्रतमग्रहीत् ॥ ५ ॥ युग्मम् ॥ धात्रीभिः पञ्चभिः पाल्यमानो वृद्धिं सुकोशलः । भेजे समितिभिर्धर्मोऽनिशं कीर्त्तिधरस्य तु ॥ ६ ॥ सुकोशलः क्रमेणाप वर्धमानः स यौवनम् । मुनिः कीर्तिधरो गुर्वनुज्ञया तु ययौ वनम् ॥ ७ ॥ उद्योगवान् रिपून् जिग्ये बहिरङ्गान् सुकोशलः । मुनि' कीर्तिधरस्त्वन्तरङ्गान्निरन्तरम् ॥ ८ ॥ एको गुणान् परो जीवनिकायान् षडपालयत् । उपायांश्चतुरश्चैकः सद्ध्यानांशान् परोऽश्रयत् ॥ ९ ॥ एकः शक्तित्रयं चान्यो गुप्तित्रयमपालयत् । राज्यचिह्नान्यधादेकोऽपरः पञ्च व्रतानि च ॥१०॥ साकेतनगरे मासोपवासी पारणेच्छया । भिक्षार्थमाजगामासौ मध्याह्ने तत्र चाभ्रमत् ॥ ११ ॥ सहदेवी गवाक्षस्था तं च दृष्ट्वेत्यचिन्तयत् । पत्यौ प्रव्रजितेऽमुष्मिन् पतिहीना पुराऽभवम् ॥१२॥ सुकोशलोऽपि दृष्ट्वैनं दैवतः प्रव्रजेद् यदि । निर्वीरायास्तदा मेऽद्य भुवि हस्तावुभावपि ॥ १३ ॥ तस्मान्निरपराधोऽपि भर्तापि व्रतधार्यपि । राज्यस्थेमकृते सूनोर्निर्वास्योऽयं पुराद् मया ॥ १४ ॥ इत्यन्यलिङ्गिभिः सार्धं राज्ञी तं निरवासयत् । किमेकमिव कुर्वीत नाकृत्यं जन्तुरात्मने ? ॥१५॥ धात्री सुकोशलस्याथ स्वामिनं व्रतधारिणम् । पुरान्निर्वासितं मत्वा रोदिति स्म दिवानिशम् ॥१६॥ सुकोशलोऽथ तामूचे मातः ! किमिति रोदिषि ?। सापीति कथयामास तस्मै गद्गदया

गिरा ॥१७॥ राज्य त्वा बालकं न्यस्य तव कीर्तिधरः पिता। प्राव्राजीद्य सोऽपि त्वद् भिक्षार्थमिह पत्तने ॥१८॥ तद्दर्शनात् तवाप्यद्य व्रत-ग्रहणशङ्कया। निर्वासितः स ते मात्रा दुःखेनानेन रोदिमि ॥१९॥ श्रुत्वा सुकोशलोऽप्येतद् गत्वा च पितुरन्तिके। प्रणम्य प्राञ्जली राज्यविरक्तोऽयाचत व्रतम् ॥२०॥ तत्प्रिया चित्रमालाथ गुर्व्येत्य सह मन्त्रिभिः। उवाचाऽस्वामिकं स्वामिन्! न राज्यं त्यक्तुमर्हसि ॥२१॥ नृपोऽप्युवाच गर्भस्ते गोपताविह नन्दने। त्यक्तुर्यद्यहं यामि राजा तत्रोचितं न किम्? ॥२२॥ इत्युक्त्वाऽमात्यसात् कृत्वा राज्यं स्वपितुर-न्तिके। सुकोशलः प्रवव्राज कुशलो धर्मकर्मसु ॥ २३ ॥ तप्यमानौ तपस्तीव्रं सहमानौ परीषहान्। महीतले महर्षी तौ पितापुत्रौ विजहतुः ॥२४॥ तनुजस्य वियोगेन खेदभाक् सहदेव्यपि। आर्तध्यानपरा मृत्वा व्याघ्र्यभूद् गिरिगह्वरे ॥ २५ ॥

इतश्च तावपि मुनी क्वापि गिरिकन्दरे। स्थितौ वर्षाचतुर्मासीमासीनौ ध्यानवर्त्मनि ॥२६॥ प्रावृडन्ते प्रयान्तौ तौ पारणाय महामुनी। दृष्टौ मार्गे तया व्याघ्र्या कालरात्र्येव घोरया ॥ २७ ॥ व्यात्तवक्त्रान्तरा लोलजिह्वासौ दीप्रलोचना। घुर्घुरामुखरा घ्नन्ती पुच्छेनोर्वीमधा-वत ॥ २८ ॥ एतस्यामापतन्त्यां तावतिमात्रक्षमाधरौ। क्षमाधरौ यथाऽस्थातां कायोत्सर्गेण निश्चलौ ॥२९॥ सा तु व्याघ्री समुत्प्लुत्य प्रपा-तादौ सुकोशले। दूरापातप्रहारेण पृथ्व्यां च तमपातयत् ॥३०॥ दारं दारं वपुस्तस्य रक्तं पापा पपाविषम्। त्रोटं त्रोटं पलं चाश्नाद् भञ्जं भञ्जमथास्थ्यपि ॥ ३१ ॥ मर्माणि न हि कर्माणि सहायेयं भिनत्ति मे। इति भेजे मुदं मम्लौ स मुनिर्न मनागपि ॥ ३२ ॥ व्याघ्र्येति भक्ष्यमाणोऽपि शुद्धध्यानपरायणः। उत्पन्नकेवलो मोक्षं सुकोशलमुनिर्ययौ ॥ ३३ ॥ मुनिः कीर्तिधरोऽप्युच्चैस्तदा व्याघ्रीभयादिव। क्षपक-श्रेणिमारूढः केवलज्ञानमासदत् ॥ ३४ ॥ सापि व्याघ्री तदङ्गानि खादं खादमशेषतः। तृप्ता सुकोशलस्यास्यं विलोक्येदमचिन्तयत् ॥ ३५ ॥

ईदृग्मुखं मया क्वापि विलोकितचरं किल। इत्यूहापोहतो जातिस्मृतिं शिश्राय सा क्षणात् ॥ ३६ ॥ अहं पूर्वभवे कीर्तिधरस्य

पृथिवीभृतः । सहदेवीति कान्ताऽऽसं मम पुनः सुकोशलः ॥ ३७ ॥ तौ व्रतं प्रतिपेदाते तद्वियोगादहं पुन । आर्तध्यानाद् विपद्याऽस्मि जाता व्याघ्री वनान्तरे ॥ ३८ ॥ तदिदं मुखमेतद्धि सुकोशलमुखोपमम् । आः ! स्वपुत्रो मया प्राज्यपापया मारितः स्वयम् ॥ ३९ ॥ अयं कीर्तिधरः साधुर्यो मया मन्दभाग्यया । पारणाये भ्रमन् भित्तां नगराद् निरवासयत ॥ ४० ॥ अधिकाधिकपापिष्ठां धिग् धिग्मां पूर्वजन्मतः । धन्यावेतौ पितापुत्रौ पुनः सत्कर्मनिर्मलौ ॥ ४१ ॥ अधमा पापिनी दुष्टा तदहं करवाणि किम् ? । पतामि पर्वताद् येन प्रयामि विशरारुताम् ॥ ४२ ॥ विशामि ज्वलति क्वापि यद्वा दवहुताशने । भस्मीभवामि येनेति चिन्तयन्ती लुलोठ [illegible] ॥ ४३ ॥ चक्रन्द दीनवदना स्वनखैर्विलिलेख च । दन्तैः पादौ घनाद्धौघैः क्षिनायास्फोटयच्छिरः ॥ ४४ ॥ अथाह केवली कीर्तिधरस्तां करुणापर । शुभे ! संसारललितमीदृगेव शरीरिणाम् ॥ ४५ ॥ अविचारितरम्योऽयं भवोऽनर्थपदं पुनः । तृष्णा तस्यापि चूलेयं देवासुरविडम्बिनी ॥ ४६ ॥ जन्तवोऽपशवोऽप्येतद्वशाः स्युरविवेकिनः । पशुजन्मनि जातायाः शुभे ! तव किमुच्यते ? ॥ ४७ ॥ यत्त्वं चिन्तयसे पातं गिरेर्वह्नौ प्रवेशनम् । [illegible] भद्रे ! समीचीनं धर्मध्यानं तु संश्रय ॥ ४८ ॥ दानशीलतपोभावभेदैस्तच्च चतुर्विधम् । पशोस्ते तु तपःशीलभावैस्त्रेधं विशुद्धिदम् ॥ ४९ ॥ तत्रापि भावनाशुद्धं तप पनापवर्पणम् । यदाराध्य दिवं प्रापुः पञ्च पातकिनोऽपि हि ॥ ५० ॥

श्रुत्वा कीर्तिधरादिति व्यतिकरं धर्मस्य निर्माय च व्याघ्री सानशनं विपद्य च पदं वैमानिकानामगात् ।
राजर्षिः स तु घातितान्तररिपुस्तत्रैव शैले स्थित शैलेशीकरणं विधाय करणं मुक्त्वा च मुक्तिं ययौ ॥ ५१ ॥

॥ इति सुकोशलमुनिकथा ॥ ४० ॥

अथ तद्गुणानुध्यानरसैकतानमानसतया पुरो दृष्टेवानुत्तरविमानमणिकिङ्किणीकणनजयपरायणां शालिभद्रमुनिमिद्र्यन्नाह;—

तह सुकुमालो तह भोगलालसो सालिभद्द ! कह णु तुमं । दुद्धरनियमधुरं पडिवन्नो नमिऊण वीरजिणं ? ॥ ४१ ॥

[तथा सुकुमालस्तथा भोगलालसः शालिभद्र ! कथं नु त्वम् । दुर्धरनियमधुरां प्रतिपन्नो नत्वा वीरजिनम् ? ॥]

व्याख्या—हे शालिभद्र ! 'कह णु तुमं' 'नु' इति वितर्के, कथं त्वं दुर्धरनियमधुरां दुर्वहाभिग्रहधुरां पादपोपगमानशनरूपां 'पडिवन्नो' प्रतिपन्नः । किं कृत्वा ? 'नमिऊण वीरजिणं' वीरजिनमपश्चिमतीर्थनाथं नत्वा, तदाज्ञामादायेति भावः । किंविशिष्टस्त्वम् । 'तह सुकुमालो' तथा तेन प्रकारेण सुकुमारो यथा महाराजश्रेणिकस्यापि वपुःस्पर्शात् त्वं व्यथां प्राप्तः । 'तह भोगलालसो' तथा तेन प्रकारेण भोगा विषयास्तेषु लालसो लम्पट, यथा साक्षादात्मवपुर्लक्ष्मीभिरिव द्वात्रिंशता वधूभिरसूर्यंपश्याभिः सह सुरलोकादागतं गन्धमाल्यवसनमण्डनाञ्जनरसमनुदिवसमश्नमानस्त्वं विलसन्नात्मनः स्वामिसत्तामपि नाज्ञासीरिति संक्षेपार्थः । व्यासार्थस्तु कथानकादवसेयः । तच्चैतत्—

अस्ति राजगृहं हस्तिविराजद्गोपुरं पुरम् । धराहारसमाकारप्राकारपरिवारितम् ॥ १ ॥ चतुरङ्गरणक्रीडास्वजेयो द्यूतकारवत् । वशीभूताखचारोऽत्र नृपः श्रेणिक इत्यभूत् ॥ २ ॥ प्रिया तस्य प्रियालापचणाऽभूच्चिल्लणाभिधा । यस्या मुखस्य खण्डाभमचण्डद्युतिमण्डलम् ॥ ३ ॥ पुरे तत्र सुरेन्द्रश्रीकोशागारिकवैभवः । पुण्यैः षट्खण्डगो भद्रः श्रेष्ठी गोभद्र इत्यभूत् ॥ ४ ॥ गेहिनी गेहिनीतिलका तस्य श्रीरिव जङ्गमा । निष्कलङ्कमहाशीलभद्रा भद्राभिधाऽभवत् ॥ ५ ॥ शालिक्षेत्रमहास्वप्नसूचितं गर्भमन्यदा । विभरामास सा रत्नं रत्नभूधरभूरिव ॥ ६ ॥ उद्दामदानसद्धर्ममतिसंदोहदानथ । दोहदान् भद्रधीरस्या गोभद्रः पर्यपूरयत् ॥ ७ ॥ पूर्णे काले ततः पुत्रः पूर्णेन्दुरिव पूर्वया । तयाऽसूयत, मुदितः श्रेष्ठी जन्मोत्सवं व्यधात् ॥ ८ ॥ दृष्टस्वप्नानुसारेण चक्रतुः पितरावथ । सूनोः श्रीशालिनः शालिभद्र इत्यभिधां ततः ॥ ९ ॥ धारणा-

गिर्यथा ध्यानं ततः समितिभिर्यथा । वव्रधे पाल्यमानोऽसौ धात्रीभिरथ पञ्चभिः ॥ १० ॥ ■ पञ्चवर्षदेशीयोऽध्यापकानां समर्पितः । जिनोपगम इवागस्यो निष्पपौ सकलाः कलाः ॥ ११ ॥ अनङ्गीकृत्य पञ्चेषुं तदङ्गेनेव निर्मितः । स प्राप यौवनं रैणनेत्राञ्जितवलीचनम् ॥ १२ ॥ धन्या द्वात्रिंशतं कन्याः पित्रा सुनामसन्निभः । अथेव लक्ष्मीसंवासहरिणा परिणायितः ॥ १३ ॥ शालिभद्रः समं ताभिस्ताराभिरिव चन्द्रमाः । पितृभ्यां पूर्यमाणेष्टभोगो भोगानभुङ्क्त सः ॥ १४ ॥ दान्तः श्रीवीरपादान्ते गोभद्रो व्रतमग्रहीत् । कृत्वा चानशनं मृत्वाऽमर्त्यभूमिं जगाम सः ॥ १५ ॥ पूरयामास तत्पुण्याद् दिव्यभोगानथान्वहम् । आगत्य सवधूकाय शालिभद्राय सोऽमरः ॥ १६ ॥ कार्यं मर्त्योचितं यद्यद् भद्रा तत्तदसाधयत् । पूर्वपुण्यप्रभावेण भोगानेवैष भुक्तवान् ॥ १७ ॥ वणिजोऽन्येद्युराजग्मुर्गृहीत्वा रत्नकम्बलान् । महार्घानिति नादत्त नृपो भद्राऽग्रहीत्तु तान् ॥ १८ ॥ चिल्लणाप्रार्थितेनाथ राज्ञैकं रत्नकम्बलम् । याचिता वणिजोऽशंसन् भद्रा तानग्रहीदिति ॥ १९ ॥ प्रधानपुरुषेणाथ भूपतिर्भू रत्नकम्बलम् । महामूल्यं यथामूल्यमेकं भद्रामयाचयत् ॥ २० ॥ भद्रोचे तान् वधूपादप्रोञ्छनीकृतवत्यहम् । सन्त्येतानि तु जीर्णानीत्यतो निरूप्यतां विभुः ॥ २१ ॥ ■ गत्वैतज्जगौ राज्ञे राज्यूचे चिल्लणा त्वदः । पश्याऽस्मद्वणिजां काचवैडूर्याणामिवान्तरम् ॥ २२ ॥ तमेव पुरुषं प्रेष्य श्रेणिकेनातिकौतुकात् । शालिभद्रे समाहूते गत्वा भद्रेदमब्रवीत् ॥ २३ ॥ बहिर्न हि महीनाथ ! जातु निर्याति मेऽङ्गजः । प्रसादः क्रियतां देव ! तद्गृहागमनेन मे ॥ २४ ॥ कौतुकात् प्रतिपेदे तद् भूभुजा श्रेष्ठिनी ततः । आराजसौधं स्वगृहादतिशोभामकारयत् ॥ २५ ॥ तयाहूतस्ततो राजा पुष्पैराजानुराजिताम् । ज्वलद्धूपघटीधूमां क्षौमांशुकसमुच्छ्रयाम् ॥ २६ ॥ रम्भासमूहसंरम्भामतिजम्भारिपत्तनाम् । चन्द्रोदयसमूहधामातिथ्यां च पुरः पुरः ॥ २७ ॥ विपञ्च्यमानसंगीतां प्रतिमञ्चं पदे पदे । स्थाने स्थाने च निष्पाद्यमाननीराजनोत्सवाम् ॥ २८ ॥ परिस्फूर्जत्पुरश्शोभां हट्टशोभां निभालयन् । प्राप संपत्कलाशालिशालिभद्रनिकेतनम् ॥ २९ ॥ कलापकम् ॥

गोपुरोभयतः स्फुरदिन्द्रनीलकदलीवनम्। मणिमयप्रतीहारस्तम्भितेक्षणमङ्गिनाम् ॥ ३० ॥ परःसहस्रमाणिक्यस्तम्भं कनकभित्तिमत्। सुजातरूप्यवलभि कुरुविन्दाश्मकुट्टिमम् ॥ ३१ ॥ सप्तभूमितया सप्तलोक्या मघटनिकामिव। साहस्राक्षमिवाङ्गं वा गवाक्षैर्गणनातिगैः ॥ ३२ ॥ नानादिव्यांशुकोल्लोचरोचमानं समन्ततः। प्रतिकोणं ज्वलद्धूपघटीधूमाधिवासितम् ॥ ३३ ॥ कृतकस्तूरिकालेपं स्वस्तिकन्यस्तमौक्तिकम्। स्वर्णपिप्पलस्रग्दामश्रेणिविश्राणितोत्सवम् ॥ ३४ ॥ विमानमिव जित्वेदं नृत्यत्कोटिध्वजाभुजैः। विलसद्विस्मयावेशस्तद्विवेश विशां पतिः ॥ ३५ ॥ षड्भिः कुलकम् ॥ तस्याधस्त्रीन् क्षणान् धात्रीविभुरालोक्य विस्मयात्। तुरीयं क्षणमारुह्य सिंहासनमुपाविशत् ॥ ३६ ॥ सप्तम्यां भुवि भद्रेत्य शालिभद्रमजूहवत्। आयातः श्रेणिकोऽस्तीह वत्स! तं द्रष्टुमेह्यधः ॥ ३७ ॥ अम्ब! त्वमेव यद् वेत्सि तत् मूल्यं तस्य कारय। किं मया तत्र कर्तव्यमिति भद्रामुवाच सः ॥ ३८ ॥ अथाह भद्रा हे वत्स! क्रेतव्यं वस्तु न ह्यदः। किन्त्वसौ सर्वलोकानां युष्माकमपि वा प्रभुः ॥ ३९ ॥ श्रुत्वेति शालिभद्रोऽन्तः सविषादमचिन्तयत्। धिक्सांसारिकमैश्वर्यं यद् ममाप्यपरः प्रभुः ॥४०॥ रोगैरिवाहिभोगैर्वा भोगैरलमतः परम्। करिष्यामि तथा स्वामी यथा नान्यो भवेद् मम ॥ ४१ ॥ अथोपरुद्धो मात्राऽयमुत्ततार शिरोगृहात्। समं वधूभिराकाशादप्सरोभिरिवामरः ॥ ४२ ॥ वेणीभुजगमञ्जीरभृङ्गसङ्गितसंयुता। कर्पूरवृत्तं निकृपा श्रीखण्डलतिका इव ॥ ४३ ॥ अन्वायान्तीर्वधूः शालिभद्रमैक्षिष्ट भूपतिः। अभ्येत्य सोऽपि राजानमनमद् विनयान्वितः ॥ ४४ ॥ युग्मम् ॥ सस्वजे शालिभद्रोऽथ स्वाङ्के सुत इवासितः। राज्ञा शिरसि चाघ्रातः खिन्नो म्लानोऽभवत् क्षणात् ॥ ४५ ॥ ततो भद्रा जगादैवं देवायं मुच्यतां यतः। मनुष्यमाल्यगन्धेन मनुष्योऽप्येष बाध्यते ॥ ४६ ॥ देवभूमिं गतः श्रेष्ठी सभार्यस्यास्य यच्छति। दिव्यनेपथ्यवस्त्राङ्गरागादि प्रतिवासरम् ॥ ४७ ॥ ततो राज्ञा विसृष्टेऽस्मिन्श्चन्द्रशालामुपेयुषि। भोक्तुं भद्रार्थित सस्नौ राजा मुद्राऽस्य चापतत् ॥ ४८ ॥ गवेषयति राज्ञीमां भद्रादेशेन दासिका। वाप्यम्भोऽन्यत्र निन्युः सोऽपश्यत्तत्र

महो मदन् ॥ ४६ ॥ तन्मध्ये मुद्रिकां चन्द्रबिम्बाद् कलिकामिव । दृष्ट्वा स फुल्लनयनो विस्मयादुदधारयत् ॥ ५० ॥ किमेतदिति राज्ञोक्ता
दास्यवादीदिहान्वहम् । निर्माल्यं शालिभद्रस्य सभार्यस्यापि क्षीयते ॥ ५१ ॥ सर्वथा धन्य एवायं धन्योऽहमपि यस्य मे । राज्ये येनेदृशाः
गर्वालयन्तरा मुमुदे नृपः ॥ ५२ ॥ राजाथ बुभुजे जातसंमदः सपरिच्छदः । स्वालयं च ययौ वस्त्ररत्नालङ्कारपूजितः ॥ ५३ ॥

शालिभद्रोऽपि संसारनिरक्तः सुहृदाऽन्यदा । वर्धितो धर्मघोषस्य प्रभोरागतिवार्तया ॥ ५६ ॥ आरुह्य रथमभ्येत्याचार्यपादान् प्रणम्य
च । निविष्टो देशनान्तेऽसौ पप्रच्छेति कृताञ्जलिः ॥५७॥ प्रभो ! के ते महापुण्या येषां स्वामी न विद्यते ? । भगवानप्युवाचैवं दीक्षां गृह्णन्ति
ये जनाः ॥ ५८ ॥ आपृच्छ्याम्बां व्रतमहं ग्रहीष्यामीत्युदीरयन् । गुरून्नत्वा गृहं गत्वा सावित्रीमित्ययं जगौ ॥ ५९ ॥ अम्बाऽद्याशृणवं धर्मं
धर्मघोषप्रभोरहम् । भद्राऽवादीद् वरं वत्स ! पितुस्तस्यासि नन्दनः ॥ ६० ॥ तदवोचे शालिभद्रश्चेद् मातरेवं प्रसीद तत् । ग्रहीष्यामि परि-
व्रज्यां पितुस्तस्य सुतोऽस्म्यहम् ॥६०॥ भद्राऽभ्यधत्त ते योग्यो नास्ति साधुव्रतोद्यमः । किञ्चात्र पुत्र ! पेयाग्निज्वालामाला निरन्तरम् ॥६१॥
कुमार ! सुकुमारस्त्वं दिव्यभोगैश्च लालितः । रम्भास्तम्भो गजालानमिव किं वाञ्छसि व्रतम् ? ॥६२॥ शालिभद्रोऽभ्यधाद् मातः ! सत्त्वस्य
किमु दुर्धरम् । मृणालमृदुलः शेषः क्ष्माभारं दधाति यत् ? ॥ ६३ ॥ भद्राऽवादीत् पुरो वत्स ! भोगाननुदिनं त्यज । सहस्व त्वं मनुष्याणां
गन्धान् पश्चाद् व्रतं भज ॥ ६४ ॥ शालिभद्रस्ततो भद्रावचनं प्रतिपद्य तत् । भार्यां च तूलिकामेकां मुञ्चति स्म दिने दिने ॥ ६५ ॥

इतश्चासीत्पुरे तस्मिन् धन्यः सत्कर्मधन्यधीः । सुभगंभावुकः श्रीभिः शालिभद्रस्य भावुकः ॥६६॥ शालिभद्रस्वसा साश्रु स्नपयन्ती
तु तं तदा । किं रोदिषीति तेनोक्ता जगादेति सगद्गदम् ॥६७॥ व्रतं ग्रहीता मे भ्राता मुञ्चत्येकां दिने दिने । भार्यां च तूलिकां चाहं तेन रोदिमि
पेतुना ॥ ६८ ॥ धन्यः सनर्म तामूचे वराकः फेरुपोतवत् । हीनसत्त्वस्तव भ्राता य एवं कुरुते किल ॥ ६९ ॥ अन्याभिरिति च प्रोचे ॥

प्रतिलाभितः ॥ १०८ ॥ श्रुत्वेति पारणं कृत्वाऽनुज्ञाप्य च जिनाधिपम् । सधन्यः शालिभद्रोऽद्रौ वैभारेऽनशनं व्यधात् ॥ १०९ ॥ तदा तदंबा भद्रा च श्रेणिकश्च महीपतिः । भक्तियुक्तावुपेयातां श्रीवीरचरणान्तिके ॥ ११० ॥ नत्वा भद्राऽभ्यधाद् धन्यशालिभद्रौ क्व तौ मुनी । भिक्षार्थं नागतौ कस्मादस्माकं भवने विभो !? ॥ १११ ॥ सर्वज्ञोऽभिदधे भद्रे ! भवद्वेश्माऽऽगताविमौ । ज्ञातौ त्वया तु नैवेहागमनव्यग्रचित्तया ॥ ११२ ॥ प्राग्जन्ममाता सूनोस्ते धन्या यान्ती पुरं प्रति । ददौ दधि तयोस्तेन तौ व्यधत्तां च पारणम् ॥ ११३ ॥ उभावपि शुभायेतौ भवत्यागाय सत्वरौ । पादपोपगमं कृत्वा वैभाराद्रौ स्थितावथ ॥ ११४ ॥ वैभाराद्रिं ययौ भद्रा श्रेणिकेन समं ततः । तथाऽस्थितावपश्यच्च पतितौ तौ द्रुमाविव ॥ ११५ ॥ तद्दुःखमिति पश्यन्ति स्मरन्त्यपि च तत्सुखम् । करोद् रोदयन्ती सा कन्दराः प्रतिनिःस्वनैः ॥ ११६ ॥ हा वत्स ! गृहमायातोऽप्यद्य निष्पुण्यया मया । न ज्ञातोऽसि प्रमादेन प्रसीद मयि मा रुषः ॥ ११७ ॥ हा वत्स ! यद्यपि त्वं नोऽत्याक्षीः पूर्वं तथाप्यभूत् । मनोरथो यदागत्य शिशिरीकुरुषे दृशौ ॥ ११८ ॥ हा वत्स ! वपुषस्त्यागहेतुनाऽनेन कर्मणा । मनोरथं तमपि मे भङ्क्तुमुद्यतवानसि ॥ ११९ ॥ हा वत्स ! हंसतूलीषु वपुस्ते सुखलालितम् । कथं विषहते ब्रूहि कठोराश्मतलव्यथाम् ? ॥ १२० ॥ हा वत्स ! श्रेणिकस्यापि यदम्लायि वपुर्मया । तत्कथं कर्कशां भूमिं सहते शंस ते वपुः ? ॥ १२१ ॥ हा वत्स ! मृदुसंगीतपानदुर्ललितौ तव । सहिष्येते कथंकारं कर्णौ फेरुफूत्कृतिम् ॥ १२२ ॥ अथोचे श्रेणिको हर्षस्थाने रोदिषि किं शुभे ! । ईदृग् यस्याः सुतः स्त्रीषु त्वमेका पुत्रवत्यसि ॥ १२३ ॥ असौ तृणमिवात्याक्षीत्तदर्मी भोगांश्च रोगवत् । मुक्तिसंपत्प्रदान् पादान् प्रपेदे स्वामिनः पुनः ॥ १२४ ॥ असौ श्रीवीरशिष्यत्वानुरूपं तप्यते तपः । त्वया तु स्त्रीरत्नभावेन मुधा मुग्धेऽभितप्यते ॥ १२५ ॥

इत्थं श्रेणिकभूभुजा निजकरैरालुम्पताश्रूदकश्रेणिं पङ्कजबन्धुनेव नलिनीवालम्ब्य संबोधिता ।

भद्रा धाम जगाम सा निजमथो भूमानपि स्वामिनः श्रीवीरस्य पदौ प्रणम्य विमनाः स्वां राजधानीमगात् ॥ १२६ ॥

अथ जगति सधन्यः शालिभद्रः स धन्यः सुकृतनिकृतकर्मा भिन्नसंसारमर्मा ।
धनदानमिति कृत्वा भावशुद्धं च मृत्वा विबुधसुखसमृद्धिं प्राप सर्वार्थसिद्धिम् ॥ १२७ ॥

॥ इति श्रीशालिभद्रकथा समाप्ता ॥ ४१ ॥

अथ श्रीवज्रस्वामिनं तदपूर्वगुणमहत्त्वपूर्वं प्रणमन्नाह;—

तरुणीजणेण धणसंचएण तह गुरुअबंधुनेहेण । न विलुद्धं जस्स मणो तस्स नमो वयरसामिस्स ॥ ४२ ॥
[तरुणीजनेन धनसंचयेन तथा गुरुबन्धुस्नेहेन । न विलुब्धं यस्य मनस्तस्मै नमो वज्रस्वामिने ॥]

व्याख्या—तस्मै वज्रस्वामिने नमः, 'जस्स मणो' यस्य मनः 'न विलुद्धं' न विमुग्धम् । केन । 'तरुणीजणेण' प्रार्थनापरवशाभिनवयौवनयुवतीजनेन । न केवलमनेन, किन्तु धनसंचयेन धनानां गणिमधरिममेयपारिच्छेद्यानां संचयः समूहस्तेन । न केवलममुना, 'तह' तथा 'गुरुअबंधुनेहेण' गुरुरेव गुरुकः स चासौ बन्धुस्नेहोऽत्र मातृवात्सल्यं गुरुकबन्धुस्नेहस्तेन । यदुक्तमस्माभिरपि गणधरावल्याम्;—

"बाल्ये न मातृवचनैरतिदीनदीनैः स्निग्धाङ्गनार्थनगिरा न हि यौवनेऽपि ।
श्रीसंचयैरपि चचाल मनो न यस्य तस्मै नमोऽस्तु दशपूर्वभृतेऽन्तिमाय ॥"

इति संक्षेपार्थः, व्यासार्थस्तु कथानकादवसेयः; तच्चैतत्—

अस्त्यवन्तिषु विख्यातं पुरं तुम्ववनाभिधम्। श्रेष्ठी धनगिरिर्नाम तस्मिन् गुरुधनोऽभवत् ॥ १ ॥ स बाल्यादपि संसारविरक्तात्मा सुनन्दया। धनपालेभ्यनन्दिन्याऽऽग्रहतः पर्यणीयत ॥२॥ अन्यदा तु ऋतुस्नातां सुनन्दां ब्रह्मधीरपि। भेजे धनगिरिर्भोगफलं कर्म हि नान्यथा ॥३॥ स्तथाष्टापदगिरौ गौतमेन गणेन्दुना। प्रथितं पुण्डरीकाख्याध्ययनं यः पुराऽशृणोत् ॥४॥ स हि वैश्रवणाभिख्यः यक्षसामानिकः सुरः। प्रच्युत्यावतरत्तस्याः सुनन्दायास्तदोदरे ॥५॥ युग्मम् ॥ अन्तर्वत्नीमथो पत्नीं मत्वा धनगिरिर्जगौ। एष गर्भो द्वितीयस्ते भविता प्रव्रजाम्यहम् ॥ ६ ॥ प्रमनीषित एवाभूत् संवन्धोऽपि त्वया सह। प्रव्रज्यैव प्रिया मेऽतः परं स्वस्त्यस्तु ते पुनः ॥ ७ ॥ उक्त्वेत्युज्झांचकारैतामवक्रय-कुटीमिव। गुरोः सिंहगिरेः पार्श्वे गत्वा च व्रतमाददे ॥ ८ ॥ सुनन्दासोदरोऽप्यत्राभूदार्यसमितो व्रती। समं तेन तपस्तेपे स विषोढपरी-षहः ॥ ९ ॥ नवमास्यां व्यतीतायां सुनन्दापि हि नन्दनम्। अजीजनज्जनानन्दकन्दमिन्दुमिवेन्द्रदिक् ॥ १० ॥

सुनन्दाप्रीतिपात्राणि सख्यो याः सूतिकागृहे। प्रतिजागरणायातास्ता बालमिदमूचिरे ॥ ११ ॥ यदि जात ! न ते तातः प्राव्रजि-ष्यत्तदोत्सुकः। तव जन्मोत्सवः श्रेयानभविष्यत्तदा खलु ॥ १२ ॥ विना पुमांसं नायान्ति नार्यः कार्योपयोगिताम्। अङ्गुल्यो मुष्टिबन्धाय विनाङ्गुष्ठं भवन्ति किम् ? ॥ १३ ॥ स तु बालोऽपि संज्ञावान् ज्ञानावरणलाघवात्। तासामाकर्णयामास तं संलापं समाहितः ॥ १४ ॥ प्रचिन्तयच्च मे तातः परिव्रज्यामुपाददे। एवं स चिन्तयन्नेव जातिस्मरणमासदत् ॥ १५ ॥ जातजातिस्मृतिज्ञानः संसारासारतां विदन्। अकुण्ठः क्षीरकण्ठोऽपि तातमार्गमियेष सः ॥ १६ ॥ कथमुद्विज्य मां माता त्यक्ष्यतीति विचिन्त्य सः। मातुरुत्सङ्गलीनोऽपि रोदिति स्म दिवानिशम् ॥ १७ ॥ गानैर्न क्रीडनैर्नाङ्गनृत्यैर्न च न चाटुभिः। वाद्यैर्न चुम्बनैर्नापि विरराम स रोदनात् ॥ १८ ॥ एवं च रुदतस्तस्य शिशो-

१. क. ख. नायिका।

मंताः शरणु । गुरुरपि ममोऽग्रिमाऽजनि तेन तनूभुवा ॥१९॥ तत्र सिंहगिरिस्त्वागादन्यदा सन्निवेशने । विनेयैर्धनगिर्यार्यसमितादिभि-
रावृतः ॥ २० ॥ तं गुरुं धनगिर्यार्यसमितावित्यपृच्छताम् । प्रभो ! नौ स्वजना ■■ तान् विवन्दयिषावहे ॥ २१ ॥ निमित्ततः कुतोऽप्याह
निरवद्यादिनी गुरुः । नानी लाभो महान् प्रातं सचित्ताचित्तमद्य तत् ॥२२॥ सदनेऽथ सुनन्दाया जग्मतुस्तौ महामुनी । तस्याः सखीभिः
समायं आर्यागतौ निवेदितौ ॥ २३ ॥ सोचामभूचिरं सख्यः सुनन्दे । नन्दनस्त्वया । अर्पणीयो धनगिरेः क नेष्यत्येष दृश्यताम् ॥ २४ ॥
सुनन्दापि विरक्ता तमादाय स्तनंधयम् । तेन निर्वेदितोदस्थादूचे धनगिरिं च सा ॥ २५ ॥ इयन्तं कालमात्मेव बालकः पालितो मया ।
गृहाणेमं त्वमेनापि वर्तितं ममता भूताम् ॥ २६ ॥ यदि प्रव्रजितोऽसि त्वं तथाप्येनं स्वमङ्गजम् । गृहाण मामिव त्यासीर्मा स्मैनमपि संप्रति
॥ २७ ॥ सुनन्दां धनगिरिस्त्वाह विनस्तगुणपरिच्छदः । कल्याण्येवं करिष्यामि पश्चात्तापं तु यास्यसि ॥ २८ ॥ मा कृथाः सर्वंयेदत्तं कुरुषे
ना कृत्य तत् । ममत्वं नाश्रिता भद्रे ! पुनर्नैनं हि लप्स्यसे ॥ २९ ॥ ततश्च साक्षिणः कृत्वा सनिर्वेदं सुनन्दया । तस्मै स मुनये सूनुरर्पित-
स्तेन नाददे ॥ ३० ॥ बालं धनगिरिः पात्रबन्धने तं न्यधत्त च । रोदनाद् दत्तसंकेत इवासौ विरराम च ॥ ३१ ॥ ततः सुनन्दासदनाद् मुनी
तावपवार्य्यौ । गुर्वाश्रमाजग्मतुर्गुरुसंनिधौ ॥३२॥ तद्भारेण नमद्बाहुं दृष्ट्वा धनगिरिं गुरुः । अभाषतामुना भिक्षाभारेणायासितो
भवान् ॥ ३३ ॥ तदेनमर्पयास्माकं विश्राम्यतु भुजस्तव । इत्यार्पयद् धनगिरिर्गुरोर्यत्नेन तं सुतम् ॥ ३४ ॥ वज्रार्थमिव तं बालं भासमानं
समाददे । गुरुः करयुगेनारिसंस्थं शोभनमोदना ॥३५॥ तद्भारभङ्गुरकरो गुरुराह सविस्मयः । अहो पुंरूपभृद्वज्रमिदं धर्तुं न शक्यते ॥३६॥
भावी प्रवचनाधारो महापुरुषः पुमानयम् । साध्वीनामिति तं बालं पालनायाऽर्पयद् गुरुः ॥३७॥ तं बालं गुरुणा गुप्तवज्रनामानमार्यिकाः ।
शय्यातरकुले भक्तेः पालनायार्पयंस्ततः ॥ ३८ ॥ दक्षाः कुमारपोषाय शय्यातर्योऽपि तं शिशुम् । स्वस्वपुत्राधिकप्रीत्या पश्यन्त्यः पर्यपाल-

यन् ॥ ३९ ॥ धयोवृद्धपरिणामो वज्रः सज्ज्ञानचत्तया। वालोऽपि नाप चापल्यं किंचित्तासामसौख्यदम् ॥ ४० ॥ ज्ञानोपकरणादानैर्बालकेलिं स कलयन्। वज्रः प्रमोदयामास प्रतिवासरमार्यिकाः ॥ ४१ ॥ वज्रं दृष्ट्वा सुनन्दोद्यन्मोहा शय्यातरानथ। अयाचिष्टतरां ते तु गुरुस्वमिति मार्पयन् ॥ ४२ ॥ महता दुराग्रहेण सा तेषामेव वेश्मनि। धात्रीव लालयामास स्तन्यपानादिना सुतम् ॥ ४३ ॥ पाल्यमानोऽभवद् वज्रः क्रमेणाथ त्रिहायनः। साधवो धनगिर्याद्यास्ते च तत्राययुस्तदा ॥ ४४ ॥ प्राप्ते धनगिरावत्र ग्रहीष्यामि स्वमङ्गजम्। चिंतयन्ती सुनन्दैवमायातेऽस्मिन्प्रमोदत ॥ ४५ ॥ सुनन्दाथ महर्षिभ्यः स्वनन्दनमयाचत। ते पुनर्नार्पयामासुः प्रत्यमापन्त चेदृशम् ॥ ४६ ॥ अयाचितस्त्वया शुभ्रे! दत्तोऽस्मभ्यमयं शिशुः। विक्रीतेष्विव दत्तेषु स्वामित्वमपयास्यति ॥ ४७ ॥ एतयोरुभयोरेवमुच्चैर्विवदमानयोः। लोकोऽवादीदमुं वादं राजा निर्धारयिष्यति ॥ ४८ ॥ ततः सुनन्दा लोकेन सहिता नृपसंसदि। जगाम संघसहिताः श्रमणा अपि ते ययुः ॥ ४९ ॥ राज्ञो न्यषीदद्वामेन सुनन्दा दक्षिणेन तु। श्रीमान् संघः समस्तोऽपि यथास्थानमथापरे ॥ ५० ॥ आत्तवज्रो जगौ श्रुत्वा द्वयोर्भाषोत्तरं नृपः। येनाहूतः समायाति बालस्तस्य भवत्यसौ ॥ ५१ ॥ कृपयानुमता साथ जनेन जननी शिशोः। विविधैः क्रीडनैर्भोज्यैश्चाटुभिश्च तमाह्वयत् ॥ ५२ ॥ न मातुरुपकाराणां कोऽपि स्यादनृणः पुमान्। एवं विदन्नपि सुधीर्वज्र एवमचिन्तयत् ॥ ५३ ॥ यदि संघमुपेक्षिष्ये कृत्वा मातुः कृपामहम्। तदा स्याद् मम संसारोऽसारो दीर्घतरः खलु ॥ ५४ ॥ धन्येयं च सविश्री मेऽल्पकर्मा प्रव्रजिष्यति। आयतिदुःखनाशाय ततः स्वां भेषजादिवत् ॥ ५५ ॥ दीर्घदर्शी विमृश्यैवं वज्रो वज्रदृढाशयः। प्रतिमास्थ इव स्थानाद् न चचाल मनागपि ॥ ५६ ॥ ततो राज्ञा धनगिरिः प्रासादसरमीरितः। रजोहरणमुत्क्षिप्य जगादैवं मिताक्षरम् ॥ ५७ ॥ व्रते चेद् व्यवसायस्ते तत्त्वज्ञोऽसि यदि स्वयम्। तद् रजोहरणं धर्मध्वजमादत्स्व मेऽनघ! ॥ ५८ ॥ वज्रस्तमभि धावित्वा धर्धरायितघुर्घुरः। रजोहरणमादत्त लीलाम्भोजं मतश्रियः ॥ ५९ ॥

सद्यो म्लानमुखाम्भोजा पद्मिनीव दिनात्यये । हस्तविन्यस्तचिबुका सुनन्दैवमचिन्तयत् ॥ ६० ॥ भ्राता प्रव्रजितो भर्तापि च प्रव्रजितो मम ।
प्रव्रजिष्यति पुत्रोऽपि प्रव्रजाम्यहमप्यतः ॥ ६१ ॥ विनिश्चित्यात्मनैवेति सुनन्दा सदनं ययौ । वज्रमादाय वसतिं प्रययुर्मुनयोऽपि ते ॥ ६२ ॥
प्रतेच्छुर्न पपौ स्तन्यं वज्रस्तावद्व्रता अपि । इत्याचार्यैः परिव्राज्य साध्वीभ्यः पुनरर्पितः ॥ ६३ ॥ सुनन्दापि व्रतं भेजे वज्रस्त्वेकादशापि हि ।
पठदार्यामुखाच्छृण्वन्नेकादशाङ्गानि सन्मतिः ॥ ६४ ॥ अष्टवर्षोऽभवद् वज्रो यावदार्याप्रतिश्रये । ततो वसत्यामानिन्ये हर्षितैस्तैर्महर्षिभिः ॥ ६५ ॥
अन्यदा वज्रगुरवः प्रयवन्ति प्रतस्थिरे । अन्तरा घनवृष्टौ च तस्थुर्यत्नमठे क्वचित् ॥ ६६ ॥ प्राग्जन्मसुहृदो वज्रस्यामरा जृम्भकास्तदा । सत्त्व-
वीक्षाकृते तत्र वणिजीभूय चावसन् ॥ ६७ ॥ वार्षिके विरतप्राये गुरूनत्याय ते सुराः । भिक्षार्थमभणन् वज्रं गुरवस्त्वन्वजज्ञिरे ॥ ६८ ॥
वज्रोऽप्यापदवर्षी क्षरवेयांपरोऽपरत्ताद्गुरून् । गच्छन्नप्कायकणिकास्पर्शभीतो न्यवर्तत ॥ ६९ ॥ तुषमात्रामपि ततो वृष्टिं देवा निरुध्य ताम् ।
विहर्तुमनयन् वज्रं तस्यार्थे सोऽपि यातवान् ॥ ७० ॥ ससंभ्रमेषु देवेषु तेषु भक्तादिदित्सया । द्रव्यक्षेत्रकालभावैरुपयोगमदत्त सः ॥ ७१ ॥
कूष्माण्डकादिकं द्रव्यं घृतं पाद्मसंभवि । इदं तूज्जयिनीक्षेत्रं स्वभावादेव कर्कशम् ॥ ७२ ॥ प्रावृषि प्रथमायां च द्रव्यस्यास्य कथापि का ? ।
दातारोऽप्यनिमेषाक्षाः सातातपद्भ्याममूस्पृशः ॥ ७३ ॥ तद् ध्रुवं देवपिण्डोऽयमकल्प्यो यतिनामिति । चलितोऽसौ प्रणम्योचे प्रत्यक्षीभूय
तैः सुरैः ॥ ७४ ॥ वयं हि जृम्भका देवाः प्राग्जन्मसुहृदस्तव । त्वां द्रष्टुं चागमामेह कृष्टाः स्नेहगुणेन ते ॥ ७५ ॥ अथ वैक्रियलब्ध्याख्यां
विद्यां वज्राय तेऽमराः । समन्ततः फलसमाया इव दत्त्वा तिरोऽभवन् ॥ ७६ ॥ ज्येष्ठे मास्यन्यदा तद्वत् परीक्ष्य बहुरूपिणीम् । विद्यां वज्राय
दत्त्वामी यथागतमगुः सुराः ॥ ७७ ॥ वज्रोऽथ सुस्थिरीभूतैकादशाङ्गो महामतिः । अधीयमानमादत्त श्रुत्वा पूर्वगताद्यपि ॥ ७८ ॥ स्थविरा-
सगभक्षीरु शक्तिं स्वामप्रकाशयन् । पठन् स्वपाठमव्यक्तं सोऽश्रौषीत्पठतोऽपरान् ॥ ७९ ॥ अन्यस्मिन्नह्नि मध्याह्ने विहर्तुं व्रतिनो ययुः ।

वहिर्भूमौ च गुरवो वज्रोऽस्थाद् वसतौ पुन. ॥ ८० ॥ साधूनां मण्डलेष्वेष वेष्टिकाः स न्यवीविशत् । आचार्य इव साधूनां तासां चादत्त याचनाः ॥ ८१ ॥ वसतिद्वारमायाता दूरादेवातिगर्जितम् । श्रुत्वा तद्वाचनाध्वानं गुरवोऽचिन्तयन्निति ॥ ८२ ॥ अस्मदागमनं त्वेते पालयन्तो महर्षयः । स्वाध्यायं कुर्वते भिक्षां समादाय समागताः ॥ ८३ ॥ इत्याचार्याः क्षणं स्थित्वा विदाञ्चक्रुर्विमृश्य च । यथैष वज्रबालर्षेर्वाचनां ददतो ध्वनिः ॥ ८४ ॥ असौ पूर्वगतस्यैकादशाङ्ग्या अपि वाचनाम् । यद् दत्ते तत्किमध्यैष गर्भस्थो विस्मयामहे ॥ ८५ ॥ स्थविरैः पाठ्यमानोऽयमत एवाजसायते । बाल्यात्पाठाजस इति ज्ञात्वा न प्रेरयामहे ॥ ८६ ॥ अस्मदाकर्णनाशङ्की लज्जितो मा स्म भूदयम् । रोमाञ्चिताः शिष्यगुणैरित्याचार्या अपासरन् ॥ ८७ ॥ शब्देन महताऽऽचार्याश्चक्रुर्नैषेधिकीमथ । गुरूणां शब्दमाकर्ण्योदस्थाद् वज्रोऽपि विष्टरात् ॥८८॥ समुपेत्य मन्दगतिर्न यावत्प्राविशद् गुरु । तावत्ता वेष्टिकाः सर्वाः स्थाने वज्रो मुमोच च ॥ ८९ ॥

गुरोर्दण्डं समादाय तस्य चांह्री ममार्ज च । धौतवांश्चासनस्थस्य ववन्दे च पदोदकम् ॥ ९० ॥ गुरवोऽचिन्तयन्नस्य व्रतिनः श्रुतसेवधेः । यथा जानन्ति माहात्म्यं प्रयतिष्यामहे तथा ॥ ९१ ॥ इत्याचार्या विभावर्यां शिष्येभ्योऽकथयन्निति । यास्यामो ग्राममसुकं द्वित्राहं तत्र नः स्थितिः ॥ ९२ ॥ वज्रो वो वाचनाचार्यो भवितेति गुरोर्वचः । भक्त्वादनिवार्यैव प्रत्यपद्यन्त ते तथा ॥ ९३ ॥ प्रातःकृत्ये कृते वज्रं निषद्यायां न्यपादयन् । आचार्यस्येव विनयं तस्याकार्षुश्च साधवः ॥ ९४ ॥ सर्वेषामपि साधूनामानुपूर्व्या परिस्फुटान् । संक्रान्त्या वज्रलेपामान् वज्रोऽप्यालापकान् ददौ ॥ ९५ ॥ अमोघवचनो वज्रो बभूवातिजडेष्वपि । तद् नव्यमद्भुतं दृष्ट्वा गच्छः सर्वो विसिष्मिये ॥ ९६ ॥ आलापान् साधवः पूर्वमधीतान् सुस्फुरानपि । संवादार्थमपृच्छंश्च वज्रोऽप्याख्यत्तथैव तान् ॥ ९७ ॥ एकवाचनया वज्रात् तावत् पेठुर्महर्षयः । यावद् न गुरुतोऽमूभिरनेकाभिरपि श्रुतम् ॥ ९८ ॥ तेऽभ्यधुः साधवोऽन्योन्यं गुरुर्यदि विलम्बते । वज्रपार्श्वे तदा शीघ्रं श्रुतस्कन्धः

समर्प्यते ॥ ९९ ॥ गुरुभ्योऽप्यधिकं वज्रं मेनिरे मुनयो गुणैः । तद्भूतमपि किं पुष्पं वृक्षेभ्यो नातिरिच्यते ? ॥ १०० ॥ एतावता गणो भावी ज्ञातवज्रगुणः खलु । इत्यायातान् गुरून् वज्रसहिता मुनयोऽनमन् ॥ १०१ ॥ पृष्टं स्वाध्यायनिर्वाहे गुरुणा मुनयोऽभ्यधुः । पूज्यप्रसादाद् वज्रेणाऽस्मानशैलो व्यभेदि नः ॥ १०२ ॥ वज्रोऽस्माभिरवज्ञातो ह्यज्ञाततद्गुणैश्चिरम् । इदानीमयमस्माकं बालोऽपि भगवत्समः ॥ १०३ ॥ गुरवोऽप्यधुर्युष्माकमस्य ज्ञापनायैवाऽस्य ज्ञापयेप गच्छस्य तदतुच्छगुणो गुरुः । ज्योतिश्चक्रस्य नेतास्ति ध्रुवोऽणुरपि किं न हि ? ॥ १०४ ॥ गुरवोऽप्यधुर्युष्माकमस्य ज्ञापयितुं गुणान् । अगमाम वयं ग्राममाचार्योऽयं च वोऽर्पितः ॥ १०५ ॥ अन्यथा वाचनाचार्यपदवीं नायमर्हति । गुर्वदत्तं यतोऽनेन कर्णश्रुत्याददे श्रुतम् ॥ १०६ ॥ संक्षेपविधिरूपोऽस्योत्सारकल्पो महाशयाः ! । कार्यः पूर्वमिहाचार्यपदयोग्यस्ततो भवेत् ॥ १०७ ॥ ततश्च प्रागपठितं श्रुतमर्थसमन्वितम् । वज्रमध्यापयामासानायासादञ्जसा गुरुः ॥ १०८ ॥ दृष्टिवादोऽपि यावानेतस्य तावतः । सात्तिमाश्रीभवन् पात्रीचक्रे वज्रमुनिं गुरुः ॥ १०९ ॥ अन्यदा विहरन्तोऽमी पुरं दशपुरं ययुः । भद्रगुप्तस्तदावन्त्यां दशपूर्वधरोऽभवत् ॥ ११० ॥ तदादिशन्नमी वज्रं त्वं वत्सोज्जयिनीं व्रज । दशपूर्वीमिहाधीष्व भद्रगुप्तगुरोर्मुखात् ॥ १११ ॥ इत्यात्मना तृतीयोऽयं प्रेषितो गुरुणा त्वरात् । वज्रोऽगाद् भद्रगुप्तांह्रिपूतामुज्जयिनीं पुरीम् ॥ ११२ ॥ तदैक्षिष्ट गुरुः स्वप्नं यदादाय करात् मम । पतद्ग्रहं पय.पूर्णं कश्चिदागन्तुकोऽपिवत् ॥ ११३ ॥ स्वप्नादिति स्वशिष्येभ्यो भद्रगुप्तः प्रगे जगौ । यदेष्यत्यतिथिः कोऽपि स ममाध्येष्यते श्रुतम् ॥ ११४ ॥ वज्रोऽपि नगरीद्वारे शर्वरीमतिवाह्य ताम् । प्रभाते भद्रगुप्तस्याचार्यस्य वसतिं ययौ ॥ ११५ ॥ प्रसिद्धिसदृशीं वज्रस्याकृतिं परिभाव्य च । वज्रोऽयमिति निश्चिक्ये भद्रगुप्तो जहर्ष च ॥ ११६ ॥ वन्दनाभिमुखं वज्रं भद्रगुप्तोऽथ सस्वजे । अङ्कमारोप्य चोवाच तन्मुखन्यस्तलोचनः ॥ ११७ ॥ कच्चित्सुखविहारस्ते कच्चित्तेऽङ्गमनामयम् । कच्चित्तपस्ते निर्विघ्नं कच्चित्ते कुशली गुरुः ॥ ११८ ॥

किं किञ्चित्कार्यमुद्दिश्य विहारक्रमतोऽथवा। इहागतोऽसि वज्रर्षे! कथयास्मान् प्रमोदय ॥११९॥ वन्दित्वा भद्रगुप्तर्षिं वज्रो विरचिताञ्जलिः। उवाच वदनद्वारविन्यस्तमुखवस्त्रिकः ॥१२०॥ यद्यत् सुखविहारादि पूज्यपादैरपृच्छ्यत। तत्तत् तथैव देवानां गुरूणां च प्रसादतः ॥१२१॥ अध्येतुं दश पूर्वाणि त्वामागां गुर्वनुज्ञया। तद्वाचनाप्रदानेन प्रसीद भगवन्! मयि ॥१२२॥ ततश्च दशपूर्वी तं भद्रगुप्तोऽध्यजीगपत्। गुरोरजनितक्लेशो वज्रश्च दशपूर्व्यभूत् ॥ १२३ ॥ भद्रगुप्तमथापृच्छ्य वज्रो दशपुरं ययौ। पूर्वानुज्ञा कृता सिंहगिरिणा गुरुणाऽस्य तु ॥ १२४ ॥ तदनुज्ञादिने तस्य विदधे जृम्भकामरैः। गन्धाम्बुवृष्टिकुसुमप्रकरैर्महिमाऽद्भुतैः ॥ १२५ ॥ गणं वज्रमुने सिंहगिर्याचार्यः समर्प्य सः। प्रत्याख्यायान्नपानादि कालं कृत्वा ययौ दिवि ॥ १२६ ॥ वज्रस्वामी व्यहार्षीच्च मुनिपञ्चशतीवृतः। महीमहीनसौभाग्यश्रुतशीलादिविश्रुतः ॥ १२७ ॥

इतश्च पाटलीपुत्रे धनिश्रेष्ठोऽभवद् धनः। तत्कन्या रूपधन्याऽभूदभिधानेन रुक्मिणी ॥१२८॥ सा च तद्यानशालास्थसाध्वीभ्यो गुणसंस्तवम्। श्रीवज्रस्वामिनो नित्यमश्रृणोद् मसृणाशया ॥१२९॥ ततोऽसौ भाग्यसौभाग्यभासुर तद्गुणश्रवात्। वज्रमेव पतीयन्ती न्यषेधीद्वरान् वरान् ॥१३०॥ व्रतिन्यो जगदुश्चैतामयि! मुग्धाऽसि रुक्मिणि!। वज्रं प्रव्रजितं वीतरागं यत् त्वं वुवूर्षसि ॥१३१॥ रुक्मिण्यभिदधे वज्रो यदि प्रव्रजितस्तदा। प्रव्रजिष्याम्यहमपि या गतिस्तस्य सैव मे ॥१३२॥ इतश्च विहरन् वज्रः पाटलीपुत्रपत्तने। आगत्योद्यान एकस्मिन् शमवान् समवासरत् ॥१३३॥ तदागमनसंभ्रान्तः पाटलीपुत्रपार्थिवः। एत्य श्रीवज्रचरणानर्चयित्वा नमोऽकरोत् ॥१३४॥ वज्रोऽपि विदधे क्षीराश्रवलब्ध्याऽथ देशनाम्। निशम्य तामतिप्रीतो राजा स्वं सौधमाययौ ॥१३५॥ ततोऽन्तःपुरनारीभ्यो हर्षोद्गारं चकार सः। यथाऽद्य वन्दितो वज्रस्वामी चामीकरच्छविः ॥१३६॥ तं वन्दित्वा च दृष्ट्वा च तद्धर्मं निशमय्य च। मम गात्रं च नेत्रे च श्रोत्रे वागुः

कृतार्थताम् ॥१३७॥ तद् यूयमपि वज्रर्षिं हे देव्यो ! द्रष्टुमर्हथ। त्वरितं यात, नैकत्रस्थायिनो यतयो यतः ॥१३८॥ इति चैत्योपदिष्टेष्टतुल्य-याऽथ नृपाज्ञया। नन्तुं दिदृक्षितुं श्रोतुं राज्यो वज्रमुपाययुः ॥ १३९ ॥ भगवानपि वज्रस्ता मत्वाऽऽयाता नृपाङ्गनाः। कुरूपीभूय विदधे देशनामतिपेशलाम् ॥ १४० ॥ राज्ञो राज्योऽपि गत्वाऽथ शशंसुरिति सस्मितम्। देव ! गौरेव रम्याऽस्य वृथा रूपकथा पुनः ॥ १४१ ॥ राजा स्वघटमानं तत् श्रुत्वा द्रष्टुं स्वयं च तत्। विस्मयेन द्वितीयेऽह्नि वज्रं वन्दितुमागमत् ॥ १४२ ॥ अनेकलब्धिमान् वज्रो विकास्य फलकाम्बुजम्। निपलाशमुक्तोऽर्क इव स्वं रूपमुद्वहन् ॥१४३॥ ऊचे च लोको वज्रस्य रूपं स्वाभाविकं ह्यदः। गुणानामाकृतेश्चाद्य सदृशो-ऽभूत् समागमः ॥ १४४ ॥ राजाप्यव्याजहारेवं विस्मयस्मेरमानसः। यथेष्टरूपनिर्माणलब्धिर्वज्रमुनिः खलु ॥ १४५ ॥ मा भूवं प्रार्थनीयोऽहं योषितामिति शङ्कया। सामान्यं ह्यस्तनं रूपं व्यक्तं शक्त्यैव निर्ममे ॥ १४६ ॥

इतश्चान्तरे रुक्मिण्युवाच पितरं निजम्। वज्रस्वाम्यागतोऽस्तीह यं शुश्रूषाम्यहं सदा ॥१४७॥ तन्मां वज्रकुमाराय संप्रदत्स्वाऽन्यथा तु मे। मरणं शरणं तात ! इक्ष्वल्लेरेव गौरियम् ॥१४८॥ आभिजातसखीं लज्जां विहायैवं ब्रवीमि यत्। तत्रेदं कारणं वज्रो मत्पुण्यैरत्र-मागतः ॥१४९॥ एष प्रायेण न स्थास्नुर्यचयैव हि गच्छति। किं ज्ञायते कदाप्येति भूयोऽप्युड्डीनपक्षिवत् ॥१५०॥ तस्मादलं विलम्बेन देहि पत्नाय तात ! माम्। चिरकौमारदीनां मां कथं पश्यन् न दूयसे ? ॥१५१॥ नोढव्यस्त्वनगारोऽयमिति शङ्कां च मा कृथाः। व्रतस्थोऽपि न किं गौरीमुपयंस्त महेश्वरः ? ॥१५२॥ एवं धनोऽतिनिर्बन्धामुपवज्रं निनाय ताम्। सद्यः कृत्वा विवाहार्हसर्वालंकारभूषिताम् ॥१५३॥ पुत्र्या सममनैषीच धनकोटीरनेकशः। प्रलोभनं वरयितुर्यथा स्यादिति जातधीः ॥१५४॥ उपवज्रं गतः श्रेष्ठी रूपं तस्य निरूपयन्। प्राशं-सदात्मनः पुत्रीं साप्रज्ञां तत्स्वयंवरे ॥१५५॥ धनस्य हृदये स्वार्थप्रार्थना कर्तुमिच्छतः। न वज्रदेशनार्थोऽस्थात् क्षौमे लाक्षानुरागवत्

॥१५६॥ देशनान्तेऽवदद् वज्र धनश्रेष्ठी कृताञ्जलि । कृत्वा प्रसादं मत्पुत्रीमिमामुद्वह मानद ! ॥१५७॥ क्व भवानिन्दुतुल्य क्व चेय जडमशिलोपमा । तथाप्येना स इव तामाद्रियस्व कृपा कुरु ॥१५८॥ विवाहानन्तर वत्स ! हस्तमोचनपर्वणि । द्रव्यकोटीरसंख्यातास्तुभ्यं दास्ये भवत्वद ॥ १५९॥ वज्रस्तमज्ञं विज्ञाय स्मित्वोचे करुणापर । पर्याप्त द्रव्यकोटीभि कन्यया च तवानया ॥१६०॥ संध्यारागसहाप्यायी शम्पासंपातसोदर । स्वप्नाभिनयशैलूषस्त्याज्योऽर्थोऽनर्थभूरयम् ॥१६१॥ नितम्बिन्यश्च तुम्बिन्यस्त्याज्या दूरेण हृश्वरे । यकाभ्यो योगिना योगरसबन्धो विजीयते ॥१६२॥ शचीशचापचपला जन्तूना यौवनश्रिय । किम्पाकफलपर्यन्तविषमा विषया अपि ॥१६३॥ एकैकशोऽपि विषयाः क्षयाय खलु देहिनाम् । पतङ्गभृङ्गपाठीनकुरङ्गकरिणामिव ॥१६४॥ न कामविषयादन्य कोऽपि नीचपदप्रद । द्विपदोपीह जायेत यस्मादङ्गी चतुष्पद ॥१६५॥ अहत्वा विषयान् मोहयामिकान् न मुमुक्षुभि । जरामरणजन्मादिशृङ्खला खलु मोक्ष्यते ॥१६६॥ महानुभाव ! धन्याया कन्याया अपि ते धन ! । युज्यते विषयत्यागोऽस्मासु यद्येकतानता ॥१६७। इत्थ भगवतस्तस्य सुधासारकिरा गिरा । रुक्मिणी शान्तविषयविषयेणाऽऽदित मतम् ॥१६८॥ धर्मोऽयमेव हि श्रेयान् यत्र निर्लोभतेदृशी । एव विमृश्य बहव प्रतिबोध जना ययु ॥१६९॥ तेनाद्येऽन्यदा विद्या पदानुसृतिलब्धिना । महापरिज्ञाचाराङ्गान्तरस्थाकाशगामिनी ॥१७०॥ ऊचे च भगवानेवमनया विद्यया मम । जम्बूद्वीपाद् गतावश्ति शक्तिरामानुषोत्तरम् ॥१७१॥ धार्यैवेय महाविद्या हन्त ! देया न कस्यचित् । अल्पर्द्धयोऽल्पसत्त्वाश्च भाविनोऽन्ये ह्यतः परम् ॥१७२॥

जगाम विहरन् वज्र पूर्वस्या दिशमुत्तराम् । रङ्कपालकराजोऽभूद् दुष्कालोऽत्र तदा पुन ॥१७३॥ ततस्तदर्चित सघ पटे कृत्वा विहायसा । पुरीं नागपुरीं निन्ये सुभिक्षसुभगामयम् ॥१७४॥ तस्यां जैनाश्च बौद्धाश्च स्पर्धमाना परस्परम् । चक्रिरे देवपूजादि जैनबौ-

जाय जिग्यिरे ॥१७५॥ तेऽथ बौद्धैर्निषिद्धेभ्यो मालाकृद्भ्यो नृपाज्ञया। नाजमन्तार्थंतुलितान्यगस्तिकुसुमान्यपि ॥१७६॥ तदा पर्युषणापर्वण्यागतेऽर्हदुपासकाः। तत्तथाऽकथयन् वज्रस्वामिनेऽश्रुमुखास्ततः ॥१७७॥ समाश्वसित हे श्राद्धाः! यतिष्ये वः सुतेजसे। इत्युक्त्वोत्पत्य भगवान् ययौ माहेश्वरीं पुरीम् ॥१७८॥ हुताशनाभिधानस्य देवस्योपवने स्थितः। योऽभूदारामिकस्तत्र मित्रं धनगिरेः स तु ॥१७९॥ अकस्मादागतं यत्रं दृष्ट्वैव तडिताभिधः। उवाच दिष्ट्याऽतिथये किमातिथ्यं करोमि ते? ॥ १८० ॥ वज्रोऽभ्यधत्त कुसुमैः कार्यं मे प्रत्युवाच सः। इह संपादयिष्यामि पुष्पलक्षाणि विंशतिम् ॥ १८१ ॥ तर्हि त्वं प्रगुणीकुर्या इत्युक्त्वा भगवानपि। उत्प्लुत्य ताद्‌र्यवद् व्योम्नाऽगात् क्षुद्रहिमवद्गिरिम् ॥ १८२ ॥ श्रीदेव्या भक्तितस्तत्र दत्तमादाय पङ्कजम्। वैश्वानरवनं प्रत्याययौ वज्रोऽतिरंहसा ॥ १८३ ॥ विद्याशक्त्या विचक्रेऽथ विमानं भगवानिह। न्यधाच्च पुष्पजस्तांस्तान् विंशतिं पङ्कजं च तत् ॥ १८४ ॥ छत्रस्येवाम्बुजस्याधो निषद्य भगवानथ। चिन्तितोपनतैः फलतप्रेक्षणो जृम्भकामरैः ॥ १८५ ॥ पुरीं नागपुरीमित्याहंन्मतस्य प्रभावनाम्। चक्रेऽतिशायिनीं बौद्धशासनं न्यक्कार च ॥ १८६ ॥ युग्मम् ॥ श्रीवज्रविहितां वीक्ष्याहंन्मतस्य प्रभावनाम्। बौद्धभक्तिं विहायाथ भूपोऽभूत् परमार्हतः ॥ १८७ ॥

इतश्चोद्रायणो राजा जज्ञे दशपुरे पुरे। सोमदेवश्च विप्रोऽस्य रुद्रसोमार्हती प्रिया ॥ १८८ ॥ तयोः सुतावभूतां द्वौ शुद्धया गुरुसुताविव। नाम्नाऽऽर्यरक्षितो ज्यायान् कनीयान् फल्गुरक्षितः ॥ १८९ ॥ तत्रार्यरक्षितो विद्यास्थानान्याप्तुं चतुर्दश। जगाम पाटलीपुत्रं कृतार्थः पुनराययौ ॥ १९० ॥ प्रवेशितः पुरे राज्ञा गजमारोप्य गौरवात्। विविधोपायनैः पौरैरपि तेनैव पूजितः ॥ १९१ ॥ [illegible] बन्धुसहितो विद्याधीद्ध्याऽनतिपानमन्। मात्राशीर्वादितः प्रातिवेश्मिकयेव निरादरम् ॥ १९२ ॥ व्याजिज्ञपदथ स्वाम्बां सोऽपि मातर्विलोक्य माम्। अधीतविद्यमायातमिह किं नाथ माद्यसि? ॥ १९३ ॥ साह पुत्र! त्वया हिंसोपदेशकमधीयत। ततस्त्वां नरकाध्वन्यं दृष्ट्वा हृष्याम्यहं

कथम् ? ॥ १९४ ॥ यदि त्वं मयि भक्तोऽसि यदि मां मन्यसे हिताम्। अधीष्व दृष्टिवादं तद् हेतुं स्वर्गापवर्गयोः ॥ १९५ ॥ अथार्यरक्षितः प्राह स्वाधीते विशदाशयः। दृष्टिवादं पठिष्यामि मातराख्याहि तद्गुरुम् ॥१९६॥ रुद्रसोमापि तनयविनयोच्छ्वसिता सती। अमयन्त्यश्रुलं तस्मै निजगाद प्रसादभाक् ॥ १९७ ॥ इदानीं नहि जिह्नेमि त्वयाऽहं तनुजन्मना। मदादेशमनुष्ठातुं यदकार्षीर्मनोरथम् ॥१९८॥ सन्ति तोसलिपुत्राख्या आचार्या आर्यरक्षित !। इक्षुवाटे ममैवेतः प्रतिपन्नप्रतिश्रयाः ॥ १९९ ॥ तत्पादपङ्कजोपास्तिभृङ्गतामङ्ग ! तां भज। ते त्वामध्यापयिष्यन्ति दृष्टिवादं जिनागमम् ॥ २०० ॥ एवं प्रातः करिष्यामीत्यभिधायार्यरक्षितः। दृष्टिवादाभिधां ध्यायन् नाऽशेत रजनावपि ॥ २०१ ॥ दृष्टिवादमथाध्येतुमापृच्छ्य जननीं प्रगे। दृष्टिवादार्थमागस्त्यमियाय चार्यरक्षितः ॥ २०२ ॥ अथैकं द्विजमायान्तं सार्धेक्षुनवयष्टिकम्। कोऽसि त्वमिति सोऽपृच्छदाजिह्मचैव तमब्रवीत् ॥२०३॥ अहं क्षुपतटग्रामात् त्वां द्रष्टुं त्वत्पितुः सखा। प्राप्तं कल्ये, मया कार्यव्यग्रेणासि न वीक्षितः ॥ २०४ ॥ गृह्यन्तामिक्षुयष्टयस्ते मयाऽऽनीताः कृते तव। गुरूणां दातुमुचिता लघुभ्यो हि सुखादिका ॥ २०५ ॥ उवाच सोमसूरिः सुतात ! मन्मातुरर्पयेः। अहं शरीरचिन्तार्थं गच्छन्नस्मि बहिर्भुवि ॥ २०६ ॥ इदं च कथयेस्तस्यै यद्गच्छन्नार्यरक्षितः। अधुनेक्षुलतापाणिमद्राक्षीदादितोऽपि माम् ॥ २०७ ॥ तथेति तत्कृते दध्यौ रुद्रसोमा निमित्तवित्। पूर्वाणि नव खण्डं च पुत्रो मेऽध्येष्यते ह्यतः ॥ २०८ ॥ नवाहं दृष्टिवादस्य पूर्वाण्यध्ययनानि वा। दशमं खण्डमध्येष्ये दध्यौ यान्निति सोमभूः ॥ २०९ ॥ गत्वा चेक्षुगृहद्वारे चतुरोऽयमचिन्तयत्। कथमन्तर्विशाम्यर्हद्धर्माचाराविशारदः ? ॥ २१० ॥ प्रातर्वन्दनकायातश्रमणोपासकैः सह। वसत्यन्तः प्रवेक्ष्यामि प्रतीक्षे क्षणमत्र तत् ॥२११॥ इत्यार्यरक्षितस्तस्थौ द्वारेऽपि द्वारपालवत्। शृण्वन् सुधीरधीयानसाधूनां मधुरा गिरः ॥२१२॥ तत्रागाड्ढड्ढरो नाम श्रमणोपासकः प्रगे। वन्दनाय महर्षीणां हर्षोत्कर्षिताशयः ॥ २१३ ॥ नैषेधिकीं विधायैव प्रविवेश प्रतिश्रयम्। अथेर्यापथिकीं प्रत्यक्रामदुच्चैस्तरस्वरः ॥२१४॥

तदनन्तरमाचार्यान् साधूनपि यथाविधि। वन्दित्वा निषसादाग्रे विष्टरं प्रतिलिख्य सः ॥ २१५ ॥ तदेतदवधार्यार्यरक्षितोऽपि यथाक्रमम्। प्रनिनीय गुरोरन्ते निषसाद कृताञ्जलिः ॥२१६॥ श्रावक नूतन मत्वा ढड्ढरावन्दनेन तम्। अपृच्छन् गुरवो वत्स ! कुतो धर्मागमस्तव ? ॥२१७॥ तेनोक्ते श्रावकादस्मादूचिरे मुनयः प्रभो ! । यद्गमासुत. सोऽयं विद्वान् मान्यो महीपतेः ॥२१८॥ अयमाद्यगुणस्थानस्थितानां धुरि गण्यते। आश्चर्यं श्रावकाचारं परिगृह्णाति किं ह्यद.? ॥२१९॥ अथाह सोमभूः संप्रत्यस्ति श्रावकता मम। रत्नता सलिलस्येव लोहस्येव सुवर्णता ॥ २२० ॥ इति निरूपयामास त्वाचार्यानार्यरक्षितः। प्रसीद भगवन् ! दृष्टिवादस्याध्यापनेन मे ॥ २२१ ॥ मया विवेकहीनेनोन्मत्तेनेव हतात्मना। हिंसोपदेशक सर्वमधीतं नरकप्रदम् ॥ २२२ ॥ आचार्या अपि त ज्ञात्वं योग्यं मत्वेत्यमूचिरे। यदि त्व दृष्टिवादाधिजिगांसुस्तत् परिव्रज ॥ २२३ ॥ सोऽप्युवाच परिव्रज्यामिदानीमपि दत्त मे। किन्तु पूज्यैरतः स्थानादस्ति गन्तव्यमन्यतः ॥ २२४ ॥ मामत्र स्थितवन्तं हि राजा पुरजनाऽपि च। प्रत्य तमनुरागेण प्रव्रज्यां त्याजयेदपि ॥ २२५॥ आचार्या अपि तस्योपरोधेन सपरिच्छदाः। गत्वाऽन्यत्र तमुरसप्रवृजिनं पर्यपिव्रजन् ॥ २२६ ॥ अधीतिकादशाङ्गेन क्रमेणाचार्यसंनिधौ। दृष्टिवादोऽभवद् यावांस्तावांस्तेन समाददे ॥ २२७ ॥ अथार्यरक्षिताचार्यै गुरवो गौरवोचितम्। यद् भूयान् दृष्टिवादोऽस्ति वज्रर्षेः संप्रति स्फुटः ॥ २२८ ॥

श्रीवज्रस्वामिनमथ प्रति यानार्यरक्षितः। अवन्त्यां भद्रगुप्तस्य प्रभोः पादानवन्दत ॥ २२९ ॥ गुणवन्तं तपोराशिं पूर्वविस्याकुलीर्थिकम्। उपजह्य तमाचार्याः परिपस्वजिरे मुदा ॥ २३० ॥ ऊचुश्च वत्स ! धन्योऽसि कृतार्थोऽसि सुधीरसि। प्राहरयं योऽधिगम्यापि श्रामण्यं प्रत्यपद्यथाः ॥ २३१ ॥ प्रयाहं क्षीणशेषायुष्कर्मा त्वामर्थयेऽनघ ! । कर्तुकामोऽस्म्यनशनं मम निर्यामको भव ॥ २३२ ॥ तथेति प्रतिपेदानं तमथो सूरिरभ्यधात्। मा वज्रेण समं वत्स ! वसेरेकप्रतिश्रये ॥ २३३ ॥ पृथक्स्थितिरधीयेथा यदेकामपि यामिनीम्। यो वसेत्

सह वज्रेण तमनु म्रियते हि सः ॥ २३४ ॥ एवं करिष्येऽहमिति प्रतिपद्यार्यरक्षितः । तेषां नियमणां कृत्वा पुरीं वज्राश्रितां ययौ ॥ २३५ ॥ नगर्या बहिरेवास्थात् तां निशामार्यरक्षितः । निशाशेषे स्वप्नममुं वज्रस्वामी ददर्श च ॥ २३६ ॥ यद्ध पयसा पूर्णः केनाप्यस्मत्पतद्ग्रहः । अपाय्यागन्तुना भूरि किञ्चिदस्थाद्य तत्पय ॥ २३७ ॥ वज्रस्वामी महर्षीणां स्वप्नार्थं व्याकरोत् प्रगे । बहुपूर्वश्रुतग्राही कोऽप्येष्यत्यतिथिर्मम ॥ २३८ ॥ प्रातरेत्य कृतोपास्तिं स्वाम्युवाचार्यरक्षितम् । कुतः समागाः, सोऽप्याह गुरोस्तोसलिपुत्रतः ॥ २३९ ॥ वज्रस्वाम्यब्रवीदार्यरक्षितस्त्वं किमाख्यया ? । सोऽप्याख्यदेवमिति च पुनर्वन्दनपूर्वकम् । ॥२४०॥ वज्रस्वाम्यपि त ज्ञात्वा सप्रसादमदोऽवदत् । स्वागतं तव, कुत्र त्वं प्रतिश्रयमशिश्रियः ? ॥ २४१ ॥ बहिरावासितोऽस्मीति तेनोक्ते स्वाम्यभाषत । महात्मन् ! किं न जानासि दूरस्थोऽध्येष्यसे कथम् ? ॥ २४२ ॥ तेनोचेऽहं पृथग्वासी भद्रगुप्तगुरोर्गिरा । वज्रोऽप्याहोपयोगात् त्वां युक्त पूज्या बभाषिरे ॥ २४३ ॥ वज्रोऽथ पृथगावासस्थितमप्यार्यरक्षितम् । अपूर्वप्रतिभ पूर्वाण्यध्यापयदमु नव ॥ २४४ ॥ ततो दशमपूर्वस्य यमकानि गुरोर्गिरा । अध्येतुं विषमाण्यार्यरक्षितर्षिः प्रचक्रमे ॥ २४५ ॥ मातापितृभ्यामाह्वातुमथैनं फल्गुरक्षितः । प्राणप्रियोऽनुजस्तस्य प्रैष्यागत्य च तं जगौ ॥ २४६ ॥ किमेवं कठिनाऽभूस्त्वमनुत्कण्ठः कुटुम्बके । भ्रातः ! पदयपि दिक्चक्र भ्रान्त्वाऽभ्येति भुव निजाम् ॥ २४७ ॥ वैराग्यपर्शुना छिन्नं यद्यपि प्रेमबन्धनम् । तथापि तव कारुण्यमस्ति पुण्यनिबन्धनम् ॥ २४८ ॥ शोकसङ्कटमग्नोऽस्ति बन्धुवर्गश्च सांप्रतम् । तदागत्य तमुद्धर्तुं भगवंस्तव सांप्रतम् ॥ २४९ ॥ इत्युक्तो बन्धुना वज्रमापप्रच्छाऽऽर्यरक्षितः । पठेत्युक्तोऽमुना भूयः पठन्नूचे च बन्धुना ॥ २५० ॥ बान्धवास्ते परिव्रज्यामनोरथरथस्थिता । न कुत्रापि प्रवर्तन्ते त्वया सारथिना विना ॥ २५१ ॥ तदेहि देहि बन्धूनां व्रत शुभ्रत ! सत्वरम् । श्रेयस्यपि सकर्णोऽपि किमद्यापि प्रमाद्यसि ? ॥ २५२ ॥ अथार्यरक्षितः स्माह यदि स

दस्य सर्वविघ्नहितं मतम् ॥ २५३ ॥ श्रुत्वेत्यूचेऽमुना देहि तदानीमार्यरक्षितः । स्वयं तमनुजग्राह दीक्षया शिक्षयापि च ॥ २५४ ॥ पातुमुक्तोऽन्यदा फल्गुरक्षितेनार्यरक्षित. । अधीतानेकयमको गन्तुमूचे पुनर्गुरुम् ॥ २५५ ॥ तन्निषिद्धस्त्वधीयानो यमकेभ्यः पराजितः । सोऽपृच्छद् गुरुमद्यापि शिष्यतेऽदः श्रुतं कियत् ? ॥ २५६ ॥ सस्मितं गुरुरप्याह पूर्वमेतद् तवाग्रिमम् । विन्दुमात्रं त्वयाऽधीतमब्धितुल्यं तु शिष्यते ॥ २५७ ॥ शेषमल्पचिरेणापि त्वमागमयसि श्रुतम् । धीमन्धीर ! धीरोऽसि किमकाण्डे विषीदसि ? ॥ २५८ ॥ एवमाश्वसित-स्तेन गुरुणा करुणावता । पुन' प्रवृत्त सोऽध्येतुं मन्नोत्साहोऽपि भक्तिभाक् ॥ २५९ ॥ फल्गुरक्षितमन्येद्युर्मूर्त्तिमद्बन्धुयाचिकम् । दर्शयन्नुत्सुको गन्तुं श्रीवज्र स पुनर्जगौ ॥ २६० ॥ अयमुत्साहमानोऽपि हन्त ! गन्तुमनाः कथम् ? । एवं विचिन्तयन् वज्रस्वाम्यभूदुपयोगभाक् ॥ २६१॥ सोऽथामंस्तेत्यतो यातो नायमायास्यति ध्रुवम् । स्तोकमायुश्च मे पूर्वं मय्येव दशमं स्थितम् ॥२६२॥ अनुज्ञातस्ततस्तेन गमनायार्यरक्षित । सफल्गुरक्षितः शीघ्र पुरं दशपुरं ययौ ॥ २६३ ॥ तत्राभ्युपेत्य भूभर्त्रा मात्रा पित्रा च बन्धुभिः । पौरैश्च वन्दितश्चक्रे देशनामार्यरक्षित. ॥ २६४ ॥ प्रबुध्य तद्गिरा राजा सम्यक्त्वमपरे पुनः । पित्राद्या बन्धवश्चास्य प्रव्रज्यां प्रतिपेदिरे ॥ २६५ ॥

इतश्च विहरन् वज्र· प्रययौ दक्षिणापथम् । घनागमेऽत्र केकीव विवेकी मुमुदे जनः ॥ २६६ ॥ श्लेष्मबाधोदयेऽन्येद्युः सुण्ठीमानाय्य साधुना । भुक्त्वैतां भक्षयिष्यामीति स्वामी श्रवसि न्यधात् ॥ २६७ ॥ भक्षितुं विस्मृता सा च स्वामिनोऽध्ययनादिना । मुखवस्त्रिकया काय प्रत्युपेक्षयतोऽपतत् ॥ २६८ ॥ पतितां तां च खात्कृत्यास्मरद् वज्रो मुनीश्वरः । [illegible] धिग् धिक् प्रमादोऽयं ममेति स्वं निनिन्द च ॥ २६९ ॥ प्रमादे संयमो न स्याद् निष्कलङ्कः कथंचन । तं विना मानुषं जन्म जीवितं च निरर्थकम् ॥ २७० ॥ कुर्मस्ततो वपुस्त्यागं वज्रस्वामीत्यचिन्तयत् । अजायत समन्ताच्च दुर्भिक्षं द्वादशाब्दिकम् ॥ २७१ ॥ वज्रसेनाभिधं शिष्यं स्वाम्यथ श्रुतपारगम् । इत्यादिदेश त्वं

घत ! सांप्रतं विहराग्यत. ॥ २७२ ॥ लक्षमूल्यौदनाद् भिक्षां यत्राह्नि त्वमवाप्नुयाः । सुभिक्षमवबुध्येयास्तदुत्तरदिनोषसि ॥ २७३ ॥ सोपारकपुरे श्रेष्ठी जिनदत्तो महाधन । भार्यया सममीश्वर्या चतुर्भिश्च सहाङ्गजैः ॥ २७४ ॥ त्वत्सुभिक्षोपदेशेन निवृत्यापमृतेः कृती । आदास्यते मतं त्वत्तो मर्त्यजन्मतरो फलम् ॥ २७५ ॥ युग्मम् ॥ चत्वारो भवितारस्तत्सुता गच्छादिकन्दलाः । नागेन्द्रचन्द्रौ विद्याभृन्निर्वृती नामतश्च ते ॥ २७६ ॥ यस्मादि समादिश्य स्वामिना प्रेषितस्ततः । विहर्तुं वज्रसेनोऽपि प्रावृतद् नीवृतोऽभितः ॥ २७७ ॥ भिक्षामलभमानास्तु दुर्भिक्षे वज्रसाधवः । अन्वहं गुरुभिर्दत्तं विद्यापिण्डमभुञ्जत ॥ २७८ ॥ द्वादशाब्दानि भोक्तव्यः पिण्डोऽयं यत्ततो यदि । संयमस्य न बाधास्ति तमाहृत्य ददाम्यहम् ॥२७९॥ नो वा तदा सहाम्नेन तनोस्त्यागं विदध्महे । इत्युक्ता गुरुभिर्धर्ममतयो यतयोऽभ्यधु ॥२८०॥ युग्मम् ॥ धिक् पापाणमिम पिण्डं पिण्डपोष्यमिदं च धिक् । प्रभो ! प्रसीद येनैतत् त्यजामो द्वितयं वयम् ॥ २८१ ॥ अथादाय मुनीन् वज्रा यालिखिन्यानिर्यार्यमा । गिरिं प्रत्यत्रजल्लोकान्तरं द्योतयितुं जगात् ॥ २८२ ॥ तत्रैकः क्षुल्लको नास्थाद् वार्यमाणो यदा तदा । कथापि प्रतार्य तं ग्रामे समारोहद् गिरिं गुरु ॥ २८३ ॥ क्षुल्लकश्चानुपदिकीभूयाऽऽगात् तद्गिरेरधः । मा भूद् गुरूणामप्रीतिरिति तत्रैव चास्थित ॥ २८४ ॥ मध्याह्नक्रूरसूर्यांशुतापाद् प्रज्ञयपिण्डवत् । विलीय विमलात्माऽसौ तत्क्षणाद् दिवमीयिवान् ॥ २८५ ॥ तदीयसत्त्वसंभारचमत्कारवशंवदाः । त्रिदशा पूजयामासुराशु तस्य कलेवरम् ॥ २८६ ॥ श्रीवज्र यतयोऽप्यूचुः प्रेक्ष्यावतरतः सुरान् । किमत्रावतरन्त्येते देवाः सर्वज्ञय, प्रभो ! ? ॥ २८७ ॥ सोऽप्यूचे क्षुल्लकः कार्यमिदानीं स्वमसाधयत् । महिमानं ततस्तस्य सुपर्वाणः प्रकुर्वते ॥ २८८ ॥ अत्वैवं मुनयो दध्युः शिशुनाप्यमुना यदि । स्वकार्यं साधितं वृद्धाः साधयामो न किं वयम् ? ॥ २८९ ॥ इति संवेगिनः साधूंश्चारित्रज्ञानयोगिनः । श्रावकीभूय तत्रैव मिथ्यादृग् देवताऽवदत् ॥ २९० ॥ पारणं भवनामद्य भगवन्तः ! प्रसीदत । गृह्णीत शर्कराक्षोदमोदकान् पानकं च नः ॥ २९१ ॥ अवग्रहोऽयं

नैतस्याः प्रीतिहेतुस्ततोऽन्यतः । यामो ध्यात्वेति जग्मुस्ते तदासन्नं नगान्तरम् ॥ २६२ ॥ कृत्वा मनसि तत्रत्यदेवतां साधवो व्यधुः । कायोत्सर्गमथागत्य नत्वा तानित्युवाच सा ॥ २६३ ॥ अनुग्रहोऽयमस्माकमिह यूयं यदागताः । असंभवो हि मलयतरूणां मरुमण्डले ॥ २६४ ॥ त पदं तद्गिरा प्रीता. श्रीवज्रस्वामिना समम् । कृतानशनकर्माण सत्कर्माणो दिवं ययुः ॥२६५॥ मत्वैतद् गोत्रभिद् गोत्र तमागत्य रथस्थितः। प्रमोदात् पूजयामास वज्रादीनां वपूंष्यथ ॥ २६६ ॥ शक्रः प्रदक्षिणीचक्रे तं गिरिं सरथस्तदा । शाखिनो नमयन्नुच्चैः स्वदेहमिव भक्तितः ॥ २६७ ॥ विनम्रा एव तेऽद्यापि विद्यन्ते तत्र पर्वते । ततस्तस्याभिधा जज्ञे रथावर्त इति क्षितौ ॥ २६८ ॥

याते दिवं मुनिपताविह वज्रनाम्नि दुष्कर्मपर्वतघटावलनैकवज्रे ।
विच्छेदमाप दशमं किल पूर्वमुर्व्यां दुःखादिवास्य सह संहननं च तुर्यम् ॥ २६९ ॥

॥ इति वज्रस्वामिकथा ॥४२॥

अथ सविस्मयं मुनिजनार्यमेतार्यगुणाचर्यामाह,—

दिढसिरवेढनिपीडणनिग्गयनयणोवि जं न परिकुविओ । मेअज्जखमासमणो मे अज्जवि तं चमकेइ ॥ ४३॥,

[दृढशिरोवेष्टनिपीडननिर्गतनयनोऽपि यद् न परिकुपित । मेतार्यक्षमाश्रमणो मेऽद्यापि तच्चमत्करोति ॥]

व्याख्या—'मेअज्जखमासमणो' मेतार्यनामा क्षमाश्रमणो महामुनि 'दिढत्ति' दृढश्चासौ शिरसो वेष्ट आर्द्रवध्रबन्धनं दृढशिरोवेष्ट, तेन निपीडन तन्निपीडनं तेन निर्गते निःसृते नयने नेत्रे यस्य स तथा, अपीत्यतिशये, इत्थंभूतोऽप्यसौ 'जं न परिकुविओ' यत्र परिकुपित,

'मे अञ्जवि तं चमक्केइ' ममाद्यापि तच्चमत्करोतीति संक्षेपार्थः । व्यासार्थस्तु कथानकादवसेयः । तच्चैतत्—

अस्ति राजगृहं नाम पुरं तिलकवद्भुवः । यत्र मुक्तापरीवेषः शालवेषः प्रकाशते ॥१॥ तत्र वित्रासितारातिश्रेणिः श्रेणिक इत्यभूत् । राजा सुकृतसंदर्भराजितः परमार्हतः ॥ २ ॥ त्रिसंध्यमर्चयित्वार्हदर्चां तस्याः पुरोऽन्वहम् । स्वस्तिकं कुरुते स्वर्णयवैरष्टशतेन सः ॥ ३ ॥ पुरेऽस्मिन्नेकदैकाकिविहारप्रतिमास्थितः । मेतार्यो दशपूर्व्यागाद्यमेव तमोऽपहः ॥ ४ ॥ वैभारभूधरे कृत्वा स मासक्षपणं प्रभुः । सैंहीं वृत्तिं प्रपेदानः पारणायाऽविशत्पुरीम् ॥ ५ ॥ स्वामीर्यासमितो भ्राम्यन्नेषणाधीक्षणापरः । राज्ञः सुवर्णकारस्य गृहाङ्गणमयं गतः ॥ ६ ॥ दरिद्रस्येव कल्पद्रुरन्धस्येव सुधाकरः । मेतार्यपादास्तिष्ठन्तो रेजिरेऽस्य गृहाङ्गणे ॥७॥ देवतावसरायोर्वीपतेः स्वर्णयवान् कृतान् । विमुच्य स्वर्णकारोऽयं गृहान्तरविशत्तदा ॥ ८ ॥ आगत्याभ्येत्य तत्क्रीडाक्रौञ्चः पक्षी क्रमिभ्रमात् । जवादेव यवानेतानपचूर्णमचूनयत् ॥ ९ ॥ यावत्सुवर्णकारोऽपि गृहमध्यादुपाययौ । नालुलोके यवांस्तावद् दध्यौ चेति चमत्कृतः ॥ १० ॥ एतावन्मात्रकाले हा ! ययुः क नु यवा मम ? । देवार्चासमयश्चायं नान्यान् घटयितुं सहे ॥११॥ इहापराधे हा हन्त राजान्तक इव क्रुधा । मां विमुच्यापरं दण्डं नयखण्डं विधास्यति ॥१२॥ तदेनं सत्यवचनं मुनिं पृच्छामि तत्कथाम् । असौ तत्राशसाक्षी यत् कर्मसाक्षीव भूचरः ॥१३॥ ध्यात्वेति दीनवदनोऽभिसृत्य मुनिमब्रवीत् । यवाः केन गृहीता मे प्रसीद कथय प्रभो ! ॥१४॥ शृण्वन्नपि मुनिश्रेयानशृण्वन्निव तद्गिरम् स क्रौञ्चकृपया भेजे मौनं सर्वार्थसाधनम् ॥१५॥ क्रियासमभिहारेण पृच्छ्यमानोऽपि नावदत् । यदा तदामुनाऽशङ्कि खल्वयं यवतस्करः ॥१६॥ गृहान्तरा दुपात्मासौ ततः सौवर्णिको मुनिम् । नीत्वा रुतादराक्षेपपूर्वं पप्रच्छ तत्कथाम् ॥ १७ ॥ यावत्तथापि नाशंसद् महात्मासौ कृपापरः । तावत्कुट्टयितुं तेन प्रारेभे यष्टिमुष्टिभिः ॥ १८ ॥ घटी हरति तोयानि ताम्बने भ्ञ्जरी यथा । दीपालिकाऽत्ति पिबति सूर्पो वा कुथ्यते यथा ॥ १९ ॥ तथा क्रौञ्चो यवानश्नाद

कुर्वन् मद्गुलानिव । चिन्तेदं स तु मेतार्यः कलादस्य कदर्थनम् ॥२०॥ स यावज्जात्यहेमेव ताड्यमानोऽपि नास्फुरत् । कलादेनामुना तावत् मारात्प्रणम्यमये ॥ २१ ॥ वर्धचर्माभितो बध्नं नीरन्ध्र मूर्ध्नि स क्रुधा । कौञ्चो मुनिवृषस्यास्य निचखान विपाययत् ॥ २२ ॥ यथा यथा स्नसा जज्ञे मुनिरेष तथा तथा । प्रमोदमैत्रीकारुण्योपेतापुण्योऽभवद् भृशम् ॥ २३ ॥ कर्मकीलानपाकर्तुमाहस्य प्रतिकीलिकाः । वरं कार्या हठीतोऽस्मि कृष्यमाणो मुधाऽमुना ॥ २४ ॥ निर्निमित्तोपकार्येष निःशेषदुरितापहम् । कथञ्चनापि कल्याणीबोधिरत्नमवाप्नुयात् ॥ २५ ॥ ये तावं सकलो लोको परःकोऽयं तु मज्जति । वृथा मेतार्यनामाहमेतस्मिन्नभवं हहा ! ॥ २६ ॥ देहोऽयं याति तद् यातु यशस्त्वेष गच्छतु वा । चिन्तस्य चिन्ता तस्माकं स्थित्याऽध्रुवः ध्रुवोऽपि यास्यति ॥ २७ ॥ इत्यस्य ध्यायतः पत्रपुटतो निःसृते दृशौ । एतत्समोऽस्ति कोऽप्यन्य इतीव पाहिरीक्षितुम् ॥ २८ ॥ क्षपकश्रेणिनिःश्रेणिमथारोहन्नयं मुनिः । केवलं गुणमासाद्य सद्यो लोकाग्रमीयिवान् ॥ २९ ॥ तदानीं स्वर्णकारगृहमागतो कश्चिदाक्षिपत् । इन्धनं तद्धटत्कृत्या भीतः क्रौञ्चोऽयमद् यवान् ॥ ३० ॥ तान् विलोक्य जनः क्रोशन् निनिन्द मुनिघातकम् । निजेन कर्मणा सोऽपि मयोलिप्त इवाभवत् ॥ ३१ ॥ राजा विज्ञाय तत्तूर्णं स्वर्णकारं निशुम्भितुम् । प्रेषिताः पुरुषाः प्रापुस्तं गत्वा द्वारतः ॥३२॥

संसारस्य नृपस्य च प्रतिभयादुत्पन्नधीः स्वर्णकृत् श्रामण्यं सकुटुम्बकोऽपि स निजायासे समासेदिवान् ।
मुक्तः क्षोणिभुजा तदैव यतिरित्येतद् वयं मन्महे संसारेण तु मोक्ष्यते क्वचिदसौ जानाति तत्केवली ॥ ३३ ॥

अथ तदसीमशीलगुणध्यानप्रधानमानस संजातपुरोदर्शनमिव सुदर्शनमभिनन्दयन्नाह:—

भवभमणनिब्भयाए अभयाए पाडिओवि तह विसमे । निव्वूढो सि सुदंसण ! तुह कित्ती तेण महमहइ ॥४४॥

[भवभ्रमणनिर्भययाऽभयया पातितोऽपि तथा विषमे । निर्व्यूढोऽसि सुदर्शन ! तव कीर्तिस्तेन मामहीति ॥]

व्याख्या—हे सुदर्शन ! भवभ्रमणनिर्भयया अभयया 'तह विसमे' तथा तेन निरपायचतुरुपायसारेण प्रकारेण विषमे संकटे धाताविव कनकपिण्ड 'पडिओवि' पातितोऽपि, यत्तदोर्नित्यसंबन्धत्वात्, येन 'निव्वूढो सि' निर्व्यूढोऽसि तस्माद् विषमादिति भावः विशेषमहिमानमादाय निःसृतोऽसि । 'तुह किती तेण महमहइ' तव कीर्तिस्तेन हेतुना बहुलपरिमला प्रसरतीति संक्षेपार्थः । व्यासार्थस्तु कथानकादवसेयः । तच्चैतत्,—

अस्त्यङ्गदेशे दत्तारिकम्पा चम्पाभिधा पुरी । दुग्धोदधियशास्तस्यां नृपोऽभूद् दधिवाहनः ॥१॥ अभया निभया स्वास्यदासितेन्दुः प्रियास्य तु । रूपलावण्यकलिता कैटभारेरिवेन्दिरा ॥ २ ॥ इतस्तस्यां पुरि श्रेष्ठी गरिष्ठो धर्मशालिनाम् । अभूद् वृषभदासोऽस्यार्हद्दासीति प्रिया सती ॥ ३ ॥ श्रेष्ठिनस्तस्य महिषीपालः सुभग इत्यभूत् । निनाय महिषीर्नित्यं स तु चारयितुं वने ॥ ४ ॥ माघमासे वनादेष निवृत्तः सायमन्यदा । अप्रावरणमद्राक्षीत् कायोत्सर्गस्थितं मुनिम् ॥ ५ ॥ अस्यां हेमन्तरात्रौ यः स्थाता स्थाणुरिव स्थिरः । असौ धन्यो महात्मेति चिन्तयन् स गृहं ययौ ॥ ६ ॥ महर्षिं हर्षितमहाहिमानीवर्यवेदनम् । तमेवार्द्रमना ध्यायन् यामिनीं तामनीनयत् ॥ ७ ॥ निशायामविभातायामादाय महिषीस्ततः । स ययौ तत्र यत्रास्ति स मुनि प्रतिमास्थित. ॥ ८ ॥ नतिमानतिमात्रं तमुपासामासिवानसौ । तदास्यस्पर्धयेवार्क उदयौ तदुपास्तये ॥ ९ ॥ स 'नमो अरिहंताणं' इत्युक्त्वोदपतद् मुनिः । तत्पदं खेचरीविद्याधियान्त' सुभगस्त्वधात् ॥ १० ॥ स्वपञ्जाग्रन्नदंसितप्रभृतमहि गृहे बहिः । तदेवापठदुच्चिक्षेऽप्येकग्राहा हि तादृशः ॥ ११ ॥ पप्रच्छ विस्मितः श्रेष्ठी तत्प्रवृत्तिमयं ततः । शशंस तत्तथोद्भूतां श्रेष्ठी पुनरुवाच तम् ॥ १२ ॥ आकाशगमने हेतुरसौ विद्या न केवलम् । किन्तु हेतुरसावेव गतौ स्वर्गापवर्गयोः ॥ १३ ॥ किमेक-

मुच्यते पञ्चपरमेष्ठिनमस्कृतेः । अस्या यस्या प्रभावेण किङ्करीक्रियते जगत् ॥ १४ ॥ विधेयं साधु यत्नाप्ता पठ किन्त्विमिमाम् । उच्छिष्टो मा जपेः श्रेयः परत्रेह च ते यथा ॥ १५ ॥ सोऽथ शेषनमस्कारमधीत्य श्रेष्ठिनो मुखात् । परावर्तयताजस्रं धनं प्राप्येव निर्धनः ॥ १६ ॥ एवं तस्य नमस्कारजापव्यापारिणः सतः । कियत्यपि गते काले घर्षाकालः समाययौ ॥ १७ ॥ नीत्वेऽन्तरारण्यथो नीचिर्वैरुच्चैस्तराण्यथ । तदानीमेकवानीय घनः स्वीयश्रियाऽधिनोत् ॥ १८ ॥ गृहाद् गृहीत्वा महिषीर्जगाम सुभगो घनम् । नदीं तीर्त्वा महिष्यस्तु परस्तेत्र सदाविशन् ॥ १९ ॥ दृष्ट्वा ताः सुभगः शीघ्रं नमस्कारपरायणः । दत्तझम्पो नदीपूरे विद्धः कीलेन केनचित् ॥ २० ॥ तथैवावर्तयन् पञ्चपरमेष्ठि विपद्य सः । श्रेष्ठिपत्न्यास्ततः कुक्षौ तत्प्रभावादवातरत् ॥ २१ ॥ तस्मिन् गर्भगते श्रेष्ठी देवसंघार्चनादिकान् । पत्न्या स्वप्नमवाप सोऽथ पूरयामास दोहदान् ॥ २२ ॥ साऽर्हद्दासी ततः पुत्रमसूत शुभलक्षणम् । पुत्रजन्मोत्सवं श्रेष्ठी यथाविभवमातनोत् ॥ २३ ॥ पितृभ्यां सोत्सवं चक्रे नामास्य सुदर्शनः । वर्धमानः क्रमेणेन्दुरिवाप सकलाः कलाः ॥ २४ ॥ कन्यां मनोरमां नाम्ना मनोरमकुलोद्भवाम् । रतिं स्मरमिव [illegible] पर्यणाययत् ॥ २५ ॥ पित्रोर्न केवलं नेत्रे कुमुदानन्दमिन्दुवत् । चक्रे राज्ञोऽपि लोकस्य सर्वस्यापि सुदर्शनः ॥ २६ ॥ इतो नगर्यां तस्यामभूद् [illegible] भूपतेः । पुरोधाः कपिलः सोऽधात् सौहृदं श्रेष्ठिसूनुना ॥ २७ ॥ अर्जुनस्य विधुः पञ्चशरस्य च विधुर्यथा । सुदर्शनस्य [illegible] ॥ २८ ॥ कपिलं कपिलानामा भार्याऽपृच्छत् तमन्यदा । विस्मरन् नित्यकृत्यानि क्वेयत्कालं विलम्बसे ? ॥२९॥ पार्श्वे [illegible] नयीति तयोक्तः प्रत्युवाच सः ॥ ३० ॥ मम मित्रं सतां धुर्यं विश्वैकप्रियदर्शनम् । [illegible] न किञ्चन ॥ ३१ ॥ तं तापयाधुनापीति तयोक्तः कपिलोऽवदत् । असावृषभदत्तस्य श्रेष्ठिनस्तनयो नयी

१ क. [illegible] ।

सुतोपमाः । नखाश्रिश्ताम्रशिखास्त्वक् कल्पद्रुप्रवालरुक् ॥ ३४ ॥ अस्मिन् गुणमये प्राप्तलीलः शीलगुणो महान् । मुक्तास्थाले यथा रत्नमिन्दुकान्तममूल्यकम् ॥ ३५ ॥ श्रुत्वेति कपिला कामविह्वला तद्गुणश्रवात् । सुदर्शनेऽभिसर्तुं सा चक्रे चिन्तामहर्निशम् ॥ ३६ ॥ अन्यदा नृपतेर्गूढादेशाद् ग्रामान्तरं गते । कपिले कपिलेयाय सुदर्शनमुवाच च ॥ ३७ ॥ अद्य ते सुहृदो देहापाटवं तेन ते गृहम् । नायया त्वां समाह्वातुमातुरो मां न्ययोजयत् ॥३८॥ हा ! न वेद्मीदमित्युक्त्वा तं गृहं द्रुतमागतम् । नीत्वैकान्ते वृषस्यन्ती कपिला प्रार्थयत् किल ॥३९॥ पतितः संकटे तस्याः स्मित्वोवाच सुदर्शनः । भद्रे ! युक्तमिदं यूनां भवस्यापि फलं ह्यदः ॥ ४० ॥ षण्ढः परमहं मूढे ! पुंरूपेण ममामुना । फलेन शाल्मलितरोः शुकस्त्रीवाऽसि वञ्चिता ॥ ४१ ॥ ततो विरक्ता सा सद्यो याहि याहीति भाषिणी । द्वारमुद्घाटयामास निर्ययौ च सुदर्शनः ॥४२॥ स्तोकेन दुर्गतेर्द्वाराच्छुटितोऽस्मीति चिन्तयन् । कल्याणीशीलवृत्तिः स्वं धाम धीमानयं गतः ॥ ४३ ॥ नार्योऽनार्यौचितीशीलाः कीला इव हविर्भुजः । भस्मतां मेलयन्त्यात्मपराश्रयमसंस्तुताः ॥४४॥ एताभ्यो भीररस्मीति विमृश्याथ सुदर्शनः । प्रत्यज्ञासीत् परगृहे नैको यास्याम्यतः परम् ॥ ४५ ॥ देहवद्ध इव न्यायो विवेक इव मूर्तिमान् । प्रत्यक्ष इव धर्मोऽसौ नावद्यं किञ्चिदाचरत् ॥ ४६ ॥ यथाकालमथायाते तत्र चेन्द्रमहोत्सवे । सुदर्शनपुरोधाभ्यां सहोद्यानं ययौ नृपः ॥ ४७ ॥ इतो नरविमानस्थाऽभया कपिलयान्विता । शरल्लक्ष्मीरिवोत्फुल्लनयना नृपमन्वगात् ॥४८॥ सुदर्शनप्रिया षड्भिः समं पुत्रैर्मनोरमा । तत्रागाद् यानमारुह्य धर्मसंपद् गुणैरिव ॥४९॥ अभयां कपिलाऽपृच्छत् षट्पुत्रा केयमङ्गना ? । महादेवीव दैवक्यात् किमत्र षण्मुखान्विता ? ॥ ५० ॥ राज्यलक्ष्मीरिव गुणैः सुतैः षड्भिरियं युता । सुदर्शनप्रियाऽज्ञायि न त्वयेत्यभयाऽवदत् ॥ ५१ ॥ श्रुत्वेति विस्मिता स्माह कपिला देवि ! यद्यसौ । सुदर्शनस्य गृहिणी तदस्यास्तनयाः कुतः ? ॥ ५२ ॥ अद्य
॥ ३२ ॥ सेष रूपेण पञ्चेषुस्तेजसा तेजसां पतिः । सौन्दर्येण शरच्चन्द्रो गाम्भीर्येण तु वारिधिः ॥ ३३ ॥ दानिनोऽस्य करेऽङ्गुल्यः कामधेनु-

स्मित्वाऽभयाऽवोचत् पुमान् किं न सुदर्शनः ?। साऽवादीद् नैव राज्ञ्यूचे चतुरे ! वेत्स्यदः कथम् ? ॥५३॥ इत्युक्ता स्वानुभूतं साऽभयायै कपिला ततः। सुदर्शनस्य षण्ढत्ववृत्तान्तं तत्तथा जगौ ॥ ५४ ॥ अभयाप्यब्रवीदेवं यद्येवं वञ्चिताऽसि तत्। मूढे ! षण्ढोऽयमन्यस्त्रीजने नात्मसुखादृशि ॥ ५५ ॥ अतो विलक्षा कपिलाऽप्यब्रवीदित्यसूयया । वञ्चिता चेदहं मूढा प्रौढायाः किं तवाधिकम् ? ॥ ५६ ॥ अभयोचे मया बभ्रूकलयेव कराश्रितः। असंज्ञोऽपि द्रवेद् ग्रावा ससंज्ञः किं पुनः पुमान् ? ॥५७॥ सेर्ष्यमूचेऽथ कपिलाऽप्येवं मा गर्वमुद्वह। गर्वं वहसि चेद् देवि ! रम्यतां तत्सुदर्शनः ॥५८॥ व्याजहाराभया देवी साहंकारमिदं ततः। हले ! रमितमेवैनं मया विद्धि सुदर्शनम् ॥५९॥ यौवाभिः पशुवेषाभिरपि ते मुनयो वने। नीरसा अप्यरम्यन्त क्वासौ स्मरवशो गृही ? ॥६०॥ विलसामि न यद्येनं तद् विशामि हुताशनम्। इत्यालपन्त्यावुद्यानं प्रपेदाते सयोन ते ॥ ६१ ॥ चिरं चिक्रीडतुस्तत्रोद्याने वानेयसंपदा । अभयाकपिले श्रान्ते निशान्ते जग्मतुस्ततः ॥ ६२ ॥ अभयात्मप्रतिज्ञातमथ मन्मथजीवितम्। उपायपण्डितायै तत्पण्डितायै न्यवेदयत् ॥६३॥ अथैतां पण्डिता प्राह खण्डिताननदीधितिः। पात्रापात्रमनालोच्य धिक् प्रतिज्ञामिमां तव ॥ ६४ ॥ अन्योऽपि परनारीषु सोदरः श्रावको भवेत् । असौ किं नु महासत्त्वशिरोरत्नं सुदर्शनः ? ॥ ६५ ॥ सदा गुरुकुलासेवी ध्यानमौनरतः सदा। आनेतुमभिसर्तुं वा स कथं नाम युज्यते ? ॥ ६६ ॥ वरं सिंहसटासर्पफणारत्नमहामहः । न तु शीलविलोपाय प्रतिज्ञातः सुदर्शनः ॥ ६७ ॥ जिनाधिवासितोऽप्यन्तर्गम्भीरोऽपि सरित्पतिः । क्षये त्यजति मर्यादां न तथापि सुदर्शनः ॥ ६८ ॥ सदैन्यमभयाऽवादीदेकवेजं कथञ्चन। आनयैनं ततः सर्वं भलिष्यामि न ते ऋणम् ॥ ६९ ॥ अथो तथोदयत्प्रज्ञामण्डिता प्राह पण्डिता। निश्चयश्चेत्तवाय तदस्त्युपायो मया स्मृतः ॥ ७० ॥ पर्वहि शून्यगेहादौ कायोत्सर्गं करोति सः। आनेतव्यो यदि परं तथास्थो नान्यथा पुनः ॥७१॥ उपायः साधु साध्वस्मिन् यतितव्यं त्वयानिशम्। इत्युक्तवत्यां तात्पर्याद् देव्याभामेत्युवाच सा ॥७२॥ सुदर्शनसमां कामप्रतिमां

तत्र कामपि । पूजायै पण्डिता पर्वशर्वरीषु समानयत् ॥७३॥ तस्यामानीयमानायां प्रतिपर्वनिशं भृशम् । तया विश्वासमानीताः सर्वेऽन्तःपुरयामिकाः ॥ ७४ ॥ एवंकारं व्यतीतेषु दिवसेषु कियत्स्वपि । विश्वानन्दी समागच्छत् कौमुदीयो महोत्सवः ॥ ७५ ॥ तदुत्सवाय राजाथ पटहोद्घोषपूर्वकम् । सर्वद्धर्योद्यानमाह्वास्त समस्तमपि पूर्जनम् ॥ ७६ ॥ प्रातरेप्यच्चतुर्मासधर्मकर्मकृते कृती । सोपायनो नृपं गत्वा पृच्छति स्म सुदर्शनः ॥ ७७ ॥ अनुज्ञातो नृपेणाह्नि द्वितीये श्रीमदर्हताम् । अर्चां विरचयंश्चैत्यपरिपाटीं चकार सः ॥ ७८ ॥ ततो रात्रौ गृहीत्वैष पौषधं दुरितौषधम् । कायोत्सर्गेण कुत्रापि स्थितः शून्यगृहान्तरे ॥ ७९ ॥ इतोऽभयापि विहितशिरोऽर्त्तिच्छद्मना तदा । तस्थौ नृपतिमापृच्छ्य यद्युत्पन्नधियः स्त्रियः ॥ ८० ॥ अथो सुदर्शनं याने न्यस्याच्छाद्य च वाससा । द्राःस्थैरस्खलिता नीत्वाऽभयायै पण्डिताऽर्पयत् ॥८१॥ तमस्पष्टाक्षरोल्लापा सा पाणिप्रणयीकृतम् । स्पृशन्ती कम्पमानाथ प्रार्थयत्पार्थिवप्रिया ॥ ८२ ॥ मामकीनमनोमीनं वसन्तं रागसागरे । अग्रहीद् गुणजालेन धृतस्तेनासि धीवर ! ॥ ८३ ॥ क्षिप्तां ह्यत्वरे बाढं बाहुपाशेन बन्धनम् । मत्तो नवनवस्फारं मारकर्म त्व'जप्स्यसे ॥ ८४ ॥ पुंनागस्यास्य सुमनःसुष्टिमाधातुमुत्सुकैः । गिरं व्यापारन्तीति, कुटिलामङ्कुटीमिव ॥ ८५ ॥ स्कन्धे ललम्बे बाहुभ्यां मृदुलाभ्यां मृणालवत् । रम्भास्तम्भाभिरामाभ्यामूरुभ्यां मध्यमग्रहीत् ॥ ८६ ॥ चतुर्भिः कलापकम् ॥ ततः सुदर्शनोऽत्यर्थं समाधिस्तिमितोऽभवत् । वर्षासरित्परीरम्भः किमब्धिस्तरलायते ? ॥ ८७ ॥ पुनरप्यभयाऽवादीद्दनादीनत्वभावयुक् । प्रसीद नाथ ! सीदन्तीमिति मां किमुपेक्षसे ? ॥ ८८ ॥ मन्मथो हन्ति मां हन्त दुर्वारप्रसरैः शरैः । सनाभिरसि तस्यातः पाहि मां शरणागताम् ॥ ८९ ॥ आनीतश्छद्मनासीति कोपं मा स्म मुधा कृथाः । वद्ध्वाऽऽनीतो नदीपूरः प्रजाशाः किं न पूरयेत् ? ॥ ९० ॥ व्रतकष्टमिदं मुञ्च मत्प्राप्त्या फलितं ह्यदः । स्वर्गापवर्गयोर्वार्ता स्मातांनां गल्लमल्लरी ॥ ९१ ॥ ताम्यन्तीं याचमानां मां नम्रां मानय मानद ! । दैवात् करमुपायातां सुधां पिबसि

किं नहि ? ॥ ९२ ॥ कियद्यापि सौभाग्यगर्वमुन्नाटयिष्यसि ? । इत्यालपन्ती सा पीनस्तनाभ्यां तमताडयत् ॥ ९३ ॥ इत्थं यथा यथा चक्रे सोपसर्गमनर्गला । सुदर्शनः शुभध्यानमारुरोह तथा तथा ॥ ९४ ॥ स दध्यौ चेति चेद् मुच्ये कथञ्चिदहमेतया । पारयामि तदुत्सर्गमन्यथा नशनं मम ॥ ९५ ॥ अपमानिताथ घटितभ्रुकुटिः कुटिलाशया । तं भापयितुमारेभे भयन्ती निर्भयाऽभया ॥ ९६ ॥ त्वयीदमूपरे न्यर्थं मूर्ख ! रे यर्पितं मया । न वेत्सि मानिनी तुष्टाऽमृतं रुष्टा विषं पुनः ॥ ९७ ॥ चापस्येवाधुना जीवाधानं ते नमतो मयि । अन्यथा त्वद्धरे जात यथा सीध्म हविर्भुज ॥ ९८ ॥ इत्थं यथा यथाऽभैषीदभया पातकाभया । तथा तयासौ सद्ध्यानमानसे निजमानसे ॥ ९९ ॥ चित्रक्षामाभया कामं विकला सकलां निशाम् । न चुक्षोभ तयाक्षात्मदर्शनस्तु सुदर्शनः ॥ १०० ॥ ततः प्राभातिकीं वीक्ष्य रजनीं राजवल्लभा । विलक्षा स्वं विलिख्याशु नखैः पूत्कारमातनोत् ॥ १०१ ॥ आयान्ति स्म ततो यावद् यामिकास्तत्र संभ्रमात् । कायोत्सर्गस्थितं तावद् ददृशुस्ते सुदर्शनम् ॥ १०२ ॥ असम्भवं संभवत्येतदिति द्रुतमुपेत्य तैः । विज्ञप्तो भूपतिस्तत्रायया पप्रच्छ चाभयाम् ॥ १०३ ॥ सोचेऽनुशाप्य देव ! त्वामहं यावदिह स्थिता । आविर्भूतः पुरो भूत इवायं तावदीक्षितः ॥ १०४ ॥ ततः पट्टूनि चाटूनि कुर्वाणः स्मरदुस्मरः । असौ पशुरियोन्मत्तो मां रिरंसुरयाचत ॥ १०५ ॥ अनिच्छन्त्यां मयि ततो बलात्कारमयं व्यधात् । मया च पूत्कृतं नान्यदबलानां बलं यतः ॥१०६॥ अस्मिन्निदमसंभाव्यमिति मत्वा महीपतिः । किमेतदिति पप्रच्छ सुदर्शनमनेकधा ॥१०७॥ पृष्टोऽपि राज्ञीकृपया किञ्चिद् नोचे सुदर्शनः । येनापकारिकाभ्योऽपि सन्तो हन्तोपकारिणः ॥ १०८ ॥ ततः संभावयामास दोष तस्यैव भूपतिः । पारदारिकदस्यूनां तूष्णीकत्वं हि लक्षणम् ॥ १०९ ॥ इति क्रुद्धः समादिक्षदखिलेऽप्यत्र पत्तने । दोषप्रख्यापनां कृत्वा दुष्ट एष निगृह्यताम् ॥११०॥ अथारक्षैस्ततो धृत्वा केशेष्वयमकृष्यत । यथा तथापि जायन्ते यौवने हि निगोपकाः ॥१११॥ स मुखे चर्चितो मष्या देहे चूर्णेन चित्रितः । विल्वैरलङ्कृतो मूर्ध्नि कण्ठे निम्बदलस्रजा॥११२॥

रासभारोपितः शूर्पातपत्रस्तत्र पत्तने । वाद्यमानेन वाद्येनारेभे भ्रमयितुं भटैः ॥ ११३ ॥ कृतापराधः शुद्धान्ते वध्यतेऽसौ सुदर्शनः । नात्र दोषो नृपस्येति चक्रुराघोषणां च ते ॥ ११४ ॥ न युक्तं कृतवानेष नेह संभवतीदृशम् । अस्मिन् राजापि नेदृक्षः कुपितोऽत्र विधिः खलु ॥ ११५ ॥ धर्मो धिगस्य किं शेते पुराकर्म किमप्यदः । अयं मुच्येत नः सर्वद्रव्यैर्नो जीवितैरपि ॥ ११६ ॥ मिथो विचारयन्त्येवं हाहाकारं च कुर्वति । पूःजने रोदिति प्राप्यधगाग्रे स्ववेश्मनः ॥ ११७ ॥ विशोपकम् ॥ अदृश्यत महासत्या स मनोरमया ततः । अचिन्ति च सदाचारो मत्पतिः किमिदं [illegible] ! ॥ ११८ ॥ इत्यन्तर्विवशा वेश्ममध्यमध्यास्य सत्वरम् । अर्चयित्वा जिनं कायोत्सर्गस्थेदमचिन्तयत् ॥ ११९ ॥ शृण्वन्तु भगवत्यः श्रीजिनशासनदेवताः ! । चन्द्रे लाञ्छनमस्तीदं सर्वथा मत्पतौ तु न ॥१२०॥ परमश्रावकस्यास्य सान्निध्यं चेत्करिष्यथ । तदाहं पारयिष्यामि कायोत्सर्गमिमं खलु ॥ १२१ ॥ अन्यथैवं स्थितिर्जुगोऽनशनं ध्रुवमेव मे । धर्मध्वंसे पतिध्वंसे किं जीवन्ति कुलस्त्रियः? ॥ १२२ ॥ मा कृथाः पुत्रि ! निर्वेदं भजिष्यामोऽखिलं वयम् । सा समाधिस्थिताऽश्रौषीद् गिरं दिव्यां कुतोऽप्यथ ॥ १२३ ॥ ततश्च न्यधुरारक्षाः शूलिकायां सुदर्शनम् । स्वर्णाम्भोजासनमभूदियं तस्य महात्मनः ॥ १२४ ॥ अथारक्षैर्वधायास्य दृढं व्यापारिता अपि । कण्ठपीठेऽसिदण्डानां प्रहारा हारतामगुः ॥ १२५ ॥ मौलौ मुकुटतां भेजुः कुण्डलत्वं च कर्णयोः । बाह्वोः केयूरतां भेजुः पादे कटकतां च ते ॥१२६॥ तद् दृष्ट्वा चकितैरेतैर्विज्ञप्तो वसुधापतिः । आरुह्य करिणीं सोऽगाद् वेगाद्वधिसुदर्शनम् ॥ १२७ ॥ व्रीडामुकुलिताक्षेभ्युस्तमालिङ्ग्य नृपोऽवदत् । दिष्ट्या न हि विनष्टोऽसि श्रेष्ठिन् ! आत्मप्रभावतः ॥ १२८ ॥ भवान् विनाश्यते क्वापि मादृशैरविवेकिभिः । धर्मो यस्याङ्गरक्षोऽस्ति जागरूकः सनातनः ? ॥ १२९ ॥ स्त्रीणां विवेकशस्त्रीणां वचनार्थं निहन्ति यः । अविमृश्यकरः पापी नापरो दधिवाहनात् ॥ १३० ॥ सुवंशजोऽप्यकृत्यानि कुरुते प्रेरितः स्त्रिया । स्नेहजं दधि मथ्नाति पश्य मन्थानको न किम् ? ॥ १३१ ॥ मया

मायाप्रधानायाः स्त्रियो वाक्येन यत्त्वयि । अपराद्धमशेषं तत् क्षन्तासि त्वं सुदर्शन ! ॥ १३२ ॥ एवमालपता राज्ञा करिण्यामधिरोप्य सः । नीत्वा स्वहर्म्ये स्नापितश्चन्दनैश्च विलेपितः ॥ १३३ ॥ वस्त्रालंकारजातं च परिधाप्य सुदर्शनः । राज्ञा पृष्टो निशावृत्तं यथातथमचीकथत् ॥ १३४ ॥ राजोचे भवतैवाहमकृत्यं कारितोऽस्मि हा ! । तदा यत्त्वं महासाधो ! मया पृष्टोऽपि नावदः ॥ १३५ ॥ अथाभयां प्रति क्रुद्धो भूपतिर्निग्रहोन्मुखः । न्यषेधि श्रेष्ठिना तेन शिरः प्रक्षिप्य पादयोः ॥ १३६ ॥ श्रेष्ठी करिणमारोप्य महीतरणिना ततः । नायितो न्यायिना गेहं गौरवेण गरीयसा ॥ १३७ ॥ अभयापि तदाकर्ण्योद्बध्यात्मानं व्यपद्यत । पण्डिता पाटलीपुत्रे देवदत्तान्तिके ययौ ॥१३८॥ सुदर्शनोऽपि संसारविरक्तो व्रतमग्रहीत् । तपःकृशाङ्गो विहरन् पाटलीपुत्रमागमत् ॥१३९॥ भजन्माधुकरीं वृत्तिं दृष्टः पण्डितयात्र सः । कथितो देवदत्तायाः सोऽपि तस्या गृहं ययौ ॥१४०॥ गृहस्य कुमुदस्येव बद्ध्वास्यं देवदत्तया । धृतो जलम्येव, दिवसं यावच्चुक्षोभ नैष तु ॥ १४१ ॥ ततो मुक्तस्तया सायमुद्यानं गतवानयम् । तत्रापि दृष्टोऽभयया व्यन्तरीभूतया तया ॥ १४२ ॥ स्मरन्त्या प्राक्तनं कर्म तस्य मर्माविधोऽनया । स्वामिनः संगमेनैवोपसर्गास्तेनिरे निशि ॥ १४३ ॥ क्लिश्यमानो बहु तया महासत्त्वः सुदर्शनः । क्षपकश्रेणिमारोहद्पूर्वकरणक्रमात् ॥ १४४ ॥ तस्यापि केवलज्ञानमुन्मिमील समुज्ज्वलम् । समेत्य महितश्चायं देवदानवमानवैः ॥ १४५ ॥ देवनिर्मितहेमाब्जमासितो भगवानयम् । दिदेश कर्मणां मर्माविधं धर्मं चतुर्विधम् ॥ १४६ ॥ तस्य देशनया तत्रान्येऽबुध्यन्त न केवलम् । पण्डिता देवदत्ता चाभया चापि व्यबुध्यत ॥ १४७ ॥

इत्थं स भास्वानिव कान्तिशाली नालीकबोधं विरचय्य गोभिः । सुदर्शनः केवलमूर्तिरायुर्दिनावसानेऽजनि निर्वृतात्मा ॥ १४८ ॥

॥ इति सुदर्शनकथा ॥ ४४ ॥

अथ दशार्णभद्रश्लाघामुल्लाघयन्नाह;—

वंदे दसन्नभद्दं समसीसीए अहो सुरिंदस्स । घित्तूण तहा विरइं जेण पइन्ना सुनिव्वूढा ॥ ४५ ॥

[वन्दे दशार्णभद्रं स्पर्धया अहो ! सुरेन्द्रस्य । गृहीत्वा तथा विरतिं येन प्रतिज्ञा सुनिर्व्यूढा ॥]

व्याख्या—'दसन्नभद्दं' दशार्णभद्रनामानं मुनिं 'वंदे' नमस्करोमि, 'जेण' येन 'पइन्ना' प्रतिज्ञा 'तथा श्रीवीरस्वामिनं वन्दिष्ये, यथासौ न केनापि वन्दित.' इति संधा, 'सुनिव्वूढा' सुष्ठु अतिशयेन निर्व्यूढा निर्वाहमनीयत । कया । 'समसीसीए' समशीर्षिकया स्पर्धया । 'अहो' इति विस्मये । कस्य । 'सुरिंदस्स' सुरेन्द्रस्य शक्रस्य । किं कृत्वा । 'घित्तूण' गृहीत्वा । काम् । 'विरइं' विरतिं प्रव्रज्याम् । कथम् । 'तहा' तथा तेन प्रकारेण सेन्द्रैरपि सुरैरसाध्येनेत्यर्थः । अविरता हि देवा देशविरतिमप्याप्तुमनलंभूष्णवः, क्व पुनः सर्वविरतिमिति संक्षेपार्थः । व्यासार्थस्तु कथानकादवसेयः । तच्चैतत्;—

दशार्णदेशभूसुभ्रूकिरीटप्रतिमं पुरम् । दशार्णपुरमित्यस्ति नेकरत्नविराजितम् ॥ १ ॥ दशार्णभद्र इत्यासीत् तत्रासीमयशा नृपः । संपदामेकवसतिः सरितामिव सागरः ॥ २ ॥ एकदा तं सभासीनं सायमित्यूचिरे चराः । देव ! देवाधिदेवः श्रीवीरः प्रातरिहैष्यति ॥ ३ ॥ पयोदगर्जयेवाभूत् तद्गिरा भूविभू रयात् । धाराकदम्बवत्फुल्लपुलकाङ्कुरदन्तुरः ॥ ४ ॥ सभासमक्षमूचे च प्रगे ऋद्ध्या तथा प्रभुम् । वन्दिष्ये न यथा कश्चिद् ववन्दे त्रिजगत्यपि ॥ ५ ॥ इत्यमात्यादिकान् सर्वान् समुदीर्य विसृज्य च । प्रीतचेता जगामान्तःपुरं पृथ्वीपुरन्दरः ॥ ६ ॥ वन्दिष्ये भक्तिभागेव स्तोष्ये चैवं प्रगे प्रभुम् । कथञ्चिदिति चिन्तावान् यामिनीं तामनीनयत् ॥ ७ ॥ रवावनुदितेऽप्येष समाहूय च भूयसः । आदिशन्नगराध्यक्षप्रभृतीनिति भूपतिः ॥ ८ ॥ मदीयसदनस्वामिसदसोरन्तरा चिरात् । कार्यं यानाय मे मुक्तदूषणं मार्गभूषणम्

॥ ९ ॥ इतश्च तत्र भगवानाययौ नगराद् बहिः । अयेऽपि च सुराश्चक्रुर्विशालं देशनासदः ॥ १० ॥ शासनं नृपतेस्तेऽपि तेनिरे तन्नियोगिनः । राज्ञां हि वचसा सिद्धिर्मनसा मरुतामिव ॥ ११ ॥ कलिता कुङ्कुमाम्भोभिः सुमनोभिश्च तत्र भूः । संध्यारागवती ज्योतिष्मतीव द्यौरराजत ॥ १२ ॥ मुक्तावचूलैरुल्लोचा स्वर्णस्तम्भैर्विरेजिरे । सबलाकाः सगाङ्गेयधारा धाराधरा इव ॥ १३ ॥ सुप्रपञ्चा विरेजुश्च मञ्चास्तोरणदामभिः । शश्वभङ्गा इवोत्तुङ्गाहङ्कारभरतो मिथः ॥ १४ ॥ पदे पदे स्वर्णकुम्भैरशोभन्त च मण्डपाः । स्थिरभानूनि सानूनि लोकालोकगिरेरिव ॥ १५ ॥ घण्टापथेषु हट्टानि चञ्चलैः केतनाञ्चलैः । मञ्चस्थशालभञ्जीनां न्युञ्छनानीव तेनिरे ॥ १६ ॥ शुभ्रेषु ताडितोल्लोचपटेषु प्रतिमण्डपम् । दधुर्धूपघटीधूमावर्ताः पञ्चमपत्रताम् ॥ १७ ॥ परित कदलीस्तम्भा दलैरुल्लासिभिर्बभुः । अङ्कुरत्ता इव श्रीणामुल्लासितरसाश्रयाः ॥१८॥ वल्ला चन्दनमालाश्च पुटापुटिकया बभुः । सफेना गगनाम्भोधेः कुटिला इव वीचयः ॥१९॥ क्वचित् क्वचिच्च भान्ति स्म तोरणे चित्रकत्वचः । मणिस्तम्भप्रभाम्भोधावयतीर्णा घना इव ॥ २० ॥ [illegible] मार्गमविस्मर्यं विरचय्य नियोगिनः । राज्ञे व्यजिज्ञपन् स्वामिदर्शनौत्सुक्यधारिणे ॥ २१ ॥ स्नात्वा राजापि दिव्याङ्गरागः सर्वाङ्गभूषणः । चारुचीरधरः स्रग्वी गजमारोहदुत्तमम् ॥ २२ ॥ स रराजातपत्रेण पूर्वाचल इवेन्दुना । चलाभ्यां चामराभ्यां च रवीन्दुभ्यामिवोदधिः ॥२३॥ चामरैर्वीज्यमानाश्च वर्यपर्यङ्किकासनाः । साचीकृतशचीरूपा अन्तःपुर्यस्तमन्वगुः ॥ २४ ॥ नरेन्द्रः प्रावलत्प्राज्यमणिभूषणभासुरैः । असावनुगतो भूपैः रूपैः स्वैरिव वैक्रियैः ॥ २५ ॥ हरिसेराहयुङ्गाहनीलपाटलरोचिषाम् । राजा राजिभिरश्वानां यथावर्णं पृथक्पृथक् ॥ २६ ॥ बन्दिभिः स्तूयमानश्च गीयमानश्च गायनैः । दर्श्यमानात्मविज्ञानो मार्गाजङ्गारकारिभिः ॥ २७ ॥ उपर्युपरि नीरन्ध्रमिलितस्त्रीमुखाम्बुजैः । पश्यन् मञ्चेषु मञ्चेषु शतचन्द्रं नभस्तलम् ॥ २८ ॥ भेरीताम्रानकश्रेरीझल्लरीकम्बुकूजिते । विज्ञप्त्यर्थं विदन् सेवाकारिणां हस्तसञ्ज्ञया ॥ २९ ॥ जगमाद्यानलेखावत्सामन्तश्रीकरीभरे ।

क्रमेण प्राप समवसरणं स महीपतिः ॥ ३० ॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥ स त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य ववन्दे परमेश्वरम् । आसाञ्चक्रे यथास्थानमास्थाने मृद्धिगर्वितः ॥ ३१ ॥ तमृद्धिगर्वितं बोधयन् शासितुमात्मना । अम्भोमयं विकृतवान् विमानं पाकशासनः ॥ ३२ ॥ स्फटिकाच्छपयोभित्तिभ्रान्तकान्तमृणालिकम् । तद्गालविचालस्थमरालमिथुनाद्भुतम् ॥ ३३ ॥ शिरस्थानीभवत्पद्मतभ्राजस्तम्भशोभितम् । नीलवल्लीतुलं पद्मपरागोल्लोचराचितम् ॥ ३४ ॥ उन्नोरशिखरप्रान्तकुम्भीभूताब्जकुड्मलम् । वीचिदण्डोपरिप्रेङ्खत्फेनकेतुपटोत्तरम् ॥ ३५ ॥ उपात्तोदारमन्दारपतत्कुसुमपूजितम् । मत्स्यैराम्भसिकैरुह्यमानं धुर्यैरिवोद्धतैः ॥ ३६ ॥ जलकान्तविमानं तत् शक्रोऽध्यास्त सहामरैः । चामरैरमरस्त्रीभिर्वीज्यमानः सहस्रशः ॥ ३७ ॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥ गन्धर्वारब्धसङ्गीतदत्तकर्णो मनाग् मनाक् । मर्त्यलोकमयातारीदमर्त्याधिपतिस्ततः ॥ ३८ ॥ जाम्बूनदाम्बुजन्यस्तपादमष्टापदाद्भुतम् । बिभ्राणं पार्श्वयोर्घण्टे सूर्याचन्द्रमसाविव ॥ ३९ ॥ देवदूष्यकुथच्छन्नपृष्ठं प्रष्ठं पुकुम्भिनम् । मर्त्यलोकावतीर्णोऽथाध्यारोह पुरन्दरः ॥ ४० ॥ युग्मम् ॥ गजाग्रदन्तोमाणिक्यधाप्यम्भोजेषु भूरिशः । द्वात्रिंशत्पात्रबन्धेन सङ्गीतमवधारयन् ॥ ४१ ॥ आगादथोपसमवसरणं भक्तिभावितः । जिनेन्द्रपादान् वन्दारुर्वृन्दारकशिरोमणिः ॥ ४२ ॥ युग्मम् ॥ गजस्थ एव सुत्रामा विमानेनानुगामिना । प्रत्यम्बुजं सुरस्त्रैणसंगीताद्वैतशालिना ॥ ४३ ॥ स त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य स्वामिनो देशनासदः । उत्तीर्य च गजात् तत्र प्राविशत्सपरिच्छदः ॥ ४४ ॥ तत्र स्थिते सुरनरैर्विस्मितैर्वीक्षिता हरिः । प्रभुं ननाम हारेण स्वस्तिकं रचयन् भुवि ॥ ४५ ॥ दशार्णभद्र इन्द्रस्य तया मृद्ध्याथ हृष्टया । सुरमृद्ध्या ग्राम्य इव स्तम्भिताङ्गोऽभवत्तदा ॥ ४६ ॥ दध्यौ चेति दशार्णेशो विस्मयस्मेरलोचनः । अहो ! शक्रविमानस्य शामेयं भुवनाद्भुता ॥ ४७ ॥ अहो ! रुचिरगात्रत्वं सुरेन्द्रकरिणोऽस्य तु । अहो ! समृद्धिविस्तारः कोऽपि वास्तोष्पतेरयम् ॥ ४८ ॥ स्वसंपदभिमानोऽयं व्यधायि धिगहो ! मया । गोष्पदाब्ध्योरिवैतद्धि मम शक्रस्य चान्तरम् ॥ ४९ ॥ ऋद्धिगर्वादयं स्वात्मा हहा ! तु

च्छीकृतो मया । कूपकच्छपकेनेव प्रागहंदेहशर्द्धिना ॥ ५० ॥ एवं भावयतस्तस्य वैराग्यं गच्छतः शनैः । परिणामः शुभतरो बभूवेत्यल्पकर्मणः ॥ ५१ ॥ ऋद्ध्या यद्यप्यनेनाहं विजितोऽस्मि विडौजसा । प्रव्रज्याग्रहणेनाथ पराजेष्ये तथाप्यमुम् ॥ ५२ ॥ न केवलं विजेष्येऽमुं व्रताद्दानेन संप्रति । कर्मारीनपि जेष्यामि भवभ्रमणकारिणः ॥ ५३ ॥ विवेकी चिन्तयन्नेव दशार्णपुरपार्थिवः । तत्रस्थ एव व्यमुचत् किरीटकटकादिकम् ॥ ५४ ॥ दशार्णेन्द्रोऽथ कर्मद्रोर्मूलानीव समन्ततः । पञ्चभिर्मुष्टिभिः केशानुद्दधानोत्तमाङ्गतः ॥ ५५ ॥ शक्रे निरीक्षमाणेऽथ विस्मयस्मेरचक्षुषि । स गत्वा गणभृत्पार्श्वे यतिलिङ्गमुपाददे ॥ ५६ ॥ गत्वा प्रदक्षिणापूर्वमपूर्वोत्साहसाहसः । दशार्णभद्रं श्रमणो जगन्नाथमवन्दत ॥ ५७ ॥ तमिन्द्रः प्राह धन्यात्मन् ! अहो ! पौरुषमद्भुतम् । तवेदममुनाऽजेपीर्मामन्यस्य कथैव का ? ॥ ५८ ॥

स्तुत्वेति नत्वा च सुरेश्वरस्त जगाम धाम स्वमनश्वरश्रीः । दशार्णभद्रोऽपि तपोऽभितप्य निर्धूय कर्माणि च मोक्षमाप ॥५९॥

॥ इति दशार्णभद्रकथा ॥४५॥

[illegible] प्रसन्नचन्द्रमुनिचन्द्रचरित्रं चित्रीयमाण आह,—

तह सत्तमीए बद्धं कम्ममसेसंपि जेण तह खवियं । कह न कुणइ अच्छरिअं पसन्नचंदस्स सच्चरियं ? ॥४६॥

[तथा सप्तम्यां बद्धं कर्माशेषमपि येन तथा क्षपितम् । कथं न करोत्याश्चर्यं प्रसन्नचन्द्रस्य सच्चरितम् ? ॥]

व्याख्या–तथा तेन दुर्मुखवचनश्रवणोपजातरौद्रध्यानावेशवशमनोवृत्तिसम्बन्धेन कवेरनुभवैकसाध्येन वा निखिलजनप्रसिद्धिसारेण प्रकारेण सप्तम्यां नरकभुवि बद्धं दृढीकृतं कर्म अशेषमपि, तथा तेन शिरस्त्रस्वीकारप्रगुणीकृतकरस्पृष्टलुञ्चितशिरःस्मृतात्मानुशयनिवर्तमानकषायपरिणामातिशयजागरूकवैराग्यपरभागतारेण प्रकारेण येन क्षपितमुन्मूलितं, केश्चिच्चिरकालबद्धमचिरेण, केश्चिच्चाचिरकालबद्धं

चिरेण कर्म क्षपितम्, अनेन तु महात्मना तत्कालं बद्धं क्षपितं चेतिरूपं सच्चरितं प्रसन्नचन्द्रस्य राजर्षेः कथमाश्चर्यं न करोति ? अपितु करोतीति संक्षेपार्थः । व्यासार्थस्तु कथानकादवसेयः । तच्चैतत्;—

इहास्ति पोतनपुरं पुरं तत्र महीपतिः । प्रसन्नचन्द्र इत्यासीत् प्रसन्नश्चन्द्रवद् गुणैः ॥ १ ॥ तत्रैकदा पुरग्रामाकरद्रोणमुखादिषु । विहरन्नाजगाम श्रीवीरो देवासुरैर्वृतः ॥२॥ नगराद् बहिरैशान्यां दिशि देवा वितेनिरे । देशनासदनं स्वामी तदन्तर्निषसाद च ॥ ३ ॥ श्रुत्वा स्वामिनमायातं पोतनाधिपतिर्नृपः । प्रणन्तुमाययौ पौरसामन्तामात्यसंयुतः ॥४॥ प्रणम्योचितभूपीठप्रतिष्ठेषु नृपादिषु । स्वामी चकार वैराग्यदेशिनीं देशनामिति ॥ ५ ॥ जन्तुभिः पतितैरस्मिन्नगाधे भवनीरधौ । कथंचिद् मानुषं जन्म प्राप्यते यानपात्रवत् ॥ ६ ॥ प्राप्यापि तरकाण्डं तद् गुरुं निर्यामकं विना । विना चारित्रमीहन्ते नानुकूलं किमप्यमी ॥ ७ ॥ इदं धारितदन्तादिभारमप्यङ्गवाहनम् । मृत्युग्राहे समारोप्य जराघात्या विनाशयेत् ॥ ८ ॥ तद् यावद् न जराघात्या मृत्युग्राहेश्च न कश्चित् । तावच्चारित्रमादाय परं पारं प्रयात भोः ! ॥ ९ ॥ श्रुत्वेति देशनां सद्यो जातवैराग्यवैभवः । राजा व्रतमयाचिष्ट वीरं विरचिताञ्जलिः ॥ १० ॥ प्रतिबन्धं कृथा मेति नाथादेशादसावथ । गत्वा पुरे सुतं बालमपि राज्ये न्यवेशयत् ॥ ११ ॥ सुतेन सह साम्राज्यधुरामारोप्य मन्त्रिषु । स्वयं व्रतधुरां धीरो वीरोपज्ञां बभार सः ॥ १२ ॥ तस्मादथ महावीरस्तेन राजर्षिणा सह । विहरन्नन्यदा प्राप पुरं राजगृहाभिधम् ॥१३॥ वैभारोदयशैले श्रीजिनेश्वरदिनेश्वरः । जगतां जनितश्रेयोवासरः समवासरत् ॥ १४ ॥ शैलपालात् तदाकर्ण्य राज्ञा राजगृहेश्वरः । प्रचचाल प्रभुं नन्तुं सर्वद्धर्या सपरिच्छदः ॥ १५ ॥ रङ्गदुत्तुङ्गमातङ्गमदामोदैर्न मेदिनीम् । वासयन् वासवः क्षोणेर्नगराद् निरगादयम् ॥ १६ ॥ राज्ञोऽग्रसैनिकौ तस्य नाम्ना सुमुखदुर्मुखौ । एकांह्रिणा तस्थिवांसं मुक्तौ गन्तुमिवोत्सुकम् ॥१७॥ लम्बितैकभुजं जन्तूनुद्धर्तुमिव दुर्गतेः । उदञ्चितैकपार्ष्णिं चोत्क्षेप्तुं तानेव सद्गतौ ॥ १८ ॥ द्विवा-

करेऽपि मुकुर इव न्यस्तविलोचनम् । तन्मण्डलभिदा मार्गं मार्गन्तमिव मुक्तये ॥ १९ ॥ घर्माम्भोबिन्दुभिरक्तं स्वर्णाचलमिवोडुभिः । सद्ध्यानमुद्रया कान्तं शान्तं ददृशतुर्मुनिम् ॥ २० ॥ कलापकम् ॥ तयोरेकतमोऽवादीदहो ! मुनिमतङ्गजः । वन्दनीयो महात्मायं य एवं तप्यते तपः ॥ २१ ॥ एकपादेन कस्तिष्ठेत् कः पश्येच्च खरत्विषम् । एवं मुहूर्तमप्येष महो ! दुष्करकारिता ॥ २२ ॥ स्वर्गो वाप्यपवर्गो वा नास्य दूरे महात्मनः । तपोभिर्दुस्तपैः किं किं नासाध्यमपि साध्यते ? ॥ २३ ॥ द्वितीयोऽपि जगादैवं वयस्य ! न हि वेत्सि किम् ? । राजा प्रसन्नचन्द्रोऽयं न धर्मोऽस्य मुधा तपः ॥ २४ ॥ चक्रेऽसौ हि सुतं बालं राज्ये तस्मात् स मन्त्रिभिः । प्रच्यावयिष्यते दुग्धात् तरिपधानमिवौतुभिः ॥ २५ ॥ तस्मिन्नुच्छेदिते बाले वंशो नास्त्यस्य सर्वथा । स्वपूर्वजन्मिनां नामनाशनादेष पातकी ॥ २६ ॥ दुर्लभाः सुतपोभ्योऽपि लब्धा ह्यनेन याः स्त्रियः । ता वियुज्य प्रव्रजितस्यास्य किं न तपो वृथा ? ॥२७॥ समाधिपादपे तद्वाग्वात्ययोन्मूलिते तदा । चिन्तयामास राजर्षिरिति चेतसि ॥२८॥ अहो ! तेषां मयाऽकारि सम्मानो [illegible] कुमन्त्रिणाम् । स भस्मनि हुतं नूनमूषरे च प्रवर्षितम् ॥२९॥ मत्सूनोः क्षीरकण्ठस्य तैः सर्वैः पापकर्मभिः । राज्यमाच्छेत्तुमारेभे धिक् तान् विश्वस्तघातकान् ॥ ३० ॥ जीवितेनामुना किं मे तपसा भूयसा च किम् । कर्णातिथिरभूदात्माङ्गभुवो यत्पराभवः ? ॥३१॥ तत्राहमभविष्यं चेत् तदा तेषां दुरात्मनाम् । अकरिष्यं नयनयैर्निग्रहैरनुशासनम् ॥ ३२ ॥ चरणस्खलनादेयमन्तःसंसारचत्वरम् । राजर्षिश्चालितः क्रोधभूतेनाभूदनीदृशः ॥ ३३ ॥ इहान्तरे नरेन्द्रोऽपि समायातः शमीश्वरम् । दृष्ट्वा तं सहसोत्तीर्य गजाद् भक्त्या नमोऽकरोत् ॥ ३४ ॥ उद्बाहुमेकपादस्थं तं दृष्ट्वाऽऽतापनापरम् । अन्वमोदिष्ट शुद्धात्मा राजा राजगृहेश्वरः ॥ ३५ ॥ राजर्षेस्तस्य तपसामुत्कर्षं तमनुस्मरन् । पर्षदि स्वामिनः प्राप पञ्चाभिगमनेन सः ॥ ३६ ॥ प्रभुं प्रणम्य पञ्चाङ्गं यथास्थानं निषद्य च । प्राप्य चावसरं राजा पप्रच्छेति कृताञ्जलिः ॥ ३७ ॥ ध्यानस्थः समये [illegible] प्रसन्नर्षिर्मयैक्ष्यत । तत्रैव चेद्

विपद्येत तत्कालमासादयेद् गतिम् ? ॥३८॥ स्वाम्यूचे समये तत्राप्रतिष्ठाने व्रजेदयम् । राजा दध्यौ गतिः केयमस्योग्रतपसोऽपि हा ! ? ॥३९॥ नृपो भूयोऽपि पप्रच्छ समयेऽस्मिन्महामुनिः । स कालं यदि कुर्वीत कां लभेत ततो गतिम् ? ॥४०॥ प्रभुरूचेऽस्ति योग्योऽयमनुत्तरगतेर्नृप !। राजापीति जगौ नाथ ! किमियं व्याकृतिर्द्विधा ? ॥ ४१ ॥ स्वाम्याचख्यौ यदा राजन् ! राजर्षिर्वन्दितस्त्वया। रौद्रध्यानी तदा सोऽभूत् शुक्लध्यानी तु संप्रति ॥ ४२ ॥ राजा प्राह पुन. स्वामिन् ! ममाख्यस्य निवेद्य। रौद्रध्यानी कथमभूत् शुक्लध्यानी कथं च स. ? ॥ ४३ ॥ प्रभुरूचे च राजंस्त्वदग्रसैनिकवार्तया। शुश्रावाभिभवं सूनोर्मन्त्रिभ्यः स्वेभ्य एव सः ॥ ४४ ॥ स्पृष्टः सुतममत्वेन प्रसन्नो विस्मृतव्रतः। मनसा योद्धुमारेभे तैः समं क्रूरकर्मभिः ॥ ४५ ॥ प्रत्यक्षैरिव तैः साक्षाद् युध्यमानोऽधिकाधिकम् । निष्ठितास्त्रः प्रसन्नोऽभूदप्रसन्नमनाः क्रुधा ॥ ४६ ॥ स संनद्धं स्वमज्ञासीदिति चाचिन्तयत् क्रुधा। शिरस्केणापि हन्म्येतान् सर्वं शस्त्रं हि दोष्मताम् ॥ ४७ ॥ ततश्च शिरसि न्यास्थच्छिरस्कादित्सया करम् । तल्लुञ्चितं स्पृशन्नासव्रतमात्मानमस्मरत् ॥ ४८ ॥ अचिन्तयच्च धिग् धिग्मां रौद्रध्यानानुबन्धिनम् । किं तेन सूनुना किं तैरमात्यैर्निर्ममस्य मे ? ॥ ४९ ॥ इति चिन्तयतस्तस्य विलीने मोहदुर्दिने। विवेकभास्करः प्रादुरभूद् भूयोऽपि भासुरः ॥ ५० ॥ भक्त्या तत्रैव वन्दित्वा सोऽस्मानग्रे स्थितानिव। आलोच्याथ प्रतिक्रम्य प्रशस्तं ध्यानमास्थित ॥ ५१ ॥ प्रसन्नचन्द्रश्चिच्छेद शुक्लध्यानेन दुष्कृतम् । प्रदोषसंभवं ध्वान्तमुदयाद्रिरिवेन्दुना ॥ ५२ ॥ पप्रच्छ श्रेणिको भूयः प्रणम्य परमेश्वरम् । किमेष देवसंपातो दृश्यते द्योतिताम्बरः ? ॥ ५३ ॥ स्वाम्यप्याख्यत्प्रसन्नर्षेरुत्पन्नमिह केवलम् । कर्तुं च तन्महिमानममराः संपतन्त्यमी ॥ ५४ ॥ व्यापारेषु ध्रुवं चित्तव्यापारो बलवत्तरः। प्रापय्य सप्तमीं यावज्जीवं नयति यः शिवम् ॥ ५५ ॥

श्रुत्वैवं मगधपतिः प्रमोदशाली व्याख्यान्ते स्वपुरमगाज्जिनं प्रणम्य। राजर्षिः स तु भगवान् प्रसन्नचन्द्रो निर्निद्रोदयमपुनर्भवं जगाम ॥५६॥

॥ इति प्रसन्नचन्द्रराजर्षिकथा ॥४६॥

अथ कूरगड्डुकमहर्षिगुणोत्कर्षमुद्घोषयन्नाह ;—

सा कावि खमा तं किंपि मद्दवं अज्जवं च तं किंपि । जह कूरगड्डुयमहेसिणो समचाइं कज्जाइं ॥४७॥

[सा कापि क्षमा तत् किमपि मार्दवमार्जवं च तत्किमपि । यथा कूरगड्डुकमहर्षेः समासानि कार्याणि ॥]

व्याख्या—इह हि वचनगोचरातीता अपि कूरगड्डुकमुनेः क्षमामार्दवार्जवाद्यो गुणास्तदीयतात्कालिकलोकोत्तरफलसंपत्तिस्मृति-पात्रस्य कवेरनुभवैकसाध्यसदर्थेन प्रसिद्धार्थेन तच्छब्देनैवोक्ताः। अतः पदार्थः स्पष्टः। व्यासार्थस्तु कथानकादवसेयः। तच्चैतत्।—

क्षितिप्रतिष्ठितं नाम्ना सतानीतिप्रतिष्ठितम्। पुरमेत्य पुरा प्रावृष्याचार्याः केऽपि तस्थिरे ॥ १ ॥ तदीयः क्षपकः कश्चित् क्षुल्लकेनानुगामिना। बहिर्भूमौ व्रजन् भेकीं प्रमादेनाहिनाऽभ्रूणात् ॥ २ ॥ इयं भेकी विवेकीश ! त्वया हन्त ! हता मुने !। इत्युक्तः क्षुल्लकेनायं दर्शयन् गणशोऽपराः ॥ ३ ॥ जनलज्जावशादूचे दुष्ट रे शिष्यपांशन !। किमेतापि किमेतापि किमेतापि मया हता ? ॥४॥ युग्मम् ॥ प्रतिक्रमणवेलाया-मयमालोचयिष्यति। विमृश्येति स्थितस्तूष्णीं क्षुल्लोऽपि विनयी नयी ॥ ५ ॥ स तमावश्यकेऽप्याह तदनालोचनाकृतम्। महर्षे ! धर्षितां भेकीमालोचयसि किं नहि ? ॥ ६ ॥ अहो ! विगोपयत्यन्तः साधूनामपि मामयम्। तदेनमात्मना हन्मि यथा बूत्कुरुतेऽपि न ॥ ७ ॥ ध्यात्वेति क्षुल्लकं हन्तुं धावन्नुद्यम्य विष्टरम्। सोऽन्तरा मर्मणि स्तम्भास्फालितो न्यपतद् भुवि ॥ ८ ॥ हा ! जीवेहैव कोपद्रुफलं भुङ्क्ष्वाधमाधम !। इति स्वं गर्हयन् सोऽथ मृत्वा ज्योतिष्कदेव्यभूत् ॥ ९ ॥ इतश्च पुरमस्त्येकं वसन्तपुरसंज्ञितम्। तत्रारिदमनोऽन्वर्थाभिधानः पार्थिवोऽभवत् ॥ १० ॥ पुत्रस्तस्यैकपुत्रस्य स्वगृहोपवनेऽन्यदा। पुष्पाणि पाणिना चिन्वन् दष्टो दुष्टेन भोगिना ॥ ११ ॥ तन्मत्वा दुःखितो राजा पटहेनेत्यघोषयत्। संजीवयति यः पुत्रं स मे राज्यार्धमर्हति ॥ १२॥ ततो गारुडिकः कश्चिद् नृपमेत्याशु मण्डलम्। सर्पाकृष्टिकृतेऽलेखीद्

गन्धनागन्धनाभिधम् ॥ १३ ॥ पर्यङ्कासनबन्धेन कृतनिर्दम्भकुम्भकः । स सर्पाकर्षिणीं विद्यां सस्फूत्कृतिकमस्मरत् ॥१४॥ तया सुस्फुरयाकृष्टाः फणिनः पुरवासिनः । गन्धनागन्धनकुलाः स्वं स्वं मण्डलमापतन् ॥ १५ ॥ अथाह मान्त्रिकः सर्पानाक्षिप्यात्ततमुष्टिना । मुक्त्वापराधिनमरे ! परे यान्तु निरागसः ॥ १६ ॥ यथागतमगुः सर्पास्ततस्ते ये निरागसः । स एवैकः स्थितो येन राजसूनुरदश्यत ॥ १७ ॥ मान्त्रिकोऽग्नि-चितां कृत्वा तत्र चाहिं तमब्रवीत् । स्वमादत्स्व विषं दंशाद्देहे ! वा दहने विश ॥ १८ ॥ अगन्धनकुलीनत्वाद् न वान्तमपिबद् विषम् । सर्पोऽथ त्वविशद्वह्निमेकरूपा हि मानिनः ॥ १९ ॥ मृते पुत्रेऽथ राजापि सर्पजातौ समत्सरः । ददौ दीनारमेकैकं सर्पतुण्डच्छिदं प्रति ॥२०॥ जामदग्न्य इव क्षत्रानहीनुत्खातुमुद्यतः । असर्पी कर्तुमारेभे स पृथ्वीमवनीं नृपः ॥ २१ ॥ इतश्च क्षपकात्मा स ज्योतिष्केभ्यश्च्युतस्तदा । दृग्विषाहिकुले सर्पो देवताधिष्ठितोऽभवत् ॥ २२ ॥ सैष जातिस्मृतिध्यानो मद्दृष्ट्या मा स्म भस्मसात् । भवन्तु जन्तव इति भ्राम्यति स्म दिवा न हि ॥ २३ ॥ दयालुर्न प्रसानश्नाद् निशायां निःसृतोऽपि सः । पायं पायं तु पवनान् प्रातः प्रातर्बिलेऽविशत् ॥ २४ ॥ अन्यदा राजदीनारलुब्धः पन्नगलुब्धकः । विलोक्य घर्षणं तस्य विवेद विपिने बिलम् ॥ २५ ॥ तेनौषधी बिलद्वारे मुक्ता द्रागहिकर्षिणी । तयाकृ-ष्यत सर्पोऽयमयस्कान्तेन लोहवत् ॥२६॥ मद्दृष्ट्या मा स्म दह्यन्तां जीवा इति कृपावशात् । निस्ससार महात्माऽसौ पुच्छपदेन पन्नगः॥२७॥ यावान् यावान् निरायिष्ट तावांस्तावानयं जवात् । खण्डशः क्रियते स्माहितुण्डिकेन दुरात्मना ॥ २८ ॥ खण्ड्यमानमिदं नाङ्गमस्ति किन्तु विकर्म ते । शुभोदर्कामिमां पीडां रे ! जीवाधिसहस्व तत् ॥ २९ ॥ इति ध्यायन्नमस्कारपरः पञ्चत्वमाप्य सः । तस्यैव भूपतेः पत्न्यां पुत्रत्वेनोदपद्यत ॥३०॥ तदा च तदधिष्ठात्री स्वप्ने धात्रीशमब्रवीत् । राजन् ! मा स्म वधीः सर्पान् पुत्रस्ते भविताऽचिरात् ॥३१॥ पुत्रस्य नाम

१ ख. °नाहिकम् ।

दातव्यं नागदत्त इति त्वया। इत्याख्याय महीशाय देवता सा तिरोदधे ॥३२॥ राजापि द्वैधमध्याप प्रबोधं तमसोऽत्यये। राज्ञी तु पूर्णमासोष्टदोहदा
गर्भमावहत् ॥ ३३ ॥ असूत च क्रमात्पुत्रमसौ प्राचीव भास्करम्। नागदत्तं च तं राजाऽभ्यधत्तोत्सवपूर्वकम् ॥ ३४ ॥ धात्रीभिर्गुणपा-
त्रीभिः पाल्यमानोऽयमर्भकः। पञ्चभिर्विषयेच्छाभिरिव कामो व्यवर्धत। ३५॥ स पञ्चवार्षिकः पित्रा पण्डितेभ्यः समर्पितः। बालेन्दुरिव
नर्धिष्णुरग्रहीदुज्ज्वलाः कलाः ॥ ३६ ॥ एकदा बहिरुद्याने गतेन शिशुनामुना। वन्दिताः सूरयस्तेभ्यः शुश्रुवे धर्मदेशनाम् ॥ ३७ ॥ प्रकृत्यो-
पशमी सोऽथ श्रुत्वोपशमदेशनाम्। संविग्नमानसो दीक्षामयाचिष्ट गुरूनथ ॥ ३८ ॥ गुरुरूचेऽस्ति चेद् वत्स! व्रतेच्छा पृच्छ तन्निजौ।
पितरौ तन्मतावाशु तुभ्य दास्यामहे व्रतम् ॥ ३९ ॥ ततो नत्वा गुरून् गत्वा सोऽपृच्छत्पितराविति। तात! मातरहं किञ्चिद् याचे वां पुत्र-
वत्सलौ ॥ ४० ॥ तावूचतुरिदं सर्वं तवैव किमु याचसे?। राज्यादपि परं किञ्चिदस्ति चेद् ब्रूहि वत्स! तत् ॥४१॥ सोऽभ्यधत्त प्रणम्यैतौ
दीक्षां दापयताऽथ मे। तौ तु वाक्यमात्मीयं निन्दन्ताविदमूचतुः ॥ ४२ ॥ क तात! व्रतकष्टं तत् क च ते कोमलं वपुः?। रम्भास्तम्भो
गृहस्तम्भः क्रियते क्वापि पुत्रक!?॥ ४३ ॥ स्मित्वाऽवादीदयं केयं दयाऽङ्गस्य प्रयास्यत। दयां कुरुत मे मुक्तिफलं दापयत व्रतम् ॥ ४४ ॥
अथैतौ निग्रहस्थानपतिताविव वादिनौ। त व्रतायान्वमन्येतां तत्र प्रत्युत्तरासहौ ॥ ४५ ॥ नागदत्तस्ततः पित्रा कृतनिष्क्रमणोत्सवः। मुदा-
ऽऽदत्त परिव्रज्यां सुसाधुगुरुसंनिधौ ॥४६॥ सिंहत्वेन विनिष्क्रम्य विस्मापितजगत्त्रयः। सिंहत्वेनैव गुरुभिः सहोर्व्यां विजहार सः ॥४७॥
स तु प्राक्तनतिर्यक्त्वानुभावेन क्षुधालुकः। कूरगड्डुक इत्यन्यनामा जेमन्नभूद् मुहुः ॥ ४८ ॥ ज्ञानदर्शनचारित्राण्यस्योदीयुः क्षुधा समम्।
इन्दोरिव सहाङ्केन स्फुरद्देशप्रदेशगाः ॥४९॥ चत्वारो देवतावन्द्या गच्छेऽत्र तपकोत्तमा। एकद्वित्रिचतुर्मासान् तपन्ति स्म क्रमेण ते ॥ ५०॥
वायव्योरं च तद्वैयावृत्त्याभिग्रहमग्रहीत्। मत्वा तत्पुण्यमत्ययं वार्षिकं कूरगड्डुकः ॥ ५१ ॥ बुभुक्षयैकदा तेषां मुनीनां खेलमल्लकाः।

परिष्ठापयितुं तस्य व्यस्मर्यन्त महात्मनः ॥५२॥ विहृत्य शीतले भानूदये चायमुपागतः। मुनीन्निमन्त्रयामास मासक्षपजिनस्तदा ॥५३॥ ते तु खुंकृत्य जगदुः कोपिनस्तं प्रमद्वरम्। भोजनैकस्मृते! खेलं क्षिपामः केति शंसिनः ॥५४॥ ततो निमन्त्रणायाविष्कृते तत्पात्र एव ते। क्षपकाः खेलममुचन् गरलं पन्नगा इव ॥५५॥ तन्मुखाब्जच्युतं खेलं मन्वानो मकरन्दवत्। स क्षमापद्मलस्वान्तश्चिन्तयामासिवानिति ॥५६॥ परिष्ठापयितुं खेलमल्लकान् व्यस्मरं हहा!। निष्ठीवितुं न कल्पेतां वासिते खेलमल्लकं ॥५७॥ मया प्रमद्वरेणैपामन्यभक्तिरपि क्षता। यद्दातुः प्रियालापोऽन्यत्र लाभान्तराधिकम् ॥५८॥ अशनव्यसन धिग्मां पशुवद् ग्रासलालसम्। क्षुत्परीषहसोढारस्त्वमी धन्यास्तपोधना ॥५९॥ सिच्यमानो रसैरात्मा सार्द्रतुम्बमिव ब्रुडेत्। तेनैते शोषयन्ति स्वं तितारयिषवो भवात् ॥६०॥ क्षान्त्या तितउनेवैवं चाजयन् प्राक्तनं रजः। स लेभे केवलं रत्नं लोकालोकप्रकाशकम् ॥६१॥ तदा शासनदेव्यागाद् नमश्चक्रे च तं मुनिम्। क्षपकास्तद् विलोक्यैतामभापन्तोग्रिपरक्रुधः ॥६२॥ हित्वा तपोधनानस्मानद्य त्वं कटपूतने!। अमुं कथमवन्दिष्ठा रे क्रूरे! कूरगड्डुकम्? ॥६३॥ सोचे पवित्रमस्यामूज्ज्ञानमप्रतिपातिकम्। अवन्दिषमहं तेन वन्दध्वं यूयमप्यमुम् ॥६४॥ ततस्ते विस्मयानन्दविषादभरभाविताः। तस्य केवलिनः पादाम्बुजेऽभूवन्मधुव्रताः ॥६५॥ तेषामपि तदात्मानं निन्दतामभिगर्हताम्। विलिल्यिरे विकर्माणि प्रादुरासीच्च केवलम् ॥६६॥

देवा दुन्दुभिनादपूर्णमवनीं गन्धोदकोपस्कृतां कुर्वन्तः समुपेत्य केवलमहं कृत्वा च जग्मुर्दिवम्।
कालात् केवलिनः प्रपञ्चितवचो धर्मस्य पञ्चापि ते साम्राज्याय शुभप्रदा [illegible] जगत्युच्चैः स्थिता जज्ञिरे ॥६७॥

॥ इति कूरगड्डुकमुनिकथा ॥४७॥

प्रणतिपूर्वमभयकुमारानगारगुणभारमथ विस्तारयन्नाह :—

संडियमोहपगारं अभयकुमार नमामि अणगारं। अज्जवि जस्स मईओ जणस्स चित्ते चमक्कंति ॥ ४८ ॥

[खण्डितमोहप्राकारमभयकुमारं नमाम्यनगारम् । अद्यापि यस्य मतयो जनस्य चित्त चमत्कुर्वन्ति ॥]

अभयकुमारनामानमनगार महर्षि नमामि नमस्करोमि। किंविशिष्टम् । 'खडियमोहपगारं' खण्डितश्चूर्णीकृतो मोहो मूढतैव मुक्तिपुरीप्रवेशे प्रत्यूहकारः प्राकार शालो येन, यद्वा, खण्डितोऽपगणितो मोहस्य प्रकृष्टो महतामप्यलङ्घ्य आकारो घाट' साम्राज्यशोभमयो येन स तथा तम् । यस्य किम् । मतय औत्पातिकीवैनयिकीकर्मजापारिणामिकीतिसंज्ञाश्चतस्रो बुद्धय , तथाहि सिद्धान्त —

" उप्पत्तिया वेणइया कम्मया परिणामिया । बुद्धी चउव्विहा वुत्ता पचमा नोवलब्भइ ॥ १ ॥

पुव्वमदिट्ठमसुयमवेइअतक्खणविसुद्धगहियट्ठा । अव्वाहयफलजोगा बुद्धी उप्पत्तिया नाम ॥ २ ॥

भरनित्थरणसमत्था तिवग्गसुत्तत्थगहियपेयाला । उभओलोगफलवई विणयसमुत्था हवइ बुद्धी ॥ ३ ॥

उवओगदिट्ठसारा कम्मपसंगपरिघोलणविसाला । साहुक्कारफलवई कम्मसमुत्था हवइ बुद्धी ॥ ४ ॥

---

१ औत्पातिकी वैनयिकी कर्मजा पारिणामिकी । बुद्धिश्चतुर्विधोक्ता पञ्चमी नोपलभ्यते ॥ १ ॥

पूर्वादृष्टाश्रुताविदिततत्क्षणविशुद्धगृहीतार्था । अव्याहतफलयोगा बुद्धिरौत्पातिकी नाम ॥ २ ॥

भरनिस्तरणसमर्था त्रिवर्गसूत्रार्थगृहीतप्रमाणा । उभयलोकफलवती विनयसमुत्था भवति बुद्धि ॥ ३ ॥

उपयोगदृष्टसारा कर्मप्रसङ्गपरिघोलनविशाला । साधुकारफलवती कर्मसमुत्था भवति बुद्धि. ॥ ४ ॥

" अणुमाणहेउदिट्ठंतसाहिया वयविवागपरिणामा। हियनिस्सेयसफलवई बुद्धी परिणामिया नाम ॥ ५ ॥"

इत्येताः 'अज्ञवि' अद्यापि बहुधा श्रुता अपीति भावः, जनस्य लोकस्य 'चित्ते' मनसि 'चमक्कंति' चमत्कुर्वन्त्याश्चर्यं जनयन्तीति सङ्क्षेपार्थः। व्यासार्थस्तु कथानकादवसेयः। तच्चैतत्;—

अस्ति राजगृहं नाम पुरं तत्राभवद् नृपः। प्रसेनजिदिति ख्यातः प्रतापी भानुमानिव ॥ १ ॥ तस्यासन् सूनवो नैके श्रेणिकाद्या महौजसः। पयोधेरिव भास्वन्तो मणयः कौस्तुभादयः ॥ २ ॥ अन्यदा तु स्वपुत्राणां राज्यार्हत्वं परीक्षितुम्। भोज्याय पायसस्थालानेकनादीदपद् नृपः ॥ ३ ॥ प्रवृत्तेषु ततो भोक्तुं कुमारेषु कुशाग्रधीः। सारमेयानयं सिंहसारमेयानमूमुचत् ॥ ४ ॥ कुमारा द्रुतमुत्तस्थुः कुक्कुरेष्वापतत्स्वथ। तथैव श्रेणिकस्त्वस्थादजितोडुष्विव ग्रुपः ॥५॥ स्तोकं स्तोकं ददौ सोऽन्यस्थालेभ्यः पायसं शुनाम्। यावल्लिलिहिरे ते तत् तावच्च बुभुजे स्वयम् ॥ ६ ॥ येन केनाप्युपायेन परानेष निरोत्स्यति। भोक्ष्यते च स्वयं राज्यं राजा तेनेति रक्षितः ॥ ७ ॥ राज्यार्हमानिनो मैन महान्तं ज्ञासिषुः परे। इत्यवज्ञाय तं देशान् कुमारेभ्यो ददौ नृपः ॥ ८ ॥ ततोऽभिमानी स्वपुराद् निःसृत्य श्रेणिको गतः। बेन्नातटपुरे भद्रश्रेष्ठिनोऽट्टमुपाविशत् ॥ ९ ॥ प्रभूतकार्यकैः श्रेष्ठी सोऽभवद् व्याकुलस्तदा। कुमारोऽप्यार्पयद् बद्ध्वा तत्पुटापुट्टिकादिकम् ॥१०॥ द्रव्य माहात्म्यतस्तस्य श्रेष्ठी भूयिष्ठमार्जयत्। भानोः प्रभावतः किं न लभते मुकुरः प्रभाम् ॥११॥ अथावितथपुण्यस्य कस्यातिथिरसीत्ययम्। श्रेणिकः श्रेष्ठिना पृष्टो भवतामित्यभाषत ॥ १२ ॥ नन्दायोग्यो वरो दृष्टः स्वप्ने योऽयं स एव सः। इति श्रेष्ठी हृदि ध्यायन् धन्योऽहमिति चाब्रवीत् ॥ १३ ॥ संवृत्याट्टमथ श्रेष्ठी तं नीत्वा च स्ववेश्मनि। स्नपयित्वा परिधाप्य सगौरवमभोजयत् ॥ १४ ॥ पाणिग्रहं च नन्दा-

१ अनुमानहेतुदृष्टान्तसाधिका वयोविपाकपरिणामा। हितनिःश्रेयसफलवती बुद्धिः पारिणामिकी नाम ॥ ५ ॥

याः स्वनन्दिन्याः परेद्यवि । श्रेष्ठिना कारितो भोगानभुङ्क्त स तया सह ॥ १५ ॥ इतश्चाकस्मिक रोगं प्राप्य राजा प्रसेनजित् । तज्ज्ञः श्रे-
णिकमाह्वातुं शीघ्रमादिक्षदौष्ट्रिकान् ॥ १६ ॥ औष्ट्रिकेभ्यः परिज्ञाय पितुरत्यर्तिमुत्सुकः । नन्दां संबोध्य सस्नेहं प्रतस्थे श्रेणिकस्ततः ॥१७॥
यं पाण्डुरकुड्यां गोपाला राजगृहे पुरे । आह्वानमन्त्रप्रतिमान्यक्षराणीति चार्पयत् ॥ १८ ॥ गत्वा स श्रेणिको राजगृहे राजानमानमत् । सा-
आजन्मदीक्षितं कृत्वा तं राजापि ययौ दिवि ॥ १९ ॥ विश्वं विश्वंभराभारं बभार श्रेणिकस्ततः । तेन गर्भवती मुक्ता गर्भे नन्दा च दुर्वहम् ॥
२० ॥ तस्यां दोहद इत्यासीद् गजारूढा शरीरिणाम् । महाभूत्योपकुर्वाणा भवाम्यभयदा यदि ॥ २१ ॥ विज्ञपय्याथ राजानं तत्पित्राऽपूरि
दोहदः । पूर्णे काले च सासूत सुतं चन्द्रमिवेन्द्रदिक् ॥ २२ ॥ दोहदार्थानुसारेण तस्याथ दिवसे शुभे । चकाराभयकुमार इति मातामहो-
ऽभिधाम् ॥ २३ ॥ क्रमादधीतविद्योऽष्टवर्षोऽमर्षेण केनचित् । प्रतर्ज्यतैव कोऽसि त्वं पिता यस्य न विद्यते ॥ २४ ॥ ऊचेऽभयकुमारस्तं ननु
भद्रः पिता मम । त्वन्मातुः स पिता तेनोदिते नन्दां जगाद सः ॥ २५ ॥ भद्रस्तव जनको मातर्मदीयं जनक वद । पुत्रेणेत्युदिते नन्दा नि-
रानन्देदमभ्यधात् ॥ २६ ॥ देशान्तरादुपेतेन परिणीतास्मि केनचित् । मम च त्वयि गर्भस्थे तमीयुः केचिदौष्ट्रिकाः ॥ २७ ॥ रहः स कि-
ञ्चिदुक्त्वा तैः सहैव क्वचिदप्यगात् । अद्यापि त न जानामि कुतस्त्यः कश्चिदित्यहम् ॥ २८ ॥ स यानुवाच किञ्चित्त्वामिति पृष्टाभयेन सा ।
अक्षराण्यर्पितान्येतानीति पत्रमदर्शयत् ॥ २९ ॥ तद्विभाव्याभय प्रीतोऽब्रवीद् मम पिता नृपः । पुरे राजगृहे तत्र गच्छावो ननु संप्रति
॥ ३० ॥ आपृच्छ्य श्रेष्ठिनं भद्रं सामग्रीसंयुतस्ततः । नान्देयो नन्दया सार्धं ययौ राजगृहं पुरम् ॥ ३१ ॥ मातरं बहिरुद्याने विमुच्य सप-
रिच्छदाम् । आत्मनात्मपरीवारः प्रविवेशाभयः पुरे ॥ ३२ ॥ इतश्च मन्त्रिणां पूर्णमेकोनशतपञ्चकम् । तत्पूर्तौ श्रेणिकः कञ्चिदुत्कृष्टमग-
वेषयत् ॥ ३३ ॥ ततश्च तत्परीक्षार्थं शुष्ककूपे निजोर्मिकाम् । नृपश्चिक्षेप लोकांश्च पटहेनेदमादिशत् ॥ ३४ ॥ आदास्यते करेणैतामूर्मिकां

यस्तटस्थितः । तस्य धीकौशलकीला मदीया मन्त्रिधुर्यता ॥ ३५ ॥ तदाकर्ण्य जना प्रोचुः कूपकण्ठगता इति । पाणिनेन्दुं य आदत्ते स इमा-मूर्मिकामपि ॥३६॥ ततोऽभयकुमारोऽपि संप्राप्तस्तत्र सस्मितम् । ऊचे किं गृह्यते नैषा किमेतदतिदुष्करम् ? ॥३७॥ तं दृष्ट्वा च जना दध्युः कोऽप्यसावतिशायिधीः । समये मुखरागो हि नृणामाख्याति पौरुषम् ॥३८॥ ऊचुस्ते तं गृहाणेमामूर्मिकां तत्पणीकृताम् । यदीच्छसि श्रियं राज्ञो धुर्यतां चास्य मन्त्रिषु ॥ ३९ ॥ ततोऽभयकुमारोऽपि मुद्रिकां कूपमध्यगाम् । आर्द्रगोमयपिण्डेन निजयानोपरिस्थितः ॥ ४० ॥ स निजौत्पातिकीबुद्धेर्युञ्जनीभूतमुखकैः । तोयचक्रमायात गोमय पाणिनाऽऽददे ॥ ४१ ॥ तत्परिज्ञाय चारेभ्यस्तुहावाभयं नृपः । आलिलिङ्ग च तं पुत्रप्रतिपत्त्या प्रमोदभाक् ॥ ४२ ॥ कुतस्त्वमागतोऽसीति पृष्ट श्रेणिकभूभुजा । अभयः प्राह संप्राप्तो वेन्नातटपुरादहम् ॥ ४३ ॥ राजाऽप्यधत्त भद्रास्य ! तत्र भद्र इति श्रुतः । श्रेष्ठी किमस्ति किं चास्य नन्दानाम्नी च नन्दिनी ? ॥ ४४ ॥ अस्तीत्युक्तोऽमुना राजा प्राह नन्दोदरिण्यभूत् । किं जातं, सोऽभ्यधात्पुत्रं सासूताभयसंज्ञितम् ॥ ४५ ॥ किंरूपः किंगुणः सोऽस्तीत्युदिते सति भूभुजा । ऊचे ह्यसौ स एवाहं स्वामिन्नस्मीति चिन्त्यताम् ॥ ४६ ॥ राजा तमङ्कमारोप्यालिङ्ग्याघ्राय शिरस्यथ । प्राहानन्दाश्रुमान् वत्स ! माता कुशलिनी तव ? ॥ ४७ ॥ अभयोऽप्याह भृङ्गीव त्वत्पादाम्भोजकाङ्क्षिणी । स्वामिन्नायुष्मती मेऽम्बा बाह्योद्यानेऽस्ति संप्रति ॥ ४८ ॥ ततो नन्दां समानेतुमानन्दादभयं पुरः । प्रस्थाप्य स्वयमुत्कण्ठोत्सुकोऽथागाद् महीपतिः ॥४९॥ अनञ्जनाक्षीं शिथिलवलयां लुलितालकाम् । ददर्श राजा सानन्दो नन्दामुद्यानवासिनीम् ॥ ५० ॥ नन्दामानन्द्य नगरं प्रविश्य च महीपतिः । पट्टराज्ञीपदे चक्रे जानकीमिव राघवः ॥ ५१ ॥ पुत्रीं स्वसुः सुसेनाया मुख्यतां चापि मन्त्रिषु । राज्यार्धसंपदा साकमभयाय ददौ नृपः ॥ ५२ ॥ भर्तृभक्त्याऽभयः स्वस्मिन् पदातिपरमात्मताम् । मन्वानः साधयामास दुःसाध्यानपि भभुजः ॥ ५३ ॥

॥ इत्यभयकुमारकथायामौत्पातिकीबुद्धिनिवधनं नाम प्रथम. प्रकाशः ॥

इतश्च श्रीविशालास्ति वैशालीति पुरी वरा । तत्र चेटीकृताऽरातिनृपोऽभूच्चेटको नृप ॥ १ ॥ पृथग्राज्ञीभवास्तस्य बभूवुः सप्त कन्यका । तत्प्रतापोच्छलत्सप्तार्चिषो ज्वाला इवोज्ज्वलाः ॥ २ ॥ प्रभावती पद्मावती मृगावती शिवापि च । तथैव ज्येष्ठा सुज्येष्ठा चिल्लणा चेति ताः क्रमात् ॥ ३ ॥ प्रभावती वीतभयेश्वरोदायनभूपतेः । पद्मावती तु चम्पेशदधिवाहनभूभुज ॥ ४ ॥ कौशाम्बीशशतानीकनृपस्य तु मृगावती । शिवा तूज्जयिनीशस्य प्रद्योतपृथिवीपतेः ॥ ५ ॥ कुण्डग्रामाधिनाथस्य नन्दिवर्धनभूभुज । श्रीवीरनाथज्येष्ठस्य ज्येष्ठा दत्ता यथाक्रमम् ॥ ६ ॥ सुज्येष्ठा चिल्लणा चापि कुमार्यावेव तस्थतुः । रूपश्रियोपमाभूते ते मिथो विम्बिते इव ॥ ७ ॥ कलाकलापकुशले श्रुतार्थोपनिषद्विदौ । मूर्ती इव सरस्वत्यास्ते रेभाते परस्परम् ॥ ८ ॥ अपरेद्युश्च सुज्येष्ठाचिल्लणाभ्यामलंकृतम् । कन्यान्तःपुरमभ्यागादेका स्थविरतापसी ॥ ९ ॥ सा च व्याचष्ट धर्मं स्वं मिथ्यात्वद्रुमसारणिः । उत्फुल्लगल्लमज्ञानपर्षदीव तयो पुरः ॥ १० ॥ सुज्येष्ठा तु गुणश्रेष्ठा तस्या धर्मं निराकरोत् । श्रुतकूपनिपानाभैर्वचोभिर्युक्तिवर्मितै ॥ ११ ॥ स्वस्वामिनीजयोन्मत्तास्तामन्तःपुरचेटिकाः । उत्तालभुजा कण्ठे गृहीत्वा निरवासयन् ॥ १२ ॥ उपादातुं गता दातुं पतितेवाथ तापसी । पूजार्थिन्यागता सैवं प्रत्युतानर्थमासदत् ॥ १३ ॥ यान्ती च तापसी दध्याविमां वैदुष्यगर्विताम् । भूयसीषु सपत्नीषु द्रु खपात्रीकरोम्यहम् ॥ १४ ॥ सुज्येष्ठारूपमित्येषा लिखित्वा चित्रपट्टके । श्रेणिकायोपनिन्येऽथ गत्वा राजगृहे पुरे ॥ १५ ॥ तां दृष्ट्वा लिखितां रूपमुषितामरनायिकाम् । राजा राजगृहाधीशः प्राशसद् धूनयन् शिरः ॥ १६ ॥ अपृच्छच्च शुभे ! केयं किंकुला कस्य नन्दिनी । कुमारी परिणीता वा कां पुरीमधितिष्ठति ? ॥ १७ ॥ तापसी कथयामास सुज्येष्ठेयं कलानिधिः । विशालेशसुता कन्योद्वोढुमेतां त्वमर्हसि ॥ १८ ॥ विसृज्य तापसीं तस्थौ कथञ्चिदथ पार्थिवः । पत्नौ विधाय

वैशाल्यां यियासुरिव तां स्मरन् ॥ १९ ॥ दूतेन प्रार्थयामास सुज्येष्ठां चेटकादयम् । न दास्ये श्रेणिकायेमां चेटकोऽपीति चावदत् ॥ २० ॥ दूतेनाथ तथाख्याते श्रेणिकं खिन्नमभ्यधात् । अभयस्तात ! मा शोचीः करिष्ये वः समीहितम् ॥ २१ ॥ इति वैनयिकीबुद्ध्याऽभिधायैत्य गृहेऽभयः । चिद्रूपो रूपमलिखत् फलके मगधेशितुः ॥२२॥ ततो गुटिकया वर्णस्वरभेदं विधाय सः । वणिग्वेषं गृहीत्वा च वैशालीं नगरीं ययौ ॥ २३ ॥ उपचेटकराजान्त पुरं चापणमग्रहीत् । तत्रान्त पुरचेटीनां क्रेतव्यमधिकं ददौ ॥ २४ ॥ अभयश्चार्चयन्नित्यं श्रेणिकं लिखितं पटे । दासीपृष्टोऽयमाचख्यौ देवो मे श्रेणिको नृपः ॥ २५ ॥ दास्यश्च कथयामासुः सुज्येष्ठायै सविस्मयाः । रूप तादृग्यथादृष्टं श्रेणिकस्यातिदैवतम् ॥ २६ ॥ ज्येष्ठदास्या समानाय्य पटकं कौतुकेन तत् । ध्यायन्त्यासीच्च निश्चेष्टा सुज्येष्ठा योगिनीव सा ॥ २७ ॥ जगाद च त्वयां स्थित्वा गत्वा रहसि सत्वरम् । गूढाभिप्रायसर्वस्वनिधानवसुधां सखीम् ॥ २८ ॥ यस्येदं फलके रूपं धीमतीच्छामि तं पतिम् । तत्संघट्टयितुं त्वेनं विधिभट्टारकोऽस्तु कः ? ॥ २९ ॥ यद्ययं मे पतिर्न स्यात् तदानीं हृदयं सखि ! । द्विधा भविष्यति नूनं दाडिमं व पचेलिमम ॥ ३० ॥ तद्भद्रे ! ■ इहोपाय उपायो यदिवाऽस्त्ययम् । शरणं वणिगेवैष य एतद्रूपमर्चति ॥ ३१ ॥ सुज्येष्ठादास्यथावादीदभयं सोऽपि तां जगौ । अचिरात्पूरयिष्यामि स्वामिन्यास्ते मनोरथम ॥ ३२ ॥ सुरङ्गां खानयिष्यामि तमानेष्ये तया स्यात् । अधिष्ठेयश्च तत्कालं त्वत्स्वामिन्यापि तद्रथः ॥ ३३ ॥ स्थानेऽमुष्मिन् दिनेऽमुष्मिन् तथोऽमुष्मिन् सुरङ्गया । राजैष्यतीति संकेतं तन्मुखेनाभयो ददौ ॥ ३४ ॥ दासी तस्य तदाख्यायागत्य चाभयमब्रवीत् । प्रमाणं त्वद्वच इति पुनश्चान्तःपुरं ययौ ॥ ३५ ॥ अभयोऽपि हि संकेतकथाख्यापनपूर्वकम् । पितृप्रयोजनप्रह्व आह्वत् पितरमाश्वपि ॥ ३६ ॥ सुज्येष्ठा तत्प्रभृत्येव स्मरन्ती श्रेणिकं नृपम् । प्रभूतां प्रापदरतिं रतिनाथवशंवदा ॥ ३७ ॥ अन्यदा

१ ग. घ. पचेलिममिवैर्वारु द्विधा नूनं भविष्यति ।

त्वहि निर्णीते श्रेणिक सुलसासुते । सब्रह्मचारिभिर्दिव्यानुभावादेकनालजे' ॥ ३९ ॥ प्रसेनजित्सुहृन्नागरथिकस्य सुते श्रुते । द्वात्रिंशता सम प्राप सुरङ्गात्मा सुरङ्गया ॥४०॥ युग्मम् ॥ सुरङ्गानिर्गत प्रेक्ष्य सुज्येष्ठा मगधेश्वरम् । चित्रदृष्टानुसारेणोपजस्य मुमुदेनराम् ॥४०॥ साख्याय सर्ववृत्तान्तमापप्रच्छाथ चिल्लणाम् । प्रत्यशासीच्चिल्लणापि स्थास्यामि त्वदृते न हि ॥ ४१ ॥ रथमारोपयदथ सुज्येष्ठा चेल्लणां पुर । स्वय चागात्समानेतु द्रुत रत्नकरण्डकाम् ॥ ४२ ॥ न स्थातुमुचित वैरिगृहे चिरमितीरिभिः । प्रेरितोऽनुचरैर्जात्वा चेल्लणां प्रयजे नृप' ॥ ४३ ॥ सुज्येष्ठाऽऽगादितो यावत् तावत् त मगधेश्वरम् । न ददर्श घनच्छन्नमिव चन्द्रचकोरिका ॥ ४४ ॥ तदा चाऽपूर्णकामत्वाद् भगिनीहरणादपि । साऽरटद् मुष्मुणाऽस्मि ह्रियते हन्त ! चेल्लणा ॥ ४५ ॥ ततश्चेटकमुद्यान्त रथी वैरङ्गिको रयात् । उवाच कोऽयमाक्षेपा मयि सत्यपि नाथ ! ते ? ॥ ४६ ॥ कन्याप्रत्याहृतावन्यागता यातः सुरङ्गया । सौलसेयानय सयानेकेनैवेषुणाऽवधीत् ॥ ४७ ॥ तद्रथे रुद्धमार्गोऽस्थादथ वैरङ्गिको रथी । सुरङ्गान्तमगात् तूर्णं श्रेणिकस्तु सचेल्लणः ॥ ४८ ॥ सुज्येष्ठा विषयाकाङ्क्षाविरक्ताऽऽपृच्छ्य चेटकम् । समीपे चन्दनार्याया' परिव्रज्यामुपाददे ॥ ४९ ॥ सुज्येष्ठे ! इति जल्पन्त श्रेणिक त्वाह चेल्लणा । सुज्येष्ठा नागता देव ! तत्कनिष्ठाऽस्मि चेल्लणा ॥ ५० ॥ श्रेणिको व्याजहारैता नायासोऽभूद् मुधा मम । सुभ्रु ! त्वमसि सुज्येष्ठा तरया न खलु हीयसे ॥ ५१ ॥ चेल्लणा पतिलाभेन भगिनीवञ्चनेन च । श्रेणिकस्तु तदावाप्त्या सौलसेयव्ययेन च ॥ ५२ ॥ कलितौ हर्षशोकाभ्यां तो रथप्रजवादथ । ईयतुर्नगरं पश्चात् कृतकार्योऽभयाऽपि हि ॥ ५३ ॥ युग्मम् ॥ गान्धर्वेण विवाहेन परिणीयाय चेल्लणाम् । सुलसानागयोर्गत्वा राजाऽऽख्यत् तत्सुतान् मृतान् ॥ ५४ ॥ नृपात् तौ दम्पती श्रुत्वा सुतादन्तममङ्गलम् । मुक्तकण्ठमकुण्ठार्त्तिदीनो रुरुदतुश्चिरम् ॥ ५५ ॥ अथानित्यकथाभिस्तावाचार्य इव तत्त्ववित् । अभयो बोधयामास श्रेणिकेन सहागत ॥ ५६ ॥ ततश्च चेल्लणादेव्या सम मगधभूपति' । निर्विघ्न बुभुजे भोगान् पौलो

स्येव पुरन्दरः ॥ ५७ ॥ त्रयोऽस्यास्तनयोऽशोकचन्द्राख्यस्तेषु कूणिकः । ज्यायान् हल्लो द्वितीयस्तु विहल्लोऽभूत् कनिष्ठकः ॥ ५८ ॥

इतश्च नगरे तत्र सार्थवाहो धनावहः । आसीदसीमविभवो द्वितीय इव यक्षराट् ॥ ५९ ॥ भद्रेति दयिता तस्य ततो गर्भमधारयत् । कृतपुण्य इति प्रीत्या स्याख्यातमखिलैर्जनैः ॥ ६० ॥ प्रसूत सा सुतं काले कालेयच्छविभासुरम् । सार्थवाहो महोत्साहस्तदा चक्रे महोत्सवम् ॥ ६१ ॥ पुरस्कृत्य जनस्योक्तिं पूज्यपूजापुरस्सरम् । कृतपुण्यक इत्यस्य पितृभ्यां नाम निर्ममे ॥ ६२ ॥ क्रमेण वर्धमानोऽसौ स्पर्धमानो नवेन्दुना । कलाकलापं जग्राह चित्रं दोषाकरस्तु न ॥६३॥ धन्यंमन्यां तदीयाप्त्या कन्यां सुकुलसंभवाम् । पितृभ्यामुत्सवेनैष तस्याः परिणायितः ॥ ६४ ॥ तमथो साधुसंसर्गाद् विषयेषु पराङ्मुखम् । न्ययुङ्क्त शठगोष्ठीषु श्रेष्ठी तद्भोगकौतुकी ॥ ६५ ॥ अथ तादृक्सुहृद्वर्गसंसर्गेण निरर्गलः । स पण्यकामिनीदर्शी यथाकाममकामयत् ॥ ६६ ॥ स क्षणात् तैरुपायैः किञ्चिदध्यापितस्तथा । यथा यातुं पितुर्मातुर्न सस्मार स्मरातुरः ॥ ६७ ॥ अन्यदाऽनङ्गसेनाख्यां विख्यातां पण्ययोषितम् । सरसां कामयामास पीयूषसरसीमिव ॥ ६८ ॥ आनन्दमकरन्दैः स दूरमन्यातिशायिभिः । तृप्यति स्म न तां प्राप्य रोलम्ब इव मालतीम् ॥ ६९ ॥ कोटिशः कुट्टिनीकूटपादावर्तैरवर्तत । रसातलतलस्थानां तद्धनानामुदञ्चनम् ॥ ७० ॥ तस्य द्वादश वर्षाणि दिनानीवातिचक्रमुः । कालः स्यादतिजङ्घालस्तन्वङ्गीसङ्गिरङ्गिणाम् ॥ ७१ ॥ अक्षीयत ततो लक्ष्म्या चिरसंचितयापि च । दुःखिताभ्यां पितृभ्यां च देवभूयमभूयत ॥७२॥ कुट्टिनी तदपि क्रूरा पुनरेव धनाशया । प्रेषयामास, सा चेटीं चतुरोक्तिपटीयसीम् ॥ ७३ ॥ निकेतं कृतपुण्यस्य सातिवेगादुपाययौ । भित्तिगोपुरसोपानभ्रंशाख्यातधनक्षयम् ॥ ७४ ॥ प्रासोषामङ्गलाशंसिस्थौलकौसुम्भवाससम् । नव्यावतीर्णतारुण्यां साऽपश्यत् तत्र योषितम् ॥ ७५ ॥ कृतपुण्यस्य पत्नीति तां निश्चित्य कुतश्चन । अवोचत नता चेटी वाचं शिक्षाक्रमोचिताम् ॥ ७६ ॥ कल्याणि ! तव कान्तेन प्रहिता स्मि त्वदन्तिकम् । विज्ञातुं कुशलोदन्तं धनं चानेतु-

मञ्जसा ॥ ७७ ॥ अतिप्रसन्नवक्त्राब्जा सा चकोरविलोचना । जगाद दयितादेशविलसत्पुलकाङ्कुरा ॥ ७८ ॥ सखि ! कान्तस्य तस्याज्ञा मम सीमन्तशेखिनी । किमाचक्षे पुनः चेमं दैवे प्रातीपिके सति ? ॥ ७९ ॥ तथातिवत्सलस्तातस्तादृक् श्वश्रूः प्रियंवदा । जग्मतुर्द्वावपि दिवं धिग् धिग् मे मन्दभाग्यताम् ॥ ८० ॥ श्वशुराभ्यां श्रियोऽप्येताः प्रेयं प्रेयमशोषिताः । प्रियस्य तनयस्यार्थे धन को हि धनायति ? ॥ ८१ ॥ प्रस्ति पित्रा वितीर्णं मे किञ्चिदङ्गविभूषणम् । तत् त्वं गृहाण भूयाद् मे शीलमेवाङ्गभूषणम् ॥ ८२ ॥ इत्युदीर्य समुत्तार्य तनोराभरणानि सा । प्रर्पयामास तान्येतत् प्रीत्यै कुलमृगीदृशाम् ॥ ८३ ॥ भुजिष्या तान्युपादाय विस्मयस्मेरमानसा । चिन्तयन्ती तदौचित्यं निजमन्दिरमाययौ ॥ ८४ ॥ अनङ्गसेनया सार्धं कृतपुण्यस्य पश्यतः । उपनिन्ये च कुट्टिन्या यथादृष्टं जगाद च ॥ ८५ ॥ अङ्गस्य यदलङ्कारः प्रेषितः कुलयोषिता । उदक्तस्योदपानस्य तदेषा तलमृत्तिका ॥ ८६ ॥ अलमेतेन कौसुम्भरसनिर्यासरूपिणा । चिन्तयित्वेति तत्पत्न्यां कृपालुरथ कुट्टिनी ॥ ८७ ॥ तदलंकारसर्वस्वमेकावल्यादिसंयुतम् । दीनाराणां सहस्रेण सह प्रीत्याऽर्पयत् पुनः ॥ ८८ ॥ विशेषकम् ॥ कुट्टिन्या कामिनां माग्या दुहिताऽभिहिता रहः । पुत्रि ! परपुरन्ध्रीणां निर्धनेन जनेन किम् ? ॥ ८९ ॥ गण्यतां कृतपुण्योऽपि निर्धनैकशिरोमणिः । इत्युक्ताऽनङ्गसेनापि प्रत्युवाच वचास्विनी ॥ ९० ॥ मातर्नातः परं माता मदीया नितरामसि । अप्रगल्भं प्रगल्भापि यदेवं खलु जल्पसि ॥ ९१ ॥ ऊढप्रौढिभिरेतस्य वताढ्यंकरणैर्धनैः । परःकोटिभिरायातैः सौहित्यं किं न तेऽभवत् ? ॥ ९२ ॥ गुणैरेतस्य मे चेतः कैतकोदरसोदरैः । वासितं यत् तदन्यत्र गन्तुमुत्सहते नहि ॥ ९३ ॥ इति निर्बन्धमेतस्याः सम्यग् मनसि कुर्वती । जज्ञेऽसौ जरती जाग्रत्तृष्णा कृष्णानना ततः ॥ ९४ ॥ सावज्ञां कारयामास तत्र दासीभिरन्वहम् । नार्घं ददाति यत्कोऽपि निःश्रीके सचितर्यपि ॥ ९५ ॥ तदा तासामवज्ञानां निदानमथ चिन्तयन् । अपकाकर्तृकमेवेति बुबुधे स बुधः स्वयम् ॥ ९६ ॥ अनुक्तहुताशनेन हृदि दंदह्यते स्म च ।

स्मरोन्मादपरीणामं जनो जानाति पृष्ठतः ॥ ९७ ॥ अथ मानी विनिःसृत्य जगाम निजधामनि । स प्रियां च परिम्लानां वीक्षते स्म तदन्तरे ॥ ९८ ॥ स्वं तस्य पश्यतो धाम श्यामायितमुखत्विषः । धीरस्यापि पदं प्रापुर्नेत्रयोर्बाष्पबिन्दवः ॥ ९९ ॥ सापि दूरात् तमायान्तमवलोक्य विकस्वरा । विकल्पान्कल्पयामास सरोमाञ्चं सुलोचना ॥ १०० ॥ दिष्ट्याऽयं किं ममाभ्येति पाणिपीडनपण्डितः । यद्वा भाग्यपरीपाको माहशामीदृशः कुतः ? ॥ १०१ ॥ अथ निश्चित्य प्रथम मनसा परतो दृशा । उत्सेकेन ततोऽङ्गेन प्रत्युद्यातः पतिस्तया ॥ १०२ ॥ तस्य तेनोपचारेण विहितेन तया समम् । अमृतेनेव निर्वाणः पूर्वः परिभवानलः ॥ १०३ ॥ विनीता तेन सा रात्रौ पाठिता भोगमात्रिकाम् । गर्भरत्नं बभारान्तः प्रबोधमिव देहिनाम् ॥ १०४ ॥ स कदाचित् प्रियामूचे मदन्यो नास्ति मूढधीः । निष्फला मयि शास्त्रार्थदर्शिवृष्टिरिवोपरे ॥ १०५ ॥ पितरौ यद् मयाऽगाधे क्षिप्तौ दुःखमहार्णवे । धनं निधनमानीतं पितृपर्यायसंचितम् ॥ १०६ ॥ अलमालप्य लोलाक्षि ! यस्त्वो- पकृत पुनः । किमन्यत् त्वं सुधासिन्धुः कालकूटार्णवस्त्वहम् ॥ १०७ ॥ अधुना तु धुनात्येव दुष्टदौर्गत्यकुञ्जरः । च्युतो हस्तात् प्रशस्तास्ये ! यतो मे विभवाङ्कुशः ॥ १०८ ॥ कुर्वे सुवाणि ! वाणिज्यं धनं यद्यस्ति किञ्चन । इति पृष्टा प्रिया हृष्टा जगाद दयितं ततः ॥ १०९ ॥ अन- घोऽयं समाकल्पः सुस्वाधीनं धनं हि वः । दीनाराणां सहस्रञ्च गृह्यतामनुगृह्यताम् ॥ ११० ॥ तदादाय स लाभाय क्रीत्वा वस्तु यथो- चितम् । प्रातःप्रस्थितमन्विष्य स्फीतार्थं सार्थमाययौ ॥ १११ ॥ तत्रानुयायिनीं पत्नीं निवर्त्य प्रीतमानसः । असौ विनिद्र पयास्ते सुप्तो देवकुले क्वचित् ॥ ११२ ॥

इतोऽस्ति तत्र वास्तव्या काचिदिभ्यकुटुम्बिनी । स्थविरा स्थेयसी तस्याः सुतु सूनुविवर्जितः ॥ ११३ ॥ उदन्वति विप- न्नोऽभूदुत्पातैः पोतभङ्गतः । मा गात् राजकुले लक्ष्मीरतो वार्ता निगोप्य ताम् ॥ ११४ ॥ सार्थे तमेत्य सा किञ्चिच्छिन्तयित्वा

स्वचेतसि । कृतपुण्यकमुत्थाप्यानिनाय निजमन्दिरम् ॥ ११५ ॥ विशेषकम् ॥ स्नुषाचतुष्टयस्यापि पश्यतस्तत्र निस्त्रपा । तदीयं कण्ठ मालम्ब्य रुदत्येवमथोचत ॥ ११६ ॥ हा वत्स ! बहुवात्सल्य ! विहाय निजमातरम् । एतावन्ति दिनानि त्वं क्व यातोऽसि क्व नु स्थितः ? ॥ ११७ ॥ निरालम्बा धरालम्ब ! तवाम्बाऽस्मि न संशयः । त्वं पुत्र ! जातमात्रोऽपि हृतः केनापि पाप्मना ॥ ११८ ॥ नामतः श्रीनिवासोऽसि त्वद्वियोगदवानले । पतिता क्षण य तापमसौ कस्यापि मा स्म भूत् ॥ ११९ ॥ सगमोऽद्यैव दैवज्ञैः सदैव फलशालिना । रात्रौ कल्पां त्रिपाजोकस्वप्नेन च तथादित ॥ १२० ॥ अहमासेदुषी सार्थं लेभे त्वामतिदुर्लभम् । भाग्यैरुद्भागरैर्जन्तूनभ्यागच्छति वाञ्छितम् ॥१२१॥ इदानीं तावकीनस्य ज्येष्ठबन्धोर्विपत्तितः । तव संपत्तितश्चास्मि शोकहर्षसमाकुला ॥१२२॥ बन्धुवध्वश्चतस्रोऽमूरमूश्च विपुलाः श्रियः । एता मय इवाम्भोधिमगाधं त्वामुपस्थिता. ॥१२३॥ तदेतासामसामान्यतारुण्यमहिमाजुषाम् । श्रीणां स्त्रीणां च भोगेन सुभगंकरणो भव ॥१२४॥ इति श्रुत्वाक्तिवैचित्र्यमेतस्याः कृतपुण्यकः । विस्फुरद्विस्मयस्मेरचेतोवृत्तिरचिन्तयत् ॥१२५॥ श्रीयोगः सुदृशां योगः स्वयंवरमिदं द्वयम् । उपस्थितमतो व्योमप्रसूनैः किं विकल्पनैः ? ॥१२६॥ ततस्तामवदद् मातर्न स्मरामि किमप्यदः । स्थविराऽसि त्वमेवेत्थमितिहासे प्रगल्भसे ॥१२७॥ मया तु मातुरादेशश्चक्रे सैष शिखामणिः । सर्वथा हि गुर्वाज्ञा दृश्यते चेदवज्ञया ॥१२८॥ यथैव ताश्चतस्रोऽपि परिणेतरि भर्तरि । प्रावर्तन्त तथा तस्मिन् प्रेमस्थेमवशंवदाः ॥ १२९ ॥ पुत्रा गोत्रजनक्रोडक्रीडावनकुरङ्गकाः । उदपद्यन्त चत्वारस्तासां चतसृणामपि ॥ १३० ॥ भोगे क्षणमिव क्षीणा तस्य द्वादशवत्सरी । कालो हि सुखनिर्मग्नैर्गच्छन्नपि न लक्ष्यते ॥ १३१ ॥ स्थविरा स्वार्थसंपत्तिकृतार्थंमन्यमानसा । एकान्तवश्यमेकान्ते वधूवर्गममापत ॥ १३२ ॥ संजाता सुतसंपत्तिरिदानीं मुच्यतामयम् । नादरः सहकारेऽपि पुंसामात्तफलोत्करे ॥ १३३ ॥ अभ्यधुस्तास्त्वया दत्त कान्त कान्तगुणैकभूः । मुक्तश्चास्माभिरप्येष मातर्न त्यागमर्हति ॥ १३४ ॥ बभाषे स्थविरा रोषभ्रकु

ट्टिरयपुटानना। ममादेशविपर्यासो हला: ! कोऽप्येष वो नवः ॥ १३५ ॥ माऽऽदत्तां, वित्तमस्माकं भूपाल इति भीतया। कश्चिदप्ययमानीतो मया संतानहेतवे ॥ १३६ ॥ इदानीं सूनवोऽभूवँल्लक्ष्मीरक्षणयामिकाः। तत् किमेतेन निष्पीतरससारेक्षुबन्धुना ? ॥ १३७ ॥ ज्ञात्वा तदाग्रहं ताभिर्बद्धा वाससि मोदकाः। क्षिप्त्वाऽन्तर्मणयो मुक्तास्तदीयोच्छीर्षके तदा ॥ १३८ ॥ सुखसुप्तः सशय्योऽपि तत्र देवकुले निशि। अमोच्यत स चेटीभिर्दुष्टस्थविरया रयात् ॥ १३९ ॥ स एव तत्क्षणात् तत्र प्राच्याः सार्थः समाययौ। अनेदीयोऽपि नेदीयः कुरुते भवितव्यता ॥ १४० ॥ निद्राविरामे स ज्ञात्वा वृद्धाव्यापारमीदृशम्। अनुपार्जनमात्मानं यावज्जुगुप्सते मुहुः ॥ १४१ ॥ प्राच्याः सार्थः समायात इत्युपश्रुत्य तुष्टया। शुद्धये प्रहितः पत्न्या पदातिस्तावदागमत् ॥ १४२ ॥ भो भद्र ! कुशलं तस्याः किं च गर्भेऽभवत् तदा। पृष्टोऽमेनेति हृष्टोऽस्मै पत्तिः पुत्रमचीकथत् ॥ १४३ ॥ मोदकांस्तानुपादाय द्रव्यानर्जनदुर्मनाः। स पश्चात्पातिभिः पादैराययौ निजमन्दिरम् ॥ १४४ ॥ अभ्युत्थानादि सा तस्मै चकारोचितमञ्जसा। सपद्यापदि वा पत्यौ समा खलु कुलस्त्रियः ॥ १४५ ॥ सा भक्ता भर्तुरभ्यङ्गमज्जनाय चकार च। सुतोऽध्ययनशालाया भोजनायाजगाम च ॥ १४६ ॥ एकमाकृष्य सा तस्मै ददौ शम्बलमोदकम्। स तं कवलयन्नेव जगाम च्छात्रमण्डलीम् ॥ १४७ ॥ आदत्त दन्तसंपर्काद् मणिं पाणौ स भास्वरम्। विश्रीयमाणश्छात्रेभ्यो दर्शयामास चोत्सुक ॥ १४८ ॥ प्रत्येकं स मणिर्वस्तु किमेतदिति जल्पताम्। तेषां पाषाणसचारं संचचार करात्करे ॥ १४९ ॥ बालः कन्दजितानन्द पाणिनाऽऽन्दोलयन् मणिम्। रममाणः क्रमेणागादेकं कान्दविकापणम् ॥ १५० ॥ तत्र तस्य मणिः पाणेरन्तुपात्रे पपात च। तदन्तुकं तु धवलं द्वेधाभावमवाप च ॥ १५१ ॥ कन्दुवित्तस्तमालोक्य जलकान्तोऽयमित्यमुम्। निश्चित्य चेतसा धूर्तस्तमेवं बालमब्रवीत् ॥१५२॥ नित्यं दास्यामि ते पूपानेतस्माद्दमनः प्रति। इति निप्ताव्य तं बाल कन्दुवित्तस्तमाददे ॥ १५३ ॥ हस्तिरत्नमथो नद्यां सिञ्चन्सेचनको वपुः। तदानीं पाद-

दंभंजगमनुना जनजगनुना ॥ १५४ ॥ गजवर्गोऽथ संभ्रान्तः समाचख्यौ क्षितीशितुः । निशातबुद्धिर्धिष्णोऽय चाभयमन्त्रिणः ॥ १५५ ॥
गजोऽभयकुमारेण भाण्डागारे गवेषितः । जलकान्तः परं नाशो नानारत्नौघनिह्नुतः ॥ १५६ ॥ मा भूदन्याहितं हस्तिरत्नस्येति कृतत्वरः ।
पटहेन महीनाथः सर्वस्थैवमघोषयत् ॥ १५७ ॥ जलकान्तमणिं वेगाद् यः कश्चिदुपढौकयेत् । परिणेता सुतामर्धराज्योपेतां स भूपतेः
॥ १५८ ॥ सुकुन्दमोदकस्कंदेन कन्दुविकेन डिण्डिमः । स्पृष्टः सत्वरमागत्य जलकान्तश्च ढौकितः ॥ १५९ ॥ मणिविघट्याशुक जलभुजं-
गमकायः । कालमुत्तारियानेऽन्तु तन्तुः स्थजभयातुरः ॥ १६० ॥ रेमे स्तम्बेरमः स्वैरं कुशली नृपवेश्मनि । कन्दुविकस्य चित्तेऽथ स्फारः
सङ्कल्पोऽस्य ॥ १६१ ॥ मातृविराय दातव्या कथं कन्या मनोरमा । इति चिन्ता महीभर्तुर्जागर्ति स्म पदे पदे ॥ १६२ ॥ ज्ञात्वा भूभर्तुराकू-
तमभयेन भयंकरैः । वचोभिस्ताडितस्तथ्यं कथयामास पौपिकः ॥ १६३ ॥ अभ्यधादभयः सत्यं स एवास्पदमीदृशाम् । कल्पद्रुणां
सुपत्र्यः स्वर्गे समयः परम् ॥ १६४ ॥ परिणिन्ये ततः कन्यां सुपुण्यः कृतपुण्यकः[1] । प्राज्यं राज्यं च तल्लेभे भाग्यैः किं नाम दुर्घटम् ?
॥ १६५ ॥ सुमनःशालिनस्तस्य सुरभेः सुरसैर्गुणैः । सहाभयकुमारस्य प्रीतिरासीत् कलायतः ॥ १६६ ॥ सोऽभ्यधादभयं जातु सखे !
पत्नीचतुष्टयम् । ममास्ति तत्पुनरस्ति परं वेद्मि न मन्दिरम् ॥ १६७ ॥ अभयः प्राह चित्र मां ! गृहिणीर्वेत्सि नो गृहम् । ततः सर्वोऽपि
पूर्णान्तरेण पूर्वो निवेदितः ॥ १६८ ॥ प्रासादं कारयामास विशालमभयस्ततः । द्वारमेकं प्रवेशाय निर्गमाय तथाऽपरम् ॥ १६९ ॥ यक्षस्य
लेप्यप्रतिमा कृतपुण्यसमाकृति । तदन्तः स्थापिता को हि प्रज्ञापारंगतः सताम् ? ॥ १७० ॥ यो यक्षस्य नमस्यार्थं न मनुष्यो यतिष्यते ।
गजदुम्बस्य तस्यापि सत्पार्थि स निधास्यति ॥ १७१ ॥ इत्युक्तिमभयोपज्ञां परिज्ञाय पुरीजनः । तमुपास्ते समस्तोऽपि निष्पर्यायसपर्यया

---

१ विभक्त्यन्तप्रतिरूपकाव्ययत्वेन अस्ति = विद्यन्ते पुत्रा यस्य पत्नीचतुष्टयस्येत्यास्तिपुत्रमिति समासः ।

॥ १७२ ॥ द्वारेणायान्तमेकेन निर्यान्तमपरेण च । कृतपुण्याभयौ दक्षौ जनं वीक्षांबभूवतुः ॥१७३॥ लीलावचालभूतालवालाजम्बितपाणयः। पूर्वपत्न्य समाजग्मु कृतपुण्यस्य ता अपि ॥ १७४ ॥ पत्युः सदनं तं यत्र दृष्ट्वा स्मृत्वा च सान्त्वं । सवेपथु सरोमाञ्चमवोचन्त स्मरातुराः ॥ १७५ ॥ भर्तृकर्तृकमस्माकं तच्चेत् स्यात्किञ्चित्कृतम् । मोदकांस्तत्परोलक्षान् दास्यामो यक्ष ! ते मुदा ॥ १७६ ॥ दिक्षु चक्षुः क्षिपन्तीभिस्ताभिरेष वल्लभः । समस्त च पञ्चापि सम पञ्चशरः शरान् ॥१७७॥ तात तातेति जल्पन्त प्रमोदात् फुल्ललोचना । यक्षाङ्कपालीप ल्यङ्कमध्युपुत्तनयास्तदा ॥ १७८ ॥ कृतपुण्यस्ततः प्राह दिष्ट्यैता मम वल्लभा । इमे रम्या कुलव्योमभानव. सूनवश्च मे ॥ १७९ ॥ देशत्यागे समादिश्य स्थविरां र्ंयधियाशयः । अभयस्तास्तदायत्ता रमा रामाश्च निर्ममे ॥ १८० ॥ आगादनङ्गसेनापि प्रियलब्रह्मचारिणाम् । यक्ष वीक्ष्य स्मरोन्मादगद्गदं निजगाद च ॥ १८१ ॥ शुभानां शकुनस्वप्नप्रभृतीनामिदं प्रभो !। त्वद्वीक्षणमभूत् पुण्यं फलमस्तु तदीक्षणाम् ॥ १८२ ॥ एवस्तयाऽमीचन्द्रमालयाऽथ निभाजितः । अतिप्रगल्भमभ्येत्य प्रीत्या चैवमभाषत ॥ १८३ ॥ जीवितेश ! बहुक्लेशं देशे देशे पुरे पुरे । मया गवेषित, किन्तु नासोऽसि स्वलभाग्यया ॥ १८४ ॥ परं, पुरुषमाथिस्य योऽभवद् न कदाचन । वेणीदण्डस्य वद्धस्य मोक्षः सोऽस्तु त्वयाऽधुना ॥ १८५ ॥ अभयानुज्ञया सोऽथ प्रेयसीः प्रेमभूयसीः । ताः समादाय पञ्चापि निजं मन्दिरमाययौ ॥ १८६ ॥ सप्तार्चिरिव रोचिष्णुर्जघु प्राज्यद्वियांगतः । प्रिया. कुर्वन् प्रियाः तत्र दीप्यते स्म स तेजसा ॥ १८७ ॥ मोहान्धतमसध्वंसी वैभारगिरिमूर्धनि । उदेति स्म तदा वीरजिनेश्वरदिनेश्वरः ॥ १८८ ॥ आगाद् गुणमणिश्रेणिक्षोणिः श्रेणिकभूपतिः । अभयः, कृतपुण्यश्च तत्र वन्दारव, सुराः ॥ १८९ ॥ सर्वोपलम्भसिद्धार्थः सिद्धार्थकुलकौस्तुभ. । स दम्भजलदम्भोलिर्देशनां तत्र निर्ममे ॥१९०॥ अथावसरमासाद्य विश्वस्तवृजिन जिनम् । विज्ञो विज्ञपयामास कृतपुण्यः कृताञ्जलिः ॥ १९१ ॥ जगन्नाथ ! कथकारमुपकारपरोऽपि सन् । निर्मन्तुरपि संप्राप सपदो विपदन्तरा ?॥१९२॥

पुरे जगाद दशनज्योत्स्नापूरपूर्णसमं प्रभुः । पूर्वे जन्मन्यभूवंस्त्वं वत्सपालकबालकः ॥ १९३ ॥ नित्यत्रोगत्यनिर्विण्णः परमान्नमयं महम् । निरीक्ष्य क्षैरेयीमयाचस्त्वं मातरम् ॥१९४॥ धन्या तव निराजन्या सर्वसंपत्सिदुःखिता । रुरोद, प्रतिवेशिन्यः क्षीरादि कृपया ददुः ॥१९५॥ संस्कृत्य पायसं पात्रे परिवेष्य तवाम्बिका । बहिर्ययौ मुनिश्चागाद् मासक्षपणपारणे ॥ १९६ ॥ स्थानादुत्थाय हर्षाश्रुरोमाञ्चकञ्चुकाञ्चितः । पाश्चात्यभाजनात् पायसस्यास्मै भागमेकमदास्तदा ॥ १९७ ॥ अल्पं मासोषितस्यैतदित्यंशं व्यतरः परम् । घृतादिश्लाघ्यमर्घ्याय तस्मै शुभाशयः ॥ १९८ ॥ निर्निदानं मुनेर्दानं दत्तं भागैस्त्रिभिस्तदा । भागास्तेन तवेदानीं समजायन्त सान्तराः ॥ १९९ ॥ आकर्ण्येवं प्रभुदेशनाम् । उन्मीलद्विषयोद्वेगः स संवेगमुपागमत् ॥ २०० ॥ गृहभारं सुते ज्येष्ठे निवेश्य कृतपुण्यकः । श्रीवीराद् व्रतमादाय तपसा सद्गतिभागभूत् ॥ २०१ ॥

॥ इत्यभयकुमारकथायां वैनयिकीबुद्धिनिबन्धनं द्वितीयः प्रकाशः ॥

इतश्चार्द्रकनामास्ति देशो मध्येपयोनिधि । तत्रार्द्रकपुरस्वामी भूमानार्द्रक इत्यभूत् ॥ १ ॥ अजनिष्टार्द्रकादेवीकुक्षिकासारकैरवम् । तस्यार्द्रककुमाराख्यः कुमारो मारसंनिभः ॥ २ ॥ तस्य चार्द्रकराजस्य बभूव श्रेणिकस्य च । पारम्पर्यगता प्रीतिश्चन्द्रकैरवयोरिव ॥ ३ ॥ अन्यदा श्रेणिकः प्रैषीद् निजामात्यमुपार्द्रकम् । समर्प्य प्राभृतं प्राज्यं सौहृदद्रुमदोहदम् ॥ ४ ॥ स्वप्रभुप्राभृतं निम्बकम्बलप्रभृति द्रुतम् । मन्त्री गत्वोपनिन्ये तद्राददे चार्द्रको नृपः ॥ ५ ॥ महत्या प्रतिपत्त्या तं संभाव्यार्द्रकभूविभुः । पप्रच्छ कच्चित् कुशलं मद्बन्धोर्मगधेशितुः ? ॥ ६ ॥ स्वस्वामिकुशलोदन्तैर्मन्त्री पीयूषपेशलैः । तद्गात्रयष्टिमतनोज्जातरोमाञ्चपल्लवाम् ॥ ७ ॥ अपृच्छदार्द्रकिस्तात ! को नाम मगधाधिपः ? । तव येनेदृशी प्रीतिर्मधोरिव मनोभुवा ? ॥ ८ ॥ राजोचे, श्रेणिको नाम राजास्ति मगधेश्वरः । पारम्पर्यागता मैत्री तत्कुले मत्कुलेऽपि च

॥ ९ ॥ प्रागुन्मीलितमुत् माहार्द्रकिर्मन्त्रिणमस्ति ते ।। प्रभोः कोऽपि सुतप्रष्ठस्तेन मैत्रीचिकीरहम् ॥ १० ॥ मन्त्र्यूचेऽस्ति धियां पात्रं पञ्चमन्त्रिशताधिपः । अभयो नाम तनयः श्रेणिकस्य महीपतेः ॥ ११ ॥ दात्त्यदाक्षिण्यनैपुण्यपुण्यपण्यकलामयम् । नाभयं निर्भयं विश्ववित्तं वेत्सि कुमार ! किम् ? ॥ १२ ॥ आर्द्रकेन्द्रोऽपि पुत्रं स्वमभये सौहृदार्थिनम् । ऊचे सन्मार्गसंलग्नः कुलीनोऽसि ममाङ्गज ! ॥ १३ ॥ अवाप्य पितुरुपदेशं स्वमनोरथसंनिभम् । अनान्तिकेन सचिवं समुवाचार्द्रकासुतः ॥ १४ ॥ मामनापृच्छ्य मा यासीः श्रोतव्यं गच्छता त्वया । अभयं प्रति मे स्नेहसोमसुप्रसमं वचः ॥ १५ ॥ मन्त्र्यप्येवमिति प्रोचे कुमारं सुकुमारगीः । ययौ राजा विसृष्टश्च वेत्रिदर्शितमाश्रयम् ॥ १६ ॥ परेद्युर्मणिमाणिक्यप्रभृति प्राभृतं नृपः । अर्पयित्वा स्वपुरुषं व्यसासीद् मन्त्रिणं च तम् ॥ १७ ॥ अथार्द्रकिः कुमारोऽपि हस्ते तस्यैव मन्त्रिणः । प्रैषीद् पिद्रुमसुक्तादियस्तून्यभयहेतवे ॥ १८ ॥ स पुमान् मन्त्रिणा सत्रा गत्वा राजगृहे पुरे । प्राभृतान्यर्पयामास श्रेणिकायाभयाय च ॥ १९ ॥ किञ्चाभयकुमाराय मन्त्रिणोऽवाचि वाचिकम् । यदार्द्रककुमारस्ते सख्यसौभ्रात्रमिच्छति ॥ २० ॥ अथ कर्मजया बुद्ध्याऽभयश्चिन्तितवानिति । विराधितव्रतत्वेन जातोऽनार्येषु स ध्रुवम् ॥ २१ ॥ नूनमासन्नभव्यः स महात्मा राजपुत्रकः । अभव्यदूरभव्यानां न मया सख्यकामना ॥ २२ ॥ तदुपायेन केनापि कृत्वा तं परमार्हतम् । आप्तो भवामि स ह्याप्तो योऽग्रिमो धर्मवर्त्मनि ॥ २३ ॥ तस्यार्द्रककुमारस्य तीर्थकृद्बिम्बदर्शनात् । उत्पद्यते यदि पुनर्जातिस्मरणमुत्तमम् ॥ २४ ॥ तत प्राभृतच्छलेनार्हत्प्रतिमां प्रेषयाम्यहम् । चिरं तद्रत्नघटितां महाचार्यप्रतिष्ठिताम् ॥ २५ ॥ इत्यादिनाथदेवस्याप्रतिमां प्रतिमां व्यधात् । पेटामध्ये समुद्रस्थां श्रेय कामगवीमयम् ॥ २६ ॥ ततश्च धूपदहनघण्टिकादीनि तत्पुरः । मुमोच देवपूजोपकरणान्यखिलान्यपि ॥ २७ ॥ ददौ च तालकं द्वारे मुद्रयित्वाऽभयः स्वयम् । श्रेणिकोऽथार्द्रकेन्द्रस्य मन्त्रिणं तं व्यसर्जयत् ॥ २८ ॥ अभयोऽपि हि तां पेटां तस्य हस्ते समार्पयत् । तं चोवाचेति सत्कृत्य वाचा स्वादुसुधामुचा

॥२९॥ परार्द्रककुमारस्य पुरः पेटोपढौक्यताम्। मदीयं तस्य मद्वन्धोर्वाच्यमेतच्च वाचिकम् ॥३०॥ रहस्येकाकिना भूत्वोन्मुद्र्य पेटामिमां स्वयम्। तदग्रतस्तु समेद्यं दर्शनीयं न कस्यचित् ॥ ३१ ॥ इति कर्तव्यमित्युक्त्वा स पुमान् स्वपुरं ययौ। उपायनान्यार्पयंश्च स्वस्वामिस्वामिपुत्रयोः ॥ ३२ ॥ तथार्द्रककुमारायाचख्यायभयवाचिकम्। ततो रहसि स स्थित्वा तां पेटामुदघाटयत् ॥ ३३ ॥ ददर्श च तदन्तस्थं तमस्सूद्योतकारकम्। बिम्बं तदादिनाथस्य योगीव ज्योतिरान्तरम् ॥ ३४ ॥ दध्यौ च किमिदं किञ्चिदङ्गाभरणमुत्तमम्। मूर्ध्नि कण्ठे किमारोप्यं हृदयेऽन्यत्र वा क्वचित्? ॥ ३५ ॥ दृष्टपूर्वमिवेदं मे क्वापीति प्रतिभासते। न तु स्मृतिपथं याति मन्दाभ्यासस्य शास्त्रवत् ॥ ३६ ॥ इत्यार्द्रककुमारस्य चिरं चिन्तयतः सतः। मूर्च्छा जातिस्मृतिज्ञानजनन्यजनि भूयसी ॥ ३७ ॥ उत्पन्नजातिस्मरणः स्वयमेवातचेतनः। स एवं चिन्तयामास पूर्वजन्मकथां निजाम् ॥ ३८ ॥ इतो भवात् तृतीयस्मिन् भवे मगधनीवृति। कुटुम्बयास वसन्ताख्ये पुरे सामायिकाभिधः ॥ ३९ ॥ भार्या बन्धुमती मेऽभूद्धौपं च तया सह। यथावदार्हतं धर्मं सुस्थिताचार्यसंनिधौ ॥ ४० ॥ आदिथि च व्रतं पुनः कदाचन विलोक्य ताम्। अन्वरागत्तमिदं मत्वा सा कृत्वाऽनशनं मृता ॥ ४१ ॥ तथामृतां च तां श्रुत्वा मयाप्येतद् विचिन्तितम्। महानुभावा मृता सा व्रतभङ्गभयात् खलु ॥ ४२ ॥ भग्नव्रतः पुनरहं तदलं जीवितेन मे। कृत्वेत्यनशनमहं विपद्य त्रिदशोऽभवम् ॥ ४३ ॥ ततश्च्युत्वाऽहमुत्पन्नोऽस्म्यनार्यो धर्मवर्जितः। प्रतिबोधयिता यो मां स बन्धुः स गुरुश्च मे ॥ ४४ ॥ तदनुज्ञाप्य पितरमनुज्ञाप्य वाप्यहम्। आर्यदेशं गमिष्यामि यत्र मेऽस्त्यभयो गुरुः ॥ ४५ ॥ इत्थं मनोरथं कुर्वन्नादिनाथार्चनापरः। आपृच्छदन्यदा तातं स यातुमभयान्तिकम् ॥ ४६ ॥ अवादीदार्द्रकेशस्तं न गन्तव्यं खलु त्वया। वत्स! स्थानस्थितानां हि सौहृदं श्रेयसे न ॥ ४७ ॥ पित्राज्ञया निषिद्धश्चोत्कण्ठितश्चाभयं प्रति। अवदश्रुः कुमारोऽस्थाद् वारिवद्ध सम

द्विप ॥ ४८ ॥ आसने शयने याने भोजनेऽन्यक्रियास्वपि । अभयालंकृतामाशां दृशामग्रे चकार सः ॥ ४९ ॥ कीदृग् मगधदेशोऽस्ति कीदृग् राजगृहं पुरम् । कस्कोऽध्वा तत्र गमनेऽपृच्छदेवं च पार्श्वगान् ॥ ५० ॥ दध्यावार्द्रकराजोऽपि कुमारो मम निश्चितम् । यास्यत्यकथयित्वैव कदाप्यभयसंनिधौ ॥ ५१ ॥ ततश्च पञ्च सामन्तशतान्यादिशदार्द्रकः । युष्माभिर्यत्कुमारोऽयं रक्ष्यो देशान्तरं व्रजन् ॥ ५२ ॥ देहच्छायेव तत्पार्श्वं सामन्तास्तेऽत्यजन् नहि । बन्धे धृतमिवात्मानमार्द्रकेयोऽप्यमन्यत ॥ ५३ ॥ अथैव हृदये कृत्वाऽमयोपगमनं सुधीः । प्रत्यहं कर्तुमारेभे वाह्याल्यां वाहवाहनम् ॥ ५४ ॥ अश्वारूढाश्च पार्श्वेऽस्थुः सामन्तास्तेऽङ्गरक्षकाः । कुमारो वाहयन्नश्वं किञ्चिद् गत्वा न्यवर्तत ॥ ५५ ॥ एवं च वाहयन् वाहं स यथावधिकाधिकम् । पुनः पुनश्च व्याघुट्यायथौ ते च विशश्वसुः ॥ ५६ ॥ आर्द्रकसूनुरन्येद्युः पुंभिः प्रत्यायितैर्निजैः । याने सज्जीकृते रत्नपूर्णां तां प्रतिमां न्यधात् ॥ ५७ ॥ तदैवं वाहयन्नश्वमदृश्यीभूय पूर्ववत् । तच्च यानं समारुह्य स ययावार्यनीवृतम् ॥ ५८ ॥ यानादुत्तीर्य संप्रेष्य प्रतिमामभयाय ताम् । सप्तक्षेत्र्यां धनान्युप्त्वा यतिलिङ्गमुपाददे ॥ ५९ ॥ उच्चारयितुमारेभे यावत् सामायिकं च सः । आकाशस्थितया तावदूचे देवतयोच्चकैः ॥ ६० ॥ यद्यपि त्वं महासत्त्वोऽप्रहीर्दीक्षां तथापि मा । कर्मभोगफलं तेऽद्याप्यास्ते गमय तेन तत् ॥ ६१ ॥ भुक्त्वा भोगफलं कर्मादद्दीथाः समये व्रतम् । अवश्यमेव हि भोक्तव्यं भोग्यं तीर्थकृतामपि ॥ ६२ ॥ महात्मंस्तद् व्रतेनालं यदात्तमपि हास्यते । स्नानेन तेन किं हस्तिस्नानायेत पुरेव यत् ? ॥ ६३ ॥ अथार्द्रककुमारोऽपि स्वमूरीकृत्य पौरुषम् । दैवीं वाचमनादृत्य प्रव्रज्यां स्वयमाददे ॥ ६४ ॥ प्रत्येकबुद्धः स मुनिः पालयन् निशितं व्रतम् । विहरन्नेकदा प्राप वसन्तपुरपत्तनम् ॥ ६५ ॥ बाह्यदेवकुले क्वापि तस्थौ प्रतिमया च सः । सर्वाधिपरिहारेण समाधिमधिजग्मिवान् ॥ ६६ ॥

इतोऽत्र धनदत्तस्य सुता धनपतीभवा । श्रीमतीत्यभवद् बन्धुमतीजीवो दिवश्च्युतः ॥ ६७ ॥ तत्र देवकुलेऽन्येद्युः पौरबालाभिर-

न्विता । श्रीमती पतिरमणमीडया रन्तुमाययौ ॥ ६८ ॥ भर्तारं वृणुतेत्यूचुरत्र सर्वाश्च बालिका. । कयापि कोऽपि सर्वाभिर्वराः स्वरुचि
पार्श्विरं ॥ ६९ ॥ श्रीमत्युवाच सख्योऽसौ वृतो भट्टारको मया । तत साधु वृतं साधु वृतमित्याह देवता ॥ ७० ॥ रत्नवृष्टिं च तन्वाना
गैयता गर्जितं व्यधात् । तद्भीताऽलीयत मुनेः श्रीमती तस्य पादयोः ॥ ७१ ॥ उपसर्गोऽनुकूलोऽयं मद्व्रतापथ्यमत्र धिक् । इति ध्यात्वा-
ऽन्यतः सोऽगादनगारशिरोमणिः ॥ ७२ ॥ आदित्सु रत्नवृष्टिं तां राजा देव्या न्यवार्यत । अस्ये वरणके दत्तं द्रव्यमेतद् सुराणया ॥ ७३ ॥
ततश्च तद् धनं सर्वमाददे श्रीमतीपिता । सर्वे स्व स्वं ययुः स्थानं तदा सायमिवाण्डजाः ॥ ७४ ॥ अथोद्वोढुमढौकन्त श्रीमतीं बहवो वराः ।
श्रीमती त्वाह पितरं महर्षि. स वृतो मया ॥ ७५ ॥ मम तद्वरणोऽत्राप्य द्रव्यं तद्गृह्यदेवता । तद् द्रव्यमाददानेन त्वयाऽप्यनुमत हि तत्
॥ ७६ ॥ तद् तस्मै कल्पयित्वा मां नान्यस्मै दातुमर्हसि । सकृत् कन्याः प्रदीयन्ते इति तात ! न किं श्रुतम् ? ॥ ७७ ॥ श्रेष्ठ्यूचे स कथं
प्राप्यो न ह्येकत्रावतिष्ठते । भ्रमि पुष्पमिव स्थानमातिष्ठति नवं धवः ॥ ७८ ॥ स किमायास्यति नवा प्राप्तोऽपि ज्ञायते कथम् ? । किं नाम
तस्याभिज्ञानं कति नायान्ति भिक्षवः ? ॥ ७९ ॥ श्रीमत्यूचे मया तात ! तदा गर्जितभीतया । दृष्ट लक्ष्मास्ति तत्पादे धान्येव विलग्नया
॥ ८० ॥ तस्माद्त' परं तात ! तथा कुरु यथाऽखिलान् ।। यातायातपरान् साधून् पश्यामि प्रतिवासरम् ॥ ८१ ॥ तातादिष्टा स्वयं तेभ्यः
सैषा भिक्षां ददत्यथ । दिदृक्षमाणा तल्लक्ष्मांह्री मुनीनामवन्दत ॥ ८२ ॥ द्वादशाब्दे च दिङ्मूढः स महामुनिरन्यदा । उपलक्षि तया
तत्रागतस्तल्लक्ष्मवीक्षणात् ॥ ८३ ॥ तमृषिं श्रीमती प्राह तत्र देवकुले तदा । त्वं वृतोऽसि मया नाथ ! त्वमेव हि वरो मम ॥ ८४ ॥ तदा
गताऽसि मां मुग्धां निर्दयं स्वेदबिन्दुवत् । क्व यास्यसि मया प्राप्तस्त्वमृणं धारयन्निव ॥ ८५ ॥ दृष्टनष्टो यदाऽभूस्त्व तदाद्यपि हि नाथ !
मे । परासोरिव कालोऽगात् तत् प्रसीद भजस्व माम् ॥ ८६ ॥ एवं स्थितेऽपि नैष्ठुर्याद् यदि मामवमन्यसे । भूत्वा तदग्निसाद् दास्ये तव

स्त्रीघातपातकम् ॥ ८७ ॥ राज्ञा महाजनेनान्यैरथोद्वाहाय सोऽर्थितः । तां स्मरन् देवतीं वाचं श्रीमतीं परिणीतवान् ॥ ८८ ॥ भुञ्जानस्यानिशं भोगान् श्रीमत्या सह तस्य तु । गार्हस्थ्याकीर्तनं सूनुरुत्पेदे क्रमयोगतः ॥ ८९ ॥ वर्धमानः क्रमेणाथ क्षीरकण्ठत्वमुत्सृजन् । स वक्तुमुल्लसज्जिह्वो राजकीर इवाभवत् ॥ ९० ॥ पुत्रे तावति स प्रोचे श्रीमतीं मतिमद्वरः । अतः परं सहायस्ते पुत्रोऽस्तु प्रव्रजाम्यहम् ॥ ९१ ॥ श्रीमती धीमती, तत्रान्तरे ज्ञापयितुं सुतम् । सतूलपूलिकां तर्कुमादाय समुपाविशत् ॥ ९२ ॥ प्रारंभे कर्तनमिदं पप्रच्छ च स बालकः । मातः ! किमेतदारब्धं कर्म कारुजनोचितम् ? ॥ ९३ ॥ साऽब्रवीज्जात ! ते तात प्रव्रज्यार्थं गमिष्यति । गतेऽस्मिन् पतिमुक्तायाः शरणं तर्कुरेव मे ॥ ९४ ॥ बालकोऽपि जगादेवमक्षरैर्लल्लमन्मनैः । बद्ध्वाऽहं धारयिष्यामि कथं यास्यति मे पिता ? ॥ ॥ ९५ ॥ इत्युक्त्वा तर्कुसूत्रेण लालयेर्योर्मनाभक । अवेष्टयत् पितुः पादौ स मुग्धमधुराननः ॥ ९६ ॥ जगादाम्बां च मा भैषीः स्वस्था भव मया यतः । बद्धपादः करीवासौ प्रयातु कथमातुरः ? ॥ ९७ ॥ श्रीमतीपतिरप्येवमचिन्तयद्वचो शिशोः । कोऽपि स्नेहानुबन्धोऽयं मन्मनःपक्षिपाश्यभूत् ॥ ९८ ॥ मत्पदोस्तत्कृताः सन्ति यावन्तः सूत्रवेष्टकाः । तावन्त्यब्दानि धास्यामि पुत्रप्रेम्णा गृहस्थताम् ॥९९॥ पादयोस्तन्तुबन्धाश्च गणिता द्वादशाभवन् । गार्हस्थ्ये द्वादशाब्दानि ततः सोऽप्यत्यवाहयत् ॥ १०० ॥ संधावधौ च संपूर्णे वैराग्येणोरीकृतः । यामिन्याः पश्चिमे यामे स धीमानित्यचिन्तयत् ॥ १०१ ॥ भवकूपाद् विनिर्गन्तुं व्रतमालम्बरज्जुवत् । मया प्राप्तं च मुक्तं च मग्नस्तत्रास्म्यहं पुनः ॥ १०२ ॥ मनसैव व्रतं भग्नं प्राग्जन्मनि तथाप्यहम् । अनार्यत्वं प्रपन्नोऽस्मि [illegible] गतिः स्यादतः परम् ? ॥१०३॥ भवत्विदानीमप्यात्तपरिव्रज्यस्तपोऽग्निना । साक्षात् प्रक्षालयामि स्वं मलिनीभूतहेमवत् ॥ १०४ ॥ प्रातश्च श्रीमतीं पत्नीं स सभाप्यानुमान्य च । यतिलिङ्गमुपादाय निर्ममो निर्ययौ गृहात् ॥ १०५ ॥ सोऽथ राजगृहं गच्छन्नन्तराले ददर्श तत् । चौर्यवृत्तिपरस्यस्य सामन्तशतपञ्च-

कम् ॥ १०६ ॥ उपजस्य स तैर्भक्त्या ववन्दे सोऽवदच्च तान्। किमेषा जीविका पापहेतुर्युष्माभिरादृता ? ॥ १०७ ॥ तेऽप्योचन् वञ्चयित्वाऽस्मान् पलायिष्ठा यदा प्रभो ! । न तदा दर्शयाम स्मात्मानं भूमिभुजो ह्रिया ॥ १०८ ॥ तदेवान्वेषणे लग्ना भ्रमन्त. सागराम्बराम् । चौर्यवृत्त्यैव जीवाम. किमन्यद् नि स्वशक्तिकाम ? ॥ १०९ ॥ मुनिरप्यभ्यधाद् भद्रा ! कष्टमापतित यदि । धर्मानुबन्धि तत्कार्यं सफलं लोकयोर्द्वयो. ॥ ११० ॥ कनापि पुण्ययोगेन मानुष्यकमवाप्यते । प्राप्तस्य तस्य च फल धर्म. स्वर्गापवर्गद ॥ १११ ॥ दया जीवेषु सत्योक्तिरस्तेयं ब्रह्मचारिता । आकिञ्चन्यं च धर्मोऽयमार्हतोऽभिमतोऽस्तु व ॥ ११२ ॥ स्वामिनकाः स्थ हे भद्राः ! राजेव स्वाम्यह च वः । तन्मर्मैनमभ्यान प्रपद्यध्य समाहिता ॥ ११३ ॥ तेऽप्यूचुस्त्व पुर. स्वामी सांप्रत गुरुरप्यसि । त्वया ज्ञापितधर्मा. स्मो दीक्षयाऽनुगृहाण नः ॥ ११४ ॥ इत्यार्द्रककुमारस्तान् प्रव्राज्य सहितश्च तैः । वन्दितुं श्रीमहावीरमथ राजगृह ययौ ॥ ११५ ॥ तद्बाह्योपवने हस्तितापसाः सन्ति भूरिशः । ते हस्तिमांसमश्नन्तो दिवसानत्यवाहयन् ॥ ११६ ॥ ऊचुस्ते चेति हन्तव्यो वरमेको मतङ्गजः । यस्यैकस्यापि मांसेन भूयान् कालोऽतियाप्यते ॥ ११७ ॥ एकेन्द्रियस्य धान्यस्य जायन्ते पञ्चभिः कणै. । पञ्चेन्द्रियत्वं तत्तृप्तिर्भूरिपञ्चेन्द्रियव्ययात् ॥ ११८ ॥ एवं च ते दयाभासधर्मनिष्ठास्तपस्विनः । करिणं मारणायैक ववन्धुस्तकया सह ॥ ११९ ॥ स्वभारशृङ्खलाबद्धो यत्र चासीद् मतङ्गज । तेनार्द्रकिपथा प्राप महर्षिः करुणार्द्रधी. ॥ १२० ॥ महर्षिदर्शनात् तस्य वन्दनोत्सुकचेतसः । अयस्पाशा व्यशीर्यन्त कर्मपाशा इवाभितः ॥ १२१ ॥ निरर्गल करी सोऽथ वन्दितुं तं महामुनिम् । अभ्यसार्षीजनस्तूचे मुनिरेष हतो हतः ॥ १२२ ॥ पलायांचक्रिरे लोका मुनिस्तस्थौ तथैव सः । इतोऽप्यवनमत्कुम्भस्थलः प्रणमति स्म तम् ॥ १२३ ॥ स हस्ती पुनरुत्थाय भक्तिमन्थरया दृशा । पश्यन् महर्षिं प्राविक्षदरण्यानीमनाकुलः ॥ १२४ ॥ तत्प्रभावाद्भुतं वीक्ष्य प्रणतास्तापसाश्च ते । मुनिना प्रत्यबोध्यन्त जीवतत्त्वोपदेशतः ॥ १२५ ॥ तत्र श्रेणिकराजोऽपि

तत्तया गजमोक्षणम् । तापसप्रतिबोधं च श्रुत्वाऽऽगाद्भयान्वितः ॥ १२६ ॥ भक्त्या वन्दितवन्तं चानन्दयामास पार्थिवम् । सर्वकल्याण-कारिण्या धर्मलाभाशिषा मुनिः ॥ १२७ ॥ राजापि मुनिमुत्फुल्लनेत्रो विरचिताञ्जलिः । भक्त्याऽपृच्छद् ममाश्चर्यं भगवन् ! हस्तिमो-क्षणात् ॥ १२८ ॥ मुनिरूचे न भूपाल ! दुष्करं करिमोक्षणम् । आमतर्कुलतातन्तुपाशमोक्षस्तु दुष्करः ॥ १२९ ॥ राज्ञा पृष्टश्च स मुनिस्त-र्कुतन्तुकथां तथा । कथयामास राजापि सलोकोऽपि विसिष्मिये ॥ १३० ॥ मुनीन्दुरार्द्रकोऽथाभयमेवमभाषत । निष्कारणोपकारी त्वं ममान्तर्धर्मबान्धवः ॥ १३१ ॥ त्वया हि प्रेषिता राजपुत्राऽर्हत्प्रतिमा मम । तद्दर्शनादहं जातिस्मरीभूयार्हतोऽभवम् ॥ १३२ ॥ अना-र्यत्वमहापङ्के निमग्नोऽहं त्वयोद्धृतः । त्वद्बुद्ध्या बोधवानार्यदेशायातोऽभवं व्रती ॥ १३३ ॥ किं किं त्वया न दत्तं मे बोधिरत्नं प्रयच्छता ? । ततोऽभयकुमार ! त्वं लभस्वानुत्तरां श्रियम् ॥ १३४ ॥ श्रेणिकश्चाभयश्चैतं नत्वाऽयातां स्वमाश्रयम् । आर्द्रकिः श्रीमहावीरं [illegible] शिवपदं ययौ ॥ १३५ ॥

॥ इत्यभयकुमारकथायां कर्मजबुद्धिनिबन्धन तृतीयः प्रकाशः ॥

अथैकदा ससदि वीरभर्तुर्दृष्ट्वाऽभयो मद्गु महर्षिमेकम् । पप्रच्छ नाथं भगवान् ! क एष मुनीश्वरो योग इवाङ्गयुक्तः ? ॥ १ ॥ अथाह नाथः शृणु वत्स ! वीतभयाख्यमास्ते नगरं प्रतीच्याम् । राजा तदीयोऽयमुदायनोऽस्मद्गिरा भवोद्विग्नमना बभूव ॥ २ ॥ प्रभावती-कुक्षिभवं च राज्ये निवेश्य केशाख्यमय स्वपुत्रम् । अस्मत्करेण व्रतमाप मोक्षमिहैव गन्ताऽखिलकर्महन्ता ॥ ३ ॥ सत्पारिणामिक्यभिधान-बुद्धिरथाभयः प्राञ्जलिरित्युवाच । राजर्षिरन्त्यो भविता प्रभो ! कः स्वामी [illegible] युगेऽयमेव ॥ ४ ॥ नत्वाऽथ नाथं नगरे च गत्वाऽभयो भवावर्तभयोपगूढः । आपृच्छते स्म प्रयतो व्रताय गुणैरगाधो मगधाधिनाथम् ॥५॥ न श्रेणिकः प्राह विहस्य वत्स ! त्वं युक्तमेवाभिदधासि

किन्तु । साम्राज्यदीक्षां पुरतो गृहाण दीक्षां ग्रहीतुं समयो ममायम् ॥ ६ ॥ अथाभयः श्रेणिकमित्युवाच देव ! त्वदाज्ञां शिरसा वहानि । राजर्षिमन्यं परमादिशद् मे वीरो विभुर्वीतभयाधिनाथम् ॥ ७ ॥ त्वत्पुत्रतां प्राप्य पुराणपुण्याज्जगद्गुरुं वीरजिनं च देवम् । न चेद् भवच्चसि विधिं विधास्ये मत्तोऽधमस्तत् क इवापरोऽस्तु ? ॥८॥ नाम्नैव नामाऽस्म्यभयो भवात्तु भूम्नो भुवां भर्तरह बिभेमि । प्रसीद तद् मां प्रहिणु प्रयामि श्रीवीरमधाभयदं त्रिलोक्याः ॥ ९ ॥ अथोपगूह्येनमुवाच पृथ्वीपतिः सुतस्नेहविमोहितात्मा । यदा ब्रुवे त्वां परतो व्रजेति व्रतं तदा वत्स ! समाददीथाः ॥ १० ॥ यत्नेन यत्र तु यथा तथास्ति धेया स्वबुद्ध्या नृपबुद्धिरेषा । ध्यात्वेति धीमानभयोऽथ भूप व्यजिज्ञपद् देव ! तदेवमस्तु ॥ ११ ॥ अथान्यदा हन्त हिमर्तुरासीदूष्मा खरांशोरपि यद्भयेन । निलीयते स्मारदकोटरेषु नारीस्तनाद्रिष्वधिरोहति स्म ॥ १२ ॥ यथा कथं वा देहवतां वृतास्मिन्नभोऽपि सकाचमियाय शीतात् । इत्थं न चेत् तत् कथमस्य पारमह्नाय याति प्रभवोऽपमह्नाम् ? ॥ १३ ॥ यथा-नुगोसर्गमनर्गलेन शीतेन दूयेत दिवाकरोऽपि । तेनेव पूर्वामपहाय तत्तु दिशं कृशानोर्भृशमभ्युपेति ॥ १४ ॥ प्रियानुरागैर्घुसृणाङ्गरागैर्माञ्जिष्ठरागैर्मसृणांशुकैश्च । ध्यानेरिवास्मिन्ध्वनिनि कडारे शीतार्त्तिकाले वशयन् सुखानि ॥ १५ ॥ निशासु सध्यासु दिनेषु यस्मिन्नुरःपुरः पृष्ठनिषेवितेन । रोरैर्नरैर्जानुकृशानुभानुत्रयेण शीतं क्रमतो विनीतम् ॥ १६ ॥ श्रीवीरनाथो भगवांस्तदानीं नानामुनिश्रेष्ठनिषेव्यमाणः । वृन्दारकवृन्दिवृन्दसंस्तूयमानः समुपाजगाम ॥ १७ ॥ श्रीश्रेणिकश्चेल्लणया समेतस्तदाऽपराह्णे परमेश्वरं तम् । नन्तुं विनीतोऽभिजगाम धर्मं शुश्राव च श्रावकपुङ्गवोऽस्मात् ॥ १८ ॥ ततो नमस्कृत्य विभुं निवृत्तौ तौ दम्पती क्वापि नदोपकण्ठे । अपश्यतामेकमनुत्तरीयं शीतेऽपि कायोत्सर्गप्रतिमं महर्षिम् ॥ १९ ॥ अथो रथात् तावक्तीर्य जायापती यतीन्द्रं तमवन्दिषाताम् । शताङ्गमारुह्य च पुण्यवार्ताः प्रवर्तयन्तौ परमीयतुश्च ॥ २० ॥

इतस्तदानीं हिमसंनिपाते संध्याभ्रकन्यापिहितोऽपि सद्यः। और्वाग्नितापे विधृतोऽपि धाम्रा दिनायुषोऽन्तेऽस्तमियाय भानुः ॥ २१ ॥ अस्त गते भास्वति भर्तरीव दिक् पश्चिमेयं विधवेव नारी। विलापिनी वार्धिजलेषु सन्ध्यारागं तदा घट्टमिवास्यति स्म ॥ २२ ॥ तारामयोदारशिखामणीकैस्तमोमयैः श्यामजदवशूकै। दष्टं जगज्जीवयति स्म वेगादगादुपेत्य स्वयमोषधीशः ॥ २३ ॥ दिग्रोपितामानन-कालिमा यः स स्वैरिणीनामगमद् मुखेषु। तदाननौज्ज्वल्यमगादभूपां मुखेषु शीतत्विपि जृम्भमाणे ॥ २४ ॥ रौद्रःपुटीयं कजशी तदन्त-र्ज्योत्स्ना समन्तादपि तक्रपूरः। तत्राथयन् बुद्बुदतामुडूनि चन्द्रोऽप्यधान्म्रक्षणपिण्डशोभाम् ॥ २५ ॥ अत्रान्तरे निर्मितसर्वरागकृत्यः कृती श्रेणिकभूमिपालः। देव्या समं चेल्लणयाऽध्युवास विलासवेश्मागरुधूपधूम्रम् ॥ २६ ॥ पर्यङ्कगाहौ विहितोपधानावन्योन्यदो श्लिष्टतनू रतान्ते। तूलीतले पट्टदुकूलतूलसावगुण्ठनावस्थापितामुभौ तौ ॥ २७ ॥ निद्राऽलसाश्लेषतयाथ देव्या बभूव हस्तो बहिरुत्तरीयात्। दूनश्च शीतेन स कोमलाङ्गाऽजि. कण्टकेनेव सुदु सहेन ॥ २८ ॥ ततः प्रबुद्धा सहसैव देवी शीतार्दित सीत्कृतिमादधाना। करेण तेनाम्बुजसंनिभेन नरेन्द्र-पक्ष श्रियमर्चति स्म ॥ २९ ॥ निरुत्तरीय तमृषिं तदानीं स्मृत्वा च सोवाच कृपालुरेतत्। शीतेऽतिघोरे पततीदृशे स्म महानुभावो भविता कथ सः ? ॥ ३० ॥ उक्त्वेति सैव सरलस्वभावा निद्रामथावाप तथैव देवी। प्रायेण निद्रा सुलभैव तेषां येषां विकल्पा हृदये न केऽपि ॥३१॥ सीत्कारमात्रेण तदा च तस्या नृपोऽल्पनिद्रः सहसा प्रबुद्धः। तद्वाक्यमाकर्ण्य तथारूपं प्ररूपयामास विकल्पमेवम् ॥ ३२ ॥ रिरंसितो निश्चितमस्ति कश्चिदन्यः प्रियोऽस्या हृदि भावलग्नः। शीतार्त्तिसंभावनयाऽथमित्थं स कृतमूमावनुशोचतीयम् ॥ ३३ ॥ तास्यत्तितिक्षावशगो निशां तां स गोपतिर्जाग्रदथो निनाय। सचेतनो हि प्रियजामिरूपरजीर्ष्यक स्याद् न कदाचिदेव ॥ ३४ ॥ अत्रान्तरे मङ्गलतूर्यनादादनन्तरं मङ्गलपाठकास्तम्। प्राबोधयन् पञ्चमरागमुख्यैः प्रपञ्चयन्त श्रुतिशुक्तिपेयम् ॥ ३५ ॥ विभावरीयं नृपते ! विभाता विभावरीशोऽस्तमय

प्रयाति। विनायरीयप्रयपय सैष विभावरीयानक्येऽभ्युदेति ॥ ३६ ॥ हतान्धकारेभघटाम्रशोणमायान्तमालोक्य हरिं पुरस्तात्। तारामृगीभिः ममभिन्दुरुष्पमार प्रतीचीं विधुरः प्रयाति ॥ ३७ ॥ ध्वान्तादिदं संप्रति गर्भवासादिवाचिरासाऽखिलमेव विश्वम्। तेनार्कतेजोऽरुणगर्भमांऽस्य क्यांतिथिः कांस्यरवः श्रियेत ॥ ३८ ॥ दिशोऽन्धकारेण मिलन्ति नीलीरागा मृगाङ्केण समं हसन्ति। ततोऽनुरज्यन्ति दिवाकरेण धिक् चन्यजारं चपलेक्षणानाम् ॥ ३९ ॥ श्रुत्वेति राजा रमणीविरक्तो विसृज्य देवीं स्वनिकेतनाय। आहूय चामात्यमथाभयाख्यमित्यादिदेशाभिनिवेशभीमः ॥ ४० ॥ तात मयाऽन्तःपुरमद्य साक्षाद्दृष्टं दुराचारमशेषमेतत्। प्रज्वाल्यतां तद् द्रुतमेव मा भूरनीदृशस्त्वं सित मातृमोहात् ॥ ४१ ॥ आदिश्य तथाभयमित्यभीक्ष्णमभीस्तदा क्रोधवशाद् भयस्य। नन्तुं जिनेन्द्राय जगाम राजा विराजमानोऽद्भुतराजलक्ष्म्या ॥ ४२ ॥ अथ स्वभावादभयो विमृश्यकारीति दध्यौ सभयः स्वतातेः। सतीषु धुर्या मम मातरोऽमू रक्ष्यास्तदा स्यामहमेकतातः ॥ ४३ ॥ इदं त्वसमाप्यतम विकल्प्य तातेन दिष्टं किमहं करोमि?। कोपो हि कोऽपीह महीपतीनां पुरो नदीपूर इवाविपह्यः ॥ ४४ ॥ तस्मान्मुहूर्तं परिवञ्च्य कालक्षेपो मया क्षेमविधौ विधेयः। प्रभोरविद्याऽन्तमुपैति कालक्षेपाद् यदि क्रोधभरः प्रशान्तिम्। ४५॥ ध्यात्वेति धीमानमयस्तदीयान्यां मुञ्जीगृहाभ्युदीमपालीत्। चकार चोच्चैर्नृपतेर्निदेशाद् ददाह शुद्धान्त इति प्रघोषम् ॥ ४६ ॥

इतश्च वीरं नृपतिस्तदानीं मानी समानीय कराववृच्छत्। किमेकपत्नी किमनेकपत्नी स्वामिन्! ममावेदय चेल्लणेति? ॥ ४७ ॥ स्वामी जगौ श्रेणिक! तावकीना मत्य समस्ता अपि धर्मपत्न्यः। जगाद शीते निशि चेल्लणा तु स्मृत्वा मुनिं तं 'भविता कथं सः?' ॥ ४८ ॥ श्रुत्वेति सद्यः प्रसृतानुतापदाज्वरो डामरितान्तरात्मा। श्रीवीरनाथं प्रणिपत्य राजधानीं प्रति क्ष्मापतिर्दधावे ॥ ४९ ॥ प्रदीपनं [illegible] विधाय वेगादभ्यागत देवनसदनोऽग्रे। जगाद राजाऽभयमादरेण त्वया निदेशः किमनुष्ठितो मे? ॥ ५० ॥ भयात्तकम्पस्त्वभयः प्रणम्य

कृताञ्जलिः क्ष्मापतिमित्युवाच । आज्ञा परेषामपि तावकीना तात ! प्रमाणं बत किं पुनर्मे ? ॥ ५१ ॥ राजापि कोपारुणलोचनस्तं जगाद पापिन् ! परतो व्रजाशु । रे दर्शयस्यात्ममुख स्वमातृर्दग्ध्वा त्वमग्नौ पतितोऽसि किं न ? ॥ ५२ ॥ अथाभयः प्राह पतङ्गमृत्युर्युक्तः श्रुतार्हद्वचनस्य मे न । तात ! प्रसादाद् भवतो ग्रहीष्ये व्रत तु दिष्ट्या भगवत्पदान्ते ॥ ५३ ॥ नृपोऽप्यनाकर्णितकेन तूर्णं पुरं गतोऽन्तःपुरमत्ततं तत् । जीर्णेभशालां ज्वलितां च दृष्ट्वा विमृश्यकारिण्यभये जहर्ष ॥ ५४ ॥ ततोऽभये यत् 'परतो व्रजे' ति कोपात् तदाभाष्यत तद् विमृश्य । तैरेव पादैः प्रभुपर्षदि क्ष्मापतिः सुत सान्त्वयितुं जगाम ॥ ५५ ॥ तत्रैव तं दीक्षितमालुलोके श्रीवीरनाथस्य पुरो निषण्णम् । विषण्णमेनं त्वभयो मुनीन्दु प्राबोधयद् बोधयितव्यमेवम् ॥ ५६ ॥ तदात्मसंधावचनं विचिन्त्य राजन् ! विषादं हृदि मा दधीथाः । मया गृहीतं भगवत्पदान्ते व्रतं भवानप्यनुमोदतां तत् ॥ ५७ ॥ श्रुत्वेति राजा प्रणिपत्य नाथ मुनीनथान्यानभयं च भक्त्या । तं क्षामयित्वाऽश्रुमुखः स्वनिन्दापरः कथंचित् पुरमाजगाम ॥५८॥ श्रीवीरपादमूले तप्त्वा चिरमायुषोऽन्तमधिगम्य । अभयकुमारमुनीन्दुर्गतिमूहेऽनुत्तरां क्रमतः ॥५९॥

॥ इत्यभयकुमारकथायां पारिणामिकीबुद्धिनिबन्धनं चतुर्थः प्रकाशः ॥

अथ जम्बूस्वामिसत्त्वमहिमानमनुमोदयन्नाह—

नवनवइकणयकोडी चइऊणं तह य अट्ठ रमणीउ । गहिऊण संजमं जंबूसामिणा साहिअं कज्जं ॥ ४९ ॥

[नवनवतिकनककोटीस्त्यक्त्वा तथा चाष्ट रमणी । गृहीत्वा सयम जम्बूस्वामिना साधित कार्यम् ॥]

सुगमैवेयम्, पर 'साहिअ कज्ज' साधितं सिद्धिमानीत कार्यं कृत्यं केवलज्ञानावाप्तिमुक्तिप्राप्तिरूपमिति संक्षेपार्थः । व्यासार्थस्तु कथानकादवसेय । तच्चेदम् ;—

श्रीराजिराजितं राजगृहमित्यस्ति पत्तनम् । यत्पौराणां वणिक्पुत्र इव सोऽपि धनेश्वरः ॥ १ ॥ नृपस्तत्र जितारिश्रीश्रेणिः श्रेणिक इत्यभूत् । धर्मी यो मार्गणश्रेणि विदन्नपि विवेद न ॥ २ ॥ श्रीमान् वीरः शुनासीरप्रमुखामरसेवितः । तत्रैत्य समवासार्षीद् विभुर्वैभारपर्वते ॥ ३ ॥ निशम्य स्वामिनं प्राप्तं राजा राजगृहेश्वरः । सपौरान्तःपुरामात्यः प्रीतो नन्तुं समाययौ ॥ ४ ॥ प्रणम्योचितभूपीठे निविष्टेषु नृपादिषु । स्वामी संसारधिक्कारदायिनीं देशनां व्यधात् ॥५॥ अत्रान्तरे समायासीद् दासीकृतरविस्त्विषा । चतुर्भार्यः प्रभुं नन्तुं कश्चिदिन्द्रसमामरः ॥ ६ ॥ प्रदक्षिणात्रयीपूर्वं प्रणम्य परमेश्वरम् । निषसाद यथास्थानं सोऽपि रोपितविस्मयः ॥ ७ ॥ शक्रादिसुरचक्रेषु ज्वलत्स्वगिरिषण्डुषु । अकरोद् दुष्करं किं किं देवोऽयं पूर्वजन्मनि ? ॥८॥ श्रेणिकक्षोणिकान्तेन पृष्टः स्पष्टमिति प्रभुः । देवस्य तस्य वृत्तान्तं कथयामास्त्रिजानिति ॥ ९ ॥ युग्मम् ॥ राजन् ! मगधदेशेऽत्र ग्रामे सुग्रामनामनि । राष्ट्रकूटान्वयी श्रीमानार्योवानार्यवागभूत् ॥ १० ॥ रेवतीकुक्षिजौ तस्य सुतौ भुवनविश्रुतौ । अभूतां भवदत्तश्च भवदेवश्च नामतः ॥ ११ ॥ भवदत्तोऽग्रहीद् दीक्षां सुस्थिताचार्यसन्निधौ । भावदेवमपि भ्रष्टुं भयाद् ग्राहयति स्म तम् ॥१२॥ भावदेवः प्रियां दध्यौ वामितोऽपि तपस्यया । लज्जया धारितः क्षुद्रः स्मरत्येव मरुस्थलीम् ॥ १३ ॥ युगते भवदत्तेऽथ भावदेवः प्रियामगात् । भग्नालानः करी विन्ध्याटवीमेवाभिधावति ॥ १४ ॥ अथ श्लथगुणग्रामः सुग्रामग्रामसीमनि । चैत्यसमेतयेत्युक्तः स शमी कान्तया तया ॥ १५ ॥ मूढाशय ! नवामूढामिव मां मनुषे हृदि । जराजर्जरितां पश्य संसारस्य कुसारताम् ॥ १६ ॥ अस्मिन् गविषयस्तूनामपावित्र्यनिबन्धने । देहे जरापरायत्ते विमुह्यस्यधुना मुधा ॥१७॥ विषं मामसृते दीक्षामन्यथा मा स्म मन्यथाः । तद् व्याघुट्य झटित्येव गुरुं व्रज कुरु व्रतम् ॥ १८ ॥ इति प्रबोधितः प्रीतो नागिलाया गिरा चिरात् । साधु साध्विति तां स्तुत्वा साधुः सूरिं रयादयात् ॥ १९ ॥ आलोच्य तद् गुरोरग्रे तदुक्तं स व्रतं व्यधात् । येनाजनिष्ट सौधर्मे प्रभातिभासुरः सुरः ॥२०॥ क्षेत्रे महा-

विदेहेऽथ विजये पुष्कलाऽभिधे। नगर्यां वीतशोकायां भवदेवो दिवश्च्युतः ॥२१॥ पुत्रः पद्मरथस्यासीद् वनमालाङ्गसंभवः। नाम्ना शिवकुमारोऽस्य पितृभ्यां परिणायितः ॥२२॥ युग्मम् ॥ अन्यदाऽसौ गवाक्षस्थः सार्थवाहस्य कस्यचित्। वेश्मन्युपात्तसन्निधं मुनिमेकमलोकत ॥२३॥ अथास्थानगतं पापवारणं कृतपारणम्। गत्वा नत्वा मुनिं राजाङ्गजोऽन्ते समुपाविशत् ॥२४॥ ततोऽसौ ज्ञानवानूचे भवदत्तोऽस्म्यहं पुरा। भवांश्च भवदेवोऽभूदावामात्तव्रतौ तदा ॥२५॥ दिवश्च्युत्वाहमभवं विजयेऽत्रैव विश्रुते। नगर्यां पुण्डरीकिण्यां वज्रदत्तस्य चक्रिणः ॥२६॥ पत्न्यां यशोधराख्यायां सुतः सागरसंज्ञित। पित्रा धात्रीशपुत्रीभिस्तरुणः परिणायितः ॥२७॥ युग्मम् ॥ एकदाऽनेकदारान्तर्वर्ती मन्दिरमूर्द्धनि। इयनघनालोकात् प्रबुद्धो व्रतमाददे ॥२८॥ गृहीततीर्थकृद्दीक्षो गुरोरमृतसागरात्। तप्यमानोऽवधिज्ञानी चाभवं प्रथयन् भवम् ॥२९॥ श्रुत्वा शिवकुमारोऽद्‍ प्रबुद्धः शुद्धमानसः। नत्वा यतिं गत प्रष्टुं पितरौ निश्चितव्रतः ॥३०॥ पितृभ्यामननुज्ञातस्ततश्चाकृतभोजनः। गत्वा पौषधशालायां तस्थावस्थानमंहसाम् ॥३१॥ अथैव जगतीभर्तुरादेशाद् दृढधर्मणा। श्राद्धेन बोधितो भुङ्क्ते षष्ठादाचाम्लपारणः ॥३२॥ ईदृक्तप प्रकाशी स प्राशुकाशी व्रतीव सः। तत्र शुश्रूषितस्तुस्त्यत्कर्मणा दृढधर्मणा ॥३३॥ ■■ द्वादशवर्षान्ते भावनिर्व्यूढसंयमः। विद्युन्मालीति देवोऽभूद् ब्रह्मलोकेऽद्भुतद्युतिः ॥३४॥ राजन् सोऽयमिति श्रुत्वा श्रेणिकः पुनरब्रवीत्। भविष्यति भुवि स्वामिन् कीदृशोऽयमतश्च्युतः ? ॥३५॥ विभुराह पुरेऽत्रैव ऋषभश्रेष्ठिसूरसौ। जम्बूनामावसर्पिण्यां भावी चरमकेवली ॥३६॥ तद् विद्युन्मालिनः कान्ताश्चतस्रो विनयाऽऽनताः। तीर्थेशमिति पप्रच्छुः काऽस्माकं भाविनी गतिः ? ॥३७॥ श्रेष्ठिनां तनुजीभूय यूयमप्यस्य योषितः। भविष्यथ पुरेऽत्रैव तदिदं विभुरभ्यधात् ॥३८॥ अथ तद् दिवसादेव स देवः सप्तमेऽहनि। धारिण्या ऋषभश्रेष्ठिपत्न्याः कुक्षाववातरत् ॥३९॥ पूर्णैरथ दिनैः श्रेष्ठिप्रिया सा सुषुवे सुतम्। आनन्दामृतरोचिष्णुं

सरसीव सरोरुहम् ॥ ४० ॥ इतश्च श्रेष्ठिनो भ्राता जिनदास इति श्रुतः । मृत्वा शाश्वतजम्बूद्रौ जातवानस्ति देवतम् ॥ ४१ ॥ तस्योपयाचितादेव प्रसूतः सूनुरित्यथ । पितृभ्यां विहितो जम्बूकुमार इति नामतः ॥ ४२ ॥ समुद्रश्रीरिति तथा पद्मश्रीरिति च श्रुता । पद्मसेनेति कनकसेनेति च समाख्यया ॥ ४३ ॥ विद्युन्मालिसुरस्यैताश्चतस्रश्चित्तवल्लभाः । गृहेषु श्रेष्ठिमुख्यानामवतेरुर्दिवश्च्युताः ॥ ४४ ॥ युग्मम् ॥ नभसेना च कनकश्रीश्च कनकवत्यथ । जयश्रीरिति चामूश्चतस्रोऽन्याः कुमारिकाः ॥४५॥ अष्टौ मूर्त्यन्तराणीव महिषीणां बिडौजसः । ताः पुरेऽत्र बभुर्बालाः सिद्धयोऽष्टाविवाथवा ॥४६॥ दातुं ताः पितृभिः जम्बूस्वामिने नृपभोऽर्थितः । सर्वे मेने न कस्तुल्यगुणसङ्गाय कौतुकी ? ॥ ४७ ॥ तदानीं च महामोहतमोहतिदिवाकरः । श्रीसुधर्मा समायासीद् वैभारगिरिकाननम् ॥ ४८ ॥ श्रुते तस्मिन् समायाते निर्यातं नगरादथ । जनैर्भृङ्गैरिवाम्भोजादंजायितविराजितैः ॥ ४९ ॥ श्रीसुधर्मगणाधीशं नमस्कर्त्तुं समागमत् । तदा जम्बूकुमारोऽपि समारोपितसंमदः ॥ ५० ॥ संसारसागरोत्तारतरीविस्मरीणया । गिरा गुरुश्चकारास्य पुरस्ताद् धर्मदेशनाम् ॥ ५१ ॥ जम्बूरम्बूज्ज्वलां वाचं गुरोः संवरदात्तदा । पीत्या रोमाञ्चरूपेणाभितः पल्लवितोऽभवत् ॥ ५२ ॥ नत्वा मुनीन्द्रमुन्निद्रव्रतग्रहमहोद्यमः । जगामाऽयममायः सन् सदने मदनं छिदन् ॥ ५३ ॥ सादरः पितरौ नत्वा जम्बूः कम्बूज्ज्वलस्मितः । निजगादाऽयमादाय व्रतं प्रीतो भवाम्यहम् ॥ ५४ ॥ इत्याकर्ण्य ततः कर्णकालकूटोत्कटं वचः । सुतं व्रतनिषेधाय पितरावूचतुस्तराम् ॥ ५५ ॥ एकस्त्वमावयोर्दीपो भानुर्भूनभसोरिव । त्वां विना वत्स ! नितमां तमांस्यभिभवन्ति नौ ॥ ५६ ॥ मनोरथशताहूतप्रसूतव्रतकर्मभिः । दुर्लभस्तात लब्धोऽसि त्वमुदुम्बरपुष्पवत् ॥ ५७ ॥ तन्नश्चिरेण संपूर्णमनोरथमहारथम् । किमीदृग्वाग्घनाघातैर्युक्तं भङ्क्तुं तवानघ ! ? ॥५८॥ ययाचिरे चिरेणैता रूपाद्वैताङ्गयष्टयः । अष्ट याः कन्यकास्तुभ्यं त्यजस्येताः कुतः सुत ! ? ॥ ५९ ॥ स्वसङ्गसुभगंमन्याः कन्याः परिणयन्निमाः । कुतूहलं श्रुतोलूलुरावयोः पूरयाऽऽवयोः ॥ ६० ॥ आशाना-

मिव चेतासामन्तश्चन्द्र इव स्फुरन्। कलावशावयोर्नेत्रकुमुदानां मुदं कुरु ॥६१॥ श्रुत्वा पित्रोरिमां वाचमचलव्रतनिश्चयः। उचितज्ञः कुमारोऽयमभ्यधाद् मधुरं वचः ॥६२॥ तावदाचर्यत ब्रह्मव्रताय नियमो मया। कुतूहलाय वां कार्यं पाणिग्रहणमप्यदः ॥६३॥ विवाहस्य द्वितीयेऽह्नि प्रहीष्यामि पुनर्व्रतम्। चेयं मूर्धन्यवात्सल्याद् नाहं भवदवानले ॥ ६४ ॥ घासां मृगीदृशां प्रेमस्थेमसंबन्धबन्धने। पतिरवेन पतित्वाऽसौ क मोक्षाय यतिष्यते ? ॥ ६५ ॥ इत्यालोच्य मिथस्ताभ्यां पितृभ्यां तन्मतं वचः। प्रकारि च मुदा पाणिपीडनोपक्रमक्रमः ॥ ६६ ॥ युग्मम् ॥ अथ जम्बूकुमारेण ज्ञापिते स्वव्रतोद्यमे। पितॄन् किकार्यतामूढानाहुस्तानिति कन्यकाः ॥ ६७ ॥ इहापि परलोकेऽपि जम्बूस्वामी गतिः स नः। पद्मश्रियामिवोष्णांशुर्विधुतामिव वाम्बुदः ॥६८॥ स्वमनोऽभिमते मार्गे मोऽस्माभिस्तेन वा वयम्। नेतव्या. सत्यमित्यस्तु स्पर्धाबन्धः परस्परम् ॥६९॥ महासतीषु धन्यानां कन्यानां वचनैरिति। तेऽप्युद्दिश्य विवाहस्य दिनमानन्दिनः स्थिताः ॥७०॥ अथाननेन्दुनिर्गच्छदतुजम्बुधया तया। स्त्रीषु संजीवयन्तीषु भवदग्धं मनोभवम् ॥७१॥ बन्धूनामुपरोधेन विरोधेन तु चेतसः। लग्ने जम्बूकुमारोऽयमुपयेमे कुमारिकाः ॥ ७२ ॥ युग्मम् ॥ तत्र ताभिः स्मरशरैः सहिताभिस्तदा वदन्। गतस्पृहो गृहावासे वासवेश्मन्यवास्थित ॥ ७३ ॥ इतश्च विन्ध्यां विन्ध्याद्रौ व्यधाज्जयपुरेश्वरम्। पुत्रं प्रभुमथ ज्येष्ठः प्रभवो निरगात् क्रुधा ॥ ७४ ॥ चौरपञ्चशतीयुक्तः कुर्वन्नुर्व्यां स चोरिकाम्। जज्ञेऽवस्वापिनीतालोद्घाटिनीविद्ययोः पदम् ॥ ७५ ॥ गृहं तदा तदागत्य जम्बूस्वामिनिवेशितम्। विद्ये प्रयुज्य तन्वानश्चौर्यं स्तम्भमवाप सः ॥ ७६ ॥ केनाहं स्तम्भितो भृत्यैः सहितोऽपीति चिन्तयन्। दृशं प्रतिदिश चौरग्रामणीरक्षिपत्ततः ॥ ७७ ॥ अथ सुप्तेऽखिले लोके कुमारं स्त्रीभिरावृतम्। अपश्यज्जाग्रतं सोऽब्जखण्डकैरवखण्डवत् ॥७८॥ प्रभवस्तमुवाचाथ जम्बूनामानमानतः। स्तम्भनीं देहि मे विद्यां गृह्णन् विद्याद्वयं मम ॥७९॥ जम्बूस्वामी ततो वाचमाचष्टे स्म शमैकभूः। नास्ति मे स्तम्भनी विद्या तद्विद्याभ्यां च किं मम ? ॥ ८० ॥ काङ्क्षामि यदहं गेहविरहं निर-

हरति । व्रतं प्रातर्ग्रहीष्यामि सुधर्मस्वामिसंनिधौ ॥८१॥ अथाह प्रभव श्रीमन्निति प्राभवभाग्भवान्। भुनक्ति नेत्र किं भोगान् व्रताय यतसे पुनः ? ॥ ८२ ॥ वर्येोद्मथाऽऽदि तथावादिनि तस्करे । सकर्ण ! त्वमुभाकर्णि समाकर्णय मद्गिरम् ॥८३॥ रसवीर्यविपाकेन किम्पाकेभ्योऽपि दारुणात् । प्रभिद्य कोऽनुभुञ्जीत विषयान् मुखपेशलान् ?॥ ८४ ॥ विरसा अपि रोचन्ते विषया विकृतात्मसु । कषायिणि मुखे क्षारमपि क्षीरायते जलम् ॥ ८५ ॥ विषयेच्छावशः प्राणी परिभूयेत कर्मभिः । आशावद्धो रसः किं न क्रियते भस्म धार्त्तिकैः ? । ८६ ॥ तदलं विषयैर्वातासारैः सुगुरुसंगमात् । लिप्सामहे महानन्द सौख्यायानन्तसपदे ॥ ८७ ॥ अथाह प्रभव' स्वार्मिस्त्वं बन्धुषु पराङ्मुखः । पितरौ दुस्त्यजावेतौ कथंकारं विमुञ्चसि ? ॥८८॥ अथ जम्बूरुवाचैनमहो माह' शरीरिणाम्। बान्धवो बन्धवः केऽत्र पितरौ पितरश्च के ? ॥८९॥ पितृमातृसहस्राणि भ्रातृपुत्रायुतानि च। जातौ जातौ व्यतीतानि कस्याह कस्य ते पुनः ?॥९०॥ अहमेको न मे कोऽपि नाहमन्यस्य कस्यचित्। न त पश्यामि यस्याहं दृश्यते न स यो मम ॥९१॥ मातृभूय पितृभूय पुत्रादीभूय भूरिश । प्राणिनोऽत्र विवर्तन्ते ज्ञातेयं क्वोपयुज्यताम् ?॥९२॥ बन्धूनां प्रतिबन्धस्य दलूकृत्वा वार्त्तयापि तत्। धर्म एवाङ्गिनां शर्म दत्ते माता पिता सुहृत् ॥ ९३ ॥ अथाह प्रभवः पुत्रमुत्पाद्य प्रव्रजेस्ततः । अपुत्रस्यादित न स्वर्गो न च तृप्तिरमुत्र यत् ॥९४॥ विहस्याथ जगौ जम्बूर्गिरा शम्बूकगौरया । स्वर्गः पुत्रेण चेत् पुंसां वृथा धर्मक्रिया ततः ॥९५॥ श्वानशूकरसर्पाद्या दृश्यन्ते बहुसूनव. । तत् ते दिवं प्रयास्यन्ति न बालब्रह्मचारिण. ?॥९६॥ पुत्रेणावर्जिते पिण्डं लभन्ते पितरौ यदि । तृप्तास्तत् किमु भुक्तेन कस्यापि पितरो वयम् ॥९७। विषयप्रोतयालं तत्पुत्रोत्पादनवार्त्तया। इत्युक्ते जम्बुना जज्ञे प्रभवः पिहितोत्तरः ॥९८॥ प्रथोवाच समुद्रश्रीर्नाथेयं श्रीरनर्गला । प्राप्ता त्वया कथमिमां हित्वा भिक्षुत्वमीहसे ?॥ ९९ ॥ जम्बूरुवाच हे कम्बूपमकण्ठि ! निशम्यताम्। को विश्वास' श्रियोऽमुष्याश्चञ्चला चपलेव या ? ॥१००॥ यात्मनो जनकं धर्म हन्ति नित्योपकारिणम् । निस्त्रपायाः श्रियस्तस्याः पतिद्रोहे-

ऽपि का त्रपा ॥१०१॥ तदेनां स्वयमुत्सृज्य प्रव्रजिष्यामि भामिनि!। त्यज्यमानं प्रतीक्षिष्ये नात्मानमनया पुनः ॥ १०२ ॥ यमश्रीरित्यथावादीदनादीनव ! नाथ ! ते । गार्हस्थ्यादपरो धर्मः शर्मदो नोपयुज्यते ॥ १०३ ॥ गृहस्थाधारतो धर्मं यतन्ते यतयोऽपि हि । पक्षपाताद् विना मातुर्जीवन्ति क्व नु जन्तवः? ॥१०४॥ यथा सरोऽभि गच्छन्ति क्ष्माचराः खेचरा अपि । तृष्णाच्छिदे तथा यान्ति गृहस्थं धार्मिकाः परे ॥१०५॥ गृहिधर्मं दुराधेयं सुरैरप्यसुरैरपि । पालयन्ति नराः शूरा दूरादुज्झन्ति चापरे ॥ १०६ ॥ अथ जम्बूरुवाचेशमुपकुर्वन्ति सेवकाः । प्रधानत्वं तदीशस्य सेवकेषूपयुज्यते ॥१०७॥ मानुषत्वच्युतेः पान्ति दिशन्ति च परं पदम् । क्षेमयोगकृता नाथा लिङ्गिनस्तेन गेहिनाम् ॥१०८॥ न ध्यायन्ति न जल्पन्ति न चलन्ति न भुञ्जते । सावद्यं यतयो ये ते गृहिभ्यो नोत्तमाः कथम् ? ॥१०९॥ मेरुसर्षपयोर्यद्वदन्तरं रविकीटयोः । धार्मिकाधमयोर्यद्वत्तद्वद् यतिगृहस्थयोः ॥ ११० ॥ खण्डनी पीषणी चुल्ली पय:कुम्भी प्रमार्जनी । पञ्च शूना गृहे तेन दूना गृह्णीमहि व्रतम् ॥ १११॥ जगाद पद्मसेनाथ नाथ ! ते सुन्दरं वपुः । व्रतकष्टोचितं नैव कदलीगर्भकोमलम् ॥११२॥ अथ जम्बूरुवाचेदमशुचेः कृतधातुनः । कापेक्षा वपुषः प्रेक्षावतां शश्वद्विनाशिनः ? ॥ ११३ ॥ स्वतन्त्रः परतन्त्रेण निर्मलः मलेन च । देहेन चेदुपार्ज्येत धर्मस्तत्क्षूणमत्र किम् ? ॥ ११४॥ जगाद जयसेनाथ नाथ ! तीर्थकरैरपि । कृत्वा राज्यं परिव्रज्यादददे त्वं किमुत्सुकः? ॥११५॥ जम्बूरथाह ते ज्ञानादविदन् कालमात्मानः स्पर्धा तैर्नोऽस्तु काऽऽतङ्के प्रजानामिव राजभिः ? ॥ ११६ ॥ कृतान्तस्य करोऽकस्मादेत्यकस्मादलक्षितः । कर्हि चालयिता सार्धं संबलेन वदाङ्गिनाम् ॥ ११७ ॥ दुष्कर्मचौरहन्तारः सहायाः साधवोऽद्य मे । कुर्वन्नध्यवनं धर्मं यामि तन्मुक्तिपत्तनम् ॥ ११८ ॥ नभःसेना विहस्याथ जगौ नाथ तव भ्रमः । मानसे वासितः केन वद स्वर्गापवर्गयोः ? ॥ ११९ ॥ भवोऽयमेव दौर्गत्यवतां दुर्गतिरिष्यते । स एव श्रीमतां स्वर्गोऽपवर्गो रतिशालिनाम् ॥१२०॥ अथ जम्बूर्जगादेति वदन्ती नापराध्यसि । तैलमेवामृतं तस्य येनाज्यं नैक्षि कर्हिचित् ॥१२१॥ स्वर्गापवर्गयोः

सौख्यमगमाऽगुनमसौरिव । यत्र तत्र मिये ! मर्त्यसुखाभासस्य का कथा ? ॥१२२॥ सुपुप्तितृष्णामत्तिरतिर्मूत्रपुरीषयोः । अर्त्तिर्भोगे वियोगे च क नास्ति मर्त्यजन्मनि ? ॥१२३॥ तद् विमुच्यासुखमयान् भोगान् रोगानिवैहिकान् । मोक्षसौख्यलतावीज ग्रहीष्ये प्रहिणि ! व्रतम् ॥१२४॥ कनकश्रीरथावाच न कः प्रार्थयते सुखम् ?। परं प्रत्यक्षमेवैतत्परोक्षस्य कथा वृथा ॥ १२५ ॥ तपः क्रियेत भोगेभ्यस्तेषु लब्धेषु तद् वृथा । अन्नाजयति को वह्निमन्ते पाकमुपेयुषि ? ॥ १२६ ॥ [illegible] जम्बूर्जगौ प्रत्युत्पन्नदृष्टिस्त्वमीदृशी । प्रत्युत्पन्नदृशां दीर्घदृश्वरास्तथवनीश्वरा ॥ १२७ ॥ स्वर्गापवर्गदं प्राप्य मानुष्यं तत्सुखस्पृशः । विनश्यन्त्यायतौ मूढा वीजभोजिकुटुम्बिवत् ॥ १२८ ॥ तदिदं राज्यवल्लब्ध्वा मानुष्यं दिनपञ्चकम् । तत् करिष्याम्यहं यद् न कृतं जन्मशतैरपि ॥ १२९ ॥ अथो कनकवत्यूचे त्वमपूर्वं करिष्यसि । हित्वा हस्तगतं भोज्यं कूर्परागं विलेक्ष्यसि ॥ १३० ॥ कुमारोऽथ जगौ गौरि ! कान्त्या लोके शुकैरिव । मुच्यमाना भ्रमं भोगाः स्यन्ति शाल्मलिकोशवत् ॥ १३१ ॥ भवशैलेऽत्र पुंयोनिनिर्झराद् विषयान्धलाः । क्षिप्यन्ते दुर्गतौ प्राप्ता अपि सिद्धरसाश्रये ॥ १३२ ॥ तदहं युवतीलोभं व्यतीत्य सुगुरोर्गिरा । कल्याणसिद्धये सिद्धरसार्थयामि सादरः ॥ १३३ ॥ जयश्रीरित्यथावादीद् नाथ ! साधूदितं त्वया । परं परोपकारो यः स पुण्यखनिरिष्यते ॥ १३४ ॥ त्वं द्विषन्नपि तद् भोगान् भजास्मत्कृतये कियत् । घनो जनोपकाराय क्षाराम्भोऽपि न किं पिबेत् ? ॥ १३५ ॥ विषं तदपि तत्प्रसं सुधायेत यथाऽङ्गिनाम् । तथा न श्रेयसे भोगास्तेऽपि योषात्तव प्रभो ! ॥ १३६ ॥ तत् कृपालो ! कृपां कृत्वा स्वसंगमसुखामृतैः । संजीवयाऽस्मान्कामार्त्ता वल्लरीरिव नीरदः ॥१३७॥ जम्बूरथाह तां कामहतां स महतां वरः । असन्निर्बन्धमाधातुमत्र कमललोचने ! ॥१३८॥ भोगा युष्माकमस्माकमुभयेषाममी विषम् । यच्चतुर्गतिकस्तेभ्यो भवो भवति भीषणः ॥१३९॥ तिर्यग्नारकदुर्देवनृतादुःखस्य का कथा ?। एकशोऽपि विपद् घोरा गर्भवासे निशम्यताम् ॥१४०॥ सूचीभिरग्निवर्णाभिर्भिद्यमानस्य लोमसु । यथा दुःख भवेज्जन्तोर्गर्भेऽष्टगुणितं तथा ॥१४१॥ दुःख

नाल इवामेध्ये कीट इव वसन् भवी। नव मासोऽह्नानि चत्वारि नयत्यसमदुःखभाक् ॥१४२॥ तत्रस्थश्चिन्तयत्येष निःसृतोऽतः कथंचन। तत्करिष्ये यथा नात्र भूयोऽपि निपताम्यहम् ॥ १४३ ॥ ततोऽपि जायमानस्य यद् दुःखं योनिसंकटे। मूर्च्छितस्येव जाल्मोऽयं न स्मरेद् घातमात्मनः। ॥ १४४ ॥ स्मारितोऽहं तु तत्पूज्यैरपुनर्भवनायकैः। स्मृत्वा तत्र भवत्योऽपि भवताऽघ्नानि मामके ॥ १४५ ॥ अथोत्सरङ्गवैराग्यरसाङ्गीकृतचेतसः। अष्टावपि समं जम्बूकुमारमिदमभ्यधुः ॥ १४६ ॥ आश्रितो यस्त्वया पन्थाः सोऽस्माभिरपि संश्रितः। ततः सहैव नेतासि तेनास्मान् शिवपत्तनम् ॥१४७॥ उवाच प्रभवोऽप्युच्चैर्महासत्त्व! भवद्गुणैः। कृष्टस्त्वामनुयास्यामि पुत्राद्यापृच्छ्य सत्वरम् ॥१४८॥ मा प्रमादीर्महाभाग! विवेकोचितमाचरेः। इत्युक्तो जम्बुना यातः प्रभवो भवनं निजम् ॥ १४९ ॥ ज्ञात्वा जम्बूकुमारस्य सदारस्यापि निश्चयम्। श्वशुराः पितरौ चाऽऽसंस्तमेवानुयियासवः ॥ १५० ॥ अथ जम्बूकुमारोऽपि विधाय जिनपूजनम्। संघं विधिवदभ्यर्च्य संमान्य स्वजनादिकान् ॥ १५१ ॥ स्नानीयगन्धपानीयकृतमज्जनमङ्गलः। चन्दनेन सितध्यानेनेव सर्वाङ्गभासुरः ॥ १५२ ॥ रत्नाभरणसंभारैः सत्त्वसारैरिवाश्रितः। प्रसन्नैः कुसुमैः स्वस्य यशोभिरिव शोभितः ॥ १५३ ॥ संवीतः सितवासोभिः पुण्येन्दुकिरणैरिव। बाह्यान्तरसहस्रेण शिविकामधिरूढवान् ॥ १५४ ॥ कलापकम् ॥ ततो जन्मान्तरस्नेहरसेन सहचारिणा। अनाहतेन देवेन कृतनिष्क्रामणोत्सवः ॥ १५५ ॥ प्रयोजिताभिराकम्य सैन्यवादित्रभूभुजः। सेनाभिरिव पञ्चेषोः प्रियाभिस्ताभिरावृतः ॥ १५६ ॥ दानैरावर्जयन् दीनांस्तूर्यैर्मुखरयन् नभः। मायूरच्छत्रदण्डेन मण्डलं तिरयन् रवेः ॥ १५७ ॥ आलोक्यमानो लोकेन विस्मयालोलमौलिना। पौरीभिर्दीयमानाशीरसतत्क्षेपपूर्वकम् ॥ १५८ ॥ वन्दिवृन्दजयध्वानमुखरीकृतदिङ्मुखः। सुधर्मस्वामिपादाब्जपावनं वनमीयिवान् ॥ १५९ ॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥ याप्ययानादथोत्तीर्य प्रतीष्टाचारमङ्गलः। मध्ये प्रविश्य नत्वा च गुरुपादान् व्यजिज्ञपत् ॥ १६० ॥ संसारसागरोत्तारकर्णधारमुनीश्वर!। मां सकुटुम्बं चारित्रया-

नगाग्रेण तारय ॥ १६१ ॥ ततः स्वपाणिपद्मेन गणधारिधुरन्धरः । स्वजनैरन्वितं जम्बूकुमारं तमदीक्षयत् ॥ १६२ ॥ प्रभवोऽप्यन्यदाऽभ्येत्य सुधर्मस्वामिसंनिधौ । भवशत्रुप्रतिक्षेपदक्षो दीक्षामुपाददौ ॥ १६३ ॥ गणधारिधुरीणेन तदानीं प्रभवो मुनिः । कृतः[1] सुकृतवान् जम्बूपाद्मयुजमधुमतः ॥ १६४ ॥ ततः श्रीवीरनिर्वाणाद् व्यतीत्य दशहायनीम् । सुधर्मस्वामिना जम्बूस्वामी स्वामी गणे कृतः ॥१६५॥ श्रीसुधर्मगणाधीशे श्रिते निःश्रेयसश्रियम् । जम्बूः प्राबोधयद् विश्वं सरोजमिव भास्करः ॥ १६६ ॥ अथ वर्षचतुःषष्टौ गतायां वीरनिर्वृतेः । श्रीजम्बूस्वामिना चक्रे गच्छेशः प्रभवः प्रभुः ॥ १६७ ॥

आजन्मशीलकलनादिह जम्बुनाम्नि सौभाग्यमद्भुतमिहैव विभौ बभूव ।
यस्मादमुं समधिगम्य गतेऽपि तस्मिन्नद्यापि नान्यमधिगच्छति केवलश्रीः ॥ १६८ ॥

॥ इति जम्बूस्वामिकथा ॥४६॥

अथ चतसृभिर्गाथाभिर्मुनिमतल्लिकानिकायं नामतः प्रस्तुवन्नाह—

धन्नो तह कयपुन्नो विण्हुकुमारो य अन्नियाउत्तो । जसभद्दभद्दबाहू अइमुत्तो नागदत्तो य ॥ ५० ॥
सिज्जंभवो अ पभवो सिरिओ उदायणो अ मासतुसो । केसी इलाइपुत्तो मेहकुमारो अ पुंडरीओ ॥ ५१ ॥
अद्दयकुमारसाहू कित्तिधरो नंदिसेणकरकंडू । हल्लविहल्लमुणिंदा सालमहासालसीहगिरी ॥ ५२ ॥
अज्जमहागिरिअज्जसुहत्थी तह अज्जरक्खिओ संबो । पज्जुन्नमुणी कुम्मापुत्तो तह भद्दगुत्तो य ॥ ५३ ॥

---

[1] ग. घ. उदाय° ।

[धन्यस्तथा कृतपुण्यो विष्णुकुमारश्चाग्निकापुत्रः । यशोभद्रो भद्रबाहुरतिमुक्तो नागदत्तश्च ॥
शय्यंभवश्च प्रभवः श्रीयक उदायनश्च माषतुष. । केशीलातिपुत्रो मेघकुमारश्च पुण्डरीकः ॥
आर्द्रकुमारसाधु: कीर्तिधरो नन्दिषेणकरकण्डू । हल्लविहल्लमुनीन्द्रौ शालमहाशालसिंहगिरयः ॥
आर्यमहागिर्यार्यसुहस्ती तथाऽऽर्यरक्षितः शाम्बः । प्रद्युम्नमुनिः कूर्मापुत्रस्तथा भद्रगुप्तश्च ॥]

व्याख्या—आसां पदार्थः स्पष्टः। व्यासार्थस्तु कथानकेभ्योऽवसेयः॥ तत्र धन्यः शालिभद्रकथायाम्, कृतपुण्यः पुनरभयकुमारकथायामुद्दिष्टः। सम्प्रति विष्णुकुमारकथा यथा;—

कुरुषु स्वस्तिभागस्ति हस्तिनागपुरं पुरम्। तत्रेक्ष्वाकुरभूत् क्षोणीपतिः पद्मोत्तराभिधः ॥ १ ॥ ज्वालादेवी च लक्ष्मीश्चाभूतां द्वे तस्य वल्लभे। सम्यग्दृष्टिस्तयोराद्या मिथ्यादृष्टिः परा पुनः ॥ २ ॥ असूत द्वौ सुतौ ज्वाला सिंहस्वप्नेन सूचितः। तयोराद्योऽभवद् विष्णुकुमार इति विश्रुतः ॥ ३ ॥ चतुर्दशमहास्वप्नसूचितः क्ष्मावसूचितः। द्वितीयस्तु महापद्म इत्यभूत्पद्मलोचनः ॥ ४ ॥ उभावपि शुभाकारौ तौ नरेन्द्रकुमारकौ। अवर्धेतामर्भकत्वं चन्द्रादित्याविवाश्रितौ ॥ ५ ॥ कलाकलापकलितौ तौ क्रमेण कुमारकौ। युवतीदृग्पिकीचूतवनं यौवनमीयतुः ॥ ६ ॥ प्रकृत्याऽगृध्नुना विष्णुकुमारेण निराकृते। राज्ञाथ युवराजत्वे महापद्मो न्यवेश्यत ॥७॥ इतश्चोज्जयिनीपुर्यां श्रीवर्मा पार्थिवोऽभवत्। मिथ्यात्वरुचिरासीच्च मन्त्री नमुचिसंज्ञितः ॥ ८ ॥ तत्पुरोपवनेऽन्येद्युः शिष्यः श्रीसुव्रतप्रभोः। समेत्य सुव्रताचार्यः शमवान् समवासरत् ॥ ९ ॥ तद्वन्दनाय निर्यान्तं वीक्ष्य राजा पुरीजनम्। पप्रच्छ नमुचिं लोकोऽस्तोकोऽयं क नु गच्छति ? ॥ १० ॥ नमुचिः प्राह देवात्रोपवने केऽपि सूरयः। सन्त्यायाताः प्रणन्तुं तांस्तद्भक्त्या यान्त्यमूः प्रजाः ॥ ११ ॥ राजोचे यावस्तत्रावामपि मन्त्याह तत्र च। मध्यस्थेन त्वया

मान्यं सन् गरिष्ठे निरतरान् ॥ १२ ॥ ओमित्युक्त्वा नृपस्तेन सह सूरीनुपाययौ । धर्मतत्त्वं च नमुचिः पप्रच्छाक्षिप्य तानथ ॥ १३ ॥
मन्त्रा क्षुल्लकं सुरत्नेन केनापि गुरवः । तदा पराजयन्ते स्म पापिना अतिवादिनम् ॥ १४ ॥ सोऽथ यातः समं राज्ञा रजन्यां तु समत्सरः ।
एवं प्रातो मुनीन् हन्तुं पनदेव्या न्यषध्यत ॥ १५ ॥ प्रातर्लोकेन राज्ञा च ज्ञातो मुनिषु मत्सरी । असामान्यं धिमाग्याथ नमुचिर्निरवास्यत
॥ १६ ॥ हस्तिनापुरमायातः स विजयो द्विजाधमः । महापद्मस्य तत्रापि युवराजस्य मन्त्र्यभूत् ॥ १७ ॥ इतः सिंहबलोऽन्यर्थनामा सीमा-
लभूपतिः । भञ्जं भञ्जं महापद्मदेशं दुर्गे विशत्यसौ ॥ १८ ॥ महापद्मेन दृष्टेन ततो नमुचिरौच्यत । मन्त्रिन्! सिंहबलध्वंसोपायं कमपि
विन्दसि ? ॥ १९ ॥ वेद्म्येवेति प्रतिज्ञाय सोऽपि सिंहबलं गतः । भङ्क्त्वा तद्दुर्गमचिरात्त बद्ध्वा च समानयत् ॥ २० ॥ वरं वृणि-
ष्वमाचिर महापद्मः प्रमद तम् । यदा याचे तदा देय इत्यूचे नमुचिश्च तम् ॥ २१ ॥ यौवराज्यं महापद्मे पालयत्येतदम्बया । ज्वालया-
भिख्यया जैनरथेनाममनोरथः ॥ २२ ॥ लक्ष्मीरपि सपत्न्यस्याः स्पर्धया ब्राह्मणो रथः । कारयित्वा भ्रमयितुं तत्पूर्वमुपचक्रमे ॥ २३ ॥ तन्म-
त्वाऽभ्यर्थ्याज्ज्वाला समधं भूपतेरिति । नाभ्रेऽर्हद्रथयात्रा चेत् तत्परत्र ममानशनम् ॥ २४ ॥ रथयात्रे नृपेणाथ न्यषेत्स्यातामुभे अपि । द्वयोः
भ्र हस्मिन्नीक्षे राज्ञीद्वेषारि च का यतः ? ॥२५॥ इति प्रेक्ष्य महापद्मः स्वाम्बापरिभव क्रुधा । अनापृच्छ्यैव पितरं ययौ देशान्तरं निशि ॥२६॥
र्ध्यौभिः धीनिव गणनोऽभिपतीव पदे पदे । को विशेषः स्वदेशो वा पूर्वोपात्तसुकर्मणाम् ? ॥ २७ ॥ ततो नवमचक्रित्वपदजश्रीमुपार्ज्य
सः । स्वपुरं पुनरागच्छद्रत्नैर्नृपसेवितः ॥ २८ ॥ पित्रा सहर्षमभ्येत्य तत्र तेनादरादसौ । प्रावेश्यत पुरं पौरवद्धचन्दनमालिकम् ॥ २९ ॥
तस्या सोत्सवी धर्मगुणी स्वजननीं नमन् । तयाऽऽस्यत सानन्दमश्रयन्त्या कराञ्जलम् ॥ ३० ॥ सुव्रतः सुव्रताचार्यः पुराद् वहिरिहा-
गतः । आपदायपर्षदाम्नां हतमोहतमोभरः ॥ ३१ ॥ पद्मोत्तरनृपः सान्तःपुरपौरपरिच्छदः । पत्याधन्दिष्ट तत्पादान् निकषा निषसाद

च ॥ ३२ ॥ सूरिः संसारवैराग्यकन्दकादम्बिनीं तदा । चकार देशनामुग्रक्लेशनाशपटीयसीम् ॥ ३३ ॥ देशनान्तेऽथ भूपालो भयवैराग्यमुद्वहन् । गत्वा पुरं जगौ विष्णुकुमारं राज्यहेतवे ॥ ३४ ॥ स त्वाह तात ! राज्येऽस्मिन् महापद्मो निवेश्यताम् । युष्माभिरेव सत्राहं प्रविव्रजिषुरस्मि तु ॥ ३५ ॥ ततो राज्ये महापद्मं कृत्वा पद्मोत्तरो नृपः । व्रतं विष्णुकुमारेण सहाऽऽदत्त महामतिः ॥ ३६ ॥ चक्रवर्तिपदे किञ्चाभिषेको द्वादशाब्दिकः । अभ्येत्याभ्येत्य भूपालैर्महापद्मस्य निर्ममे ॥ ३७ ॥ तावन्त कालमस्थातां रथौ चादे तथैव तौ । मिथोऽप्याज्ञाप्रह्वाधीने रथो सैन्ये द्वयेशयोः ॥ ३८ ॥ लक्ष्मीरथं निराकृत्य मिथ्यात्वमिति मूर्तिमान् । महापद्मः स्वजननीरथयात्रामसूत्रयत् ॥ ३९ ॥ किञ्च कुक्कुटसपातप्रमाणान्तरभूमिकाः । अकार्यन्त जिनेन्द्राणां विहारास्तेन कोटिशः ॥४०॥ जिनशासनभक्तेऽस्मिन् जनोऽपि जिनभक्तिमान् । सर्वोऽप्यभवदुक्तं हि यथा राजा तथा प्रजाः ॥ ४१ ॥

इत पद्मोत्तरस्तीव्रतरव्रतमहासिना । हतकर्मरिपुः सिद्धिं जयश्रियमिवाश्रयत् ॥ ४२ ॥ मुनेर्विष्णुकुमारस्य तपतो दुस्तपं तपः । लब्धयो वैक्रियाकाशगामिन्याद्या जजृम्भिरे ॥ ४३ ॥ इतश्च सुव्रताचार्या वर्षास्था हस्तिनापुरे । ज्ञाता नमुचिना पूर्ववैरक्लेन दुरात्मना ॥ ॥४४॥ ततोऽनेन महापद्मश्चक्री पूर्वप्रतिश्रुतम् । वरं यज्ञक्रियाहेतो राज्यं देहीत्ययाच्यत ॥ ४५ ॥ अस्मै राज्यं प्रदायान्तः पुरान्तरविशद् नृपः । स चाभूत् कैतवाद् यज्ञदीक्षितो राज्यदीक्षितः ॥४६॥ मुक्त्वा जैनमुनीनेन वर्धापयितुमाययुः । अन्यदर्शनिनो विप्राः पौराः प्रकृतयोऽपि च ॥४७॥ न श्वेतभिक्षवोऽभ्येयुरिति सप्राप्य सच्छलम् । आहूय सुव्रताचार्यानित्यूचे नमुची रुषा ॥४८॥ यदा यः कुरुते राज्यं यथावर्ण्यः स लिङ्गिभिः ॥ द्रष्टव्यो नियतं राजरक्षिता हि तपोधनाः ॥ ४९ ॥ यूयं तु गर्वकठिनाः सर्वपाखण्डदूषिणः । विप्रनिन्दापराः क्षिप्रमिदं राज्यं तदुज्झत ॥ ५० ॥ तमूचुः सूरयो नास्मत्कल्पोऽयं तेन नागताः । न निन्दामश्च कमपि समभावा हि साधवः ॥ ५१ ॥ वचसा शीतलेनापि ततस्तैलमि-

धाम्नुना। प्रज्ज्वलन् नमुचिः प्राह सूरीनूरीकृतः क्रुधा ॥५२॥ दत्ता सप्ताह्निकाऽह्नाय यात यूय यथारुचि । तदूर्ध्वं तु यथादृष्टं हंस्यामि जिन-
लिङ्गिनम् ॥ ५३ ॥ श्रुत्वेति वसतावेत्य जगदुः सूरयो यतीन्। किं विधेयं महासत्त्वाः ! संकटेऽस्मिन्नुपस्थिते ? ॥ ५४ ॥ अथैकः प्राह
भगवन् ! महापद्मस्य सोदरः । अनेकलब्धिमान् विष्णुकुमारोऽस्ति महातपाः ॥ ५५ ॥ तद्वाक्यान्नमुचिर्नूनमसावुपशमिष्यति । विना भानु-
प्रभां नैशं तमो नश्यति कर्हिचित् ? ॥ ५६ ॥ परं मन्दरशैलेऽस्ति तप्यमानः स सांप्रतम् । यो विद्यालब्धिमान् साधुस्तमाह्वातुं प्रयातु सः
॥ ५७ ॥ अथान्यः प्राह गमने शक्तिर्नागमने तु मे । गुरुस्त्वाह भवान् विष्णुकुमारेणागमिष्यते ? ॥ ५८ ॥ गुर्वाज्ञातः समुत्पत्य गरुत्मानिव
स त्वयात् । ययौ विष्णुकुमारेण भ्राजमानं शिलोच्चयम् ॥ ५९ ॥ दृष्ट्वा विष्णुकुमारस्तं निश्चिकायेति चेतसि । सङ्घकार्यं ध्रुवं किञ्चिद्
प्रावृष्येष यदागतः ॥ ६० ॥ ततो नतोऽमुना विष्णुकुमारस्तत्तथा कथाम् । श्रुत्वाऽस्मात्सह तेनैवोत्पत्यागाद् गुरुसंनिधौ ॥६१॥ गुरून् नत्वा
तदाज्ञातो गतश्च नमुचेः सदः । तं विनाऽन्यैर्नृपैर्नत्वोपावेश्यत महासने ॥ ६२ ॥ तत्र विष्णुकुमारोऽथ धर्माख्यानपुरस्सरम् । नमुचिं प्राह
तन्वेते यावद्वर्षां महर्षयः ॥ ६३ ॥ नमुचिस्तन्नियान् राज्यं हित्वा मेऽथ वसन्त्वमी । मुनिरूचे पुरे नैव सन्तूद्याने पुराद् बहिः ॥ ६४ ॥
कोपाद् नमुचिरूचेऽथ पुरोद्यानस्य का कथा ? । राज्येऽपि मम न स्थेयं कार्यं चेज्जीवितेन च ॥ ६५ ॥ सप्रहासं मुनिः प्राह राज्यमम्भोधि-
सीम ते । तस्यायं कथमेतेषां देहि स्थानं पदत्रयम् ॥ ६६ ॥ नमुचिः प्राह दत्तं चेत् प्रेक्षिष्येऽहमतो बहिः । तं करिष्ये शिरश्छित्त्वा धका-
रात्सरसोदरम् ॥ ६७ ॥ तन्वो विष्णुः शरीरान्तः कोपेनेव प्रसर्पता । ववृधे हिमवन्मुख्यान् पर्वतानपि खर्वयन् ॥ ६८ ॥ नमुचिं पार्ष्णिघातेन
पातितस्तेन चासनात् । परासुः प्रययौ शीघ्रं सप्तमीं नरकावनिम् ॥६९॥ त्रस्त चीत्कृत्य दिग्नागैस्त वीक्ष्याथ भयंकरम् । धिष्ण्यैस्तुपवदु-

१ क. ग. घ. पाददर्दरिकाघातैश्चकम्पे तस्य मेदिनी । तदात्वग्रस्तनमुचिविषग्रभिभरादिव ॥ ६९ ॥

ह्रीनं तद्घ्राणाकोणमारुतैः ॥ ७० ॥ ताटङ्कितेन्दुमार्तण्डं ललामितसुरापगम्। तं वीक्ष्याद्रिदरीमिन्द्रोऽविशद् मुक्त्वा कृशोदरीम् ॥ ७१ ॥ विज्ञायावधिनेन्द्रस्तं मुनीन्द्रं कुपितं ततः। प्रैषीदस्य प्रबोधाय गान्धर्वानीकगायनी ॥ ७२ ॥ कर्णाभ्यर्णं समेत्यैतास्तस्य गीतानि तेनिरे। उत्फणस्य महामन्त्रवादिन्य इव भोगिनः ॥ ७३ ॥

क्रोधं प्रभो संहर यन्निमित्तमयं कृतोऽसौ नमुचिर्निरस्तः। कृतेऽपराधे स्वयमात्मनीने किं स्वाश्रयाग्निं प्रशमं न नेयः ? ॥ ७४ ॥

क्रोधः प्रसूतत्रिजगद्विरोधः क्रोधः कृतापत्प्रकरप्रबोधः। क्रोधः शिवाध्वन्यजनैकरोधः क्रोधः प्रणेय कृतिभिस्ततोऽधः ॥ ७५ ॥

इत्यम्बरे शम्बरराङ्गनाभिः पृथ्व्यां च सघेन महीभुजा च। कथंकथञ्चित्प्रतिबोध्यमानः सस्मार स स्वं कुपितः कुमारः ॥ ७६ ॥

संहृत्य चाशु स्वतनोः प्रवृद्धिं दर्पः प्रवृद्धिं च विधूय मूलात्। प्राप्तः स्वभावं क्षमितो जगत्या पादे महापद्मनरेश्वरेण ॥ ७७ ॥

श्रीसंघदौःस्थ्यमिति विष्णुकुमार एव भित्त्वा क्रमेण निजकर्मबलं च जित्वा।
उत्पन्नकेवलकलाकलितः प्रबोध्य विश्वम्भरां शिवगतिं विभरांबभूव ॥ ७८ ॥

॥ इति श्रीविष्णुकुमारकथा ॥

अथाग्निकापुत्रकथा यथा,—

उभे स्ता मथुरानाम्नी नगर्यौ दक्षिणोत्तरे। मुख्याज्जनेन विन्यस्ते श्रियं क्षोणीदंशोरिव ॥ १ ॥ मथुरायामुदीच्यां च देवदत्तोऽभवद् वणिक्। दक्षिणस्यां धनावाप्त्यै मथुरायामियाय सः ॥ २ ॥ वणिजा जयसिंहेन तत्रासीत्तस्य सौहृदम्। स्वसाऽऽसीज्जयसिंहस्य चाग्नि-

१ क. कीर्त्यै समर्प्य स्व°। २ ग. ज. दृशाविव।

का नाम कन्यका ॥ ३ ॥ जयसिंहोऽन्यदा जामिमम्बिकामादिशद् निजाम् । समित्रोऽप्यद्य भोक्ष्येऽहं रम्यां रसवतीं कुरु ॥ ४ ॥ इत्युक्त्वा जयसिंहेन देवदत्तो निमन्त्रितः । आगाद्य तद्गृहे भोक्तुं तौ द्वावपि निषेदतुः ॥ ५ ॥ भक्ष्यमेवानथो मिष्टानथादश महारसान् । द्वयोरप्यम्बिका सा तु सुवेषा पर्यवेषयत् ॥ ६ ॥ तयोर्वाताभियाकर्तुं निराकर्तुं च मक्षिकाः । धुन्वती व्यजनं चक्रे कर्मैकं द्व्यर्थकारि सा ॥ ७ ॥ पीनस्तनाजोजदोसिञ्चत्कङ्कणां तां मृगेक्षणाम् । देवदत्तो भृशं पश्यन्नभूत्कामवशंवदः ॥ ८ ॥ तद्रूपरसनिस्यन्दपाननिस्पन्दलोचनः । सोऽपिबन् भोजनव्याजं बुभुजे गजलीलया ॥ ९ ॥ देवदत्तो द्वितीयेऽह्नि जयसिंहादथाम्बिकाम् । स्वमित्रैर्याचयामास सोऽपि तानेवमूचिवान् ॥ १० ॥ कुलीनोऽयं कलाज्ञोऽयं सश्रीकोऽय सुधीरयम् । युवाऽयं किं बहु ब्रूमः सर्वे वरगुणा [illegible] ॥ ११ ॥ किन्तु यामिं प्रदास्यामि तस्मै यो मे गृहात् क्वचित् । न याता धीयते प्रातरस्थितैः स हि सज्जनः ॥ १२ ॥ [illegible] संभाव्यते यास्य[illegible] द्यो यापि सुन्दरः । किं न श्रुतं हि यद् ग्रामा वसन्ति प्राघुणैः किमु ? ॥ १३ ॥ प्राणप्रिया स्वसेयं मे जंगमा श्रीरिवौकसि । तदिमां संप्रहेष्यामि न भर्तुरपि वेश्मनि ॥ १४ ॥ असौ कर्तुं क्षमोऽपत्यजन्माघधि यदीदृशम् । तदुद्वहतु मे जामिं देवदत्तोऽम्बिकामिमाम् ॥ १५ ॥ देवदत्तानुमत्यैते ओमिति प्रतिपेदिरे । देवदत्तोऽपि तां कन्यां परिणिन्ये शुभेऽहनि ॥ १६ ॥ तत्र तस्याम्बिकाप्रेमपाशबद्धस्य तस्थुषः । प्रैष्युदग्मधुरास्थाम्यां पितृभ्यां लेख ईदृशः ॥ १७ ॥ आवामन्धौ जराजीर्णौ जीवन्तौ यदि वीक्षसे । तदुद्धावय नौ नेत्र रुदतोरिह पुत्रक ! ॥ १८ ॥ पितृवात्सल्यवद् मूर्तं स तं लेखमवाचयत् । पथिश्रान्तोऽयमित्यश्रुसलिलैः स्नपयन्निव ॥ १९ ॥ अचिन्तयच्च धिग् धिग्मां पितरौ विस्मृतौ हि मे । अहं विषयलम्नोऽस्मि पित्रोः पुनरियं दशा ॥ २० ॥ किं करोमि कथं यामि पतितोऽहं महापदि ? । स्वजिह्वयाथ बद्धस्य गतिः का मे भविष्यति ? ॥ २१ ॥ अम्बिका तत्कराल्लेखमादाय तमवाचयत् । तदनु लेखकार्यं सद्यो विवेद च जगाद च ॥ २२ ॥

सर्वथा मा कृथाः खेदमार्यपुत्राचिरादहम्। भ्रातरं बोधयिष्यामि करिष्यामि त्वदीप्सितम् ॥२३॥ गत्वा भ्रातरमूचे च नितरां कुपितेव सा। विवेकिन्! किमिदं भ्रातर्भवतानुष्ठितं वद ॥ २४ ॥ स्वकुटुम्बवियोगेन- क्लिश्यते तव भावुकः। श्वश्रूश्वशुरपादानामहमुत्कण्ठिताऽस्मि च ॥ २५ ॥ अनुमन्यस्व मे नाथं स्वस्थानगमनं प्रति। तमन्वेष्याम्यहमपि तस्याऽऽयत्ता न ते यतः ॥ २६ ॥ स्थास्यत्येवैष वाग्बद्धः प्रणन्तुं श्वशुरौ त्वहम्। एकाकिन्यपि यास्यामि किं कार्यं तदनेन ते? ॥ २७ ॥ इति साग्रहमुक्तस्तु जयसिंहो व्यसर्जयत्। तावुद्गमथुरां प्रत्या- गन्तुं लग्नौ च तौ द्रुतम् ॥ २८ ॥ अन्निकाऽभूत्तदा गुर्वी नेदीय प्रसवापि च। इति मार्गेऽपि साऽसूत सुतं लक्षणविश्रुतम् ॥ २९ ॥ नादत्तामस्य तौ नाम पितरौ तत्करिष्यतः। अन्निकापुत्र इत्येनं तज्जनस्तूदलापयत् ॥ ३० ॥ उत्तरामन्निकानाथो जगाम मथुरामथ। तौ ववन्दे च पितरौ ताभ्यां मूर्धन्यचुम्बि च ॥३१॥ देशान्तरोपार्जनेयं ममोपादीयतामिति। स्नुषायाः सोऽर्भकं पित्रोरर्पयामास हृष्टयोः ॥३२॥ इयं वधूर्वः पुत्रोऽयं ममैतत्कुक्षिसंभवः। इत्याचख्यौ च संबन्धं भक्तिबन्धुरया गिरा ॥३३॥ स्थविरौ चक्रतुस्तस्य शिशोः संधीरणाभिधाम्। अन्निकापुत्र इति तु लोकनाम्ना स पप्रथे ॥३४॥ वर्धमानाऽन्निकासूनुः स्पर्धमानो नवेन्दुना। चतुर्वर्गार्जनोर्जस्वि प्रपेदे मध्यमं वयः ॥३५॥ भोगान् रोगानिवापास्य यौवनेऽपि स धीधनः। जयसिंहगुरोः पार्श्वे परिव्रज्यामुपाददे ॥३६॥ स क्रमेण परिक्रान्तचारित्रज्ञानदर्शनः। बभूव गणभृद् गच्छकमलाकरभास्करः ॥ ३७ ॥ स सूरिः सपरीवारो वृद्धत्वे विहरन् ययौ। नगरं पुष्पभद्राख्यं गङ्गातटविभूषणम् ॥ ३८ ॥ तत्राभूद् भूपतिः पुष्पकेतुस्तस्य तु वल्लभा। वकुलस्येव वासन्ती पुष्पवत्यभिधानतः ॥ ३९ ॥ अभूतां युग्मजौ तस्याः पुत्रः पुत्री च सुन्दरौ। अभूत्तयोः पुष्पचूलः पुष्पचूलेति चाभिधा ॥ ४० ॥ वर्धमानौ सहैवेतौ रममाणौ सहैव तौ। प्रीतिमन्तौ मिथोऽभूतां मराल- पृथुकाविव ॥ ४१ ॥ राजा दध्यौ च यद्येतौ दारकौ स्नेहलौ मिथः। वियुज्येते तदा नूनं मनागपि न जीवतः ॥ ४२ ॥ वियोगं सोढुं

नदमन्यनजंमूपुरेतयोः । मिथस्तदेतयोरेव युक्तमुद्वाहमङ्गलम् ॥ ४३ ॥ मित्राणि मन्त्रिणः पौरानथ पप्रच्छ पार्थिवः । अन्तःपुरे यदुत्पन्नं रत्नं तस्य क ईश्वरः ? ॥ ४४ ॥ ते प्रोचुर्देशमध्येऽपि रत्नं किमपि यद्भवेत् । तस्यापीशो महीनाथ का कथाऽन्तःपुरे पुनः ? ॥ ४५ ॥ यद् यदुत्पद्यते रत्नं स्वदेशे तद्विशांपतिः । यथाकामं नियुञ्जीत बाधकस्तस्य कोऽपि न ॥ ४६ ॥ तेषां भावानभिज्ञानामालम्ब्याथ वचो नृपः । पुत्रे कन्ये ह्यपत्ये ते मिथः पर्यणाययत् ॥ ४७ ॥ राज्ञी पुष्पवती तस्य श्राविकाऽभूत्तया नृपं । अधार्षत तथा कुर्वंस्तामवाजीगणत्पुनः ॥ ४८ ॥ क्रमेण पुष्पकेतौ तु कथाशेषत्वमीयुषि । पुष्पचूलोऽभवद् भूपः पुष्पचूला महिष्यभूत् ॥ ४९ ॥ अकृत्य वारयन्ती तत्तदापत्या प्रमानिता । राज्ञी पुष्पवती जात्वा व्रतं तप्त्वा ययौ दिवि ॥ ५० ॥ स देवोऽवधिनाऽपश्यच्चाकृत्यनियोजिताम् । निजां दुहितरं स्नेहात् पुनरेवमचिन्तयत् ॥ ५१ ॥ मम प्राच्यभवे प्राणप्रियेयं दुहिताऽभवत् । करोमि तत्तथा घोरे नरके न पतेद्यथा ॥ ५२ ॥ इति स्वप्नान्तरे तस्या नरकानतिदारुणान् । दर्शयामास निर्दीर्यमाणसर्वाविनारकान् ॥ ५३ ॥ वर्तिका श्येनमुक्तेव मृगीव दवनिर्गता । सा दृष्टनारका भीत्या प्रबुद्धापि व्यकम्पत ॥ ५४ ॥ तत्तथाऽकथयद्भीतभीता सा पत्युरेव तु । शिवेच्छुः पुष्पचूलायाः कारयामास शान्तिकम् ॥ ५५ ॥ स तु पुष्पवतीजीवदेवस्तद्धितकाम्यया । तादृशानेव नरकाननुरात्रमदर्शयत् ॥ ५६ ॥ अथाख्यन् नरकान् राज्ञे पृष्टाः पाखण्डिनो यथा । तथा-मन्यत राज्ञी न स्वप्नदृष्टविलक्षणान् ॥ ५७ ॥ आहूयथान्निकापुत्रं राज्ञाऽपृच्छत्तदेव हि । नरकान् स तथैवाख्यद् दृष्टाः स्वप्ने यथा तया ॥ ५८ ॥ राज्यप्युवाच भगवन् ! किं भवद्भिरपीदृशः । मयेव वीक्षितः स्वप्नो वित्थेथ कथमन्यथा ? ॥ ५९ ॥ सूरिः प्रोवाच हे वत्से ! विनापि स्वप्नदर्शनम् । संसारे नास्ति तद् यद् न विज्ञायेत जिनागमात् ॥ ६० ॥ पुष्पचूलाथ पप्रच्छ भगवन् ! केन कर्मणा । ईदृशान्नरकान् घोरान् प्राप्नुयन्ति शरीरिणः ? ॥ ६१ ॥ आरुणाति स्मान्निकापुत्रो महारम्भपरिग्रहैः । मांसाशनैर्गुरुमत्यनीकत्वेनाङ्गिनां वधैः ॥ ६२ ॥ ततश्च

अननीजीवदेवस्तस्यास्तदादि तु । स्वप्ने पूर्वमिव प्राज्यसुखान् स्वर्गानदर्शयत् ॥ ६३ ॥ प्रबुद्धा कथयामास सा पत्ये स्वर्गदर्शनम् । सोऽथ पाखण्डिनोऽपृच्छत् ब्रूथ किं स्वर्गलक्षणम् ? ॥ ६४ ॥ तेष्वेके प्रोचिरे स्वर्गस्वरूपं प्रियसंगमः । पुष्पचूला न तत् स्वप्नदृष्टस्वर्गोऽन्य- मन्यत ॥ ६५ ॥ राज्ञा पृष्टोऽर्णिकापुत्रः स्वर्गान् द्वादश तत्तथा । नव ग्रैवेयकांश्चाप्यनुत्तरानाख्यदुत्तरान् ॥ ६६ ॥ प्रमाणं वचनं जैनमिति निश्चित्य राज्यथ । गुरुं पप्रच्छ भगवन् ! स्वर्गाप्तिः केन कर्मणा ? ॥ ६७ ॥ सूरिराह जिने देवे सुसाधौ च गुरौ मतिः । यस्य तस्याङ्गिनः स्वर्गपदवी न दवीयसी ॥ ६८ ॥ पुनश्चारित्रधर्मे च गुरुणा कथिते सति । सा राज्ञी लघुकर्मत्वान्नृपोद्विग्नेवमभ्यधात् ॥ ६९ ॥ भगवन् ! पतिमापृच्छ्य पादमूले तवैव हि । उपादास्ये परिव्रज्यां मर्त्यजन्मतरोः फलम् ॥ ७० ॥ इत्युक्त्वा पुष्पचूलाय गुरुं नत्वा विसृज्य च । आपप्रच्छ महीनाथं सोऽपि तामिदमूचिवान् ॥ ७१ ॥ तदा त्वामनुमन्येऽहं व्रताय वरवर्णिनि ! । ममैवौकसि चेद्भिक्षामादत्से व्रतिनी सती ॥ ७२ ॥ तथेति प्रतिपेदाना दत्तदानार्तिपु व्रतम् । पुष्पचूलाददे भूपकृतनिष्क्रमणोत्सवा ॥ ७३ ॥ सा शिक्षामाददे सर्वां गुर्वादेशपथानुगा । तपश्चचार चातीव तीव्रकर्मारिकृन्तनम् ॥७४॥ विज्ञाय भाविदुर्भिक्षं प्रैषि देशान्तरे गणः । जङ्घाबलपरिक्षीणैस्तस्थे चात्रैव सूरिभिः ॥७५॥ आनीयान्तःपुराद्भक्तपानादि प्रतिवासरम् । गुरवे पुष्पचूलाऽदात् पित्रे पुत्रीव भक्तिभाक् ॥ ७६ ॥ अनन्यमनसस्तस्या गुरूणां पर्युपासनात् । भावयन्त्याः स्वमुत्पेदे केवलज्ञानमन्यदा ॥ ७७ ॥ पुरा ह्यभूत् प्रयुञ्जान· कृत्यं यो यस्य तस्य सः । केवल्यपि च कुर्वीत स यावद् वेत्ति त नहि ॥ ७८ ॥ पुष्पचूलाऽथ विज्ञाय केवलज्ञानचक्षुषा । सर्वं संपादयांचक्रे सूरिर्यद् यदचिन्तयत् ॥ ७९ ॥ सूरिः पप्रच्छ तां साध्वीं वत्से ! वेत्सि कथं ननु । ममाभिप्रायमेवं यत् संपादयसि चिन्तितम् ? ॥ ८० ॥ उवाच पुष्पचूलापि प्रकृतिं वेद्मि वः खलु । यो यस्य शश्वदासन्नः प्रकृतिज्ञो हि तस्य सः ॥ ८१ ॥ साथिका पिण्डमानिन्येऽन्यदा वर्षति वारिदे । सूरिणोचे श्रुतज्ञाऽसि वत्से किमिदमर्हति ? ॥ ८२ ॥

साऽप्रयोद् यत्र मार्गेऽभूदप्कायोऽचित्त एव हि । आयासिषमहं तेन प्रायश्चित्तागमोऽत्र न ॥ ८३ ॥ अचित्ताप्कायमध्वानं कथं वेत्सीति सूरिणा । उदिते पुष्पचूलाऽऽख्यदुत्पन्नं मेऽस्ति केवलम् ॥ ८४ ॥ मिथ्या मे दुष्कृतं केवल्याशातित इति ब्रुवन् । आचार्य प्रयया द्रष्यौ सेत्स्यामि किमहं न वा ? ॥ ८५ ॥ केवल्यूचे मुनिश्रेष्ठाः !, मा कुरुध्वमनिर्वृतिम् । गङ्गामुत्तरतां वोऽपि भविष्यत्येव केवलम् ॥ ८६ ॥ उत्तरीतुं ततो गङ्गां लोकेन सह सूरयः । तत्रैवारुरुहुर्नावं को हि स्वार्थमुपेक्षते ? ॥ ८७ ॥ स सूरिः पुण्यसारत्वाद् निषसाद यतो यत. । ततस्ततोऽनमद् वेडा तद्भारेणाऽधरीकृता ॥ ८८ ॥ ततो नौस्थितलोकेन सूरिः सोऽक्षेपि वारिणि । शूले न्यधात् प्रवचनप्रत्यनीकामरी च तम् ॥ ८९ ॥ अप्कायादिदयासारं स सूरिर्भावयस्तदा । क्षपकश्रेणिमारूढोऽन्तकृत्केवल्यजायत ॥ ९० ॥ तुरीयशुक्लध्यानस्थः सद्यो निर्वाणमाप सः । निर्वाणमहिमानं च तदासन्ना व्यधुः सुराः ॥ ९१ ॥ यस्मिन् शिवगतिमहिमा चक्रे सुमनोभिरन्निकासूनोः । तीर्थं प्रयाग इति तद्भवति स्म भुवीह विख्यातम् ॥ ९२ ॥ ॥ इत्यन्निकापुत्रकथा ॥

यशोभद्रः शय्यम्भवकथायां वक्ष्यते । भद्रबाहुर्वज्रस्वामिकथायामुक्तः । अथातिमुक्तको यथा—

पोलासपुरमित्यस्ति पुरं पुष्कलवैभवम् । तत्रासीद् विजयोर्जस्वी विजयो नाम पार्थिव. ॥ १ ॥ श्रीदेवीति प्रिया तस्य सिंहस्वप्नेन सूचितम् । असूत सुतमुत्सुकमतिमुक्तकसंज्ञितम् ॥ २ ॥ तत्रान्यदा पुरेऽभ्येत्य श्रीवीरः समवासरत् । गौतमस्तु विवेशान्तर्विहर्तुं गणभृद्वरः ॥ ३ ॥ क्रीडन्नासीत्तदा दासीदासैरनुगतः पथि । क्रमादष्टवर्षदेशीयो राजपुत्रोऽतिमुक्तकः ॥ ४ ॥ गौतमं समायान्तं वीक्ष्य चन्द्रं चकोरवत् । हृष्टोऽभिसृत्य नत्वा च जगादेति कृताञ्जलि. ॥ ५ ॥ के यूयं भगवन्नत्र कथं विचरथोच्यताम् । अथ स्वामी जगौ स्मित्वा कुमारं सुकुमारगी. ॥ ६ ॥ देवानुप्रिय ! निर्ग्रन्था वयं श्रमणलिङ्गिनः । भिक्षार्थं विचरामोऽत्र पुरे पोलासनामनि ॥ ७ ॥ ततोऽतिमुक्तकः प्राह

भिक्षां वो दापयाम्यहम्। इति स्वाम्यङ्गुलीलग्नः स्वमगारमगाच्च सः ॥ ८ ॥ श्रीदेवी गौतमं वीक्ष्यातिमुक्तकसमन्वितम्। हृष्टाऽभ्येत्य प्रणम्यान्नपानीयैः प्रत्यलाभयत् ॥ ९ ॥ निर्यान्तमथ साकूतं कुमारः प्राह गौतमम्। भगवन्! वसतौ कस्यां यूयं वसत कथ्यताम् ॥ १० ॥ स्वामी जगाद देवानुप्रिय ! धर्मगुरुर्मम। श्रीवीरो यत्र समवसृतोऽस्ति नगराद् बहिः ॥११॥ ततो विसृष्टस्तेन श्रीगौतमोऽभ्येत्य भक्तिभाक्। उपासामासिवान् वीरस्वामिनं भवनामिनम् ॥ १२ ॥ अथातिमुक्तकः प्रीत्या मातापितृसमन्वितः। अभ्येत्य भगवत्पादानवन्दत समाहितः ॥ १३ ॥ भगवानपि संसारसुखधिक्कारदायिनीम्। चक्रे पीयूषदेशीयां देशनां वशिनां वरः ॥ १४ ॥ अथ प्रभुं प्रणम्योचे राजपुत्रोऽतिमुक्तकः। आदित्सामि प्रभो ! दीक्षां वीक्ष्यातिविरसं भवम् ॥ १५ ॥ मा कृथाः प्रतिबन्धं त्वमित्यूचे भगवानपि। सोऽपि गत्वा स्वमावासमुवाच पितराविति ॥ १६ ॥ पितरौ ! दुस्तरादस्माद् बिभेमि भवसागरात्। तन्मे दापयितुं दीक्षामङ्घ्रिर्नो यूयमर्हथ ॥ १७ ॥ ततस्तौ सासमूचाते पुत्र ! त्वमसि कोमलः। व्रतभारं कथं वोढा सोढासि च परीषहान् ? ॥ १८ ॥ राजपुत्रोऽप्यधादात्मवशो धर्मालसो जनः। संकटेऽन्यवशः सर्वं सोढा यामत्वमस्य धिक् ॥१९॥ तद् मातृहृदयं कृत्वा नापथ्यं भावरोगिणः। मम दाव्यं किमप्युच्चैः पितरौ ! वां वल्लभोऽस्मि चेत् ॥२०॥ इत्युक्तियुक्तिभिः कृत्वा पितरौ स निरुत्तरौ। जग्राह साग्रहो दीक्षां श्रीवीरचरणान्तिके ॥२१॥ स्वामिना दीक्षयित्वाऽसौ स्थविरेभ्यः समर्पितः। क्रमेणाधीयमानश्चैकादशाङ्गधरोऽभवत् ॥ २२ ॥ वर्षाकालेऽन्यदा वृष्टौ जातायां बाल्यकौतुकात्। पतद्ग्रहं समादाय ययावेष बहिर्भुवि ॥ २३ ॥ स्फारीकृत्य पयःकुल्यां मृत्पालीबन्धतोऽभितः। चिक्रीड स चिरं तत्र वेडीकृत्य पतद्ग्रहम् ॥२४॥ दृष्ट्वेति संयमाऽऽबाधां कुर्वाणमतिमुक्तकम्। पप्रच्छुरुत्सुका वीरमृषयोऽस्मिन् कृपालवः ॥ २५ ॥ प्रसीद सुकृतश्रीद ! निवेदय महोदय !। कुत्र याता भवे मुक्तिं वालर्षिरतिमुक्तकः ? ॥ २६ ॥ स्वाम्युवाच भवेऽत्रैव सेत्स्यत्येष महामनाः। कुर्वीध्वं बालमित्येनं गर्हितं मा स्म कर्हिचित् ॥

२७ ॥ स्वाम्याख्यातमिति श्रुत्वा स्थविरा यावता स्थिताः। आकारसंवृतिं कृत्वा तावत्प्रापातिमुक्तकः ॥ २८ ॥ प्रतिश्रयान्तरविशत् कृत्वा नैषेधिकीमयम्। गुरुंनुज्ञामयाचिष्ट नत्वेर्यापथिकीविधौ ॥ २९ ॥ तत्प्रमादानधित्वेयतयैव गुरवोऽपि तम्। तदाऽनुज्ञापयामासुरीर्यापथप्रतिक्रमम् ॥ ३० ॥ ततोऽयमिच्छामीत्युक्त्वा प्रतिक्रामन् समाहितः। 'दगमट्टी' पदस्यार्थं स्मरन् संवेगमित्यगात् ॥ ३१ ॥ अहो 'दग' इहाप्कायो ये तल्लेशेऽपि जन्तवः। चेत्ते सर्षपमानाः स्युर्जम्बूद्वीपे न मान्ति तत् ॥ ३२ ॥ 'मट्टी' च मृत्तिका ज्ञेया ये तल्लेशेऽपि जन्तवः। चेत्ते पारापताः स्युर्जम्बूद्वीपे न मान्ति तत् ॥ ३३ ॥ तद् मया चिन्मयालोकचिकजेन दुरात्मना। विराद्धास्तच्चये जीवाः सामायिकविरोधिना ॥ ३४ ॥ अनालोच्यात्मनो दीक्षामनालोच्य जिनागमम्। अनालोच्य गुरोः शिक्षामनालोच्य [illegible] दुर्गतिम् ॥ ३५ ॥ हहा! मयातिमूढेन तत्कृतं किल दुष्कृतम्। स्मरतोऽपि न यद् माति हृदि मे निर्दयादिमे ॥३६॥ एवं जातलयः क्षिप्रं क्षपकश्रेणिमाश्रयन्। घातिकर्म विघात्यैष लेभे केवलमुत्तमम् ॥ ३७ ॥ दुन्दुभीस्ताडयन्तोऽथ वर्षन्तः कुसुमादकम्। स्तुवन्तोऽभ्येत्य ते देवा सेवामस्य वितेनिरे ॥३८॥ इत्यतिमुक्तकनामा राजर्षि सपदि धर्षितविकर्मा। भव्यान् विबोध्य भुवने चिरमथ मुक्तिश्रियं भेजे ॥ ३९ ॥

॥ इत्यतिमुक्तकमुनिकथा ॥

अथ नागदत्तो यथा।—

अस्ति वाराणसी नाम नगरी श्रीगरीयसी। जितशत्रुनृपस्तत्र तत्प्रधर्मधनोऽभवत् ॥ १ ॥ राजप्रसादपात्रं च श्रेष्ठी तत्र महाधनः। धनदत्तोऽभवत्तस्य धनश्रीरिति गेहिनी ॥ २ ॥ साऽपश्यदन्यदा स्वप्ने नागदेव्या स्वकण्ठतः। उत्तार्य सादरं हारं निजकण्ठे निवेशितम् ॥ ३ ॥ तदैत्य पत्युराचख्यौ प्रातः प्रीतिभरेण सा। सोऽभ्यधाद् नागदेवी नः सा प्रिये! कुलदेवता ॥ ४ ॥ तस्याः प्रसादतः पुत्रोऽचिरेण

भवितां तव । इत्युक्ता तेन सा गर्भं बभार क्रमयोगतः ॥ ५ ॥ दोहदेषु ततः संघपूजादेवार्चनादिषु । श्रेष्ठिना पूर्यमाणेषु पूर्णेषु च दिनेषु सा ॥ ६ ॥ असूत किरणस्यूतदेहद्योतितदिङ्मुखम् । सुतं रूपयुतं देवी पद्मवासेव मन्मथम् ॥ ७ ॥ जन्मोत्सवं[1] विधायास्य श्रेष्ठी स्वप्नानुसारतः । नागदत्त इति ख्यातनामानं तनयं व्यधात् ॥ ८ ॥ धात्रीभिः पाल्यमानोऽयं ववृधे प्रतिवासरम् । भानोरमृतनाडीभिरिव बालः सुधाकरः ॥ ९ ॥ स पञ्चवर्षदेशीयो जगृहे सकलाः कलाः । आरुरोह च सौन्दर्यभवनं यौवनं क्रमात् ॥ १० ॥ पित्रा सार्धं व्रजन् देवगुरूणामाश्रये सदा । शृण्वन् धर्ममभूच्चैष विषयेषु पराङ्मुखः ॥ ११ ॥ तद्रूपमोहिताः कन्याः समाजग्मुरनेकशः । चिद्रूपचन्द्रमाः किन्तु स नोद्वोढुममन्यत ॥ १२ ॥ इत्थं विषयवैमुख्यं ज्ञात्वाऽस्य पितरावथ । दुर्दान्तमित्रगोष्ठीषु निरतं कुरुतः स्म तम् ॥ १३ ॥ अनिच्छन्नप्यसौ चित्ते मित्राणामुपरोधतः । कूपारामविहारेषु विजहार दिवानिशम् ॥ १४ ॥ सहस्राम्रवणोद्यानं वयस्यैरयमन्यदा । नीतः कन्दर्पशिबिरमिवाम्रस्तवकाश्रितम् ॥१५॥ क्रीडावाप्यां कृतस्नानोऽवचित्य कुसुमान्यथ । विवेश तत्र तीर्थेशभवनं सह तैरथ ॥१६॥ कयाचित् कन्यया तत्र कृतां पूर्वप्रविष्टया । जिनपूजामथालोक्य नागदत्तो विसिष्मिये ॥ १७ ॥ नागदत्तं च सा नागकुमारमिव रूपतः । स्वभावं स्वसखीभ्योऽपि गोपयन्ती निरैक्षत ॥१८॥ तस्य रूपसुधाम्भोधेर्नीरङ्गीवसनान्तरम् । लावण्याम्भः पपौ नेत्राञ्जलिभिः सा विवेकिनी ॥१९॥ अथ तत्रानुरक्ता सा लज्जमाना सखीवृता । निर्ययौ जिनगेहात् तं निध्यायन्ती मुहुर्मुहुः ॥२०॥ नागदत्तस्तु तीर्थेशं पूजयित्वाऽभिवन्द्य च । वयस्यानाह केयं भोः ! कन्या कस्य च नन्दनी ? ॥२१॥ तैरूचे प्रियमित्रस्य सार्थवाहस्य नन्दनी । जाता नागश्रिया नागवसुनाम्नी कुमारिका ॥२२॥ इयं विश्ववधूसृष्टिशलाका विश्वकर्मणः । पद्ममस्त्रं च पञ्चेषोर्जेतुं कमपि दुर्जयम् ॥२३॥ अनुरूपवराप्राप्तिर्दोषोऽस्यामेक एव हि । त्वया विलोकितायां तु सोऽपि

[1] ग. घ. वाग्रस्थलमालितम् ।

संप्रति मार्जित॰ ॥२४॥ अथाह नागदत्तस्तान् वृथायं विस्तरो गिराम् । प्रास्तूयत भवद्भिर्मे मनोभावबहिर्मुखैः ॥२५॥ मनागपि न रागोऽस्यां कारणं प्रच्छने त्वदः । अस्या जिनेशपूजायां कौशले कौतुकं मम ॥२६॥ सवयोभिः समं त्वेतैरालापानिति कल्पयन् । चैत्याद् निर्गत्य गतवान् नागदत्तो निजं गृहम् ॥ २७ ॥ इतश्च सापि सहिता सखीभिः स्वनिकेतनम् । तं ध्यायन्ती ययौ नागवसुर्वसुमिव श्रियाः ॥ २८ ॥ तत्र नाद्येत नाभुङ्क्त नापिबद् नाजपच्च सा । भाषितापि सखीभिर्नादत्त हुङ्कारमप्यहो ! ॥ २९ ॥ मात्रा मत्त्वेति सातङ्कं सा सवाष्पमथोदिता । प्रियेऽद्य शंस हा वत्से ! देहे किं तव बाधते ? ॥ ३० ॥ अथ नागवसुः प्राह मातः ! किमपि वेद्मि न । परं विजृम्भते बाढं देहे दाहज्वरो मम ॥ ३१ ॥ ततोऽसौ परिहासेन सखीभिरिति भाषिता । किं न दाहज्वरः प्रातः पीत्वा सलवणं सखि ! ॥ ३२ ॥ स्मितया मन्दाक्षमन्दाक्ष्यौ नागवसुस्ततः । हन्त दक्षाभिरेताभिर्ज्ञातास्मि किं करोमि तत् ? ॥ ३३ ॥ ततो रहसि पृष्टाभ्यस्तत्सखीभ्यस्तदाशयम् । मत्वा नागश्रियाऽशंसि प्रियमित्राय तत्तथा ॥ ३४ ॥ प्रियमित्रस्ततोऽवादीत् तामथ प्रीतिमानिति । स्थाने तु रागमाधत्त प्रिये ! पुत्रीयमावयोः ॥ ३५ ॥ नागश्रीस्त्वरयामास तं हर्षेण वदन्त्यद । त्वरस्व प्रिय ! मत्पुत्र्या नागदत्तं पतीकुरु ॥ ३६ ॥ तथेति प्रियमित्रोऽपि गतवांस्तन्निकेतनम् । धनदत्तेन पृष्टश्च स्मितपूर्वमिदं जगौ ॥ ३७ ॥ श्रेष्ठिन् ! यानीह रत्नानि स्थलेषु च जलेषु च । उत्पद्यन्ते पदं तेषां भवतो भवनं किल ॥३८॥ तन्नागवसुनामास्ति सुतारत्नं गृहे मम । तद् दातुं नागदत्ताय प्राप्तोऽहं तव सूनवे ॥ ३९ ॥ अथाह धनदत्तोऽपि युक्तमुक्तं त्वया सखे ! । परं मे विषयोद्विग्नः स्वभावादेव नन्दनः ॥ ४० ॥ प्रियमित्रस्ततोऽवादीद् यद्यप्येवं तथापि मे । सा सुता नागदत्तैकमानसा नान्यमिच्छति ॥ ४१ ॥ धनदेवोऽभ्यधाद् भद्र ! यद्येवं तन्निजं सुतम् । बोधयित्वा तदुक्तं ते कथयिष्यामि निर्णयम् ॥ ४२ ॥ इत्युदीर्य विसृष्टेऽस्मिंस्तदर्थं प्रार्थितः स्वयम् । श्रेष्ठिना नागदत्तो न पाणिग्रहममन्यत ॥ ४३ ॥ इतश्चासीत् तत्रारक्षाधिकारी तत्र पत्तने । वसुदत्त इति ख्यातो जित-

शत्रुनृपप्रियः॥४४॥ दृष्टा नागवसुस्तेन वातायनतले तदा। आगत्य गृहमुद्वोढुं प्रियमित्राद्याचत ॥४५॥ तेनोचे नागदत्ताय धनदत्तात्मजन्मने । दत्तेयं किं प्रदीयन्ते कापि कन्याः पुनः पुनः ? ॥ ४६ ॥ वसुदत्तः पुनः [illegible] मोहात्कन्यां प्रयच्छ मे । द्रव्यं समीहसे यावत् तावद् दास्यामि ते ध्रुवम् ॥ ४७ ॥ प्रियमित्रो हसन्नाह कथं कन्याट्टमस्ति मे । द्रव्यैर्विक्रीयमाणां ते येन यच्छामि कन्यकाम् ॥ ४८ ॥ इत्युक्तः प्रियमित्रेण विलक्षवदनस्ततः । वसुदत्तो निजं धाम स गत्वेवमचिन्तयत् ॥ ४९ ॥ हतको नागदत्तोऽयं यावत्तावदियं न मे । तच्छले पातयित्वैनं मारयामि नृपाज्ञया ॥ ५० ॥ चिन्तयित्वेत्यसौ दुष्टो नागदत्तं निशुम्भितुम् । छलानि मृगयामास स्वयमेव दिवानिशम् ॥ ५१ ॥ वाह्यालीतो निवृत्तस्यान्येद्युरुद्यानवर्त्मनि । पपात नृपतेः कर्णात् कुण्डलं वाजिवल्गनात् ॥ ५२ ॥ तद् विवेद न भूपालस्तदाश्वक्रीडयाकुलः । सेनारजोऽन्धितैरन्यैरपि तन्न विलोकितम् ॥५३॥ प्रासादमागतो भाण्डागारिकाय समर्पयन् । भूषणानि नृपोऽज्ञासीत् पतितं कापि कुण्डलम् ॥५४॥ वसुदत्तमथादिशत् कुण्डलं येन केन मे । गृहीतं तत्परिज्ञाय मत्पुत्रमपि शिक्षयेः ॥ ५५ ॥ देव ! प्रमाणमादेश इत्युदीर्य निरीय च । असौ गवेषयामास स्वयमन्वेष्य कुण्डलम् ॥ ५६ ॥ इतश्च नागदत्तोऽपि कायोत्सर्गविधित्सया । नगर्या निर्ययौ सायं सहस्राम्रवणं प्रति ॥ ५७ ॥ अग्रेऽगाद् नागदत्तश्च वसुदत्तश्च पृष्ठतः । खलिबिल्वसमायोगः सोऽयं विधिकृतो [illegible] ! ॥ ५८ ॥ दृष्ट्वैनाशकुनं मार्गाद् नागदत्तो न्यवर्तत । दृष्टोऽयं वसुदत्तेन वृक्षान्तरितवर्ष्मणा ॥ ५९ ॥ नागदत्तः पथान्येन सहस्राम्रवणं गतः । तस्थौ प्रतिमया चित्ते धर्मध्यानपरायणः ॥६०॥ वसुदत्तश्च दध्यौ किं नागदत्तोऽयमध्वनः । एतस्माद् ववले शीघ्रं तत्र पश्यामि कारणम् ॥६१॥ ध्यात्वेति दुष्टधीः सोऽयमगमद् यावदग्रतः । तावत्पतितमद्राक्षीत्कुण्डलं रविबिम्बवत् ॥ ६२ ॥ दृष्ट्वा तच्चिन्तयामास हर्षोत्कर्षमानसः । छलमेतदहो ! लब्धं नागदत्तं निशुम्भितुम् ॥ ६३ ॥ ववले कुण्डलं दृष्ट्वा पुरः कुण्डलिनं यथा । तथापि पातयाम्यद्य साधुतामस्य मूर्धनि ॥ ६४ ॥ चिन्तयित्वेदमादाय कुण्डलं त्वरितक्रमः ।

सहस्राम्रवणं सोऽपि गत्वा चैत्यान्तराविशत् ॥ ६५ ॥ कायोत्सर्गस्थितं तत्र नागदत्त चलानकं । स ददर्श कुधीर्दर्शं इव राहुर्दिवाकरम् ॥ ६६ ॥ गुणेन प्रोतयित्वाथ कुण्डलं कण्ठलम्बितम् । विधाय नागदत्तस्य पार्श्वे पत्तीन् न्ययुङ्क्त सः ॥ ६७ ॥ सरावेणेव शुशुभे तेनासौ कण्ठलम्बिना । मार्गन्निव जगन्नाथात् कल्याणं निजमुक्तये ॥ ६८ ॥ गत्वाथ मायिकः पृथ्वीनायकाय शशंस स । देव ! किं क्रियते [illegible] [illegible] स्यादमृतं विषम् ? ॥ ६९ ॥ य एव नगरस्तम्भो धनदत्तो महाधनः । तस्यैव सूनुना नागदत्तेनाऽहारि कुण्डलम् ॥ ७० ॥ सबाह्याभ्यन्तरं देवादेशतः पश्यता पुरम् । स्थगयन् कुण्डलं दृष्टः [illegible] माकन्दवने मया ॥ ७१ ॥ ततोऽसौ धारितस्तत्र चैत्य एवास्ति पत्तिभिः । यदादिशति देवोऽतः परं तत्क्रियते द्रुतम् ॥ ७२ ॥ अथाह नृपतिः क्रुद्धो धनदत्तस्य मन्दिरे । मुच्यन्तां पत्तयः शीघ्रं कारायां क्रियतामयम् ॥ ७३ ॥ स [illegible] कुण्डलचौरस्तु तत्र देवकुले धृतः । प्रातः पौरसमक्षं तं महादण्डेन दण्डयेः ॥ ७४ ॥ स्वामिन् ! प्रमाणमादेश इत्युक्त्वा तत्तथादयम् । पत्तीन् गृहे विमुच्यास्य धनदत्तमधारयत् ॥७५॥ तद्वृत्तान्तमजानाना प्रातर्नागवसुः पुनः सहसाम्रवणे चैत्ये ययौ नन्तुं जिनाधिपम् ॥ ७६ ॥ पूजयन्ती जिन यावत्तत्रास्ते सा सखीवृता । राजतन्त्रयुतस्तावद्वसुदत्त समाययौ ॥७७॥ अरे ! गृह्णीत बध्नीत [illegible] कुण्डलतस्करम् । मण्डपस्थो जगर्जेति वसुदत्तो मृगेन्द्रवत् ॥ ७८ ॥ नागदत्त: पुनस्तस्मिन्नपि कारुण्यपुण्यधीः । दध्यौ प्रकटितो हा ! धिग्वराकोऽयं मरिष्यति ॥ ७९ ॥ तदिदं प्राक्कृतं किञ्चिद् दुष्कृतं सहतां वपुः । उपेक्षैवास्य युज्येत कृतघ्नस्य विनाशिनः ॥ ८० ॥ वसुदत्तगिरा दण्डपाशिकैर्यष्टिमुष्टिभिः । ताडयित्वा दृढं नागदत्तोऽबध्यत धिग्विधिम् ॥ ८१ ॥ ततो नागवसुर्दृष्ट्वा नागदत्तं तथापदि । हा ! हतास्मीति जल्पन्ती मूर्च्छिता न्यपतद् भुवि ॥ ८२ ॥ सपूत्कारं सखीभिस्तु चन्दनव्यजनादिभिः । हृतमूर्छा व्यलापीत् सा रुदती सुदती भृशम् ॥ ८३ ॥ [illegible] सर्वज्ञ ! मदीयं किं दुष्कर्मोदयमागतम् । येनाय साधुमूर्धन्योऽभीष्टो मे कष्टमागमत् ? ॥ ८४ ॥ जिन-

शासनदेव्यः ! स्थ क्वापि हा ! यदि मातरः ।। तदागच्छत शीघ्रं मे पतिभिक्षां प्रयच्छत ॥८५॥ देव ! रे कैव रेखा ते निष्ठुरेषु निवेदय। यदस्य मृदुलाङ्गेषु बन्धवैशसमाहितम् ॥ ८६ ॥ यदि मे कुपितो दैव ! तदा मामेव मारय। कल्याणपात्रमेनं तु रक्ष रक्ष मम प्रियम् ॥ ८७ ॥ तस्या निष्कारणप्रेमग्रहिलाया इतीरितम्। निशम्य नागदत्तोऽथ चिन्तयामास चेतसि ॥ ८८ ॥ यदि शासनदेवीनां प्रभावेण छुटिष्यते। तदा निरुपमप्रेमवतीयं परिणेष्यते ॥ ८९ ॥ नो चेदाहारदेहादि व्युत्सृष्ट सिद्धसाक्षिकम्। नाहं कस्यापि मे कोऽपि न च मुक्त्वा जिनेश्वरम् ॥९०॥ हठात्कण्ठेऽथ धृत्वा ते चक्रुर्बन्धपाशिकाः। हन्यमानाश्च नानास्त्रैर्जिनशासनदैवतैः ॥९१॥ अथ ते परितः पेतुर्वमन्तो रुधिरं मुखैः। नागदत्तयशोवृक्षं सिञ्चन्तः कलशैरिव ॥९२॥ वन्धाश्च नागदत्तस्य तुत्रुटुस्तत्क्षणादपि। हर्षाद् नागवसोश्चापि कञ्चुकान्तरसेवकाः ॥९३॥ किमेतदिति साकूते नागदत्ते पुरोऽभवन्। जिनशासनदेव्योऽस्य वर्षन्त्यः कुसुमोत्करम् ॥ ९४ ॥ जय जीवाभिनन्देति ददत्योऽस्मै महाशिषः। तास्तदाऽप्रतिचक्राद्या नागदत्तं बभाषिरे ॥ ९५ ॥ विस्मयं वत्स ! मा कार्षीर्वयं शासनदेवताः। पुण्यात्तव कुमार्याश्च कारुण्यादित्यकार्ष्महि ॥ ९६ ॥ अथोचे नागदत्तस्ता भगवत्यो वरं कृतम्। एतान् लम्भितशिक्षांस्तु सज्जीकुरुत बालिशान् ॥ ९७ ॥ अथो तदुपरोधेन प्रगुणीकृत्य तानमूः। सत्त्वं च नागदत्तस्य सर्वाः स्तुत्वा तिरोऽभवन् ॥ ९८ ॥ अथेति ज्ञातवृत्तान्तः पौरामात्यान्वितो नृपः। तत्रागत्य समालिङ्ग्य नागदत्तमभाषत ॥ ९९ ॥ श्रेष्ठिपुत्र ! तव ब्रूमः किं वयं महिमाद्भुतम्। धन्योऽहमपि यत्पुर्यां पुण्यपात्रं भवादृशाः ॥ १०० ॥ यत्र त्वं तत्कुलं पुण्यं यस्य त्वं स पिताऽद्भुतः। यस्याः कुक्षाववात्सीस्त्वं सा श्लाघ्या जननी खलु ॥ १०१ ॥ अज्ञानादपराद्धं यद् मया त्वयि महात्मनि। सर्वथा मर्षणीयं तदेष बद्धोऽञ्जलिस्तव ॥ १०२ ॥ संभाष्येति महीपालस्तमारोप्य करीश्वरम्। पुर्यां प्रवेशयामास गौरवेण गरीयसा ॥१०३॥ सहैत धनदत्तेन नीत्वावासं निजं नृपः। भोजयित्वा नवीनानि चीनानि परिधाप्य च ॥ १०४ ॥ भूषणैर्भूषयित्वा च स्वा-

सनाथें निवेश्य च। पप्रच्छ कुण्डलकथां दत्त्वा शपथमात्मनः ॥१०५॥ युग्मम् ॥ असूनां वसुदत्तस्य मार्गयित्वाभयं ततः। नृपाय नागदत्तोऽपि यथावृत्तमशंसत ॥१०६॥ अतिप्रीतस्ततो राजाऽऽरोप्य भूयोऽपि तं गजम्। सौधाय व्यसृजद् वीक्ष्यमाणं पौरवधूजनैः ॥१०७॥ वसुदत्तं च नृपतिस्तत्क्षणाच्चूर्णचित्रितम्। धृतसूर्पं शिखाबद्धबिल्वमारोप्य रासभम् ॥१०८॥ नागदत्तापकार्येष इति घुष्टागसं भृशम्। पुर्यन्तं भ्रामयित्वा तं चिक्षेप देशतो बहिः ॥१०९॥ युग्मम् ॥ इतश्च प्रियमित्रेण पुनरागत्य मन्दिरे। पुत्र्या नागवसोरर्थे धनदत्तोऽभ्यधीयत ॥ ११० ॥ ततस्तातगिरा नागदत्तोऽपि तदमन्यत। मनसा प्रतिपन्नं हि नान्यथा जायते सताम् ॥ १११ ॥ अथ नागवसुर्नागदत्तेनात्मानुरागिणी। द्रव्यानुरूपसामग्र्या तेन सा पर्यणीयत ॥ ११२ ॥ असक्तो विषयानेष ततोऽभुङ्क्त तया सह। पयसीवाम्बुजं प्रेम्णि निमग्नोऽप्यलिप्तोऽमुना ॥ ११३ ॥ अथैकदा समं पत्या सूक्तिगोष्ठीं वितन्वती। गवाक्षस्थाऽशृणोद् नागवसुराक्रन्दितं क्वचित् ॥ ११४ ॥ पप्रच्छ नागदत्तं सा किमिदं श्रूयते प्रिय!। नागदत्तोऽब्रवीत्कान्ते! भवनाटकमीदृशम् ॥ ११५ ॥ विवृद्धगोष्ठी क्वचित् क्वापि कलहः क्वापि गीतयः। क्वचिदाक्रन्दितं यत्र तत्र रज्येत कः सुधीः? ॥ ११६ ॥ ततो नागवसुः प्राह धिग्भवं त्यज्यतामयम्। नागदत्तोऽभ्यधादीदृग् मनो मेऽपि त्वरस्व तत् ॥ ११७ ॥ परस्परमथापृच्छ्य पितरौ तौ व्रतार्थिनौ। संघपूजार्थिसत्काराभयदानादि तेनतु ॥ ११८ ॥

तौ सुस्थितौ सुस्थितसूरिपार्श्वे व्रतं गृहीत्वा महतोत्सवेन। तप्त्वा तपो दुस्तपमायुषोऽन्ते सौधर्मकल्पे त्रिदशावभूताम् ॥ ११९ ॥

॥ इति श्रीनागदत्तकथा ॥

अथ शय्यम्भवो यथा—

अस्ति श्रीमोचितस्वर्गस्पृहं राजगृहं पुरम्। तत्र शय्यम्भवो नाम याज्ञिकोऽभूद् द्विजोत्तमः ॥ १ ॥ पुरोपान्तसरःपालौ विजसधश-

मण्डपः । आहूतानेकवेदान्ती स यष्टुमुपचक्रमे ॥ २ ॥ इतश्च प्रभवस्वामी तदाऽऽगात्तत्र पत्तने । मत्वा श्रुतोपयोगेन तं योग्य बोधसंपदः ॥ ३ ॥ आदिशद् द्वयार्मुन्योर्यज्ञौकसि युवां जवात् । गत्वा भिक्षार्थिनौ ब्रूत धर्मलाभाशिष सुखम् ॥ ४ ॥ अदातुमिच्छुभिस्तत्र यज्ञवाटद्विजातिभिः । अपि प्रस्थाप्यमानाभ्यां युवाभ्यां वाच्यमीदृशम् ॥ ५ ॥ अहो! कष्टमहो! कष्ट तत्त्व विज्ञायते न हि । अहो! कष्टमहो! कष्टं तत्त्वं विज्ञायते न हि ॥ ६ ॥ अथ चन्दनमालाङ्कद्वारमुत्तम्भितध्वजम् । द्यार्मुक्ताचामनाहार्य समिद्व्यापृतमाणवम् ॥ ७ ॥ स्तूपावबद्धच्छगजं वेदिमध्येद्धपावकम् । होमद्रव्यभृतानेकपात्रमृत्विग्भिरञ्चितम् ॥ ८ ॥ समिदाद्यर्पणव्यग्राध्वर्यमध्वरवाटकम् । तौ मुनी जग्मतुर्भिक्षासमये गुर्वनुज्ञया ॥ ९ ॥ विशेषकम् ॥ भिक्षामदित्सुभिर्विप्रैर्विसृष्टावथ तौ मुनी । गुर्वादिष्टमहो! कष्टमित्याद्यूचतुरुच्चकैः ॥१०॥ अध्वरे दीक्षितस्तस्मिन् सैष शय्यभवो द्विजः । यज्ञवाटान्तरद्वारस्थितोऽश्रौषीद् वचस्तयोः ॥ ११ ॥ दध्यौ चोपशमस्फातिप्रधानाः साधवो ह्यमी । न मृषावादिनस्तेन तत्त्वे संदेग्धि मे मनः ॥१२॥ इत्यपृच्छदुपाध्याय किं तत्त्वं मङ्क्षु कथ्यताम् । उपाध्यायाऽवदत्तत्त्व वेदाः स्वर्गापवर्गदाः ॥ १३ ॥ शय्यम्भवाऽप्यधाद् नूनं प्रतारयसि मादृशान् । यज्ञादिदक्षिणालोभाछेदास्तत्त्वमिति ब्रुवन् ॥ १४ ॥ मुनयो निर्ममा वीतरागद्वेषपरिग्रहाः । सर्वज्ञपुत्रका नेते वदन्ति वितथ क्वचित् ॥ १५ ॥ न गुरुस्त्वं त्वया यस्माच्छिष्यमाजन्म वञ्चितम् । नितान्तं शिक्षणीयोऽसि प्रत्युताद्य दुराशयः ॥ १६ ॥ यथावस्थितमाख्याहि तत्त्वमेवमपि स्थिते । न चेच्छेत्स्यामि ते मौलिमित्यसिं कोशतोऽकृषत् ॥ १७ ॥ उपाध्यायोऽप्यदो दध्यौ मिमारयिषुरेष माम् । यथार्थतत्त्वकथने समयोऽयमुपस्थितः ॥ १८ ॥ इद च पठ्यते वेदेष्वाम्नायोऽप्येष नः सदा । कथ्य यथास्थित तत्त्व शिरश्छेदे हि नान्यथा ॥ १९ ॥ तस्मात्प्रकाशयाम्याशु तत्त्वमस्मै यथातथम् । यथा जीवामि जीवन् हि नरो भद्राणि पश्यति ॥ २० ॥ इत्याचख्यावुपाध्यायो ध्यायन् कुशलमात्मनः । अधस्तादस्य यूपस्य न्यस्तास्ति प्रतिमार्हत ॥ २१ ॥ पूज्यतेऽत्र स्थितैवेषा सिद्धपुत्रोऽन्य-

थाऽध्वरम् । हन्ति प्रौढतपा हन्त ! नारदः परमार्हतः ॥ २२ ॥ इति यूपमुपाध्यायस्तमुत्पाट्य यथास्थिताम् । तामर्हत्प्रतिमां पुण्यां दर्शयित्वै-
धमब्रवीत् ॥ २३ ॥ इयं हि प्रतिमा यस्य देवस्य श्रीमदर्हतः । तत्त्वं तदुदितो धर्मोऽध्वरादि तु विडम्बनम् ॥ २४ ॥ चिरं प्रतारितोऽसि त्वं
मया स्वोदरपूर्तये । नातः परमुपाध्यायस्तवास्मि स्वस्ति तेऽनघ ! ॥ २५ ॥ शय्यम्भवोऽपि तं नत्वा यज्ञोपाध्यायमब्रवीत् । त्वमुपाध्याय
यथासि सत्यतत्त्वप्रकाशनात् ॥ २६ ॥ इति दत्त्वाऽस्य यज्ञोपकरणं सर्वमप्यसौ । ययौ मुनिपदैरेव प्रभवस्वामिसंनिधौ ॥ २७ ॥ वन्दित्वा
सपरीवारं गुरुमग्रे निषिद्वान् । पप्रच्छ धर्मतत्त्वं स मुक्तिमार्गमनर्गलम् ॥ २८ ॥ अहिंसा सत्यमस्तेयं ब्रह्माकिञ्चन्यमित्यथ । धर्मतत्त्वं
विदेशास्मै प्रभवोऽपि भवोज्झनम् ॥ २९ ॥ श्रुत्वेति विलसद्बोधः प्रभवस्वामिनोऽन्तिके । शय्यम्भवो भवोद्विग्नः परिव्रज्यामुपाददे ॥ ३० ॥
तप्यमानस्तपस्तीव्रमधीयानो महामतिः । गुरुपादप्रसादेन स चतुर्दशपूर्व्यभूत् ॥ ३१ ॥ श्रुतज्ञानादिना तुल्यं मूर्त्यन्तरमिवात्मनः । प्रभवस्तं
पदे न्यस्य परलोकमसाधयत् ॥ ३२ ॥ शय्यम्भवो यदा पर्यव्राजील्लोकस्तदाखिलः । तद्भार्यां रुदतीं दृष्ट्वा शोच्यमिदमभ्यधात् ॥ ३३ ॥
भट्टः शय्यम्भवः कष्टं निष्ठुरेभ्योऽपि निष्ठुरः । स्वप्रियां तरुणीमेतां सुशीलामपि योऽत्यजत् ॥ ३४ ॥ पुत्राशयैव जीवन्ति योषितो हि पतिं
विना । अभूत्पुत्रोऽपि नैतस्याः कथमेषा भविष्यति ॥३५॥ पृच्छन्ति स्म च लोकास्तामयि ! शय्यम्भवप्रिये ! । गर्भसंभावना कापि किं नामा-
स्ति तवोदरे ? ॥३६॥ मनागित्यभिधातव्ये सापि प्राकृतभाषया । ऊचे मणयमित्यल्पमात्रगर्भा ह्यभूत्तदा ॥३७॥ तस्याश्च ववृधे गर्भः प्रत्याशेव
शनैः शनैः । समयेऽपि सुतो जज्ञे तन्मनोऽम्भोधिचन्द्रमाः ॥३८॥ तदा मणयमित्यासीद् ब्राह्मण्या कृतमुत्तरम् । अतस्तस्यापि बालस्याभिधा
मणक इत्यभूत् ॥ ३९ ॥ पाल्यमानोऽर्भकः सोऽष्टवर्षीभूतो जगाद ताम् । क्व नाम तातो मे मातर्वैधेयाविधवासि यत् ? ॥ ४० ॥ सोचे यज्ञ-
रतस्तातस्तव शय्यम्भवोऽभवत् । प्रतार्य यतिभिर्धूर्तैर्नीतो गर्भगते त्वयि ॥ ४१ ॥ पितुः शय्यम्भवस्याथ मिलनायोत्सुकः स तु । निरियाय

गृहाद्बालो वञ्चयित्वात्ममातरम् ॥ ४२ ॥ तदा शय्यम्भवाचार्यश्चम्पायां विहरन्नभूत्। ययौ बालोऽपि तत्रैव स्वर्णी पातालमब्धिव ॥ ४३ ॥ कायचिन्तादिना सूरिः पुरीपरिसरे व्रजन्। बालमिन्दुमिवायान्तं दृष्ट्वाऽमोदत वार्धिवत् ॥ ४४ ॥ दृष्ट्वा बालोऽपि तं सूरिं सूरं कमलकोशवत्। विकसद्वदनो जज्ञे स्फुटरोमाञ्चकञ्चुक ॥४५॥ अथापृच्छत् तमाचार्या बालमुत्फालहर्षभाक्। कस्त्वं कुतस्तथाऽयासीर्वत्स! पुत्रोऽसि कस्य च ? ॥ ४६ ॥ सोऽर्भकोऽभिदधे राजगृहादत्राहमागमम्। सूनुः शय्यम्भवस्यास्मि वत्सगोत्रद्विजन्मनः ॥ ४७ ॥ मम गर्भगतस्यापि प्रव्रज्यामाददे पिता। पुरात्पुरं तमन्वेष्टु संभ्रमीव भ्रमाम्यहम् ॥ ४८ ॥ जानते यदि मे तातं वत शय्यम्भवं ततः। पूज्यपादाः प्रसीदन्तु क सोऽस्तीति वदन्तु च ॥ ४९ ॥ पितरं यदि पश्यामि तदा तत्पादसंनिधौ। प्रव्रजाम्यहमप्यङ्ग या गतिस्तस्य सैव मे ॥ ५० ॥ सूरिरप्याह तात ते जानामि स सुहृन्मम। शरीरेणाप्यभिन्नश्चायुष्मंस्तमिव विद्धि माम् ॥ ५१ ॥ तन्ममैव सकाशे त्वं परिव्रज स ते पिता। श्रेयो मिलित एवात्रास्माकमेवातिथिर्भव ॥ ५२ ॥ सूरिस्तं बालमादायावीसयद्वसतौ गत। सर्वसावद्यविरतिप्रतिपादनपूर्वकम् ॥ ५३ ॥ उपयोग ददौ योगी कियदस्यायुरित्यथ। षण्मासान् यावदस्तीति तच्च सद्यो विवेद सः ॥ ५४ ॥ अत्यल्पायुरयं बालो भावी श्रुतधरः कथम्। इत्युद्धार सिद्धान्तसारं सूरिवरस्ततः ॥ ५५ ॥ कृतं विकालवेलायां दशाध्ययनगर्भितम्। दशवैकालिकं तेन नाम्ना शास्त्रं बभूव तत् ॥ ५६ ॥ गुरूपदेशात्तं ग्रन्थं पठित्वा विधिना सुधीः। षण्मासान्ते तु मणक कालं कृत्वा ययौ दिवि ॥ ५७ ॥ मणकेऽत्र विपेदाने सूरीनश्रूणि मुञ्चतः। यशोभद्रादयो नत्वाऽप्यृच्छु किमिदमर्हति ? ॥५८॥ ततो मणकवृत्तान्तं सुतसंबन्धबन्धुरम्। सूरय. कथयामासुस्तज्जन्ममरणावधि ॥ ५९ ॥ ऊचुः शिष्या नमद्ग्रीवा यशोभद्रादयस्तत.। पूज्यैरपत्यसंबन्ध किमादौ ज्ञापितो न नः ? ॥ ६० ॥ गुरुवद् गुरुपुत्रेऽपि वर्ततेति वचो वयम्। अकरिष्यामहि तदा सत्यं तत्पर्युपासनात् ॥ ६१ ॥ सूरिरूचे तदा नास्याभविष्यत्सुगतिप्रदम्। वयोवृद्धेषु युष्मासु वैयावृत्त्यो-

समं तपः ॥ ६२ ॥ ज्ञातास्मत्पुत्रसंबन्धा यूयं हि मणकाद् मुनेः । नाकारयिष्यतोपास्ति स्वार्थं सोऽय व्यमोक्ष्यत ॥ ६३ ॥ अमुमल्पायुषं मत्वा श्रुतं श्रुतधरं मया । सिद्धान्तसारमुद्धृत्य दशवैकालिकं कृतम् ॥६४॥ यथास्थानं नयाम्येतदिति जल्पन् गुरुस्ततः । शिष्यसंघोपरोधेन शास्त्रं समगृणोद् न हि ॥ ६५ ॥ अथ शय्यम्भवः सूरिर्यशोभद्रं महामुनिम् । श्रुतसागरपारीणं पदे स्वस्मिन् न्यवेशयत् ॥ ६६ ॥

अनङ्गाचार्यप्यमन्नवारी गुणैरपूर्वोऽपि सपूर्व एव । शय्यम्भवो जृम्भितकीर्तिपूरः पूर्णायुरुच्चैःपदमाससाद ॥ ६७ ॥

॥ इति श्रीशय्यम्भवकथा ॥

प्रथमो जम्बूस्वामिकथायाम्, श्रीयकः स्थूलभद्रकथायाम्, उदायनस्त्वभयकुमारकथायामुपदिष्टः ॥ सांप्रतं तु माषतुषो यथा ।—

पुरे रत्नपुरे सूरिरासीद् गुणनिधिः पुरा । संघमुख्यः श्रुतनिधिर्धर्मव्याख्याविशारदः ॥ १ ॥ वैयावृत्त्यकरस्तस्य भवदातेयबान्धवः । मुनिः प्रसन्ननामाऽऽसीत् मूर्तंतेजनिकेतनम् ॥२॥ स सूरिरेकदा श्रान्तो भूरिशो धर्मकर्मभिः । आगत्य भोजनादूर्ध्वं श्राद्धैर्व्याख्यामकार्यत ॥ ३ ॥ ततो विश्रान्तमाजोप्य प्रसुप्तं पार्श्व एव सः । अप्रसन्नमनाः सूरिश्चिन्तयामासिवानिति ॥ ४ ॥ धन्योऽयं पुण्यवानस्मद्भ्राता मौर्ख्य-बलेन यः । निद्रियन्त सुखमेवास्ते स्वैरशायी त्रियानिशम् ॥५॥ वयं तु पाठवैगुण्यात क्रीडाशुकवदन्वहम् । आबाधास्थास्त पर्यङ्के लापयामो नर्यनैपैः ॥ ६ ॥ दुर्ध्यानेनामुना कर्म ज्ञानावरणमार्जितम् । अनालोच्याप्रतिक्रम्य मृत्वा सूरिः सुरोऽभवत् ॥ ७ ॥ धन्योऽयं पुण्यवान् सूरिः प्रकाशयति यः श्रुतम् । इति ध्यानततज्ञानावरणोऽस्य तु बान्धवः ॥ ८ ॥ मृत्वा स्वर्गमगाद् भोगान् भुक्त्वा तस्मादपि च्युतः । नगरे श्रीपुरे जज्ञे श्रीपतेर्वणिजः सुतः ॥ ९ ॥ युग्मम् ॥ धन्य इत्याख्यया सैष व्रतेच्छुः शैशवादपि । क्रमेण संयमं प्राप्य सूरिः श्रुतधरोऽभवत् ॥ १० ॥ सूरिदेवोऽपि स च्युत्वा सज्जनाख्यो वणिक्सुतः । भूत्वा भेजे प्रबुद्धः सन् धन्याचार्यान्तिके व्रतम् ॥ ११ ॥ तस्य पूर्वकृत कर्म ज्ञानावरण-

मुधयौ । तत्प्रभावाच्च नागच्छत् पठतोऽप्येकमक्षरम् ॥ १२ ॥ प्रज्ञापात्रं परे शिष्याः खेदयन्तस्तमूचिरे । कुरु गाढं स्वरं येनायाति पाठोऽतिदूरगः ॥ १३ ॥ इत्यस्य खिद्यतः सूरिर्बोधायेदमलेखयेत् । जीव ! मा रुष्य मा तुष्य यतो दोषाः स्वयंकृताः ॥ १४ ॥ घोषयन्नित्यसौ नित्य स्वशके सारमग्रहीत् । जीव ! मापतुषेत्यादि पदमन्यद् मुमोच च ॥१५॥ ततोऽसावतिघोषेण शश्वत्कौतुकिनो जनात् । लेभे मापतु पाभिख्यां माषाहसपतत्रिवत् ॥ १६ ॥ ज्ञानावरणखेदेनाभ्यग्रहीदित्यय गुरो । आचाम्लानि तदा मोक्ष्ये पाठोऽयं मे यदैष्यति ॥ १७ ॥ मुनेर्मापतुषस्यैवमाचाम्लानि वितन्वत । द्वादशाब्दी व्यतीयाय सोऽस्य पाठस्त्वियाय न ॥ १८ ॥ स्वपाठपट्टिकामग्रे मुक्त्वैकान्तस्थितोऽन्यदा । निनिन्द मूर्खताकन्दमात्मान ▪ महातपा ॥ १९ ॥ रे जीव ! भवता पूर्वभवे ज्ञान व्यराध्यत । यथा तथा तवाभ्यर्थौ क्लिश्यतोऽपि समेति न ॥ ०० ॥ द्विनस्या श्लोकस्त्थास्ते पदानुसृतिलब्धयः । भवन्ति कवयो धन्या स्ताराद्ध ये श्रुतं पुरा ॥ २१ ॥ पुरा विराधितज्ञान धिग् धिग्मामधमाधमम । श्लोकार्धमपि यस्येयत्वर्षतोऽपि समेति न ॥ २२ ॥ इथ विविधमात्मानं निन्दतोऽपि च गर्हतः । क्षपकश्रेणिजीनस्य केवलज्ञानमुद्ययौ ॥ २३ ॥ उत्पन्नकेवलोऽन्येषामनुग्रहविधित्सया । मोहाहिगारुडमिव श्लोकार्धं तदथापठत् । २४ ॥ तन्निशम्यागमेनास्य यानस्येव प्रवासिनः । प्रवर्धयन् गुरु चुल्ला हर्षफुल्लाननास्ततः ॥ २५ ॥ जगुर्मापतुष पूज्या· कथ पाठस्तवागतः ? । ज्ञानेनाह स तेनोक्त· केनोचेऽप्रतिपातिना ॥ २६ ॥ परित सपरीवारा सूरयो भक्तिभूरयः । नेमुस्तं निस्तुषज्ञानमथ मापतुषं मुनिम् ॥ २७ ॥ सुरा· समेत्य सद्भक्तिकलिताश्चलितासना । तदा केवलिनस्तस्य महिमान वितेनिरे ॥ २८ ॥ सेष मापतुषकेवली ततो गोभिरुज्ज्वलतराभिरिन्दुवत् । लोकसंहतितमोहतिक्रमात् कौ मुदं किल विकास्य निर्वृत ॥ २९ ॥

॥ इति श्रीमापतुषमुनिकथा ॥

अथ केशी यथा—

श्रावस्ती भरतक्षेत्रेऽस्तीह नगरी वरा। तत्र क्षत्रशिरोरत्नं जितशत्रुरभूद् नृपः ॥ १ ॥ तत्र श्रीपार्श्वनाथस्य गणभृद् गुणसंभृतः। केशिनामा चतुर्ज्ञानी द्वादशाङ्गधरोऽभवत् ॥ २ ॥ इतः श्वेताम्बीति ख्याता पुरी पौरगणाञ्चिता। प्रदेशी नाम राजाऽऽसीत् तत्रासीमभुजाग्रजः ॥ ३ ॥ चित्रनामा च तन्मन्त्री राजकार्येण केनचित्। श्रावस्त्यामाययौ तस्यां जितशत्रुनृपान्तिके ॥ ४ ॥ केशी गणधरस्तत्र जगन्मोहतमोऽपहः। तेनैक्षि गोभिरूर्जस्वी जन्मान्धेनेव भास्करः ॥५॥ गत्वा नत्वा च तं भक्त्या निषसादैष तत्पुरः। चक्रे च केशिनाप्यस्य बोधाय धर्मदेशना ॥ ६ ॥ प्रबुद्धस्तत्क्षणादेष केशिदेशनया तया। मन्त्री पवित्रसम्यक्त्वं श्रावकत्वमशिश्रियत् ॥ ७ ॥ सिद्धकार्योऽन्यदा मन्त्री गच्छन्निजपुरीं प्रति। श्रीकेशिगणभृत्पादान् वन्दित्वैवं व्यजिज्ञपत् ॥ ८ ॥ पूज्यपादैरनुग्राह्यः श्वेताम्ब्यागमनाद्वहम्। धर्मं चेत्प्रतिपद्येत प्रदेश्यपि नरेश्वरः ॥ ९ ॥ सूरयोऽप्यूचिरे मन्त्रिन्! स राजा नास्तिकस्तव। वास्यो धर्मेण किं क्वापि कर्पूरेणेव रामठः? ॥ १० ॥ मन्त्री प्राहोपकार्यास्तत्रान्ये सन्ति भूरिशः। पौरा भक्तिविधौ शूरा दूरादास्तामयं नृपः ॥ ११ ॥ वर्तमानेन योगेन तत्रैष्यामः कदाचन। इत्युक्ते सूरिभिर्मन्त्री स्वां पुरीमगमत्ततः ॥ १२ ॥ सूरयोऽप्येकदा पृथ्व्यां विहरन्तो यथागमम्। समेत्य श्वेताम्बीपुर्यामुद्याने समवासरन् ॥ १३ ॥ चरैर्वर्धापितो मन्त्री तदागमनवार्तया। स्थानस्थ एव सद्भक्त्या गुरुपादानवन्दत ॥ १४ ॥ अचिन्तयच्च मिथ्यात्वग्रहग्रस्तो नृपो मम। याता हा! दुर्गतिं घोरां सति मन्त्रिणि मय्यपि ॥ १५ ॥ तदेनं गुरुपादान्ते कथंचन नयाम्यहम्। तद्गीःश्रवणतोऽस्यापि यदि मोहो विलीयते ॥ १६ ॥ [illegible] वाहनव्याजाद् राजानं बहिरानयत्। परिश्रमविनोदायोद्याने प्राविशच्च सः ॥ १७ ॥ धर्मव्याख्यापरं तत्र केशिनं वीक्ष्य भूपतिः। सोल्लासमवदद् मन्त्रिन्! मुण्डोऽयं रारटीति किम्? ॥ १८ ॥ चित्रोऽप्युवाच नो विद्मोऽभ्यर्णीभूय निशम्यते। इत्युभावुपसर्पाते केशिनं

राजमन्त्रियौ ॥ १९ ॥ स्वरूपे तत्र देवानां जीवानां च गणेन्दुना। विद्यमाने जगादेति विहस्य वसुधापतिः ॥ २० ॥ मुने ! ते भाषित सर्वमसंबद्धमसत्त्वतः। असत्त्वं च तत्प्रत्यक्षागोचरत्वात् खपुष्पवत् ॥ २१ ॥ सत्प्रत्यक्षागोचरं न यथा भूतचतुष्टयम्। इति स्थितिमुपन्यस्य तमूचुः सूरयोऽप्यथ ॥२२॥ भद्र ! किं भवतोऽध्यक्षविषयातीतमेव तत्। उतान्यदेहिनामाद्यपक्षे स्तम्भादिवस्तुनः ॥ २३ ॥ अभावताप्रसङ्गः स्यात्तन्मध्यपरमाणवोः। अर्वाग्विभागमात्राप्त्यै व्यापारात्तव चक्षुषः ॥ २४ ॥ अन्यपक्षोऽथजा तस्यासिद्धत्वाद्धेतोस्ति तत्कथम् ?। तत्सिद्धौ तु तथैवेह सिद्धा सर्वज्ञजीवता ॥ २५ ॥ तस्मादनुपपत्तिस्त्वे देवजीवादिनिष्कृतौ। जीवे च सूपपादत्वाद् वेधादीनामिति स्थितम् ॥ २६ ॥ ततो राजाह भगवन् ! परलोकोऽस्ति चेत्कचित्। धार्मिका मे सवित्री तत् पापीयान् जनकोऽभवत् ॥२७॥ त्वन्मते तियत स्वर्गदुर्गतिव्य तिराङ्गियौ। प्रतिबोधयतस्तन्मां कथमागत्य तौ न हि ? ॥ २८ ॥ अथाह भगवान् राजन् ! यथा कारागृहस्थित। ईष्टे न बान्धवान् द्रष्टुमेवं जीवोऽपि नारकः ॥ २९ ॥ अन्यच्च विषयासक्ता दिव्यप्रेमपराः सुराः। समाप्तकृत्या नो मर्त्यलोकं दुर्गन्धमिगूति ॥ ३० ॥ राजोचे द्वौ पुरा चौरौ संगृहीतस्तयोर्मया। खण्डितो न तथाप्यात्मा तत्तनौ क्वापि वीक्षित. ॥ ३१ ॥ क्षिप्तः कुम्भ्यां द्वितीयस्तु तद्द्वारं च नियन्त्रितम्। कथं तदात्मा निरगात् कुम्भ्यात्मानोऽविशन् कथम् ॥ ३२ ॥ सूरिराह यथा नीजनालिकेरालपयोध्वनि। नि सरत्ययसि ध्माते [illegible] विशति पावक ॥ ३३ ॥ अन्यच्च वारितादग्निररयो क्वापि दृश्यते। तद्वदात्मा न प्रोद्यते देहात् खण्डीकृतादपि ॥ ३४ ॥ राजोचे तोलितश्चैकस्चौरैः सात्मा मया पुरा। निरात्मा च ततो भारस्तत्तनौ तादृगेव किम् ? ॥ ३५ ॥ सूरिः प्राह दृतिः पूर्वं रिक्ताथो वायुपूरिता। तोल्यतां तादृगेवास्यां भारो हि नाधिको भवेत् ॥ ३६ ॥ राजस्तद्देहिनामात्मा गन्ध. सुमनसामिव। देहाद् भिन्नोऽपि चिद्रूपचेष्टालिङ्गो मरुल्लघु ॥ ॥ ३७ ॥ पीत्वेत्थमाचार्यगवीप्रसुतोपदेशदुग्धं मधुरं सितावत्। प्रदेशिनो भूमिपतेर्निजिल्ये मिथ्यात्वहृत्पूरविषस्य पूरः ॥ ३८ ॥ गुरोरयो

मायभिरम्यरतरामथाप्य सम्यक्त्वमहौषधीमथ। विमुच्य नास्तिक्यमयं क्रमागतामयः क्रमेणाजनि निर्जरो नृपः ॥ ३९ ॥

सूरिस्तु पूरितजगद्यशसा रसायां धर्मौघमार्थमखिलानि खलानि भित्त्वा।
कर्मत्रयं क्रमतया च विधाय मोक्षमुत्पन्नकेवलफलः कलयाञ्चकार ॥ ४० ॥

॥ इति श्रीकेशिकथा ॥

अथेलातीपुत्रो यथा:—

वसन्तपुरमित्यस्ति पुरं तत्राभवत् पुरा। अग्निशर्मेति विप्रोऽस्य महिला सोमिलेति च ॥१॥ सोऽन्यदा साधुसंसर्गात् प्रबुद्धो व्रतमग्रहीत्। तत्प्रियापि तथा देहच्छायेव हि सधर्मिणी ॥ २ ॥ पूर्वाभ्यासवशादेतावनुरागं परस्परम्। तथा जातिमदं नामुञ्चतामात्तव्रतावपि ॥ ३ ॥ ततोऽनशनमाधाय तदनालोच्य दुष्कृतम्। मृत्वा द्वावपि सौधर्मकल्पे देवौ बभूवतुः ॥ ४ ॥ इलावर्धनमित्यस्ति पुरमस्मिन्महीतले। तत्र श्रेष्ठी धनाख्योऽभूद् धारिणी चास्य गेहिनी ॥ ५ ॥ तावपुत्रावमन्येतां पुत्रार्थमुपयाचिते। पुरदेव्या इलापत्या यात्रां पुत्रस्य नाम च ॥ ६ ॥ इतश्च सोऽग्निशर्मात्मा च्युत्वा सौधर्मकल्पतः। आययौ धारिणीकुक्षौ शुक्तौ स्वातिपयो यथा ॥ ७ ॥ कालेनाजायत सुतः शुभेऽह्नि शुभलक्षणः। इलातीपुत्र इत्याख्यां पितरौ तस्य चक्रतुः ॥ ८ ॥ ततोऽङ्गैर्मृदुलैः कान्तिकन्दलैरिव चन्द्रमाः। स विश्वनयनानन्दी क्रमेण यवृधेतमाम् ॥ ९ ॥ च्युत्वा सौधर्मतस्तस्य प्रिया जातिमदादभूत्। नटस्य नन्दिनी रूपलावण्यरसदीर्घिका ॥ १० ॥ [illegible] ननर्त सा वंशप्रान्तरङ्गतरङ्गिता। यथा किं मानवा देवदानवा अपि विस्मिताः ॥ ११ ॥ एतामिलावतीपुत्रो मित्रवर्गयुतोऽन्यदा। खेचरीमिव नृत्यन्तीं चत्वरेऽथ व्यलोकयत् ॥ १२ ॥ अथास्यां रूपलावण्यविज्ञानातिशयेक्षणात्। असौ भवान्तरप्रेमाभ्यासादप्यन्वरज्यत ॥ १३ ॥ एतस्यां

मोहितश्चित्रन्यस्तवल्लेप्यन्यस्तवत् । पाषाणोत्कीर्णवच्चास्थाद् यन्त्रकीलितवच्च स. ॥१४॥ दृष्ट्वेति जल्पितो मित्रैर्नोचे किञ्चन लज्जया । भूयो ऽप्यभिहितोऽवादीदय मुक्तत्रपो द्रुतम् ॥ १५ ॥ भो वयस्या इमामेव परिणेष्यामि नर्तकीम् । नो चेत्प्राणपरित्यागं करिष्यामि हुताशने ॥१६॥ ततो नीतो गृहं मित्रैः प्रतिबोध्य कथचन । तत्रास्थाद् मदनावस्थाव्याकुलो मौनमागयम् ॥१७॥ पितृभ्यामथ पृष्टोऽय लज्जमानो जगाद न । ताभ्यां पृष्टेस्तु तन्मित्रैस्तदीप्सितमकथ्यत ॥ १८ ॥ श्रुत्वा तदीहित श्रेष्ठी मर्माहत इवाकुल । पुत्रं रहसि कृत्वेति सानुतापमभाषत ॥ १९ ॥ कुलीनानुचितं वत्सार्थयसे त्वं किमीदृशम् । चाण्डालकूपिका कापि गम्यते तृषितैरपि ? ॥ २० ॥ निष्ठिताः किं वणिक्पुत्र्यः पात्रं सौन्दर्यसंपदाम् । अयाच्यामपि साधूनां यन्नटीमनुरज्यसे ? ॥२१॥ इलातीसूनुरप्याह ताताहमिति वेद्म्यदः । किं करोमि परं कामो धामो मथ्नाति मन्मन. ॥ २२ ॥ महान्तोऽपि न निन्दन्ति कृत्याकृत्यं स्मरातुरा. । जानन्तोऽपीति किं तात ! यूय त्याजयथ त्रपाम्? ॥ २३ ॥ असाध्य इति पित्राथोपेक्षितोऽयं तुरीहितः । नटेभ्य स्वर्णतुलितामुद्वोढु तामयाचत ॥ २४ ॥ ऊचुस्ते नोऽक्षतं रत्ननिधानमियमङ्गजा । विक्रीणामो वयं नैतां वसुभिः प्रचुरैरपि ॥ २५ ॥ अथ ते प्रतिबन्धोऽस्यां तदागच्छ मिलाशु नः । शिल्प शिक्षस्व चास्माकं तवैवेयं प्रिया ततः ॥ २६ ॥ इति स्वस्यावधीर्योच्चैः कुलं शीलमथो यशः । नटानाममिलत्तेषामहो कामग्रहो बली ॥ २७ ॥ अहो ! नटीकृते नृत्यपटीयानप्यभूदयम् । यद्वा योषित्कृते शम्भुरपि जज्ञे महानटः ॥ २७ ॥ ततो वेन्नातटपुरं नटपेटकसंयुतः । ययाविलातीपुत्रोऽपि द्रविणार्जनहेतवे ॥ २९ ॥ प्रेक्षाकृते तमादिक्षत्तत्र राजारिमर्दन । तद्धर्म्यां राजसौधाग्रेऽवसरप्रसरं न्यधुः ॥ ३० ॥ तदा नान्दीरवाहूताः स्यूताः कौतुकरंहसा । उपर्युपरि नीरन्ध्रममिलन् परितः प्रजाः ॥ ३१ ॥ सान्त पुरपरीवारः पौरामात्यादिभिर्वृत । कुट्टिमाग्रसभावेदीमलंचक्रे च भूपतिः ॥ ३२ ॥ रङ्गभूमौ नटा वंश तदा प्रांशुममण्डयन् । वरत्राभिश्चतसृभिर्भवद् गतिभिर्युतम् ॥ ३३ ॥ उभयप्रान्तविश्रान्तकीलिकं फलकं च ते । वंशोपरि न्यधुः

सिद्धिशिलामिव मयोपरि ॥ ३४ ॥ खड्गखेटकहस्तोऽङ्घ्रिविलसत्पादुकाद्वय । इलासूनुरथारोहद्वंशं विभ्रमनोऽपि च ॥ ३५ ॥ स्थितां वंशमवसिद्धिशिलामिव मयोपरि ... नटीमेतां [illegible] राजमञ्जीमिवाग्रतः । नटीमालोकयन् राजा तदानीमित्यचिन्तयत् ॥ ३६ ॥ स्वयं वंशाद् निपत्योच्चैर्नटोऽयं म्रियते यदि । नटीमेतां [illegible] राजमञ्जीमिवाग्रतः ।

इत्थं चोद्यमाणः खे खेचरैर्भूचरैरपि । इलासूनुः किलाऽधत्त करणानि चतुर्दश ॥३८॥ सप्त तदाऽऽक्रोशात् क्षिपाम्यन्त पुरे निजे ॥ ३७ ॥ पौरामात्यादयस्तस्य नाट्यातिशयरञ्जिताः । पश्चात्पुरः सप्त तान्यथो फलकोपरि । ऊर्ध्वोऽस्थात्कीलकान् कृत्वा पादुकारन्ध्रगोचरान् ॥ ३९ ॥ राजापि मृत्युमाकाङ्क्षंस्तस्यान्तर्विस्मितोऽपि हि । ऊचे न किञ्चिदालोकि मयैतत्तत्पुनः दद्युर्ददाति राजा चेदस्मै दद्मो वयं तत ॥४०॥ पौरामात्यैरथ स्थितम् । स तु लोभात्पुनस्तेने करणानि चतुर्दश ॥ ४२ ॥ नृपस्तत्पतनाकाङ्क्षी कुरु ॥ ४१ ॥ विलक्षीभूय कृष्णास्ये पौरामात्यैरथ स्थितम् । स तु लोभात्पुनस्तेने करणानि चतुर्दश ॥ ४२ ॥ नृपस्तत्पतनाकाङ्क्षी अगाद पुनरप्यदः । व्यलोकि न [illegible] सम्यक् करणानि पुनः कुरु ॥ ४३ ॥ नृपाविवेकविमनाः सर्वोऽप्यासीज्जनस्ततः । इलासूनुः पुनर्लोमात्तथा कष्टमातनोत् ॥ ४४ ॥ राजा तथैव व्याचख्याविजातीतनयः पुनः । शङ्कितश्चिन्तयामास किमयं ग्रहिलो नृपः ? ॥४५॥ अज्ञानो याप विद्वेषी यदेव वक्ति मां मुहुः । चिन्तयन्निति स दृष्टिविकाराद् ज्ञातवानयम् ॥ ४६ ॥ तदा स प्रांशुवंशाग्राधिरूढोऽयमलोकत । इभ्यगेहे प्रचिमित्ताकृते प्राप्तं मुनिद्वयम् ॥ ४७ ॥ ईर्यापथेक्षणाग्र्यस्तमीलनां क्षणमप्यहो ! । अददान पुरो दानं ददत्यामपि योषिति ॥ ४८ ॥ दृष्ट्वा तद् प्रतिनोर्द्वन्द्वमद्वन्द्वशमभाजनम् । इलासूनुरथोत्पन्नभावोद्वेगो व्यभावयत् ॥ ४९ अहो ! मोहस्य विहितद्रोहस्याब्धेश्च तुल्यता । स्ताघो यस्य महावंशैरपि न प्राप्यते क्वचित् ॥ ५० ॥ यदुच्चकुलसंभूतोऽप्यहमुच्चकुलोद्भवाः । सुकन्या लभमानोऽपि व्यलगं नीचयोषिति ॥ ५१ ॥ सम्मुखं को नु वीक्षेत गृह्णीयाद् मेऽभिधां च कः । भाषते कोऽपि मां को नु पदेनापि स्पृशेच्च माम् ? ॥ ५२ ॥ येन मोहमहान्धेनाऽकार्यसज्जेन पातितम् । असुखे हा ! मनः पित्रोर्निर्निमित्तोपकारिणोः ॥ ५३ ॥ मानिता न सुहृद्वाचो गणितं नात्मलाघवम् । जनवादाच्च नो भीतं कुला-

क्षारेण हा! मया ॥ ५४ ॥ ही ! नीरवाहवशीचैर्गामिना यत्कृतं मया । रुष्टे राज्ञीह तज्जातमश्रमपि निष्फलम् ॥ ५५ ॥ अयं च रमणी राजयंत्रभुक्तामणीर्नृपः । भुञ्जानोऽपि यदेतस्यां रज्यते नटयोषिति ॥ ५६ ॥ तन्मन्ये मोहराजस्याविषयः कोऽपि न क्वचित् । मुक्त्वा जिनमुनीनेतान् महाव्रतधुरन्धरान् ॥ ५७ ॥ विषयीकुर्वते ये स्वदृशामेणीदृशोऽपि न । ईर्यायै न्यञ्चमुखा धारासारसिक्ता घृणा ॥ ५८ ॥ तदेत एव धन्या ये निर्मलं ब्रह्म बिभ्रति । यत्र चामी प्रवर्त्तन्ते मार्गः सोऽस्तु ममापि हि ॥ ५९ ॥ इति भावयतस्तस्य विगलत्पापकर्मणः । विपेदे मोहसंतानमुपेदे केवलं महः ॥ ६० ॥ तत्कालं तन्महाज्ञानमहिमानं वितेनिरे । देवा जयजयेत्युच्चैरुच्चरन्तश्चतुर्विधाः ॥ ६१ ॥ द्रव्यलिङ्गं समादत्स्व नमस्कुर्मो यथा वयम् । त्रिदशैरिति विज्ञप्तः केवली तत्तथाऽकरोत् ॥ ६२ ॥ वंशः स एव कनककमलं तत्क्षणादभूत् । विमानिभिः स्थितोऽत्रैव नतोऽसौ देशनां व्यधात् ॥ ६३ ॥ उन्मुखैर्भूवरै राजादिभिर्विस्मितमानसैः । चातकैरिव मेघाम्भः पपे तद्देशनापयः ॥ ६४ ॥ प्रबुद्धा बहवो जीवास्तस्य देशनया तदा । केचिद्विरतिं सर्वविरतिं केचनाश्रयन् ॥ ६५ ॥ राजा स्वेङ्गितवैराग्याद्रामवैराग्यतो नटी । राज्ञी च राजवैराग्यात्तत्पार्श्वे जगृहुर्व्रतम् ॥ ६६ ॥ तदानीमेव तस्योच्चैस्तस्थुपः कमलासने । सर्वे ते क्षपकश्रेणिमारुह्यासन् समासनाः ॥ ६७ ॥

क्रमाद्द्विजातीतनयो मुनीन्दुस्तैः साकमुत्पाकसमृद्धिपात्रम् । निर्धूय निर्धूतभवो भवोपग्राहीणि कर्माणि शिवं प्रपेदे ॥ ६८ ॥

॥ इतीलातीपुत्रकथा ॥

अथ मेघकुमारो यथा—

अस्ति स्वस्तिकमाणिक्यराजि राजगृहं पुरम् । आसीत्तत्र गुणश्रेणिकलितः श्रेणिको नृपः ॥ १ ॥ तत्प्रिया धारिणी नाम साम-

अश्यन्नगृचितम् । सुरत्नं रत्नगर्भेव गर्भे सुतमधारयत् ॥ २ ॥ तस्यास्तृतीयमासेऽब्दवृष्टिखेलनदोहदम् । अकाले पूरयामास राजा दिव्या-
नुभावतः ॥ ३ ॥ असूयत तथा सूनुः समये निःसमद्युतिः । दोहदान्वयतो मेघकुमार इति विश्रुतः ॥ ४ ॥ पाल्यमानः क्रमेणाप वृद्धिं
नृपतिनन्दनः । असौ धात्रीभिरुद्यानपालीभिरिव चन्दनः ॥ ५ ॥ अष्टादश लिपीस्ततो द्विगुणान्यायुधानि स । ततोऽपि द्विगुणा बिभ्रत्
कला भेजेऽथ यौवनम् ॥ ६ ॥ इतश्चान्येद्युरुद्याने घने गुणशिलाभिधे । यथाविहारं श्रीवीरः समेत्य समवासरत् ॥ ७ ॥ श्रेणिकः सपरी-
वारो निरीय नगरादथ । अयासुमाययौ नाथं स्वर्गादिव पुरन्दरः ॥ ८ ॥ अथास्थोचितभूपीठप्रतिष्ठेषु नृपादिषु । स्वामी संसारधिक्कारदा-
यिनीं देशनां व्यधात् ॥ ९ ॥ देशनान्ते प्रभुत्वात्मा विभुं मेघो व्यजिज्ञपत् । नाथ ! संसारपाथोधितरीं दीक्षां प्रयच्छ मे ॥ १० ॥ जगादाथ
जगन्नाथः प्रमादं वत्स ! मा कृथाः । ततश्चानेन पितरावापृष्टौ नम्रमौलिना ॥ ११ ॥ कृच्छ्रादनुमतस्ताभ्यामथ मेघो महोत्सवात् । जग्राह
साग्रहां दीक्षां करेण परमेशितुः ॥ १२ ॥ स्वामिना दीक्षयित्वाथ स्थविरेभ्यः समर्पितः । रात्रौ संस्तारकस्तस्य स्थानद्वारि क्रमादभूत् ।
१३ ॥ ततः शरीरचिन्तार्थं गच्छदागच्छतां तदा । स्थविराणां पदैर्मेघः सर्वाङ्गीणमघट्ट्यत ॥ १४ ॥ कदलीकोमलाङ्गस्य बदरीविटपोपमैः ।
तत्पादैर्घट्ट्यमानस्य निद्राऽऽयासीदमुष्य न ॥ १५ ॥ अचिन्तयच्च खिन्नात्मा मेघोऽमी व्रतिनः पुरा । गृहस्थं मां मृदूल्लापैरालपन् निखिला
भपि ॥ १६ ॥ घट्टयन्तस्त्वधुना मां पदैरमृदुपातिभिः । कुम्भकारगृहद्वारपङ्कतामनयन् हहा ! ॥ १७ ॥ तत्प्रभाते विभुं नत्वा यास्यामि
निजमन्दिरम् । व्यलोकि माजयः स्पष्टं भासिताश्चापि मण्डकाः ॥ १८ ॥ ततः प्रगे तथा कर्तुं तमुपेतं प्रभुर्जगौ । वत्स ! ते जाग्रतो रात्रौ
चिन्ता [illegible] समजायत ॥ १९ ॥ महासत्त्वयतां मेघ ! त्वादृशां नोचितेव सा । दाहे यथैव दुर्गन्धं सुगन्धस्त्वगरुर्यतः ॥ २० ॥ अपरं च
भवात्समाप्तृतीये त्वं भवान्तरे । सुमेरुप्रभ इत्यासीर्विन्ध्ये यूथाधिपः करी ॥ २१ ॥ सुखं स्वीयपरीवारस्त्वमस्याः प्रतिकाननम् । सह-

कीर्मृदुजाः खादन् पिबन् रेवाम्बु निर्मलम् ॥ २२ ॥ ग्रीष्मे भीष्मेऽन्यदा वन्यदावधूमाकुलीकृतः । अगास्तृष्णातुरस्तूर्णं पल्वलं प्रतनूदकम् ॥ २३ ॥ तत्र पातुं प्रविष्टोऽम्बु निमग्नः पङ्कसंकटे । प्राणं कुर्वन् स्वमाकण्ठं निमग्नोऽस्मि विशेषतः ॥ २४ ॥ ततः पूर्वापराद्धेमयूना व्यूढेन हस्तिना । तत्रागतेन दन्ताभ्यां विद्धस्त्वं कटु चारटः ॥ २५ ॥ सप्तमोर्व्यामिव प्राप्त सप्तरात्रमिति व्यथाम् । विपह्य पालयित्वायुः समा विंशोत्तरं शतम् ॥ २६ ॥ आर्तध्यानेन मृत्वात्र भारते विन्ध्यपर्वते । चतुर्दन्तः करी मेरुप्रभो यूथाधिपोऽभवः ॥ २७ ॥ युग्मम् ॥ ततो ग्रीष्मे दवं दृष्ट्वा संभ्रान्तः समचिन्तयः । मयेदृग्दृष्टपूर्वोऽग्निसंभ्रमः क्वचिदप्यहो ! ॥ २८ ॥ चिन्तयन्निति संजातजातिस्मृतितया व्यधाः । प्रावृष्युत्पाट्य विटपिविटपान् स्थण्डिलत्रयम् ॥ २९ ॥ ग्रीष्मकाले तथैवाथ दीप्यमाने दवानले । भीतो द्रुततरस्त्वं तु प्रथमं स्थण्डिलं गतः ॥ ३० ॥ तदग्रे परितोऽभ्येत्य निकुञ्जेभ्योऽग्निभीरुभि. । उपर्युपरि संलीनैर्नीरन्ध्रं श्वापदैर्वृतम् ॥ ३१ ॥ मुक्त्वा तत्कृपया तेषां द्वितीयं स्थण्डिलं गतः । तत्रैव ततोऽयासीस्तृतीयं सपरिच्छदः ॥ ३२ ॥ अस्थास्तत्र निराबाधे प्रविश्य करिणीयुतः । तारिकासहितः सायं नभसीव निशाकरः ॥ ३३ ॥ कण्डूयितुं ततः स्वाङ्गमेकोऽङ्घ्रिस्त्वयकोद्धृतः । स्थानेऽत्र शशकोऽभ्येत्य तस्थौ दावभयातुरः ॥ ३४ ॥ कृतकण्डूयनो यावद्यथास्थानेऽमुचः पदम् । स्पृष्टश्च तावदेतेन शनकैः शशकस्त्वया ॥ ३५ ॥ सहसैव त्वयाऽऽकुञ्च्य धृतो जीवानुकम्पया । त्रिभिरेव स्थितं पादैः कृपाहो ! ते पशोरपि ॥ ३६ ॥ मनुष्यायुस्त्वया बद्धं तया सत्त्वानुकम्पया । संसारश्च सुपुण्यात्मन् ! अतनुः प्रतनुः कृतः ॥ ३७ ॥ दिनद्वयेन सार्धेन दग्ध्वा वनमशेषतः । स्वयमेव तदा दावपावकः प्रशमं ययौ ॥ ३८ ॥ ययुस्तद्भीतितो मुक्ताः शान्तेऽग्नौ श्वापदाः समे । स्थण्डिलेभ्यो विनिःसृत्य कुटुम्बेभ्यो यथा जनाः ॥ ३९ ॥ मेघ ! त्वमपि खिन्नात्मा तदानीं क्षुत्तृषातुरः । तूर्णं निर्यातुकामोऽद्रिवं-व्राहत स्वापतः ॥ ४० ॥ मृतावस्थस्ततः काकोलूकजम्बुकभक्षणाम् । दुःसहं सहमानोऽस्था महासत्त्व ! दिनत्रयम् ॥ ४१ ॥ ...

गजो येनाभवस्तेन स्वप्ने सा गजमैक्षत ।
नाभं पर्यायायुर्मृत्वा ततोऽपि त । धीर ! त्वं धारिणीकुक्षौ पुत्रत्वेन समागमः ॥ ४२ ॥ सोढं दृढतया कष्टमिदानीं तु किमुच्यते ? ॥
शूरार्णां येन यागास्त्वं तेन सा पूरितोद्वदा ॥ ४३ ॥ तत्तिरश्चापि भवता पुरा जीवानुकम्पया । श्रुत्वेति जातिस्मृतिमान् मेघः प्रम-
४४ ॥ पदस्पर्शेन साधूनां पूज्यः पांशुकणोऽपि हि । जायते वत्स ! तेनायं विषोढुमुचितस्तव ॥ ४५ ॥ तपोऽऽमितप्य समया प्रधानं विपद्य भेजे विजयं विमानम् । च्युत्वा
दवाणगुरु । निशुं नत्वा ददौ मिथ्यादुष्कृतं स्वधिकल्पिते ॥ ४६ ॥
ततोऽन्येव महाविदेहजनैः शिवं यास्यति मुक्तदेहः ॥ ४७ ॥

॥ इति श्रीमेघकुमारकथा ॥

अथ पुण्डरीको यथा—

जम्बूद्वीपे विदेहेऽस्ति विजयः पुष्कलावती । नृपुण्डरीकिणी तत्रास्ते पुरी पुण्डरीकिणी ॥ १ ॥ महापद्म इति श्रीयां सद्म तत्रा-
भवद् नृपः । राज्ञी तस्य विनिर्धूतच्छद्मा पद्मावतीत्यभूत् ॥ २ ॥ तयोश्च पुण्डरीकश्च कण्डरीकश्च विश्रुतौ । सुतावजनिषातां द्वौ तत्रधर्म-
गुणाविव ॥ ३ ॥ दत्त्वाथ पुण्डरीकाय राज्यं भूमिपतिस्ततः । स्थविराचार्यतः प्राप्य व्रतं तप्त्वा शिवं ययौ ॥ ४ ॥ त स्थविराचार्या
विहरन्तोऽवनीतले । पुर्यां कालान्तरेणात्र समेत्य समवासरन् ॥ ५ ॥ श्रुत्वा तदागमं राजा कण्डरीकसमन्वितः । पुण्डरीको महाभूत्या-
भ्येत्य चैतानवन्दत ॥ ६ ॥ गुरवस्ते मुखद्वारविन्यस्तमुखवस्त्रिकाः । धर्मलाभाशिषं दत्त्वा तस्मै धर्ममुपादिशन् ॥ ७ ॥ यौवनं वनजाक्षीणा-
मपाङ्गप्रतिहस्तकम् । प्रेमापि पद्मिनीपत्रस्थितोदकणसोदरम् ॥ ८ ॥ विषयाः किञ्च किम्पाकविपाकफलसोदराः । वपुःश्रियोऽपि संध्याभ्ररा-
गाभिनयनाटिकाः ॥ ९ ॥ संपातद्रा सदा ज्ञेया संपदामपि संहतिः । तदपि प्राणिनामायुर्वायुसब्रह्मचारि च ॥ १० ॥ मत्वेति धर्मं पर्वैको

विवेकिभिरुपास्यते। स्वर्गापवर्गसंपत्तिकारणं यः सनातनः ॥ ११ ॥ आत्मासौ पञ्चभिरपीन्द्रियै रागमुपागतैः। मोहतीक्ष्णैर्निहन्येत स्वस्व तृष्णासिधेनुभिः ॥ १२ ॥ तपोहुताशनोद्भासिज्ञानाद्यन्वयचेतितः। आत्मा सज्जोभवत्येष हतोऽपीन्द्रियघातकैः ॥ १३ ॥ विषयांस्त्याजयित्वै-तानीन्द्रियाणि रिपूनिव। तदा दासीकरोत्यात्मा वैराग्यास्त्रं यदाप्नुयात् ॥ १४ ॥ अन्नपानादिरोधेनात्मनः सेनापतिस्तपः। बद्धमूलान् पुरेऽमुष्मिन् मारयत्यान्तरान् रिपून् ॥ १५ ॥ स्थापितोऽथ मनोऽमात्यः करणेष्वेषु पञ्चसु। पुरेऽस्मिन्नात्मनो राज्यं विप्लावयति विप्लुतः ॥ १६ ॥ विवेक उपरिस्थायी न्यायी यद्यस्य योज्यते। आत्मभूपालहस्ते स्युस्तदा सर्वा अपि श्रियः ॥ १७ ॥ ज्ञात्वा विवेकतोऽनेन परत्नाचारचञ्चुना। कल्याणं प्रस्तमध्यात्माऽऽवृत्ते संयमयत्नतः ॥१८॥ श्रुत्वेति देशनां नत्वा गुरुपादानथो नृपः। जगाम नगरीमन्तर्भववैरा-ग्यमुद्वहन् ॥ १९ ॥ मन्त्रिभिर्मन्त्रयित्वाथ कण्डरीकं जगौ नृपः। वत्स ! राज्यं गृहाणेदं पालयेथा यथाक्रमम् ॥ २० ॥ परिव्रज्यां ग्रहीष्यामि विरक्तोऽहं भयात्पुनः। वार्धके मुनिवृत्तित्वं कुलाचारपदवीति नौ ॥ २१ ॥ उवाच कण्डरीकस्ते भ्रातः ! का भ्रातुता मयि। क्षिप्त्वा संसार-गुप्तौ मामात्मानं मोचयिष्यसि ? ॥ २२ ॥ आत्मनः स्वदते यत्तद् दीयते जघये पुर.। तदार्य ! मह्यं स्वमत मतं दापयसे न किम् ? ॥२३॥ अथाह पुण्डरीकस्तं वत्स ! युक्तं त्वमब्रवीः। ऋते मतं मनुष्यत्वे नान्यत्किमपि सुन्दरम् ॥ २४ ॥ यौवने मुक्तिमार्गेऽदं परं न वहते यत.। स्वस्थानेऽत्र स्थितारकामचरटाद् भयमुत्कटात् ॥ २५ ॥ स्मरस्य विषयानस्य भञ्जयन्ती समन्ततः। मुखे शिथिरदन्तांश्च पातयन्ती निरन्तरान् ॥ २६ ॥ पञ्च यत्नमवाजीन्द्रान् सञ्जयन्तीन्द्रियाणि च। भस्मयन्ती च कउरीगरीयोवनजालिकाम् ॥ २७ ॥ जरा यदा तु चारित्र-सेनानीरामपाहिनी। दिग्जयं कुरुते मोक्षमार्गोऽयं सुवहस्तदा ॥ २८ ॥ विशेषकम् ॥ तन्ममेयं जरा वत्स ! व्रतसाहाय्यकारणम्। तेन त्वां यस्मि तारुण्यं यावत्तावद् गृहे वस ॥ २९ ॥ जाते राज्यधरे पुत्रे तारुण्ये चात्र जीर्यति। स्वकुलाचारत पश्चाद् गृह्णीयास्त्वमपि व्रतम् ॥

३० ॥ अथाह कण्डरीकोऽपि गुरुमार्य ! त्वयोदितम् । परं तत्पौरुषं मन्ये यत्तारुण्येऽपि संयमः ॥ ३१ ॥ महापद्ममुतः किं न त्यक्तनिष्ठश्च किं न हि । मत्तं तदाग्रहं कृत्वा यद् गृह्णामि न संयमम् ॥ ३२ ॥ संसारो दुस्त्यजस्तावद् व्रतं तावच्च दुष्करम् । दुष्प्रापं च शिवं तावद्धीरा यात्रदुदासते ॥ ३३ ॥ प्रतिज्ञामिति निर्माय वार्यमाणोऽपि बन्धुना । सोत्सवं कण्डरीकोऽथ व्रतं जग्राह साग्रहः ॥ ३४ ॥ कोऽपि राज्यधरो यावदेधते तावदुन्मनाः । पुण्डरीकः पुना राज्येऽप्यस्थाद्भावेन संयमी ॥ ३५ ॥ तप्यमानस्तपस्तीव्रं सहमानः परीषहान् । कण्डरीकमुनिः सार्कं गुरुभिर्व्यहरद् भुवि ॥ ३६ ॥ यथा कालं वसन्तर्तुरथ प्रावर्ततान्यदा । कूजितैः कलकण्ठीनामकुण्ठीकृतमन्मथः ॥ ३७ ॥ पलाशपुष्पदीपालिमालितेऽवनिमण्डले । पुष्पाणि पूरयत्युर्व्यमंधावुत्तरसाधके ॥३८॥ भृङ्गकूजितझीङ्कारमन्त्रजापपरायणाः । कण्डरीकं वशीचक्रे तदा मन्मथमान्त्रिकः ॥ ३९ ॥ युग्मम् ॥ चारित्रावरणे कर्मण्युदितेऽचिन्तयत् ततः । कण्डरीकमुनिः कोऽयमपस्मारो व्रतं मम ॥ ४० ॥ दुर्विधानां च गृहाणामुभयेषां मतं मतम् । येषां भोगेष्वसंपत्तिरशक्तिश्च निज क्रमात् ॥ ४१ ॥ हहा ! तत्राहमार्येण वारितोऽप्ययमजं व्रतम् । अथवाऽद्यापि किं नाम विनष्टं मे त्वजाम्यदः ॥ ४२ ॥ व्रजामि त्रिगुणैर्भोगैः पूरयामि सुखक्षतिम् । तदार्यदित्सितं राज्यमादायात्मक्रमागतम् ॥ ४३ ॥ चिन्तयित्वेति शयितान् मुक्त्वा गुरुपदाम्बुजान् । प्रकृत्या मलिनः सोऽगाद् भृङ्गवत्पुण्डरीकिणीम् ॥ ४४ ॥ स तत्रोपवने गत्वोपधिमालम्ब्य शालिनि । कण्डरीको विशश्राम श्रान्तः शाड्वलभूतले ॥ ४५ ॥ उद्यानपालकेनाथ ज्ञापयामास भूपतिम् । भूमानपि तदाकर्ण्य विस्मयादित्यचिन्तयत् ॥ ४६ ॥ मते भग्नप्रतिज्ञोऽयमेकाकी यदिहागतः । महासत्त्वोऽथवैकाकिप्रतिमास्थो भविष्यति ॥ [illegible] ॥ तथाप्यलपरिवार पर यामि तदन्तिके । कथञ्चनायं भग्नः स्याद्विचित्रा कर्मणां गतिः ॥ ४८ ॥ चिन्तयित्वेति राजापि प्रधानैः कैश्चिदन्वितः । उद्यानमागतोऽपश्यत्कण्डरीकं तथास्थितम् ॥ ४९ ॥ तदालोक्य महीपालः शोकेनाक्रीकृतो हृदि । व्यमृशच्चातपुत्रोऽयं हा ! कर्मवशगोऽभवत् ॥ ५० ॥

आरोपयामि जज्ञायां तदेनं विधिवन्दनात् । चेतते ऽसौ यदि पुनः प्रच्युतः स्वप्रतिश्रवात् ॥ ५१ ॥ चिन्तयित्वेति निर्माय्योत्तरासङ्गं यथाविधि। वन्दित्वा तं नृपोऽपृच्छत् प्राञ्जलिः सुखसंयमम् ॥ ५२ ॥ ततोऽसौ प्राह विहितमियत्कालं मया तपः। राज्यार्थी सांप्रतं राजन् ! भवन्तमहमागमम् ॥ ५३ ॥ स्वबन्धोर्व्रतखिन्नस्य वचः श्रुत्वा व्रतार्थ्यसौ । शोकहर्षाश्रुमानूचे प्रधानानिति भूपतिः ॥ ५४ ॥ भोः ! भोः ! सचिवसामन्ताः ! बन्धुर्मे बोढुमक्षमः । व्रतं वत्सतरो भारमिव तेनागतो मयि ॥ ५५ ॥ कारणीयस्ततो राज्यमयं प्राज्यमहं यथा । युष्माभिरनुमन्तव्योऽस्मि च संयमहेतवे ॥ ५६ ॥ आपृच्छ्येति प्रधानांस्तद्व्रतिलिङ्गमुपाददे । निजं च कण्डरीकाय राज्यलिङ्गं नृपो ददौ ॥ ५७ ॥ कण्डरीकस्ततः साकं प्रधानैः पुरमाविशत् । भद्रासनं च स्वपितुः काकश्चैत्यमिवाश्रयन् ॥ ५८ ॥ प्राञ्जलिस्थं व्यधुस्तस्य सामन्तसचिवादय. । बहिरन्तश्च तेनोच्चैः शल्येनेवातिदुःखिताः ॥ ५९ ॥ अयं सूदानथादिक्षद् दुष्कालादिव निःसृतः । प्रगुणं मत्कृते सर्वमशनं कुरुताशु रे ! ॥ ६० ॥ तथा ते चक्रिरे सोऽपि स्वोदरं समपूरयत् । भोज्यैः, कौतुपिकः पांशुविसरैः कुतुपं यथा ॥ ६१ ॥ विध्यातजठराग्नित्वात्स्याहारव्यथा निशि । बभूव वेल्लतो भूमौ शय्यायां च प्रतिक्षणम् ॥ ६२ ॥ हुङ्काराङ्कारसूत्कारपुरस्सरमथारटत् । मातरं पितरं देवं सस्मार च मुहुर्मुहुः ॥ ६३ ॥ परित्राणं न कोऽप्यस्य चकार सचिवादिषु । औषधेन विना व्याधिरिव शाम्यत्वसाविति ॥ ६४ ॥ ततोऽसौ कुपितस्तेभ्यश्चिन्तयामासिवानिति । प्रातरेतान् पीडयिष्ये सपुत्रपशुबान्धवान् ॥ ६५ ॥ कांश्चित्कांश्चिच्च सामन्तमन्त्रिणः कण्ठमर्दतः । चूर्णयिष्येऽसिना ये मेऽप्युपेक्षामिति कुर्वते ॥ ६६ ॥ कृष्णलेश्यापरिणाम इत्यसावारटन् भृशम् । अप्रतिष्ठो विपद्यागात्प्रतिष्ठानकावनिम् ॥ ६७ ॥ राजर्षिः पुण्डरीकस्तु धन्यंमन्योऽध्वनि व्रजन् । दध्यौ व्रतं ग्रहीष्यामि गत्वाहं गुरुसाक्षिकम् ॥ ६८ ॥ क्षुत्तृषार्तोऽपि घर्मार्तोऽप्युर्वीचंक्रमणक्रमात् । पाषाणकण्टकाविद्धांह्रिगलद्रुधिरोऽपि हि ॥ ६९ ॥ शुभध्यानपरः शस्तलेश्यापरिणताशयः ।

पथश्रान्तो ययौ ग्रामे स मुनिग्रामयोः क्वचित् ॥ ७० ॥ याचित्वोपाश्रयं तत्र सायं संस्तारके स्थितः । भावितात्मा स राजर्षिः प्रीतिमानित्यचिन्तयत् ॥ ७१ ॥ धन्योऽहं पुण्यवान् यानमिव यस्यावतीर्थितम् । अकस्माद् व्रतमायातं गृहीतं च मया नयात् ॥ ७२ ॥ कदाहं गुरुपादान्ते दान्तेन मनसा गतः । प्रव्रज्यां पालयिष्यामि यथाविधि समीरिताम् ॥ ७३ ॥ कदाहं भवदाहं च स्वरसप्रशमोर्मिभिः । गुरूपदेशतः सम्यक् शमयिष्यामि सर्वथा ॥ ७४ ॥ चिन्तयन्निति निर्माय शिरसि प्राञ्जलोऽञ्जलिम् । स्तुवन् पञ्चापि पञ्चाङ्गं ननाम परमेष्ठिन. ॥ ७५ ॥

आहारोपधिदेहमोहरहितः श्रीपुण्डरीको मुनिश्रेष्ठः क्षामितसर्वजन्तुनियहो लीनः परे ब्रह्मणि ।
तत्पूर्वापरयामेण महता खिन्नोऽपि नास्याद् महच्चित्रं दीर्घपदप्रयाणविधिना सर्वार्थसिद्धिं ययौ ॥ ७६ ॥

॥ इति श्रीपुण्डरीककथा ॥

आर्द्रकुमारोऽभयकुमारकथायाम् , कीर्तिधरस्तु सुकोशलकथायामुक्तः । नन्दिषेणस्तूच्यते, यथा;—

अस्ति स्वस्तिश्रियोरेकगृहं राजगृहं पुरम् । नृपस्तत्र जितारातिश्रेणिः श्रेणिक इत्यभूत् ॥ १ ॥ कुमारमण्डलीमौलिमण्डनं तस्य भूपतेः । नन्दिषेण इति ख्यातः सुतरत्नमजायत ॥ २ ॥ अन्यदा विहरन् वीरः पुरग्रामाकरादिषु । समेत्य समवासार्षीत् तत्रर्षीन्दुसमन्वितः ॥ ३ ॥ तन्निशम्य समागातं प्रणन्तुमथ पार्थिवः । सोमः सौम्येन वा नन्दिषेणेन सहितो ययौ ॥ ४ ॥ प्रणम्योचितभूपीठप्रतिष्ठे सति पार्थिवे । चकार भवनिस्तारदेशिनीं देशनां विभुः ॥ ५ ॥ अस्मिन्नसारे संसारे सारमेकं तपः खलु । यतः स्वर्गापवर्गोऽपि देहिनां करगोचरः ॥ ६ ॥ श्रुत्वेति देशनां प्राप्ते नृपे निजनिकेतनम् । तं प्रव्रजितुमापृच्छद् नन्दिषेणो भवं त्यजन् ॥७॥ कृच्छ्रादनुमतः पित्रा स दीक्षार्थी

व्रजन् पथि। ऊचे शासनदेव्यैवमन्तरितजस्यया ॥ ८ ॥ किमुत्सुकायसे वत्स ! प्रव्रज्याग्रहणं प्रति। चारित्रावारकं भोगफलं कर्मास्ति यत्तव

९ ॥ कश्चित्कालं प्रतीक्षस्व गृहे तत्कर्मणः क्षये । प्रव्रज्यां प्रतिपद्येथाः सर्वं काले फलेग्रहि ॥ १० ॥ चारित्रावारकं कर्म साधुसङ्गजुषो

मम। करिष्यति किमित्युक्त्वा स ययौ स्वामिनोऽन्तिकं ॥११॥ निषिद्धः स्वामिनापीति रभसेन भृशायितः। प्रपेदे स परिव्रज्यां तत्पादकमला-

न्तिके ॥ १२ ॥ अथ षष्ठाष्टमादीनि तप्यमानस्तपांसि सः। व्यहार्षीत् प्रभुणा साकं द्रोणाकरपुरादिषु ॥ १३ ॥ जपन् सिद्धान्तमनिशं सिक्षाकर्पंथ-

मन्वयत् । बिभीषिका इवासह्यान् सैष सेहे परीषहान् ॥१४॥ संकटादिव निःसर्तुं स भोग्यफलकर्मणः। तपोभिः प्रतनूचक्रे स्वतनूमतनूद्यमः ॥

१५ ॥ महर्षिः सोऽन्यदैकाकी चिकीर्षुः षष्ठपारणम् । ययौ वेश्यागृहे धर्मलाभवाचमुवाच च ॥ १६ ॥ न नोऽर्थो धर्मलाभेन द्रव्यलाभोऽस्तु

केयजम् । इति प्रत्याह तं वेश्या सोपहासविकारयुक् ॥ १७ ॥ किं मां हन्त वराकीयं हसतीति विचिन्त्य सः । कृष्ट्वा नीव्रतृणं लब्ध्या रत्न-

राशिमपातयत् ॥ १८ ॥ द्रव्यलाभोऽयमित्युक्त्वा स तस्माद्व्यगले गृहात् । ससंभ्रमं तमभ्येत्य सापि वेश्येदमभ्यधात् ॥ १९ ॥ प्रवक्रयाध-

मर्णां मामाधाय त्वं क यास्यसि ? । नदीव रसपूर्णां यदलक्ष्याहं पुरस्तव ॥ २० ॥ तपःकष्टमिदं मुञ्च भुङ्क्ष्व भोगान् मया सह । त्यक्ष्यामि

नचैया प्राणान् प्राणनाथाहमन्यथा ॥ २१ ॥ भूयो भूयस्तयेत्युक्तो भोगान्भोगान्विदन्नपि । भोग्यकर्मवशात्तस्याः सोऽनुमेने वचस्ततः ॥२२॥

दशाहराधिकान् वापि बोधयिष्यामि नो यदि । तदादास्ये पुनर्दीक्षां प्रतिज्ञामिति चाकृत ॥ २३ ॥ मुक्तर्षिलिङ्गः सोऽवात्सीद्वेश्यावेश्मनि

चिन्तयन् । दीक्षानिषेधिकावाचं देवताया जिनस्य च ॥ २४ ॥ भोगान् सह तयाऽभुङ्क्त सोऽन्वहं च जनान् दश । प्रबोध्य भव्यान्

दीक्षार्थं प्रैषीदुपजिनेश्वरम् ॥ २५ ॥ क्षीणेऽन्यदा भोगफले तस्य बोधयतः सतः । नवाबुधन् जनाश्चैकजातीयो दशमो न तु ॥ २६ ॥

तस्मिन्नबुध्यमाने सा वेश्या रसवतीं कृताम् । आचख्यौ नन्दिषेणाय समयज्ञा मुहुर्मुहुः ॥ २७ ॥ सोऽपूर्णाभिग्रहो भोक्तुं नोत्तस्थौ किन्तु

सादरम् । तं दक्षं बोधयन्नस्थाद् गीर्भिर्विविधभङ्गिभिः ॥ २८ ॥ तदा चोवाच तं वेश्या प्राक्सिद्धाश्चं चिरस्यभूत् । भूयो निष्पन्नमस्त्यन्नं किं विलम्बयसि प्रभो ! ॥ २९ ॥ नन्दिषेणोऽप्युवाचैतां बोधितो दशमो नहि । दशमोऽथाहमेवातः प्रव्रजिष्यामि भामिनि ! ॥ ३० ॥ इत्युक्त्वा नन्दिषेणः स्वं भुक्तभोगफलं विदन् । निर्गत्य स्वामिनः पार्श्वे प्रव्रज्यां पुनराददे ॥ ३१ ॥ आलोच्य दुष्कर्म तदेतदुच्चैः शमी समीपे जिनपुङ्गवस्य । स नन्दिषेणो मुनिरायुषोऽन्ते समाधिना देवभुवं जगाम ॥ ३२ ॥

॥ इति श्रीनन्दिषेणकथा ॥

अथ करकण्डुर्यथा—

आस्ते कलिङ्गदेशेषु पुरी चम्पेति विश्रुता । कूपच्छायेव लोकानां यत्रार्थ्यासिमनोरथाः ॥ १ ॥ तत्र नक्षत्रनाथांशुगुणोज्ज्वलगुणोदधिः । राजाऽऽसीदपनीतारिवाहनो दधिवाहनः ॥ २ ॥ चेटकोर्वीशदुहिता सहिता रूपसंपदा । राज्ञी तस्यापरिज्ञातचक्षुषा पद्मावतीत्यभूत् ॥ ३ ॥ संसारसुखसर्वस्वयानुपङ्गिफलमन्यदा । गर्भं कादम्बिनीवार्काद् दधौ सा दधिवाहनात् ॥ ४ ॥ आसीत्तस्याः करिस्कन्धगताहं नृपवेषभृत् । विधृतराजघृतच्छत्रा विचरामीति दोहदः ॥ ५ ॥ पतिभक्ता न पत्ये तं दोहदं सा न्यवेदयत । कृष्णपक्षेन्दुलेखावत् क्षीयते स्म तु केवलम् ॥ ६ ॥ नृपः शपथपूर्वं तामपृच्छत् खेदकारणम् । तदाज्ञाभङ्गभीरुश्च साऽप्यथाऽकथयत्तथा ॥ ७ ॥ इत्थंसंदोहदे तस्या वांछितेऽथ महीभुजा । पूर्यमाणे ववर्षाब्दो मुदश्रुभिरिवाम्बुभिः ॥ ८ ॥ घनासिक्तमहीगन्धाद् विन्ध्याद्रिस्मृतिदुर्धरः । सिन्धुरः दमापदम्पत्योरुच्चचाल विशेकया ॥ ९ ॥ हित्वा परिजनं सर्वमुत्पथेनाथ विप्लुतः । नामन्यतैव मातङ्गो गुरुशिक्षामिवाङ्कुशम् ॥ १० ॥ दूरस्थं पार्श्वं एवाशु पार्श्वस्थं दूरतः पुनः । गजवेगेन संभ्रान्तौ दम्पती तावपश्यताम् ॥ ११ ॥ इति कर्तव्यतामूढो राजा न्यग्रोधमग्रतः । एकमालोक्य दयितां जगादोत्पन्न-

धीरिति ॥ १२ ॥ देवस्य वटशालस्याधस्ताद् हस्ती यदा व्रजेत्। तदा त्वमाशु मालम्बमालम्बेथा मया सह ॥ १३ ॥ इत्यमन्त्रयतां याव-द्दिमौ नृपतिदम्पती। तावद्वटस्य तस्याधः सिन्धुरः प्रापदेव सः ॥ १४ ॥ लब्धलक्षो जलम्बे च तत्रालम्बमिलापतिः। राज्ञी तूद्यमते पायचारदेशमव्रजद् गजः ॥ १५ ॥ न्यग्रोधादुत्ततारोच्चैः प्रमोदाच्च महीपतिः। प्रापश्च पृष्ठतः सैन्यं शोकस्तस्याग्रतः पुनः ॥ १६ ॥ विलपन् निपुजापालोऽरोदीद्बालो यथा ततः। वियोगकारणं देव्या निःश्वासैर्ज्ञापयन् दृढम् ॥ १७ ॥ हा पद्मवदने! पद्मनेत्रे! पद्मकरक्रमे!। क्व मया सम्प्रत्ये! त्वं पद्मावति! विलोक्यसे ॥ १८ ॥ नात्मम्भरिरपासीत्त्वां ह्रियमाणामिमेन यः। स कथं पास्यति क्षोणीमधमो दधिवाहनः? ॥ १९ ॥ अन्तर्वत्नीं प्रवास्य त्वामेकपत्नीं प्रियेऽधुना। स्वमुखं दर्शयिष्यामि कथं कथमहं जने? ॥ २० ॥ प्रवासितप्रिया-शोकपतितं रघुराजवत्। अमात्यास्तमुपेत्याशु सानुरोधमबोधयन् ॥ २१ ॥ मा मा देव! रुदन्नेवमवलाकृत्यमाश्रय। वैधुर्यं यदि धीरेषु धैर्यं कुत्रोपयुज्यताम्? ॥ २२ ॥ तद्वैयंमवलम्बस्व केतनं पुंमतस्य यत्। पुरीमेहि निजां देवी विलोक्यानेष्यते ततः ॥ २३ ॥ प्रधानपुरुषैरेवं बोधं बोधमनेकधा। कथंकथमपि क्ष्मापो राजधानीमनीयत ॥ २४ ॥ पद्मावती तु करिणा कर्मणेव पुराभुवा। प्रावेश्यत महाभीमामथा-पदमिवाटवीम् ॥ २५ ॥ करी खेदपरीतोऽथाविशदेकं महासरः। वायुवेगागतस्तोयमिवाद्रातुं घनोऽर्णवम् ॥ २६ ॥ निममज्ज गजस्तत्र साहसीव सरोऽम्बुनि। देवी तु पेतसं पुण्यमिवाप्योदतरत्ततः ॥ २७ ॥ सरःपालीमथारुह्याटवीं वीक्ष्य चिमानुषाम्। रुरोद रोदयन्ती सा प्रस्वनैः पर्वतानपि ॥ २८ ॥ हा! तात! हहहा! मातः! सुतेयं वाममागिनी। कैवर्तेनेव शफरी कृता धात्राऽमृताद् बहिः। २९ ॥ धातर्निरपराधाहं कथं भर्त्रा वियोजिता?। प्रालम्भाद्वाप्रमादिन्या ममागो व्यक्तमेव वा ॥ ३० ॥ स्वशीलरत्नरक्षार्थमसवो दुस्त्यजा न मे। गर्भरत्नमयो न्यासस्त्वार्यपुत्रेण दुस्त्यजः ॥ ३१ ॥ तदहं देव! रे शंस क्व यामि करवाणि किम्?। इहानयार्यपुत्रं मे तं वा प्रापय मां

जघु ॥ ३२ ॥ अथवा प्रार्थनादैन्याद्वरं मे वीरयोषितः । सत्त्वैकमनसो यस्माद् दुर्दैवमपि नश्यति ॥ ३३ ॥

इति धैर्यमथालम्ब्य प्रक्षाल्य मुखमम्भसा । प्रत्याख्याय च सागारं सिंहीवासौ वनेऽचरत् ॥ ३४ ॥ यावद्दिशैकया दूरं सा जगाम महासती । तावत्तापसमद्राक्षीद्विश्वासमिव देहिनम् ॥ ३५ ॥ नीता तेनाश्रमेऽनंसीदियं कुलपतिं ततः । पृष्टा तेनापि पित्रेवातुल्यवात्सल्यया गिरा ॥ ३६ ॥ वत्से ! कासि किमेकासि कस्यासि खलु नन्दिनी । अमरी किन्नरी विद्याधरी किंवा सरीसृपी ? ॥ ३७ ॥ सोचेऽहं चेटकोर्वीशसुता चम्पेशगेहिनी । मत्तेभेनापहृत्येह पातिता विजने वने ॥ ३८ ॥ ततः कुलपतिः प्राह चेटकस्यास्म्यहं सुहृद् । तदत्रास्व पितृगेहे त्वं वत्से ! मा स्म विखिद्यथाः ॥ ३९ ॥ तेनेति गदिता वन्यवृत्तिः सा तापसीष्वथ । अथामर्षान्विता वर्षाचातुर्मासीमिह स्थिता ॥ ४० ॥ अन्यदाऽचिन्तयदियं क्वाहं सम्यक्त्वनिर्मला । क्व च मिथ्यात्वपङ्केऽस्मिन् पातो धिक्कर्मवैवशम् ॥ ४१ ॥ वरं वनं वरं भैक्ष्यं वरं प्राणविमोचनम् । मिथ्यात्विषु न तु स्थातुमार्हत्याया ममोचितम् ॥ ४२ ॥ इत्यसौ व्यवहारेण नत्वा कुलपतिं जगौ । अस्थां वर्षाचतुर्मासीमाश्रमे भवतामहम् ॥ ४३ ॥ नागात्वत्रुपदं कश्चिदगम्येऽत्र वने मुने ! । तद्वसन्तीं भुवं यामि यदि कोऽपि मिलेद् मम ॥ ४४ ॥ तन्मार्गदर्शकं कञ्चिद् मुनिमादिशताद्य मे । तथेति गदितः सोऽस्यै शिष्यमेकमथार्पयत् ॥४५॥ सोऽप्येत्य कियतीं भूमिं जगौ पद्मावतीमिति । अतः परमगम्या नः पृथ्वी हलविलेखिता ॥ ४६ ॥ ऋजुरेष प्रयातीतः पन्था दन्तपुरं प्रति । भद्रे ! तद्यांहि पन्थानः शिवास्ते याम्यहं गुरुम् ॥ ४७ ॥ विसृज्य तमथो पद्मावती यान्ती शनैः शनैः । सायं दन्तपुरोपान्ते प्राप प्रेतवनं महत् ॥ ४८ ॥ प्रत्याख्यायात्र सागारं लतागारे क्वचिद्गता । स्मृत्वा देवान् गुरून् गुर्विण्यशेत श्रमवत्यसौ ॥ ४९ ॥ नृत्यदुत्तालवेतालमालाकिलकिलारवैः । शृगालादिरुतैर्भीतिधास्या निद्राऽनशद् निशि ॥ ५० ॥ तत्तद्विभीषिकाभीतेराकुला सा कुलाङ्गना । कृष्णाष्टमीव शीतांशुं निशीथेऽसूत नन्दनम् ॥ ५१ ॥ तद्देह-

विमर्यैतं पश्यन्ती स तमस्यपि । आशशासाङ्कमारोप्य स्नपयन्त्यश्रुवारिभि. ॥ ५२ ॥ जात ! त्वमाजनेरेवारण्यभूत इव स्वयम् । वर्धेथा मन्दभाग्यायास्त्वयि मे न हि योग्यता ॥ ५३ ॥ विभातायां विभावर्यां विभावर्यंशुकावृतम । विधाय सास्य कण्ठेऽधादूर्मिकां दाधिवाहिनीम् ॥ ५४ ॥ तमथो घनदेवीनां भलयित्वा जतागृहे । वपुः क्षालयितु साऽगात्तडागान्तस्तडिच्छविः ॥ ५५ ॥ क्षालयित्वाङ्गमभ्येति यावदेषा जतागृहम् । श्मशानपालश्चाण्डालस्तावदग्रे समाययौ ॥ ५६ ॥ बालस्तेन जतागेहे देहेनार्क इवापर. । दृष्टः प्रहृष्टमनसा कराभ्यामुदपादि सः ॥ ५७ ॥ ममापुत्रस्य पुत्रोऽयं घनदेवीभिरर्पितः । इत्युक्ताजः स चाण्डालश्चचाल स्वगृह प्रति ॥ ५८ ॥ लतान्तरितया देव्या तन्निरूप्य व्यचिन्त्यथ । यदुत्तरति शृङ्गाभ्यां शशजा तद्गर खलु ॥ ५९ ॥ निर्विण्णाहमतीवास्माद् नानादुःखमुखो भवात् । छित्त्वा केशांस्तुञ्चिये तद्दीक्षामहयकर्मणा ॥ ६० ॥

विमृशतीति तत्पृष्ठे जग्मा साऽध्वनि धेनुवत् । चाण्डालस्त्वविशद् घाटधानकाख्यं स्वपाटकम् ॥ ६१ ॥ प्रिये ! ते निरपत्यायाः सुतरत्नमुपायनम् । गृहाण इति पाणिस्तं स्वपत्न्यै बालमार्पयत् ॥ ६२ ॥ इदं पद्मावती हन्तौदासीन्यादित्यचिन्तयत् । अहो ! विचित्रता कापि कर्मणामवलोक्यते ॥ ६३ ॥ क संभवः शिशोरस्य भूभुजां विमले कुले । क च श्वपचगेहेऽस्मिन् विश्रामश्च कलङ्कदः ? ॥ ६४ ॥ इत्युत्तेजितवैराग्या [illegible] प्रविश्य पुरान्तरा । व्रतं निवृत्तकामादाद् प्रवर्तिन्या. पदान्तिके ॥ ६५ ॥ गुरूपास्तिमुरीकृत्य नित्यमेवोत्तमं तपः । तन्वती मोक्षसाधीयः साऽधीयायोचितं श्रुतम् ॥ ६६ ॥ दुस्त्यजापत्यमोहेन मोदकादि कदाचन । पुत्रायोपनयन्ती सा चक्रे तामन्त्यजां सखीम् ॥ ६७ ॥ बालकः स तु पूर्वस्मिन् भवेऽभूत्तपकाग्रणीः । आदाय स्वांशुकाद् यूकाः परवस्त्रेषु चाक्षिपत् ॥ ६८ ॥ तप.प्रभावाअजे भूपतेस्तनुभवस्ततः । चाण्डालपुत्रकश्चाभूदुत्तमोऽहमिति स्मयात् ॥ ६९ ॥ परवस्त्रेषु चात्मीययूकाक्षेपविपाकतः ।

यायास्य कण्डूरुद्दण्डवेदना ॥ ७० ॥ स पञ्चवर्षदेशीयः क्रीडंश्चाण्डालदारकान् । नृपीभूय करे कण्डूकराड्डयनमयाचत ॥ ७१॥ अमीभिस्तच्च कुर्वाणैर्डिम्भोऽयं दाधिवाहनिः । करकण्डुरिति स्वैरमभ्यधीयत दारकैः ॥ ७२ ॥ नाम्नाऽमुनैव विख्यातो वर्धमानः क्रमादसौ । प्रपेदे यौवनं नागपोतः कलभतामिव ॥ ७३ ॥ अन्यदा तद्वने कायचिन्तार्थं व्रतिनावुभौ । आगतौ लघुमाचष्ट स्थिरधीः स्थविरस्तयोः ॥ ७४ ॥ धीमन् ! वंशः प्रवर्धिष्णुर्नवपर्वाऽस्ति योऽग्रतः । स्वग्राहकस्य भविता दशपर्वा स राज्यदः ॥ ७५ ॥ तद्वाक्यं शुश्रुवे वृक्षान्तरेण करकण्डुना । वटुनैकेन चोरखन्य मूलाद् वंशस्त्वखन्यत ॥ ७६ ॥ दृष्ट्वा च करकण्डुस्तमाच्छिद्याऽऽदत्त तत्करात्। मङ्क्षुमेवंशमादाय क गन्तासीति विब्रुवन् ? ॥ ७७ ॥ राजादानपूर्वं तं धृत्वाथ करणेऽनयत् । विप्रोऽधिकारिणामन्यायिनं चाकथयत्तथा ॥ ७८ ॥ [1]साक्षेपमूचिरे ते तं कथं रे मलिन ! त्वया । विप्राद्याच्छेदि वंशोऽयमस्मै प्रत्यर्प्यतां द्रुतम् ॥ ७९ ॥ सोऽब्रवीत् किं मुधा दानीं स्मशानस्य रक्षाम्यहम् । तदेनं तद्भवं वंशं विप्रचौराय नार्पये ॥ ८० ॥ अथाधिकारिणः प्रोचुस्तथाप्यस्माद्गिराऽर्पय । स प्राहान्यान् प्रयच्छामि म्रियमाणोऽप्यमुं न तु ॥ ८१ ॥ ते प्रोचुरमुना राज्यं किं ते शठ ! भविष्यति । सोऽब्रवीदेवमेवैतद् नान्यथा महतां गिरः ॥ ८२ ॥ हसन्तस्ते पुनः प्रोचुर्यदा ते राज्यमेधते । यष्टेरस्याः पदे ग्राममस्मै देया द्विजाय तत् ॥ ८३ ॥ ओमित्युदीर्य करणात् करकण्डु रयादयात् । विलक्षस्तु द्विजः स्थानं तद्वधार्थं समुद्यतः ॥ ८४ ॥ करकण्डुस्तु तज्ज्ञात्वा पितृभ्यां सहितो निशि । निरीय काञ्चनपुरं ययौ श्रान्तास्त्विहाऽस्वपीत् ॥ ८५ ॥ इतश्च तन्नृपोऽकस्मादपुत्रः पञ्चतां गतः । दिव्यानि पञ्च तत्कालमध्यवास्यन्त मन्त्रिभिः ॥ ८६ ॥ भ्रान्त्वा पुरान्तराऽमूनि बहिस्तत्पार्श्वमाययुः । असौ गजेन गर्जित्वा पुण्येनेवाभ्यषिच्यत ॥ ८७ ॥ अश्वोऽथाहेषत च्छत्रं व्यकसत् कीर्तिवद्दिवि । पुरोधा मन्त्र-

---

१ ग. घ. °र्थमर्मीमिलत् ।

मपठच्चामरे चापि चेजतुः ॥ ८८ ॥ पुरप्रवेशं तस्याथ करकण्डोर्महीपतेः । तदा संभूय नायच्छंश्चाण्डालोऽयमिति द्विजाः ॥ ८९ ॥ करकण्डुस्ततो वंशरत्नं पस्पर्श पाणिना । तत्र ज्वलति नेशुश्च प्रत्यूहा इव ते द्विजाः ॥ ९० ॥ नृपासनमथासीनः पौरप्रकृतिभिर्नतः । छत्राधः स्थापयित्वा स पितरौ तावचोत्तयत् ॥ ९१ ॥ दधिवाहनपुत्रेण राज्ञाथ करकण्डुना । वाटधानकवास्तव्यश्चाण्डाला ब्राह्मणीकृता ॥ ९२ ॥ कण्डूजकाख्यमेतेभ्यो महास्थानमयं ददौ । ईश्वरेच्छा हि यत्करयविधावस्खलिता खलु ॥ ९३ ॥ तेनैत्य बटुना चम्पासन्नं ग्राममथार्थितः । स्वग्राममध्यत्ययेनैष लेखं चम्पेन्द्रवे ददौ ॥ ९४ ॥ अनात्मनीनश्चाण्डालोऽस्माल्लेखेनैव भाषते । इति चम्पेन्दुराक्रोशाईलेखं त्वस्फाटयत्क्रुधा ॥ ९५ ॥ करकण्डुरपि ज्ञात्वा तत्कोपाटोपभीषणः । दधिवाहनमुच्छेत्तुं तदानीमभ्यषेणयत् ॥ ९६ ॥ देशदाहोत्थैर्धूमैः परागैश्च बलोद्धतैः । द्विषतां द्वैधमप्याशाः रुन्धंश्चम्पामयं ययौ ॥ ९७ ॥ घायोमिव गजं क्षिप्त्वा नगर्यां दधिवाहनम् । तद्वहिर्धैर्यमाधाय करकण्डुरथ स्थितः ॥९८॥ पद्मावत्यपि मत्वेति मिथः संधिकृते तयोः । प्रवर्तिनीं तथाख्यानादापृच्छ्यागात् तदन्तिकम् ॥९९॥ नता तेनाभ्यधाद्वत्स ! कस्ते तातेन विग्रहः ? । कथं तातोऽयमित्युक्ताऽमुना तां शुक्तिमाह सा ॥ १०० ॥ सोऽपृच्छत् पितरौ प्रीतस्तावप्येवमशंसताम् । मुद्रिकाङ्कानलीरत्नाभिज्ञादर्शनपूर्वकम् ॥ १०१ ॥ पद्मावतीं नृपोऽप्याह यद्यप्यस्तीदमम्बिके ! । तथापि नाभिमानेनापसर्तुमधुना सहे ॥ १०२ ॥ ततः पद्मावती चम्पामध्येऽगात्पतिमन्दिरे । रुदतीभिर्नताऽभ्येत्य दासीभिरुपलक्ष्य सा ॥ १०३ ॥ मत्वा राजापि तामेत्य साश्रु नत्वा निवेश्य च । पप्रच्छ किं तदा जातं साह यद् बहिरागतम् ॥ १०४ ॥ निर्ययावथ चम्पेन्द्रः प्रीतया पुर्या द्रुतं तदा । करकण्डुस्वनंसीत्तमभ्येत्य लुठदङ्गकैः ॥ १०५ ॥ चम्पेन्द्रोऽप्यालिलिङ्गैनमभिषिच्य मुदश्रुभिः । चम्पाराज्यं च दत्त्वा स्मै प्राव्रजद् वृजिनं द्विरन् ॥ १०६ ॥ करकण्डुरपि क्षोणीं प्रशासन् प्रियगोकुलः । विलोक्य गोकुले श्वेतं वृषमेकमपूपुषत् ॥ १०७ ॥ स्वर्णशृङ्गखुरो रत्नकि-

ङ्गिणीमानयं महान्। वृषभानपरानाचदिकान् द्विकारवैर्व्यधात् ॥१०८॥ राजा दिग्विजयं कृत्वाऽन्यदाऽऽयातो ददर्श तम्। घट्टयमान परै. शृङ्गैर्वृषभैस्तं जरद्गवम् ॥१०९॥ तन्मूला भूपतेरात्मवैभवादावपि त्वगात्। जले तैलमिवानित्यभावना प्रासरत्तदा ॥११०॥ विभवो वैभव बन्धुयुवतीयौवनादिकम्। सर्वमेतच्चल चण्डानिलाद्धूतार्कतूलवत् ॥ १११ ॥ स्वय बुद्ध्वेति साम्राज्यमुत्सृज्य तृणखण्डवत्। परिव्रज्यामुपादत्त सिद्धसाक्षिकमेव स ॥ ११२ ॥ देवतार्पितलिङ्गोऽयं द्वादशाङ्गीधर स्वयम्। विजहार धरापीठे कर्मसामजकेसरी ॥ ११३ ॥ पतत्ततो जगदनित्यतयाभिनाद्यमान विज्ञाकितुमिवाश्रितकचजश्री। प्रत्येकबुद्धमुनिराट् करकण्डुनामा धामाध्यरोहदपुनर्भवनामधेयम् ॥ ११४ ॥

॥ इति श्रीकरकण्डुकथा ॥

हल्लविहल्लौ श्रेणिकसुतौ श्रीवीरशिष्यीभूय निर्वृतौ, शालमहाशालौ तु पृष्ठचम्पाया राजयुवराजौ श्रीवीरात्प्रबुध्य प्रव्रज्य च मोक्ष गताविति विदितम्, सिंहगिरिस्तु श्रीवज्रस्वामिकथायामुपदिष्ट एव, आर्यमहागिरि-आर्यसुहस्तिनौ स्थूलभद्रकथायां तच्छिष्यौ कथितपूर्वौ, आर्यरक्षितस्तु वज्रस्वामिकथायामुक्त, शाम्बप्रद्युम्नौ तु कृष्णसुतौ श्रीनेमे शिष्यीभूय शत्रुञ्जये सिद्धौ, प्रसिद्धमेतत्।

सम्प्रति कूर्मापुत्रो यथा,—

पुरासीद् दुर्गमपुरे द्रोणो नाम नरेश्वर। द्रुमादेवीभवश्चास्य सुतोऽभूद् दुर्लभाभिध ॥ १ ॥ स तु दुर्ललितः प्रासान् शृहे सेवादिकर्मणे। लोठयन् कन्दुकीकृत्य चेटाश्चिक्रीड सर्वदा ॥ २ ॥ अन्यदा दुर्गिलोद्यानेऽभिधानेन सुलोचन.। तत्रैत्य समवासार्षीत् केवली सूरिसत्तम. ॥ ३ ॥ तत्र भद्रमुखी नाम यक्षिण्येकाऽभवद् वने। बहुशालवटस्याधोभूमिभवनवासिनी ॥ ४ ॥ केवलालोकभास्वन्त स समेत्य सुलोचनम्। भक्त्या प्रणम्य पप्रच्छ पद्मकोशीकृताञ्जलि ॥ ५ ॥ अहं मालवती नाम मानुष्यपि पुरा प्रभो!। वेलन्धरसुरस्याऽऽस

सुवेलाख्यस्य वल्लभा ॥ ६ ॥ तादृक्पुण्यक्षये स्वस्यायुःक्षये चागते समम् । मृत्वा भद्रमुखी नाम यक्षिण्यहमिहाऽभवम् ॥ ७ ॥ सुवेल. कथमास्ते स्वामिन्निति निवेदय । अथाख्यत् केवली भद्रे ! च्युत्वा स तदनन्तरम् ॥ ८ ॥ सुतो द्रोणनृपस्यास्ते जातस्ते वल्लभः खलु ! आख्यया दुर्लभोऽप्येष सुलभोऽत्रैव पत्तने ॥ ९ ॥ श्रुत्वेति यक्षिणी हृष्टा नत्वा केवलिनं ततः । कृत्वा मानवतीरूपं सा ययौ दुर्लभान्तिकम् ॥ १० ॥ मानुषोद्द्रावणक्रीडापरं तं वीक्ष्य सा जगौ । नि सत्त्वैः किममीभिश्चेच्चित्रं मामनुधाव तत् ॥ ११ ॥ दुर्लभोऽपि निशम्येति द्रुतं तामन्वधावत । धावन्ती तत्पुरः सापि व्यामोहान्यान् वने ययौ ॥ १२ ॥ तत्र सा वहुशालाख्यवटकोटरवर्त्मना । गता पातालमन्वायि तेन सूचीव तन्तुना ॥ १३ ॥ भूपभूर्भुवनं तत्र मणीमयमलोकत । आदाय सारमर्केन्दुरोचिषामिव निर्मितम् ॥ १४ ॥ अथास्मै विस्मयस्मेरलोचनाय सुलोचना । निवेशिताय पल्यङ्के सार्घ्यपाद्यादि निर्ममे ॥ १५ ॥ ततो भद्रमुखी स्मेरमुखी प्राञ्जलिराह तम् । दीपालीदिनवद् नाथ ! वीक्षितोऽसि चिराद् मया ॥ १६ ॥ तामालोक्य कुमारोऽपि क्वापीयं वीक्षिता मया । विमृशन्निति संस्मृत्य जातिं तामन्वरज्यत ॥ १७ ॥ पुद्गलानशुभान् हृत्वा कृत्वा च शुभपुद्गलम् । तमथारंस्त सा स्नेहाद् गुणस्यूतेव तत्तनौ ॥ १८ ॥ इत. कुमारपितरौ ज्ञात्वा तद्गमनं शुचा । विश्वगप्यगवेषिष्टां नाजभेतां च त क्वचित् ॥ १९ ॥ तयो' पुनर्वियोगार्तिविमुक्ताशनपानयोः । तत्रैव मन्त्रिणा प्रोक्त केवल्यागमन मुदा ॥२०॥ ततस्तौ प्रावृषेण्याब्दाविवाश्रुजलवर्षिणौ । गत्वा केवलिन नत्वोपविश्य तमपृच्छताम् ॥ २१ ॥ भगवन् ! कुलदीपो नौ भानुर्भूनभसोरिव । कुमारो दुर्लभः क्वागात् कृपां कृत्वा निवेदय ? ॥ २२ ॥ केवली प्राह यक्षिण्याऽपहृतो वां कुमारकः । कथ तावूचतुः केवल्याख्यच्चाखिलमेतयो' ॥ २३ ॥ ऊचाते तौ कदा नौ स मिलिष्यत्याह केवली । यदेहैष्याम्यहं भूयस्तदा वां स मिलिष्यति ॥ २४ ॥ श्रुत्वेत्यथैतौ संविग्नौ दुर्लभानुजमङ्गजम् । राज्ये निवेश्य भेजाते व्रत केवलिसंनिधौ ॥ २५ ॥ समं केवलिना देशाद्देशं तौ विजहतुः । तप्यमानावधीयानौ

सहमानौ परीषहान् ॥ २६ ॥ विहारक्रमयोगेण कदाचिद् दुर्गमं पुरम्। केवली पुनरप्येत्य दुर्गिलोद्यानमास्थित ॥ २७ ॥ यक्षिण्यवधिना मत्वा कुमारस्यायुरल्पकम्। साऽऽगत्य सादरं नत्वाऽपृच्छत्केवलिनं तदा ॥ २८ ॥ प्रभो! वर्धयितुं शक्य स्वमल्पायु. कथंचन?। केवली प्राह नार्हन्तोऽप्यायु' सधातुमीशते ॥ २९ ॥ निरुत्साहा करन्यस्तसर्वस्वेवाथ यक्षिणी। गता स्वं भवनं पृष्टा सा कुमारेण सादरम् ॥ ३० ॥ प्रिये! किमसि खिन्नेव साऽब्रवीदेवमेव हि। ततोऽपि साग्रहं पृष्टा साऽऽख्यत्केवलिभाषितम् ॥ ३१ ॥ संविग्नोऽसावथ प्राह द्रष्टव्यः केवली स मे। इत्याग्रही स नीतश्च यक्षिण्यापि तदन्तिके ॥ ३२ ॥ नत्वा केवलिन सोऽपि न्यषीदत्तत्पदान्तिके। तं वीक्ष्य पितरावस्याऽरोदिषातां न मोहतः ॥ ३३ ॥ केवली प्राह त वत्स! वन्दस्व पितराविमौ। किमेतदिति स प्रोचे केवल्याख्यच्च तत् तथा ॥३४॥ तत. कुमार' सोत्कण्ठं प्राग्वदालिङ्ग्य तौ रयात्। प्रवृत्तो रोदितु कृच्छ्राद् यक्षिण्याऽयमवार्यत ॥ ३५ ॥ देवदूष्याञ्चलेनास्य संप्रमार्ज्य दृशौ तदा। न्यवेशयत स पादाब्जमूले केवलिनोऽनया ॥ ३६ ॥ केवल्यपि हि संसारविषनाशसुधारसम्। विदधे प्रतिबोधाङ्गायेशनं धर्मदेशनम् ॥ ३७ ॥ तद् निशम्य चिर सम्यग् यक्षिणी श्राविकाऽभवत्। तामापृच्छ्य कुमारस्तु भेजे गुर्वन्तिके व्रतम् ॥ ३८ ॥ तप्यमानस्तपस्तीव्रं सहमान. परीषहान्। अधीयानः कुमारर्षिः स चतुर्दशपूर्व्यभूत् ॥ ३९ ॥ कालं कृत्वा यथाकालममी पितृकुमारका.। महाशुक्रेऽभवन् देवा विमाने मन्दिराभिधे ॥ ४० ॥ यक्षिणी सापि वैशाल्यां भूत्वा स्त्री कमलाभिधा। तत्राभूत्तद्भवेऽत्रेन भ्रमरेण समं सुरः ॥ ४१ ॥

इतश्चास्ति पुरं राजगृहं लीलागृहं श्रियः। राजा महेन्द्रसिंहोऽभूत्तत्र सिंह इवौजसा ॥ ४२ ॥ कूर्मादेवीति राज्ञ्यस्य तस्याः कुक्षावथातरत्। च्युत्वा कुमारदेवोऽथ भवनस्वप्नसूचितः ॥ ४३ ॥ स्वप्नं त भर्तुराचख्यौ कूर्मादेवी निशात्यये। राजा व्याख्यच्च ते देवि! भावी श्रीभवनं सुतः ॥ ४४ ॥ ततोऽस्या हृष्टमनसो वहन्त्या गर्भमुत्तमम्। धर्मागमश्रुतौ जातसौहृदो दोहदोऽभवत् ॥ ४५ ॥

प्रत्येकं भट्टमुख्यांश्चाहूय दर्शनिनोऽन्वहम् । तत्तद्धर्मागमं राज्ञीं श्रावयामास भूपतिः ॥ ४६ ॥ स्वं स्वं धर्मागमं ते तु पञ्चाप्युच्चैर्व्यपञ्चयन् । तं तु हिंसात्मकं राज्ञी श्रावं श्रावमखिद्यत ॥ ४७ ॥

ततो जैनान्मुनीन् भक्त्याऽऽहूय तद्धर्मदेशनाम् । श्रावयामास वसुधावासवस्तां क्षमाशचीम् ॥ ४८ ॥ जन्तुजातदयारूपं शृण्वन्ती सा जिनागमम् । संसारस्यापि मेने स्वं महानन्दपदे गतम् ॥ ४९ ॥ अथो नवसु मासेषु दिनेष्वर्धाष्टमेषु च । राज्यसूत सुतं कल्पद्रुमवद् मेरुचूलिका ॥ ५० ॥ राज्याङ्गानि विमुच्यान्यत् पूर्णपात्रं वितन्वता । तस्य जन्मोत्सवश्चक्रे सुमहीयान् महीभुजा ॥ ५१ ॥ ततः सूनुरसौ राज्ञा महोत्सवपुरस्सरम् । दोहदानुगुणं धर्मदेव इत्यभ्यधीयत ॥ ५२ ॥ कूर्मापुत्र इति ख्यातः पुनरुल्लापनैरयम् । धात्रीभिः पञ्चभिः पाल्यमानः शिशुरवर्धत ॥ ५३ ॥ जनवन्धनखेजातः पुरोपार्ज्यत कर्म यत् । खर्वनाम्नाऽमुना जज्ञे द्विहस्तोच्चवपुस्तु स ॥ ५४ ॥ कलाचार्याश्रयादेव स कलाः सकला अपि । स्वत एवाऽऽपदादर्शो मृजामात्रादिव प्रभाम् ॥ ५५ ॥ आसन्नमुक्तचारित्रवशादेष वशी भूतम् । निकटे पल्वलादीनां शाड्वलाः स्युर्न किं द्रुमाः ? ॥ ५६ ॥ विमुखो विषयेच्छायां यौवनस्थोऽप्यभूदयम् । कलयते पशुधर्माय पशुरेव न तादृशाः ॥ ५७ ॥ दर्पी सैद्धान्तिकर्षीणां सविधं न मुमोच सः । किं चित्रमथवा योऽभूद् गर्भस्थोऽप्यागमस्पृहः ॥ ५८ ॥ शृण्वानोऽन्वहमेनासौ यतिभ्यो जैनमागमम् । श्रुतपूर्वमिदं क्वापीत्यूहया जातिमस्मरत् ॥ ५९ ॥ ततश्च क्षपकश्रेण्यारूढोऽज्ञानतमोव्ययात् । स जातकेवलालोको लोकालोकमलोकत ॥ ६० ॥ व्यवहारमलंकर्तुं ग्रहीष्यामि यदि व्रतम् । तदिमौ पितरौ वक्षः स्फुटित्वा हि मरिष्यतः ॥ ६१ ॥ अज्ञातवृत्त्या तिष्ठे तदेतयोः प्रतिबोधये । इत्यस्थाद् भगवान् कूर्मापुत्रः सदन एव सः ॥ ६२ ॥

इतो महाविदेहोर्व्यामस्ति स्वस्तिनिकेतनम् । विजये मङ्गलावत्यां नगरी रत्नसंचया ॥ ६३ ॥ देवादित्योऽभवत्तस्यामादित्य

इव तेजसा। चक्रीति विदित कामं निजयेन महीभुजाम् ॥ ६४ ॥ जगत्यां विहरन्नर्हन् जगदुत्तमसंज्ञित । तदैत्य समवासार्षीत् पुरीपरि-
सरे वने ॥६५॥ धर्मचक्रिणं चक्रवर्ती वन्दितुमाययौ । तद्विधाय यथास्थानं निषसाद कृताञ्जलि ॥६६॥ इतो द्रोणद्रुमादेव्यौ कमलाभ्रमरौ
च ते । च्युत्वा भरतैताढ्येऽभवन् विद्याधराङ्गजाः ॥ ६७॥ चारणश्रमणीभूय चत्वारोऽपि समाहिताः । जगदुत्तमतीर्थेशं तेऽपीयुर्वन्दितुं
तदा ॥ ६८ ॥ नत्वा विभुं निषण्णेषु तेषु पप्रच्छ चक्रभृत् । कुतोऽमी नाथ ! चत्वारो धर्मांशा इव चारणाः ? ॥ ६९ ॥ अमी भारत
वैताढ्याद् नाथोके चक्रभृद्गणौ । भरते तीर्थकृच्चक्री केवली चास्ति संप्रति ? ॥ ७० ॥ स्वाम्यूचे तीर्थकृच्चक्री केवली चात्र कोऽपि
न । किन्तु धामगृहे कूर्मापुत्रोऽस्ति केवली गृही ॥ ७१ ॥ चक्र्यूचे स मती किं न स्वाम्यूचेऽवधवर्जितः । गृहेऽस्ति प्रतिबोधाय
पित्रोर्दुष्प्रतिकारयोः ॥ ७२ ॥ श्रुत्वेति चारणाः प्रोचुः स्वामिन् ! केवलिनो वयम् । भविष्यामो न वा स्वामी प्रोचे भद्राः ! भविष्यथ
॥ ७३ ॥ ते तु प्राह कदा नाथ ! नाथोऽप्याह महाशयाः ! । कूर्मापुत्राद् यदा वित्थ तन्मन्दिरकथानकम् ॥ ७४ ॥ ततस्ते विस्मिता नत्वा
स्वामिनं चारणर्षयः । कूर्मापुत्रं [illegible] यान्तं नत्वा मौनमासिरे ॥ ७५ ॥ तावच्च तेन ते प्रोक्ता महासत्वाः । जिनेन च । नेदं मन्दिर-
मान्याथि महानुरुगतं हि तत् ॥ ७६ ॥ श्रुत्वेति तेऽपि संजातजातिस्मरणवर्त्मना । क्षपकश्रेणिमासाद्य केवलज्ञानिनोऽभवन् ॥ ७७ ॥
भूयस्तीर्थंकरं गत्वा तेऽस्थुः केवलिपर्षदि । ततो जिनं जगादेन्द्रोऽधुना किं नानमन्नमी ? ॥ ७८ ॥ स्वाम्यूचे केवलं कूर्मापुत्रादेषामजायत ।
नमोऽप्याह यदा कूर्मापुत्रोऽसौ प्रव्रजिष्यति ? ॥ ७९ ॥ स्वाम्यूचे सप्तमे ह्यस्मादह्नि यामे तृतीयके । भविष्यति हरे ! कूर्मापुत्रः श्रमण-
केवली ॥ ८० ॥ इतश्च भगवान् कूर्मापुत्र स्वपितरौ क्रमात् । प्रबोध्य प्राव्रजत्तौ च प्रव्रज्यानुत्तरं गतौ ॥ ८१ ॥ कूर्मापुत्रो भगवानपि
सुरसंदोहपूजितो भुवनम् । परितः प्रबोध्य कैरवमिव शिवमूर्धानमिन्दुवत्प्राप ॥ ८२ ॥

इति श्रीकूर्मापुत्रकथा । भद्रगुप्तस्तु वज्रस्वामिकथायामुपदिष्टः ॥ ५३ ॥

अथ बाहुल्येन मुनिमुपश्लोकयति—

विसमभवभमणनासणजिणसासणगयणमडणमियंका । अन्नेवि महामुणिणो गुणिणो मम दिंतु सिद्धिसुहं ॥ ५४ ॥

[विषमभवभ्रमणनाशनजिनशासनगगनमण्डनमृगाङ्का । अन्येऽपि महामुनयो गुणिनो मह्यं ददतु सिद्धिसुखम् ॥]

व्याख्या—धन्याद्या मुनयस्तावत्केचनापि नामतोऽभिहिताः, अन्येऽपि 'समणह कोडिसहस्सदुअ थुणिज्जिय निच्च विहाणि' इति वाक्यात्पञ्चदशकर्मभूमिषु ये केचनापि वर्त्तन्त इत्यपरेऽपि, गुणिनः गुणा क्षमाद्याः सन्ति येषां ते तथा, महामुनयो महर्षयः 'मम दिन्तु सिद्धिसुहं' मह्यं ददतु सिद्धिसुखम् । किं विशिष्टास्ते ? । 'विसमचि' विषमः स्थपुट उच्चनीचजातिकुलाद्यारोहावरोहक्रमेण विसंस्थुलो योऽसौ भवस्तत्र भ्रमणं तत्तथा, तन्नाशयति निराकरोति तत्तथा तच्च तज्जिनशासनमर्हन्मतं तदेव निर्मलत्वाद् महत्त्वाच्च गगनमाकाशं तस्य मण्डनाय मृगाङ्का दुष्कर्मसंतप्तजन्तुजाताह्लादनत्वाच्चन्द्रा इति ॥ ५४ ॥

अथ महासतीगुणानुमोदनां कर्तुकामः पुरस्तीर्थकरजननीरभिष्टुवन्नाह—

जणविम्हयजणणीओ जयंति तित्थंकराण जणणीओ । पसवंति पुत्तरयणं जाओ तेलुक्कसिरितिलयं ॥५५॥

[जनविस्मयजनन्यो जयन्ति तीर्थकराणां जनन्यः । प्रसवन्ति पुत्ररत्नं याः त्रैलोक्यश्रीतिलकम् ॥]

१ श्रमणानां कोटिसहस्रद्विकं स्तूयेत नित्यं विधानेन ।

व्याख्या—तीर्थं भवाम्बुधेरवतारमार्गं, यद्वा, चतुर्वर्णं श्रीश्रमणसंघम्, अथवा, प्रथमगणधरं कुर्वन्तीति तीर्थकरा अर्हन्तस्तेषा-मतीतानागतवर्तमानविहरमाणानां जनन्यो मातरस्तीर्थकरजनन्यस्ता जयन्ति सर्वोत्कर्षेण वर्तन्ते। किंविशिष्टाः। 'जणविम्हयत्ति' जनानां त्रिलोकीलोकानां विस्मयमाश्चर्यं जनयन्ति यास्तास्तथा। विस्मयकारणमुत्तरार्धेनाह—'पसवंतित्ति' या पुत्ररत्नं सुतरत्नं जातावेकवचनं सुतमाणिक्यानीति, प्रसवन्ति जनयन्ति। किंविशिष्टम्। 'तेलुक्कत्ति' त्रैलोक्यस्य स्वर्मर्त्यभुवोरूपस्य श्रीर्लक्ष्मीस्तस्याः शिरस्तत्तथा सिद्धिपदमिति भावः, तत्र तिलकं मण्डनं यदुक्तमागमे—"नमो त्थु ते रयणकुक्खिधारिए[1] नमोत्थु ते जगपईवदाइए।" इत्यादि ॥५५॥

अथ गाथात्रयेण सतीनामभिधानैरात्मानं पवित्रयन्नाह—

सीयाएवी सुलसा राइमई मयणरेह दमयंती। अज्जा चंदणबाला मणोरमा तह विलासवई ॥ ५६ ॥
अंजणासुंदरी चेव नम्मयासुंदरी सिवा। धारिणी चिल्लणादेवी पभावई कलावई ॥ ५७ ॥
रेवई देवई जिट्ठा सुजिट्ठा पउमावई। नंदा भद्दा सुभद्दा य रिसिदत्ता मिगावई ॥ ५८ ॥

[सीतादेवी सुलसा राजीमती मदनरेखा दमयन्ती। आर्या चन्दनबाला मनोरमा तथा विलासवती ॥
अञ्जनासुन्दरी चैव नर्मदासुन्दरी शिवा। धारिणी चिल्लणादेवी प्रभावती कलावती ॥
रेवती देवकी ज्येष्ठा सुज्येष्ठा पद्मावती। नन्दा भद्रा सुभद्रा च ऋषिदत्ता मृगावती ॥]

---

१ नमोऽस्तु ते रत्नकुक्षिधारिके! नमोऽस्तु ते जगत्प्रदीपदायिके!।

इति श्रीकूर्मापुत्रकथा । भद्रगुप्तस्तु वज्रस्वामिकथायामुपदिष्टः ॥ ५३ ॥

अथ बाहुल्येन मुनिमुपश्लोकयति—

विसमभवभमणनासणजिणसासणगयणमंडणमियंका । अन्नेवि महामुणिणो गुणिणो मम दिंतु सिद्धिसुहं ॥ ५४ ॥

[विषमभवभ्रमणनाशनजिनशासनगगनमण्डनमृगाङ्का । अन्येऽपि महामुनयो गुणिनो मह्यं ददतु सिद्धिसुखम् ॥]

व्याख्या—धन्याद्या मुनयस्तावत्केचनापि नामतोऽभिहिताः, अन्येऽपि 'समणह कोडिसहस्सदुग्ग थुणिज्जिय निच्च विहाणि' इति वाक्यात्पञ्चदशकर्मभूमिषु ये केचनापि वर्त्तन्त इत्यपरेऽपि, गुणिनः गुणा. क्षमाद्याः सन्ति येषां ते तथा, महामुनयो महर्षयः 'मम दिन्तु सिद्धिसुहं' मह्यं ददतु सिद्धिसुखम्। किं विशिष्टास्ते ?। 'विसमत्ति' विषमः स्थपुट उच्चनीचजातिकुलाद्यारोहावरोहक्रमेण विसंस्थुलो योऽसौ भवस्तत्र भ्रमणं तत्तथा, तन्नाशयति निराकरोति तत्तथा तच्च तज्जिनशासनमर्हन्मतं तदेव निर्मलत्वाद् महत्वाच्च गगनमाकाशं तस्य मण्डनाय मृगाङ्का दुष्कर्मसंततजन्तुजाताह्लादनत्वाच्चन्द्रा इति ॥ ५४ ॥

अथ महासतीगुणानुमोदनां कर्तुकामः पुरस्तीर्थंकरजननीरभिष्टुवन्नाह—

जणविम्हयजणणीओ जयंति तित्थंकराण जणणीओ । पसवंति पुत्तरयणं जाओ तेलुक्कसिरितिलयं ॥५५॥

[जनविस्मयजनन्यो जयन्ति तीर्थंकराणां जनन्य । प्रसवन्ति पुत्ररत्नं यास्त्रैलोक्यश्रीतिलकम् ॥]

१ श्रमणानां कोटिसहस्रद्विकं स्तूयेत नित्यं विधानेन ।

व्याख्या—तीर्थं भवाम्बुधेरवतारमार्गं, यद्वा, चतुर्वर्णं श्रीश्रमणसंघम. अथवा, प्रथमगणधरं कुर्वन्तीति तीर्थंकरा अर्हन्तस्तेषा-मतीतानागतवर्तमानविहरमाणानां जनन्यो मातरस्तीर्थंकरजनन्यस्ता जयन्ति सर्वोत्कर्षेण वर्तन्ते। किंविशिष्टाः। 'जणविम्हयत्ति' जनानां त्रिलोकीलोकानां विस्मयमाश्चर्यं जनयन्ति यास्तास्तथा। विस्मयकारणमुत्तरार्धेनाह—'पसवंतित्ति' या॰ पुत्ररत्नं सुतरत्नं जातावेकवचनं सुतमाणिक्यानीति, प्रसवन्ति जनयन्ति। किंविशिष्टम्। 'तेलुक्कत्ति' त्रैलोक्यस्य स्वर्भूर्भुवोरूपस्य श्रीर्लक्ष्मीस्तस्याः शिरस्तत्तथा सिद्धिपदमिति भावः, तत्र तिलकं मण्डनं यदुक्तमागमे—"नमो त्थु ते रयणकुक्खिधारिए! नमोत्थु ते जगपईवदाइए।" इत्यादि ॥५५॥

अथ गाथात्रयेण सतीनामभंत्राक्षरैरात्मानं पवित्रयन्नाह—

सीयाएवी सुलसा राइमई मयणरेह दमयंती। अज्जा चंदणबाला मणोरमा तह विलासवई ॥ ५६ ॥
अंजणासुंदरी चेव नम्मयासुंदरी सिवा। धारिणी चिल्लणादेवी पभावई कलावई ॥ ५७ ॥
रेवई देवई जिट्ठा सुजिट्ठा पउमावई। नंदा भद्दा सुभद्दा य रिसिदत्ता मिगावई ॥ ५८ ॥

[सीतादेवी सुलसा राजीमती मदनरेखा दमयन्ती। आर्या चन्दनबाला मनोरमा तथा विलासवती ॥
अञ्जनासुन्दरी चैव नर्मदासुन्दरी शिवा। धारिणी चिल्लणादेवी प्रभावती कलावती ॥
रेवती देवकी ज्येष्ठा सुज्येष्ठा पद्मावती। नन्दा भद्रा सुभद्रा च ऋषिदत्ता मृगावती ॥]

१ नमोस्तु ते रत्नकुक्षिधारिके! नमोऽस्तु ते जगत्प्रदीपदायिके!।

आसां पदार्थो व्यक्त एव ।

व्यासार्थस्तु कथानकेभ्योऽवसेयस्तान्येतानि,—

अस्तीह मिथिला नाम पुरी देवपुरीनिभा । तस्यां जनक इत्यासीदसीमसुकृतो नृपः ॥ १ ॥ प्रिया श्रद्धेव धर्मस्य तस्यानन्दैकमन्दिरम् । विदेहा भुवि देहाभिरामा लक्ष्मीरिवाभवत् ॥ २ ॥ सरस्वतीव सद्बोधकविते विश्वविश्रुते । साऽसूत समयेऽन्यत्र युगपत्पुत्रदारिके ॥ ३ ॥ जातमात्रादतो युग्माज्जहार किल कश्चन । देवस्तत्पूर्ववैरेण दारकं दारुणाशयः ॥ ४ ॥ वैताढ्यशिरसि व्योम्नस्तं बालं त्रिदशोऽमुचत् । द्योतयन् दिङ्मुखान्यत्र नक्षत्रमिव सोऽपतत् ॥ ५ ॥ पतन्तं च तमद्राक्षीत् तदा चन्द्रगतिः स्वयम् । दक्षिणश्रेणिनगरस्यनूपुरनायकः ॥ ६ ॥ किमेतदिति सम्भ्रान्तः सैष विद्याधरेश्वरः । तन्निपातानुसारेण नन्दनोद्यानमाययौ ॥ ७ ॥ ददर्श तत्र तं बालं पतितं पुष्परेणुषु । पुत्रीयन्नाददे चायमपुत्रः खेचरेश्वरः ॥ ८ ॥ पुष्पवत्याः स्वकान्तायास्तं समर्प्याथ सोऽर्भकम् । देव्यसूत सुतं गूढगर्भेत्याघोषयत् पुरे ॥ ९ ॥ जन्मोत्सवं विधायाथ हृष्टं विद्याधराग्रणीः । तं भामण्डलसम्बन्धाद् नाम्ना भामण्डलं व्यधात् ॥ १० ॥ धात्रीभिः पञ्चभिः पाल्यमानोऽसौ ववृधे क्रमात् । नन्दाद्याभिर्यथा शुक्लतिथिभिर्बालचन्द्रमाः ॥ ११ ॥

इतश्चापहृते तत्र विदेहा रोदिति स्म [illegible] । जनकोऽन्वेषयन्नाप तत्प्रवृत्तिं च न क्वचित् ॥ १२ ॥ हृते सुते सितेयं तदङ्गसेतीव नामतः । पितृभ्यां युग्मजा पुत्री सा सीतेति निरोच्यत ॥ १३ ॥ पुत्रापहारभीताभ्यां पितृभ्यां साथ भूमये । कल्पिता लोठयित्वाऽस्यां भूसुतेति स्मृता ततः ॥ १४ ॥ कालेन भूयसा शोकस्तयोः स्तोकत्वमीयिवान् । शोकहर्षौ हि जन्तूनामरघट्टघटीभ्रमौ ॥ १५ ॥ व्यवहारव्यतीर्णेव लक्ष्मीरथ फलान्तरैः । सीता निववृधे धात्रीपञ्चकेनोपलालिता ॥ १६ ॥ नितम्बस्थलमुल्लासिभ्रूवल्लि कुचपर्वतम् ।

साप पयोपुरन्यास्यथनं यौवनमासदत् ॥ १७ ॥ अनुरूपो वरः कः स्यादस्या इति दिवानिशम्। चिन्तयामास चित्ते तज्जनको जनको नृपः ॥ १८ ॥ राज्ञोऽस्य मण्डलं राहुरिव म्लेच्छमहीपतिः। तदाऽग्रसद् बले रङ्गातरङ्गतमाभिधः ॥ १९ ॥

इतश्चादिमहीभर्तुरादिनाथस्य हेतवे। स्वस्तिमत्यस्त्ययोध्येति पुरन्दरकृता पुरी ॥२०॥ तत्रादिभूमिभृद्वंश्यादित्यगोत्राब्धिचन्द्रमाः। अभूज्जनकभूपालसुहृद् दशरथो नृपः ॥ २१ ॥ दु:शासनस्य तस्यासंस्तिस्रः प्राणवल्लभाः। कौशल्या च सुमित्रा च कैकेयी किञ्च सुप्रभा ॥ २२ ॥ राज्ञोऽस्य तासु चत्वारः समभूवंस्तनूभुवः। रामो लक्ष्मणभरतौ शत्रुघ्नः क्रमशोऽप्यमी ॥ २३ ॥ पद्मनामा हली तेषु रामो रम्यगुणास्पदम्। नारायणाख्यः किञ्चार्धचक्रभृल्लक्ष्मणोऽष्टमः ॥ २४ ॥ अथास्थानस्थितस्यास्य राज्ञो वेत्री व्यजिज्ञपत्। स्वामिन्! जनकदूतोऽस्ति सिंहद्वारि निवारितः ॥ २५ ॥ 'प्रवेशय' नृपेणोक्ते वेत्रिणासौ प्रवेशितः। पैदलाकं प्रणनामैव पुरस्ताद् निषसाद च ॥ २६ ॥ नृपोऽपि दूतमुद्भूतहर्षोत्कर्षो जगाद तम्। मैथिलस्य सराष्ट्रस्य कुशलं सुहृदो मम? ॥ २७ ॥ जानामि प्रेषितोऽसि त्वं मन्निर्वृत्तिच्छोऽमुना। विशेषेण पुनर्ब्रूहि किमागमनकारणम्? ॥ २८ ॥ दूतोऽप्यवक्त गणशः सन्त्यासाः स्वामिनो मम। देव! त्वमेव किन्त्वेकः सुहृत्तमा च किं बहु? ॥ २९ ॥ जनकस्य मुसेर्दु:खरिन्दोरिन्दीवरं यथा। गृहासे त्वं ततस्तेन स्मृतोऽसि रिपुसंकटे ॥ ३० ॥ अस्ति वैताढ्यशैलाशनगर्योरन्तरालगः। देशोऽर्धबर्बरो नाम जन्मभूरिव पाप्मनः ॥ ३१ ॥ मायूरमालनगरे तस्य देशस्य मण्डने। आतरङ्गतमो नाम म्लेच्छराजोऽस्ति दारुणः ॥ ३२ ॥ सुताः सहस्रशस्तस्य नृपीभूयोपभुञ्जते। देशान् काम्बोजवाल्हीकशुकमङ्कनकादिकान् ॥ ३३ ॥ इदानीमातरङ्गस्तैस्तरङ्गैरिव वारिधिः। भीषणोऽक्षौहिणीनाथैरभाङ्क्षीज्जनकक्षितिम् ॥ ३४ ॥ प्रतिस्थानं च मातङ्गास्ते चैत्यानि न्यपातयन्। शृङ्गाणीव मुतुङ्गानि धर्मविध्वंसराभृतः ॥ ३५ ॥ तत्कुरुष्व परित्राणं धर्मस्य जनकस्य च। अतिमात्रमभीष्टौ ते यदेतौ जीविता-

दपि ॥ ३८ ॥ श्रुत्वेति तत्क्षणात्पङ्क्तिरथो म्लेच्छजिगीषया । सुहृत्त्राणप्रयाणाय जयढक्कामदापयत् ॥ ३७ ॥ अथो दशरथं प्राह रामो नत्वा कृताञ्जलिः । म्लेच्छमात्रजये यूयं तात मा यात, याम्यहम् ॥ ३८ ॥ मयापि सानुजेनाय जेतव्यो युष्मदाज्ञया । इक्ष्वाकवो यदाजन्मविक्रमा भरतादय. ॥ ३६ ॥ इत्थ कथञ्चिदासाद्य पितुराज्ञां सलक्ष्मणः । रामश्चमूसमूहेन वृतोऽगाद् मिथिलामथ ॥ ४० ॥ म्लेच्छभूपांस्तमोरूपान् रामचन्द्रः सलक्ष्मण । तत्र विध्वासयामास करैरिव शरैः क्षणात् ॥ ४१ ॥ हृष्टोऽथ जनकोऽभ्येत्य रामचन्द्रं सलक्ष्मणम् । पुरीं प्रवेशयामास स्वयं तेष मनोऽविशत् ॥ ४२ ॥ रामेणागत्य जनको म्लेच्छातङ्काद् न केवलम् । स्वसुताया वरावाप्तिचिन्ताया अपि मोचित ॥ ४३ ॥

जनेभ्यो जानकीरूपं श्रुत्वा द्रष्टुं तदागमत् । कौतुकी नारद· कन्यान्तःपुरे प्रविवेश च ॥ ४४ ॥ आपीनं धृतकौपीनं पिङ्गकेशदृशं भृशम् । तुन्दिलं छत्रिकादण्डकमण्डलुवृषीधरम् ॥ ४५ ॥ भयंकरं तमालोक्य सीता भीता सवेपथुः । आरटन्ती हहा मातरिति गेहान्तरापिशत् ॥ ४६ ॥ धृत्वा बाहुशिखाकण्ठकच्छकर्णेषु दासिकाः । रुरुधुस्तं क्रुधोत्ताला द्वारपाला अपि द्रुतम् ॥ ४७ ॥ श्वभ्य स्व कोलाहलेभ्यो मोचयित्वा कथञ्चन । यथाद्युत्पत्य वैताढ्यं तत्र कोपादचिन्तयत् ॥ ४८ ॥ अस्तीह दक्षिणश्रेणीभर्तुश्चन्द्रगते सुतः । युवा भामण्डलो दोष्मान् विद्याधरधुरन्धरः ॥ ४६ ॥ सीतां चित्रपटे कृत्वा दर्शयाम्यस्य येन ताम् । हठादपहरत्येष कृते प्रतिकरोम्यदः ॥ ५० ॥ चिन्तयित्वेति विदधे तत्तथा नारदो मुनिः । भामण्डलोऽपि तां दृष्ट्वा मन्मथग्रहिलोऽभवत् ॥ ५१ ॥ बुबुधे नारदानीतचित्रालिखितयोषिति । कामं भामण्डलस्यैतद्वयस्येभ्योऽथ तत्पिता ॥ ५२ ॥ आहूय नारदं चन्द्रगतिर्भक्तिपुरस्सरम् । काऽसौ कस्यात्मजेत्यादि पप्रच्छ पटयोषिति ॥ ५३ ॥ आचख्यौ नारदोऽप्येताममुष्मै पटयोषितम् । यथानाम यथाधाम यथारूपं यथागुणम् ॥ ५४ ॥ विसृज्य नारदं राजा भामण्डलमथा-

परम् । त्वां तयोद्वाहयिष्यामि ततो वत्स ! विषीद मा ॥ ५५ ॥ ततश्चपलगत्याख्यो विद्याभृत् तदनुज्ञया । बद्ध्वा जनकमानीयाऽऽर्पयच्च-
न्द्रगतेर्निशि ॥ ५६ ॥ अथाभ्युत्थाय जनकं रथनूपुरपार्थिवः । आश्लिष्योच्चैर्निवेश्यापि सगौरवमदोऽवदत् ॥ ५७ ॥ लोकोत्तरगुणैर्गीता
सीता ते विद्यते सुता । भामण्डलश्च मे सूनुरनूनो रूपसंपदा ॥ ५८ ॥ योगस्तदेतयोर्जात्यरत्नहेम्नोरिवोचितः । मिथो भवतु संबन्धादाव-
योरपि सौहृदम् ॥ ५९ ॥ जनकोऽथ जगादेति दत्ता रामाय सा मया । सकृत् कन्याः प्रदीयन्ते तदन्यस्मै ददे कथम् ? ॥ ६० ॥ अथ
चन्द्रगतिः प्राह मया सौहृदहेतवे । प्रार्थितोऽसि त्वमानीय क्षमस्तां हर्तुमप्यहम् ॥ ६१ ॥ रामाय कल्पिता सीता स्वसुता यद्यपि त्वया ।
तथापि नः पराजित्य परिणेष्यति तामयम् ॥ ६२ ॥ इत्थं सत्यपि सामर्थ्येऽथवा कार्यं द्वयं मया । रक्षणीयापकीर्तिश्च ग्राह्या च तव कन्यका
॥ ६३ ॥ वज्रावर्तार्णवावर्ते धनुषी देवतामया । पृथग्यक्षसहस्रेणाधिष्ठिते दुःसहौजसी ॥ ६४ ॥ पूज्येते प्रत्यहं गोत्रदेवतावद् गृहे पुनः ।
कृते भविष्यतः शौरिशार्ङ्गिणोस्तद् गृहाण ते ॥ ६५ ॥ आभ्यामारोपयत्येकमपि दाशरथिः स चेत् । तदा वयं जितास्तेनोद्वहतां ते सुतामयम्
॥ ६६ ॥ एवं नैयकसौजन्यादपरं भुजविक्रमात् । मद्भूरुभययाप्येतन्न भयं नाम पश्यति ॥ ६७ ॥ श्रुत्वेति मैथिलो दध्यौ हा ! वैषम्यमुप-
स्थितम् । मया रामाय देया सा विघ्नस्त्वयमुपस्थितः ॥ ६८ ॥ अभीष्टः क्ष्माचरो रामोऽनभीष्टः खेचरस्त्वयम् । न वेद्मि विकटं कर्म हा
सीते ! किं भविष्यति ? ॥ ६९ ॥ चिन्तयित्वेति जनकः कालक्षयकृते कृती । विहस्य खेचराधीशमब्रवीदेवमस्त्विति ॥ ७० ॥ ततो वज्रार्ण-
वावर्ते अर्पयित्वा स ते धनू । मिथिलां प्रापयामास मैथिलं खचरेश्वरः ॥ ७१ ॥ आत्मनापि नभश्चारिसभा-मण्डलनन्दनः । तत्र चन्द्रगतिः
प्राप स-भामण्डल-नन्दनः ॥ ७२ ॥ मिथिलां परितो विद्याधरसैन्यैरनुद्रुतः । आवासानग्रहीदेष दत्तस्वर्गभ्रमान् भुवि ॥ ७३ ॥ अथो
कथितवृत्तान्तो विदेहायै विदेहराट् । प्रातर्व्यधत्त सीतायाः स्वयंवरणमण्डपम् ॥ ७४ ॥ तत्र ते धनुषी वीरलक्ष्मीभ्रूलतिके इव ।

दपि ॥ ३८ ॥ श्रुत्वेति तत्क्षणात्पङ्क्तिरथो म्लेच्छजिगीषया । सुहृत्त्राणप्रयाणाय जयढक्कामदापयत् ॥ ३७ ॥ अथो दशरथं प्राह रामो नत्वा कृताञ्जलिः । म्लेच्छमात्रजये यूयं तात मा यात, यास्यहम् ॥ ३८ ॥ मयापि सानुजेनाथ जेतव्यो युष्मदाज्ञया । इक्ष्वाकवो यदाजन्मविक्रमा भरतादयः ॥ ३९ ॥ इत्थं कथञ्चिदासाद्य पितुराज्ञां सलक्ष्मणः । रामश्चमूसमूहेन वृतोऽगाद् मिथिलामथ ॥ ४० ॥ म्लेच्छभूपांस्तमोरूपान् रामचन्द्रः सलक्ष्मणः । तत्र वित्रासयामास करैरिव शरैः क्षणात् ॥ ४१ ॥ हृष्टोऽथ जनकोऽभ्येत्य रामचन्द्रं सलक्ष्मणम् । पुरीं प्रवेशयामास स्वयं त्वेष मनोऽविशत् ॥ ४२ ॥ रामेणागत्य जनको म्लेच्छातङ्काद् न केवलम् । स्वसुताया वरावाप्तिचिन्ताया अपि मोचितः ॥ ४३ ॥

जनेभ्यो जानकीरूपं श्रुत्वा द्रष्टुं तदागमत् । कौतुकी नारदः कन्यान्तःपुरे प्रविवेश च ॥ ४४ ॥ आपीनं धृतकौपीनं पिङ्गकेशदृशं भृशम् । तुन्दिलं छत्रिकादण्डकमण्डलुवृषीधरम् ॥ ४५ ॥ भयंकरं तमालोक्य सीता भीता सवेपथुः । आरटन्ती हहा मातरिति गेहान्तर्प्राविशत् ॥ ४६ ॥ धृत्वा बाहुशिखाकण्ठकच्छकर्णेषु दासिकाः । रुरुधुस्तं क्रुधोत्ताला द्वारपाला अपि द्रुतम् ॥ ४७ ॥ श्वभ्य स्वं कीरयस्तेभ्यो मोचयित्वा कथञ्चन । ययावुत्पत्य वैताढ्यं तत्र कोपादचिन्तयत् ॥ ४८ ॥ अस्तीह दक्षिणश्रेणीभर्तुश्चन्द्रगतेः सुतः । युवा भामण्डलो दोष्मान् विद्याधरधुरन्धरः ॥ ४९ ॥ सीतां चित्रपटे कृत्वा दर्शयाम्यस्य येन ताम् । हठादपहरत्येष ततो प्रतिकरोम्यदः ॥ ५० ॥ चिन्तयित्वेति विदधे तत्तथा नारदो मुनिः । भामण्डलोऽपि तां दृष्ट्वा मन्मथग्रहिलोऽभवत् ॥ ५१ ॥ बुबुधे नारदानीतचित्रालिखितयोषिति । कामं भामण्डलस्यैतद्वयस्येभ्योऽथ तत्पिता ॥ ५२ ॥ आहूय नारदं चन्द्रगतिर्भक्तिपुरस्सरम् । काऽसौ कस्यात्मजेत्यादि पप्रच्छ पटयोषिति ॥ ५३ ॥ आचख्यौ नारदोऽप्येतामपुष्मै पटयोषितम् । यथानाम यथाधाम यथारूपं यथागुणम् ॥ ५४ ॥ विसृज्य नारदं राजा भामण्डलमथा-

वरत् । त्वां तथैवादयिष्यामि ततो वत्स ! बिभीर्मा मा ॥ ५५ ॥ ततश्चपलगत्याख्यो विद्याभृत् तदनुज्ञया । वद्ध्वा जनकमानीयाऽऽर्पयच्च-न्द्रगतेर्निशि ॥ ५६ ॥ अथाभ्युत्थाय जनकं रथनूपुरपार्थिवः । आश्लिष्योच्चैर्निवेश्यापि सगौरवमदोऽवदत् ॥ ५७ ॥ लोकोत्तरगुणैर्गीता कन्या ते विद्यते सुता । भामण्डलश्च मे सूनुरनूनो रूपसंपदा ॥ ५८ ॥ योगस्तदेतयोर्जात्यरत्नहेम्नोरिवोचितः । मिथो भवतु संबन्धादावयोरपि सौहृदम् ॥ ५९ ॥ जनकोऽथ जगादेति दत्ता रामाय सा मया । सकृत् कन्याः प्रदीयन्ते तदन्यस्मै ददे कथम् ? ॥ ६० ॥ अथ चन्द्रगतिः प्राह मया सौहृदहेतवे । प्रार्थितोऽसि त्वमानीय त्वमस्तां हर्तुमप्यहम् ॥ ६१ ॥ रामाय कल्पिता सीता स्वसुता यद्यपि त्वया । तथापि नः पराजित्य परिणेष्यति तामयम् ॥ ६२ ॥ इत्थं सत्यपि सामर्थ्येऽथवा कार्यं द्वयं मया । रत्नावीयावकीर्तिश्च प्राहा च तव कन्यका ॥ ६३ ॥ वज्रावर्तार्णवावर्ते धनुषी देवताश्रया । पृथग्यक्षसहस्रेणाधिष्ठिते दुःसहौजसी ॥ ६४ ॥ पूज्येते प्रत्यहं गोत्रदेवतावद् गृहे पुनः । इते भविष्यतां सीरिशार्ङ्गिणोस्तद् गृहाण ते ॥ ६५ ॥ आभ्यामारोपयत्येकमपि दाशरथिः स चेत् । तदा वयं जितास्तेनोद्वहतां ते सुतामयम् ॥ ६६ ॥ एवं सेवकसौजन्यादपरं भुजविक्रमात् । मन्त्रभयथाप्येतन्न भय नाम पश्यति ॥ ६७ ॥ श्रुत्वेति मैथिलो दध्यौ हा ! वैषम्यमुपस्थितम् । मया रामाय देया सा पिरस्त्ययमुपस्थितः ॥ ६८ ॥ अभीष्टः स्वाचरो रामोऽनभीष्टः खेचरः स्वयम् । न वेद्मि विकटं कर्म हा सीते ! किं भविष्यति ? ॥ ६९ ॥ चिन्तयित्वेति जनकः कालक्षयकृते कृती । विहस्य खेचराधीशमब्रवीदेवमस्त्विति ॥ ७० ॥ ततो वज्रावर्त-पार्श्वे अर्पयित्वा स ते धनुः । मिथिलां प्रापयामास मैथिलं खचरेश्वरः ॥ ७१ ॥ आत्मनापि नभश्चारिसभा-मण्डलनन्दनः । तत्र चन्द्रगतिः प्राप स-भामण्डल नन्दनः ॥ ७२ ॥ मिथिलां परितो विद्याधरसैन्यैरनुद्रुतः । आवासानग्रहीदेष दत्तस्वर्गभ्रमान् भुवि ॥ ७३ ॥ अथो कथितवृत्तान्तो विदेहायै विदेहराट् । प्रातर्व्यधत्त सीतायाः स्वयंवरणमण्डपम् ॥ ७४ ॥ तत्र ते धनुषी श्रीरत्नभीमूलतिके इव ।

चर्चयित्वाऽर्चयित्वा च मण्डपान्तरमण्डयत् ॥७५॥ सीतास्वयंवरकृते जनकेन निमन्त्रिताः । तत्रेयु कौतुकोत्तालभूपाला भूचरा अपि ॥७६॥ भूचराः खेचरास्तत्र भुजदण्डोन्मदिष्णवः । पत्य मञ्चेषु पञ्चेपुरूपा भूपा उपाविशन् ॥ ७७ ॥ रामश्च लक्ष्मणश्च द्वावपि तौ पितुरात्मनः । पुष्पदन्तौ पदोपान्ते मेरोरिव निषेदतुः ॥ ७८ ॥ सखीभिः सहिता सीता रत्नाभरणधारिणी । अथागात् तत्र मूर्त्ताभि· कलाभिरिव शारदा ॥ ७९ ॥ धनुषी पूजयित्वा सा रामं मनसि बिभ्रती । जनकस्य पदोपान्तेऽम्बुधेर्लक्ष्मीरिव स्थिता ॥ ८० ॥ सर्वेषामपि भूपानां निपेतुस्तत्र दृष्टयः । प्रत्यग्रविकसज्जातीकलिकायामिवालय· ॥ ८१ ॥ अथाह जनकद्वाःस्थ· दमाचराः खेचरा अपि । भो भोः शृण्वन्तु भूपाला भवितुर्यद्वचस्तदः ॥ ८२ ॥ आरोपयति यः कश्चिदेकमप्येतयोर्धनुः । जयलक्ष्मीरिवामन्यां कन्यामुद्वहतां स मे ॥ ८३ ॥ एकैकशोऽथ दोष्मन्तः खेचराः क्ष्माचरा अपि । उपधनुः समागच्छस्तदारोपणकाम्यया ॥८४॥ नाशकन् द्रष्टुमप्येके नैके स्प्रष्टुमपि क्षमाः । आरोपयन्तो न्यपतन् केऽपि केऽप्यनमंश्च ते ॥ ८५ ॥ अथो दशरथानुज्ञामाप्य रामो महाभुजः । वज्रावर्ताभिधानस्य धनुषः सविधे ययौ ॥ ८६ ॥ सोत्प्रासं खेचरैर्दृष्टः साशङ्कं जनकेन च । लक्ष्मणेन च सोत्कर्षं सहर्षं चापि सीतया ॥ ८७ ॥ युग्मम् ॥ पितुः कुलकदण्डेन सहोद्धृतमथो धनु । रामेण नामितं चैतद् भूपानामाननैः समम् ॥ ८८ ॥ कोटिमारोप्य तत् कीर्त्या सार्धमध्वनयद् धनुः । वैदेहीमनसा साकमाचकर्ष च राघवः ॥ ८९ ॥ संशयेन समं राज्ञो जनकस्योदतारयत । रामेण तद् धनुश्चक्रे पाणौ च सह सीतया ॥ ९० ॥ द्वितीयमर्णवावर्त्तं धनुरारोप्य तत्क्षणात् । कन्या विद्याभृतामष्टादशोपायंस्त लक्ष्मणः ॥ ९१ ॥ अथ सीताकृते ताम्यन्मना भामण्डलस्तदा । युष्मजेय तवेत्युक्त्वा मुनिनैकेन बोधितः ॥ ९२ ॥ ततो भामण्डलेनोच्चैः सानुतापेन जानकी । नताभिनन्दितश्चायं जनकेन प्रमोदिना ॥ ९३ ॥ क्षरन्ती प्रस्नवं हर्षवाष्पाम्भश्च समं तदा । नता भामण्डलेनाथ विदेहा जननी निजा ॥ ९४ ॥ स्थानं स्वं स्वमथो यथागतमगुः क्षोणीचराः खेचरा राजानो जनकेन याजि-

पत्नैर्मानासनैः सत्कृताः । पेद्गाकोऽपि वधूवरेण सहितो मित्रेण भूमीभृता संपूज्यानुगतो निवर्त्य तमथ स्वां राजधानीमगात् ॥ ६५ ॥

॥ इति सीताचरितनामनि महाकाव्ये सीतोत्पत्तिविवाहवर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ॥

अथो नृपः पङ्क्तिरथो महात्मा तपोवनेषु प्रवया यियासुः । रामं निजे राज्यपदेऽभिषेक्तुमुद्येदपाकांस्त शुभे ग्रहेऽह्नि ॥ १ ॥
कैकेय्यथो मन्थरया तमाह न्यासीकृतो योऽस्ति वरस्त्वया मे । तेनाद्य भर्तर्भरतस्य राज्यं प्रयच्छ सत्य यदि राघवेषु ॥ २ ॥
श्रुत्वेति वाक्यं नृपतिः सदम्भं दम्भोलिनेव प्रहतो गिरीन्द्रः । पपात मूर्च्छाकुलितो नृसिंहः सिंहासनाद् मीलितलोचनान्तः
॥ ३ ॥ शीतण्डतोयैर्व्यजनानिलैश्च मूर्च्छापनीतास्य परिच्छदेन । आस्थाय सिंहासनमन्तरेति नरेश्वरश्चिन्तितवान् विवेक्ता ॥ ४ ॥ स्त्री-
वाचया चेद् भरतं स्वराज्ये निवेशये स्यादयशस्तदा मे । प्रतिश्रुतं चेद्य न पालये स्वं तदा कलङ्कः प्रथमः कुलेऽस्मिन् ॥ ५ ॥
तदस्त्वकीर्त्तिर्मम, किन्तु मा भूदभूतपूर्वोऽत्र कुले कलङ्कः । ध्यात्वेति निःश्वस्य च दीर्घमुष्णमाकारयामास नृपोऽथ रामम् ॥ ६ ॥
आहूतमात्रः समुपेत्य रामः प्रणम्य तातस्य पुरो न्यविक्षत् । स्नेहस्पृशा साश्रुदृशाऽभिपश्यन् पितापि तं गद्गदवागुवाच ॥ ७ ॥
स्वयंवरे वत्स ! पुरा मयाऽस्याः सारथ्यतुष्टेन वरः प्रदत्तः । तं याचते केकयराजपुत्री स्वपुत्रराज्येन किमत्र युक्तम् ? ॥ ८ ॥ रामो-
ऽप्यभाणिष्ट गुणैकशास्त्रात्ताधितं युक्तमिदं जनन्या । यद् वन्धवे मे भरताय राज्यं धिनोति योऽस्मान् विधुनोति शत्रून् ॥ ९ ॥
तथापि तातः सुतवत्सलत्वादतिप्रसादादिति मामपृच्छत् । रघुप्रसूतेर्विनयातिपातसंसूचकं तत्तु मनो दुनोति ॥ १० ॥ यस्मै च कस्मैचन
राज्यमेतत् तातः प्रसादीकुरुतेऽर्थिनेऽपि । कश्चिद् निषेधेऽनुमतौ च तत्र त्वत्पत्तिमात्रस्य न मे विकारः ॥ ११ ॥ सुतावुभौ ते भरतो-
ऽप्यहं च दत्तावियायां तुलितानुभावौ । निवेश्यतां तद् भरतोऽत्र राज्ये प्रमोदसंपद्भरतो मतं मे ॥ १२ ॥ श्रुत्वेति रामाद् मुदितोऽथ

यावदादिशदिक्ष्वाकुपतिर्नियुक्तान्। तावद् वमावे भरतोऽस्तु राज्यं तातानुयास्यामि तपोवनं त्वाम् ॥ १३ ॥ उवाच राजा मम च प्रतिज्ञां स्वमातुराज्ञां च मनुष्य वास ! । असौ वरं दत्तवरं मयाद्य त्वद्राज्यदानेन यतो ययाचे ॥ १४ ॥ अथाह रामो भरतं विभिद्य सद्वृत्तिशोभस्तव चेन्न क्षोभः। सुसत्त्व ! सत्यापयितुं तथापि तातं गृहाणेदमनिन्द्यराज्यम् ॥ १५ ॥ अथो सबाष्पं भरतः प्रणम्य सगद्गदं राममिदं जगाद। तातार्ययोर्युक्तमिह प्रदातुं साम्राज्यमादातुमिदं तु मे न ॥ १६ ॥ तातस्य सूनुः किमहं न हन्त ! किमार्य ! ते भ्रातरजोऽस्मि शंस। सत्येन तन्मातृमुखोऽस्मि सिद्धः समृद्धिमर्थं यदि चिन्तयामि ॥ १७ ॥ अथाह रामो नृपतिं मयीह सत्येव राज्यं न ग्रहीष्यते तत्। वनं प्रयामीति पदं च नत्वा विनिर्ययौ तूणधनुःसहायः ॥ १८ ॥ वनं प्रयान्तं तनयं विलोक्य राजा सुतस्नेहनिर्मोहितात्मा। भूयोऽपि भूयोऽपि जगाम मूर्च्छामुद्वीज्यमानो व्यजनैर्जनेन ॥ १९ ॥ नत्वा निजाम्बामपराजिताख्यां जगाद रामोऽञ्जलिबन्धपूर्वम्। मातः ! सुतस्ते भरतो यथाहं पश्येस्ततस्त्वं ननु मामिवैतम् ॥ २० ॥ यतोऽद्य सत्यापयितुं स्वसंधामदत्त राज्यं भरताय तातः। मय्यत्र सत्येव न तद् बिभर्ति वनाय तद् यातुमहं यतिष्ये ॥ २१ ॥ श्रुत्वेति रामस्य वचांसि मूर्च्छाभराद् धरायां निपपात देवी। मूर्च्छाविरामे विहिते सखीभिरुत्थाय बाढं रुदतीत्युवाच ॥ २२ ॥ आः केन मूर्च्छा व्यपरोपिता मे येनेयमासीद् सुलभमृत्युहेतुः। कथं कथं रामवियोगदुःखं जीवत्यहं दैवहता सहिष्ये ? ॥ २३ ॥ रामोऽब्रवीत् कातरता तवेयं मातः ! कथं पत्स्यसि मत्पितुर्यत् ? । सिंहीसुतो याति न किं वनान्तं सिंही तु किं ताम्यति लेशतोऽपि ? ॥ २४ ॥ समस्ति तातेन ऋणं प्रदेयं यतो वरः केकयनन्दनायै। मय्यत्र सत्पत्र ! पवित्रसत्यव्रतस्य तस्यानृणता कथं स्यात् ? ॥ २५ ॥ युक्त्याऽनया तां प्रतिबोध्य रामः पराश्च मातॄः प्रणिपत्य यातः। सीतापि नत्वा नृपमेत्य देवीं रामानुयानाय स्वमापृच्छत् ॥ २६ ॥ देव्यङ्कमारोप्य सगद्गदं तां सीतामशीताश्रुजला जगाद। पितुर्नियोगेन

वनाय वत्से ! याता नृसिंहोऽस्य न दुष्करं तत् ॥ २७ ॥ त्वं बालजातीकलिकेव वत्से ! म्लानिं कठोराद् मरुतोऽपि यासि । पद्भ्यां सम यातुमपारयन्ती स्वभर्तुरप्यातनुषे च खेदम् ॥ २८ ॥ वत्से ! निजस्यानुगमेन भर्तुरनिष्टकण्टगमनेन वापि । तव प्रयान्त्याः प्रतिषेधमद्य विधिं च कर्तुं न हि पारयामि ॥ २९ ॥ अथाह सीता त्वपराजितां तां नितान्तसंफुल्लमुखी प्रणम्य । त्वद्भक्तिरेवास्तु शुभकरा मे पथि स्वभर्तारमनुप्रयास्ये ॥ ३० ॥ सम्मानने तत् किल काननं मे स्वर्गाभिरामा ननु ते च मार्गाः । ते सानुमन्तोऽनुमताश्च यत्र स्वपुत्रपादा निवसन्ति मातः ! ॥ ३१ ॥ उक्त्वेति नत्वा च निजप्रियाम्बां सीता ततो राममनुप्रयाता । सतीशिरोरत्नमुदश्रुपौरनारी-भिरप्यन्यवलोक्यमाना ॥ ३२ ॥ निर्यान्तमाकर्ण्य वनाय रामं सौमित्रिरुत्तम्भितकोपकम्पः । विश्रान्तदृष्टिः किल चापदृष्टौ दध्यौ सर्व-लक्ष्यमिदं हरन्तः ॥ ३३ ॥ प्रायः पुमांसः सरजस्स्वभावा स्त्रियस्तु कौटिल्यकलाकरण्डाः । ताताद् ययाचे कथमन्यथाऽस्मिन् काले वरं केकयसम्भवेयम् ? ॥ ३४ ॥ ततो ददौ यद्भरताय राज्यमेतावताऽसावनृणीबभूव । अहं स्विदं मातृमुखादमुष्मादाच्छिद्य सद्यो रचयामि रामे ॥ ३५ ॥ आर्योऽथवा यत् तृणवद् विमुच्य नादास्यते राज्यमिदं सुसत्त्वः । तातस्य दुःखं भविता तु तस्मात् पदातिवद् राममनु-व्रजामि ॥ ३६ ॥ ध्यात्वेति धीमान् प्रणिपत्य तातमम्बां सुमित्रामपराजितां च । सौमित्रिरप्यात्तधनुर्निषङ्ग सीताञ्चितं राममथान्वियाय ॥ ३७ ॥ त्रयोऽपि ते फुल्लमुखारविन्दा विनिर्ययुः कोशलराज्यपुर्याः । प्राकारसौधाग्रतलप्रतिष्ठैः पौरैरपाराश्रुभिरीक्ष्यमाणाः ॥ ३८ ॥ सौमित्रिसीतानुमतोऽथ रामः क्रामन् धरित्रीवलयं क्रमेण । वनीमपाच्यां दिशि दण्डकाख्यां गत्वा गुहे वा गिरिगह्वरेऽस्थात् ॥ ३९ ॥ तत्र द्विमासानशितौ परेद्युरुपागतौ द्वौ नभसा महर्षी । रघूद्वहाभ्यां नतयोरदत्त सीता तयोः प्रासुकवस्तुभिक्षाम् ॥ ४० ॥ गन्धाम्बुवर्षं विदधुस्तदानीं तस्मिन् सुराः दुन्दुभिनादपूर्वम् । तद्गन्धतोऽभ्येत्य मुनी ननाम रोगी खगो गृध्र इति प्रसन्नः ॥ ४१ ॥ तयोः पदस्पर्श-

घशादरोगो सुवर्णपक्षश्च सुचारुचञ्चुः । रत्नाङ्कुरच्छायजटाभिरासीत् ततः प्रसिद्धः स जटायुनाम्ना ॥ ४२ ॥ रामोऽब्रवीत् तौ यतिनौ प्रनीदं कथमयं दुष्टमतिश्च पक्षी । पूज्यौ ! भवत्पादसमीपवर्ती स्थित्वा कथं शान्त इवाजनिष्ट ? ॥ ४३ ॥ तौ शंसतः स्माजनि कुम्भकारकृता ख्यमस्मिन् नगरं गरीयः । तत्राभवद् दण्डकनामधेयो राजा द्विषद्दण्डनचण्डशक्तिः ॥ ४४ ॥ तन्मन्त्रिणा पालकसंज्ञितेन मिथ्यादृशैतन्मत-मान्य दम्भात् । निपीलित स्कन्दकसूरिरासीद् निदानतो वह्निकुमारदेवः ॥४५॥ तेन क्रुधाऽदह्यत सर्वमेतत् पुरं सराष्ट्रं सह दण्डकेन । वनं ततो दण्डकभूमिपालनाम्नाऽभवद् दण्डकसंज्ञमेतत् ॥४६॥ भ्रान्त्वा भवं दण्डकभूपतिस्तु वनेऽत्र पक्षी समभूदयं सः । कुष्ठी परं पूर्वं-विकर्मणाऽस्मानालोक्य जातिस्मरणादिहागात् ॥४७॥ अस्मत्पदस्पर्शवशादभूच्च संप्रत्ययं रोगविमुक्तदेहः । श्रुत्वेति पक्ष्यप्यजनिष्ट सोऽर्हद्ध-र्मैकतानः करुणाप्रधानः ॥ ४८ ॥ प्रशंसतां चाथ तयोर्महर्षी साधर्मिकोऽयं युवयोः पतत्री । तं राघवौ बन्धुपदेऽनयेतां यथागतं चापि गतौ मुनी तौ ॥४९॥ सीतान्वितौ दाशरथी जटायुनिषेवितौ पञ्चवटीं प्रयान्तौ । कृताश्रयौ तत्र लतागृहेषु स्थितौ मृगेन्द्राविव दुष्प्रधर्षौ ॥५०॥

अथैकदा दाशरथिः कनिष्ठः क्रीडंस्तटे क्रौञ्चरवात् तटिन्याः । ययौ ददर्शात्र च वंशजालीमालीनमस्यां च कृपाणमेकम् ॥५१॥ साश्चर्यमादाय तमाशु कोशादाकृष्य वेणीमिव कालरात्रिम् । विधूय चानेन स वंशजालीं मृणालमालामिव तं लुलाव ॥ ५२ ॥ ददर्श तस्यामथ धूपकुण्डं मुण्डं च तत्र स्फुरदोष्ठमेकम् । तदा कबन्धं स्रवदस्रमेव वंशान्तरे वल्गुलिकासनस्थम् ॥ ५३ ॥ अचिन्तयच्चैष विषण्णचेता मया हतो हा हतकेन कश्चित् । पुमानशस्त्रोऽप्ययुध्यमानः संसाधयन् किञ्चिदवाग् मुधापि ॥ ५४ ॥ स्वं शोचयित्वेति चिराय गत्वा रामाय सर्वं तदशंसताऽयम् । संदर्शयामास च मण्डलाग्रं निर्वर्ण्य तं चेदमुवाच रामः ॥ ५५ ॥ वत्सैष मासा कृतसूर्यहासः खड्गोऽभिधानेन च सूर्यहासः । त्वया हतो यः स तु साधकोऽस्य संभाव्यते वोत्तरसाधकोऽपि ॥५६॥ अत्रान्तरे चन्द्रणखेति कान्ता पातालङ्काधिपतेः खरस्य ।

स्वसा च लङ्काधिपतेरियाय द्रष्टुं स्वपुत्रं किल दण्डकायाम् ॥ ५७ ॥ सा छिन्नवंशेषु शिरः स्वसूनोर्लुठद् विलोक्यातिशुचा व्यलापीत् ।
हा वत्स ! मातुः कथय स्वकायाः सम्बूक सम्बूक ! हतोऽसि केन ? ॥५८॥ दृष्ट्वा ततः पादलिपिं सुमित्रासूनोरनूनोत्तमलक्षणां सा । ययौ पथा
तेन ददर्श चाग्रे सीतान्वितौ दाशरथी मनोज्ञौ ॥ ५९ ॥ विलोक्य रामं त्रिदशाभिरामं सा विस्मृतस्वाङ्गजमृत्युशोका । समेत्य कन्याकृति-
रात्मपाणिग्रहं ययाचे प्रहिता स्मरेण ॥ ६० ॥ रामेण साऽवादि ममास्ति भार्या निर्भार्यमङ्गीकुरु मे कनिष्ठम् । सौमित्रिरप्येतदवोचदेना-
मार्याश्रयाद् मे भवसि त्वमार्या ॥ ६१ ॥ ततोऽर्थनाखण्डनतः स्वपुत्रवधाच्च जातद्विगुणप्रकोपा । ताभ्यां कृतं सा तरसा प्रजित्वा खराय
सम्बूकवधं शशंस ॥ ६२ ॥ ततः सहस्राणि चतुर्दशैव रक्षोभटानुद्भटबाहुवीर्यान् । आदाय हन्तुं रघुनन्दनौ तौ क्रुधा खरः प्राप जनस्थानदेशं
॥ ६३ ॥ किं योत्स्यते सत्यपि मय्यमीभिरार्यः प्रबन्धोऽपि मया कृतोऽयम् । इति प्रणम्यार्थयति स्म रामं सौमित्रिरेतान् कुतुकेन हन्तुम्
॥ ६४ ॥ रामोऽप्यधाद् वत्स ! रणाय गच्छ यदा तु ते संकटमेति किञ्चित् । तदा त्वमक्षेपकृतेन सिंहनादेन मां ज्ञापयितुं यतेथाः ॥६५॥
आदाय साक्षादिति रामशिक्षां गत्वा च सौमित्रिरमूनमित्रान् । प्रावर्तताहीनिव हन्तुमेकोऽप्येतान् गरुत्मानिव चापचञ्चुः ॥ ६६ ॥ प्रवर्त-
माने च रणे तमेत्य तथा प्रवृत्तं त्वरया त्रिकूटे । गत्वा स्वयं चन्द्रणखा दशास्यं विश्वत्रयीकन्दकमित्युवाच ॥६७॥ देवागतौ सम्प्रति दण्डकायां
धीरावुभौ दाशरथी मदोग्रौ । सखित्वहेतोरिव तावकीनं यमाय यामेयमिमावदत्ताम् ॥६८॥ श्रुत्वेति कोपात् तव यामिभर्ता सौमित्रिणा-
ऽऽस्ते सह युध्यमानः । स्वभ्रातृवीर्याद् निजवीर्यतश्च रामस्तु वेलन् सह सीतयाऽस्ति ॥ ६९ ॥ भ्रातर्जितं किं भवताऽत्र विश्वदासीकरौ
दाशरथी यदि स्तः । राज्येन किं ते वद यत्र सीता स्त्रीरत्नमास्ते भुवनाभिरामम् ? ॥ ७० ॥ श्रुत्वेति लङ्काधिपतिर्विशङ्को वेगाद् निजं
पुष्पकमादिदेश । विमानराजं त्वरितं प्रयाहि तत्राद्य यत्रास्ति विदेहपुत्री ॥७१॥ इत्युक्तमात्रोऽप्यतिमात्रवेगाद् दशास्यचेतः समसीर्ष्ययेव ।

प्रमानशक्तिः स विमानराजः सीतोपकण्ठं गत एव द्रुष्टः ॥ ७२ ॥ दृष्ट्वापि सीताममरीमिवाग्रेऽशकद् न हर्तुं दशकन्धरोऽपि । तस्थौ च दूरे रघुवंशकेतोर्बिभ्यद् हुताशादिव चित्रकायः ॥ ७३ ॥ सीतां स्वयं हर्तुमथाबलोऽनुसस्मार विद्यामवलोकिनीं सः । तत्कालमेवोपगता दशास्यं सोचे प्रभो ! मां दिश किं करोमि ? ॥७४॥ अथादिशत् तां मुदितो दशास्यः सदाप्यमोघाऽस्यवलोकिनि ! त्वम् । हरिष्यतो दाशरथेः कलत्रं ममाद्य साहाय्यमुरीकुरुष्व ॥ ७५ ॥ सा संकुचन्ती प्रभुशङ्कयाऽऽह स्वामिन् ! महाहेरपि मौलिरत्नम् । तवाज्ञयाऽऽहृत्य समानयामि सीतां तु नो रामसमीपतोऽहम् ॥ ७६ ॥ किन्त्वस्त्युपायो ननु येन यायादयं सुमित्रातनयं प्रवीरः । तस्यैव सिंहध्वनिना तयोः श्रीनिकेतसङ्केतवचो यदेतत् ॥७७॥ एवं विधेहीति दशाननस्य निदेशतः साऽकृत सिंहनादम् । श्रुत्वा च त दाशरथिः सशङ्कमनङ्कवोःशक्तिरदो व्यमृक्षत् ॥ ७८ ॥ ममानुजोऽय जगदेकवीरः प्राप्येत केनापि पराभवं न । आकर्ण्यते किन्तु पराभवासिसकेतसिंहध्वनिरा किमेतत् ? ॥७९॥ इथ वितर्कान् विततान रामो यावत्तथात् तावदवासकम्पा । अतुल्यवात्सल्यवती सुमित्रापुत्रे तदा त निजगाद सीता ॥८०॥ विलम्बसे ब्रूहि किमार्यपुत्र ! वत्से महासंकटमभ्युपेते ? । प्रयाहि विश्वापकृतिप्रवीण ! त्रायस्व मे लक्ष्मणमद्य सद्यः ॥ ८१ ॥ इत्यादिसीतावचनेन सिंहनादेन चापि त्वरितं प्रगुण्य । अमन्यमानोऽशकुनानपि ज्यामारोपयन् धन्वनि राघवोऽगात् ॥८२॥ अथावतीर्य दशाननोऽपि व्यग्राशयां लक्ष्मणसंकटार्त्याम् । विमानमारोपयितुं रुदन्तीं सीतामतीवारभतोपगृह्य ॥ ८३ ॥ अत्रान्तरेऽस्या हरितोपद्रुतः साटोपमभ्येत्य पुरो जटायुः । प्रोवाच सीतामहमागतोऽस्मि पतिव्रते ! मा स्म भयं दधीथाः ॥ ८४ ॥ साक्षेपमूचे च दशाननं स रे रे क्व दारान् रघुनन्दनस्य । हरस्यहं ते पुरतो जटायुरायुर्विकर्षामि नखाङ्कुटीभिः ॥ ८५ ॥ इत्थ वदन्नुन्मदपक्षघातैरमु चपेटाभिरिवाजघान । वक्षोऽस्य चञ्चूनखरैर्व्यलेखीत् क्षेत्रं हलाग्रैरिव पक्षिवीरः ॥ ८६ ॥ क्रुद्धोऽथ लङ्काधिपतिस्तमुग्रकृपाणघाताद् भुवि पातयित्वा । सीतामथारोप्य विमानमध्ये-

श्चचाल पूर्णाश श्याम्बरेण ॥ ८७ ॥ श्येनेन चिल्लीव दशाननेन सा नीयमाना विललाप सीता । भामण्डल भ्रातरहं पव नीये ■ राम !
हा देवर ! तात ! मात ! ॥ ८८ ॥ श्रुत्वेति सीतारुदितं घुमार्गे भामण्डलस्याथ पदातिरेक । उपागतो योद्धुमखेचरस्य नीतो दशास्येन
पपात भूमौ ॥ ८९ ॥ गच्छन् समुद्रोपरिवर्त्मनाऽथ दशानन सान्त्वयति स्म सीताम् । विश्वैकभर्तुर्महिषीपदं मे प्राप्तासि किं रोदिषि देवि !
सीते ! ? ॥९०॥ त्वां याजयन् देवि ! वनेचरेण चक्रे विधाता खलु नानुरूपम् । तन्न्यूनमुन्मूजितमद्य तस्य मया तु दासीभवता भवत्या ॥९१॥
मन्यस्व तद् मा दयित मृगाक्षि ! कुरुष्व दास निजसंनिभं च । इत्थ कृतेऽन्ये पतयस्त्रिलोक्या दासानुदासास्तव वासवाद्याः ॥ ९२ ॥ चटु
मुधाये पटुरावणोऽद सीता स्थिता द्वैधमधाङ्मुखी सा । श्रीराम ! रामेति हृदि स्मरन्ती पञ्चाक्षरीमन्त्रमरीणशीला ॥९३॥ चाटूनि तन्वन्
मदनातुरोऽस्या मुहुर्दशास्य. क्रमयो. पपात । सा तु स्वपादौ परतश्चकार सीताऽन्यपुंस्पर्शभयेन भूम्ना ॥ ९४ ॥ अत्यर्थमभ्यर्थनयाऽस्य
रुना सीता शशापेति पुलस्त्यपुत्रम् । निर्लज्ज ! मृत्यु लघु लप्स्यसे त्व फल परस्त्रीजनकामनाया ॥९५॥ असावमात्यैरथ सारणाद्यैरनेकशो
राक्षसराजलोकैः । अभ्यागतै सार्धमतीव हृष्ट पुरीमकीर्ति च परा प्रविष्ट ॥ ९६ ॥ श्रीरामचन्द्रस्य सलक्ष्मणस्य लप्स्ये न यावत्कुशल-
प्रवृत्तिम । तावद् न मोक्ष्ये शुचिशीलगीता सीताऽग्रहीदेषमभिग्रह सा ॥ ९७ ॥

लङ्कानगर्युपवने दशकन्धरोऽथाह्वानेन देवरमणो रमणीयभासि ।

गुप्ता सदा त्रिजटयाऽपि च यामिकैस्तां सीतामशोकतरुखण्डतले मुमोच ॥ ९८ ॥

॥ इति सीताचरितनाम्नि महाकाव्ये रामप्रवास सीतापहारवर्णनो नाम द्वितीय.सर्ग ॥

दृष्ट्वेतथ सुमित्रापुत्रो राम जगाद सभ्रान्त । आर्य ! किमार्यामेकाकिनीं विहाय त्वमभ्यागा ? ॥ १ ॥ रामोऽभ्यधत्त भवत' श्रुत्वा

क्ष्वेडामिहाहमायातः । सौमित्रिराह न मम क्ष्वेडा, केनापि वञ्चितोऽसि त्वम् ॥ २ ॥ आर्यामपहर्तुमार्यामुपायतस्त्वमसि नूनमपनीतः । सिंहध्वनितविधाने शङ्के स्तोकं न कार्यं किमपि ॥ ३ ॥ तद् व्यावृत्य जवेन त्रायस्वार्यां व्रजार्य ! निजमुटजम् । अहमपि निहत्य रिपुकुलमायातः पृष्ठतो भवतः ॥ ४ ॥ सौमित्रिणेति गदितो रामः स्वस्थानमागतः सपदि । तत्रादृष्ट्वा सीतां क्षितिपीठे मूर्च्छितः पतितः ॥ ५ ॥ पवनेन लब्धसंज्ञः पर्यटन्नितस्ततः प्रियां मोहात् । दृष्ट्वा जटायुमसिहतमिति रामश्चिन्तयामास ॥ ६ ॥ केनापि कपटपटुना अहं जानामि जानकी सा मे । तेनैव महात्मा निषूदितस्तदपहतिकुपितः ॥ ७ ॥ परमार्हतोऽस्य रामः प्रत्युपकृतये ददौ नमस्कारम् । मृत्वा जटायुरपि स त्रिदशो माहेन्द्रकल्पेऽभूत् ॥ ८ ॥ रामस्तु दण्डकाया गिरितरुतटिनीनिकुञ्जपुञ्जेषु । दर्शं दर्शमपश्यन् सीतां निपपात मूर्च्छितो भूयः ॥ ९ ॥ अथान्तरे सुमित्रासूनुः संहृत्य रिपुबलं सकलम् । गममथाप विराधेनानुगतः पौरुषेयोव ॥ १० ॥ दृष्ट्वा मूर्च्छितमग्रे रामं सौमित्रिराकुलीभूतः । सिञ्चन्नश्रुजलैस्तजलीजवजैर्वीजयामास ॥ ११ ॥ मूर्च्छान्तेऽथ सुमित्रातनयमपश्यन् पुरः स्थमपि रामः । सीतावियोगतेदमहिजोऽप्यदन्तरित्तेऽदः ॥ १२ ॥ भ्रान्तं वनमिदमखिलं तथापि दृष्टा न जानकी मयका । सा [illegible] युष्माभिः किमिति नहि ब्रूथ वनदेव्यः ! ? ॥ १३ ॥ विपिने श्वापदरक्षोयक्षोरगभूतभीषणेऽमुष्मिन् । एकाकिनीं विहाय प्रियामहं लक्ष्मणायाऽगाम् ॥ १४ ॥ रक्षःसहस्रघोरे संपरायेकं च लक्ष्मणं मुक्त्वा । भूयोऽप्यहमत्रागां धिग् धिक् कुधियो धियं तद् मे ॥ १५ ॥ हा ! वैदेहि ! मयाऽस्मिन् कान्ते ! कथमुज्झिताऽसि कान्तारे ? । हा वत्स ! लक्ष्मण ! कथं मुक्तोऽसि च संकटे क्षिपताम् ? ॥ १६ ॥ एवं विलपन् रामो न्यपतत् पुनरपि मूर्च्छितो भूमौ । क्रन्दद्भिः करुणतरं पक्षिभिरपि वीक्ष्यमाणोऽयम् ॥ १७ ॥ सौमित्रिरपि गद्गदमवोचदार्यार्य ! कथय ननु किमिदम् ? । भ्राताऽस्मि लक्ष्मणस्ते जित्वाऽरीनागतः पुरतः ॥ १८ ॥ सुधयेव तेन वचसा सिक्तः संजातचेतनो रामः । दृष्ट्वाऽग्रे निजमनुजं सहर्ष-

बाष्पः समालिङ्गत् ॥ १९ ॥ सौमित्रिरपि सबाष्पं जगाद कस्यापि मायिनो नियतम् । ननु सिंहनादकारणमिह सीताहरणमिदमजनि ॥ २० ॥ तस्य प्रायैः सममहमिहाहरिष्यामि जानकीमधुना । तत्प्रवृत्त्युपलम्भारम्भाय यतावहे तावत् ॥ २१ ॥ एष विराधः प्रणमत्यार्यपदान् राज्यमघटलङ्कायाम् । पैत्र्यममुष्य निवेश्यस्तत्र मयाऽङ्गीकृतं यस्मात् ॥ २२ ॥ सौमित्रिणेति रामो विज्ञप्तस्तूर्णमवटलङ्कायाम् । गत्वा विराधमेनं न्यवेशयत् पैतृके राज्ये ॥ २३ ॥ सुन्दः खरस्य सूनुश्चन्द्रणखा चाप्यवटलङ्कायाः । नंष्ट्वा रामभयेनागमत् तदा रावणं शरणम् ॥ २४ ॥ किष्किन्धायां दुर्धरशक्त्यभिरामः परेद्युरथ रामः । विटसुग्रीवं हत्वा सुग्रीवं स्थापयामास ॥ २५ ॥ अष्टादशाथ कन्या धन्या रूपेण दातुमात्मीयाः । सुग्रीवः कपिनाथो दाशरथिं प्रार्थयामास ॥ २६ ॥ स्मित्वा जगाद रामः सखे ! तवेच्छामि सत्कृतिं नान्याम् । सीताप्रवृत्तिमेकामानेतुं संप्रति यतस्व ॥ २७ ॥ इति रामेण कपीन्द्रः स्वयमादिष्टः स्वसैन्यकपिवीरान् । सीताप्रवृत्तिहेतोर्दिशि दिशि गणशः प्रवर्तयामास ॥ २८ ॥ दाशरथेरिव मूर्ता मनोरथाः सर्वतोऽपि ते कपयः । नगनगरविपिनवार्धिषु पश्यन्तो जानकीं चेरुः ॥ २९ ॥ सुग्रीवः स्वयमगमत् कम्बुद्वीपं दिदृक्षया गच्छन् । रत्नजटी विद्याभृद् भूपतिना तेन दृष्टोऽथ ॥ ३० ॥ सुग्रीवस्तमपृच्छद् विद्याभृत् त्वमसि रत्नजटिनामा । तद् व्योमयानविषयेऽलस इव किमु दृश्यसे कथय ? ॥ ३१ ॥ सोऽभाषिष्ट समस्ता विद्या मे संहृता दशास्येन । समुद्रस्यायिपि यदहं सीतां हरतोऽस्य युद्धाय ॥ ३२ ॥ कपिकेतुनाऽथ नीतो रत्नजटी रामभद्रपादाग्रे । विज्ञापित इति चैष व्यजिज्ञप- ज्जानकीशुद्धिम् ॥ ३३ ॥ हा राम ! राम ! लक्ष्मण ! भामण्डल ! जनक ! [illegible] ! हा मातः ! । इति विलपन्तीं देवीमहरद् दशकन्धरः स्वामिन् ! ॥ ३४ ॥ सीतोदन्तमिमं तं दाशरथिः समधिगम्य मुदितोऽस्मात् । तं रत्नजटिनमुच्चैर्भूयो भूयः समालिङ्गत् ॥ ३५ ॥ नूयो भूयः सीतोदन्तं पप्रच्छ राघवो जटिनम् । सोऽपि तत्प्रीतिहेतोर्भूयो भूयस्तमाचख्यौ ॥ ३६ ॥ सौत्सुक्यं दाशरथिः सुग्रीवादीनथेति पप्रच्छ ।

दूरे कियतीतः सा कथयत रत्नपुरी लङ्का ? ॥ ३७ ॥ तेऽप्यूचु किं नु तया पुर्या दूरस्थया निकटयापि । सर्वे तृणवद् यद्वयमिह विश्वजितो दशमुखस्य ॥ ३८ ॥ रामोऽप्यधत्त कृतमिह जेयाजेयत्वचिन्तया तस्य । दर्शयत केवलं त सौमित्रिर्नाशयिष्यते पश्चात् ॥ ३९ ॥ सौमित्रिराह कः किल स रावण पौरुष कथन तस्य । कान्दविकशुनक इव यश्छलेन पापी चकारेवम् ॥ ४० ॥ सत्याचारेणाह तस्य शिरः समिति पातयिष्यामि । सख्यीभूय भवद्भी रणनाटकमीक्षणीयं तु ॥ ४१ ॥ अथ जाम्बवानवोचद् भवत्सु हन्तोपयुज्यते सर्वम् । किन्तु दशवदनकदनः स य करे करति कोटिशिलाम् ॥ ४२ ॥ अस्त्वेवमिति यदन्तं निन्युः कपयोऽथ लक्ष्मणं तत्र । यत्रास्ते कोटिशिलोदपाटि घातेन सा तरसा ॥ ४३ ॥ आशासन्तो देवाः सौमित्रिं विचिकिरुस्तदा कुसुमैः । कपयः पुनरानिन्यु सजातप्रत्ययाः स्वपुरीम् ॥ ४४ ॥ कपिवृद्धा जगदुरिदं युष्मत्तो रावणस्य खलु मरणम् । दूत प्रेष्यस्त्वादौ ह्रियत्तु महतामियं नीतिः ॥ ४५ ॥ संदेशहारकैरपि सिध्यति यदि कार्यमहितमभि विहितैः । उद्योगेन तदानीमुद्वेगो भूभुजां क इव ? ॥ ४६ ॥ तद् दूतोऽद्भुतवचनः प्रस्थाप्यस्तत्र कश्चन समर्थः । सा दुष्प्रवेशयिगमा लङ्का हि श्रूयते विहिता ॥ ४७ ॥ दूतेन कार्यसिद्ध्यै गत्वा वाच्यो विभीषणस्तत्र । कोणपकुले किलास्मिन् निखिलेऽपि स नीतिमानेकः ॥ ४८ ॥ जघु मोक्षयितुं सीतां बोधयिता रहसि रावण सोऽपि । तेनावज्ञातोऽय देव ! त्वां नियतमभिसर्ता ॥ ४९ ॥ रामेणानुमतेऽस्मिंस्तेषां मन्त्रेऽथ कपिमहीनाथः । प्रेष्यादित्यपुरे श्रीभूर्ति हनुमन्तमाह्वास्त ॥ ५० ॥ राम लक्ष्मणकपिपतिभामण्डलमुख्यपरिवृतं सदसि । हनुमानुपेत्य भानुप्रतिमरुचिः प्रणमति स्माथ ॥ ५१ ॥ देवायमाञ्जनेयः पवनञ्जयसूनुरतुलबलकलित. । विधुरे परमो बन्धुर्नयी मम जीवितं राज्ये ॥५२॥ अपरोऽस्य नास्ति तुल्यस्तदमुं सीताप्रवृत्तिलाभार्थम् । प्रहिणु स्वामिन्निति स प्रोवाच कपीश्वरो रामम् ॥ ५३ ॥ युग्मम् ॥ रामोऽप्यधत्त हनुमन् ! संप्रत्यप्रतिम ! याहि लङ्कायाम् । सीतां गवेषयेरिह मदूर्मिकामर्पयेस्त-

स्ये ॥ ५४ ॥ तच्चूडारत्नमभिज्ञानं प्रत्यानयेः पुनश्चात्र । मद्वाचिकमपि चैतज्जनकभुवे संदिशेस्तस्यै ॥ ५५ ॥ देवि ! त्वया वियुक्तो ध्यायंस्त्वामेव वर्तते रामः । सुभगां त्वदधिष्ठानादुत्पश्यन् नैर्ऋतीं ना दिशम् ॥५६॥ मद्विरहकातरा त्वं प्राणान् ! प्राणेशि मा ! परित्याक्षीः । सौमित्रिनिहतं त्वं द्रक्ष्यसि रक्षःपतिं सपदि ॥ ५७ ॥ हनुमानपीदमूचे स्वामिआज्ञां विधाय ते यावत् । एमि त्रिकूटपुर्यास्तिष्ठेस्तावत् त्वमत्रैव ॥ ५८ ॥ इत्युक्त्वा नत्वापि च रामं सद्यो विमानमधिरुह्य । लङ्कां गतो हनूमान् प्रविवेश विभीषणावासे ॥ ५९ ॥ सत्कृत्यागमकारणमपृच्छ्यताभीर्विभीषणेनायम् । हनुमानिति च बभाषे स्मितपुष्पाभ्यर्चितां वाचाम् ॥ ६० ॥ दशवदनस्य यदि त्वं भ्रातेच्छसि चास्य यदि शुभोदर्कम् । तत् पत्नीं दाशरथेरेतस्माद् मोचयापहृताम् ॥ ६१ ॥ त्वद्भ्रातुर्विजिनोऽपि हि नूनं काराधृतान्तकस्यापि । रघुपुत्रपत्नीहरणं मरणं दशमस्तकस्यापि ॥ ६२ ॥ दशवदनबन्धुरूचे हनुमन् ! ननु साधु भाषितं भवता। सीतां मोचयितुं स्वाग्रजोऽयमग्रे मयाभिहितः ॥६३॥ भूयोऽपि सनिर्बन्धं निजबन्धुं नियतमर्थयिष्यामि। सीतां मुञ्चति यदि पुनरधुनापि गतं न नः किमपि ॥६४॥ श्रुत्वेति पावनञ्जयिरुत्पत्य जगाम देवरमणवने । तत्राशोकानोकहतले स सीतामलोकत च ॥६५॥ रुदतीं वामकरस्थं लम्बालकपिहितमाननं दधतीम् । निःश्वासान् मुञ्चन्तीं विरहकृशां मलिनतरवसनाम् ॥ ६६ ॥ निरपेक्षां देहेऽपि ध्यायन्तीमपि च राम रामेति । निष्कम्पां परमलयं पश्यन्तीं योगिनीमिव ताम् ॥ ६७ ॥ विशेषकम् ॥ दध्यौ चैवं हनुमानये ! पुरस्ताद् महासती सीता । अस्या दर्शनमात्रात् पावित्र्यं कस्य नो भवति ? ॥ ६८ ॥ अस्या वियोगविधुरः स्थानेऽन्वहमेव खिद्यते रामः। ईदृक् कस्य कलत्रं सुरूपमनुरूपशीलगुणम् ? ॥ ६९ ॥ लङ्केश्वरो वराकः स्फुटमिह निपतिष्यते ऽधिाप्येपः । रामप्रतापमहसा स्वपापजीलायितेनापि ॥ ७० ॥ विद्यातिरोहितवपुः सीतोत्सङ्गेऽथ मुद्रिकां हनुमान् । मुमुचे तां दृष्ट्वा साऽस्नपयत् प्रमदाश्रुतोयेन ॥ ७१ ॥ अपि तां जगाद ननु सखि ! मुद्रे ! कुशली सलक्ष्मणो रामः ?। आविर्भूय हनूमानूचे मातस्तदस्ति यद्

वदसि ॥ ७२ ॥ आदिष्टः प्रभुणाहं रामेण तव प्रवृत्तिमधिगन्तुम्। गते मयि देवः समेष्यतीह च्छिदे द्विषतः ॥ ७३ ॥ रोमाञ्चिता सबाष्पा सीता निजगाद वत्स! कोऽसि त्वम्?। पारावारमपारं लङ्घितवानसि च कथय कथम्? ॥७४॥ कच्चित् प्राणहितो मे प्राणिति वत्सेन लक्ष्मणेन सह। दृष्टस्त्वया च कुत्र स्थाने कालं च नयति कथम्? ॥ ७५ ॥ हनुमानथाह पवनाञ्जनयोरहमस्मि नन्दनो देवि!। कपिखेचरयोरम्बुधिमलङ्घयं गगनयानेन ॥ ७६ ॥ सुग्रीवं तदरिवधात् पत्तीकृत्यात्मनोऽधिकिष्किन्धम्। तव विरहधाम रामः सलक्ष्मणोऽस्त्येव कुशलेन ॥ ७७ ॥ विद्याधरैर्महेन्द्रप्रमुखैः सममेत्य तावको भ्राता। भामण्डलोऽपि तद्वद् दुःखी तमुपासमानोऽस्ति ॥ ७८ ॥ रामेण प्रहितोऽहं कपिपतिसुग्रीवदर्शितो देवि!। त्वत्प्रत्ययाय मुद्रां समर्प्य शुद्धिं तवानेतुम् ॥ ७९ ॥ त्वत्तश्चूडारत्नं त्वानायितमस्ति देवि! देवेन। मामत्र समायात प्रत्येष्यति तेन येनायम् ॥ ८० ॥ सकरुणवात्सल्यं सा जगाद चूडामणिं ममादाय। व्रज वत्स! तूर्णमत्र स्थितस्य कश्चित् तवानर्थः ॥ ८१ ॥ मा शङ्किष्ठा मातस्त्वं मयि वात्सल्यकातराऽनर्थम्। अस्येह रामलक्ष्मणपत्तित्वं दर्शयिष्यामि ॥ ८२ ॥ इत्युक्त्वा नत्वापि च हनुमान् मङ्क्त्वा वनं च तद्रक्षेपम्। रक्षांस्यक्षादीनि प्रहृत्य लङ्कागृहाणि विनिपात्य ॥ ८३ ॥ निर्धूय चात्मबन्धान् दशवदनकिरीटकुट्टनं कृत्वा। रामं समेत्य सीताचूडामणिमार्पयत् तस्मै ॥ ८४ ॥ विशेषकम् ॥ सीताचूडारत्नं सीतामिव तत्त्वतः समायातम्। रामो न्यधत्त वक्षसि भूयो भूयस्तदग्राक्षीत् ॥ ८५ ॥ आलिङ्ग्य दाशरथिना पृष्टः सीताप्रवृत्तिमथ हनुमान्। तस्मै शशंस निखिलां दशवदनविमाननां चापि ॥ ८६ ॥ प्रीतोऽथ रामभद्रः सुग्रीवाद्यैरनुद्रुतः सपदि। लङ्कामभि निःशङ्काशयोऽचलद् व्योमयानेन ॥ ८७ ॥ भामण्डलनीलाङ्गदपवनविराधजाम्बवमुख्याः। विद्याधराः स्वसैन्यैः समन्विता राममनुचेलुः ॥८८॥ नानायानविमानैर्यात्रातूर्यस्वनैस्तदद्वैतम्। रचयन्ती रामचमूर्नभसाऽगाद् वारिधेरुपरि ॥ ८९ ॥ अधिजलधि वेलन्धरवेलन्धरनगरनायकौ तत्र। नाम्ना समुद्रसेतू नलनीलाभ्यां मन्त्रितवद्धौ

॥ ९० ॥ सेवापतितावेतौ रामः पुनरेव तत्र विनिवश्य । गत्वा सुवेलमजयद् नृपं सुवेलाद्रिशिरसि गतम् ॥ ९१ ॥ उपलङ्कमनङ्कौजा
हंसद्वीपेऽथ हंसरथनृपतिम् । जित्वा तत्रैवास्थाद् दाशरथिर्मोचितावासः ॥ ९२ ॥ रामोद्दीपिततेज काष्ठाकीर्णत्रिकूटचुल्लीस्था । लङ्का-
स्थाली कलकलमचकलदथ जातुधानाद्या ॥ ९३ ॥ समनीनहंस्तथोच्चैः सामन्ता रावणस्य रणकर्णे । हस्तप्रहस्तसारणमारीचमयादयो
गणशः ॥ ९४॥ अत्रान्तरे दशास्यं नत्वा प्रोचे विभीषणः सदसि । देव ! प्रसीद विमृश क्षणमिति वचनं शुभोदर्कम् ॥ ९५ ॥ लोकहित
यदिरुद्ध परदारापहरणं यदविमृश्य । चक्रे पूर्वं भवता कुलमखिलं लज्जितं तेन ॥९६॥ आदातुमात्मदयितामुपलङ्कमुपस्थितोऽद्य काकुत्स्थः ।
तत्कान्ताप्रत्यर्पणमातिथ्यं विधेहि तदमुष्मै ॥ ९७ ॥ नूनं ग्रहीष्यति निजां गृहिणीं त्वत्तोऽन्यथापि काकुत्स्थः । निग्रहीष्यति च कुलं ते
सकलं सकलङ्क ! सह भवता ॥ ९८ ॥ दूरे स्तां दाशरथी त्रिशिरःखरदूषणान्तकावेतौ । देवेन किं न हनुमान् दृष्टस्तत्पत्तिरेकोऽपि ? ॥ ९९ ॥
क्रुद्धो हितोपदेशाद् दशाननोऽधावताथ तं हन्तुम् । सोऽप्युत्तस्थौ योद्धुं सदसः स्तम्भं समुत्पाट्य ॥ १०० ॥ कुम्भकर्णेन्द्रजिद्भ्यां भूत्वा
द्रुतमन्तरा तदानीं तौ । युद्धाद् निषिध्य नीतौ करिणाविव निजनिजं स्थानम् ॥ १०१ ॥ मत्पुर्या निर्याहि स्वाश्रयघातिन्नरे कुलाङ्गार ! ।
इत्थं दशास्यगदितो भेजेऽथ विभीषणो रामम् ॥ १०२ ॥ रिपुबन्धवेऽपि तस्मै रामोऽनुसृताय विश्रुतविवेकः । लङ्काराज्यममन्यत सन्तो
नतवत्सला यस्मात् ॥ १०३ ॥ हंसद्वीपादुदचलदथ बलसंदोहपूरितदिगन्तः । रामोऽकलङ्कजयनिधिरधिलङ्कमियाय चास्खलितः ॥ १०४ ॥
दशकन्धरसेनान्यः शुकसारणसंश्रितास्तदा सर्वे । लङ्काया निःसृत्यायुध्यन्त महोद्धुराः कपिभिः ॥१०५॥ कपिभिः क्ष्वेडापूरितककुब्भिरभितो-
ऽपि युध्यमानैस्तैः । मृगयूथमिव मृगेन्द्रै रक्षोबलमखिलमक्षोभि ॥१०६॥ भग्नेऽरिभिः स्वसैन्ये सामर्षौ दशमुखस्य सेनान्यौ । हस्तप्रहस्तसञ्ज्ञौ
नलनीलाभ्यामयुध्येताम् ॥१०७॥ कुन्ताकुन्ति गदागदि विधाय चिरममरवीक्षित समरम् । हस्तो नलेन निहतो नीलेन पुनः प्रहस्तोऽथ ॥१०८॥

स्वयमथ चचाल योद्धुं संनद्धो दशाननो बलसमुद्रः। रणतूर्यनादतर्जितघनगर्जितभीषणः सपदि ॥ १०९ ॥ रामोऽभ्यषेणयदमुं दुर्दमभुजदण्डचण्डिमारोपम्। निःस्वानशङ्खभेरीरवोपहूतारिजयलक्ष्मीः ॥ ११० ॥ तुल्यं मिलितयोस्तयोरथो रणः सैन्ययोरभूदुभयोः। सभ्यीभूय त्रिदशैर्निरीक्ष्यमाणो भुतलस्थैः ॥ १११ ॥ रामोऽथ कुम्भकर्णं रावणमथ लक्ष्मणो नलः शम्भुम्। कुम्भं च पवनतनयः किष्किन्धेशः सुमालाख्यम् ॥ ११२ ॥ भामण्डलश्च केतुं नीलः सिंहाख्यमङ्गदश्च मयम्। इत्यपरानप्यसुरान् कपयोऽरौत्सुः परे परितः ॥ ११३ ॥ शस्त्रैः सुचिरं योधं योधं मङ्गाः प्रतिभटांस्तान्। जीवग्राहं धृत्वा निन्यू रामाज्ञया शिविरम् ॥११४॥ दृष्ट्वा तद् दशवदनः क्रुद्धः शूलं विभीषणोऽमुञ्चत्। तत् कणशोऽकृत विशिखैः सौमित्रिस्त्वन्तरालेऽपि ॥११५॥ सौमित्रये दशास्यः शक्त्यस्त्रं प्रौढमत्सरो मुमुचे। तेनायमुरसि भिन्नशिरस्त्रः शालीव भुवि पतितः ॥ ११६ ॥ सौमित्रौ शक्तिहते रामानीकं सशोकमजनिष्ट। तदनीश इव विलोकितुमगमद् द्वीपान्तरं तरणिः ॥११७॥ जितकाशीव दशास्यो विवेश लङ्कां निशम्य सीतेति। वज्राहतेव मूर्च्छानिमीलिताक्षी पपातोर्व्याम् ॥११८॥ विद्याधरीभिरद्भिः सिक्ता संजातचेतनोत्थाय। रुदती विललापेत्थं जनकसुता कुट्टयन्ती स्वम् ॥ ११९ ॥ हा वत्स! विनयलक्षण! लक्ष्मण! मुक्त्वाग्रजं निजं क्वाऽगाः?। त्वद्धते मुहूर्तमपि न प्राणानेष क्षमो धर्तुम् ॥ १२० ॥ अहमहह मन्दभाग्या यस्याः कार्येऽमिताम्यतोरधुना। दैवेभ्योऽप्यतियरयोः पतिदेवरयोरिदमापतितम् ॥ १२१ ॥ तद् मे प्रसीद पृथिवि! द्विधाशु भव येन यामि पातालम्। स्वयमेव भव वा द्विधा हृदय!॥ १२२ ॥ पतिदेवरनिधनकरी जातैव किमस्मि दैव! रे! कथय। किं न मृता बाल्ये वा यद्वा किं न स्थलीभूता!॥ १२३ ॥ रुदतीमिति सुदतीं तां काचिद् विद्याधरीति निजगाद। अक्षतदेहः प्रातर्भविता तव देवरो देवि!॥ १२४ ॥ स्वस्थावस्था साऽस्थात् काकुत्स्थमेवसीतिरचनेन। ध्यायन्ती सूर्योदयमिवाप्त्यै चक्रवाकीव ॥ १२५ ॥ सौमित्रिशक्तिभेदाद् बान्धववधाच्च हर्षशोका-

ष्याम्। नक्तं नक्तंचरपतिराक्रान्तमनाः समजनिष्ट ॥ १२६ ॥ शक्त्याहते सुमित्रापुत्रे रामोऽप्यनाहतोऽमूर्च्छत्। सुग्रीवाद्युपचरितो मूर्च्छान्ते लक्ष्मणं च जगौ ॥१२७॥ तूष्णीं स्थितोऽसि किं त्वं प्रसीद वद वत्स! बाधते किं ते?। आख्याहि संज्ञयाभिप्रायं निजमग्रजं देव! ॥१२८॥ एते त्वन्मुखवीक्षां सुग्रीवाद्या वितन्वते वत्स!। तदमूननुगान् वचसा दृशापि किं नानुगृह्णासि? ॥ १२९ ॥ प्रतिपन्नमस्ति भवता लङ्काराज्यं विभीषणायास्मै। हा वत्स! वद किमेवं तत् त्वं निश्चिन्त इव शेषे? ॥ १३० ॥ हा वत्स! गच्छ मा मामनुपालय तावदञ्जसा यावत्। हत्वा दशास्यमस्मै लङ्काराज्यं प्रयच्छामि ॥ १३१ ॥ इत्युक्त्वाऽऽस्फाल्य धनुर्यावद् रामोऽभि रावणं चलितः। तावद् विभीषणेन प्रोचे नत्वा सबाष्पेन ॥ १३२ ॥ संरम्भं त्यज नायक! मा भज सौमित्रिशक्तिहतिखेदम्। शक्त्याहतोऽपि जीवति यावद् भानूदयं पुरुषः ॥१३३॥ तद् मन्त्रतन्त्रविधिना प्रतिकाराय प्रयत्यतां नाथ!। यावद् विभावरीयं विगलत्याशेव नास्माकम् ॥ १३४ ॥ रामेणामेत्युक्ते सुग्रीवाद्यास्तु राघवंपरितः। संनद्धाः सप्त चमूप्रांस्तेनुश्चतुर्द्वारान् ॥१३५॥ अत्रान्तरे समेत्य प्रतिचन्द्रः खेचरः समाचख्यौ। स्वयमनुभूतं निर्गममुच्चैः शक्तेर्विशल्यातः ॥ १३६ ॥ श्रुत्वेत्थं रामगिरा भामण्डलहनुमदङ्गदाः सपदि। गत्वाऽऽनिन्युर्द्रोणक्षोणिधरतो विशल्यां ताम् ॥ १३७ ॥ तस्याः स्नानजलौघैरुक्षणतस्तत्क्षणाज्ज्वजन्त्युच्चैः। शक्तिर्निरगाल्लक्ष्मणहृदयादुदगाच्च मार्तण्डः ॥ १३८ ॥ मङ्गलतूर्यनिनादप्रमदः क्ष्वेडाकरम्बितः प्रातः। समजायत कपिसैन्ये रावणवधनाट्यनान्दीव ॥ १३९ ॥ इत्थं राघवकटके पौलस्त्यः प्रमदकलकलं श्रुत्वा। क्रुद्धो योद्धुमचालीदपशकुनैर्नार्यमाणोऽपि ॥ १४० ॥ भूयोऽपि रामरावणबलयोरजनिष्ट समरसंरम्भः। उद्भटसुभटभुजाहतिरवचकितदिगन्तदन्तीन्द्रः ॥ १४१ ॥ कुर्वन्तो जयकेलिं कपिवीराः समरकानने तस्मिन्। रक्षःशीर्षाण्युच्चैरपातयंस्तूलफलानीव ॥१४२॥ कृतोष्णीना ज्वालावती रजस्तमसि वैरिवदनाली। दीपालयपालिरिवाराजत रामं जयश्रियो द्रष्टुम् ॥ १४३ ॥ उत्तिष्ठमानमग्रजमुग्रजवेनाह्वाय सौमित्रिः।

नत्वा निविष्य युद्धश्रद्धालुः स्वयमथोत्तस्थे ॥ १४४ ॥ शक्तिविगमादपीद्धं सौमित्रेः समितिशौर्यमालोक्य। सस्मार विजयरूपां बहुरूपां रावणो विद्याम् ॥ १४५ ॥ स्मृतमात्रायां तस्यामुपस्थितायां निजानि रूपाणि। बहुधा विचकारायुधवन्ति दशास्योऽतिभीमानि ॥ १४६ ॥ भूमौ नभसि पुरस्तात् पृष्ठे पार्श्वद्वयेऽपि सौमित्रिः। अद्राक्षीत् पौलस्त्यानेवायुधवर्षिणो निबिडम् ॥ १४७ ॥ एकोऽप्यनेक[illegible] तांस्तार्क्ष्यस्यो लक्ष्मणः शरैर्निशितैः। लघुसंधानी दूरापातीव निपातयामास ॥ १४८ ॥ सौमित्रिणा विधुरीकृतोऽथ दशकन्धरोऽर्धचक्री सः। सस्मार चरमस्त्रं तद्यागात् तत्करे सपदि ॥ १४९ ॥ भ्रमयित्वा शिरसि रुषाऽत्योत्क्षणः पश्चिमाद्रिरिव भानुम्। पौलस्त्यस्तद् मुमुचे लक्ष्मणमभि पूर्वराजमिव ॥ १५० ॥ चक्रं परीय लक्ष्मणमस्य करे दक्षिणे समारोहत्। नारायणोऽयमष्टमहरिरिति घुष्टं च दिवि देवैः ॥ १५१ ॥

निहन्यतेऽसौ जगतां समक्षमप्तत्रकारी युधि जल्पतेति।
तेनैव मूर्धा दशकन्धरस्य सौमित्रिणाऽलूयत लीलयैव ॥ १५२ ॥
हृष्यद्भिस्त्रिदशगणैः प्रसूनवृष्टिः सौमित्रेः शिरसि तदा व्यधीयतोच्चैः।
साऽऽयान्ती गगनतलादलिप्रणादैस्तद्दोष्णोरिव गुणगीतमाततान ॥ १५३ ॥

॥ इति सीताचरितनाम्नि महाकाव्ये रामसीताविप्रलम्भरावणवधवर्णनो नाम तृतीयः सर्गः ॥

अथो दाशरथी लङ्काराज्ये न्यस्य विभीषणम्। आत्मदर्शनसुप्रीतां कर्तुं सीतामगच्छताम् ॥ १ ॥ सा देवरमणोद्याने रामं वीक्ष्य सलक्ष्मणम्। जुगोप लज्जितात्मानं तन्वी वेण्यातिरूक्षया ॥ २ ॥ प्रीतिफुल्लतनोरस्या भिन्नकञ्चुकबन्धनात्। स्पर्धमानस्तदास्येन तदेन्दुः

शटितोऽपतत् ॥ ३ ॥ इयं महासती सीता जयत्विति नभोऽङ्गणे । तदानीं सिद्धगन्धर्वाः स्फुरत्तोषमघोषयन् ॥ ४ ॥ लक्ष्मणोऽश्रुजलैः प्रीतमानसः क्षालयन्निव । सीतादेव्या नमश्चक्रे क्रमाम्भोजद्वयीं तदा ॥ ५ ॥ चिरं जय चिरं जीव चिरं नन्द मदाशिषा । इति ब्रुवाणा वैदेही जघ्रौ शिरसि लक्ष्मणम् ॥ ६ ॥ भामण्डलो नमश्चक्रे सीतां सापि तमञ्जसा । आशिषा नन्दयामास महासाध्वीशिरोमणिः ॥ ७ ॥ स्वनामाख्यानपूर्वं च लङ्केश्वरकपीश्वरौ । हनुमानङ्गदोऽन्येऽपि नेमुर्जनकनन्दिनीम् ॥ ८ ॥ पार्वणेन शशाङ्केन चिरात् कुमुदिनीव [illegible] । रामेण जानकी रेजे विकस्वरमुखी तदा ॥ ९ ॥ धर्मार्थाविव सत्कीर्त्या सीतयाऽथ समन्वितौ । आरुह्य पुष्पकं प्रीतौ प्रतस्थाते रघूद्वहौ ॥ १० ॥ समदोद्ग्रीवसुग्रीवभामण्डलविभीषणैः । अन्वीयमानौ नगरीमयोध्यामीयतुश्च तौ ॥ ११ ॥ अभ्येत्य भरतः प्रीतः सानुजोऽप्यतिरंहसा । ननाम राममुद्दामभक्त्या स न्यस्तमस्तकः ॥ १२ ॥ पादयोः पतितं रामो भरतं साश्रुलोचनम् । परिरेभे समुत्थाय मूर्ध्नि चुम्बन् मुहुर्मुहुः ॥ १३ ॥ शत्रुघ्नमपि पादान्ते लुठन्तं रघुपुङ्गवः । उत्थाप्य परिमृज्य स्वांशुकेन परिषस्वजे ॥ १४ ॥ ततो भरतशत्रुघ्नौ नमन्तौ लक्ष्मणोऽपि हि । प्रसारितभुजो गाढमालिलिङ्ग ससंभ्रमम् ॥ १५ ॥ अथो भरतशत्रुघ्नौ साज्ञौ सीतां प्रणेमतुः । सापि तौ प्रीणयामास सर्वसंपज्जुपाशिषा ॥ १६ ॥ तूर्येषु व्योम्नि भूमौ च वाद्यमानेषु भूरिशः । अयोध्यां रामसौमित्री प्रीतौ प्राविशतामथ ॥ १७ ॥ सोत्कण्ठमुन्मुखैः पौरैर्मयूरैर्मुदिराविव । वीक्ष्यमाणावनिमिषैः स्तूयमानौ च साश्रुभिः ॥ १८ ॥ पौरीभिर्दीयमानार्घौ क्रियमाणनिरुञ्छनौ । स्वं प्रासादं प्रसन्नास्यौ जग्मतू रामलक्ष्मणौ ॥ १९ ॥ रामोऽपराजितां देवीं मातृवर्गमथापरम् । नमश्चक्रे ससौमित्रिस्ताभिराशीर्भिरेध्यत ॥ २० ॥ अथ सीता नता श्वश्रूजनायाश्रूणि मुञ्चते । तेनाभिनन्दिता वत्से ! भूया वीरप्रसूरिति ॥ २१ ॥ सौमित्रेरर्धचक्रित्वाभिषेकेऽथ कृते हली । रामो व्यसृजदात्मात्मदेशेभ्यः सुहृदो नृपान् ॥ २२ ॥

सीतैकदा ऋतुस्नाता स्वप्ने दृष्टवती निशि । च्युतौ विमानाच्छरभौ प्रविशन्तौ निजानने ॥ २३ ॥ रामोऽप्याख्यत् तयाऽऽख्याते धीरौ ते भाविनौ सुतौ । च्युतौ विमानाच्छरभौ यत्तु तद् न मुदे मम ॥ २४ ॥ धर्मस्य ते च माहात्म्यात् सर्वं भावि शुभं प्रभो ! । इत्यूचे जानकी देवी तदा गर्भं बभार च ॥ २५ ॥ सम्मेतशैलयात्रायै जातं दोहदमात्मनः । रामाय सा तदाचख्यौ सोऽपि तत्पूर्तिमिष्टवान् ॥ २६ ॥

प्रस्तावान्तरे च सीताया दक्षिणं चक्षुरस्फुरत् । आचचक्षे च सद्योऽपि साशङ्का राघवाय सा ॥ २७ ॥ नेदं साध्विति रामेणाख्याते सीताऽब्रवीदिति । किं रक्षोद्वीपवासाद् मे संतुष्टोऽद्यापि नो विधिः ? ॥२८॥ त्वद्वियोगभवाद् दुःखाद् दुःखमद्यापि मेऽधिकम् । किमसौ दास्यति विधिर्निमित्तं नैतदन्यथा ॥ २९ ॥ रामोऽपि तामुवाचैवं देवि ! मा खेदमुद्वह । अवश्यमेव भोक्तव्ये कर्माधीने सुखासुखे ॥ ३० ॥ तद् गच्छ मन्दिरे स्वस्मिन् देवानामर्चनां कुरु । प्रयच्छ दानं पात्रेभ्यो धर्मः शरणमापदि ॥ ३१ ॥ सीतापि सदने गत्वा संयमेन महीयसा । अर्हतोऽपूजयद् दानमददातयती ददौ ॥ ३२ ॥ रघुनाथमथाजग्मू राजधानीमहत्तराः । यथाभूतपुरीवृत्तकीर्त्तनैकाधिकारिणः ॥ ३३ ॥ नत्वा रामाय ते तस्थुः कम्पमानाङ्गपल्लवाः । न तद् विज्ञपयामासु राजतेजो हि दुस्सहम् ॥ ३४ ॥ तानूचे रामभद्रोऽपि भो भोः पुरमहत्तराः ! । अभयं वो मुधावानामेकान्तहितवादिनाम् ॥ ३५ ॥ तेष्वाद्यः सर्वसंवित्या विजयाख्यो महत्तरः । इति विज्ञपयामास सावष्टम्भः प्रभोर्गिरा ॥ ३६ ॥ स्वामिन्नवश्यविज्ञप्यं यदि विज्ञप्यते नहि । वञ्चितः स्यात् तदा स्वामी विज्ञतं चातिदुःखदम् ॥३७॥ देव ! देव्यां प्रवादोऽस्ति घटते दुर्घटोऽपि हि । युक्त्याऽपि यद् घटामेति श्रद्धेयं तद् मनीषिणा ॥ ३८ ॥ तथा हि जानकी हृत्वा रावणेन रिरंसुना । एकैव निन्ये तद्वेश्म न्यवात्सीच्च चिरं प्रभो ! ॥३९॥ सीता रक्ता विरक्ता वा संभिया वा प्रसह्य वा । लोलोलेन दशास्येन नूनं स्याद् भोगदूषिता ॥४०॥ लोकोऽपि प्रवद-

त्वेदं प्रवदामो वयं तथा। युक्तियुक्त प्रवाद तद् मा सहस्व रघूद्वह! ॥ ४१ ॥ आजन्मोपार्जितां कीर्त्तिं निजं कुलमिवामलम्। प्रवादसहनेन त्वं मा देव! मलिनीकृथाः ॥४२॥ कलङ्कस्यातिथीभूतां सीतां निश्चित्य राघवः। सद्योऽभूद् दु खतूष्णीकः प्रायः प्रेमातिदुस्त्यजम् ॥४३॥ धैर्यमालम्ब्य काकुत्स्थस्तानुवाच महत्तरान्। साधु व्यज्ञापि युष्माभिर्न भक्ताः क्वाप्युपेक्षकाः ॥ ४४ ॥ न स्त्रीमात्रकृते जातु सहिष्येऽहमिदं ह्ययशः। इति रामः प्रतिज्ञाय विससर्ज महत्तरान् ॥ ४५ ॥ निशायामथ काकुत्स्थः प्रच्छन्नोऽसिलतासखः। जनापवादं जानक्याः स्वयं श्रोतुं पुरेऽभ्रमत् ॥ ४६ ॥ यावद्धर्मकृतः शालासमीपे कस्यचिद् ययौ। तावदस्याङ्गना प्राप चिरेण प्रतिवेश्मनः ॥ ४७ ॥ युग्मम् ॥ पादयोर्व्यङ्गकेनैतां हत्या चर्मकृदूचिवान्। अरे! त्वं कियतीं वेलामस्था राडे! निवेद्य ॥ ४८ ॥ सोचे कीदृग् वराकस्त्वं रामेण रमणी निजा। परमास्या रावणगृहादानीयान्त'पुरी कृता ॥ ४९ ॥ मुहूर्त्तमात्रमपि न क्षमते तु भवान् मम। सोऽप्यूचे क्षमतां रामः स्त्रीजितोऽहं न ईदृशः ॥ ५० ॥ श्रुत्वेति जानकीजानि॰ सतापी ह्यचिन्तयत्। स्त्रीकृते धिक्कृत नीचेभ्योऽपि रामः शृणोमि हा ॥ ५१ ॥ जाने महासती सीता स्त्रीलोलः स च रावणः। कुलं च निष्कलङ्कं मे हा रामः किं करोत्वसौ ? ॥ ५२ ॥ ध्यात्वेति गृहमागत्य सीतां त्यक्तुमना बलः। मन्त्रयामास सौमित्रिं तत्तथाख्यानपूर्वकम् ॥ ५३ ॥ ऊचे च लक्ष्मणो लोकगिरा सीतां स्म मा त्यज। यथा तथापवदिता यद्वद्वमुखो जनः ॥ ५४ ॥ लोकः सौराज्यस्थोऽपि राजदोषपरो भवेत्। शिक्षणीयो न चेत् तत्रोपेक्षणीयः स भूभुजाम् ? ॥ ५५ ॥ रामोऽप्यूचे सत्यमेतदीदृग्लोक सदापि हि। सर्वलोकविरुद्धं तु त्याज्यमेव यशस्विना ॥ ५६ ॥ इत्युक्त्वोवाच सेनान्यं कृतान्तवदनं बलः। अरण्ये त्यज्यतां क्वापि सीतेयं गर्भवत्यपि ॥ ५७ ॥ पतित्वा रामपादेषु बभाषे लक्ष्मणो रुदन्। सीतादेव्या महासत्यास्त्यागोऽयमुचितो नहि ॥ ५८ ॥ नातः परं त्वया वाच्यमिति रामेण भाषिते। लक्ष्मणोऽगाद् निजावासं वासश्छन्नमुखो रुदन् ॥ ५९ ॥ रामोऽन्वशाच्च सेनान्यमरे सीतां वने नय।

छाया समेतयाधायाशङ्क्य तस्या, स दोहदः ॥ ६० ॥ गङ्गापरतटे रामस्त्वामस्ति प्रतिपालयन् । इति वाच्य पुरस्तस्या यथैतीयं त्वया सह ॥ ६१ ॥ सेनानीरपि सम्मेतयात्रादि स्वामिशासनम् । आख्याय सीतामारोप्य रथे रथ्यानतत्वरम् ॥ ६२ ॥ गङ्गासागरमुत्तीर्याराये सिंहनिनादके । गत्वा कृतान्तवदनस्तस्थौ किञ्चिद् विचिन्तयन् ॥ ६३ ॥ सास्रं म्लानमुखं तं च वीक्ष्य सीताऽब्रवीदिति । कथमित्थं स्थितोऽसि त्वं सशोक इव दुर्मनाः ॥ ६४ ॥ कृतान्तः कथमप्यूचे दुर्वच वच्म्यहं कथम् ? । दुष्करं कृतवांश्चैतत् प्रेष्यभावेन दूषितः ॥ ६५ ॥ राक्षसावाससंवासनिर्वादाल्लोकजन्मनः । भीतेन देवि ! देवेन वनेऽस्मिंस्त्याजितासि हा ! ॥ ६६ ॥ जनापवादमाकर्ण्य रामं त्वत्त्याजनो-द्यतम् । न्यषेधील्लक्ष्मणो देवि ! निपत्य पद्योर्भिरम् ॥ ६७ ॥ सिद्धाज्ञया निषिद्धश्च रामेण स रुदन्नगात् । अहं तु हन्त ! कार्येऽस्मिन् दारुणः प्रेषितोऽस्मि हा ! ॥ ६८ ॥ वनेऽस्मिन् श्वापदाकीर्णे मृत्योरेकनिकेतने । जीविष्यसि मया त्यक्ता स्वप्रभावेण केवलम् ॥ ६९ ॥ श्रुत्वेति स्यतः सीता मूर्च्छिता न्यपतद् भुवि । मृतेति बुद्ध्वा सेनानीः पापमन्यो रुरोद सः ॥ ७० ॥ सीतापि वनवातेन कथञ्चित् प्राप चेतनाम् । भूयो भूयोऽप्यमूर्च्छच्च चेतनामाससाद च ॥ ७१ ॥ महत्यामथ वेलायां सुस्थीभूयेत्युवाच सा । इतोऽयोध्या कियद्दूरे राम-स्तिष्ठति कुत्र वा ? ॥ ७२ ॥ सेनानीरवदद् दूरेऽयोध्या किं पृच्छया तया ? । उग्राज्ञस्य च रामस्य पर्याप्तं देवि ! वार्त्तया ॥ ७३ ॥ इति श्रुत्वापि सा रामभक्त्या भूयोऽप्यभाषत । भद्र ! मद्वाचिकमिदं शंसे रामस्य सर्वथा ॥ ७४ ॥ यदि निर्वादभीतस्त्वं परीक्षां नाकृथाः कथम् ? । शङ्का-स्थाने हि सर्वोऽपि दिव्यादि लभते जनः ॥ ७५ ॥ अनुभोक्ष्ये स्वकर्माणि मन्दभाग्या वनेऽप्यहम् । नानुरूपं त्वकार्षीस्त्वं विवेकस्य कुलस्य च ॥ ७६ ॥ इत्युक्त्वा मूर्च्छिता भूमौ पतितोत्थाय चाब्रवीत् । मया विना कथं रामो जीविष्यति हतास्मि हा ? ॥ ७७ ॥ रामाय स्वस्त्यथा-शंसेरशिष लक्ष्मणाय च । शिवास्ते सन्तु पन्थानो वत्स ! गच्छोपराघवम् ॥ ७८ ॥ इयमेव सतीधुर्या भक्ता चेद्यपि प्रभौ । चिन्तय-

क्षिति सेनानीर्नत्वैनां ययले बलात् ॥ ७९ ॥

अथ सीता भयोद्भ्रान्ता बभ्रामेतस्ततो वने । आत्मानमेव निन्दन्ती पूर्वदुष्कर्मदूषितम् ॥ ८० ॥ भूयो भूयश्च रुदती स्खलन्ती च पदे पदे । गच्छन्ती पुरतोऽपश्यद् महासैन्यं समापतत् ॥ ८१ ॥ मृत्युजीवितयोस्तुल्याशया वीक्ष्यापि तद्बलम् । सीता तस्थावभीतेव नमस्कारपरायणा ॥ ८२ ॥ तां दृष्ट्वा बिभयांचक्रुः सैनिका प्रत्युतापि ते । का नाम दिव्यरूपेयं भूस्थितेत्यभिभाषिणः ॥ ८३ ॥ सीताया रुदितं श्रुत्वा स्वरवित् तन्नृपः । इयं महासती कापि गुर्विणी चेत्यघोचत ॥ ८४ ॥ कृपालुः स महीपाल सीतोपान्तं जगाम च । सीताप्याशङ्किता तस्य स्वं नेपथ्यमढौकयत् ॥ ८५ ॥ राजाप्येवमभाषिष्ट मा भैषीस्त्वं मनागपि । तवैव भूषणान्येतान्यङ्गे तिष्ठन्तु हे स्वसः ! ॥ ८६ ॥ का त्वं कस्त्वामिहात्याक्षीद् निघृणेभ्योऽपि निर्घृणः । आख्याहि मा स्म शङ्किष्ठास्त्वत्कष्टेनास्मि कष्टितः ॥ ८७ ॥ तन्मन्त्री सुमतिर्नाम सीतामेत्याब्रवीदिति । गजवाहनराजस्य बन्धुदेव्याश्च नन्दनः ॥ ८८ ॥ नृपतिर्वज्रजङ्घोऽयं पुण्डरीकपुरेश्वरः । महार्हतो महासत्त्व परनारीसहोदरः ॥ ८९ ॥ गजान् ग्रहीतुमत्रैत्य कृतार्थीभूय च मजन् । त्वद्दु खदु खितोऽभ्यागाद् दु खमाख्याहि तद् निजम् ॥ ९० ॥ सीतापि स्वस्य वृत्तान्तं विश्वस्याभिदधेऽखिलम् । रुदती रोदयन्ती तौ कृपालू राजमन्त्रिणौ ॥ ९१ ॥ निर्व्याजो व्याजहारेवं राजा धर्मस्वसासि मे । एकधर्मे प्रपन्नाः स्युर्मिथो बन्धव एव यत् ॥ ९२ ॥ मम भामण्डलस्येव भ्रातुरेहि तदौकसि । स्त्रीणां पतिगृहादन्यत् पदं भ्रातृनिकेतनम् ॥ ९३ ॥ रामोऽपि लोकवादेन त्वामत्याक्षीद् न तु स्वयम् । पश्चात्तापेन सोऽप्यद्य मन्ये त्वमिव कष्टभाक् ॥ ९४ ॥ गवेषयिष्यत्यचिरात् त्वां सोऽपि विरहातुरः । चक्रवाक इवैकाकी ताम्यन् दशरथात्मजः ॥ ९५ ॥ इत्युक्त्वा निर्विकारेण तेनामेत्यभिधायिनी । सीतारुरोह शिबिकां सद्यस्तदुपनायिताम् ॥ ९६ ॥ पुण्डरीकपुरं चागाद् मिथिलामपरामिव । अस्थाच्च सततं धर्मशीला तद्दत्तवेश्मनि ॥ ९७ ॥

इतश्च राम. सेनान्यस्तत् तथाकर्ण्य मूर्च्छितः । संभ्रमाल्लक्ष्मणेनैत्य सिषिचे चन्दनाम्भसा ॥९८॥ उत्थाय विललापैवं क्व सा सीता महासती ?। सदा खलानां लोकानां वचसा हा ! मयोज्झिता ॥ ९९ ॥ अथोचे लक्ष्मण. स्वामिंस्तस्मिन्नद्यापि सा वने । सती निजप्रभावेण त्राता नूनं भविष्यति ॥१००॥ गत्वा गवेषयित्वा च स्वयमानीयतां प्रभो ! । सीतादेवी वियोगार्ता नैव यावद् विपद्यते ॥१०१॥ श्रुत्वैवं सह तेनैव सेनान्याऽन्यैश्च खेचरैः । रामोऽगाद् व्योमयानेन तत्रारण्येऽतिदारुणे ॥ १०२ ॥ प्रतिस्थलं प्रतिजलं प्रतिशैलं प्रतिद्रुमम् । रामो गवेषयामास ददर्श न तु जानकीम् ॥ १३० ॥ सीताप्राप्तौ विमुक्ताशो निवृत्य स्वपुरीं ययौ । प्रेतकार्यं च सीताया रामोऽकार्षीदुदश्रुदृक् ॥ १०४ ॥ सैका हृदि दृशोरग्रे तस्थौ रामस्य वाचि च । क्वापि तिष्ठति सीतेति तथापि न विवेद सः ॥ १०५ ॥

इतश्च तत्र वैदेही सुषुवे युग्मिनौ सुतौ । नामतोऽनङ्गलवणं मदनाङ्कुशमप्यथ ॥ १०६ ॥ वज्रजङ्घस्तयोश्चक्रे जन्मनाममहोत्सवौ । स्वपुत्रजन्मादधिकं मोदमानो महामनाः ॥ १०७ ॥ तावुल्लापनसंज्ञाभ्यां ख्यातौ कुशलवाविति । सीतासुतावजायेतामेकयोक्त्या कुशी-लवौ ॥ १०८ ॥ धात्रीभि. पञ्चभि. पाल्यमानौ बाल्यवयोऽतिगौ । कलाग्रहणयोग्यौ तावजायेतां महाभुजौ ॥ १०९ ॥ तावधीताखिलकलौ प्रपेदाते च यौवनम् । नूतनाविव चन्द्रार्काविन्द्रोपेन्द्राविवाथवा ॥ ११० ॥ वज्रजङ्घः शशिचूलां पुत्रीं लक्ष्मीवतीभवाम् । कन्या द्वात्रिंशतं चान्या लवणेनोदवाहयत् ॥१११॥ सोऽङ्कुशाय ययाचे तु पृथ्वीपुरपतेः पृथोः । जाताममृतवत्याथो कन्यां कनकमालिकाम् ॥११२॥ वंशो न ज्ञायते यस्य तस्मै स्वदुहिता कथम् ? । दीयतामित्यभाषिष्ट पृथु. पृथुपराक्रम ॥ ११३ ॥ वज्रजङ्घस्तदाकर्ण्य तं क्रोधादभ्य-षेणयत् । परैरतिबलैर्वज्रजङ्घसैन्यं त्वभज्यत ॥ ११४ ॥ संक्रुद्धौ मातुलचमूभङ्गेन लवणाङ्कुशौ । निरङ्कुशाविव गजौ प्रणिघ्नन्तावधा-वताम् ॥ ११५ ॥ तयोरोजस्विनो रंहो मनागपि न सेहिरे । प्रतिकूला भुजभृतो द्रुमा मिथोऽध्ययोरिव ॥ ११६ ॥ अभज्यत ससैन्योऽपि

पृथुर्यावद् नरेश्वर । ऊचतुस्तावदेव तौ विस्मेरौ रामनन्दनौ ॥ ११७ ॥ अपरिज्ञातवंशाभ्यामप्याभ्यामिहाहवे । विज्ञातवंशजा यूयं पलायध्वे कथं नु भो ? ॥ ११८ ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा वलित्वा पृथुरब्रवीत् । व्यज्ञायि वंशो युष्माकं विक्रमेणामुना मया ॥ ११९ ॥ सधानं वज्रजङ्घेन समक्षं भूभुजा ततः । चक्रे पृथुनृपः पुत्र्या स्पृहयन्नङ्कुशं वरम् ॥ १२० ॥ शिविरं न्यस्य तत्रास्थाद् वज्रजङ्घनरेश्वरः । प्रागाद्य नारदमुनिः सत्चक्रे तेन चोच्चकैः ॥ १२१ ॥ वज्रजङ्घो निषण्णेषु राजसूवाच नारदम् । अङ्कुशाय पृथुर्दास्यत्यसौ कन्यां निजां मुने ! ॥ १२२ ॥ जयणाङ्कुशयोर्वंशमस्मत्सवन्धिनोऽस्य तत् । आख्याहि ज्ञातजामातृवंशो येनैष तुष्यति ॥ १२३ ॥ अथोचे नारदः स्मित्वा वंशं को वेत्ति नानयोः ? । यस्योत्पत्त्यादिकन्दः स भगवान् वृषभध्वजः ॥ १२४ ॥ पौलस्त्यवधनाट्यैकसूत्रधारौ धरातले । को वेत्ति नानयोस्तातौ दशियौ रामलक्ष्मणौ ? ॥ १२५ ॥ गर्भस्थयोरप्यनयोरयोध्यालोकजल्पनैः । निर्वादाच्चकितेनोच्चैस्त्यक्ता रामेण जानकी ॥ १२६ ॥ अथाङ्कुशो हसित्वोचे ब्रह्मन् ! न खलु साधु तत् । चक्रे रामेण वैदेहीं त्यजता दारुणो वने ॥ १२७ ॥ भूयांसि ह्यपवादस्य कारणानि निराकृतौ । भवन्ति [illegible] किं त्वेतद् विद्वानपि चकार [illegible] ॥ १२८ ॥ पप्रच्छ लवणोऽथैवं दूरे कियति [illegible] पुरी । यस्यां वसति मे तात सानुजः सपरिच्छदः ? ॥ १२९ ॥ मुनिरूचे तव पिता यस्यां विश्वैकनिर्मलः । साऽयोध्या पूरितः षष्टियुग्योजनशतं खलु ॥ १३० ॥ वज्रजङ्घमथोवाच लवणः प्रश्रयं श्रयन् । इच्छावस्तत्र गत्वावां प्रेक्षितुं रामलक्ष्मणौ ॥ १३१ ॥ प्रतिपद्य स तद्वाचमङ्कुशं पर्यणाययत् । महोत्सवात् पृथो राज्ञः पुत्र्या कनकमालया ॥ १३२ ॥ वज्रजङ्घपृथुभ्यां तावन्वितौ लवणाङ्कुशौ । साधयन्तौ बहून् देशान् पुण्डरीकपुरं गतौ ॥ १३३ ॥ जग्मतुः स्वगृहं वीरौ भूपवीरैर्वृतौ विभौ । प्रणेमतुश्च जानक्याश्चरणौ विश्वपावनौ ॥ १३४ ॥ चुचुम्ब मूर्ध्नि तौ सीता स्नपयन्ती मुदश्रुभिः । रामलक्ष्मणयोस्तुल्यौ भूयास्तमिति चावदत् ॥ १३५ ॥ ऊचतुर्वज्रजङ्घं तौ मातुल ! प्राक् त्वयाऽऽवयोः ।

मेने यानमयांध्यायामिदानीमनुतिष्ठ तत् ॥ १३६ ॥ प्रयाणभम्भा वाद्यन्तां छाद्यन्तां च दिशो बलैः। त्यक्ता येनावयोर्माता वीक्ष्यस्तस्याद्य विक्रमः ॥ १३७ ॥ सीतापि सद्यो रुदती जगादेदं सगद्गदम्। वत्सौ! केयमनर्थेच्छा युवयोः कर्मणाऽमुना? ॥ १३८ ॥ वीरौ पितृपितृव्यौ यौ दुर्जयौ घुसदामपि। यकाभ्यां निहतो रक्षःपतिस्त्रैलोक्यकण्टकः ॥ १३९ ॥ उत्कण्ठा पितरं द्रष्टुं युवयोर्यदि बालकौ!। विनीतीभूय तद् यातं पूज्ये हि विनयोऽर्हति ॥ १४० ॥ ततस्तावेवमूचाते विनयः क्रियते कथम्?। तस्मिन् वैरिपदं प्राप्ते त्वत्त्याजिनि पितर्यपि? ॥ १४१ ॥ पुत्रौ तवायामायाताविति तस्य पुरः कथम्। गत्वा स्वयं वदिष्यावस्तस्याप्येतत् त्रपाकरम् ॥ १४२ ॥ आनन्दजनकं तस्य जनकस्यापि दोष्मतः। युद्धाह्वानं तु युज्येत कुलद्वययशस्करम् ॥ १४३ ॥ अभिधायेति सीतायां रुदत्यामपि चेलतुः। महोत्साहौ महासैन्यौ तौ रामनगरीं प्रति ॥ १४४ ॥ क्रमेण गत्वा सेनाभी रुन्धानौ सर्वतो दिशः। तावूपतुरयोध्यायाः योद्धुकामौ महाभुजौ ॥ १४५ ॥ श्रुत्वाऽकस्मात् पुरोपान्ते तत्परचक्रमुपागतम्। संगरायोदतिष्ठेतां ससैन्यौ रामलक्ष्मणौ ॥ १४६ ॥ इतश्च तौ त्वयोनापि दोष्मन्तौ जवयाङ्कुशौ। रामसैन्यमगाहेतामिन्द्रोपेन्द्राविवार्णवम् ॥ १४७ ॥ पेततुर्यत्र यत्रैतौ वने मत्ताविव द्विपौ। रथी सादी निषादी वा न तत्रास्थात् धृतायुधः ॥ १४८ ॥ हतविद्रुतमेवं च रामसैन्यं निधाय तौ। राममस्खलितौ गत्वाऽयोधिषातां सलक्ष्मणम् ॥ १४९ ॥ त्राम्यदर्कभ्रमकरं भ्रमयित्वाऽथ लक्ष्मणः। मुमोच कुपितश्चक्रमङ्कुशाय जयेच्छया ॥ १५० ॥ आपतत् ताडयामासानेकशोऽस्त्रैस्तदङ्कुशः। लवणोऽपि तथैवाधैर्न तु तत् प्रत्यहन्यत ॥ १५१ ॥ वेगेनापत्य तच्चक्रमङ्कुशस्य प्रदक्षिणाम्। कृत्वा लक्ष्मणहस्तेऽगात् पुनर्विद्युदिवाम्बुदे ॥ १५२ ॥ चिन्तयामासतुर्धैर्यं निष्पणौ रामलक्ष्मणौ। किं सीरिशार्ङ्गिणावेतौ न त्वावामिह भूतले? ॥ १५३ ॥ नारदोऽत्रान्तरे तत्राभ्येत्य भामण्डलान्वितः। विहस्य निजगादेति खिन्नं रामं सलक्ष्मणम् ॥ १५४ ॥ हर्षस्थाने विषादोऽयं युवयोः किं रघूद्वहौ?। पुत्रात् पराजयो

वंशोद्द्योतनाय न कस्य हि ? ॥ १५५ ॥ सीताकुक्षिभवौ पुत्रौ तवेमौ लवणाङ्कुशौ । त्वां द्रष्टुमागतावत्र युद्धव्याजाद् द्विषौ तु न ॥ १५६ ॥ अभिज्ञानमिदं तेऽत्र यच्चक्रं प्रबभूव न । मुधाऽभूद् भारते चक्रं पुरा बाहुबलावपि ॥ १५७ ॥ त्यागात् प्रभृति सीताया वृत्तान्तं नारदोऽखिलम् । पुत्रयुद्धान्तमाचख्यौ विश्वविस्मयदायकम् ॥ १५८ ॥ रामोऽथ विस्मयव्रीडाखेदहर्षसमाकुलः । मुमूर्च्छ चन्दनाम्भोभिः सिक्तः संज्ञामवाप च ॥ १५९ ॥ लक्ष्मणेन सहोदश्रुः पुत्रवात्सल्यपूरितः । जगाम रामो लवणाङ्कुशयोः संनिधौ जवात् ॥ १६० ॥ स्यन्दनादवतीर्याशु विनीतौ लवणाङ्कुशौ । रामलक्ष्मणपादेषु मुक्तास्त्रौ पेततुः क्रमात् ॥ १६१ ॥ तावालिङ्ग्य निजोत्सङ्गे निवेश्य च रघूद्वहः । मूर्ध्नि चुम्बन् रुरोदोच्चैः शोकस्नेहवशंवदः ॥ १६२ ॥ रामोत्सङ्गाद् निजोत्सङ्गं तावारोप्याथ लक्ष्मणः । चुम्बन् शिरसि बाहुभ्यां परिरेभेऽश्रुपूर्णदृक् ॥ १६३ ॥ अपरेऽपि हि भूपालाः सैन्ययोरुभयोरपि । प्रमोदन्ते स्म संभूय विवाहमिलिता इव ॥ १६४ ॥ भामण्डलनृपाख्यातौ वज्रजङ्घनृपोऽपि हि । ननाम रामसौमित्री विनीतश्चिरपत्तिवत् ॥ १६५ ॥ रामस्तमाललापैवं त्वं भामण्डलसंनिभः । पुत्रौ यो वर्धयंश्चैवं मेऽनयोः कान्तामिमां च यः ॥ १६६ ॥ इत्युक्त्वा पुष्पकारूढः पद्मनाभः सलक्ष्मणः । अर्धासनोपविष्टाभ्यां पुत्राभ्यां प्राविशत् पुरीम् ॥ १६७ ॥ पौरैरालोक्यमानश्च स्तूयमानश्च साङ्गजः । जगाम रामः स्वं धाम पुष्पकादुत्ततार च ॥ १६८ ॥

अथ रामं सुमित्राभूः कपीश्वरविभीषणौ । हनुमानङ्गदश्चान्ये संभूयैवं व्यजिज्ञपन् ॥ १६९ ॥ परदेशे स्थिता देवी त्वयैव रहिताऽधुना । विनामूभ्यां कुमाराभ्यामतिकष्टेन तिष्ठति ॥ १७० ॥ यद्यादिशसि तद् भर्तरानयामोऽद्य तामिह । विपत्स्यतेऽन्यथा सा तु पतिपुत्रोज्झिता सती ॥ १७१ ॥ रामः किञ्चिद् विचिन्त्योचे सीतेहानीयते कथम् ? । लोकापवादोऽलीकोऽपि बलवानन्तरायकृत् ॥१७२॥ प्रत्ययं सर्वलोकानां दिव्यं देवी करोतु सा । शुद्धया च तया सार्धं गृहवासोऽस्तु मे पुनः ॥ १७३ ॥ एवमस्त्वित्युदित्वा ते पुर्या बहिर-

कारयन् । विशालान् मण्डपानुच्चैस्तदन्तर्मञ्चधोरणीः ॥ १७४ ॥ तेषु चोपाविशन् भूपाः पौरामात्यादयोऽपि च । ते विभीषणसुग्रीवप्रमुखा खेचरा अपि ॥ १७५ ॥ ततो रामाज्ञयोत्थाय पुण्डरीकपुरे रयात् । गत्वा नत्वा च वैदेहीमित्युवाच कपीश्वरः ॥ १७६ ॥ त्वत्कृते प्रेषि रामेण विमानं देवि ! पुष्पकम् । इदानीमिदमध्यास्स्व रामोपान्तमुपेहि च ॥ १७७ ॥ साप्यूचेऽद्यापि मेऽरण्यत्यागदुःखं न शाम्यति । तत् कथं राममायामि भूयो दुःखान्तरप्रदम् ? ॥ १७८ ॥ नत्वा भूयोऽपि स प्राह मा कुपस्तव शुद्धये । समं पौरैर्नृपैः सर्वैर्मञ्चारूढोऽस्ति राघवः ॥ १७९ ॥ तेनेत्युक्ते पुराप्येषा जानकी शुद्धिकाङ्क्षिणी । आरुरोह विमानं तदयोध्यामाजगाम च ॥ १८० ॥ महेन्द्रोदयमुद्यानं समुपेत्योत्ततार सा । दत्तार्घा लक्ष्मणेनैत्य नमश्चक्रे नृपैरपि ॥ १८१ ॥ अग्रे निषद्य सौमित्रिर्नृपैः सममदोऽवदत् । निजां पुरीं निजं वेश्म प्रवेशाद् देवि ! पावय ॥ १८२ ॥ सीताप्यूचे प्राप्तशुद्धिः प्रवेक्ष्यामि पुरीमिमाम् । गृहं च नान्यथा वत्स ! निर्वांदो यदि शाम्यति ॥ ॥ १८३ ॥ श्रुत्वेति राघवोऽभ्येत्य मैथिलीमथ शुद्धये । अन्वशाद् नन्वसावेनं स्मितपूर्वमदोऽवदत् ॥ १८४ ॥ दण्डमादौ विधायाद्य कुरुषे मत्परीक्षणम् । विचक्षणोऽसि काकुत्स्थ ! सज्जा तत्रापि नन्वहम् ॥ १८५ ॥ ऊचे विलक्षो रामोऽपि जाने दोषस्तवास्ति न । जनोत्पादितदोषस्योत्तारणायैवमुच्यते ॥ १८६ ॥ जगाद जानकी दिव्यपञ्चकं स्वीकृतं मया । विशामि वह्नौ ज्वलिते भक्षयाम्यथ तन्दुलान् ॥ १८७ ॥ तुलां समधिरोहामि तप्तं कोशं पिबामि च । गृह्णामि जिह्वया फालं किं तुभ्यं रोचते वद ? ॥ १८८ ॥ युग्मम् ॥ अत्रान्तरेऽप्यधुः पौरा द्रुपदभ्येत्य राघवम् । इयं महासती सीता देव ! किं दिव्यकर्मणा ? ॥ १८९ ॥ रामोऽप्युवाच हे लोकाः ! मर्यादा कापि नास्ति वः । संकल्प्य दोषं युष्माभिरेवेयं दूषिता पुरा ॥ १९० ॥ भूयोऽपि गृह्णतां दोषमर्गला कापि नास्ति वः

१ अत्र 'जातु' इति हेमचन्द्रकृतरामायणोक्त पाठः सुयुक्त प्रतिभाति ।

प्रत्ययाय ■ सीता विशतु ज्वलितेऽनले ॥ १९१ ॥ इत्युक्त्वाऽखानयद् रामो गर्तं हस्तशतत्रयम् । पुरुषद्वयघ्नं चापूरयच्चन्द-नेन्धनै ॥ १९२ ॥ तं दीप्रदहनं भूत्यै कारयित्वैष भीषणम् । दध्यौ मनसि हा ! कष्टं किं ममेदमुपस्थितम् ? ॥ १९३ ॥ इयं महासती नूनं निःशङ्काग्नौ प्रवेक्ष्यति । दैवस्येव हि दिव्यस्य प्रायेण विषमा गति ॥ १९४ ॥ मया सहास्या निर्वासो हरणं रावणेन च । वने त्यागो मया भूयो भूयोऽप्येतच्च मत्कृतम् ॥ १९५ ॥ एवं सोऽचिन्तयद् यावत् तावत् सीतोपपावकम् । स्थित्वा स्मृत्वा च सर्वज्ञं चक्रे सत्यापनामिति ॥ १९६ ॥ हे लोकपाला लोकाश्च सर्वे शृणुत यद्यहम् । अन्यमभ्यलषं रामात् तदाग्निर्मां दहत्वयम् ॥ १९७ ॥ अन्यथा तु सुखस्पर्शो वारीवास्त्विति वादिनी । झम्पां स्मृतनमस्कारा ददौ तस्मिन् हुताशने ॥ १९८ ॥ ■ यावत् प्राविशत् तावद् विध्यातोऽग्निः स च क्षणात् । गर्त स्वच्छपय पूर्ण क्रीडावापीत्वमाययौ ॥ १९९ ॥ सीता त्वधिजलं पद्मोपरि सिंहासनस्थिता । तस्थौ पद्मेव सद्भावपुण्यशीलानुभावत ॥ २०० ॥ ननृतुर्नारदाद्या खे सीताशीलप्रशंसिन । सीतोपरि शस्तं तुष्टाश्च पुष्पवृष्टिं व्यधुः सुरा ॥ २०१ । अहो शीलमहो शीलं रामपत्न्या यशस्करम् । इति लोकप्रघोषोऽभूद् रोद कुक्षिम्भरि॰ क्षणात् ॥ २०२ ॥ मातु॰ प्रभाव तं दृष्ट्वा मुदितौ लवणाङ्कुशौ । हंसाविव तरन्तौ तौ गत्वा सीतां प्रणेमतु ॥ २०३ ॥ गत्वा सौमित्रिशत्रुघ्नभामण्डल विभीषणा । सुग्रीवाद्याश्च वैदेहीं नमश्चक्रु सभक्तय ॥ २०४ ॥ सीता समेत्य रामोऽपि गीतां त्रिभुवनैरपि । पश्चात्तापत्रपापूर्ण इत्यूचे रचिताञ्जलि ॥ २०५ ॥ त्यक्तोऽग्र्यापदेऽरण्येऽजीवस्त्वं स्वप्रभावत । एकं दिव्यं तदप्यासीद् नाज्ञासिषमहं पुन ॥ २०६ ॥ क्षान्त्वा सर्वं ममेदानीमिदमध्यास्स्व पुष्पकम् । चल स्ववेश्मने प्राग्वत् कुरु राज्यं मया सह ॥ २०७ ॥ सीताऽप्यूचे न ते दोषो न च लोकस्य कश्चन । न चान्यस्यापि कस्यापि किन्तु मत्पूर्वकर्मणाम् ॥ २०८ ॥ निर्विण्णा कर्मणामीदृग् खार्वसम्प्रदायिनाम् । उत्तमार्थं

श्रयिष्यामि तदुच्छेदनिबन्धनम् ॥ २०६ ॥

इत्युक्त्वाऽथ तमाङ्कं किल जनकभुवः प्रव्रजन्त्याः स केशानाधत्तैपापि तप्त्वा चिरममरपतिः प्रान्तकल्पे बभूव ।
तस्मात्कूलेन रेनाप्यसमतमशमध्याननिर्धौतकर्मा शर्माद्वैतं प्रपेदे कृतविषयविपल्लावचो राघवोऽपि ॥ २१० ॥

॥ इति सीताचरितनामनि महाकाव्ये चतुर्थः सर्गः ॥

॥ इति सीताकथा ॥

सुलसा तु महासती श्रीमहावीरपरमश्राविका क्षायिकसम्यक्त्वधारिणी नागरथकारगेहिनी राजगृहराजश्रेणिकमित्रद्वात्रिंशत्पुत्रमाताऽभयकुमारकथायामुपदिष्टेव । संप्रति तु राजीमतीकथा,—

रैवताधो गिरिपुरं नामास्ति पुरमद्भुतम् । यत्रासिरेव निस्त्रिंशो बाण एव च मार्गणः ॥ १ ॥ भोजवृष्णिकुलाम्भोजभोमणिनिभो नृपः । उग्रसेनोऽभवत् तस्मिन्नुग्रतेजोऽरिभूभुजाम् ॥ २ ॥ राजीमतीति राजीववदना तस्य नन्दना । बभूव धारिणीकुक्षिसरसी कलहंसिका ॥ ३ ॥ यदङ्गे युगरूपं यत् तद् मिथः प्रथितोपमम् । एकरूपं तु यत् तस्योपमानं मुकुरे यदि ॥ ४ ॥ अनुरूपो वरोऽमुष्याः कः स्यादित्युप्रचिन्तया । उग्रसेनोऽभवद् व्यग्रमानसोऽनिशमेव सः ॥ ५ ॥

इतश्च द्वारकानाथो नेमिनाथान्वितस्तदा । ग्रीष्मे सान्तःपुरो रन्तुं रैवतोद्यानमागमत् ॥ ६ ॥ चन्द्रार्काविव ताराभिस्तत्र तौ

स्त्रीभिरावृतौ । सरो विविशतु स्नातु विरच्य कुसुमोच्चयम् ॥ ७ ॥ स्त्रीणां नितम्बसंबन्धवृद्धेऽम्बुनि तदाम्बुजे । अमज्जि लज्जयेवासां मुखलक्ष्मीविलोकनात् ॥ ८ ॥ जले गर्जति पर्जन्य इवासां करताडने । नृत्ता ग्रीष्ममपि प्रावृट्कालयन्ति स्म केकिनः ॥ ९ ॥ गौरीषु तासु खेलन्तौ कृष्णौ तौ विष्णुनेमिनौ । चारुचम्पकमालासु रोलम्बाविव रेजतु ॥ १० ॥ मनोनुरे वरं सिक्त्वा देवरं प्रति नेमिनम् । तास्ततश्चक्रिरे नीरप्रपञ्च नर्मकर्मठाः ॥ ११ ॥ समन्ततः समं ताभिः करिणीभिरिव द्विपः । चिक्रीड नेमिनाथोऽपि पाथोभिः करजालितैः ॥ ॥ १२ ॥ इति खेलन्तमालोक्य तदानीं नेमिनं मुदा । कृतार्थीकृतदृक् तस्थौ चिरं पयसि केशवः ॥ १३ ॥ निर्गत्य सरसस्तीरे तस्थुस्ता जिष्णुयोषितः । तासु प्रभुरभात् पुण्ड्रमुक्तास्विव हरिन्मणिः ॥ १४ ॥ तदा पूर्वं जलक्षुत्याऽरोदीव प्रभुरोज्झितैः । भङ्गीकृतैरपूर्वैश्चा-हासीव महसाशुकैः ॥ १५ ॥ अथ तत्रोत्सुकस्तैर्न्यस्ते हेमासने हरिः । निवेश्य नेमिनं प्राह सुमाहात्म्यकिरा गिरा ॥ १६ ॥ वाच्यं देव ! श्वदग्रे यत् तद् यार्थी वृष्टिसनिभम् । नापराध्यामि तज्जल्पन् मान्यश्चासि त्वया कियत् ॥ १७ ॥ पित्रोर्मनोरथौ स्यातां दुष्पूरावादि-मस्तयोः । जातस्यास्येत्तयां सूनोः परिणीतस्य चापरः ॥ १८ ॥ ततः समुद्रविजयशिवादेव्योः स्वपूज्ययोः । जाते त्वयि जगद्दीपे पूर्वं पूर्णो मनोरथः ॥ १९ ॥ राजकन्यां तदुद्वाह्य धन्यां काञ्चन संप्रति । पित्रोर्मनोरथं देव ! द्वितीयमपि पूरय ॥ २० ॥ श्रीनाभेयादयस्तीर्थकराः के न मुमुक्षवः । परिणीय समुत्पन्नसुनवो दधिरे व्रतम् ? ॥ २१ ॥ त्वमप्यतो विवाहेन पितृभ्रातृसुहृज्जनम् । आनन्दय दयासार ! दयास्थानमिदं महत् ॥ २२ ॥ इत्थं कृष्णः सतृष्णोऽस्य पाणिग्रहमहं प्रति । कुर्वन्नभ्यर्थनां नेमेः पाणौ दीन इवालगत् ॥ २३ ॥ रुक्मिणी-सत्यभामाद्या सर्वा अपि हरिप्रियाः । तदैवाभ्यर्थयन्त्योऽस्य पादयो पेतुरातुराः ॥ २४ ॥ अन्येऽपि यदवः सर्वे विवाहे विहितादराः । बभूवुर्नेमिनाथस्य पुरः पटुचटूक्तयः ॥ २५ ॥ अमी मूढाः स्त्रियश्चेतास्तदेतद्वदाम्यहे । कालनिर्गमनं कर्तुं युक्तं वचनमाननम् ॥ २६ ॥

कदाचिदपि जल्पेऽहमिहार्थे संधिदूषणम् । ध्यात्वेदमोमिति प्रोच्य श्रीनेमिस्तानमोदयत् ॥ २७ ॥ युग्मम् ॥ शिवासमुद्रविजयौ तत्कथाकथके नरे । दातुं नापश्यतां वस्तु राज्येऽप्यानन्दमानतः ॥ २८ ॥ स्वबन्धोरुचितां कन्यामन्विष्यन्नथ केशवः । अभापि भामयाऽऽस्ते यद् मम राजीमती स्वसा ॥२९॥ हरिः स्मृत्वाथ तां स्मित्वा ययौ यदुभिरन्वितः। निवासमुग्रसेनस्य ग्रहाधीशो ग्रहेरिव ॥३०॥ अभ्युत्थायोग्रसेनोऽपि विष्वसेनं ससंभ्रमः । भद्रपीठे निवेश्याग्रे तस्यादेशलालसः ॥३१॥ याचितो नेमये राजीमतीमेतेन स स्वयम् । तथेति प्रतिपद्याथ सचक्रे चक्रिणं मुदा ॥ ३२ ॥ ततः कृष्णेन विज्ञप्तः समुद्रविजयो नृपः । विवाहलग्नमासन्नं पृष्टवान् क्रोष्टुकिं तदा ॥ ३३ ॥ वृत्तेऽथ श्रावणश्वेतषष्ठ्यां क्रोष्टुकिना दिने । उग्रसेनसमुद्रोर्वीनाथौ तूर्णमसज्जताम् ॥ ३४ ॥ अथ पाणिग्रहासन्नदिने नेमिं यदुस्त्रियः । प्राङ्मुखं स्थापयामासुर्भातुरारब्धगीतयः ॥ ३५ ॥ तमस्नपयतां प्रीत्या रामदामोदरौ स्वयम् । बद्धप्रतिसरं नेमिनाथं नाराचधारिणम् ॥ ३६ ॥ आगादथोग्रसेनस्य निकेतं तार्क्ष्यकेतनः । स्वयं तद्विधिना राजीमतीमप्यध्यवासयत् ॥३७॥ शर्वरीं सर्वरीतिज्ञो निर्वाह्यैतां गृहागतः । हरिः संवाहयामास विवाहाय विभुं मुदा ॥ ३८ ॥ अथ श्वेतांशुवत्कान्तश्वेतच्छत्रविराजितः । श्रीनेमिः श्वेतशृङ्गारः श्वेताश्वं रथमास्थितः ॥ ३९ ॥ तूर्यनिर्घोषसंहृत्या पुराहूतवधूजनः । बन्दिवृन्दमुखोन्मुक्तैः सूक्तैर्मुखरिताम्बरः ॥ ४० ॥ गीयमानगुणग्रामो दृष्टैर्बन्धुवधूजनैः । कार्मयामिसमूहेन क्रियमाणावतारणः ॥ ४१ ॥ परीतो यदुभिः सर्वैः पार्श्वयोरिन्दुरिवोडुभिः । उग्रसेनगृहासन्नो जगाम जगदीश्वरः ॥ ४२ ॥ कलापकम् ॥ वयस्याभिरभिप्रायविद्भिः सा प्रेरिता ततः । उत्थाय संभ्रमाद् मातृगृहादुज्जृम्भितस्पृहा ॥ ४३ ॥ हारकेयूरकोटीरकर्णपूराद्यलङ्कृता । वासोभिः शोभितानल्पैः कल्पवल्लीव जङ्गमा ॥ ४४ ॥ हर्षपीयूषवर्षेणोद्भिन्नरोमाङ्कुरोत्करा । आरुरोह वरारोहा गवाक्षे वीक्षितुं विभुम् ॥ ४५ ॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥ तस्यातिशायि लावण्यं पिबन्ती सा दृशा भृशम् । अनिमेषतया पूर्वं सा देवीभूयमन्वभूत् ॥ ४६ ॥

विवोढुमभ्युपायान्तं सा तं वीक्ष्य व्यचिन्तयत् । एतत्पाणिग्रहे योग्यं भाग्यं किं मे भवेदिति ॥ ४७ ॥

इतश्चाकर्णयन् नानाजीवानां करुणं स्वरम् । जानन्नपि जिनोऽपृच्छत्किमेतदिति सारथिम् ॥ ४८ ॥ अथ सारथिनाऽभाषि देवाति-थ्यहते तव । उग्रसेनोऽग्रहीज्जीवाञ्जलस्थलनभश्चरान् ॥ ४९ ॥ तत्सर्वेऽपि कृपाकान्त ! वाटकान्त स्थिता अमी । तन्वते तुमुलं प्राणभयं येन महाभयम् ॥ ५० ॥ अथोवाच यदुस्वामी यत्रामी सन्ति जन्तवः । स्यन्दनं नय तत्रैतं तदकार्षीच्च सारथिः ॥ ५१ ॥ प्रभ्वलोकि दीनास्यैः प्राणिभिः स्वस्वभाषया । रक्ष रक्षेति जल्पद्भिः पितेव तनुजैः प्रभुः ॥ ५२ ॥ करुणाकदलीमूलकन्देन विभुना ततः । अमी सर्वेऽप्यमोच्यन्त जवादादिश्य सारथिम् ॥ ५३ ॥ मुक्तेषु तेषु जीवेषु शनैनैव वपुष्मता । स्यन्दनो जगतां पत्या प्रत्यावासमवाल्यत ॥ ५४ ॥ शिवासमुद्रविजयकृष्णरामादयोऽप्यथ । स्वं स्वं यानं समुत्सृज्य वेगाद् नेमिमरुन्धत ॥ ५५ ॥ तं चाथ नाथमूचाते पितरौ साश्रुलोचनौ । त्वया जात ! किमारब्धमिदं नः प्रातिलोमिकम् ? ॥ ५६ ॥ प्रभुः प्राह मयारब्धमेतद् विश्वानुकूलिकम् । पशुवद् मोचयिष्यामि यद् युष्मान् स्वं च बन्धनात् ॥ ५७ ॥ तदाकर्ण्याथ मूर्च्छालौ पितरौ पेततुः क्षितौ । चन्दनादिभिराश्वास्य कृष्णस्तौ, प्रभुमभ्यधात् ॥ ५८ ॥ धिक् ते विवेकितामेतान् पशूनप्यनुकम्पसे । दोदूयसे पुनर्मातृपितृभ्रातृसुहृज्जनान् ॥ ५९ ॥ ततोऽभ्यधात् प्रभुः कृष्ण ! नोक्तं युक्तमिदं त्वया । विचारय चिरं बन्धो ! निर्बन्धस्यायतिं मम ॥ ६० ॥ संसारसुखमापातमधुरं स्यादपथ्यवत् । मुखा-प्रीतिः प्रियाकारी शमस्तु कटजायुवत् ॥ ६१ ॥ सर्वेषां तत् प्रियाकर्तुं प्रशमोऽयं श्रितो मया । हितं यत् परिणामे हि हितं तत् पारमार्थिकम् ॥ ६२ ॥ इत्युक्त्वा स्वजनेष्वश्रुगद्गदेषु वदत्स्वपि । श्रीनेमिराययावात्मगेहमुद्वाहनिःस्पृहः ॥ ६३ ॥ तीर्थं प्रवर्त्तयेत्युक्तस्तदा लोकान्तिकामरैः । दत्त्वैव वार्षिकं दानं रैवते प्राव्रजत् ततः ॥ ६४ ॥

एवं दर्शनं दत्त्वाऽन्यथास्मिन् गोपतौ गते। तदा राजीमती मूर्च्छां भेजे राजीविनीव सा ॥ ६५ ॥ चन्द्रपादैरिवाशाभिरालीभिश्चन्दनद्रवैः। सिक्ता कुमुद्वतीवासबोधेति व्यलपीच्च सा ॥ ६६ ॥ रे दैव! यदि भाले मे न नेमिर्लिखितः पतिः। ततः किमियतीं भूमिं त्वयाऽहमधिरोपिता? ॥ ६७ ॥ यदि नेमिर्न मे भावी भर्त्ता किं ढौकितस्ततः?। तद् नालब्धनिधेर्दुःखं दृष्टनष्टनिधेर्हि यत् ॥ ६८ ॥ क्वाहं क्व नेमिरित्यासीत् त्वत्पक्षिते मनोऽपि न। त्वद्विरैव विवाहार्थे स्वामिन्नस्मि प्रतारिता ॥ ६९ ॥ त्वयारोपि ममोद्दामनोरथतरुः स्वयम्। उन्मूलयन्नमुं स्वामिन्नात्मनोऽपि न लज्जसे ॥ ७० ॥ स्वामिन्! मामपहायैवमात्मैकशरणामपि। सर्वसाधारणां सिद्धिं लिप्सोस्ते कीदृशी मतिः? ॥ ७१ ॥ विलपन्तीति धारिण्या धृत्वोत्सङ्गेऽथ सा स्वयम्। बभाषे वसनान्तेन मार्जयन्त्यश्रु तद्दृशोः ॥ ७२ ॥ प्रिये वत्से! स्म मा रोदीर्जल्पः क्व क्व वेदशः पतिः। किं करे किङ्करेन्द्रस्य तिष्ठेच्चिन्तामणिः क्वचित्? ॥ ७३ ॥ निजमानमतिक्रम्य चलतां सिद्धिरस्ति न। राहोराहारितोऽपीन्दुर्गलादपि पलायते ॥ ७४ ॥ तद् वत्से! त्वत्समं राजकुमारं कञ्चन त्वया। अद्यापाणिग्राहयिष्यामि मनो पालय नेमितः ॥ ७५ ॥ अथ राजीमती प्राह त्वं मातर्मदमभ्यधाः। पतिर्मे नेमिरेवात्र पङ्कजिन्यास्यार्यमा ॥ ७६ ॥ त्राता दाता च पाता च ततो नान्योऽस्ति कश्चन। यादृशस्तादृशो वास्तु स एव शरणं मम ॥ ७७ ॥ इति चेतो दृढीकृत्य व्यापन्ती प्रभुपादुकाम्। तस्थौ राजीमती भावयतीभूय पितुर्गृहे ॥ ७८ ॥

रथनेमिस्य भ्राता कनीयाञ्जगदीशितुः। राजीमतीमियायेतत्पाणिग्रहमनाः सदा ॥ ७९ ॥ अहो प्रजावतीमोहाद् मामुपासितुमेत्यसौ। इति राजीमती मत्वा तमायान्तमुपाचरत् ॥ ८० ॥ स पुनः संभ्रमाद् मत्वा तामात्मन्यनुरागिणीम्। भाणयामास दासीभिरात्माभिप्रायं दुर्मतिः ॥ ८१ ॥ राजीमत्यपि तद् बुद्ध्वाऽचिन्तयद् धुन्वती शिरः। प्रभोरस्य च सोदर्येऽस्यहो! सत्त्वान्तरं कियत्?

॥ ८२ ॥ दिष्ट्या तत्याज मां राज्यश्रियं चोच्छिष्टवत् प्रभु । असौ त्वशौचः श्वेवैतद्द्वय काङ्क्षति धिग् विधिम् ॥ ८३ ॥ तदेनं स्नेहल स्नेहोपायेनैव प्रबोधये । निमित्तीकृत्य मा मज्जत्वसौ मा भवसागरे ॥ ८४ ॥ ध्यात्वेति सा पयः पीत्वा वामयित्वौषधाश्च तत् । ददौ प्रातरुपेताय स्थालस्थ रथनेमये ॥ ८५ ॥ सोऽब्रवीद् किमिद मुग्धे ! वान्त पाययसेऽद्य माम् । वस्तुना रुचिरेणापि किमुच्छिष्टेन धीमताम् ? ॥ ८६ ॥ सोचे यद्यपि वेत्सीद त्वममुग्ध ! महामते ! । वान्तां श्रीनेमिना तद् मां परिणेतु किमिच्छसि ? ॥ ८७ ॥ रथनेमि पतित्वाथ तत्पदोरिदमभ्यधात् । त्वयाह बोधितो मुग्धन् साधु साधु महासति ! ॥ ८८ ॥ अथैतौ शुद्धसवेगौ जाते केवलिनि प्रभौ । आददातेऽस्य पादान्ते दान्तेन मनसा व्रतम् ॥ ८९ ॥ रथनेमिस्त्वान्येद्युरध्यास्ताध्यात्मलालस । गुहां काञ्चिदिहागाच्च वृष्टिधूनो-प्रसेनजा ॥ ९० ॥ रथनेमिमजानन्ती तमस्तामतिरोहितम् । उद्वापयितुमनासौ वस्त्राण्युर्ध्वाण्यमुञ्चत ॥ ९१ ॥ कामस्येव विकोशासिज-तामाजाक्ष्य ता मुनि । गतधैर्य पुरोभूय स्वजल्द्वागिदमभ्यधात् ॥ ९२ ॥ पुरापि प्रार्थितासि त्वमद्य मे कुरु वाञ्छितम् । सर्वेषामर्थि नामर्थं पूरयेत्कल्पवल्ल्यपि ॥ ९३ ॥ रथनेमिमथो मत्वा लज्जित्वा भोजनन्दनी । सवृताङ्गी जगाद् बोधभङ्गीभिस्तमबोधयत् ॥ ९४ ॥ स्वदशा दूषित पूर्वं धृतो यार्ऽर्थस्त्वयोदरे । अद्यापि तदजीर्णस्य सारोद्गारा स्फुरन्त्यमी ॥ ९५ ॥ स्कन्देयुर्ज्वलित ज्योतिर्धूमकेतुदुरासदम् । नेच्छन्ति वान्तमापातु कुले जाता अगन्धने ॥ ९६ ॥ धिगस्तु ते [illegible] काम्या यस्त्व जीवितकारणात् । वान्तमिच्छस्यहो ! पातु भविता न्तेऽपि ते मृति ॥ ९७ ॥ अह च भोजराजस्य त्वं चास्यन्धकवृष्णिजः । मा कुले गन्धने भूत्वाऽसयमं निभृतश्चर ॥ ९८ ॥ यदि त्व कुरुषे भाव या या द्रक्ष्यसि नायिका । वात्याधूतो [illegible] इवानियतात्मा भविष्यसि ॥ ९९ ॥ तस्या स वचन श्रुत्वा सयत्याश्च सुभाषितम् । अङ्कुशेन यथा नागः धर्म सम्प्रतिपन्नवान् ॥ १०० ॥

नेमिं विजेतुमसृजद् मदनो महास्त्रं राजीमतीमयमनेन तु नायकेन।
तेनैव सैव रथनेमिरथाधिरूढो जिग्येतरां विहितमोक्षगुणोदयेन। १०१॥

॥ इति राजीमतीकथा ॥

अथ मदनरेखा यथा;—

अस्त्यवन्तिषु विख्यातं सुदर्शनपुरं पुरम्। यत्र देव्या न भारत्या कमला कलहायते ॥ १ ॥ अपनीतद्विपच्चूडामणिर्मणिरथो नृपः। तत्रासीद् यदसिज्योत्स्ने विलुलास यशःशशी ॥ २ ॥ बभूव युवराजोऽस्य तापबाहुबलोत्कटः। युगबाहुरिति ख्यातः ख्यातेज ऽराजयुक् ॥ ३ ॥ तस्यासीज्जिनधर्मैकरतानेकगुणान्विता। प्रिया मदनरेखेति रूपरेखावती सती ॥ ४ ॥ मम देवेन पत्यापि स्वरूपेण जितः स्मरः। इतीव सापि तत्कान्तामजैषीद् धीरवासिता ॥ ५ ॥ तयोश्चन्द्रयशाः कीर्त्या तारकेशविजित्वरः। सुतोऽभूच्छक्तिदुर्वारः कुमारः शिवयोरिव ॥ ६ ॥ कदाचिदेतां श्वेतांशुमुखीं वातायनस्थिताम्। दृष्ट्वा मणिरथश्चक्रे कामकेलिमनोरथम् ॥ ७ ॥ ततोऽस्यै गन्धमाल्यादि प्रेषयामास भूपतिः। निर्विकारा तु सा सर्वमग्रहीज्ज्येष्ठभक्तितः ॥ ८ ॥ ततो मानितमात्मानं मन्यमानः स दुर्मतिः। दूतीमुखेन तां रन्तुमर्थयामास पार्थिवः ॥ ९ ॥ सापि दूतीमुखेनैवं पार्थिवाय व्यजिज्ञपत्। युज्यते नेदृशं वक्तुमपि देव! भवादृशाम् ॥ १० ॥ कुललज्जा न चेल्लोकलज्जा च तव भूपते!। यद्येवं कथं नैव स्वबन्धोरपि लज्जसे? ॥ ११ ॥ श्रुत्वेति भूपतिश्चित्ते चिन्तयामासिवानिति। इयं मय्यनुरक्तेव ध्वनितार्थं यदस्यदः ॥ १२ ॥ यावत् ते बन्धुरस्त्येष तावद् नोचितमीदृशम्। एनं केनाप्युपायेन

हन्मि तद् किमनेन मे? ॥ १३ ॥ इति दुष्टमतेरस्य युगबाहुं निशुम्भितुम् । छलं मृगयमाणस्य ययौ कालः कियानपि ॥ १४ ॥ इतो मदनरेखा तु चन्द्रस्वप्नेन सूचितम् । गर्भं कादम्बिनीवाधाद् युगबाहो रवेरिव ॥ १५ ॥ जिनार्चासंघसम्मानरूपान् भूपानुजो बहून् । तस्याश्च पूरयामास तृतीये मासि दोहदान् ॥ १६ ॥ युगबाहुर्यमाहूत इव चैत्रोत्सवेऽन्यदा । जगाम रन्तुमुद्याने समं मदनरेखया ॥ १७ ॥ क्रीडतः कान्तया सार्कं तया साकम्पया स्मरात् । दिनान्तेऽस्तमगात् तस्य प्राच्यपुण्यमिवांशुमान् ॥ १८ ॥ स्वयं स्थित्वा च सन्ध्यास्यलक्ष्मीरिव तिरोदधे । रुरोध च तमस्तस्य दशा इव दिशो दश ॥ १९ ॥ युगबाहुरसौ तस्मिन्नेवोवास निशां वने । येन संजायते पुंसां बुद्धिः कर्मानुसारिणी ॥ २० ॥ उद्दामयुद्धान् विपुच्चैव यामिकान् परितो वनम् । रम्भाकेलिगृहेऽशेत समं मदनरेखया ॥ २१ ॥ अथो मणिरथो दध्यावसावयसरो वरः । सुप्रसन्नाद् विधेः प्राप्तः सुचिरं याञ्छ्ता मया ॥ २२ ॥ एवं तावत्प्रसङ्गेन युगबाहुर्बहिर्वने । द्वितीयमेव कतिचित्पादातपरिवारितः ॥ २३ ॥ तृतीयं सांप्रतं रात्रिश्चतुर्थं वनमस्ति तत् । हन्मि गत्वा प्रियासङ्गविघ्नं मूर्त्तमिवाशुभम् ॥ २४ ॥ चिन्तयित्वेत्यसौ दुष्टो मुष्टिना कलयन्नसिम् । गतो बहिर्वनेऽपृच्छद् यामिकानित्यनामिकः ॥ २५ ॥ भो भोः! शंसत मे बन्धुर्युगबाहुः क्व वर्तते ? । श्रुत्वेति तद्वचस्तेऽपि शशंसुः कदलीगृहे ॥ २६ ॥ मैनं कश्चिच्छलान्वेषी द्वेषी हन्यादिहस्थितम् । इत्यागामित्यसौ जल्पन्नथ केलिगृहेऽविशत् ॥ २७ ॥ ससंभ्रममथोत्थाय युगबाहुस्तमानमत् । भ्रातरम्भोपितेनेहि पुरमित्यनुमोदितः ॥ २८ ॥ तदादेशादसौ गन्तुं पुराय प्रगुणीभवन् । हतो हतात्मना तेन कन्धरायां शितासिना ॥ २९ ॥ युगबाहुस्ततो मूर्च्छामीलिताक्षोऽपतद् भुवि । तारं तारं च पूत्कृते शुचा मदनरेखया ॥ ३० ॥ किमेतदिति संभ्रान्ताः पत्तयः परितोऽमिलन् । ऊचे राज्ञा च्युत पापैर्वादसिरसौ मम ॥ ३१ ॥ नूनमेतद् नृपस्यैव चेष्टितं पापवेष्टितम् । विमृश्येति बलादेनं पत्तयः पत्तनेऽनयन् ॥ ३२ ॥

ते चन्द्रयशसोऽप्याख्यन् युगबाहोस्तथाकथाम् । सोऽपि वैद्यानुपादायोद्यान तूर्णमुपाययौ ॥ ३३ ॥ यथाकर्माणि वेद्येषु वितन्वत्सु प्रयत्नत । युगबाहोस्तदा तारायनभङ्गोऽभवत् पुन. ॥ ३४ ॥ तता मदनरेखाऽस्मै परलोकाध्वयायिने । धृत्वा विवेकिनी धैर्यं विदधे धर्मशम्बलम् ॥ ३५ ॥ महासत्त्व ! न ते कश्चित् त्वं च कस्यापि न ध्रुवम् । कुटुम्बे देहिना योग पक्षिणामिव शाखिनि ॥ ३६ ॥ सर्व. स्वकर्मणा पूर्वकृतानामश्नुते फलम् । परो निमित्तमात्र स्यात् तद्दोषेषु गुणेषु च ॥ ३७ ॥ तद् दध्रीथा मन साम्ये सुगतेर्मुख्यकारणम् । शरण च तत्र चत्वारोऽर्हन्मुख्यास्ते च मङ्गलम् ॥ ३८ ॥ अज्ञानाच्च कुसङ्गाच्च यत् त्वयाऽकारि कर्हिचित् । पुण्याढ्य ! दुष्कृत गर्हं तद् मङ्गलनिबर्हणम् ॥ ३९ ॥ सुगृहीतां च कुर्वीथा सुगतिद्वारकुञ्चिकाम् । अप्रपञ्चमते ! पञ्चपरमेष्ठिनमस्क्रियाम् ॥ ४० ॥ इत्येतया शुभध्यानसोपानमधिरापित । युगबाहुर्ययावुच्चै पद प्राणविनाकृत ॥ ४१ ॥ तत पितृशुचा चन्द्रयशा सहपरिच्छद. । दहनमन्दं प्रधाने रोदसीमप्यरोदयत् ॥ ४२ ॥ दध्यौ मदनरेखा तु धिग् धिग् मे रूपसपदम् । ययास्मि गमिता हन्त हताशानर्थमीदृशम् ॥ ४३ ॥ असौ च शीलविध्वसमशौचो मे करिष्यति । निहस्यति च मे पुत्रमपि कान्तो यथा हत ॥ ४४ ॥ साम्प्रतं साम्प्रतं तद् मे स्थातुमत्र क्षणाऽपि न । गत्वा विदेशमाधास्ये परलोकहित व्रतम् ॥ ४५ ॥ चिन्तयित्वेति सा पुत्रमप्यनापृच्छ्य सत्वरा । नि सृत्योद्यानतस्तस्मात् प्रचचाल दिशैकया ॥ ४६ ॥ पादयो कण्टकैर्वाढ हृदये शोकशङ्कुना । पीड्यमाना ययौ मार्गे निशीयेऽप्यीव सा जवात् ॥ ४७ ॥ क्रमात् प्रापाटवीमेका सानेकतरुगह्वराम् । तत्र मार्गमिवादेष्टुमुदियाय च भास्कर ॥ ४८ ॥ प्राचीमुखी प्रयान्ता सा गङ्गेगाङ्गवती सती । मध्याह्ने क्षीरनीरेशमिवैकं पाप्य पल्वलम् ॥ ४९ ॥ प्रक्षाल्य मुखहस्ताङ्घ्रि तत्र स्मृत्वा जिनक्रमान् । व्यधाद् वनफलै प्राणवृत्ति स्वापतितै स्वयम् ॥ ५० ॥ प्रत्याख्यायाथ सागारं लतागारगता क्वचित् । एषा मदनरेखाप्यस्थि-

शयनमातनात् ॥ ५२ ॥ अस्तं गते [illegible]
भिया नमस्काराञ्जपन्ती सा निशान्तरे । असूत मूर्तिमत्पुण्यमिव लोकस्तुतं सुतम् ॥ ५३ ॥ प्रातः कम्बलरत्नेन वेष्टयित्वा तमर्भकम् । कण्ठेऽस्य मुद्रिकां यौगवाह्वीमवलम्ब्य च ॥ ५४ ॥ सरो मदनरेखाऽगाद् क्षालयित्वात्र वाससी । स्नातुं विवेश तोयान्तस्तोयदेवीव सा तदा ॥ ५५ ॥ युग्मम् ॥ ततो जलगजेनासौ लीलयोत्क्षिप्य शुण्डया । क्षिप्त्वा नभस्यखण्डतया द्वेपाज्य विदधे तृणम् ॥ ५६ ॥ याता नन्दीश्वरं विद्याभृता केनापि सा दिवः । पतन्ती चातकेनेव तोयधारा प्रतीप्सिता ॥ ५७ ॥ क्रन्दन्ती करुणं तेन नीता वैताढ्यपर्वते । सोपरोधममुं दीना सा जगाद सगद्गदम् ॥ ५८ ॥ अद्याहं भो महासत्त्व ! प्रसूता निशि कानने । सुतं लतागृहे मुक्त्वा हताशाऽगां सरोवरे ॥ ५९ ॥ ततो जलगजेनाहमक्षेपिषि नभसि क्षणात् । निपतन्ती ततो दैवादासादयिषि च त्वया ॥ ६० ॥ तदेको बालकः सोऽयं हंस्यते श्वापदेन हा ! । आहाररहितो मृत्युं लप्स्यते स्वयमेव वा ॥ ६१ ॥ तदक्षेपाद् महासत्त्व ! पुत्रभिक्षां प्रयच्छ मे । तत्र मां नय त वाऽत्र कृपापात्र समानय ॥ ६२ ॥ विद्याधरोऽब्रवीत् कान्तं यदि मां प्रतिपद्यसे । कर्ता तदा त्वदादेशमस्मि सारङ्गलोचने ! ॥ ६३ ॥ अन्यच्च शृणु ! गान्धारदेशे रत्नावहे पुरे । खगेन्दुर्मणिचूडोऽभूत् प्रियास्य कमलावती ॥ ६४ ॥ तयोर्मणिप्रभाख्योऽहमस्मि सूनुः शुचिस्मिते ! । तद् मां श्रेणिद्वयाधीशं कृत्वा तातोऽग्रहीद् व्रतम् ॥ ६५ ॥ क्रमेण विहरन् सैष इहैवात्रागतोऽभवत् । सांप्रतं तु गतो नन्दीश्वरं चैत्यानि वन्दितुम् ॥ ६६ ॥ मयापि गच्छता तत्र नभस्याऽऽसादि सुन्दरि ! । तद् मां पतिमुरीकृत्य भव विद्याधरेश्वरी ॥ ६७ ॥ अन्यच्च ते सुतं प्राप्य विपिनाद् मिथिलानृपः । प्रीत्याऽऽर्पयद् महादेव्यै पाल्यमानोऽस्ति शोभने ! ॥ ६८ ॥ प्रज्ञप्त्येदं मयाऽज्ञायि विद्यया तत् प्रसीद मे । भुङ्क्ष्व भोगान् मया साकं पौलोमीव मरुत्वता ॥ ६९ ॥ श्रुत्वेत्यचिन्तयदसावहो ! मे कर्मणां दशा । यद् भवामि इहान्यान्यतरव्यसन-

भागिनी ॥ ७० ॥ विभूतयोऽपि मा भूवन्श्रीजम्बानिपचेलिमा.। गेहदाहसमुद्भूतमुद्द्योतं कः समीहते ? ॥ ७१ ।. मृते पतिं सुशीलानां दारिद्र्यमपि मण्डनम् । न्याय्य एव सरोजिन्या संकोचस्तपनं विना ॥ ७२ ॥ तत् किमत्र विधेयं मे हुं कालहरणं किल । मिथ्यापि सत्यसन्धाया यत् तथ्याद् नातिरिच्यते ॥ ७३ ॥ निर्धार्येति जगादैनं युगबाहुपतिव्रता । नय नन्दीश्वरं मां तत् प्रियं तेऽपि विधास्यते ॥ ७४ ॥ ततः श्रुत्वेति विद्याभृद्ग्रामणीः स मणीमये । विमाने तां समारोप्यानन्दी नन्दीश्वरं ययौ ॥ ७५ ॥ तत्र प्रीता त्रिपञ्चाशच्चैत्यानां शाश्वतार्हतः । ननामानर्च तुष्टाव सा भावरसिताशया ॥ ७६ ॥ मणिप्रभेण साकं सा मणिचूडमुनीश्वरम् । गत्वा नत्वा पुरोऽमुष्य निषसाद यथाविधि ॥ ७७ ॥ ततो मदनरेखाया मत्वा व्यतिकरं मुनिः । ज्ञानालोकाच्चतुर्ज्ञानी मणिप्रभमबोधयत् ॥ ७८ ॥ प्रणो मणिप्रभेणैरा प्रबुद्धेन महात्मना । क्षामिता यामितां नीता प्रोक्ता किं तेऽधुना प्रियम् ? ॥ ७९ ॥ सोचे नातः परं किञ्चित् प्रियं बान्धव ! यत् त्वया । इदं नन्दीश्वरं तीर्थं समानेपि सुदुर्लभम् ॥ ८० ॥ विमानमेकमायासीदसमानमिहान्तरे । तन्मणीकिङ्किणी-रणाडम्बरं चलचामरम् ॥ ८१ ॥ तस्माद् विनिर्ययावेकः प्रभया भासुरः सुरः । हारकेयूरकोटीरकुण्डलादिविभूषणः ॥ ८२ ॥ तां सतीं त्रिः परीयानौ पुरो नत्वातिभक्तितः । ततोऽनमद् मुनिं तस्य पुरतो निषसाद च ॥ ८३ ॥ अथ 'विद्याधरेणैव विस्मितेनेति भाषितः । देव ! कोऽयं त्वया चक्रे विनयातिक्रमः भ्रमः ? ॥ ८४ ॥ अथ देवोऽब्रवीदेवं युगबाहुरहं पुरा । भ्रात्रा मणिरथेनोर्वीभृताऽसिलतया हतः ॥ ८५ ॥ ततः कण्ठगतप्राणोऽनया मदनरेखया । प्रियया प्रीणितो जैनधर्माख्यामृतधारया ॥ ८६ ॥ ततः समाधियोगेन मुक्तमर्त्यकलेवरः । ब्रह्मलोकेऽभव सांऽहमिन्द्रसामानिकः सुरः ॥ ८७ ॥ धर्माचार्या ममेयं यत् तेनादौ प्रणता मया । श्रुत्वेति खेचरो धर्ममहिमानममोदत ॥ ८८ ॥ मुदा मदनरेखां च युगबाहुसुरो जगौ । साधर्मिक ! प्रियं किं ते क्रियतामद्य शाधि माम् ? ॥ ८९ ॥ नापि त निजगादेति प्रियं

मुक्तिपदं मम । तद् नान्तरेण संयमपरो दातुमीश्वरः ॥ ९० ॥ तथापि मिथिलापुर्यां नय मां त्रिदशोत्तम ! । तत्र पुत्रमुखं दृष्ट्वा यतिष्ये यतिकर्मणि ॥ ९१ ॥ ततोऽसौ तत्त्वणादेव देवेन मिथिलापुरीम् । नीता नत्वात्र चैत्यानि ययौ साध्वीप्रतिश्रये ॥ ९२ ॥ तत्र प्रवर्त्तिनीपादानसौ नत्वोपविश्य च । शुश्राव देशनां मोहतमःकदनकौमुदीम् ॥ ९३ ॥ ततः पुत्रमुखं द्रष्टुं देवेन भणितांहसा । किं मोहहेतुनाऽनेनेत्युक्तः सोऽपि दिवं ययौ ॥ ९४ ॥ आदाय मदनरेखा व्रतमथ तत्र प्रवर्त्तिनीपार्श्वे । तपसा कर्मविनाशादासादयति स्म मुक्तिं सा ॥ ९५ ॥

॥ इति मदनरेखाकथा ॥

अथ दवदन्तीकथा:—

आस्ते पुरं कुण्डनमित्यपाचीदिगङ्गनाभालविभूषणाभम् । यत्रोरुमुक्तापरिवेषवेषं प्राकारसानूनि समाश्रयन्ति ॥ १ ॥ विहाय रम्यं पुरमेतदत्रा किमत्र यूयं वसथेति यस्य । चैत्यानि जेगुर्दिवि दण्डबाहुनुदस्य संदेष्टुमिवामरेभ्य ॥ २ ॥ प्रक्रीडमानाः स्तनवृहाङ्गणेषु कुमारिकास्तारकतारभांसि । रत्नान्यहो ! खेलनकर्कररत्वं कर्केतनादीनि नयन्ति यत्र ॥ ३ ॥ सुतम्बकीभावकलामजावस्तनावनम्रान्तरमुष्टिकग्राम् (?) । गुणप्रवीणां रचयन्ति वीणां प्रियां च पौरा नहि यत्र दूरात् ॥ ४ ॥ त्रिवर्गसारेऽत्र विदर्भदेशे विकस्वराम्भोरुहकर्णिकाभे । राजाऽभवद् भीम इति प्रसिद्धः सिद्धाङ्गनागीतगुणप्रशक्तिः ॥ ५ ॥ यस्य द्विपत्तत्त्वकुजापकीर्तिभृङ्गीभृतो द्विषवनितावतंसान् । यश प्रसूनोपचितानकार्षीत् कराजवाले करवालवल्ली ॥ ६ ॥ गङ्गेव सिन्धो रुगिवाब्जवन्धोः शचीव जिष्णोः कमलेव विष्णोः । तस्य प्रशस्या फिज पुष्पदन्ती दन्तीश्वरस्याप्रभुवत् प्रियाऽऽसीत् ॥ ७ ॥ तस्यां च तस्याङ्गभवा दवार्त्तदन्त्यागमस्वप्ननिवेदितर्द्धिः । बभूव नाम्ना दव-

दृश्यभिशा कलासु सर्वास्वपि शारदेव ॥ ८ ॥ प्राप्याप्यसर्गावसरासनं तद्भालेऽतिभास्वांस्तिलकश्चकाशे। भ्रूचीनचारूणि जगन्ति जेतुमाविष्कृतं चक्रमिव स्मरेण ॥ ९ ॥ प्रापुपयत शासनदेवताऽऽविर्भूयैकदा तामिदमब्रवीच्च। श्रीशान्तिनाथस्य भविष्यतीर्थकृतस्त्वमेतां प्रतिमां यजेथाः ॥१०॥ इतीरयित्वा करपद्मकोशे तस्या जिनार्चामपि तां निवेद्य। तिरोदधे शासनदेवता सा भेजे च भैमी शिरसा तदाज्ञाम् ॥ ११ ॥ सा पूजयन्ती जिनमार्यिकाभ्यां जैनं च धर्मोत्तरमाददाना। क्रमेणापि बाल्यं परिहृत्य भेजे वयो मनश्चापि समं प्रबुद्धम् ॥ १२ ॥ तदीयकर्णाङ्कजानुरूप विदर्भनाथे वरमीक्षमाणे। बभूव साष्टादशवर्षदेश्या चिन्तानलेश्यानिकषो विधातुः ॥ १३ ॥ वरं विदग्धा नृवरेषु वीक्ष्य भ्रमीन पद्मेषु नरारविन्दम्। गृह्णातु सानित्यथ पार्थिवेन्द्रः स्वयंवरामण्डपमाततान ॥ १४ ॥ विदर्भराजार्थितया दिगन्तभूपाललोकः सकलोऽपि तत्र। संप्रापदेतां परिणेतुकामः श्रिय यथा स्वर्गिगणः पयोधौ ॥ १५ ॥ एकैकशस्तानभियानपूर्वं सम्मान्य सर्वान् नृपतीनुपेतान्। निवासयामास नृपासथोऽयं स्वपत्तनोपान्तवनावनीषु ॥ १६ ॥ गर्जन्तमूर्जस्वलतूर्यनादैर्नृत्यन्तमुच्चैर्ध्वजधोरणीभिः। उद्धूपधूमैः पुलकं दधानं हसन्तमुल्लोचमणिप्रभाभिः ॥ १७ ॥ वायूल्लसद्वन्दनमालिकाभिर्भ्रूक्षेपनर्माणि विपञ्चयन्तम्। तं मूर्तमानन्दमिवाथ भूपाः स्वयंवरामण्डपमभ्युपेयुः ॥ १८ ॥ युग्मम् ॥ तस्मिन्नमी दत्तमहासनेषु मञ्चेषु पञ्चेषुरसोत्तरङ्गाः। शृङ्गारभाजो विविधेङ्गितेन वैदग्ध्यभङ्गीमपतारयन्तः ॥ १९ ॥ कश्चित् तदा स्वप्रतिबिम्बदर्शी तिर्यग्मणिस्तम्भगतां दिदृक्षुः। निकं विवर्त्यैकभुजाभिपक्ष्मी सुहृज्जनालापमिषं सिषेवे ॥ २० ॥ कश्चित्तु रत्नाञ्चितमुष्टिरम्यां छुरीं परेषामभिदर्शयिष्यन्। दृष्ट्या च मुष्ट्यावधृतां तदानीमनीनृतद् व्योमनिबद्धलक्षः ॥ २१ ॥ कश्चित् तदा गुम्फितपुष्पगुच्छमुच्चालयामास मुहुः करेण। भैमीकरग्राहकदाग्रहेण दिव कलानाथमिवापतन्तम् ॥ २२ ॥ कश्चिच्च सिंहासनमध्यनिविष्टस्तदस्थमात्मीयकरङ्कवाहम्। तत्कन्धरान्यस्तभुजस्तदानीं स्मरप्रहारार्त इवालताम्बे ॥ २३ ॥ कश्चित् तदा

[illegible] गुरुवन्मिव [illegible] मिवारविन्दम् । स्मरनन्दच्छलतः श्रियोऽधिभुयोऽभितः श्रोमजलं नियासयत् ॥ २४ ॥ कश्चित् कराङ्गुष्ठ-
[illegible] रत्नावली [illegible] । भीमात्मजापीलवनमंगोऽयान्सस्यानिव स्योग्दूर्यसितान्तरायान् ॥ २५ ॥ प्रमान्तरेऽधिष्ठि-
[illegible] । उद्भिन्ननानायसरैरुदारैर्धृता सखीभिर्विधृतातपत्रा ॥ २६ ॥ चीनैर्नवीनैरनणीयसीभि प्रणीतवेषा
[illegible] । भैमी दधाना वरदाम पाणौ स्वयंवरामण्डपमाजगाम ॥ २७ ॥ युग्मम् ॥ ततोऽखिलानां समकालमेव तस्यां दृशः पेतु-
[illegible] । पुष्पद्रुमणां परितोऽपि भृङ्गा नवोदितायामिव हेमजात्याम् ॥ २८ ॥ प्रत्येकनामग्रहपूर्वमूर्वीभुजो भुजोत्सङ्गितवेत्रयष्टि ।
[illegible] मेत्यपरान् तस्यै प्रकल्पयाञ्चेति भृशं जगाद ॥ २९ ॥ देवि ! प्रसादं कुरु दृष्टिदानादितोऽरिसिंहो जितशत्रुसूनुः । रूपेण मार-
[illegible] दधिपर्णनामा ॥ ३० ॥ असावपीक्ष्वाकुकुजातकंसदृचन्द्रात्मजन्मा ननु चन्द्रराजः । चम्पेश्वरोऽयं च सुबाहुनामा
[illegible] ॥ ३१ ॥ अयं च शोहीतकदेशनाथश्चन्द्रानने ! चन्द्रकिरीटनामा । निर्लाञ्छनोऽसौ शशलाञ्छनाख्योऽरिकेसरि-
[illegible] ॥ ३२ ॥ [illegible] ऽसौ भृगुकच्छनाथो नृदेवरत्नं ननु यज्ञदेवः । सौराष्ट्रभूमीपतिरप्युदारः शोणितदेऽसौ मुकुन्देश्व-
[illegible] ॥ ३३ ॥ [illegible] यस्मिन् मनसो रसस्ते पतिंवरे ! तं पतिमाद्रियस्व । इति ब्रुवाणां प्रतिहाररक्षीं भ्रूसंज्ञया प्रेरयति स्म भैमी
॥ ३४ ॥ [illegible] प्रयान्ती यं यं व्यतीयाय पतीयती सा । [illegible] तमाभूत् तिमिरैर्निमीलदुत्पलैरिवो गुण्ठितमाततान ॥ ३५ ॥
[illegible] नौ तामिति वेत्रधारी । मदग्रधीपाणि ! विदर्भपुत्रि ! दृष्टिप्रसादादवधारयेस्त्वम् ॥ ३६ ॥ युगादिनाथा-
[illegible] । देवस्तवायं तपनीयवर्णो ! श्रियां निवेशो निषधाभिधानः ॥ ३७ ॥ जानूरवर्ती प्रबलो नलोऽयं
[illegible] । अय च धाम्नां द्युवतां द्वितीयोऽप्यकूरधीः कूबरनामधेयः ॥ ३८ ॥ तदेतयोः कामजतंसयोर्वा चन्द्रार्कयोर्वा

हरिचक्रिणोर्वा । मुदुर्वसे यं वरवर्णिनि ! त्वं तत्कण्ठपीठे वरदाम धेहि ॥ ३९ ॥ नलस्य भैमी गलकन्दलेऽथ न्यास्थत् प्रमोदाद् वरदाम सद्यः । अग्रे गुरूणां त्रपया स्वबाहुगाढोपगूहप्रतिहस्तकोहम् ॥ ४० ॥ तदा व्यजृम्भन्त च साधु साधु वृतं विदर्भाङ्गभुवेति वाचः । वद्धक्रुधोऽपि क्षितिपा नलेऽन्येऽशाम्यंश्च तस्याः सुकृतप्रभावात् ॥ ४१ ॥ अथाशु भीमेन महीभुजस्ते सम्मान्य सम्मान्य महोपदाभिः । निजार्थसंसिद्धिमता विसृष्टाः स्वमण्डलाद् मन्त्रविदेव चेष्टाः ॥४२॥ ततः शुभेऽह्नि स्मरमीशदग्धमुज्जीवयन्तीषु वधूषु गीत्या । फलतातिहस्तोत्सवतः स्वपुत्रीमुद्वाहयामास नलेन भीमः ॥ ४३ ॥ नलाय तेजोविजितानलाय भीमः स्वपुत्रीकरमोचनेऽथ । ददौ सदौचित्यविदेष हस्तिहयादिहेमादिकमात्मशक्त्या ॥ ४४ ॥ तौ कङ्कणोद्भासिकरौ कुलार्यागीतौ गृहे चैत्यमवन्दिषाताम् । ततश्च भीमो निषधश्च भूपौ तत्कङ्कणोच्छोटनमाचरेताम् ॥ ४५ ॥ अथ प्रयान्तं निषधं सपुत्रमपि स्वदेशाय विदर्भराजः । अनुप्रयातो विधिवद् निवृत्स्यन् कृतप्रणामामशिषत् स्वपुत्रीम् ॥ ४६ ॥ वत्सेऽनुशास्तिस्त्वयि पूष्णि दीपस्तथापि मोहाद् कियदादिशामि । त्याक्षीर्नलं मा व्यसनेऽपि यस्मात् कुलाङ्गनानां पतिरेव देवः ॥ ४७ ॥

भीमेऽनुशास्येति सुतां निवृत्तेऽधिरोप्य तामात्मरथं नलोऽपि । चचाल सेनाश्वखुरक्षतक्ष्मारजोभिराशास्तिरयन् दशापि ॥ ४८ ॥ ततः स्वपुर्या निषधाधिपस्य यातोऽन्तराऽस्तं तरणिः प्रपेदे । ब्रह्माण्डभाण्डं परितोऽप्यपूरि नीलीरसेनेव च तामसेन ॥ ४९ ॥ तथापि नासौ गमनाद् व्यरंसीद् बलीयसी हि स्वभुवो दिदृक्षा । निजाङ्कपल्यङ्कतले शयाना नलेन भैमीति ततो बभाषे ॥ ५० ॥ देवि ! प्रबुध्यस्व बलं न यातुमीष्टे बतान्धंकरणैस्तमोभिः । प्रकाशय स्वं तिलकं तदुच्चैः सहस्रभानोर्युवराजकल्पम् ॥ ५१ ॥ देव्या ललाटं परिमृज्य फलते तमःप्रतीपे तिलकप्रदीपे । ततोऽचलत् तस्य चमूस्तमिस्रामध्येऽपि सा चक्रिवरूथिनीव ॥ ५२ ॥ नलो महात्मा तमलोकताथ मुनीन्द्रमेकं

प्रतिमालयमध्ये । धनैभक्त्याहितदानतेपलीजैः सहस्राक्षमिव द्विरेफैः ॥ ५३ ॥ भक्त्या सभार्योऽपि नलोऽवतीर्य रथादथामुं मुनिमाननाम । ध्यानाद् निरस्तैरिव कर्मचौरैर्व्याप्यमानं भ्रमरै रणद्भिः ॥ ५४ ॥ ततः पुनस्तद्गुणकीर्तनेन निरुत्तपापः सपरिग्रहोऽपि । रथं समारुह्य महारथोऽमायरीवसैन्यः स्वपुरीमियाय ॥ ५५ ॥ निवेश तस्यामथ कोशलायां पुरस्कृतोऽसौ निषधेन पित्रा । भैम्या समं स्वं पुरभामिनीभिः व्याख्यापयन् पूर्णिमदेव चन्द्रः ॥ ५६ ॥ नलं तथा कूवरमात्मपुत्रं निवेश्य राज्येऽपि च यौवराज्ये । निषिद्धकल्को निषधः क्रमेण नभिकलाद्यान्यगुरीचचार ॥ ५७ ॥ ततोऽभ्रदिग्गोपुरशालमानदिशाजयैजायनशैलशालाम् । पयोधिलेखापरिखां सुखेन नलः शशासैकपुरीमिवोर्वीम् ॥ ५८ ॥ येनाजिभूमौ नृपकुञ्जरेण धनुर्जतायाः करकम्पितायाः । शिलीमुखैराशुगतिप्रयातैर्दिशा व्यकीर्यन्त महीधराणाम् ॥ ५९ ॥ स कूवरः स्वमनाद्गजः सुतासज द्यूतपथे निनाय । भैम्या निषिद्धोऽपि हि नैषधिस्तन्नैव व्यरंसीदिह शीर्णबुद्धिः ॥ ६० ॥ मोहाकुलःदेव नलः कलेन प्रणीश्यमानः सह कूबरेण । अहारयत् प्राज्यमपीह राज्यमहो ! विधातुर्विषमं चरित्रम् ॥ ६१ ॥ कालेन साक्षादिव कूबरेण वस्तूनि सर्वाण्यपनीय मुक्तः । नलोऽथ शीतांशुरिवैक एव कन्दस्सु पतिष्विव नागरेषु ॥ ६२ ॥ देशान्तरं याति नलेऽथ भैमीं छायामिवास्यानुसरं प्रयान्ती । नलानुजः प्राह मृगाक्षि ! मा गा नलेन यस्मादसि हारिता त्वम् ॥ ६३ ॥ यदन्विदं सोऽभिदधे प्रधानैः किं कूबर ! दुर्मते ! करोषि । यद् भ्रातृजाया जननीव मान्याऽस्याः शापतो वा भवितासि भस्म ॥ ६४ ॥ तैरेवमुक्तः स जवेन भैमीं रथे निवेद्यनुगलं न्युद्धास । नलोऽप्यथ त्यक्तरथः सभार्यश्चचाल पादैः पृथिवीं पुनानः ॥ ६५ ॥ हा हा हताः स्मो हतवेधसेति विलापिनीनां परितः प्रजानाम् । याऽपाम्बुभिस्तन्निगमस्तदानीमाजानुजम्बालसमाकुलोऽभूत् ॥ ६६ ॥ पुरोपकण्ठेऽथ नलानुयातानमात्यपौरप्रभृतीन् निवर्त्य । एको पुरस्ताल च सम्यमेव भैम्याऽनुयातोऽभि वन प्रावृत्ये ॥ ६७ ॥ मार्गः सदर्भो मसृण प्रयाहि घर्मः कठोरश्च शिरः पिधेहि ।

भैमीति साधुः पथिकाङ्गनाभिः मां शिक्षिता वर्त्मनि वीक्षिता च ॥ ६८ ॥ अशिश्वयत् पद्मपमपीप्यदम्भो व्यशिश्रमत् प्रीतिकलो नलोऽपि । दत्त्वा च बाहुं यत मन्दमन्दमचीचलच्चञ्चललोचनां ताम् ॥६९॥ उपेयतुस्तावटवीमथैकामेकान्तभीमां तरुमालिकाभिः । आगोत्रजन्माविदितेन्दुसूर्यः पाताजयासीन्न जनो यदीयः ॥ ७० ॥ विनीतवाक् तत्र विदर्भपुत्री नलं निपत्य क्रमयोरवादीत् । प्रसीद संपादय नाथ ! पादन्यासेन मत्तातपुरं पवित्रम् ॥ ७१ ॥ नलोऽथ तामाह यदात्थ देवि ! करिष्यते श्वस्तनवासरे तत् । सापि प्रियेण प्रतिपन्नमेतद् निशम्य सम्यग् हृदि पिप्रिये च ॥७२॥ इहान्तरे ध्वस्तसमस्तनैभयो नयोदिते राजनि सज्जलाञ्छने । नलो यथा भीमभुवा दिनश्रिया श्रितोऽभि देशान्तरमंशुमानगात् ॥७३॥

तमो नीलीनीलं यदशितमनेनाङ्कमिषतस्तदन्तःस्थं काचात्मक इव करीरः प्रकटयन् ।
ततोऽंशुप्रस्तारैर्नलसहचरीशीलविशदैर्दिशश्चक्रे चन्द्रः समदकुमुदामोदमुदिताः ॥ ७४ ॥

॥ इति दवदन्तीजजितनामनि महाकाव्ये प्रथमः सर्गः ॥

अथोत्तरीयमाधाय पल्यङ्कं पार्थिवाग्रणीः । भुजोपधानमेवाप स्वापमङ्गनया सह ॥१॥ निशीथे पृथिवीनाथो निद्रास्पृशि मृगीदृशि । अचिन्तयचिरं चित्ते नियत्या निहतोद्यमः ॥२॥ आकारयिष्यति प्रातः प्रिया निजपितुर्गृहे । अथान्ते श्वशुरं नीचास्तत् क्व यामि करोमि किम् ? ॥ ३ ॥ ततः करिष्यामि यद् देवि ! यत्तवासीति प्रतिश्रुतम् । वाक्यं दाक्षिण्यसंभूतं तद् मनोऽतिदुनोति मे ॥ ४ ॥ यदि सुप्तां त्यजाम्येतां तदिनाऽपैति दुर्यशः । अन्यथा मामियं प्रातः प्रापयत्येव कुण्डिनम् ॥ ५ ॥ स्वशीलरक्षितामेतां वरं मुञ्चामि भामिनीम् । न कुण्डिनीगतो दैन्यमन्दो मन्दात्तमुद्वहे ॥ ६ ॥ निश्चित्येति नलः कान्ताकपोलतलतः करम् । मन्दं चकर्ष निर्यातुमवाञ्छन्तमिव प्रियाम् ॥ ७ ॥ उत्तरीयस्य

पर्यङ्कीकृतस्य प्रदर्शयेच्छया । आचकर्ष ततः शस्त्रीं निस्त्रिंशत्वेन सत्रपः ॥ ८ ॥ वाष्पोर्मिरुद्धकण्ठर्मा शुचा गलितचेतनः । वसनाय करं व्योम्नि प्रयुक्तं व्याकुलो नलः ॥ ९ ॥ तस्य ध्यात्वा क्षणेनाक्ष्णी परिमार्ज्यैकपाणिना । चेलं चिकर्त्तिषोः कम्पाद् निपपात क्षुरी करात् ॥ १० ॥ पुनः क्षुरिकां पाणौ गृहीत्वा दुर्मनायितः । मन्दस्वरं जगौ दुःखोत्सेधरुद्धगलो नलः ॥ ११ ॥ दमयन्त्या वनत्यागे स्वपत्न्या मत्करग्रहात् । अपि निस्त्रिंशपुत्रीयं पपात भुवि धिग् नलम् ॥ १२ ॥ धाराधिरूढविज्ञाने ! सद्वंशे ! स्निग्धतानिधे ! । निष्कृपस्य कुकार्येऽपि कृपाणि ! कुरु मे कृपाम् ॥ १३ ॥ इत्युक्त्वा क्षणमुद्धृत्य धैर्यं वैमनस्यतो नलः । चकर्त्त चीवरं प्रेमबन्धनेन समं तदा ॥ १४ ॥ अथ देव्या मुखाम्भोजमालोकयितुमुन्मनाः । ममार्ज पाणिना भालमुन्मीलत्तिलकप्रभम् ॥ १५ ॥ अथाध्यायद् नलो मुग्धामुखस्याहो महो महान् । येन जागर्ति शेते वा नेति निश्चिनुते मतिः ॥ १६ ॥ उवाच देवि ! त्वद्वक्त्रालोके मान्द्यं न मे दृशोः । नच त्वत्परिचर्यायां योग्यतापि हतात्मनः ॥ १७ ॥ प्रियाननोपरि न्यस्तदृष्टिरेवं वदन् नलः । दधौ हस्तेन वाष्पाम्भस्तत्प्रबोधभयाद् मुहुः ॥ १८ ॥ अकृपः सकृपे ! गोत्रकलङ्क, कुलदीपिके ! । दुराचारः सदाचारे ! कुर्वे नतिमपश्चिमाम् ॥ १९ ॥ देवि ! त्वच्चरितेनेन्दुरकलङ्कः किलाभवत् । अन्ववायगुरुः किन्तु मद्वृत्तेन कलङ्कितः ॥ २० ॥ अहो ! अभीरुर्व्रजयान् यद् भीरुमबलां नलः । मुक्त्वा वनान्तरे याति स्वयं वसति पत्तने ॥ २१ ॥ ब्रुवन्निति सतस्याङ्कस्परसत-जरत्या । अक्षराण्यलिखद् दीनो देव्याश्चेलाञ्चले नलः ॥ २२ ॥ विदर्भेषु वटेनाग्या वामे ! वामेन गच्छति । दक्षिणे ! दक्षिणैरेतैः कोशलायां तु किंशुकैः ॥ २३ ॥ यत्र ते प्रतिभात्येव तत्र देवि ! स्वयं व्रजेः । आत्मानं दर्शयिष्येऽहमुत्तमे ! न तवाधमः ॥ २४ ॥ लिखित्वेति नलो मार्गपद्पातमथाचलत् । पिबन् मुखाम्बुजं देव्या दृग्भ्यां वलितकन्धरः ॥ २५ ॥ रक्षामि शयितां यावद् यामिनीं स्वामिनीमिति । नलः पश्यन् प्रियां वल्लीमण्डलान्तरितः स्थितः ॥ २६ ॥ विभातायां विभावर्यां देव्या जागरणक्षणे । मृदुद्रुतपदापातमचलद् नलभूपतिः ॥ २७ ॥

अथो हृदयसंतापं स्फुटीभूतमिवात्मनः । नलो व्यलोकयद् दावानलं ज्वलितमग्रतः ॥ २८ ॥ सूर्यवंशनरोत्तंस ! निषधक्ष्मापनन्दन ! । महाबल ! नल ! आपदस्त ! सरस्त मां दयात् ॥ २९ ॥ इत्याकर्ण्य गिरं दावानलमध्ये स्थितां नलः । अचिन्तयदिदं वेत्ति कोऽत्र मां निर्जने वने ? ॥ ३० ॥ अथोवाच नृपः कस्त्वं मां परिज्ञाय भाषसे ? । इत्युक्ते पुनरुद्भूता भारती दावपावकात् ॥ ३१ ॥ भुजगोऽहमदग्धायां वल्लौ संकुचितः स्थितः । निर्गन्तुं भूमितापेन न शक्नोमि दवानलात् ॥ ३२ ॥ उपकारं करिष्यामि महान्तं ते महीपते ! । मूर्तादिव यमक्रोधा-दग्नेस्तत् कर्ष कर्ष माम् ॥ ३३ ॥ इत्याकर्ण्य विलोक्याथ पटप्रान्तं नृपोऽक्षिपत् । सर्पे तदग्रमारूढे क्षणेन पुनराकृषत् ॥ ३४ ॥ अथ निःसृत्य प्रयास्य भुजाग्रे भुजगोऽदशत् । तदात्यमेव कुब्जत्वमाससाद ततो नलः ॥ ३५ ॥ दृष्ट्वाऽथ भूप स्वं रूपं दध्यौ दृष्टं मया त्वयात् । धिग् दैवीलागपापद्रुफलोपचितिप्रसूनकम् ॥ ३६ ॥ अधुना वनमायान्त्या देव्या यादृक् कृतो मया । उपकारोऽमुना तादृग् दयाकष्टेन मे कृतः ॥ ३७ ॥ सनैजस्य हसन्नाह सरीसृपमथो नृपः । उपकारस्त्वयाऽकारि स्वस्ति ते गम्यतामिति ॥ ३८ ॥ अथ कोऽप्यग्रतो भूत्वा प्रीत. प्राह नरां नृपम् । वत्स ! जानीहि मां देवीभूतं पितरमात्मनः ॥ ३९ ॥ भास्वन्तं दुर्दिनेऽपि त्वां तेजसा मा स्म शत्रवः । जानन्तु हन्त तेन त्वं मया नीतोऽसि कुब्जताम् ॥ ४० ॥ करण्डकं च बिल्वं चादत्स्वैतत् प्रयतोऽंशुके । कुण्डले परिधाय त्वं निजं रूपमिवाप्स्यसि ॥ ४१ ॥ इत्यं समर्पयन्नेव देवः प्राह पुनः सुतम् । क्व भवन्तं निमुञ्चामि पादचारो हि दुःसहः ॥ ४२ ॥ सुंसुमारपुरे मुञ्च नलेनेत्थम-भिहिते । देवः क्वचिद् ययौ स्वं च तत्रापश्यदसौ नृपः ॥ ४३ ॥ अकस्माद् विस्मयस्मेरस्तत पश्यन् पुरतः पुरम् । यावच्चलति सोऽश्रौ-षीत् तावत् कलकलं पुरः ॥ ४४ ॥ ततः किमेतदित्यन्तश्चिन्तयत्याकुले नले । नश्यतां नश्यतामित्यमूत्पुच्चैस्तुरङ्गिणः ॥ ४५ ॥ स्पर्धयेव प्रधावन्तीं भ्रमन्तं छायामपि स्वकाम् । मुहुः स्तारतस्पर्शी वायुनापि भयादिव ॥ ४६ ॥ उदस्तशुण्डमुद्दीनानपि रजयितुं खगान् । तयोरिक्ष-

प्रमदादण्डमिव दण्डधरं क्रुधा ॥ ४७ ॥ धर्मपुष्पानिवान्दस्य स्वशब्दस्पर्धिनोऽध्वनि । भिन्दन्तं दन्तघातेन पादपांश्च पदे पदे ॥ ४८ ॥ क्वचित् कुञ्चितभूखण्डमुद्दण्डगति-मूर्धांतिधूननैर्गण्डशैलीनालिकुलच्छलात् । क्षिपन्तं खण्डशः कृत्वा व्योमाङ्गणमपि क्षणात् ॥ ४९ ॥ क्वचित् कुञ्चितभूखण्डमुद्दण्डगति-दर्शरैः । व्यालं विलोकयामास नलः प्रबलविक्रमम् ॥ ५० ॥ पञ्चभिः कुलकम् ॥ ऊर्ध्वीकृत्य भुजामुर्वीभुजा वाहुयुजा ततः । व्याहृतं रुधिरगौन घराव्याकुलचेतसा ॥ ५१ ॥ यः कोऽपि कोपिनममुं करिणं कुरुते वशे । लक्ष्मीं तनोमि तद्गेहोरसङ्गरङ्गकनर्तकीम् ॥ ५२ ॥ अथाकर्ण्येति पुत्रुकात् सायरं प्राचलद् नलः । कालप्रायमपि व्यालं मन्यमानः शृगालवत् ॥ ५३ ॥ भो कुब्ज कुब्ज ! कीनाशमुखे मा विश मा विश । इत्युक्तोऽपि जनैर्धीरः केशरीव ययौ गजम् ॥५४॥ रे रे शुण्डाल ! मा वालविप्रधेनुवधूर्वधीः । पद्मेहि मदुदुर्दान्त ! दान्ततां दर्शयामि ते ॥ ५५ ॥ चलन्तमिति वाचालं कोपादनुचचाल तम् । करी कराग्रविक्षेपप्राप्ता (प्रा ?) प्तशिरोरुहम् ॥ ५६ ॥ पतन्नुद्यन् मिलन् नश्यन् निघ्नन् घातं च वञ्चयन् । अङ्गुष्ठाङ्गुलिसंमर्दैरर्दयन् पुष्करं छलात् ॥ ५७ ॥ भ्रान्त्वा दक्षिणपक्षेण चक्रवद् भ्रामयन् मुहुः । चतुर्णामपि पादानां प्रविश्याधो विनिःसरन् ॥५८॥ निमेषार्धात् पुरः पश्चात् पतयोश्च स्फुरन् नलः । खेदयामासिवानेकोऽप्यनेकवदनेकपम् ॥५९॥ विशेषकम् ॥ सोऽथ खिन्नमपि क्रोधाद् धावन्तं द्विपमुन्मदम् । वशीकर्तुं पटीं मूर्तामिव प्रज्ञां पुरोऽक्षिपत् ॥६०॥ रूपबु-ध्याऽथ तां हन्तुं विलसन्तं मतङ्गजम् । दन्तन्यस्तपदः शैले केशरीवारुरोह सः ॥ ६१ ॥ कलापक्रान्तरन्यस्तपदस्तदनु दन्तिनम् । शृणिमादाय रोमाञ्चकवची तमवीवलत् ॥ ६२ ॥ पुरस्य कृपया कोऽपि किमसावाययौ सुरः । स्वयम्भूरथवा पौरपुण्यपूरैरसावभूत् ॥ ६३ ॥ अभ्रमूवल्लभस्पर्धिवर्धितद्विपराक्रमः । ययौ भुवनभीमोऽपि गजोऽयं यस्य वश्यताम् ॥६४॥ इत्थं परस्परं पौरैः प्रीतिगौरैः पदे पदे । कुब्जोऽपि स्तूयमानश्च वीक्ष्यमाणश्च रेजिवान् ॥ ६५ ॥ विशेषकम् ॥ प्रजात्मा स्वयमारुह्य गोपुरं पुरनायकः । तस्याधो गच्छतः कण्ठे

दाम रत्नमयं न्यधात् ॥६६॥ अथोपनीय शालायां गजमाकलयन्नलः। लीलाविलोलशुण्डाग्रग्राहिताहारपिण्डकम् ॥ ६७ ॥ प्रीतः प्रदाय रत्नानि वसनाभरणानि च। अथ मित्रगिरोर्वीशः पुरः कुब्जं न्यवीविशत् ॥ ६८ ॥ कुतस्तव कलाभ्यासः कस्त्वं वससि कुत्र च। पृष्टो राज्ञेति छद्मेन नलभूपतिरभ्यधात् ॥ ६९ ॥ सूपकारो नलस्याहं प्रियो हुण्डिकसंज्ञकः। [शिक्षितास्तत्समीपे च कलाः कतिपया मया ॥ ७० ॥ नलो भ्रात्रा कूबरेण जितो द्यूतेऽखिलां महिम्। दवदन्तीमुपादाय प्रपेदेऽरण्यवासिताम् ॥ ७१ ॥ सभार्यः स मृतस्तत्र ततोऽहं त्वामुपागमम्। मायाविनमपापज्ञं श्रितोऽस्मि न तु कूबरम् ॥७२॥ ?] इति श्रुत्वा नलदमापवार्तामार्तारवोऽरुदत्। दधिपर्णोऽशुकच्छन्नवदनः सपरिच्छदः ॥ ७३ ॥ कृत्वा नलस्य पर्यन्तकृत्यानि कृतिनां वरः। अधारयच्चिरं चित्ते दधिपर्णनृपः शुचम् ॥ ७४ ॥ रसवत्या नलः सूर्यपाकया नृपमन्यदा। अप्रीणयद् यथायुकरसप्रसरपुष्टया ॥ ७५ ॥ अथ वासांसि रत्नानि तस्मै भूरीणि भूपतिः। ग्रामपञ्चशतीं टङ्कलक्षं च नृपतिर्ददौ ॥ ७६ ॥ राज्यं ययौ नलस्यापि ग्रामैर्नाम करोमि किम्?। तं कुब्जमिति जल्पन्तं प्रीतः प्राह पुनर्नृपः ॥७७॥ प्रीतोऽस्मि तव सत्त्वेन सत्त्वाधिकशिरोमणे!। याच्यतां यदितं किञ्चिदित्युक्तेऽभिदधे नलः ॥ ७८ ॥ मृगव्यमदिराद्यूतव्यसनानि तव सीमनि। यावज्जीवं निषेध्यानि, श्रुत्वेदं तद् व्यधाद् नृपः ॥ ७९ ॥

दधिपर्णमहीभुजा नलः कृतसौहार्दसुशीतलो बहिः। चिरमस्थित भीमनन्दिनीविरहार्त्तिज्वलितोऽन्तरा पुनः ॥ ८० ॥

॥ इति दमयन्तीजजितनामनि महाकाव्ये द्वितीयः सर्गः ॥

मयागतः संसदि सुकुमारभूपं द्विजन्मेति जगाद कश्चन । उपेतभैमीवचसा ससर्ज मां विदर्भराजो नलशुद्धये त्वयि ॥ १ ॥ विदर्भजा जीवति पतिव्रतोत्तमा नलोऽपि तज्जीवति निश्चजीवितम् । इति प्रमोदाद् दधिपर्णपार्थिवस्तमाह विप्रं स्मितबन्धुराधरः ॥ २ ॥ ममैव राज्ये नलसूदवद् गुणी किलास्ति कुब्जोऽस्य गिरा मया श्रुतम् । कनीयसा हारितवैभवो नलः प्रियान्वितो यद् विपिने व्यपद्यत ॥ ३ ॥ तवैनया तु वचसोः सुधाकिरा गिरा द्विजाते ! मुदितोऽस्मि तद् वद । कथं वियोगोऽभवदेतयोः पितुर्गृहे कथं वा दमयन्त्युपाययौ ? ॥ ४ ॥ अवाद विप्रः शृणु देव ! नैषधिर्वनं प्रपेदे सह कान्तया तया । निशि प्रसुप्तां च विमुच्य तामयं कुतोऽपि दैवोपहतः प्रयातवान् ॥ ५ ॥ निशावसानेऽथ कृशोदरी तु सा ततथमा स्वप्नमिमं निरैक्षत । रसालमारोहमसादितं फलान्यतोऽपतं व्यालविलोडिताच्च यत् ॥ ६ ॥ प्रगे प्रबुद्धा मृगेक्षणा क्षणादवीक्ष्य कान्तं निधुरेत्यचिन्तयत् । इतः प्रियो देवतया कयापि मे विभातकृत्याय गतः स्वयं स वा ॥ ७ ॥ स्थितोऽथवा नर्मकृते कुतोऽप्यमुं गवेषयामीति ययौ यतो यतः । ततस्ततोऽप्यप्रसमीक्ष्य सा नलं विलक्षभावेन भृशं व्यसूयत ॥ ८ ॥ इव गच्छन्ती दिशां च पांसुलाश्रयाश्रितान् वीक्ष्य मृगान् मृगेक्षणा । पतिश्रमेणाश्रुजानिगामिनी मुमोद तन्निश्चयतो रुरोद च ॥ ९ ॥ उदन्वदम्बु दवदग्धपादपं प्रिय प्रियेऽेहि नु देहि दर्शनम् । न शर्म नर्माप्यतिनिर्मितं करोत्यतिर्हि सर्वत्र जनेन गर्ह्यते ॥ १० ॥ इति प्रतिस्वानमिव गत्प्रिया निजोदितस्यैव निशम्य हर्षिता । प्रियो नु मामाह्वयतीति सत्वरक्रमा जगामाद्रिगुहाद्रिगह्वरम् ॥ ११ ॥ तत्राप्यनालोक्य पतिं निशात्यये निजेक्षितं स्वप्नमियं व्यचारयत् । नले रसाले फलमृद्धिमाप्नवं ततोऽस्मि दैवेभविलोडिता च्युता ॥ १२ ॥ तदर्थतः स्वप्ननिवेदितादतः सुदुर्लभो वल्लभसंगमो मम । इति प्रधार्य प्ररुदत्यगानपि व्यरोदयद् वज्रहृदोऽप्यदारयत् ॥ १३ ॥ धिगत्र मामाश्रितवत्सलोऽपि यां मुमोच तादृग् दयितो दयानिधिः । मनस्विनं नेतुममुं पितुर्गृहे कदाग्रहं ह्यो मम तं च धिग् हहा ! ॥ १४ ॥ प्रगन्तुकामः

श्वशुरस्य मन्दिरे ममाग्रहं मानधनोऽवधार्य स । मुमोच मां प्राणसमामपि त्यजन्त्यसून् न मानं हि मनस्विनः क्वचित् ॥ १५ ॥ हहा महासत्त्व ! महामते ! महायशोनिधे ! कान्त ! महात्ममाम्बुधे ! । स्वदासिकायाः कथमेक एव नाजन्मापराधोऽयमसह्यत त्वया ? ॥ १६ ॥ कदाप्यभूवं हृदयेश ! दूरतः सितासितादेशगिरामहं तव । यदुज्झिता भाद्रपदस्य गोमयं यथा निषिद्धा न कदाग्रहात् ततः ? ॥ १७ ॥ मयाऽथवा ज्ञातमिदं भवान् व्यधाद् ममान्यथा न स्ववचनापि भाषितम् । ततोऽहमस्मि त्वयकोज्झितेह वाऽवमाननातो न कृता विमानिता ॥ १८ ॥ ममेदृशी दैव ! कथं कदाग्रहे कृता नलस्येव दुरोदरे मतिः ? । विलापिनीति प्रसभं पपात सा वियुक्तवृत्ता लतिकेव मूर्च्छिता ॥ १९ ॥ अथोज्झिता शङ्कितयेव मूर्च्छया प्रयाहि मा नायक नायकेतिवाक् । वियोगवैक्लव्यवती रुरोद साऽनुरोदयन्ती वनदेवता अपि ॥ २० ॥ नलप्रियाया अनलस्य मित्रमभ्युदस्य वासः कृपयेव मारुतः । अदीदृशत् तां सुदृशोऽक्षरावलीं विलोक्य सापि प्रियवद् दधे हृदि ॥ २१ ॥ अचिन्तयच्च प्रमदादसावहो ! वियेऽहमद्यापि नलस्य चेतसि । यवादिशद् मे पितृवेश्मवर्तनीमिमैर्निजाक्षरैः लिपितैरिहाक्षरैः ॥ २२ ॥ सह प्रियेणापि यियासितं पितुर्गृहं प्रयास्यामि विशेषतोऽधुना । कुलाङ्गनानां हि शिवाय पालितं भवेदिहामुत्र च भर्तृशासनम् ॥ २३ ॥ इयं विचिन्त्येति वटाध्वनाऽचलद् निजांह्रिवीड्खाध्वनितेऽपि विभ्यती । भुवः सपत्न्या अपि सूनुषु स्थितिं वितन्वती स्निग्धतरेषु शाखिषु ॥ २४ ॥ मृगद्विपोऽस्याः सुजलाममीधितेर्धगद्वाग्नेरिव दूरतोऽभवन् । उपाद्रवंश्चापि वनेचरा न तां परामवन् क्वापि न कौणपा अपि ॥ २५ ॥

अथैक्षतासौ पुरतो निवासितं सुसार्थमेकं शकटालिमालितम् । अनेन साकं गहनस्य गंस्यते मयाऽन्तमित्यन्तरधत्त नोद्यमम् ॥ २६ ॥ जगाम तं यावदियं महासती मलिम्लुचैस्तावदसाववरुध्यत । स्वशीलसत्यापनयाऽनया पुनर्निराकृतास्ते त्रिभिराशु हुङ्कृतैः ॥ २७ ॥

ततोऽर्थंतोऽतोऽग्य यसन्नमार्थभृद् ननाम देवीं कुजदेवतामिव। तुष्टाथ कोशीकृतहस्तगङ्कजोऽपृच्छच्च काऽसि त्वममोघदर्शने ! ॥ २८ ॥ मयाख्य सर्वे निजदुःखसंविदा विदारयन्ती हृदयं जगाद सा। अनीयतानेन च भक्तितो निजं गुरु दरं सद्गुरुवच्च पूजिता ॥ २९ ॥ नल-पुरं स्थितायामिह तत्र पथतास्लोनचोजीभवदम्बुदावलिः। घनागमोऽजायत वारिवृष्टिभिर्नितान्तमोजायितवल्लरीवन. ॥ ३० ॥ नल-प्रिया पङ्किजतः किलागतो निःसृत्य सार्थादथ शुद्धभूमये। पथि प्रयाती पजलादमग्रतो ददर्श पाथोदमिव च्युतं दिवः ॥ ३१ ॥ तामाह गर्जत्ययमथिमूर्खपायजीवलाको रसनातडिल्जतः। स्थिरीभव त्वं मृदुलाङ्गि! मेऽशनं जातासि राहोरिव चैधवी कला ॥ ३२ ॥ उवाच भैमी भयवर्जिताथ तं विरूपमस्मिन् विषये किमस्ति भोः!। विनाशिनाऽमेध्यमयेन साध्यते परोपकारो यदि धर्मधाऽमुना ? ॥ ३३ ॥ ततः स तामाह तयामुना शुभे! तुष्टोऽस्मि सत्वेन वृणीष्व तद् वरम्। तुष्टोऽसि चेत् तद् वद मे नलः कदा मिलिष्यतीत्थेनमपीयम-प्रवीत् ॥ ३४ ॥ दिनादितो द्वादश एव वत्सरे तवोपनेता मिलिता पितुर्गृहे। तस्यै निवेद्याऽवधिनेति तद्गिरा तिरोदधेऽकारणको-पारः सुरः ॥ ३५ ॥

अथाददे भीमसुतेत्यभिग्रहान् न मेऽत्र यावद् भवितेष्टसंगमः। तावद् न भोक्ष्ये विकृतीर्न धारयां वासो न ताम्बूलमहं कदाचन ॥ ३६ ॥ ततोऽगिगुहेति नगस्य कस्यचिद् गुहागृहे सिंहवधूरिवास्थित। अर्चामिमां शान्तजिनस्य मृण्मयीं कृत्वार्चयन्ती गलितैः स्वयं द्रुमैः ॥ ३७ ॥ इयं चतुर्थादितपांसि तन्वती सतीवरेण्या वितताम पारणाम्। शुकादिनिष्कोषितबीजसंपुटैर्वनस्पतीनां पतितैः स्वयं फलैः । ३८ ॥ इतश्च तां सार्थपतिः समन्ततोऽन्विष्यन् वसन्तोऽनुपदं समागतः। दृष्ट्वाऽर्चयन्तीं जिनमानमद् मुदाऽपृच्छच्च हे अम्ब ! क एव देवता ? ॥ ३९ ॥ विदर्भजाऽस्मै निजगाद षोडशः श्रीशान्तिनामैष जिनोऽर्च्यते मया। समस्तदुःखार्णवपारगामिनी यदर्चनेच्छा-

पि सुकुंजभाऽङ्गिनाम् ॥ ४० ॥ श्रुताधिदेव्यामिव धर्ममार्हतं ततो दिशन्त्यामिह तस्य बोधये। उपेत्य साश्चर्यमुपान्तवासिनस्तपस्विनोऽपि न्यपदन् मृगा इव ॥ ४१ ॥ इमां गुरूकृत्य तपस्विभिः समं सुश्रावकोऽभूदथ सार्थपार्थिवः। समाख्यया तत्र च तापसादियुक्पुरं तदास्याश्रितये चकार स ॥ ४२ ॥ तदन्तर तेन च भीमनन्दिनीनिदेशतः शान्तिजिनेन्द्रमन्दिरम्। अकारि यत्केतुमिषादलम्बयत् प्रमायपत्रं कुजपर्वतेऽजपि ॥ ४३ ॥ इद्धा सुरानापततोऽन्यदा नगे समं समस्तैर्नलकान्तया तया। अयायि तत्रैक्षि च सिंहकेशरी तदात्वनुन्मीलितकेवलो मुनिः ॥ ४४ ॥ प्रणम्य तं केवलिन सुरार्चितं पुरोऽस्य देवी निषसाद सादरम्। तदाप्युपेतो मुनिरप्युपाविशत् कश्चित् परीवारयुतः परीय तम् ॥ ४५ ॥ केवल्यथो निर्मितधर्मदेशनोऽप्यधाद् प्रतीयन्तमिमं तपस्विनम्। भोः! कूबरोऽस्याः सुदृशोऽस्ति देवरस्तस्याङ्गजोऽहं किल सिंहकेशरी ॥ ४६ ॥ सङ्गापुरीन्द्रस्य विवाह्य नन्दनीं मया निवृत्तेन निजायुरश्रावि। पृष्टो यशोभद्रगुरुर्न्यवेदयद् दिनानि पञ्चैव तवायुरित्ययम् ॥ ४७ ॥ ततो निशम्येति विरागवानहं व्रतं गृहीत्वाऽकरवं तपस्तथा। यथोदयौ केवलमद्य मे शिवं मतं तु ते सूरिरयं प्रदास्यति ॥ ४८ ॥ इदं गदित्वा शिवमाप केवली शिवोत्सवं चास्य सुरा वितेनिरे। तपस्विमुख्यः सपरिच्छदश्च सन्मतं यशोभद्रगुरोरुपाददे ॥ ४९ ॥ देवी तु सार्थेशगुरस्कृता पुरे प्रान्तयशोभद्रगुरुन् व्यजीहरत्। शान्तिप्रपत्तज्जिनराजमन्दिरं स्वयं च सन्न्यस्त्यमुपाददे [illegible] ॥ ५० ॥ तत्र स्थितायाः इति सप्तवत्सरीं नलप्रियायाः पुर एत्य कश्चन। आचष्ट तुभ्यं पथि तिष्ठते नलो यास्यामि सार्धं यदयं प्रयाति मे ॥ ५१ ॥ अथाशु नि सृत्य च साऽन्वधावत प्रियो मम क्वेति रवं वितन्वती। पपात चैषा गहने पिशाचिकामेकां पुरस्ताद् विरुतां ददर्श च ॥ ५२ ॥ इयं च तामाह कृपाणमेकतः करे दधानां परतश्च कर्त्तरीम्। मयाऽसिकृष्णाऽशितुमद्य जीवितेश्वरान्तिकं गमयामि मा मज ॥ ५३ ॥ अनाकुला देव्यथ विघ्नशान्तये सस्मार शान्तेः परमेशितुः क्रमान्। तत पिशाच्याऽपसृत हताशया त

निमर्पेणोदयतो विरश्यत ॥ ५४ ॥ ततः कुतश्चिद् धनदेवसक्षित कुत्रापि यान् सार्थपतिः पितेव ताम्। नीत्वा मुमोचाचलपत्तने तृ-
पातुरा नु सा कामपि वापिकां ययौ । ५५ ॥ दिवापि तामिन्दुमुखीं चकोरीकाजेजिहमानास्यदिशामिहागता । विलोक्य याता अनुप-
धंमूपतेर्मेद्रलिकार्थे स्यातर् महत्विजकाः ॥ ५६ ॥ सा पुष्पदन्ती भगिनी कनीयसी समाख्यया चन्द्रयशास्तदेव ताम् । ताभिः समानाय्य
जगाद मद्भुपसं चन्द्रमत्याः सदृशासि कासि तत् ? ॥ ५७ ॥ तां मातृजामिं दमयन्त्यपि स्वकामविन्दती प्राह कुलादिगोपनात् । वणि-
वनुजाऽह गजितास्मि सार्थतः पत्या वियुक्ता च निशीव कोकिका ॥५८॥ अथाह तां चन्द्रयशा विषीद मा तिष्ठात्र नन्दन्यपरेव मेऽसि यत्।
इतीरिता साऽस्थित सुस्थिता नजप्रवृत्तयेऽस्याः किल सत्रमन्दिरे ॥ ५९ ॥ तत्रैकदा तां शरणं प्रपन्नवान् मां रक्ष देवीति वदन् मलिम्लुच ।
तामुजये वेपमुवाच रक्षकास्ते चामुचंस्तं न भयाद् महीपते ॥ ६० ॥ अथ त्रिरम्भश्चुलुकाभिषेकतो बिभेद बन्धानिह सूत्रमयानिव । ततः
प्रभावान्न जनो विसिष्मिये नृपोऽपि तामेत्य जगाद संमदी ॥ ६१ ॥ पुत्रि ! त्वया चन्द्रयशोविभूषणस्तेयापराधी किमसावमुच्यत ? ।
साप्याह चौरोऽपि मृ(?)येत नो पितर्दणो विशिष्टार्हतया(?) मया खलु ॥ ६२ ॥ तस्याः स्वपुत्र्या इव तादृशाग्रहाद् मुमोच भूमानपि तं म-
लिम्लुचम् । देव्या न सेवानिरतोऽयमन्यह पृष्टोऽन्यदेति स्वकथामचीकथत् ॥ ६३ ॥ दासोऽस्म्यहं तापसपत्तनप्रभोर्वसन्तनाम्नः किल
पिङ्गलाभिधः । तद्रव्यमादाय निशि प्रधावन् विलुण्ठितोऽन्यैरिह भूपमागमम् ॥ ६४ ॥ इहापि चौर्यव्यसनप्रभावतो बद्धस्त्वयाऽमोचयिषि
त्वजीजया । प्रन्यच मातस्तव निर्गमे तदा स सार्थवाहस्त्यजति स्म भोजनम् ॥ ६५ ॥ असौ यशोभद्रगुरुप्रबोधितः कथञ्चनाऽश्नादथ
त्वामेऽहनि । सोऽपायनः कूबरपार्थिव ततः कृतश्च राट् तापसपत्तनेऽमुना ॥ ६६ ॥ श्रुत्वेति साऽस्याऽदित पारितोषिके महाव्रतेच्छां जिन-
धर्मदेशनात् । मतं तदादेशवशादसावपि प्रपद्य तेपे गुरुसंनिधौ तपः ॥ ६७ ॥

भगायथौ कुण्डिनतोऽत्र सश्रुतस्तत्र द्विजन्मा हरिमित्रसंज्ञितः। स वीक्ष्य वेगादतुपर्णपार्थिवं विनिद्रवाक् चन्द्रयशोऽन्तिकं गतः ॥ ६८॥ पप्रच्छ तं चन्द्रयशा भृशायितप्रमोदभाक् क्षेममसावचीकथत्। ऊचे च जानीथ विदर्भजानलप्रवृत्तिमस्यै समुपागतोऽस्मि यत् ॥६९॥ श्रुत्वेति तस्माद् नलभीमजावनप्रवासवार्तामियमार्तमानसा। रुरोद सर्वानुचरीवृता तथा यथा किलारोदि गृहाण्डजैरपि ॥७०॥ तथाकुले राजकुले ऽथ स द्विजः क्षुधातुरः सत्रमियाय जेमितुम्। दृष्ट्वाऽथ भैमीं मुदितः प्रणम्य तामागत्य राज्ञ्यै त्वरितं न्यवेदयत् ॥७१॥ कर्णामृतं सापि निशम्य तत्तथा तस्मै प्रदायाभरणानि भूरिशः। क्व सा क्व सेति प्रवदन्त्युपाययौ पद्भ्यां प्रमोदाद् निजसत्रसद्मनि ॥७२॥ गृह्णामि दुःखं तव पुत्रि! वञ्चिताऽस्म्यहं त्वया किं निजनामगोपनात्?। मातृष्वसा मातुरपि प्रशस्यते जने त्वयैतद् वितथं व्यधायि च ॥ ७३ ॥ इति ब्रुवाणा परिरभ्य संभ्रमादाघ्राय मौलौ शिबिकां निवेश्य च। निनाय तां चन्द्रयशा गृहे मुदा विभूष्य च घोषिपतेरद्रोहयत् ॥ ७४ ॥ प्रणम्य तं तातमिवोपविष्टया तत्पृष्टयाऽऽख्यायि कथा तयात्मनः। तदा स्ववंशस्य नलस्य धिक्कृतिं श्रुत्वैव नाकः प्रययौ रसातलम् ॥ ७५ ॥ विभापि तस्मिंस्तमसि प्रसर्पति स्वमातृजामेर्वचसा विदर्भजा। प्रमृज्य भालं तिलकं तमोऽन्तकं व्यकाशयत् तेन नृपो विसिस्मिये ॥७६॥ इहान्तरे कोऽपि सुरः समेत्य तां प्रणम्य बद्धाञ्जलिरेवमूचिवान्। यस्तस्करोऽग्राहत संयमं त्वया स हंसगामिन्यहमस्मि पिङ्गलः ॥ ७७ ॥ उक्त्वेति कोटीः कनकस्य सप्त स प्रवृष्य देवस्त्रिदिवाय यातवान्। नृपोऽपि राज्या स तया समं तदा दृष्ट्वैति दृष्टान्तमजायतार्हतः ॥७८॥ अथो नृपः सैन्यभरेण भीमजामधाय भेत्ता प्रजिघाय कुण्डिनम्। तदागता द्विजन्मना प्रमोदतोऽस्याः पितरावभीयतुः ॥ ७९ ॥ विलोक्य सात्रे पितरौ स्ववाहनादुत्तीर्य सास्रौ रुदतो नमोऽकरोत्। समस्तजांकेन नतौ च ताविमौ प्रवेशयामासतुरुत्सवात् पुरं ॥८०॥ सपूतताम्भःसममश्रुपर्पयां जयतद्विषांनानल्पतो विलम्बसी। भैमीति

रिपोः स्वकथानवीकरत् मया श्रुतेयं च तथोदिता पुरः ॥ ८१ ॥ दूतस्त्विदानीं तव कोऽपि कुण्डिनेश्वरं अगौ यद् दधिपर्णसंनिधौ
समस्ति कुब्जो नलसूदवद् गुणी स सूर्यतः पाचयते यथा नलः ॥ ८२ ॥

श्रुत्वेदं दवदन्तुवाच मुदिता यत्तात ! आमावृतो नान्यः कोऽपि च सूर्यपाकरसवत्याम्नायवेदी खलु ।
तत्रापेति नृपोऽपि वीक्षितुममुं तत्संनिधौ प्रेषयद् मामाः कुब्जक एष कुत्र स नलः कन्दर्परूपः क्व च ? ॥ ८३ ॥

॥ इति दवदन्तीनलजितनाम्नि महाकाव्ये तृतीयः सर्गः ।

नृपाय दधिपर्णोऽयमिति विस्तरतः कथाम् । श्रुतां कुब्जेन सास्रेण यथोक्तरसनादिना ॥ १ ॥ शरीराभरणास्तोमदानेनानन्द्य सगद्दी । प्रेषीत् स प्रासयं राजा कुब्जस्तु जगृहे गृहे ॥ २ ॥ अभोजयत् स कुब्जेन रसवत्याऽर्कपाकया । स्वर्णादिकं नृपाल्लब्ध्वा दत्त्वा प्रीतिं न लम्भितः ॥ ३ ॥ अथायं कुब्जमापृच्छ्य गतः कुण्डिनपत्तनम् । तदीयदानभोज्यादि सर्वमुर्वीभुजेऽभ्यधात् ॥ ४ ॥ तद् निशम्या-परर् भैमी मुदिता मेदिनीपतिम् । नल एव स कुब्जत्वं ययौ केनापि हेतुना ॥ ५ ॥ तद् दानं [illegible] मतिः सूर्यपाका रसवती च सा । सन्ति नान्यत्र कुत्रापि पुंसत्रामातरं विना ॥ ६ ॥ तामालोच्य ततस्तात ! समुन्मेषय शेमुषीम् । नलो यथा स्यादेव प्रकटीभवति स्वयम् ॥ ७ ॥ संसाद्दमाह भूपस्तां चरं संप्रेष्य कञ्चन । आकार्यो दधिपर्णोऽयं त्वत्स्वयंवरणच्छलात् ॥ ८ ॥ गत्वा दूतो यथादिष्टं कथयिष्यति तं प्रति । भाव्ये यत् दिने भावी दवदन्त्याः स्वयंवर ॥ ९ ॥ तत्पार्श्वे यदि कुब्जोऽयं नलः स्यादवनीधवः । तदश्वहृदयाभिज्ञस्तमानेष्यति स धुवम् ॥ १० ॥ इति निश्चित्य भीमेन भूभुजा प्रेषितश्चरः । सुसुमारपुरं गत्वा दधिपर्णमदोऽवदत् ॥ ११ ॥ न प्रापि नलवार्त्तापि क्वापि

तेन करिष्यति। भूयः स्वयंवरो भैमी प्रभुणा प्रेषितोऽस्मि तत् ॥ १२ ॥ किन्तु मार्गविलम्बोऽभूद् देहस्यापाटवाद् मम। प्रत्यासन्नतरं जात तज्जानं श्वस्तने दिने ॥ १३ ॥ तूर्णं देव! तदेतव्यमित्युक्त्वास्मिन् गते चरे। अचिन्तयद् नलश्चित्ते किमेतदिति विस्मयात् ॥ १४ ॥ वर्षिष्यति विषं चन्द्रः पूषा ध्वान्तं वमिष्यति। किमन्यमपि भर्तारं दवदन्ती करिष्यति? ॥ १५ ॥ विवोढुं प्रौढिमा कस्य मत्पत्नीं मयि जीवति?। फणामणिं समादित्सेत् को हि जाग्रति पन्नगे? ॥ १६ ॥ इति ध्यात्वा चिरं चित्ते दधिपर्णं जगाद सः। आसन्नजन्मदुरोर्वीगतिनिर्गतापरायणम् ॥ १७ ॥ समर्पय हयाञ्जात्यान् रथं गाढं च कञ्चन। यथाहमश्वहृद्वेदी नये झटिति कुण्डिने ॥ १८ ॥ इति प्रीतमथाकर्ण्य दधिपर्णेन भूभुजा। उक्तोऽग्रहीच्चतुर्वाहीं रथं चाहीनमोजसा ॥ १९ ॥ अथ चामरभृद्युग्मच्छत्रभृद्भूपभासुरम्। नियुक्तवाजिनं कुब्जो रथं तूर्णमवाहयत् ॥ २० ॥ नुन्ने रथ रथेवाहैर्जवनैः पवनैरिव। अपतद् भूभृतः स्कन्धात् पटी शृङ्गादिवापगा ॥ २१ ॥ राजा तदवदत् कुब्जं स्थिरीकुरु हयानिमान्। यतदादीयते यावद् वासो वसुमतीगतम् ॥ २२ ॥ जगाद कुब्जको राजन्! न्यपतत् पत्रं तंऽशुकम्। पञ्चविंशतियोजन्याः साऽमुच्यत वसुन्धरा ॥ २३ ॥ अक्षवृक्षमथो वीक्ष्य कलां दर्शयितुं निजाम्। कियन्त्यत्र फलानीति राजा कुब्जकमब्रवीत् ॥ २४ ॥ अजानति ततः कुब्जे फलसंख्यां धराधवः। आख्यदस्मै परिस्पष्टमष्टादशसहस्रिकाम् ॥ २५ ॥ मुष्टिघातेन दन्तीन्द्रघातघोरेण तन्नल'। अपातयदशेषाणि फलानि फलपादपात् ॥ २६ ॥ यावद् गणयते तावत् तावन्त्येवाभवंस्ततः। अश्वहृद्विद्यया संख्याविद्यां कुब्जः समाददे ॥ २७ ॥ कुब्जेन कुण्डिनोपान्ते रथोऽनायि निमेषतः। भीमश्चाभ्येत्य तत् तूर्णं दधिपर्णं गृहेऽनयत् ॥ २८ ॥ ऊचे मिथःकथागोष्ठ्यां दधिपर्णं विदर्भराट्। कुब्जाद् रसवतीं सूर्यपाकां कारय मन्मुदे ॥ २९ ॥ तदुक्तो दधिपर्णेन कुब्जो रसवतीं व्यधात्। इन्दुपुष्पिकरार्कांशुसंपर्कसुरभीकृता ॥ ३० ॥ लोकैः साकं रसवतीं बुभुजे भूभुजाऽथ सा। विचारा-

समर्पयन्त्यैमिश. पश्यन्निराननम् ॥ ३१ ॥ आनाय्य तां परीत्तार्थमयैतां भीमनन्दनी । स्वादयित्वा रसवतीं कुब्जं निरचिनोद् नलम् ॥ ३२ ॥ तद् पश्यसी रिर्देशेनं प्रत्याह प्रीतिपूरिता । आस्तां कुब्जोऽपि खञ्जोऽपि निश्चितः सैष नैषधिः ॥ ३३ ॥ अभिज्ञानान्तरं तात ! पुनरेकं समभिन मे । नलस्पर्शेन विपुलपुलकं यद् भवेद् वपुः ॥ ३४ ॥ तद् मदङ्गमयं कुब्जः स्तोकं स्पृशतु पाणिना । इत्युक्ते भीमवचसा ताममुल्या नलोऽस्पृशत् ॥ ३५ ॥ वपुः सपुलकं तस्यास्तन्नलस्पर्शतः क्षणात् । आनन्देन्दुबहिःक्षिप्ततमःपुञ्जमिवाभवत् ॥ ३६ ॥ अन्तर्भैमी ननं निन्ये तद्बलाद्बलाप्यसौ । अनुनुयत् तथा चाटुप्रेमामृतकिरा गिरा ॥ ३७ ॥ नाथ ! निद्रुतरूपोऽपि मया त्वमनुभाव्यसे । घनच्छन्नोऽपि मायनया समजिग्येव भास्करः ॥ ३८ ॥ कियद्यापि दुःखार्त्तां दैवतो मामुपेक्षसे । अवग्रहादिवाम्भोदो भीष्मग्रीष्मद्रुतां लताम् ? ॥ ३९ ॥ नाथ ! प्रसीद सीदन्तमात्मैकशरणं जनम् । संजीवय यथावस्यस्वदर्शनसुधारसैः ॥ ४० ॥ इति भैम्युपरोधेन नलश्छन्न इवानलः । जज्ञे बिल्वकरण्डाभ्यामाविष्कृतनिजाकृतिः ॥ ४१ ॥ धृतस्वरूपं तद्रूपं वीक्ष्य कं कं रसं न सा । भेजे भीमसुता धाष्ट्यंत्रपासपातकातरा ? ॥ ४२ ॥ आभेजे पीयमानाङ्गी नलेनेवाञ्जलेश्चलेः । सच. स्वेदोदकस्नाता सा चकम्पे चकोरदृक् ॥ ४३ ॥ अदर्शि दर्शनीयश्रीरथायातो बहिर्जनैः । नैषधिस्त्यक्तदुःखार्तो राहुमुक्त इवार्यमा ॥४४॥ अपराद्धं यदज्ञानाद् मया नाथ ! क्षमस्व तत् । दधिपर्णो वदन्नेवमपतद् नलपादयोः ॥४५॥ स्वयं मैत्रीभवन् भीमो भद्रपीठे निवेश्य तम् । अभ्यषिञ्चद् नल नाथस्त्वमस्माकमिति ब्रुवन् ॥ ४६ ॥ ऋतुपर्णः प्रियायुक्त स वसन्तश्च सार्थभृत् । सुगतु यमदायादामागतो नलकान्तया ॥ ४७ ॥ वसन्तदधिपर्णर्तुपर्णभीमैः समं नल । चिक्रीड लोकपालैः स चतुर्भिरिव वृत्रहा ॥ ४८ ॥ धनदेवोऽपि सार्थेशः कुतोऽपि प्राप कुण्डिनम् । तस्य प्रत्युपकारं सा कारयामास भीमजा ॥ ४९ ॥

कश्चिद्देव दिवाऽन्येद्युर्देवः पश्यत्सु राजसु । भैमीं नत्वाऽवदद् देवि ! त्वत्प्रसादोऽयमीदृशः ॥ ५० ॥ संबोध्य तापसेन्द्रोऽहं पुरा प्रमा-

जितस्त्वया। विमाने केशरेऽभूवं सौधर्मे केशरः सुरः ॥ ५१ ॥ इत्युक्त्वा सप्त कल्याणकोटीर्वृष्ट्वा पुरः सुरः। विद्युद्दण्ड इवोद्दण्डो झगित्यथ तिरोदधे ॥ ५२ ॥ नलादेशेन देशेभ्यः स्वेभ्यः स्वेभ्यस्ततो नृपाः। ऋतुपर्णादयः स्वं स्वं सैन्यमानाययन्द्रुतात् ॥ ५३ ॥ नलस्तत्रैव दैवज्ञदत्तेऽह्नि प्रतिकोशलम्। प्रयाणं कारयामास वासवोपमवैभवः ॥ ५४ ॥ कम्पयन् सैन्यचारेण स्थावरानपि भूभृतः। कैश्चित् प्रयाणैः स प्राप कोशलोपवनावनीम् ॥ ५५ ॥ पुनर्लक्ष्मीं पणीकृत्य द्यूतार्थे कृतभाषया। नलः कूबरमाकार्य दीव्यञ्जित्वाऽग्रहीद् महीम् ॥ ५६ ॥ अथानन्दी नलो मन्दीकृतक्रोधो निजानुजम्। अपि क्रूरं व्यधाद् यौवराज्ये प्राज्यमहोत्सवात् ॥ ५७ ॥ अथ संप्रेष्य निःशेष राजकं राजकुञ्जरः। दवदन्त्याऽन्वितो राज्यं चक्रे जनस्येव केशयः ॥ ५८ ॥

जिनसेनाभिधं सूरिं निष्णातागममेरुदा। ययौ नलो नमस्कर्तुं तया दयितया सह ॥ ५९ ॥ प्रणम्य नैषधिः सूरिं निविष्टः क्षितिविष्टरे। पप्रच्छ स्वस्य दैव्याश्च कारणं सुखदुःखयोः ॥६०॥ निरस्तमन्मथो वाचमथोवाच मुनीश्वरः। राजन्नष्टापदोपान्तेऽस्ति सङ्गरपुरं पुरम्॥६१॥ तत्रासीद् मम्मणो राजा तस्य वीरमती प्रिया। अन्यदा खेटके गच्छन् भूपोऽपश्यत् पुरो मुनिम् ॥ ६२ ॥ मन्वन्नशकुनं सोऽथ धारयामास तं क्रुधा तं द्वादशघटीप्रान्ते कृपयाऽमूमुचत् पुनः ॥६३॥ तदर्हिंसामयो धर्मः साधुनास्मै निवेदितः। राज्ञाप्यङ्गीकृतो वीरमत्या दयितया समम्॥६४॥ ताभ्यां राजसभायेन तद् व्रतो प्रतिलाभितः। अपराधं समस्येतमुक्त्वा जगाम सः ॥६५॥ सेवाप्रसाधिता वीरमतीं शासनदेवता। धर्मस्थैर्यरते निन्येऽन्येद्युरष्टापदोपरि ॥ ६६ ॥ अकृत प्रतितीर्थेशं विंशतिं विंशतिं ततः। आचाम्लानि तथैकैकमम्लानरुचि पुण्ड्रकम् ॥ ६७ ॥ तदुद्यापनकं कृत्वा प्रीता कान्ता महीपतेः। मुनीनानन्द्य दानेन चारणान् पारणं व्यधात् ॥ ६८ ॥ तत्तीर्थेशपदान् नत्वा राजधानीमियाय सा। चक्रे पत्या समं चार्हद्धर्मे निर्मलमानसा ॥ ६९ ॥ ततः पूर्णायुपावेतौ देवीभूय बभूवतुः। आभीरदम्पती धन्यधूसराख्यौ सुधार्मिकौ ॥७०॥

सरर्प्द प्राप्ति स्वर्पं धृत्वा ध्यानधने मुनौ। दत्त्वा च पायसं तस्मै धन्यो धर्ममुपार्जयत् ॥ ७१ ॥ दम्पती हिमवच्छैले भूत्वा तौ युग्मधर्मिणौ। अभूतां क्षीरडिण्डीराभिधानौ त्रिदशावथ ॥ ७२ ॥ ततश्च्युत्वा क्षीरडिण्डीरजीवोऽभूद् नैषधिर्भवान्। प्रिया ते क्षीरडिण्डीरादेवीजीवस्त्व भीमजा ॥ ७३ ॥ यद् द्वादश घटीर्यावत् मम्मणेन त्वया मुनिः। तत् प्रियाविरहो राज्यभ्रंशश्च द्वादशाब्दिकः ॥ ७४ ॥ यच्चक्षधारत्वं स्वीकृतं च मुनेः कृतम्। तथा धनेन धन्येन तेन राज्यस्य संपदः ॥ ७५ ॥ भैमी त्वद्वल्लभा वीरमतीजन्मनि यद् ददौ। तिलकान्यर्हतां भाले तेनाऽस्याऽस्तिलकोऽद्भुतः ॥ ७६ ॥

श्रुत्वेत्थं नृपदम्पती स्वचरितं तौ जातजातिस्मृती कृत्वा पुष्कलपुत्रसाद् वसुमतीं तप्त्वा ततोऽन्येतयोः।
अग्रे यक्षपतिर्नलः कनकवत्याख्या दशारानुजस्त्री भूत्वाऽप्यगृहस्थकेवलिकलां भैमी तु भेजे शिवम् ॥७७॥

॥ इति दवदन्तीललितनामनि महाकाव्ये चतुर्थः सर्गः ॥

॥ इति दवदन्ती कथा समाप्ता ॥

आद्यां चन्दनबाला तु मृगावतीकथायामुपदेक्ष्यते; मनोरमा च श्रेष्ठिसुदर्शनकथायां तत्प्रियात्वेन पूर्वंकथितैव। अथ विलासवतीकथा—

अस्तीह तामलिप्तीति पुरी स्वीकृता श्रिया। हसन्तीवाऽमरपुरीं या चैत्यविशदध्वजैः ॥१॥ तस्यामीशानचन्द्रः क्ष्मामण्डलाखण्डलः क्षितेः। आसीद्वानीरवीरासिजलप्लावितशात्रवः ॥२॥ शृङ्गारमञ्जरीत्यस्य प्रिया शृङ्गारमञ्जरी। भृङ्गश्रेणीव यन्मूर्ध्नि वेणीदण्डो व्यराजत ॥ ३ ॥ अस्याभीनाननचन्द्रस्य शरच्चन्द्रसमानना। श्रीविलासवती तस्यासीद् विलासवती सुता ॥४॥ यथाकालमथामुष्यां पुरि शृङ्गारजीवि-

जितस्त्वया। विमाने केशरेऽभूवं सौधर्मे केशरः सुरः ॥ ५१ ॥ इत्युक्त्वा सप्त कल्याणकोटीर्वर्षन् पुरः सुरः। विद्युद्दण्ड इवोद्दण्डो झगित्यथ तिरोदधे ॥ ५२ ॥ नलादेशेन देशेभ्यः स्वेभ्यः स्वेभ्यस्ततो नृपाः। ऋतुपर्णादय. स्वं स्वं सैन्यमानाययन्नवात् ॥ ५३ ॥ नलस्तत्रैव दैवज्ञदत्तेऽह्नि प्रतिकोशलम्। प्रयाणं कारयामास वासवोपमवैभवः ॥ ५४ ॥ कम्पयन् सैन्यचारेण स्थावरानपि भूभृतः। कैश्चित् प्रयाणैः स प्राप कोशलोपवनावनीम् ॥ ५५ ॥ पुनर्लक्ष्मीं पणीकृत्य द्यूतार्थं दूतभाषया। नलः कूबरमाकार्य दीव्यञ्जित्वाऽग्रहीद् महीम् ॥ ५६ ॥ अथानन्दी नलो मन्दीकृतक्रोधो निजानुजम्। अपि कूरं व्यधाद् यौवराज्ये प्राज्यमहोत्सवात् ॥ ५७ ॥ अथ संप्रेष्य निःशेषं राजकं राजकुञ्जरः। दवदन्त्याऽन्विता राज्यं चक्रे लक्ष्म्येव केशवः ॥ ५८ ॥

जिनसेनाभिधं सूरिं विज्ञातागममेकदा। ययौ नलो नमस्कर्तुं तया दयितया सह ॥ ५९ ॥ प्रणम्य नैषधिः सूरिं निविष्टः क्षितिविष्टरे। पप्रच्छ स्वस्य देव्याश्च कारणं सुखदुःखयोः ॥६०॥ निरस्तमन्मथो धाचमथोवाच मुनीश्वरः। राजन्नष्टापदोपान्तेऽस्ति सङ्गरपुरं पुरम्॥६१॥ तत्रासीद् मम्मणो राजा तस्य वीरमती प्रिया। अन्यदा खेटके गच्छन् भूपोऽपश्यत् पुरो मुनिम् ॥ ६२ ॥ मत्वाऽपशकुनं सोऽथ धारयामास तं क्षुधा तं द्वादशघटीप्रान्ते कृपयाऽमूमुचत् पुनः ॥६३॥ तदहिंसामयो धर्मः साधुनास्मै निवेदितः। राज्ञाप्यङ्गीकृतो वीरमत्या दयितया समम्॥६४॥ ताभ्यां राजसभावेन तद् व्रती प्रतिलाभितः। अपराधं क्षमस्वेतमुक्त्वा जगाम सः ॥६५॥ सेवाप्रसाधिता वीरमतीं शासनदेवता। धर्मस्थैर्यकृते निन्येऽन्येद्युरष्टापदोपरि ॥ ६६ ॥ अकृत प्रतितीर्थेशं विंशतिं विंशतिं ततः। आचाम्लानि तथैकैकमम्लानरुचि पुण्ड्रकम् ॥ ६७ ॥ तदुद्यापनकं कृत्वा प्रीता कान्ता महीपतेः। मुनीनानन्य दानेन चारणान् पारणं व्यधात् ॥ ६८ ॥ तत्तीर्थेशपदान् नत्वा राजधानीमियाय सा। चक्रे पत्या समं चार्हद्धर्मे निर्मलमानसा ॥ ६९ ॥ ततः पूर्णायुषावेतौ देवीभूय बभूवतुः। आभीरदम्पती धन्यधूसर्याख्यौ सुधार्मिकौ ॥७०॥

मासर्द्धं प्राग्भवे स्वयं भृत्वा ध्यानधने मुनौ। दत्त्वा च पायसं तस्मै धन्यो धर्ममुपार्जयत् ॥ ७१ ॥ दम्पती हैमवन्द्वेऽजे भूत्वा तौ युगमर्दिनौ। मभूतां क्षीरडिण्डीराभिधानौ त्रिदशावथ ॥ ७२ ॥ ततश्च्युत्वा क्षीरडिण्डीरजीवोऽभूद् नैषधिर्भवान्। प्रिया ते क्षीरडिण्डीरादेवीजीवस्त्व भीमजा ॥ ७३ ॥ यद् द्वादश घटीर्दध्ने मम्मणेन त्वया मुनिः। तद् प्रियाविरहो राज्यभ्रंशश्च द्वादशाब्दिकः ॥ ७४ ॥ यच्छत्रधारत्वं क्षीरधारत्वं च मुनेः कृतम्। त्वया धनेन धन्येन तेन राज्यस्य संपदः ॥ ७५ ॥ भैमी त्वद्वल्लभा वीरमतीजन्मनि यद् ददौ। तिलकं चार्हतो भाले तेनाऽस्यास्तिलकोऽद्भुतः ॥ ७६ ॥

श्रुत्वेत्थं नृपदम्पती स्वचरितं तौ जातजातिस्मृती कृत्वा पुष्कजपुत्रसाद् वसुमतीं तप्त्वा ततोऽन्येतयोः।
जज्ञे यक्षपतिर्नलः कनकवत्याख्या कुबेरानुजस्त्री भूत्वाऽप्यगृहस्थकेवलिफलां भैमी तु भेजे शिवम् ॥७७॥

॥ इति दवदन्तीललितनामनि महाकाव्ये चतुर्थः सर्गः ॥

॥ इति दवदन्ती कथा समाप्ता ॥

प्रायो चन्दनबाला तु मृगावतीकथायामुपदेक्ष्यते, मनोरमा च श्रेष्ठिसुदर्शनकथायां तत्प्रियात्वेन पूर्वकथितैव। अथ विलासवतीकथा—

अस्तीह तामलिप्तीति पुरी हसीकृता श्रिया। हसन्तीवाऽमरपुरीं या चैत्यविशदध्वजैः ॥१॥ तस्यामीशानचन्द्रः क्ष्मामण्डलाखण्डलः ऽभिज। मासीत्रासीरवीरासिजलप्लावितशात्रवः ॥२॥ शृङ्गारमञ्जरीवास्य प्रिया शृङ्गारमञ्जरी। भृङ्गश्रेणीव यन्मूर्ध्नि वेणीदण्डो व्यराजत ॥ ३ ॥ अस्यामीशानचन्द्रस्य राजश्चन्द्रसमानना। श्रीविलासवती तस्यासीद् विलासवती सुता ॥४॥ यथाकालमथामुष्यां पुरि शृङ्गारजीवि-

तम्। प्रावर्तत वसन्तर्तुर्नर्तयन् कामिनां मनः॥५॥ मञ्जरीभिरनुस्यूताश्चूताः पल्लविता बभुः। तूणाः शोणाजिनमयाः पुष्पेषोरिव पूरिताः ॥६॥
भ्रमुरारुह्य वाताश्वानङ्गीकृतशिलीमुखाः। तदा मलयजामोदाः स्मरस्येव चमूचराः ॥ ७ ॥ किञ्जल्कादकुरचन्द्रालिमूर्त्तिभिर्विदधमान्दो।
पीतरक्तसितश्यामैर्ध्यानैरिव तदा स्मरः ॥ ८ ॥ प्रमाणोत्तरमातेनुः कुहूकण्ठीरवास्तदा। अनित्यतां कुरङ्गे या द्वैतं शवरसूदने ॥ ९ ॥ वस-
न्तेऽत्र जगन्नेत्रनिर्माणैकफलं विधेः। सा विलासवती वातायनस्थानमशिश्रियत् ॥ १० ॥ शुभंयुवकुलस्यान्तः सुमनोवृन्दमात्मना। वेधं वेधं
गुणेनोर्द्धामयन्ती सुलोचना ॥ ११ ॥ मूर्त्तं स्मरमिव स्वीयपरिवारमियं तदा। कञ्चिद् युवानमुद्यानमभियान्तमुदैक्षत ॥ १२ ॥ युग्मम् ॥
तदात्वलाविकोन्मेषा पश्यन्त्येषाऽनिमेषदृक्। अनङ्गसुन्दरीमाह सखि! कोऽयं पुमानिति ॥ १३ ॥ तयेति सादरं पृष्टा वभाषेऽनङ्गसुन्दरी।
देव्यस्ति श्वेतवी नाम पुरी देवपुरीनिभा ॥ १४ ॥ राजा तस्यां यशोवर्माऽयशोवर्मास्ति विश्रुतः। सनत्कुमार इत्यस्य सुतो विश्वश्रुतो-
दयः ॥१५॥ नृपाज्ञातोऽन्यदा चौराः केऽप्यनीयन्त हिंसितुम्। वाह्यालीगतमेनं ते कुमारं शरणं श्रिताः ॥१६॥ मोचिताः शोचितारा ग्रन्थेतेऽनेन
महात्मना। तद् निशम्य नृपेणैते गर्त्तापूरीकृताः पुन ॥ १७ ॥ तज्ज्ञात्वाऽथ कुमारोऽपि रुष्टः सह महीभुजा। रात्रौ मितपरीवारो नगर्या
निरगादयम् ॥ १८ ॥ आक्रामन् क्रमतः पृथ्वीमाजगामेह पत्तने। त्वत्तातेनातियानादिप्रतिपत्त्याऽयमर्चितः ॥ १९ ॥ देशग्रामादिकं दीयमा-
नमद्यापि नेच्छति। सोऽयं देवि! नृदेवाङ्गजन्माभ्येति पुरस्तव ॥ २० ॥ तयोरिति वितन्वत्योः किंवदन्तीं परस्परम्। यावद् वातायन-
स्याधः कुमारोऽथ समागमत् ॥ २१ ॥ कुमारी तावदेतस्य कण्ठे तां वकुलस्रजम्। न्यधत्तात्मभुजाश्लेषसत्यंकारामिव क्षणात् ॥ २२ ॥
क्षिप्ता केनेयमित्यूर्ध्वं यावदैक्षत विस्मितः। कुमारस्तावदद्राक्षीद् मृगाक्षीमुखपङ्कजम् ॥ २३ ॥ ततोऽमौ हर्षसोत्कर्षश्चकोर इव तर्पितः।
पपौ मुखशशिज्योत्स्नां तस्यास्तस्यापि सा पुनः ॥ २४ ॥ विधाय सुस्थितां कण्ठे भुजाभ्यामुपगृह्य च। कराभ्यामथ संगृह्याचुम्बत् तामिव

स प्रजम् ॥ २५ ॥ जातु मा यातु निसृत्य प्रियोऽयं मे हृदोऽन्तरात् । स्वाङ्गे वृतिमितीवाधात् कुमारी स्फुटकण्टकैः ॥२६॥ कुमारस्त्वाक्षिकः
सार्धं पुमार्या सारितस्रजा । हारयन् स्वं सुहृद्भिर्वसुभूतिना प्रेरितोऽग्रतः ॥ २७ ॥ ततः स्वं हारितमपि मतिमानप्रकाशयन् । अनङ्गनन्दनो-
द्यानं सवयोभिः समं ययौ ॥ २८ ॥ उपपल्लवच्छाया धृत्वा धैर्यं गत्वरमप्यसौ । तत्र चिक्रीड स ध्यायन् सनीडमिव तन्मुखम् ॥ २९ ॥ अत्रा-
न्तरेऽनुरक्तामा प्रतीचीं मोक्तुमक्षमः । दिनेन प्रेरितो भानुरपि द्वीपान्तरं ययौ ॥ ३० ॥ आजगाम निजं धाम स्मरेणाग्नेयसायकैः ।
भिद्यमानः कुमारोऽपि समारोपितधन्वना ॥ ३१ ॥ विसृज्य सुहृदस्तेन साध्यकृत्यं विधाय च । शयनीयमलंचक्रे चक्रेणेवाथ सैकतम् ॥३२॥
पल्यङ्कचन्द्रिकापापीन्येहिरेयाहिराहृतः । तस्य कामाभितप्तस्य सा निशा कथमप्यगात् ॥ ३३ ॥ विमातायां विभावर्यां प्रातःकृत्यं विधाय
सः । उन्मना मदनारामे सहास्तः सुहृज्जनैः ॥ ३४ ॥ माधवीमण्डपे नीत्वा ततोऽसौ वसुभूतिना । पृष्टः किं बाधते तेऽद्य मित्र ! येनासि
दुर्मनाः ॥ ३५ ॥ न किञ्चिदिति तेनोक्ते होरामालोक्य कैतवात् । वसुभूतिर्जगौ ज्ञातं ज्ञानात्ते दुःखकारणम् ॥ ३६ ॥ पुष्पस्रक्पाशमाधाय
कण्ठे यस्त मनस्तया । हृतं नृपतिनन्दन्या तत् दुनोति मनोऽम्यहम् ॥ ३७ ॥ मा विषीद परं धीद ! करिष्यामि तथा यथा । झटित्येव
पद्मवेश्या चित्तचौरी करे तव ॥ ३८ ॥ इतश्च राजदुहितुः कृते सानङ्गसुन्दरी । कुमारस्य कृते सोऽथ वसुभूतिरुभाविमौ ॥ ३९ ॥ तास्यन्ता-
पवतारस्य मिथः संघटितौ द्रुतम् । द्वयोर्हि तत्तयोरेव संधिः स्यादयसोरिव ॥ ४० ॥ स्वस्य कामपरौ द्वेधा निकामं तावुभावपि । विलग्नौ
न व्ययुत्येतां स्वामिभक्तौ दिवानिशम् ॥ ४१ ॥

इतः सनत्कुमारोऽस्ति यावद् मृत्यौ कृतोद्यमः । तत्र स्मेरमुखस्तावद् वसुभूतिरदोऽवदत् ॥ ४२ ॥ वर्ध्यसे देव ! सिद्धं ते सतां
हितसमीहितम् । यद् विलासवतीधात्रीसुताऽऽस्तेऽनङ्गसुन्दरी ॥ ४३ ॥ रुदती मिलिता साऽद्य मयोचे किमु रोदिषि ? । स्वामिनी

म्रियते साह मयोचे कथमाह सा ॥ ४४ ॥ मम रूपे सपत्नी यस्तत्कण्ठे केसरस्रजम् । न्यधादियमिति क्रोधादिव कामो निहन्ति ताम् ॥४५॥
यातायनाच्च पल्यङ्कं पल्यङ्कादपि कानने । काननाद् भवनेऽभ्येति बिभ्यती [illegible] स्मरादिव ॥ ४६ ॥ मनुते हारमङ्गारं नालं व्यालं विधुं वधम् ।
जलार्द्रां हुतभुग्मुद्रां स्मरतापग्रहेण सा ॥ ४७ ॥ अवादिषं ततोऽहं तां किं ते स्वामिनि ! बाधते ? । सोचे तस्य यशोवर्मसुतस्यादर्शनं
सखि ! ॥ ४८ ॥ ततो मया तदाधारकृतेऽलीकमपीरितम् । यद् देवि ! भव धीरा ते मेलयिष्यामि तं द्रुतम् ॥ ४९ ॥ इति मद्वचसा
जीवातुनेयोन्मीलितेक्षणा । ददौ मे रसनादाम तुष्टिदानेऽग्रचीव सा ॥ ५० ॥ इदमङ्गीकृतं साधु त्वया त्वय्युपपद्यते । सुहृदां हि सुहृत्स्वस्य
कष्टे विषमकर्मणि ॥ ५१ ॥ लेखः सखि ! शिखण्डी स्यादन्तरङ्गे नियोगिनि । तथापि मदवस्थाया लेखं तस्मै समर्पयेः ॥ ५२ ॥ इत्युक्त्वा
स्मरलेखाय यावत्कथयते सखी । वृद्धया तावदुत्थाय न्यषेधि कुलजत्रया ॥ ५३ ॥ अथोत्पन्नमतिः सैषा समुत्तार्य ममार्पयत् । साञ्जना-
श्राम्बुजम्बालजिपि ताडङ्कयोर्युगम् ॥ ५४ ॥ अत्रान्तरे समायाता माता शृङ्गारमञ्जरी । उवाच वल्लकीं वत्से ! विलासवति ! सज्जय ॥ ५५ ॥
यतो वीणाविनोदार्थं त्वामादिशति ते पिता । वीणाकार्यपि साकार्यं समानीतैव संप्रति ॥ ५६ ॥ इत्याकर्ण्य वचो मातुस्त्रपया संवृतेङ्गिता ।
पित्रोः प्रमाणमादेश इत्याह स्वामिनी ततः ॥ ५७ ॥ इतिकर्तव्यतामूढाऽहं तु भूपभुवा तया । अविसृष्टापि निर्गत्य निजमन्दिरमागमम् ॥५८॥
अपृष्ट्वा तं कथं यामि कुमारं किमु वा पुनः । देवीं विज्ञपयिष्यामीत्यतश्चिन्तापरास्मि तत् ॥५९॥ श्रुत्वेत्यनङ्गसुन्दर्या गदितं मुदितोऽवदम् ।
अतः परं शुभे ! चिन्तां कर्तुं नार्हसि कामपि ॥ ६० ॥ प्रभुं तमात्मनो मित्रं गुणाढ्यं गुणशालिनम् । तथा विज्ञपयिष्यामि यथा ते सिध्यति
प्रियम् ॥ ६१ ॥ श्रुत्वेति सा पुनः प्राह स ते वज्रमयः प्रभुः । दृष्ट्वापि स्वामिनीभावं यस्तथा ही निरुद्यमः ॥ ६२ ॥ मयोचे नैष वज्रात्मा
नैव देवो निरुद्यमः । निरवद्यं प्रियाप्राप्त्यै किन्तूपायं विमार्गति ॥ ६३ ॥ साह साहसिकानां किं साध्यमिति चिन्त्यते ? । मयोचे युक्तमा-

श्चैतन्मेजः कुत्र करिष्यते ? ॥ ६४ ॥ सोचेऽहं मन्दिरोद्यानं नयिष्ये स्वामिनीं निजाम् । आनयेथाः पुनस्तत्र त्वमपि स्वामिनं निजम् ॥ ६५ ॥ त्युक्त्याऽनङ्गसुन्दरीशामलेखं [illegible] समर्प्य च । सा ययावहमप्यागामिह लेखस्त्वयं विभो ! ॥ ६६ ॥ कुमारोऽपि समादाय तस्यास्ताडङ्कयोर्युगम् । निधाय हृदि रोमाञ्चितिपेस्तन्मयतामयात ॥ ६७ ॥ कुमार्यनङ्गसुन्दर्यै ददौ काञ्चीमहं पुनः । वसुभूते ! ददे तुभ्यं कल्याणकटकार्पणम् ॥ ६८ ॥ इत्यगिति कुमारोऽस्मै प्रदाय कटकद्वयम् । ययौ तेन सहोद्यानं वसन्तेनेव मन्मथः ॥ ६९ ॥ युग्मम् ॥ सर्वर्तुमयमुद्यानमयमालोकयन् क्रमात् । लतालीमण्डपान्तःस्थां ससखीं तामलोकत ॥ ७० ॥ तद्दर्शनरशोत्पन्नप्रमोदरसमज्जनात् । रोमाञ्चवेपथू भेजे कुमारः किमिहाद्भुतम् ? ॥ ७१ ॥ पजितस्नजितस्निग्धमुग्धमन्थरतारकैः । तयापि सैष सद्भावरोचनैरक्षि लोचनैः ॥ ७२ ॥ अथाभ्युदस्थादेनं सा न स्वैनां समभाषत । गतधु ! संभ्रमेणालं जनेऽस्मिन् दुःखदायिनि ॥७३॥ कुमारोऽनङ्गसुन्दर्या दर्शिते कनकासने । निषसाद कुमारी चानुमता तेन सादरम् ॥७४॥ उप्तो दृश्यनुरागेण तयोः सप्रेमपादपः । तदा स्वेदाम्बुभिः सिक्तोऽङ्कुरितः कण्टकाङ्कुरैः ॥७५॥ ताम्बूलैः पत्रितोऽन्योन्यालापपुष्पैर्जितस्ततः । स्मितैः कुसुमितो यावत्फलनस्मोऽस्य वीक्ष्यते ॥ ७६ ॥ तावद् दुर्यातवत् प्राप मित्रभूतिमहल्लकः । उपवेशयितुं तेनोदस्थाप्यत नृपाङ्गजा ॥ ७७ ॥ विशेषकम् ॥ मनः प्रतीत्तमायोर स्थायं स्थायमियं ययौ । दृशालोके वलद्ग्रीवाङ्कुकाय वितन्वती ॥ ७८ ॥ हस्तविग्रस्तसयस्य इव शून्यमनास्ततः । तस्यां गतायामभापि कुमारो विश्वभूतिना ॥ ७९ ॥ आवामपि न किं यावस्तां विनाऽत्र स्थितेन किम् ? । देव ! देवकुले देवशून्ये क इव जागरः ? ॥ ८० ॥ इति मित्रगिरोत्थाय कुमारः स्वगृहं व्रजन् । दृष्टो नृपनितम्बिन्याऽनङ्गरयाऽतिसस्पृहम् ॥ ८१ ॥ चेटीमुखात् तयाहूतो वामाक्षिस्पन्दभागपि । गत्वा दाक्षिण्यतः पुण्यविनय प्रणनाम ताम् ॥ ८२ ॥ मोट्टायितयपुर्जृम्भायितास्या स्खलितोक्तिता । अयाचत कुमारं सा रतं सारङ्गलोचना ॥ ८३ ॥ कुमारस्त्वाह तां त्वं मे माता मा मैवमादिश ।

धयोर्विरुद्धमेतद्धि लोकयोः कुजयोरपि ॥ ८४ ॥ इत्युक्ते सा सवैलक्ष्यकैतवोचे तवोत्तम !। मया परीक्षितं सत्त्वं साधु साधु विवेक्यसि ॥ ८५ ॥ इत्युदीर्य तदा धीर्यमाणयेशान्तरा क्रुधा । विसृष्टस्तां प्रणम्याशु निजं धाम जगाम सः ॥ ८६ ॥

इतश्च सागमायाता ताम्बूलस्रग्विलेपनम् । कुमारायाऽऽर्पयत् तं च बभाषेऽनङ्गसुन्दरी ॥ ८७ ॥ स्वामिनी मन्मुखेन त्वां देव ! विज्ञपयत्यदः । यद् माल्यमार्यपुत्रेद स्वकृते गुम्फितं मया ॥ ८८ ॥ कुमारस्तद् निशम्यैतत्करादादाय सादरम् । माल्यं मूर्ध्नि दधौ प्रीतः प्रियाशामिव देहिनीम् ॥ ८९ ॥ प्रियायामिव मूर्तेनानुरागेण निजं वपुः । विलिलेपाङ्गरागेणात्युद्गतेनेव रोमभिः ॥ ९० ॥ प्रियानीतमिथोदामं रागपुष्टिकरं मुखे । सनत्कुमारस्ताम्बूलमनुकूलस्मरोऽकरोत् ॥ ९१ ॥ अनङ्गसुन्दरीमूचे विश्वमूतिर्जनान्तिकात् । कुमारविनयं पश्य मादृ किं न्यूनमस्ति वः ॥ ९२ ॥ अथ स्मित्वा कुमारोऽपि बभाषेऽनङ्गसुन्दरि !। यत्कृत्यादेशकृद्देव्या निखिलोऽय जनो ननु ॥ ९३ ॥ इहैतव्यं त्वया तावद् विश्वमूतिमथोऽपि यत्। मा शङ्किष्टास्तवैतायमत्रात्सोऽनङ्गसुन्दरि !॥ ९४ ॥ भवती यद्यन्यस्त्यन्यत् कण्ठाभरणमस्ति नः। तद्भेतनमादत्स्व नेता पोढुं ह्ययं वयम् ॥९५॥ सहास्यमिति संभाष्य दत्त्वास्यै कण्ठभूषणम् । ततो विसर्जयामास कुमारोऽनङ्गसुन्दरीम् ॥९६॥

अथान्तरे समागत्य विनयन्धरसंज्ञितः । तजारक्षः कुमारस्य नत्वोपाविशदग्रतः ॥ ९७ ॥ कारयित्वैव विजनं कुमारमिदमभ्यधात् । अस्ति स्वस्तिमती नाम ग्रामस्त्वत्पितृमण्डले ॥ ९८ ॥ वीरसेनाभिधस्तत्र राजपुत्रशिरोमणिः । शूरत्यागः सद्रूपस्त्यागी भोगीश्वरश्च मान्यभूत् ॥ ९९ ॥ आपतनत्स्वामाद्रायान्यदा स स्वात्मगेहिनीम् । तस्याः पितुर्गृहस्थाने पुरे गच्छन्नयस्थले ॥ १०० ॥ आवासानग्रहीद् यावद् निकषा भवेतर्ती पुरीम् । तावत् कश्चिदप्यागात् तावत् तं सत्वरः पुरः ॥ १ ॥ युग्मम् ॥ तस्यानुपदमेवान्धेराकृष्टतरवारयः । यमदूता इवागच्छन् पत्तयः पृष्ठितोऽपरे ॥ २ ॥ रे रे क्व यासि फेरुण्ड इव विप्रस्य गोपतेः । मण्डवत् खण्डयिष्यामः क्रुद्धा त्वामधुनाद्यपि ॥ ३ ॥ इत्यकृत

प्रुरन्नस्ते धीरमेनेन भाषिताः । कथयन्तु स्थिरीभूय किमनेन विनाशितम् ? ॥ ४ ॥ ऊचुस्ते ननु चौरोऽय वध्य', कस्त्वमितो भव । सो-
ऽप्याहाऽस्य शरण्योऽहमेनं रक्षामि सर्वथा ॥ ५ ॥ तदेवं ज्ञापितस्याथ नृपस्यादेशतस्त्वमी । यावत् प्रधनसंरम्भमारभन्तामुना समम् ॥ ६ ॥
यात्राशीमागतस्तावद् यशोवर्मा पिता तव । तज्ज्ञात्वाऽऽह शरण्यं कः शृणाति मयि जीवति ? ॥ ७ ॥ युग्मम् ॥ प्रतिषिद्धमथो युद्धं राज्ञा
विजयवर्मणा । त्वत्पिता वीरसेनोऽपि सत्कृतोऽगाज्जयस्थलम् ॥८॥ सूता च गृहिणी तस्य जात पुत्रः स चास्म्यहम् । कुमार ! तेन ते तातो
मत्तातस्योपकारक ॥ ९ ॥ ममापि च मदम्बाया अपि चेति श्रुत मया । पितृभ्यां, तेन तेऽस्माकं जीवलोकोऽपि किं बहु ? ॥१०॥ किञ्चाद्य
नृपतिः प्राप्तानङ्गरक्षा निकेतनम् । दृष्टा च रुदती तेन सा नखोल्लिखिता हृदि ॥ ११ ॥ राज्ञा पृष्टा बलात्कारकारिणं त्वां शशास [illegible] । ततः
क्रुद्धः समादिशत्तदिति मामधनं नृपः ॥ १२ ॥ सनत्कुमारकं पापं तमरे ! कुलपांसनम् । निगृहाण तथा शीघ्रं यथा कोऽपि न विन्दति ॥ १३ ॥
इत्यादिष्टो नृपेणाहं निःसृतोऽतीव दुर्मना' । हा किमेतदिति ध्यायस्तोरयोऽश्रृणव क्षुतम् ॥ १४ ॥ विलम्बमानं तत् श्रुत्वा प्राह नैमित्तिको-
ऽप माम् । क्षुतं सौभाग्यमेतत्ते विनयन्धर ! शोभनम् ॥ १५ ॥ ततो गतो गृह माता पृष्ट• कालुष्यकारणम् । तत् तथाऽकथयं तस्या रुदती
त्वाप्यदोऽवदत् ॥ १६ ॥ हा वत्स ! मा वधीरेनमुपकारिसुतो ह्ययम् । इत्यागतोऽहमतः परं यत् कृत्यमादिश ॥ १७ ॥ ततः सनत्कुमारोऽपि
चिन्तयामास चेतसि । अहो मायाविता स्त्रीणामहो विलसितं विधे• ॥ १८ ॥ स्वभावः कथ्यते राज्ञश्चेत् तदा सा निहन्यते । चेन्न तत् कुल-
मालिन्यं परं तद् मा परन्यथा ॥१९॥ तलारक्षोऽवदद् देव ! शाधि मां करवाणि किम् ? । कुमार प्राह मां छिन्धि जनिकुवंशपांसनम् ॥२०॥
प्रभातेर क्षुतं मार्गे व्रजद्भि कैश्चिदीक्ष्यत । किं बहूक्तेन निर्दोषः सैष गङ्गाजल यथा ॥ २१ ॥ इत्याकर्ण्य तलारक्षः प्राह निर्दूषणो भवान् ।
यत्सुतोपश्रुती व्यक्तमेव त्वां शुद्धमाहतुः ॥ २२ ॥ तदुक्त्वाऽन्यप्रलापेन तत्कुमार ! निवेदय । कीदृगेतदभूद् येन नृपं विज्ञपयाम्यहम् ॥२३॥

कुमारः प्राह किं पश्चिम प्रमाणं सैव मेऽम्बिका । तेनोचे सैव दुष्टेति गत्वा शंसामि भूपतिम् ॥ २४ ॥ इत्युदित्वोत्थितो रुद्धः कुमारेणेति जल्पता । संरम्भेणालमेतस्यां गुरुभ्यः को नु मत्सरः ? ॥२५॥ तेनोचे त्वं यशोवर्मसुतोऽसि कियदुच्यते । कोपस्तथैव ते तस्यां तत् प्रसीद विमुञ्च माम् ॥ २६ ॥ कुमारः प्राह संरम्भं त्यज, स त्वाह मा वद । कुमारः प्राह चेत्र त्वं घातयिष्यामि तद् [illegible] ॥ २७ ॥ निशम्येति तलारक्षो रुदन् प्रोवाच धिङ् नृपम् । कुमारः प्राह को दोषस्तस्य, मे कर्मवैशसम् ॥२८॥ तलारक्षस्ततोऽवादीत् तदादिश करोमि किम् ? । कुमारोऽभिदधे तूर्णं विधेहि नृपशासनम् ॥ २९ ॥ तेनोचे कः प्रलापोऽयमसंबद्धः पुनः पुनः । कुमार ! जगदाधार ! सुतारगुणगौरव ! ॥ ३० ॥ यदि रक्षसि तां रक्ष देव ! किन्तु ममादिश । उपायं येन ते न स्यामपराधी कथञ्चन ॥ ३१ ॥ कुमारोऽचिन्तयच्चित्ते मायोऽयं मय्यमारिते । मारयन्नपराधी मे तद् वरं विषयान्तरम् ॥ ३२ ॥ आख्यदेतत् कुमारोऽस्मै सोऽपि हृष्टो जगाविति । स्वयंभूमिं प्रति ततो यानमध्ये यास्यति ॥ ३३ ॥ सविश्वभूतिर्विनयंधरः सद्गुणबन्धुरः । ययौ क्षणं कुमारोऽथ वेलाकूलं पयोनिधेः ॥३४॥ ततः समुद्रदत्तस्यार्पयत् प्रवहणेशितुः । विश्वभूतिद्वितीयं तं कुमारं विनयंधरः ॥ ३५ ॥ कुमार ! खेदितोऽसि त्वं क्षन्तव्यमिति साश्रुदृक् । संभाष्यैनं प्रणम्याथ तलारक्षो न्यवर्तत ॥ ३६ ॥ उदितेऽथ विधौ वार्धिवेलापयसि वल्गति । सविश्वभूतिरारोहद् यानमुर्वीशनन्दनः ॥ ३७ ॥ नाथर्गलान् समुत्क्षिप्य गृहीतांशुकमञ्जना । कर्णधारे समुत्सुक्ते नीरपूर्यत नाविकैः ॥ ३८ ॥ यानेन जाङ्घिकेनाथ पाथःपथमतीत्य तौ । दिनैः कतिपयैरेव स्वयंभूमिं समीयतुः ॥ ३९ ॥ समुद्रदत्तमापृच्छ्योत्तीर्य प्रवहणात् ततः । सविश्वभूतिरविशत् कुमारः श्रीपुरं पुरम् ॥ ४० ॥ श्वेतचीतः समायातं मित्रदत्तयतिप्रसुतम् । समनोरथदत्ताख्यं बालमित्रमिदैक्षत ॥ ४१ ॥ असंभाव्यागमः सोऽपि वीक्षितोऽनेन संभ्रमात् । विहसंश्च प्रणामावसरेऽनीयत भक्तितः ॥ ४२ ॥ भुक्तोत्तरं ततः पृष्टः समागमनकारणम् । कुमारः प्राह यानस्मि तातरोषेण सिद्धजम् ॥ ४३ ॥ तत्र

मे मातुलो राजा तं द्रष्टुमहमुत्सुकः । तत्त्वं मे सिंहलद्वीपगामि यान निवेदये ॥ ४४ ॥ ततः कतिपयैरेव वासरैः स न्यवेदयत् । यानमेकं कुमाराय प्रस्थास्नु प्रति सिंहलम् ॥ ४५ ॥ गच्छतेऽस्मै वणिक्पुत्र पटमेकमढौकयत् । आश्चर्यकारी देवाय गृह्यतामिति रोचयन् ॥ ४६ ॥ किमाश्चर्यं करोत्येष कुमारेणेति भाषिते । स प्राह पुरुषं कुर्याददृश्यमवगुण्ठिन ॥ ४७ ॥ कुमारः प्राह लाभोऽस्य कुतस्ते सोऽब्रवीदिति । अस्त्यासन्नमिहानन्दपुरं तत्रास्ति मे सुहृत् ॥ ४८ ॥ सिद्धसेनाभिधः सिद्धविद्यस्तेनैकदा मम । भालीव मण्डजे यत्तकन्याऽभ्यर्चीकृता पुरा ॥ ४९ ॥ तयाऽभितुष्टया दृष्टिममोघीकर्तुमात्मनः । कुमार ! मम दत्तोऽयं पटो नयनमोहनः ॥ ५० ॥ ततः प्रीतः कुमारस्तमादायानुमतोऽमुना । सविश्वमूतिरगमद् वेलाकूलं पयोनिधेः ॥ ५१ ॥ प्राह सांयानिकं तत्रेश्वरदत्तं मनोरमः । कुमारोऽयं मम स्वामी सर्वस्वं वा किमुच्यते ? ॥ ५२ ॥ द्रष्टव्यस्तत् त्वयात्मेवेत्युक्ते सोऽभिदधे ततः । मित्र ! किं बहुना यादृक् तव तादृग् ममाप्यसौ ॥ ५३ ॥ भाजयित्वेति भूपालभवं नत्वा च सोऽगमत् । कुमारोऽथ समारोहद् यानमेतदपूर्यत ॥ ५४ ॥ अथेद् सिंहलद्वीपाभियानं यानमन्यदा । कालमेघमयः कालः क्रुधोत्तालोऽकटाक्षयत् ॥ ५५ ॥ तदा वर्षानिलोल्लोलकल्लोलकिलिकिञ्चितैः । यानं तरीत्यपद् व्योम्न्यारुह्याप्यरापतद् मुहुः ॥ ५६ ॥ कातरा व्यलपन् धीरा यानत्राणोद्यमं व्यधुः । धार्मिकाश्च तदा स्वस्वकुलदैवतमस्मरन् ॥ ५७ ॥ स्फालत् कुत्रचिद् वार्धिनगमूर्ध्नि निरङ्कुशम् । तदा दुर्दैवसंरम्भाद् यानमेतदभज्यत ॥ ५८ ॥ धीरचेताः कुमारस्तु प्राप्यैकं फलकं ततः । व्यहोरात्रं तरंस्तोयं गतोऽयं तीरमम्बुधेः ॥ ५९ ॥ ततोऽसौ पुलिने गत्वा वासांसि निरपीडयत् । तदवस्थामिवालोक्य मुञ्चन्ती-वाश्रुनिर्भरम् ॥ ६० ॥ दृग्मोहनपटः स्वानुभावात् तीमित एव न । यद्वा कुमारतु खान्तचिकीर्जोऽच्यं किमेतु स ? ॥ ६१ ॥ कुमारस्तदभेदेन विस्मितारोकया दिशा । गाथा किञ्चिद् विशश्राम श्रान्तो जम्बूतजायनो ॥ ६२ ॥ अचिन्तयच्च तत्रायमहो ! विधिविजृम्भितम् । अश्रच्छे-

यामवाप्यापि दशां यज्जीव्यते मया ॥ ६३ ॥ विश्वभूर्ति विना तेन जीवितेनापि किं मम ? । यद्वा कृत विषादेन विचित्रा कर्मणां गतिः ॥ ॥ ६४ ॥ यथाऽहमुद्धृतो जीवस्तथा सोऽपि क्वचिद् भवेत । तच्चन्द्रार्काविव क्वापि जीवन्तौ संघटावहे ॥ ६५ ॥ विचिन्त्येत्यचलत् तृष्णा-क्षुधार्त्तोऽयमुदङ्मुख । अपश्यच्च नदीमेकां वनराजिविराजिताम् ॥ ६६ ॥ कृत्वा फलजलाहारं तत्र तिष्ठन्नलोकत । एकं निजस्त्रिया युक्त सारसं भ्रमसभ्रमम् ॥ ६७ ॥ स विलासवतीं स्मृत्वा चिन्तयामासिवानिति । पक्षिणोऽमी वरं येषामभीष्टविरहो नहि ॥ ६८ ॥

अथान्तरे निशानाथो भङ्गाद् मग्नान्यतारकम् । भास्वानपि नभोऽम्भोधिं तीर्त्वा तत्प्रान्तमीयिवान् ॥ ६९ ॥ सान्ध्यकृत्यं विधायाथ स्मृत्वा देवगुरूनयम् । शिलाशय्यामवष्टभ्याशेत वन्य इव द्विप ॥ ७० ॥ निशान्ते वन्दिभिरिव ध्वनद्भिः श्रुतिपेशलम् । वाजिभिस्त्याजितो निद्रां विचचार वने वने ॥ ७१ ॥ यावद् गिरिसरित्तीरमेक धीरो जगाम सः । नूतनां तावदद्राक्षीद् मृगाक्षीपदपद्धतिम् ॥ ७२ ॥ ततस्तद्-नुसारेण कौतुकोत्तानमानस । किञ्चिदग्रे गतोऽपश्यदेकां तापसकन्यकाम् ॥ ७३ ॥ वल्कसंवर्मितां धर्मनृपतेः सुभटीमिव । शस्त्रागारमिवोद्यान लुण्टन्तीं पुष्पधन्वन. ॥ ७४ ॥ नागकन्यामिवोद्वृत्तामुत्तीर्णाममरीमिव । लतान्तरितदेहन्तां पश्यन्नयमचिन्तयत ॥ ७५ ॥ युग्मम् ॥ अस्या जितो मुखेनोग्रजटावनसरित्तटे । पादान्तकनमालात्तकुकूलस्तप्यते विधु ॥ ७६ ॥ मुखाङ्कखलकेऽमुष्या खेलतो. लोचनाङ्कयोः । नासावंशनिभाद् वेधा व्यधाद् दण्डमिवान्तरे ॥ ७७ ॥ लावण्यामृतकुल्यायाः स्तनावस्या मृगीदृशः । दोर्नालकरपाथोजविशकन्दाविवोज्ज्वलौ ॥ ७८ ॥ रोमलेखामिषादस्याः पीत्वा नाभिसरोरुहम । वक्त्रराजीवपानाय भृङ्गराजीव गच्छति ॥ ७९ ॥ योषिदेतत्समानाऽऽसीद् नास्ति नव भविष्यति । इति रेखात्रय धातुरेषा धत्ते वलित्रयम् ॥ ८० ॥ यौवनस्य स्मरारोहवाजिनो वेल्लनोचिता । अस्या विभाति जघनस्थली पुलिनपुष्कली ॥ ८१ ॥ स्वर्भुव सुभ्रुवां रूपजयस्तम्भसविभ्रमौ । ऊरू सुवर्णकदलीगर्भगौरौ विभर्त्यसौ ॥ ८२ ॥ निपत्य

पादयोरनां गम्भरजापदेशात । चन्द्रार्धमर्थयन्तीव तारिकाद्यौत्यकारिकाः ॥८३॥ इयं निसर्गमधुरा वल्कलैरपि राजते । सुवर्णकेतकीपुष्पकलिकेव बहिर्दलैः ॥८४॥ तदियं नूनमन्यूनरूपा भूपालनन्दनी । सा विलासवती यद्वा क्वासौ क्व च वनस्थितिः ? ॥ ८५ ॥ इति चिन्तयतस्तस्य सा शृत्वा शुशुभेऽयम् । यावद् बाला चचालात्मतपोविपिनसंमुखी ॥ ८६ ॥ तावदेष स्मरोन्मादं गोपयित्वाऽभिसृज्य च । नमस्कृत्य च तामूचे तपस्ते वर्धतां शुभे ! ॥ ८७ ॥ श्वेतवीयास्यहं तामलिप्त्या यान् प्रति सिंहलम् । अन्तराभग्नयानत्वादेकाकीह समागमम् ॥ ८८ ॥ तद् मे भगवती शंसत्विद् किं जलधेस्तटम् ? । द्वीपो वा कः प्रदेशश्च कुत्राश्रमपदं तव ? ॥ ८९ ॥ ततो विलोक्य तं सापि विकुञ्चितविलोचना । दिग्मुखानीव पश्यन्ती क्षणं तस्थौ ससाध्वसा ॥ ९० ॥ अदत्तप्रतिवागेषा ययावथि तपोवनम् । कुमारस्तु स्थितस्तत्र चिन्तयामासिवानिति ॥ ९१ ॥ युवतिस्तापसी चैषैकाकिनी तत्किमेतया ? । अन्यं प्रक्ष्याम्यहं कश्चिदिति ध्यात्वाऽविशद् वनम् ॥ ९२ ॥ पृच्छाम्येतामिति पुनर्व्यावृत्तोऽयमसावपि । विशेषमध्वरं गत्वा स्तोकं भूभागमस्थित ॥ ९३ ॥ मुक्त्वा करण्डके वल्क विस्रस्तमिव पर्यधात् । जृम्भमाणा बभञ्जाङ्गमबध्नात् कबरीं पुनः ॥९४॥ तद्विकारमय दृष्ट्वाऽचिन्तयत् किमिदं पुनः । विरुद्धवस्तुविषयालोकेन किमु वाऽमुना ? ॥९५॥ इति व्यावृत्य गतवानयं गिरिनदीं ततः । प्राणवृत्तिं व्यधात्पाकपेशलैर्मूर्च्छा फलैः ॥९६॥ अत्रान्तरे नभोवृत्तात्फल तरणिमण्डलम् । निरन्तेन कितादाय पाजेन चपलीकृतम् ॥ ९७ ॥ सान्ध्यकृत्य विधायाय पूर्वेण विधिना ततः । अशेत शेषयामिन्यामसौ स्वप्नमलोकत ॥ ९८ ॥ जानामि काञ्चनतरोरासन्नस्यस्य मे ददौ । स्रजं सर्वेन्द्रियमनोहरा कापि वराङ्गना ॥ ९९ ॥ ऊचे च पूर्वकलसेयं स्रग् मया ते समर्प्यते । कुमार ! गृहाणेत्यमादां कण्ठे च तामधाम् ॥ २०० ॥ अत्रान्तरे विभातेशागमडिण्डिमचण्डिमा । सारसक्रौञ्चनिनदस्तस्य निद्रामनीनशत् ॥ १ ॥ प्रबुद्धोऽचिन्तयदयं मम स्वप्नोऽयमीदृशः । कन्यालाभाय यद्वेदमरण्य कुत एव सः ? ॥ २ ॥ अत्रान्तरे च पुस्फोट भुजा दक्षिण

दक्षिणा । सोऽपि दध्याविदं भावि ध्रुवं न श्रुतमन्यथा ॥ ३ ॥ तां विलासवतीं हित्वा नान्यां कन्यामहं भजे । स्वप्नोऽपि पूर्वंस्तस्येयं झगिति स्पष्ट एव मे ॥ ४ ॥ तापसी सापि सितांशुमुखीमनुकरोति ताम् । दैवतः सैव वा सा यत् ते तापस्याः क्व विभ्रमाः ? ॥ ५ ॥ इति चिन्तयतस्तस्य मूर्त पुण्यमिवोदयौ । रविस्तमांसि भिन्दानो विमानिव घनानपि ॥ ६ ॥ ततः कामज्वरार्त्तस्तामोषधीमिव तापसीम् । वीक्षमाणः कुमारोऽयं बभ्राम प्रतिकाननम् ॥ ७ ॥ माधवीश्लिष्टचूतद्रुतलेऽन्येद्युरसौ स्थितः । तामेव चिन्तयन् मुग्धामशृणोद् मर्मरध्वनिम् ॥ ८ ॥ ततो विचलितग्रीवः समायान्तीमलोकत । अरतीं तापसीमेकां तपःकृशतमामयम् ॥ ९ ॥ अथोत्थाय विनीतात्मा ननामायमियं पुनः । राजपुत्र ! चिरं जीवेत्याशशास सबाष्पदृक् ॥ १० ॥ कुमारोऽचिन्तयदियं कथं मामुपलक्षते ? । अथवा ज्ञानवानेव भवेद् मुनिजनोऽखिलः ॥ ११ ॥ उपविश्य कुमारेण मार्जितावनिमण्डले । तस्मै पुरो निषण्णायेत्यादिशद् वृद्धतापसी ॥ १२ ॥

कुमार ! श्रूयतामस्ति वैताढ्य इति पर्वतः । तत्र गन्धसमृद्धाख्ये पुरे विद्याधरेश्वरः ॥ १३ ॥ सहस्रबल इत्यासीत् तत्प्रिया तु शुभाभिधा । तयोरेकाहमभवं सुता मदनमञ्जरी ॥ १४ ॥ विलासपुरनाथेन पर्यणायिषि यौवने । अहं पवनगत्याख्यविद्याधरमहीभृता ॥ १५ ॥ अन्यदाऽऽवामगच्छाव दम्पती नन्दनं वनम् । नानाविधाभिः क्रीडाभिश्चिरं चाक्रीडतामिह ॥ १६ ॥ अत्रान्तरे मम भोगान्तराये समुपस्थिते । क्षीणे तदायुषि व्यध्यात् प्रदीप इव मे पतिः ॥ १७ ॥ ततोऽहं तमसाक्रान्ता सारसीव समन्ततः । क्रन्दन्ती च भ्रमन्ती च भूतले सहसाऽपतम् ॥ १८ ॥ उत्पतन्तीव मूर्च्छान्ते चेतिता पुनरस्मरम् । आकाशगामिनीं विद्यां तथाप्युदपतं नहि ॥ १९ ॥ अपराधमात्मीयं च स्मरन्ती यावदस्म्यहम् । द्वितीयं हृदयं तावद् देवानन्दः समाययौ ॥ २० ॥ विद्याधरोऽयं वैराग्याद् विलसत्तापसव्रतः । मामाह किमिदं वत्से ! मयोचे दैवचेष्टितम् ॥ २१ ॥ तेनोक्तं किं मयाऽप्युक्तमार्यपुत्रो व्यपद्यत । आकाशगामिनी विद्या सापि [illegible]